

**PARAMATTHA-DĪPANĪ UDĀNATṬHA-
KATHĀ OF DHAMMAPĀLĀCARIYA**

Pali Text Society

Text Series No. 143

Paramattha-Dīpanī Udānaṭṭhakathā

(UDĀNA COMMENTARY)

of

Dhammapālācariya

EDITED BY

F. L. WOODWARD, M.A.

Published by

THE PALI TEXT SOCIETY, LONDON

Distributed by

ROUTLEDGE & KEGAN PAUL LTD.

LONDON, HENLEY AND BOSTON

1977

First published 1926

Reprinted 1977

ISBN 0 7100 8652 0

© PALI TEXT SOCIETY

P

294.3823

T 595 A.K.u.p.w

THE ASIATIC SOCIETY

CALCUTTA 700016

Acc. No. S 3613

Date. 19.9.94

COMPUTERISED

© 1440

PRINTED IN GREAT BRITAIN BY

UNWIN BROTHERS LIMITED,

THE GRESHAM PRESS, OLD WOKING, SURREY, ENGLAND

A MEMBER-OF THE STAPLES PRINTING GROUP

INTRODUCTION

THIS edition of Udānaṭṭhakathā is based on the following sources:

1. The Sinhalese MS. at the Adyar Oriental Library, which I call A.

2. The Sinhalese printed edition, edited by Bihalpola Devarakkhita Nāyaka Thero, published by C. A. Hewavitarne, a well-printed text, which still requires some revision. I made a transcription of the whole of this, and also received another which was carefully done by the Bhikkhu K. M. Piyaratana, of Walana, Pānadura, Ceylon, with whose excellent copy I compared my own. This Sinhalese edition is based on five MSS., one Burmese and four Sinhalese. I refer to the printed text as C., and to the variant readings of the MSS. as B, C₁₋₄.

3. The portions of a Sinhalese-Pāli Commentary given in Steinthal's notes, evidently a poor copy. I was unable to get, for Mrs. Rhys-Davids knew nothing of, the original which belonged to Dr. T. W. Rhys-Davids. I refer to Steinthal's edition as St.

4. The corrections of Steinthal's edition, suggested by Dr. Windisch and published in the Pāli Text Society's Journal, 1890. I have adopted most of these and refer to them as W.

Other references are mostly to the editions of the Pāli Text Society.

F. L. WOODWARD.

THE LIBRARY, ADYAR, MADRAS.
April, 1925.

CONTENTS

	PAGE
INTRODUCTION - - - - -	v
NIDĀNA - - - - -	1
1. BODHISUTTA-VANṬANĀ - - - - -	6
2. MUCALINDA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	100
3. NANDA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	165
4. MEGHIYA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	217
5. MAHĀ- OR SONATHERASSA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	273
6. JACCANDHA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	322
7. CŪḶA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	360
8. PĀṬALIGĀMIYA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	388
INDEX OF WORDS - - - - -	437
INDEX OF GĀTHĀS - - - - -	515

Paramatthadīpanī Nāma Udānaṭṭhakathā

*NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀ-
SAMBUDDHASSA*

Mahākāraṇikaṇ *Nāthaṇ* ñeyya-sāgara-pāraṇṇ*
vande nipuṇa-gambhīraṇ¹ vicitra-naya-desanaṇ.

Vijjā-caraṇa-sampannā² yena nīyanti³ lokato
vande⁴ tam uttamaṇ *Dhammaṇ* sammā-sambuddha-
pūjitaṇ.

Sīlādiguṇa-sampanno ṭhito magga-phalesu yo
vande *Ariya-Sanghaṇ* taṇ puñña-khettaṇ anuttaraṇ.

Vandanā janitaṇ puññaṇ: iti yaṇ ratana-ttaye
hat' antarāyo sabbattha hutvā 'haṇ tassa tejasā.

Tena tena nidānena desitāni hitesinā
yāni suddhāpadānena⁵ *Udānāni* mahesinā,

Tāni sabbāni ekajjhaṇ āropentehi saṅghaṇ
Udānaṇ nāma sangītaṇ dhamma-sangāhakehi yaṇ

Jinassa dhamma-saṇvega⁶ pāmojja-padīpanaṇ
somanassa-samuṭṭhāna⁷-gāthāhi paṭimaṇḍitaṇ,

Tassa⁸ gambhīra-ñāṇehi ogāhetabba-bhāvato
kiñcāpi dukkarā kātuṇ aṭṭha-saṇvaṇṇanā mayā

* Lines 1-8 are common to all the Commentaries of Dhammapāla, with slight variations. Lines 21 to end do not differ much.

¹ C. -bhīra.

² VvA. niyyanti.

³ A. suddhāmodān-.

⁴ A. -ṭṭhānaṇ.

⁵ PvA. -naṇ.

⁶ PvA. vandem' anutt-.

⁷ A. -vegaṇ.

⁸ VvA. tassāhaṇ.

Sahasajvaṇṇanaṇ yasmā dharate Satthu-sāsanaṇ
pubbācariya-sīhānaṇ tiṭṭhate va vinicchayo,

Tasmā tam avalambitvā ogāhetvāna pañca pi¹
Nikāye upanissāya *Porāṇ' atthakathā* nayaṇ

Suvisuddhaṇ asaṇkiṇṇaṇ nipunaṭṭha-vinicchayaṇ
Mahāvihāra-vāsīnaṇ samayaṇ avilomayaṇ

Punappun' āgataṇ atthaṇ vajjayitvāna sādhukaṇ
yathābalaṇ karissāmi *Udānass' attha-vannaṇaṇ*.

Iti ākaṇkhamānassa saddhammassa ciraṭṭhitiṇ
vibhajantassa tass' atthaṇ sādhu gaṇhantu sādhave² ti.

Tattha *udāna* ti ken' atthena udānaṇ? Udān' atthena
kim idaṇ udānaṇ nāma? Pītivēga-samuṭṭhāpito udāhāro.

Yathā hi³ yaṇ telādi minitabba vatthu mānaṇ gaheṭuṇ na
sakkoti, vissanditvā gacchati, taṇ avaseko⁴ ti vuccati; yaṇ
ca jalaṇ talākaṇ gaheṭuṇ na sakkoti, ajjhottharitvā⁵ gacchati,
taṇ oghe ti vuccati; evam eva yam pītivēga-samuṭṭhāpitaṇ
vitakka-vipphāraṇ hadayaṇ sandhāreṭuṇ na sakkoti, so
adhiko hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi-vacī-dvārena nikkhanto⁶
paṭiggāhaka-nirapekkho udāhāra-viseso udānaṇ ti vuccati.

Dhamma-saṇvega-vasenāpi ayam ākāro labhate 'va.⁷ Tay-
idaṇ katthaci gāthābandhana-vasena, katthaci vākya-vasena
pavattaṇ. Yam pana *Atthakathāsu* somanassa-ñāṇa-mayika-
gāthā-paṭisaṇyuttā ti udāna-lakkhaṇaṇ vuttaṇ, taṇ yebhuyya-
vasena vuttaṇ. Yebhuyyena hi udānaṇ gāthā-bandha-vasena
bhāsitaṇ pīti-somanassa-samuṭṭhāpitaṇ ca. Itaram pi pana
“atthi, bhikkhave, tad āyatanaṇ yattha n' eva paṭhavī na
āpo—pe—, taṇ, es' ev' anto dukkhassā” ti⁸ ādisu: “sukhakā-
māni bhūtāni yo daṇḍena vihiṇṣati” ti⁹: “sace bhāyatha
dukkhassā” ti¹⁰: evamādisu ca labbhati. Evamādi tayidaṇ
Sabbāññu-buddha-bhāsitaṇ Paccekabuddha-bhāsitaṇ sāvaka-
bhāsitaṇ ti tividaṇ hoti. Tattha Pacceka-buddha-bhāsitaṇ

¹ A. pañcamī.

² A. ādaro.

³ From DA. 141.

⁴ A. avaseso.

⁵ A. ajjhotataritvā.

⁶ C. ananto had-.

⁷ A. ca.

⁸ Ud. 80.

⁹ Dh. 132.

¹⁰ A. adds sace te dukkham appiyan ti.

“ Sabbesu bhūtesu nidhāya danḍaṇ
aviheṭṭhayaṇ¹ aññataram pi tesaṇ ” (Sn. 35)

ādinā *Khagga-visāna-sutte* āgatam eva. Sāvaka-bhāsītāni pi

“ Sabbo rāgo pahīno me, sabbo doso samūhato,
sabbo me vihato moho: sītibhūto ’smi nibbuto ” ti

(Thag. 79)

ādinā *Theragāthāsu*.

“ kāyena saṇvutā āsiṇ vācāya uda cetasā
samūlaṇ taṇhaṇ abbuyha sītibhūtā ’smi nibbutā ” ti.

(Thig. 15)

Therigāthāsu ca āgatāni. Tāni pana tesaṇ therānañ c’ eva
tāsaṇ therīnañ ca na kevalaṇ udānāni eva, atha kho sīha-nādā
pi honti. Sakkādihi devehi bhāsītāni “ aho dānaṇ parama-
dānaṇ Kassape suppatitṭhitan ” ti (Ud. iii, 7) ādini, āraddha²-
brāhmaṇādīhi manussehi ca bhāsītāni “ namo tassa Bhaga-
vato ” ti ādini: tisso sangītiyo āruḷhāni³ udānāni santi eva
na⁴ tāni idha adhippetāni. Yāni pana Sammāsambuddhena
sāmaṇ āhacca bhāsītāni jina-vacana-bhūtāni, yāni sandhāya
bhāsītāni Bhagavatā pariyatti-dhammaṇ navadhā⁵ vibha-
jitvā uddisantena *udānan* ti vuttāni, tān’ eva⁶ dhamma-
sangāhakehi *udānan* ti sangītan ti tad’ ev’ ettha saṇvaṇṇet-
abba-bhāvena gaḥitaṇ.

Yā pana “ aneka jāti saṇsāraṇ ” ti (Dhp. 153) ādi gāthāya
dīpitā Bhagavatā bodhi-mūle udāna-vasena pavattitā aneka-
sahassānaṇ Sammā-sambuddhānaṇ avijahita-udāna-gāthā ca
etā aparabhāge pana Dhamma-bhaṇḍāgārikassa Bhagavatā
desitattā dhamma-sangāhakehi udāna-pāliyaṇ sangahaṇ anā-
ropetvā *Dhammapade* sangītā. Yañ ca “ aññāsi vata bho
Kondañño, aññāsi vata bho Kondañño ” ti (Vin. i, 12)
udāna-vacanaṇ dasa-sahasse-loka-dhātuyā deva-manussānaṇ
pavedana-samatha-nigghosa-vipphāraṇ Bhagavatā bhāsitaṇ
tadāpi *Dhamma-cakkappavatana-sutta* - desanā - pariyosāne
attanā adhigata-dhammekadesassa yathā desitassa ariya-

¹ So text; Sn, C. aheṭṭhayaṇ; C₁C₂ aviheṭṭhayaṇ; C₃ avihedayaṇ; A. avimocayaṇ.

² So A, but C. ārāma-danḍa; C₁C₂C₃ adaṇḍa.

³ A. āruḷhātāni.

⁴ A. omits.

⁵ A. na vibhajjitvā.

⁶ A. na tān’ eva.

maggassa sāvakesu sabbapaṭhamañ therena adhigatattā attano parissamassa¹ sapphala-bhāva-paccavekkhana-hetukaṇ paṭhamabodhiyaṇ sabbesam eva bhikkhūnaṇ sammā-paṭipattipaccavekkhana-hetukaṇ “ārādhayaṇsu vata maṇ bhikkhū ekaṇ samayan” ti () ādi vacanaṇ viya pīti-somanassajanitaṇ udāhāra-mattaṇ, “yadā have pātubhavanti dhammā” ti (Vin. i, 2) ādivacanaṇ viya pavattiyā nivattiyā vā na pakāsanān ti dhamma-saṅgāhakehi udāna-pāliyaṇ asaṅgītan ti daṭṭhabbaṇ.

Taṇ pan’ etaṇ udānaṇ:—Vinaya-piṭakaṇ Sutta-piṭakaṇ Abhidhamma-piṭakaṇ ti tisu piṭakesu Suttanta-piṭaka-pariyāpannaṇ. Digha-nikāyo Majjhima-nikāyo Saṅyutta-nikāyo Aṅguttara-nikāyo Khuddaka-nikāyo ti pañcasu nikāyesu Khuddaka-nikāya-pariyāpannaṇ. Suttaṇ Geyyaṇ Veyyākaraṇaṇ Gāthā Udānaṇ Itivuttakaṇ Jātakaṇ Abbhuta-dhammaṇ Vedallaṇ ti navasu sāsanaṇ aṅgesu Udāna-saṅgahaṇ.

Dvāsītiṇ² Buddhato gaṇhiṇ,³ dve sahasāni bhikkhuto;

Caturāsīti sahasāni ye ’me dhammā pavattino ti

(Thag. 1024)

evaṇ Dhamma-bhaṇḍāgārikaṇa paṭiññātesu caturāsītiyā dhamma-kkhandha-sahasāsu katipaya-dhamma-kkhandhasaṅgahaṇ.⁴

Bodhi-vaggo, Mucalinda-vaggo, Nanda-vaggo, Meghiya-vaggo, Sona-vaggo,⁵ Jaccandha-vaggo,⁶ Culla-vaggo, Pāṭaligāmiya-vaggo ti vaggato aṭṭha-vaggaṇ. Suttato asīti-suttasaṅgahaṇ. Gāthāto pañca-navuti udāna-gāthā-saṅgahaṇ. Bhāṇa-vārato addhūna-navamattā⁷ bhāṇavārā. Anusandhito *Bodhisutte* pucchānusandhi-vasena eka anusandhī. *Suppavāsā-sutte* pucchānusandhi-vasena dve anusandhī. Sesesu yathānusandhi-vasena ekeko ’va anusandhī: ajjhāsay’ ānusandhī pan’ ettha n’ atthi. Evaṇ sabbatthā pi ekāsīti anusandhi-saṅgahaṇ. Padato satādhikāni ekavīsaṇ-pada-sahasāni. Gāthā-padato tevīsati catussatādhikāni aṭṭha-vīsa-

¹ A. dhavissa-.

² A, VvA. omīti -ṇ.

³ All other MSS. and Thag. gaṇhi.

⁴ C. udānasaṅgahaṇ corrected to udān’ aṅgaṇ.

⁵ A. mahāvaggo.

⁶ A. Jaccandha-kkhandavaggo.

⁷ A. aḍḍhanava- (as below).

sahassāni. Akkharato satta-sahassādhikāni saṭṭhi-sahassāni
tīni ca satāni dvāsīti ca akkharāni.

Ten' etaṇ vuccati:

Asīti eva suttantā vaggā aṭṭha samāsato,
Gāthā ca pañca-navuti Udānassa pakāsītā.
Aḍḍhūnavamattā ca bhāṇavārā pamāṇato,
Ekādhikā tathāsīti Udānass' ānusandhiyo,
Ekavīsa-sahassāni satañ c' eva vicakkhaṇo
Padān' etān' Udānassa gaṇitāni viniddise.

Gāthā-pādato pana:

Aṭṭha-sahassa mattāni cattār' eva satāni ca
Padān' etān' Udānassa tevisati ca niddese,
Akkharānaṇ saṭṭhisatta satāni ca
Tīni dvāsīti ca tatha Udānassa paveditā ti.

Tassa aṭṭhasu vaggesu *Bodhi-vaggo* ādi: suttesu paṭhamāṇ
Bodhisuttaṇ: tass' āpi *evam me sutaṇ* ti ādikaṇ āyasmata
Ānandena paṭhama-mahāsangīti-kāle vutta-nidānam ādi. Sā
pan' āyaṇ paṭhama-mahā-sangīti Vinaya-piṭake tantim
ārulhā eva. Ye pan' ettha nidāna-kosall' atthaṇ vattabbo
kathāmaggo so pi *Sumaṅgala-vilāsiniyaṇ* Dīgha-nikāy' aṭṭha-
kathāyaṇ vutto evā ti tattha tattha vutta-nayen' eva vedi-
tabbo.¹

¹ Cf. Buddhaghosa's *Introductions to the Nikāya Comys*. (for abbrevia-
tions of titles see *Introd.*) and Dhammapāla's to the other books of
Paramattha-Dīpanī. D. abridges B. while closely following him, and
adds paragraphs of his own.

I. BODHISU'TTA-VANÑANĀ

1.

Yaṇ pan' ettha *evam me sutaṇ* ti ādikaṇ nidānaṇ, tattha *evan* ti nipāta-padaṇ. *Me* ti ādini nāma-padāni. *Uruvelāyaṇ viharatī* ti, ettha *vī* ti upasagga-padaṇ. *Haratī* ti akkhyāta¹-padan ti iminā 'va² nayena sabbattha pada-vibhāgo veditabbo.

Atthato pana *evaṇ* saddo tāva upam' ūpadesa-sampahaṇsana-garahana³-vacana-sampañiggahan' ākāra-nidassan' āvadhāraṇa-pucchā idamattha⁴-parimāṇādi-anekattha-ppabedho.⁵ Tathā h' esa, "Evaṇ jātena maccena kattabbaṇ kusalaṇ bahun" ti (Dhp. 53) evamādisu upamāyaṇ āgato. "Evaṇ te abhikkamitabbaṇ⁶" ti (M. i, 460) ādisu upadese. "Evam etaṇ, Bhagavā, evam etaṇ, Sugatā" ti (A. i, 192) ādisu sampahaṇsane. "Evam evam pan' āyaṇ vasalī yasmiṇ vā tasmiṇ vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṇ bhāsati" ti (S. i, 160) ādisu garahāṇe. "Evaṇ, bhante ti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun" ti (M. i, 1) ādisu vacana-sampañiggahahe. "Evam byā kho ahaṇ, bhante, Bhagavatā dhammaṇ desitaṇ ājānāmī" ti (Vin. ii, 26; iv, 134; cf. M. i, 258) ādisu ākāre. "Ehi tvaṇ, māṇava, yena samaṇo Ānando ten' upasaṅkama,⁷ upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṇ Ānandaṇ appābādhaṇ, appātaṅkaṇ lahuṭṭhānaṇ balaṇ phāsuvihāraṇ puccha⁸: 'Subho māṇavo Todeyyaputto bhavantaṇ Ānandaṇ appābādhaṇ—pe—phāsuvihāraṇ pucchati' ti. Evaṇ ca vadehi: 'sādhu kira bhavaṇ Ānando yena Subhassa māṇavassa Todeyyaputtassa nivesanaṇ ten' upasaṅkamatu anu-

¹ So A, C, DA, but MA. akkhāta-.

² MA. tāva.

³ C. garaha-.

⁴ A. idhamattaṇ.

⁵ DA. i, 26.

⁶ DA, MA, KhA. (p. 100) add evam patikkamitabbaṇ.

⁷ DA. -mi; A, C. -meyyāsi.

⁸ C. -assu.

kampaṇ upādāyā” ti (D. i, 204) ādisu nidassane. “Taṇ kiṇ maññatha, Kālāmā? Ime dhammā kusalā vā akusalā vā ti?” “Akusalā, bhante.” “Sāvajjā vā anavajjā vā ti?” “Sāvajjā, bhante.” “Viññu-garahitā vā viññu-ppa-satthā vā ti?” “Viññu-garahitā, bhante.” “Samattā¹ samādinna ahitāya dukkhāya saṇvattanti no vā, kathaṇ vā ettha hoti ti?” “Samattā, bhante, samādinna ahitāya dukkhāya saṇvattanti, evaṇ no ettha hoti ti” (A. i, 190) ādisu avadhāraṇe.”²

“Evaṇ su te³ sunahātā suvilittā kappita-kesa-massu-āmutta-mālābharaṇā” ti (D. i, 104) ādisu pucchāyaṇ. “Evaṇ gatāni puthu-sipp’ āyatanāni evaṇ-vidho evam-ākāro” ti (D. i, 51) ādisu idaṇ saddassa atthe: gata-saddo hi pakāra-pariyāyo: tathā vidhākāra-saddā⁴: tathā hi vidha-yutta-gata-sadde⁵ lokiya pakār’ atthe vadanti. “Evaṇ lahu-parivattaṇ evam āyu-pariyanto” ti (cf. D. i, 81) ādisu parimāṇe: nanu ca “Evaṇ vitakkaṇ no tumhehi,⁶ evam āyu-pariyanto” ti c’ ettha evaṇ saddena pucchan’ ākārāṇaṇ vuttattā ākār’ attho. Eva evaṇ-saddo ti, na visesa-sambhava-to. Ākāra-matta-vācako⁷ h’ ettha evaṇ-sadde ākār’ attho ti adhippeto. “Evam byā kho” ti ādisu pana ākāra-visesa-vācako,⁸ ākāra-visesa-vācino c’ eke⁹ evaṇ saddā, pucchan’ ākāra-parimāṇ’ ākārāṇaṇ vāca-kattā. Evaṇ ca katvā¹⁰ “Evaṇ jātena maccenā” ti ādini upamāna¹¹-udāharaṇāni yujjanti. Tattha hi:

“Yathā pi puppha-rāsimhā kayirā mālā-guṇe bahū,¹²

Evaṇ jātena maccena kattabbaṇ kusalaṇ bahun” ti.

(Dhp. 53)

Ettha puppha-rāsi-tṭhānīyato manuss’ uppatti-sappuris’ ūpanissaya¹³-saddhamma - savana - yoniso - manasikāra-bhoga-

¹ A. samaggā.

² At this point D. deserts B.’s version till tattha ākār’ atthena (infra

³ A. suto suvilittā; C. ete suṇhatā suv-. ⁴ C₁C₂C₃ saddatthā.

⁵ C₁C₂C₃ yuttasadde.

⁶ A. vihitakaṇ tumhe ti.

⁷ A. ākāra-paṭimāṇa-bhārāṇaṇ vacan’ atthe.

⁸ C. vacano.

⁹ A. o’ ete.

¹⁰ A. kattā vā.

¹¹ A. upamādi.

¹² A. yathā pi—pe—bahun.

¹³ A. -purisapassaya.

sampatti-adi¹ dānādi puññakiriya-hetu-samudāyato, sobha²-sugandhatādi guṇavisesa-yogato, mālā-guṇa-sadisatā yogato, bahukā³ puññakiriya caritabba-sabhāvatāya maccena kat-tabbā ti codan' āyaṇ,⁴ puppha-rāsi mālā-guṇā ca upamā. Tesāṇ upamān' ākāro yathā saddena aniyata⁵ vutto. Puna⁶ evaṇ-saddena niyamana-vasena⁷ vutto. So pana upam' ākāro niyamiyamāno atthato upamā eva hoti ti vuttaṇ upamāyaṇ āgato ti. Tathā “Evaṇ iminā ākārena abhikkamitabban” ti ādinā upadisiyamānāya samaṇa-sārappāya ākappa-sampattiya yo tattha upades' ākāro so atthato upadeso yevā ti vuttaṇ.

“Evaṇ te abhikkamitabbaṇ, evaṇ te paṭikkamitabban” ti ādisu upadese ti. “Evam etaṇ, Bhagavā, evam etaṇ, Sugatā” ti, ettha Bhagavatā yathā vuttam-atthaṇ aviparītato jānantehi kataṇ yaṇ tathā vijjamāna-guṇānaṇ pakārehi haṇsana-udaggaṭā-kāraṇaṇ sampahaṇsanaṇ so tattha pahaṇsan' ākāro ti vutta-nayena yojetabbaṇ. “Evam eva pan' āyan” ti ettha garahaṇ' ākāro ti vutta-nayena yojetabbaṇ. So ca garahaṇ' ākāro vasali ti ādisu vasala-sadda⁸-sannidhānato⁹ idha evaṇ saddena pakāsito ti viññāyati. Yathā c' ettha evaṇ upamān' ākāradayo pi upamādi-vasena vuttānaṇ puppha-rāsi-ādi saddaṇ sannidhānato vuttā ti veditabbaṇ.

“Evaṇ no” ti etthā pi tesāṇ yathā-vutta-dhammānaṇ ahita-dukkh' āvaha-bhāvena sannitṭhāna-janaṇ' atthaṇ anumatigahana-vasena, “no vā kathaṇ vā ettha hoti” ti pucchaka-kathā,¹⁰ “evaṇ no ettha hoti” ti vuttattā, tad ākāra-sannitṭhānaṇ evaṇ-saddena āvikataṇ. So pana tesāṇ dhammānaṇ ahitāya dukkhāya saṇvattan' ākāro niyamiyamāno avadhāraṇ' attho hoti ti vuttaṇ “evaṇ no ettha hoti” ti ādisu avadhāraṇe ti. “Evaṇ ca vadehī” ti yathāhaṇ vadāmi evaṇ samaṇaṇ Ānandaṇ vadehī ti vadan' ākāro idāni vattabbo. Evaṇ-saddena nidassiyati ti nidassan' attho ti vuttaṇ. Evam ākāra-visesa-vācīnam pi etesaṇ, evaṇ-saddā-

¹ C. ādito.² A. sota.³ A. sadisiyo bahuta.⁴ B. bhedaṭṭāya; C. abhedaṭṭāya.⁵ C. aniyamato.⁶ B. punappuna.⁷ A. nigamana; B. niggamana.⁸ A. ? ādi-dhaṇsana-sadda.⁹ B. sannidhāno; C. sannitṭhānato.¹⁰ C. pucchāya katāya.

naṃ upamādivises' attha-vuttitāya upamādi atthatā vuttā. "Evaṃ bhante" ti pana dhammassa sādhu-ka-savana-mana-sikāre niyojitehi bhikkhūhi tattha paṭiṭṭhita-bhāvassa paṭi-jānana-vasena vuttattā tattha evaṃ-saddo vacana-sampa-tiggah' attho. Tena "evaṃ, bhante" ti, "sādhu, bhante" ti, "suṭṭhu, bhante" ti vuttaṃ hoti.

Svāyam¹ idha ākāra-nidassan' āvadhāraṇesu daṭṭhabbo. Tattha ākāra' atthena evaṃ-saddena etam atthaṃ dīpeti. Nānā-naya-nipunaṃ anek' ajjhāsaya-samuṭṭhānaṃ attha-byañjana-sampannaṃ vividha-pāṭihāriyaṃ dhammattha-desanā-paṭivedha-gambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasaka-bhās-ānurūpato sotapathaṃ āgacchantaṃ tassa Bhagavato vacanaṃ sabba-ppakārena² ko samattho viññātun? Sabba-thāmena pana sotu-kāmatāṃ jānetvā pi *evam me sutaṃ*, mayā pi eken' ākārena sutan ti. Ettha ca ekatta³-nānatta-abyā-pāra evaṃ dhammatā-saṅkhātā nandiyāvatta-tipukkhalā-sīha-vikkīlita-disālocana-ankusasaṅkhātā vā⁴ visayādibheda-nānā-vidhā nayā nānāyā vā pāligatiyo tāva paññatti-anupaññat-tādi-vasena, saṅkilesa-bhāgiyādi lokiyādi tadubhaya-vomissa-kādi-vasena, kusalādi-vasena, khandhādi-vasena, saṅgahādi-vasena, samaya-vimuttādi-vasena, ṭhapanādi-vasena, kusala-mūlādi-vasena, tika-paṭṭhānādi-vasena ca nāna-ppakārā ti nānāyā.

Tehi nipunaṃ saṃhaṃ sukhumaṃ ti nānāyā-nipunaṃ: āsāyo 'va ajjhāsāyo sovacassatādi-bhedena appa-rajakkhādi⁵-bhedena ca aneka-vidho, att' ajjhāsāyādito eva ca aneko ajjhāsāyo: so samuṭṭhānaṃ uppatti-hetu ettassā ti, anek' ajjhāsāya - samuṭṭhānaṃ. Sīlādi-attha-sampattiyaṃ tabbi-bhāvana-byañjana-sampattiyaṃ saṅkāsana-pakāsana-vivaraṇa-vibhājan' uttānī-karana-paññatti-vasena chahi attha-padehi akkhara-byañjan' ākāra-nirutti-niddesa-vasena chahi byañjana-padehi ca samannāgatattā ca attha-byañjana-sampannaṃ.⁶

⁷Iddhi-ādesan' ānusāsani-bhedena tesu ca ekekassa visa-

¹ DA. 27; KhA. 100; MA. 3.

² A. -karaṇa ca.

³ A. ekanta.

⁴ See *Netti*, 2, 4, 7 (208: tattha katame pañca nayā? Nandiyāvatto, tipukkhalo, sīhavikkīlito, disālocano, ankuso ti).

⁵ A. apparapakkhānā.

⁶ Cf. *Netti*, 5, 209.

⁷ This section is by Dhammapāla.

yādi-bhedena vividhaṇ bahuvidhaṇ vā pāṭihāriyaṇ etassā ti, vividha-pāṭihāriyaṇ. Tattha paṭipakkha-haraṇato rāgādikilesa-nāsanato pāṭihāriyaṇ ti atthe sati Bhagavato na paṭipakkhā rāgādayo santi te haritabbā puthujjanānaṇ vigat' upakkilese aṭṭha-guṇa-samannāgate citte taṇ taṇ paṭipakkhaṇ iddhi-vidhaṇ pavattatī ti. Tasmā tattha pavatta-vohārena ca na sakkā idha pāṭihāriyaṇ ti vuttaṇ. Sace pana mahākārunikassa Bhagavato veneyya-gatā ca kilesā paṭipakkhā, tesāṇ haraṇato pāṭihāriyaṇ ti vuttaṇ. Evaṇ sati yuttam etaṇ. Athavā Bhagavato ca sāsanaṇ ca paṭipakkhā titthiyā. Tesāṇ haraṇato pāṭihāriyaṇ. Te hi diṭṭhi-haraṇavasena ca diṭṭhi-ppakāsane asamattha-bhāvena ca iddhi-ādesan' ānusāsani hi haritā apanītā honti.

Paṭi ti vā ayaṇ saddo¹ pacchā ti etassa atthaṇ bodheti,

“Tasmiṇ pati-paṭiṭṭhamhi añño āgañchi² brāhmaṇo” ti
(Sn. 979)

ādisu viya. Tasmā samāhite citte vigat' upakkilese katakiccena paccā³-haritabbaṇ pavattetabban ti pāṭihāriyaṇ. Attano vā upakkilesesu catuttha-jjhāna-maggehi paṭiharitesu paccā-haraṇaṇ pāṭihāriyaṇ. Iddhi-ādesan' ānusāsaniyo vigat' upakkilesena katakiccena sattahit' atthaṇ puna pavattetabbā, hatesu ca attano upakkilesesu parasattānaṇ upakkilesa-haraṇāni hontī ti pāṭihāriyāni bhavanti. Pāṭihāriyam eva pāṭihāriyaṇ, pāṭihāriye vā iddhi-ādesan' ānusāsani samudāye bhavaṇ ekamekaṇ pāṭihāriyaṇ ti vuccati.

Pāṭihāriyaṇ vā catuttha-jjhānaṇ maggo ca paṭipakkha-haraṇato. Tattha jātaṇ nimitta-bhūtato tato vā āgatan ti pāṭihāriyaṇ ti attho veditabbo. Yasmā pana tanti-attha-desanā-tabbohār' abhisamaya-saṅkhātā vā dhammattha-desanā-paṭivedhā-gambhīrā sasādihi viya mahāsamuddo anupacita-kusala-sambhārehi alabbhaneyya-paṭiṭṭhā duppariyogāhā⁴ ca, tasmā tehi catuhi gambhīra-bhāvehi yuttan ti Bhagavato 'va vacanaṇ dhammattha-desana-paṭivedha-gambhīraṇ. Eko eva Bhagavato dhamma-desanā-ghoso ekasmiṇ khaṇe pavattamāno nānā-bhāsānaṇ sattānaṇ attano attano bhāsā-

¹ C₃ saddo. ² A. āgacchi; C. āgacchati. Sn. *text* āgañchi.

³ C₁C₂C₃C₄ pacchā. Here A. omits a leaf and cont. at me saddo (*infra*).

⁴ Cf. MP. 70; S. iv, 376 (pariyogāḷha); B. nappariyogāhā.

vasena apubbaṇ acarimaṇ gahaṇ' ūpago hoti. Acintiyo hi Buddh' ānubhāvo ti sabbasattānaṇ saka-saka-bhāsānūrapato sotapathaṇ āgacchatī ti veditabbaṇ.¹

Nidassan' atthena, nāhaṇ sayambhū, na mayā idaṇ sacchikatan ti attānaṇ parimocento *evam me sutan*, mayā pi *evam eva* sutan ti idāni vattabbaṇ sakalaṇ suttaṇ nidasseti.

Avadhāraṇ' atthena, "etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāva-kānaṇ bhikkhūnaṇ bahussutānaṇ, yadidaṇ Ānando, gatimantānaṇ, satimantānaṇ, dhitimantānaṇ, upaṭṭhākānaṇ, yadidaṇ Ānando" ti (A. i, 25) evaṇ Bhagavatā. "Ayasmā Ānando attha-kusalo dhamma-kusalo byañjana-kusalo nirutti-kusalo pubbāpara-kusalo" ti (A. iii, 201) evaṇ Dhammasenāpatinā ca pasattha-bhāvānūrūpaṇ attano dhāraṇa-balaṇ dassento sattānaṇ sotukamyataṇ² janeti. *Evam me sutan* ti, tañ ca kho atthato vā byañjanato vā anūnam-anadhikaṇ, *evam eva* na aññathā daṭṭhabban ti. Na aññathā ti ca na Bhagavato sammukhā sutākārato aññathā na pana Bhagavatā desitākārato. Acinteyy' ānubhāvā hi Bhagavato desanā: n' eva sabbākārena sakkā viññātun ti vuttovāyam' attho. Sutākārā-virujjanam *eva* hi dhāraṇa-balaṇ.

Me-saddo tisu atthesu dissati.³ Tathā hi 'ssa; "gāthābhigītā *me* abhojaneyyan"⁴ ti (Sn. 81; S. i, 167) ādisu mayā ti attho. "Sādhu *me*, bhante, Bhagavā sañkhittena dhammaṇ desetu" ti (S. iv, 63) ādisu mayhan ti attho. "Dhamma-dāyādā *me*, bhikkhave, bhavathā" ti (M. i, 12) ādisu mamā ti attho. Idha pana 'mayā sutan' ti ca 'mama sutan' ti ca atthadvaye yujjati.⁵ Ettha ca 'yo paro na hoti so attā' ti evaṇ vattabbe niyak' ajjhatta⁶-sañkhāte sasantāne vattanato tividho pi *me-saddo* kiñcā pi ekasmiṇ yeva atthe dissati pi, karaṇa-sampadānādi-visesa-sañkhāto pana viññāyat' ev' āyaṇ attha-bhedo ti *me-saddo* tisu atthesu dissati ti vutto ti daṭṭhabbaṇ.

Sutan ti, ayaṇ suta-saddo sa-upasaggo anupasaggo ca gamana-vissuta⁷-kilinn'ūpacit'ānuyoga - sota-viññeyya-sota-dvārā-

¹ Cf. DA. 27.

³ DA. 28; MA. 4; KhA. 101.

⁵ KhA. vaṭṭati.

⁷ KhA. gaman' akhyāti-rāgābhibhūt' upacita.

² C. -kāmataṇ.

⁴ C. and Sn. -janīyaṇ.

⁶ VM. 349; DA. 183.

nusāra-viññātādi¹ anek' atthappabhedo ti. Kiñcāpi hi upasaggo kiriyaṇ viseseti, jotaka bhāvato pana sati pi tasmiṇ suta-saddo etam atthaṇ vadatī ti anupasaggassa suta-saddassa atth' uddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṇ na virujjhati. Tathā hi 'ssa, "senāya pasuto" ti () ādisu gacchanto ti attho. "Suta-dhammassa passato" ti (Vin. i, 3) ādisu vissuta²-dhammassā ti attho. "Avassutā 'vassutassā" ti (Vin. iv, 213)³ ādisu kilesena⁴ kilinnākilinnassā⁵ ti attho. "Tumhehi puññaṇ pasutaṇ anappakan⁶" ti (KhA. 215) ādisu upacitan ti attho. "Ye jhāna-pasutā dhīrā" ti (Dhp. 181) ādisu jhānānuyuttā ti attho. "Diṭṭhaṇ sutaṇ mutan" ti (M. i, 4; A. ii, 23) ādisu sota-viññeyyan ti attho. "Suta-dharo suta-sannicayo" ti (A. ii, 23) ādisu sota-dvārānusāra-viññāta-dharo ti attho. Idha pana⁷ sota-dvārānusārena upadhāritan ti vā upadhāraṇan ti vā attho. Me-saddassa hi mayā ti atthe sati, evaṇ mayā sutaṇ, sota-dvārānusārena upadhāritan ti yujjati: mamā ti atthe sati, evaṇ mama sutaṇ, sota-dvārānusārena upadhāraṇan ti yujjati.

Evam etesu tīsu padesu, yasmā suta-sadda-sannidhāpanena⁸ evaṇ-saddena savana-kiriya-jotakena bhavitabbaṇ, tasmā evaṇ ti sota-viññāna-sampañicchanādi sota-dvārika-viññānantaraṇ uppanna-mano-dvārika-viññāna-kicca-nidassanaṇ⁹: me ti vutta-viññāna-samangī-puggala-nidassanaṇ: sabbāni hi vākyāni evaṇ-kār' attha-saṇhitāni¹⁰ yeva avadhāraṇa-bālattā tesāṇ. Sutaṇ ti assavana-bhāva-paṭikkhepato anūn' ānadhik' āviparīta-gahana-nidassanaṇ. Yathā hi sutaṇ¹¹ sutam eva ti vattabbaṇ arahati, tathā sammā sutaṇ anūnagahaṇaṇ anadhika-gahaṇaṇ aviparīta-gahaṇaṇ ca hotī ti. Athavā sadd' antar' attha¹²-jotana-vasena atthaṇ vadatī ti etasmiṇ pakkhe yasmā

¹ DA, AngA. viññāpādi; MA. viññat; KhA. viññāt.

² KhA. khyāta.

³ Vin. avassutā avassutassa (purisa-puggalassa).

⁴ DA, MA, AngA. omī; KhA. rāgābhībhūta.

⁵ A. kilesena kilinassā ti.

⁶ C. omits.

⁷ DA, A. pan' assa. KhA. idha pana sutan ti sotaviññāna-pubbangamaya viññāna-vīthiyā upadh- (and repeats in next sentence).

⁸ B. sannitthāpan' atthena.

⁹ Dhammapāla adds this.

¹⁰ C. sahitāni.

¹¹ C. yathā 'ssa hi.

¹² B. saddantaratta.

sutan ti etassa asutaṇ na hotī ti ayam attho vutto: tasmā *sutan* ti assavana-bhāva-paṭikkhepato anūn' ānadhik' āvipa-rīta-gaḥaṇa-nidassanaṇ. Idaṇ vuttaṇ hoti: *evam me sutaṇ*, na mayā idaṇ diṭṭhaṇ, na sayambhu-ñāṇena sacchikataṇ, na aññathā vā upaladdhaṇ, api ca sutaṇ va, tañ ca kho samma-d-evā ti. Avadhāraṇ' attho vā *evaṇ-saddo*. Ayam attha-yojanā:—tad apekkhassa *suta-saddassa*-niyam' attho sambha-vatī ti, tad apekkhassa *suta-saddassa* savana-bhāva-paṭik-khepato anūn' ānadhik' āviparīta-gaḥaṇa-nidassanaṇ ti veditabbaṇ. Iti savana-hetu savana-visesa-vasena pi *suta-saddassa*¹ attha-yojanā katā ti daṭṭhabbaṇ.

Tathā *evan* ti tassā sota-dvārānusārena pavattāya viññāṇa-vīthiyā nānattha-byañjana-gaḥaṇato nāna-ppakarena āram-maṇe pavatti-bhāva-ppakāsaṇaṇ ākār' attho *evaṇ-saddo* ti karitvā. *Me* ti atta-ppakāsaṇaṇ: *sutan* ti dhamma-ppakā-sanaṇ yathāvuttāya-viññāṇa-vīthiyā pariyaṭṭi-dhammāram-manattā. Ayaṇ h' ettha sañkhepo:—nāna-ppakārena āram-maṇe pavattāya viññāṇa-vīthiyā kāraṇa-bhūtāya mayā na aññaṇ kataṇ, idaṇ pana kataṇ, ayaṇ dhammo suto ti. Tathā *evan* ti niddisitaḥḥa²-ppakāsaṇaṇ nidassan' attho' *evaṇ-saddo* ti katvā, nidassetabbassa-niddisitaḥḥa-bhāvato. Tasmā *evaṇ-saddena* sakalam pi suttaṇ paccāmaṭṭhan ti veditabbaṇ. *Me* ti puggala-ppakāsaṇaṇ: *sutan* ti puggala-kicca-ppakāsaṇaṇ. *Suta-saddena* labbhamānā savana-kiriyā savana-viññāṇa-ppabandhānaṇ paṭibaddhā. Tattha ca puggala-vohāro na ca puggala-vohāra-rahite dhamma-ppabandhe savana-kiriyā lab-bhatī ti. Tass' āyaṇ sañkhepen' attho:—yaṇ suttaṇ niddissis-sāmi, taṇ mayā *evaṇ sutan* ti.

Tathā *evan* ti yassa citta-santānassa nānappakāra³-ppavat-tiyā nānattha-byañjana-gaḥaṇaṇ hoti, tassa nānākāra-nid-deso, ākār' attho eva *evaṇ-saddo* ti katvā. *Evan* ti hi ayaṇ ākāra-paññatti dhammānaṇ taṇ taṇ pavatti-ākāraṇ upādāya paññāpetabba-bhāvattā: *me* ti kattāra⁴-niddeso; *sutan* ti visaya-niddeso. Sotabbo hi dhammo savana-kiriyā kattu-

¹ C₁C₂ sutapadassa.² C. nidassitabba.³ All B.'s Comys., but C. nānārammaṇa.⁴ So DA, MA, and KhA.; C. kattu-; A. katthu-.

puggalassa savana-kiriya¹-vasena pavatti-tthānaṃ hoti. Ettāvata nāna-ppakāra-ppavattena citta-santānena taṇ-samaṅgino kattu-visaye gahaṇa-sanni-tthānaṃ dassitaṇ² hoti. Athavā *evan* ti puggala-kicca-niddeso. Sutaṇaṃ hi dhammānaṃ gahit³ ākāraṇaṃ nidassanassa avadhāraṇassa vā pakāsaṇa-sabhāvena⁴ *evaṇ*-saddena tad ākāraṇaṃ-dhāraṇāya puggala-vohār' upādāna-dhamma-byāpāra-bhāvato puggala-kiccaṃ nāma niddi-tthaṃ hoti ti. *Sutaṇ* ti viññāṇa-kicca-niddeso. Puggala-vādino pi hi pana savana-kiriya viññāṇa-nirapekkhā na hoti ti. *Me* ti ubhaya-kicca-yutta-puggala-niddeso. *Me* ti hi sadda-ppavatti ekanten' eva satta-visesa-visaya⁵ viññāṇa-kiccaṃ ca tatth' eva samoḍahitabban ti. Ayaṇ paṇ' ettha saṅkhepo:—Mayā savana-kicca-viññāṇa-samaṅginā puggalena viññāṇa-vasena laddha-savana-kicca-vohārena *sutaṇ* ti.

Tatha *evan* ti ca *me* ti ca 'sacchikatthā-paramattha-vasena avijjamāna-paññatti. Sabbassa hi saddhādhi-gamanīyassa atthassa paññatti-mukhen' eva⁶ paṭipajjitabbattā sabba-paññattinaṃ ca vijjamānādisu chasu⁷ paññattisu avarodho. Tasmā yo mayā mariciādayo viya abhūt' attho amanussavādīhi⁸ gahetabbo viya anumān' attho⁹ pi na hoti. So ruppānādiko rupanānubhavanādiko¹⁰ ca paramattha-sabhāvo sacchikatthā-paramattha-vasena vijjati. Yo pana *evan* ti ca *me* ti ca vuccamāno ākāra' attho, so paramattha-sabhāvo sacchikatthā-paramattha-vasena anupalabbhāmano¹¹ avijjamāna-paññatti nāma. Tasmā kiṇ h' ettha taṇ paramatthato atthi, yaṇ *evan* ti vā *me* ti vā niddesaṇ labhetha.¹²

Sutaṇ ti vijjamāna-paññatti. Yaṇ hi taṇ ettha sotena upaladdhaṇ, taṇ paramatthato vijjamānaṃ ti. Tathā *evan* ti sotapatham-āgate-dhamme upādāya tesāṇ upadhārit' ākāraṇaṇaṃ paccāmasana-vasena *me* ti sa-santati pariyāpanne

¹ A. adds na.

² All B.'s Comys. katar hoti.

³ C. t̥hit.

⁴ B, C₁C₄ bhāvena.

⁵ C₁C₂C₃C₄ savisesa-visayo.

⁶ A. omits mukh- to -attā.

⁷ A. carasa vā va.

⁸ B, C₁C₂C₃C₄ manussavādīhi; C. anussa.

⁹ A. anuttamatto.

¹⁰ A. rūpa-saddassādiko rūpa-pananutavatādiko.

¹¹ C. -māne.

¹² AngA. labheyya.

khandhe karaṇādi-visese viṣiṭṭhe upādāya vattabbato upanidhāya-paṇṇatti. *Sutan* ti diṭṭhādini upanidhāya vattabbato upanidhāya-paṇṇatti. Diṭṭhādi-sabbhāva¹-rahite saddāyatane pavattamāno pi suta-vohāro dutiyaṇ tatiyaṇ ti ādi viya paṭhamādiṇ nissāya diṭṭhaṇ sutāṇ mutaṇ viññātaṇ apekkhitvā² *sutan* ti viññeyyattā diṭṭhādini upanidhāya vattabbo hoti. Asutaṇ na hoti ti hi *sutan* ti pakāsītāyam attho ti.

Ettha ca *evan* ti vacanena asammohaṇ dīpeti. Paṭividdhā³ hi attanā sutassa pakāra-visesā *evan* ti idha āyasmataṇ Anandena paccāmatṭhā⁴ ten' assa asammoho dīpito hoti ti. Na hi sammūlho nānappakāra-paṭivedha-samattho hoti. Paccayā-kāra-vasena nānappakārā duppaṭividdhā ca suttantā⁵ ti dīpiyanti. *Sutan* ti vacanena sutassa asammosaṇ⁶ dīpeti sutākārassa yathāvato dassiyamānattā. Yassa hi sutāṇ pamuṭṭhaṇ hoti,⁷ na so kālantare 'mayā sutan' ti paṭijānāti. Icc' assa asammohena paṇṇā-siddhi: sammoh' ābhāvena paṇṇāya eva vā savana-kālaṇ sambhūtāyā va tad-uttara-kāla-paṇṇā⁸-siddhi. Tathā asammosena sati-siddhi. Tattha paṇṇā-pubbaṅgamāya satiyā byañjan' āvadhāraṇa-samatthatā: byañjanānaṇ hi paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro yathā sutāṇ dhāraṇam eva tattha karaṇiyaṇ ti satiyā byāpāro ādi.⁹ Paṇṇā tattha guṇa-bhūtā hoti, sati¹⁰-pubbaṅgamāya paṇṇāya attha-paṭivedha-samatthatā: atthassa hi paṭivijjhitabbo ākāro gambhīro ti paṇṇāya byāpāro ādi,⁹ sati tattha guṇa-bhūtā yevā ti sati-pubbaṅgamāyā ti katvā. Tad-ubhaya-samatthatā-yogena attha-byañjana-sampannassa dhamma-kosassa anupālana-samatthatāya Dhamma-bhaṇḍāgārikatta-siddhi.

Aparo nayo. *Evan* ti vacanena yoniso-manasikāraṇ dīpeti. Tena ca vuccamānānaṇ ākāraṇaṇ nidassan' āvadhāraṇ' atthena upari vakkhamānānaṇ nānappakāra-paṭivedha-jotikānaṇ aviparīta-siddhi-dhamma-visayattā. Na hi ayoniso

¹ C. pakāra.

² A, B. vidhura-lakkhaṇaṇ.

³ A. -laddhā.

⁴ A. puccāmatṭā; C₂C₃ paccupatṭhā.

⁵ A. suttajjhāyati ti dissīyati; B, C₁C₂C₃C₄ suttantāni.

⁶ So all B.'s *Comys.*; MSS. asammohaṇ.

⁷ So all, but MA. samuṭṭhaṇ.

⁸ A. paṇṇatti.

⁹ A, B. adhiko.

¹⁰ C. omits.

manasikārato nānappakāra-paṭivedho sambhavati. *Sutan* ti vacanena avikkhepaṇ dīpeti. *Paṭhama-bodhisuttaṇ* kattha-bhāsitan ti ādi pucchā-vasena pakaraṇa-ppattassa¹ vakkhamānassa suttassa savanena-samana-mattena² na sambhavati, vikkhitta-cittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhitta-citto³ puggalo sabba-sampattiya vuccamāno pi, 'na maya sutan, puna bhaṇathā' ti bhaṇati.⁴ Yoniso manasikārena c' ettha atta-sammā-panidhiṇ pubbe ca katapuññataṇ sādheti⁵: sammā-appaṇihitattassa, pubbe akata-puññassa vā tad-abhāvato, avikkhepena saddhamma-savanaṇ sappuris' ūpassayaṇ⁶ ca sādheti; assutāvato sappuris' ūpassaya-virahitassa ca tad-abhāvato. Na hi vikkhitto sotuṇ sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa⁷ savanaṇ atthi ti.

Aparo nayo. Yasmā *evan* ti⁸ yassa citta-santānassa nānappakāra-ppavattiyā nānatta-byañjana-gahaṇaṇ hoti, tassa nānākāra-niddeso ti vuttaṇ. Yasmā ca so Bhagavato vacanassa attha-byañjana-pabheda-pariccheda-vasena sakala-sāsana-sampatti-ogāhaṇena niravasesaṇ para-hita-pāripūri-karaṇa-bhūto, evaṇ bhaddako ākāro na sammā-appaṇihit' attano⁹ pubbe akata-puññassa vā hoti, tasmā *evan* ti iminā bhaddaken' ākārena pacchima-cakka-dvaya-sampattim attano dīpeti: *sutan* ti savana-yogena purima-cakka-dvaya-sampattiṇ. Na hi appaṭirūpa-dese vasato sappuris' ūpassaya¹⁰-virahitassa ca savanaṇ atthi. Ico' assa pacchima-cakka-dvaya-siddhiyā āsaya-suddhi siddhā hoti. Sammā paṇihita citto pubbe ca katapuñño visuddh' āsaya hoti tad-asuddhi-hetu na hi kilesānaṇ dūri-bhāvattā. Tathā hi vuttaṇ:

"Sammā paṇihitaṇ cittaṇ seyyaso naṇ tato kare" ti

(Dhp. 43)

"Katapuñño 'si tvaṇ, Ānanda: padhānam anuyuñjā: khippaṇ hohi 'si¹¹ anāsavo" ti ca (D. ii, 144). Purima-cakka-dvaya-

¹ C₁₋₄ pakāraṇappattiyā.

² So A, but B. samana-santānena; C. savanaṇ-samādhānam-antarena.

³ KhA. omits citto.

⁴ KhA. bhaṇitabban ti vadati.

⁵ Cf. A. ii, 32.

⁶ So B.'s Comys. and A, but C. ūpanissayaṇ.

⁷ C. -purisaṇ anupanissāya.

⁸ C. omits yasmā *evan* ti.

⁹ So Comys., but C. attassa.

¹⁰ So Comys., but C. upanissaya.

¹¹ C. hoti sl.

siddhiyā payoga-suddhi. Paṭirūpa-desa-vasena hi sappuris' ūpassayena ca sādhuṇaṃ diṭṭhānugati¹-āpajjanena parisuddha-payogo hoti. Tāya c' āsaya-suddhiyā adhigama-byattisiddhi. Pubbe yeva taṇhā-diṭṭhi-saṅkilesānaṃ visodhitattā, payoga-suddhiyā āgama-byattisiddhi. Parisuddha-kāya-vacī-payogo hi vipphaṭṭisārābhāvato avikkhattacitto pariyattiyaṃ visārado hoti. Iti payog' āsaya-suddhassa āgam' ādhigama-sampannassā vacanaṃ aruṇ' uggamānaṃ² viya suriyassa udāyato, yoniso manasikāro viya ca kusala-kammasa, arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitun ti tṭhāne nidānaṃ tṭhapento *evam me sutaṃ* ti ādim āha.

Aparo nayo: *evan* ti iminā pubbe vuttanāyena' eva nānapakāra-paṭivedha-dīpakena vacanena attano attha-paṭibhāna-paṭisambhidā-sampatti-sabhāvaṃ³ dīpeti, *sutaṃ* ti iminā *evaṃ*-sadda-paṇidhānato vakkhamānāpekkhāya⁴ vā sotabbabheda - paṭivedha - dīpakena dhamma - nirutti - paṭisambhidā-sampatti-sabhāvaṃ dīpeti. *Evan* ti ca idaṃ vutta-nāyena' eva yoniso manasikāra-dīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno ete dhammā mayā manasānupekkhitā, diṭṭhiyā suppaṭividdhā ti dīpeti.⁵ Pariyatti-dhammo hi idha sīlaṃ kathitaṃ, idha⁶ samādhi, idha paññā ettakā ettha anusandhiyo ti ādinā nayena manasānupekkhitā anussav' ākāra-parivitakka-saṃsiddhāya dhammanijjhāna-khanti-bhūtāya nīta-pariññā-saṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vutta-rūpārūpa-dhamme iti rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ ti ādinā nayena suṭṭhu vavatthāpetvā paṭividdho attano paresaṃ ca hita-sukhāvaho hoti ti. *Sutaṃ* ti idaṃ savanayoga-dīpaka-vacanaṃ bhāsamāno 'bahu mayā dhammā sutā dhatā vacasā'⁷ paricīta' ti dīpeti.⁸ Sot' āvadhāna-paṭividdhā hi pariyatti-dhammassa savana-dhāraṇa-paricayā: tad-ubhāyena pi dhammassa-svākkhātā⁹-bhāvena attha-byañjana-paripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Attha-byañjana-paripūṇṇaṃ hi dhammaṃ ādarena asuṇanto mahatā hitā parabāhiro hoti ti ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ dhammo sotabbo.

¹ A. anuyogati.

² DA, MA, AngA. aruṇaggaṃ (see Pāli Dict. s.v.).

³ DA. sampadaṃ; AngA, A, and C₁₋₃ sambhāvaṃ.

⁴ A. pakkhāya so.

⁵ KhA. nīpeti.

⁶ B. evaṃ.

⁷ C. vacayā.

⁸ B, C₁₋₄ svākkhyāta.

Evam me sutaṃ ti, iminā pana sakalena vacanena ayaasmā Anando Tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto¹ asappurisa-bhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisa-bhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. ‘Kevalaṃ sutam ev’ etaṃ mayā, tass’ eva pana Bhagavato² vacanaṃ’ ti dipento attānaṃ parimoceti, Satthāraṃ apadisati,³ Jina-vacanaṃ appeti, dhamma-nettiṃ patiṭṭhāpeti.⁴ Api ca *evam me sutaṃ* ti attanā uppādita-bhāvaṃ appaṭijānanto⁵ purima-savanaṃ vivaranta⁶ ‘sammukhā paṭiggahitaṃ idaṃ mayā tassa Bhagavato catu-vesārajja-visāradassa dasabala-dharassa⁷ āsappaṇṭha-natthāyino siha-nāda-nādino⁸ sabbasatt’ uttamassa dhamm’ issarassa dhamma-rājassa dhamm’ ādhipatino dhamma-dipassa dhamma-saraṇassa saddhamma-vara-cakkavattino Sammā-sambuddhassa,⁹ na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhe vā vimati vā kattabbā’ ti, sabba-deva-manussānaṃ imasmiṃ assaddhiyaṃ vināseti, saddhā-sampadaṃ uppādeti. Ten’ etaṃ vuccati:

Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane

Evam me sutaṃ icc’ evaṃ vadaṃ Gotama-sāvako ti.

Ekaṃ ti, gaṇana-paricchedo. Ayaṃ hi *eka*-saddo añña-saṃsaṭṭhā¹⁰ sahāya saṅkhādisu dissati. Tathā hi, “sassato attā ca loka ca idam eva saccaṃ, moghaṃ aññaṃ” ti (D. i, 187) icc’ eke abhivadanti ti ādisu aññatthe dissati. “Cetaso ekodi-bhāvaṃ” ti (D. i, 37, etc.) ādisu saṃsaṭṭhe. “Eko vūpakaṭṭho” ti (S. i, 140) ādisu asaḥāye.¹¹ “Eko ’va kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariya-vāsāyā” ti (A. iv, 227) ādisu saṅkhāyaṃ.¹² Idhā pi saṅkhāyam eva daṭṭhabbo. Tena vuttaṃ, “*Ekaṃ* ti gaṇana-pariccheda-niddeso” ti. *Samayaṃ* ti parichinna-niddeso. *Ekaṃ samayaṃ* ti aniyāmita-paridīpanaṃ. Tattha *samaya*-saddo:

¹ A. arahanto.

² KhA. *adds* arahato sammā-sambuddhassa ti ca.

³ DA. dissati.

⁴ So A, B, and Buddh., but C. paṭṭhāpeti.

⁵ MA. apaṭi-.

⁶ A. vicaranta; C₁₋₃ vidhuranta.

⁷ A. omits.

⁸ MA. -nadino.

⁹ DA. *adds* vacanaṃ.

¹⁰ B. pasatthā; A. -setthāsaṃsaṭṭhā.

¹¹ A. asabhāge.

¹² A. saṅkhyāṇaṃ.

Samavāye khaṇe kāle samūhe hetu-diṭṭhisu
Paṭilābhe pahāne ca paṭivedhe ca dissati.

(DA. 31; Asl. 57).

Tathā hi 'ssa, "app' eva nāma sve pi upasaṅkhameyyāma kālaṇ ca samayaṇ ca upādāyā" ti (D. i, 205) evam ādisu samavāyo attho. Yutta-kālaṇ ca paccaya-sāmaggiṇ ca labhittvā ti ha adhippāyo. Tasmā paccaya-samavāyo ti veditabbo. "Eko 'va kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariya-vāsāyā" ti (A. iv, 22) ādisu khaṇo, okāso ti attho. Tathāgat' uppādako¹ hi magga-brahmacariyassa okāso tappaccaya-paṭilābha-hetuttā khaṇo eva samayo ti khaṇo ti vā samayo ti vā vuccati. So eko yevā 'ti ha² attho. "Unha-samayo pariḷāha-samayo" ti (Vin. iv, 117) ādisu kālo. "Mahā-samayo pavanasmaṇ" ti (D. ii, 254) ādisu samūho. Mahāsamayo 'ti ha bhikkhūnaṇ devatānaṇ ca mahāsannipāto ti attho. "Samayo pi kho te, Bhaddāli, appaṭividdho ahoṣi. Bhagavā kho Sāvattthiyaṇ viharati, Bhagavā pi maṇ jānissati. Bhaddāli nāma bhikkhu Satthu-sāsane sikkhāya na pari-pūrakārī³ ti: ayam pi kho te, Bhaddāli, samayo appaṭividdho ahoṣi" ti (M. i, 438) ādisu hetu. Sikkhāpadassa kāraṇaṇ hi idha samayo ti adhippeto. "Tena kho pana samayena Uggāhamāno paribbājako Samana-Maṇḍikā⁴-putto samaya-ppavādake tiṇḍukā-cīre⁵ ekasālake Mallikāya ārāme paṭiva-sati" ti (M. ii, 22) ādisu diṭṭhi. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano diṭṭhisaṅkhātāṇ samayaṇ pavadanti ti. So paribbājak' ārāmo samaya-ppavādako ti vuccati.

Diṭṭhe 'va dhamme yo attho, yo c' attho samparāyiko,

Atth' ābhisamayā dhiro paṇḍito ti pavuccati ti (S. i, 87) ādisu paṭilābho. Atthābhisamayā ti ha tassa adhigamā ti attho. "Sammā-mānābhisamayā antaṇ akāsi dukkhassā" ti (S. iv, 205; A. i, 134) ādisu pahānaṇ. Adhikaraṇaṇ samayaṇ vūpasamanaṇ apagamo ti abhisamayo pahānaṇ. "Dukkhassa pīḷaṇ' attho saṅkhat' attho santāp' attho vipariṇāmaṇ' attho abhisamay' attho" ti (Pṭs. ii, 104-14) ādisu

¹ C. uppādādikko.

² A. ti hi; C. tīha (so *supra* and *infra* also).

³ MA. apparipūrakārī ti; KhA. aparipūrakārī ti.

⁴ A, Asl. Muṇḍikā.

⁵ So Buddh., but C. Tiṇḍukā-tīre.

paṭivedho. Iha¹ abhisametabbato abhisamayo 'va attho, abhisamay' attho ti pīlan' ādini abhisametabba-bhāvena ekībhaṇaṇ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa visaya-bhūto attho, abhisamay' attho ti tān' eva tathā ekattena vuttāni. Tattha pīlanaṇ dukkha-sacca-sankhātassa taṇ-samaṅgino hiṇsanaṇ² avipphāri-katākaraṇaṇ santāpo dukkha-dukkhatādi-vasena santappaṇaṇ paridhanaṇ vā. Ettha ca sahakāri-kāraṇatāya sannitthaṇ sameti samavetī ti, samavāyo samayo. Sameti samāgacchatī ettha magga-brahmacariyaṇ tad-āhāra-puggalehī ti, khaṇo samayo. Sameti ettha etena vā samāgacchatī satto sabhāva-dhammo vā uppādāhihi vā saha-jātādīhi ti vā, kālo samayo. Dhammappavatti-mattatāya atthato abhūto pi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṇ karaṇaṇ viya ca kappana-mattasiddhenānurūpena vohariyati ti samaṇ³ saha vā avayavānaṇ ayaṇaṇ pavatti adhiṭṭhānaṇ ti, samūho samayo. Yathā samudāyo ti, avayava⁴-sabhāva-ṭṭhānam eva hi samūho. Avasesa-paccayānaṇ samāgame sati eti phalam eva tasmā uppajjati pavattati ti, samayo hetu. Yathā samudayo ti: sameti saṇyojana-bhāvato sambandhaṇ eti attano visaye pavattati, dalha-gaḥaṇa-bhāvato vā saṇyuttā ayanti pavattanti sattā⁵ yathābhīnivesaṇ etenā ti, samayo diṭṭhi. Diṭṭhi-saṇyojanena hi sattā ativiya bajjhantī ti. Sameti saṅgati samodhānaṇ ti, samayo paṭilābho. Samayaṇaṇ upasamayaṇaṇ⁶ apagamo ti, samayo pahānaṇ. Samuccheda-ppahāna-bhāvato pana adhiko samayo ti, abhisamayo. Yathā dhammaṇ abhimukhaṇ ñāṇena samaṇ etabbo abhisametabbo ti, abhisamayo. Dhammānaṇ aviparīta-sabhāvo. Abhimukhena-bhāvena samaṇ eti gacchatī bujjaṭi ti, abhisamayo: dhammānaṇ yathābhūta-sabhāvāvabodho. Evaṇ tasmiṇ tasmiṇ atthe samaya-saddassa pavatti veditabbā. Samaya-saddassa atth' uddhāre 'va abhisamaya-saddassa gaḥaṇa-kāraṇaṇ vutta-nayaṇ' eva veditabbaṇ.

¹ Texts idha. Here Dh. expands the Comy. for the rest of this paragraph.

² A. kisaṇaṇ.

³ A. samayaṇ.

⁴ A. avaya-.

⁵ A. omits pavattanti sattā.

⁶ A. samassa upasamassayaṇaṇ sammāvāyaṇaṇ.

Idha pan' assa kālo attho, samayayādinaṇ asambhavato. Desa-desaka-parisā viya desanāya nidāna-bhāve-kālo¹ tveva icchitabbo² ti. Yasmā pan' ettha samayo ti kālo adhippeto, tasmā saṇvacchara-utu-mās' addha-māsa³-ratti-divasa-pubb-aṇha-majjhantika-sāyaṇha-paṭhama-yāma-majjhima-yāma⁴-pacchima-yāma-muhuttādisu kāla-bheda-bhūtesu⁵ samayesu *ekaṇ samayan* ti dīpeti.

Kasmā pan' ettha aniyamita-vasen' eva kālo niddiṭṭho ti ce? Kiñcāpi etesu saṇvaccharādisu samayesu yaṇ yaṇ suttaṇ yasmiṇ yasmiṇ saṇvacchare utumhi māse pakkhe ratti-bhāge divasa-bhāge vā vuttaṇ, sabbam pi taṇ therassa suviditaṇ suvavatthāpitaṇ paññāya. Yasmā pana *evam me sutan* asuka-saṇvacchare asuka-utumhi asuka-māse asuka-pakkhe asuke-rattibhāge asuka-divasabhāge ti evaṇ vutte na sakkā sukhena dhāretuṇ vā uddisitūṇ vā uddisāpetuṇ vā, bahuñ ca vattabbaṇ hoti, tasmā eken' eva padena tam atthaṇ⁶ samodhānetvā *ekaṇ samayan* ti āha.

Ye vā ime, gabbh' okkanti-samayo, jāti-samayo, saṇvega-samayo, abhinikkhamana-samayo, dukkara-kārika-samayo, Māra-vijaya-samayo, abhisambodhi-samayo, diṭṭha-dhamma-sukhavihāra-samayo, desanā-samayo, parinibbāna-samayo ti *evam ādayo Bhagavato deva-manussesu ativiya pakāsā aneka-kāla-ppabhedā*⁷ eva samayā, tesu samayesu desanā-samaya-saṅkhātāṇ *ekaṇ samayan* ti dīpeti.⁸ Yo cāyaṇ ñāṇa-karuṇā-kicca-samayesu karuṇā-kicca-samayo, attahita-parahita-paṭipatti-samayesu parahita-paṭipatti-samayo, sanni-patitānaṇ⁹ karaṇiya-dvaya-samayesu dhammī-kathā-samayo desanā-paṭipatti-samayesu desanā-samayo, imesu samayesu aññatara-samayaṇ sandhāya *ekaṇ samayan* ti āha.

Kasmā pan' ettha yathā *Abhidhamme* "Yasmiṇ samaye kāmāvacaraṇ kusalaṇ cittaṇ uppannaṇ hoti" ti (Asl. 57; Dhs. 9) ca, ito aññesu Suttapadesu "Yasmiṇ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicc' eva kāmehi, vivicc' akusalehi dham-

¹ So A, C, but C₁₋₄ niyamābhāvato. ² C₁₋₄ kālo naṇ icchitabbo.

³ A. omits.

⁴ A. omits majjh- and pacch-.

⁵ KhA. kālākhyesu.

⁶ So A. and Comys., but C. sabbam ettha.

⁷ KhA. as before.

⁸ KhA. vuttaṇ hoti.

⁹ Cf. M. i, 161.

mehi” ti (A. ii, 214) ca bhumma-vacanena niddeso kato, *Vinaye* ca “tena samayena Buddhho Bhagavā” ti (Vin. i, 1) karanena-vacanena niddeso kato, tathā akatvā *ekaṃ samayan* ti upayoga-vacanena niddeso kato ti¹? Tattha tathā, idha ca aññathā attha-sambhavato. Tattha hi *Abhidhamme*, ito aññesu ca Suttantesu ādhārassa² visaya-sañkhāto adhikaraṇ’ attho, kiriyāya kiriyantara-lakkhaṇa-sañkhātena, bhāvena bhāva-lakkhaṇ’ attho ca sambhavati. Adhikaraṇaṇ hi kāl’ attho³ ca samūh’ attho³ ca samayo, tattha vuttānaṇ phassādi-dhammānaṇ tathā kālo sabhāva-dhamma-pavattimattāya paramatthato avijjamāno pi tabbhāvena⁴ paññāto: taṇ khaṇa-ppavattānaṇ tato pubbe parato ca abhāvato “pubbanhe jāto sāyaṇhe jāto⁵” ti ādisu samūho ti pi avayava-vinimutto⁶ paramatthato avijjamāno pi kappanāmatta-siddhena rūpena avayavānaṇ ādhāra-bhāvena paññāpiyati. Yathā rukkhe sākā avayavamhi⁷ samutṭhito ti ādisu, yasmiṇ kāle dhamma-puñje⁸ ca kāmāvacaraṇ kusalaṇ cittaṇ uppannaṇ hoti, tasmiṇ yeva kāle puñje ca phassādayo pi hontī ti, ayaṇ hi tattha attho.

Tathā khaṇa-samavāya-hetu-sañkhātassa samayassa bhāvena tesāṇ vuttānaṇ phassādi-dhammānaṇ bhāvo lakkhiyati. Yathā hi “gāvīsu duyhamānāsu gato⁹ duddhāsu āgato” ti (), ettha gāvīnaṇ dohana-kiriyāya gamana-kiriyā lakkhiyati, evaṇ idhāpi yasmiṇ samaye ti vutte ca paramatthassa¹⁰ sattāvi-rahābhāve¹¹ sati ti ayam attho, viññāyamāno eva hoti ti samayassa sattāya kiriyāya cittasea uppāda-kiriyā phassādīnaṇ bhavana-kiriyā ca lakkhiyati. Tathā yasmiṇ samaye, yasmiṇ navame khaṇe, yasmiṇ yoniso-manasikārādi hetumhi paccaya-samavāye vā sati kāmāvacaraṇ kusala-cittaṇ uppannaṇ hoti, tasmiṇ samaye khaṇe hetumhi paccaya-samavāye ca phassādayo pi hontī ti. Tasmā tadattha-jotaṇ’ atthaṇ bhumma-vacanena niddeso kato. *Vinaye* ca “annena vasati”

¹ KhA. *adda* vuccate.

²⁻³ KhA. *kālākhya samūhākhya*.

⁶ Cf. A. i, 294.

⁷ A. *yava-rāsīmhi*.

⁹ A. *gato ti and omits dudd* . . . ti.

¹¹ A. *vihārathāvato*; B. *sattāviraḥa-bhāve*.

² A. *ādhārabhāvisaṅkh*.

⁴ A. *ādhāra-bhāvena*.

⁶ C₁, *vinimutto*.

⁸ Cf. Asl. 61 for this passage.

¹⁰ A, C. *padatthassa*.

ti () ādisu viya hetu-attho. "Pharasunā chindati, kuddālena khaṇati, annena vasatī" ti () ādisu viya karaṇ' attho ca sambhavati. Yo hi sikkhāpada-paññatti-samayo Dhammasenāpati¹ ādihi pi dubbhiññeyyo, tena samayena hetu-bhūtena² karaṇa-bhūtena vitikkamaṇ sutvā, bhikkhu-saṅghaṇ sannipātāpetvā, otiṇṇa-vatthukaṇ puggalaṇ paṭipucchitvā vigarahitvā ca taṇ taṇ vatthun otiṇṇa-samaya-saṅkhāta-kālaṇ anatikkamitvā, sikkhāpadāni paññāpento tatiya-pārājikādīnaṇ viya sikkhāpada-paññattiya-hetu apekkhamāno³ Bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotaṇ' atthaṇ Vinaye karaṇa-vacanena niddeso kato. Idha pana aññasmiṇ ca evaṇjātike accanta-saṇyog' attho sambhavati. Tasmiṇ hi samaye saha samuṭṭhāna-hetunā idaṇ udānaṇ uppannaṇ accantam eva taṇ samayaṇ ariya-vihārapubbaṅgamāya dhamma-pacca-vekkhaṇāya Bhagavā vihāsi. Tasmā "māsaṇ ajjhetī" ti () ādisu viya upayog' attha-jotaṇ' atthaṇ idha upayoga-vacanena niddeso kato. Ten' etaṇ vuccati:

"Taṇ taṇ atthaṇ avekkhitvā bhummena karaṇena ca

Aññatra⁴ samayo vutto, upayogena so idhā" ti⁵

Porāṇā pana vaṇṇayanti: Tasmiṇ samaye ti vā, tena samayenā ti vā, ekaṇ⁶ samayan ti vā abhilāpamatta-bhedo esa niddeso, sabbattha-bhummam eva attho. Tasmā ekaṇ samayan ti vutte pi ekasmiṇ samaye ti attho veditabbo ti.

Bhagavā⁷ ti garu: garum hi loke Bhagavā ti vadanti. Ayaṇ ca sabbagaṇa-visiṭṭhatāya sabbasattānaṇ garu. Tasmā Bhagavā ti veditabbo. Porāṇehi pi vuttaṇ:

¹ Comys. Sāriputtādī.

² C. omits hetu-bhūtena.

³ Comys. avekkha-; DA. avekka-.

⁴ A, C. aññatha.

⁵ VinA. reads:

Upayogena bhummena taṇ taṇ attham apekkhiya

Aññatra samayo vutto karaṇen' eva so idhā ti.

⁶ Comys. taṇ; KhA. omits all.

⁷ In the following section re Bhagavā, DA, MA, AngA. are brief and agree; but VinA, KhA. are the same as Vis. Magga, p. 209, and are of great length. Both quote by name the shorter explanation at Niddesa, 142, 211, 337. In this text Dhammapāla closely follows the Vis. Magg. and KhA. version, but adds and expands and explains in his own way.

“Bhagavā ti vacanaṇ seṭṭhaṇ, Bhagavā ti vacanam
uttamaṇ,

Garu-gārava-yutto so, Bhagavā tena vuccatī¹” ti.

Tattha seṭṭhaṇ ti seṭṭha-vācakaṇ vacanaṇ seṭṭhaṇ ti vuttaṇ,
Seṭṭha-guṇa-saha-caraṇato. Athavā vuccatī ti, vacanaṇ ti
attho. Bhagavā ti vacanaṇ seṭṭhaṇ ti; Bhagavā ti iminā
vacanena vacaniyo yo attho so seṭṭho ti attho. Bhagavā ti
vacanaṇ uttamaṇ ti; ettha pi vuttanayen’ eva attho vedi-
tabbo. Gārava-yutto ti, garu-bhāva-yutto garu-guṇa-yogato
visesa-garu-karaṇādītāya ’va gārava-yutto. Evaṇ guṇa-
visiṭṭha-satt’ uttama-garu-gāravādhivacanaṇ Bhagavā ti idaṇ
vacanaṇ veditabbaṇ. Api ca

Bhagī bhajī bhāgi vibhattavā iti

Akāsi bhaggaṇ ti gāru ti bhāgyavā²

Bahūhi nāyehi subhāvitattano

Bhavantago, so Bhagavā ti vuccatī ti,

*Niddese*³ āgata-nayena.

Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi⁴ ca vibhattavā

Bhattavā vantagamano bhavesu Bhagavā tato ti.

Imāya gāthāya vasena Bhagavā ti padassa veditabbo. So
pan’ āyaṇ attho sabbākārena *Visuddhi-Magge* vutto.⁵ Tas-
miṇ vutta-nayen’ eva vivaritabbo. Api ca bhage vani bhage
vā vami ti, *Bhagavā*. Tathāgato hi dāna-sīlādi-pārami-
dhamme jhāna-vimokkhādi uttarī-manussa-dhamme vani
bhajī sevi bahulam akāsi: tasmā Bhagavā. Athavā te yeva
veneyya-satta-santānesu kathaṇ nu kho uppajjeyyun ti vani
yāci patthayī ti, Bhagavā. Athavā bhaga-saṅkhātāṇ issariyaṇ
sayaṇ ca vami uggiṇ, khela-piṇḍaṇ viya anapekkho chaḍḍayī
ti, Bhagavā. Tathā hi Tathāgato hattha-gataṇ cakkavatti-
siriṇ devalokādhīpacca-sadisaṇ cātuddip’ issariyaṇ cakkavatti-
sampatti-sannissayaṇ ca satta-ratana-samujjalaṇ yasaṇ tiṇāya
pi amaññamāno, nirapekkho pahāya abhinikkhamitvā sammā-
sambodhiṇ abhisambuddho. Tasmā iti pi siri-ādike bhage
vami ti Bhagavā. Athavā bhāni nāma nakkhattāni. Tehi

¹ A, KhA, VinA. pavuccati.

² A. bhattaṇ ti garūhitabbyavā; C. garūhi bhattavā.

³ *Nidd.* i, 142.

⁴ KhA. bhavehi.

⁵ VM. 212, 9.

samaṇ gacchanti pavattanti ti bhagā,¹ Sineru-Yugandhara-Uttarakuru-Himavantādi-bhājana-loka-nissitā sobhā kappatthika-bhāvato. Te pi Bhagavā vami. Tannivāsi satte vā samatikkamanato tappatibaddha-chanda-rāga-ppahānena pajhī ti. Evam pi bhage vami ti, Bhagavā ti. Evam ādinā pi nayena Bhagavā ti padassa attho veditabbo.

Ettāvatā c' ettha² *evam me sutan* ti yathā-sutaṇ dhammaṇ saṅgāyana-vasena bhāsanto Bhagavato dhamma-sarīraṇ paccakkhaṇ karoti. Tena “na-y-idaṇ atikkanta-satthukaṇ pāvacaṇaṇ, ayaṇ vo Satthā” ti (cf. D. ii, 154) Satthu adassanena ukkaṇṭhitaṇ janaṇ samassāseti. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā:—“Yo vo, Ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mam' accayena Satthā” ti (*loc. cit.*).

Ekam samayaṇ Bhagavā ti vacānena tasmiṇ samaye Bhagavato avijjamāna-bhāvaṇ dassento rūpakāya-parinibbānaṇ sādheti.³ Tena, ‘evaṇvidhassa nāma ariya-dhammassa desako⁴ dasabala-dharo vajira-saṅghāta-samāna⁵-kāyo so pi Bhagavā parinibbuto: Ken' aññena jīvite āsā janetabbā’ ti jīvita-madamattaṇ⁶ janaṇ saṇvejeti, saddhamme c' assa ussāhaṇ janeti. *Evan* ti ca bhaṇanto desanā-sampattiṇ niddisati: vakkhamānassa sakala-suttassa *evan* ti nidassanato. *Me sutan* ti sāvaka-sampattiṇ savana-sampattiṇ ca niddisati paṭisambhida-ppattena pañcasu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapitena Dhammabhaṇḍāgārikaṇa sutabhāva-dīpanato, tañ ca kho mayā sutan na anussati garu-paramparā-gatan ti imassa c' atthassa dīpanato. *Ekam samayaṇ* ti kāla-sampattiṇ savana-sampattiṇ⁷ ca niddisati Uruvelāyaṇ viharāṇa-samaya-bhāvena Buddh' uppāda-paṭimaṇḍita-bhāva-dīpanato. Buddh' uppāda-paramā hi kāla-sampadā. Bhagavā ti, desaka-sampattiṇ niddisati guṇa-visiṭṭha-sattuttama-garu-bhāva-dīpanato.

¹ A. bhatā.

² DA. 34; MA. 10, § 21; KhA. 110.

³ DA, MA. sāreti; KhA. dasseti; A. sāveti.

⁴ Comys. (see below) desako; C. desetā.

⁵ So DA, MA, AngA, but C. saṅkhāta-; KhA. omits samāna-.

⁶ So Comys.; A. jivitamattaṇ; B. jivitamattaṇ; C. jivita-paramattaṇ.

⁷ A. omits sav.-samp-.

Uruvelāyan ti,¹ mahā-velāyaṇ, mahante vālika-rāsimhī ti attho. Athavā urū ti vālikā vuccati, velā ti mariyādā, velātikkamana-hetu āhatā² urū uru-velā ti evam p' ettha attho daṭṭhabbo.

Atīte kira anuppanne Buddhhe dasa-sahassa-tāpasā tasmiṇ padese viharantā kāyakamma-vacīkammāni paresam pi pākātāni honti manokamma pana apākataṇ. Tasmā “yo micchā-vitakkaṇ vitakketi³ so attanā 'va attānaṇ codetvā pattapuṭena⁴ vālikaṇ āharitvā imasmiṇ ṭhāne ākiratu. Idam assa daṇḍa-kamman” ti katika-vattaṇ katvā, tato paṭṭhāya yo tādisaṇ vitakkaṇ vitakketi, so tattha patta-puṭena vālikaṇ āharitvā ākirati. Evaṇ tattha anukkamena mahā-vālika-rāsi jāto. Tato naṇ pacchimā janatā⁵ parikkhipitvā cetiya-ṭṭhānam akāsi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *Uruvelāyan* ti; mahā-velāyaṇ mahante vālika-rāsimhī ti attho daṭṭhabbo ti.

Viharaṭi ti, avisesena iriyāpatha-dibba-brahma-ariya-vihāresu aññatara-vihāra-samaṅgi-paridīpanaṇ etaṇ.⁶ Idha pana ṭhāna-gamanāsana-sayana-ppabhedesu⁷ iriyāpathesu āsana-saṅkhātā⁸-iriyāpatha-samāyoga-paridīpanaṇ. Ariya-vihāra-samaṅgi-paridīpanaṇ cā ti veditabbaṇ. Tattha yasmā ekaṇ iriyāpatha-bādhanaṇ aññena⁹ iriyāpathena vi-cchinditvā aparipaṭantaṇ attabhāvaṇ harati, pavatteti, tasmā *vi-haraṭi* ti padassa iriyāpatha-vihāra-vasena ettha attho veditabbo. Yasmā pana Bhagavā dibba-vihārādihi sattānaṇ vividhaṇ hitaṇ harati upaharati upaneti uppādeti, tasmā tesam pi vasena vividhaṇ haratī ti evam attho veditabbo.

Najjā ti: nadati sandatī ti, nadi: tassa najjā: nadiyā ninna-gāyā¹⁰ ti attho. *Nerañjarāyā* ti, nelaṇ jalam assā ti, nelañjalā ti vattabbe la-kārassa ra-kāraṇ katvā *Nerañjarāyā* ti vuttaṇ. Kaddama-sevāla-panakādi-dosa-rahita-salilāyā ti attho. Keci

¹ Cf. Asl. 219 (*Expos.* 296). ² So A. and VinA, but C. has ābhatā.

³ A. -esi.

⁴ A. vatta-mukhena.

⁵ A. jantā.

⁶ KhA. paridīpana-vacanaṇ etaṇ; VinA, AngA, MA. paridīpakam etaṇ; A. samaṅgata-; C. samaṅgitā paridīpanaṇ.

⁷ So KhA, MA; A. ṭhānāsana-gamana; C. ṭhāna-nisinna-gam-.

⁸ AngA, KhA, MA. aññatara-iriya-.

⁹ So VinA, DA, but KhA. itarena; AngA. ekena.

¹⁰ C, ninna-bhāgāya.

nila-jalāyā ti vattabbe *Nerañjarāyā* ti vuttan ti vadanti. Nāmam eva vā etissā nadiyā ti veditabbaṇ. Tassā nadiyā tīre. Yattha Bhagavā vihāsi taṇ dassetuṇ *Bodhi-rukkh-mūle* ti vuttaṇ. Tattha “Bodhi vuccati catusu maggesu nānan” ti (N. i, 456). Ettha magga-nānaṇ bodhī ti vuttaṇ. “Pappoti bodhiṇ vara-bhūri-medhaso¹” ti (D. iii, 159), ettha sabbaññuta-nānaṇ. Tadubhayam pi bodhiṇ Bhagavā ettha patto ti. Rukkho pi bodhi-rukkho tveva nāmaṇ labhi. Athavā satta-bojjhaṅge bujjhī ti Bhagavā, bodhi. Tena bujjh’ antena² sannissitattā so rukkho bodhi-rukkho ti nāmaṇ labhi: tassa bodhi-rukkhassa. *Mūle* ti,³ samīpe. Ayaṇ hi mūla-saddo “mūlāni uddhareyya, antamaso usīra-nāli⁴-mat-tāni pī” ti (S. ii, 88; A. ii, 199) ādisu mūla-mūle dissati. “Lobho akusala-mūlan” ti (M. i, 47; A. i, 201) ādisu asādhā-rama-hetumhi. “Yāvatā majjhantike kāle chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkha-mūlan” ti () ādisu samīpe. Idhāpi samīpe adhippeto: tasmā bodhi-rukkhassa-mūle samīpe ti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Paṭham’ ābhisambuddho ti, paṭhamaṇ abhisambuddho hutvā. Sabba-paṭhamaṇ yevā ti attho. Ettāvatā ca Dhammabhaṇḍāgārikena udāna-desanāya nidānaṇ ṭhapentena kāla-desaka-desā-padesā saha visesena pakāsītā honti. Etth’ āha: Kasmā pana dhamma-vinaya-saṅgahe kariyamāne⁵ nidāna-vacanaṇ vuttaṇ? Nanu Bhagavatā bhāsitaṇ vacanaṇ yeva saṅgahetabban ti vuccate desanāya ṭhiti-asammosa-saddhey-ya-bhāva-sampādan’ atthaṇ. Kāla-desaka-vatthu ādihi upanibandhitvā ṭhapitā hi desanā cira-ṭṭhitikā hoti asammosā sa-saddheyyā: desakāla-kattu-hetu-nimittehi sa-upanibandho viya vohāra-vinicchayo. Ten’ eva ca āyasmata Mahākassa-pena “paṭhamaṇ, avuso Ānanda, udānaṇ kattha bhāsitan⁶” ti ādinā desanādisu pacchāya katāya vissajjanaṇ karontena Dhammabhaṇḍāgārikena *evam me sutaṇ* ti ādinā udānassa nidānaṇ bhāsitan ti. Api ca Satthu-sampatti-pakāsan’ atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Tathāgatassa hi Bhagavato pubba-vacan’

¹ A. vediso.² Cf. MA. 12.³ A. kasira.⁴ A. bojjhaṅgena.⁵ *Texts* nāli; C. nāla.⁶ Cf. Vin. Culla Vagg. xi; DA. *Introd.*

ānumān' āgamattābhāvato. Na hi Sammā-sambuddhassa pubba-vacanādihi attho atthi. Sabbattha appaṭihata-nāṇā-cāratāya eka-ppamāṇattā ñeyya-dhammesu. Tathā ācariya-muṭṭhi-dhamma-macchariya-sāsana-sāvak' ānubhāg' ābhāvato¹ khīṇāsavattā siddhi. Na hi sabbaso parikkhīṇāsavassa katthaci pi ācariya-muṭṭhi-ādinaṇ² sambhavo ti subhāvitat-tassa³ parānuggaha-ppavatti. Iti desaka-saṅkilesa-bhūtānaṇ diṭṭhi-sīlasampatti dūsakānaṇ⁴ accantaṇ avijjā-taṇhānaṇ abhāva-saṅsūcakehi nāṇa-sampadā pahāṇa-sampadābhībyañ-jakehi ca saṅsuddha-visuddha-bhāvehi purima vesārajja-dvaya-siddhi tato ca antarāyikāniyāṇika-dhammesu sammo-hābhāva-siddhito pacchima-vesārajja-dvaya-siddhi ti Bhagavato catu-vesārajja samannāgamo attahita-parahita-paṭipatti ca nidāna-vacanena pakāsītā honti.

Tattha sampatta-parisāya ajjhāsay' ānurūpaṇ ṭhān' uppat-tika⁵-paṭibhānena dhamma-desanā-dīpanato. Idha pana vimutti-sukha-paṭisaṇvedanā paṭicca-samuppāda-manasikāra-pakāsanenā ti yojetabbaṇ. Tena vuttaṇ: 'Satthu-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanan' ti. Tathā sāsana-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Nāṇa-karunā-pariggahita-sabbakiriyassa hi Bhagavato n' atthi niratthikā paṭipatti attahitā va. Tasmā paresaṇ yeva atthāya pavatta-sabbakiriyassa Sammā-sambuddhassa sakalam pi kāya-vacī-manokammaṇ yathā pavattaṇ vuccamānaṇ diṭṭha-dhammika-samparāyika-paramatthehi yathārahaṇ⁶ sattānaṇ anusāsan' atthena sāsanaṇ, na kabba-vacanā.⁷ Tay' idaṇ Satthu-racitaṇ kāla-desā⁸-desaka-parisā-padesādihi saddhiṇ tattha tattha nidāna-vacanena yathārahaṇ pakāsiyati.

Idha pana abhisambodhi vimutti-sukha-paṭisaṇvedana-paṭicca-samuppāda-manasikāraṇ⁹ ti yojetabbaṇ. Tena vuttaṇ: 'sāsana-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanan' ti. Api ca Satthuno pamāṇa-bhāva-pakāsanena sāsanaṇsa pamāṇa-bhāva-dassan' atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Sā c' assa

¹ C. anurāgābhāvato.

² C. āditaṇ.

³ A. suvisuddhassa; B. subhāvitatthassa.

⁴ So A.; C. rundhakānaṇ; C₁₋₂ rūpakānaṇ.

⁵ B. anuppatti.

⁶ A. yathārahattaṇ.

⁷ A. pubbavacana.

⁸ Cf. DA. 50, 19; MA. 15.

⁹ B. manasikārenā ti.

pamāṇa-bhāva-dassanatā heṭṭha vutta-nayānusārena vedittabbā. Bhagavā ti hi iminā Tathāgatassa rāgādayo-mohādisabba-kilesa-mala-duccaritādi-dosa-ppahāna-dīpanena sabba-satt' uttama-bhāva-dīpanena ca anañña-sādhārana-ñāṇa-karuṇādi-guṇa-visesa-yoga-paridīpanena ayam attho sabbatthā pakāsito hotī ti, idam ettha nidāna-vacana-payojanassa mukhamatta-dassanaṇ. Tam pan' etaṇ *evam me sutaṇ* ti ārabhitvā yāva *imaṇ udānaṇ udānesi* ti yaṇ¹ tāva imassa udānassa nidānan ti vedittabbaṇ. Tathā hi yathā paṭipanno Bhagavā imaṇ udānaṇ udānesi ti ādito paṭṭhāya tassa kāyika-cetasika-paṭipattiyā pakāsan' atthaṇ saṅgīti-kārehi² saṅgītikāle bhāsita-vacanaṇ.

Nanu ca "imasmiṇ sati, idaṇ hotī" ti (S. ii, 65) ādi Bhagavato eva vacanaṇ bhavituṇ arahatī ti? Na hi Satthāraṇ muñcitvā añño paṭicca-samuppādaṇ desetun samattho hoti³ ti. Saccam p' etaṇ. Yathā pana Bhagavā bodhi-rukkha-mūle dhamma-sabhāva-paccavekkhana-vasena paṭicca-samuppādaṇ manasākāsi, tass' eva taṇ bodhaneyya-bandhavānaṇ bodhan' atthaṇ paṭicca-samuppāda-siha-nāda-suttādisu desitassa ca vacanānaṇ desitākārassa anukaraṇa-vasena paṭicca-samuppādassa manasikāraṇ atth' uppattiṇ katvā Bhagavatā bhāsitassa imassa udānassa dhamma-saṅgāhakā mahātherā nidānaṇ saṅgāyinsū ti yathā vutta-vacanaṇ saṅgīti-kārānam eva vacanan ti niṭṭham ettha gantabbaṇ. Ito paresu pi suttantesu es' eva nayo.

Ettha ca "attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchā-vasiko, atth' uppattiko"⁴ ti cattāro sutta-nikkhepā vedittabbā. Yathā hi aneka-sata aneka-sahassa-bhedāni pi suttāni saṅkilesa-bhāgiyādini paṭṭhāna-nayena solasa-vidhaṇ vā nātivattanti, evaṇ tāni sabbāni pi attajjhāsayādi-sutta-nikkhepa-vasena catubbidha-bhāvaṇ nātivattanti ti. Kāmaṇ c'ettha attajjhāsayassa atth' uppattiyā ca parajjhāsaya-pucchā-vasikehi sadhīṇ saṇsagga-bhedo sambhavati ajjhāsay' ānusandhi pucch' ānusandhi sambhavato: attajjhāsayassa atth' uppattiyā aññam-aññaṇ saṇsaggo n' atthi ti niravaseso paṭṭhāna-nayo

¹ A. padaṇ tāva.² A. atthi ti.³ A. omits.⁴ MA. 15; DA. 50.

na sambhavati tad-antogadhattā vā sambhavantānaṃ visesa-nikkhepānaṃ mūla-nikkhepa-vasena cattāro sutta-nikkhepā ti vuttaṃ. Tatrāyaṃ vacan' attho:—nikkhipanan ti, nikkhepo: suttassa nikkhepo, sutta-nikkhepo: sutta-nikkhepo¹ ti attho. Nikkhipīyatī ti vā, nikkhepo: suttam eva nikkhepo, sutta-nikkhepo. Attano ajjhāsayo, attajjhāsayo: so assa atthi kāraṇa-bhūto ti, attajjhāsayo: attano ajjhāsayo etassa ti vā, attajjhāsayo. Parajjhāsayo pi es' eva nayo. Pucchāya vaso, pucchā-vaso: so etassa atthi ti, pucchā-vasiko. Sutta-desanassa atthassa uppatti, atth' uppatti: atth' uppatti eva atth' uppattiko va, so etassa atthi ti, atth' uppattiko. Athavā nikkhipīyatī suttaṃ etenā ti, nikkhepo. Attajjhāsayaṃ eva etasmiṃ pana attha-vikappe attano atth' ajjhāsayo, attajjhāsayo. Paresaṃ atth' ajjhāsayo, parajjhāsayo ti. Pucchiyatī ti, pucchā, pucchitabbo attho, pucchana-vasena pavattaṃ dhamma-patiggāhakānaṃ vacanaṃ pucchā-vasaṃ. Tadeva nikkhepa-saddāpekkhāya pucchā-vasiko ti pulliṅga-vasena vuttaṃ. Tathā atth' uppatti yeva atth' uppattiko ti evam ettha attho veditabbo.

Ettha ca paresaṃ indriya-paripākādi-kāraṇa-nirapekkhattā attajjhāsayaṃ visuṃ sutta-nikkhepābhāvo vutto. Kevalaṃ hi attano ajjhāsayaṃ eva dhamma-tanti-ṭṭhapan'² atthaṃ pavattita-desanattā. Parajjhāsaya pucchā-vasikānaṃ pana paresaṃ ajjhāsaya-pucchānaṃ desanā-pavatti hetu-bhūtānaṃ uppattiyaṃ pavattitānaṃ kathamatth'³ uppattiyā ananurodho⁴: pucchā-vasik' atth' uppatti-pubbakānaṃ vā parajjhāsaya' ānurodhena pavattitānaṃ kathaṃ parajjhāsaya ananurodho ti na codetabbam etaṃ? Paresaṃ abhinihāra-paripucchādi-vinimuttass' eva suttanta-desanā-kāraṇ' uppādassa atth' uppatti-bhāvena gahitattā parajjhāsaya-pucchā-vasikānaṃ visuṃ gahaṇaṃ. Tathā hi *Brahmajāla-Dhamma-dāyāda*⁵-suttā-dīnaṃ vaṇṇavaṇṇa-āmis' uppādādi desanā-nimittaṃ atth' uppatti vuccati. Paresaṃ pucchāya vinā ajjhāsayaṃ eva nimittaṃ katvā desito parajjhāsaya. Pucchā-vasena desito

¹ A. sutta-desana.

² A. nīṭṭhanatthaṃ.

³ A. kathaṃ su puttha-ppavattiyanavarodho.

⁴ C. anavarodho (so below).

⁵ Cf. D. i; M. i, 12 ff.

pucchā-vasiko ti pākato 'yam attho¹ ti. Tattha paṭhamādini tiṇi bodhi-suttāni ca, *Mucalinda-suttaṇ*, *Ayu-saṅkhār' ossa-jana-suttaṇ*, *Paccavekkhaṇa-suttaṇ*, *Papañca-saññā-suttaṇ* ti, imesaṇ udānānaṇ attajjhāsayo nikkhepo. *Huhuṅka-suttaṇ*, *Brāhmaṇa-jātika-suttaṇ*, *Bahiya-suttaṇ* ti, imesaṇ udānānaṇ pucchā-vasiko nikkhepo. *Rāja-suttaṇ*, *Sakkāra-suttaṇ*, *Ucchādana-suttaṇ*, *Pinḍapātika-suttaṇ*, *Sippa-suttaṇ*, *Gopālaka-suttaṇ*, *Sundarika-suttaṇ*, *Mātu-suttaṇ*, *Saṅghabheda-suttaṇ*, *Udapāna*²-suttaṇ, *Tathāgatuppāda-suttaṇ*, *Moneyya-suttaṇ*, *Pāṭaligāmiya-suttaṇ*, dve pi *Dabba-suttāni* ti, etesaṇ udānānaṇ atth' uppattiko nikkhepo. *Parileyya-suttaṇ*, *Piya*³-suttaṇ, *Nāgasamāla-suttaṇ*, *Visākhā-suttaṇ* cā ti, imesaṇ udānānaṇ attajjhāsayo parajjhāsayo ca nikkhepo. Sesānaṇ eka-paṭi-ñāsāya suttānaṇ parajjhāsayo nikkhepo. Evam etesaṇ udānānaṇ attajjhāsayaḍi-vasena nikkhepa-viseso veditabbo.

Ettha ca yāni udānāni Bhagavatā bhikkhūnaṇ sammukhā bhāsītāni, tāni tehi yathābhāsita-suttāni vacasā paricitāni manasānupekkhitāni⁴ Dhammabhaṇḍāgārikassa kathitāni. Yāni pana Bhagavatā bhikkhūnaṇ asammukhā bhāsītāni pi aparabhāge Bhagavatā Dhammabhaṇḍāgārikassa puna bhāsītāni. Evaṇ sabbāni pi tāni āyasmā Ānando ekajjhaṇ katvā dhārento bhikkhūnaṇ ca vācento aparabhāge paṭhama-mahā-saṅgīti-kāle udānantveva saṅgahaṇ āropesī ti veditabbaṇ.

Tena kho pana samayenā ti ādisu. *Tena samayenā* ti ca bhummi' atthe 'va karaṇa-vacanaṇ. *Kho panā* ti, nipātā: tasmiṇ samaye ti attho. Kasmiṇ pana samaye? Yaṇ samayaṇ Bhagavā Uruvelāya viharati Nerañjarāya tīre Bodhirukkha-mūle paṭhamābhisambuddho, tasmiṇ samaye. *Sattāhaṇ* ti, satta ahā ti sattāhaṇ. *Accanta-saṇyog'* atthe etaṇ upayoga-vacanaṇ. *Yasmā Bhagavā taṇ sattāhaṇ niran-taratāya accantam eva phala-sampatti-sukhena vihāsi*, tasmā *sattāhaṇ accanta-saṇyoga-vasena upayoga-vacanaṇ vuttaṇ*. *Eka-pallaṇkenā* ti Visākhā-puṇṇamāya anattahaṅgate yeva suriye aparājita-pallaṅka-vasena vajirāsane nisinna-kālato paṭṭhāya sakim pi anuṭṭhahitvā yathā ābhūjitena eken' eva

¹ A. samattho.² A. avika-suttaṇ.³ A. omits.⁴ Vin. ii, 95.

pallaṅkena. *Vimutti-sukha-paṭisaṇvedī* ti, vimutti-sukhaṇ phalasamāpatti-sukhaṇ paṭisaṇvediyamāno nisinnō hoti ti attho. Tattha *vimutti* ti, tadaṅga-vimutti vikkhambhana¹-vimutti samuccheda-vimutti, paṭippassaddhi-vimutti nissaraṇa-vimutti ti pañca vimuttiyo.² Tāsu deyyadhamma-paricāgādihi tehi tehi guṇaṅgehi nāma-rūpa-paricchedādi vipassan' aṅgehi ca yaṇ cittassa aparihāni-vasena ca pavattitaṇ vihiṭaṇ paṭipakkha-bhāvato tad-anatthehi vimuccanaṇ pahānaṇ: seyyathidaṇ, dānena macchariya-lobhādito, sīlena paṇātipātādito, nāmarūpa-vavatthānena³ sakkāya-diṭṭhiyā, paccaya-pariggahena ahetu-visama-hetu-diṭṭhihi, tass' eva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṇ-kathī-bhāvato, kalāpa-sammasanena 'ahaṇ mamā' ti gāhato, maggāmagga-vavatthānena amagge magga-saṅṇāya, udaya-dassanena uccheda-diṭṭhiyā, vāya-dassanena sassata-diṭṭhiyā, bhaya-dassanena sabhayesu⁴ abhaya-saṅṇāya, ādinava-dassanena assāda-saṅṇāya, nibbidānudassanena abhirati-saṅṇāya, muñcitu-kamyatā-ñāṇena amuñcitu-kamyatāya,⁵ upekkhā-ñāṇena anupekkhāya, anulomena dhamma-ṭṭhitiyaṇ⁶ nibbāne ca paṭiloma-bhāvato, gotrabhunā sasaṅkhāra-nimitta-bhāvato vimuccanaṇ, ayaṇ tadaṅga-vimutti nāma.⁷

Yam pana upacār' appanā-bhedena samādhinā⁸ yā cit-tassa aparihāni-vasena pavatti tāya ca kāma-cchandādinaṇ nīvaraṇānaṇ c' eva vitakkādinaṇ ca paccanika-dhammaṇ anuppatti-saṅṇātaṇ vimuccanaṇ, ayaṇ vikkhambhana-vimutti nāma. Yam pana catunnaṇ ariya-maggānaṇ bhāvitattā taṇ⁹ taṇ maggavato ariyassa santāne yathārahaṇ¹⁰ "diṭṭhi-gatānaṇ pahānāyā" ti (Vibh. 106) ādinā nayena vuttassa samudaya-pakkhiyassa kilesa-gaṇassa¹¹ pana accantaṇ appavatti-bhāvena samuccheda-ppahāna-vasena vimuccanaṇ, ayaṇ samuccheda-vimutti nāma.¹² Yam pana phala-kkhaṇe paṭippas-saddhattaṇ kilesānaṇ ayaṇ paṭippassaddhi-vimutti nāma.

¹ Cf. *Netti*, 15, 16.

² The section is from P.J. ii, 8, 9.

³ Pts. i, 60; VM. 651, 660-1.

⁷ P.J. tad-aṅga-ppahānaṇ.

⁹ A. bhāvitattānaṇ.

¹¹ C₁₋₄ -gahanassa.

³ VM. 410.

⁴ C. omits.

⁶ C. -ṭṭhitiyā.

⁸ Cf. VM. 126.

¹⁰ P.J. yathāsakaṇ.

¹² Cf. VM. 5.

**Sabba-saṅkhata-nissatattā pana sabba-sankhārā vimuttan
nibbānan nissarana-vimutti nāma.**

Idha pana Bhagavato nibbānārammaṇā phala-vimutti adhippetā. Tena vuttaṇ *vimutti-sukhaṇ paṭisaṇvedī* ti: vimutti-sukhaṇ phala-samāpatti-sukhaṇ paṭisaṇvediyamāno ti attho. *Vimutti* ti ca upakkilesehi paṭippassaddhi-vasena cittassa vimutta-bhāvo. Cittam eva vā tathā vimuttaṇ vedittabbaṇ. Tāya vimuttiyā jātaṇ sampayuttaṇ vā sukhaṇ, vimutti-sukhaṇ. “Yāyaṇ, bhante, upekkhā sante sukhe vuttā Bhagavatā” ti¹ () vacanato upekkhā pi c’ ettha sukham icc’ eva veditabbā. Tathā ca vuttaṇ *Sammoha-vinodanīyaṇ*²: “upekkhā pana santattā³ sukham icc’ eva bhāsītā” ti. Bhagavā hi catuttha-jjhānikaṇ arahattaṇ samāpattiṇ samāpajjati, na itaraṇ.⁴ Athavā “tesaṇ vūpasamo sukho” ti (D. ii, 157; S. i, 158; ii, 193) ādisu yathā saṅkhāra-dukkh’ ūpasamo sukho ti vuccati, evaṇ sakala-kilesa-dukkh’ ūpasama-bhāvato agga-phale labbhamānā paṭippassaddhi-vimutti eva idha sukhaṇ ti veditabbaṇ. Tayidaṇ vimutti-sukhaṇ magga-vīthiyaṇ kālantare ti phala-citta-samāpatti-vibhāgena duvidhaṇ hoti.

Ekekassa hi ariya-maggassa⁵ anantarā tassa tass' eva vipāka-bhūtāni nibbānārammaṇāni dve tīni vā phala-cittāni uppajjanti. Anantara-vipākattā ye va hi⁶ lokuttara-kusalānaṃ. Yasmiṃ hi javana-vāre ariya-maggo uppajjati, tattha yadā dve vā anulomāni tadā tatiyaṃ gotrabhū, catutthaṃ magga-cittaṃ. Tato paraṃ tīni phala-cittāni honti. Yadā pana tīni anulomāni, tadā catutthaṃ gotrabhū, pañcamaṃ magga-cittaṃ: tato paraṃ dve phala-cittāni honti. Evaṃ catutthaṃ pañcamaṃ appanā-vasena pavattati, na tato paraṃ bhavaṅgassa āsaññattā. Keci pana 'chaṭṭham pi⁷ magga-cittaṃ appeti' ti vadanti. Taṃ *Attha-kathāsu* paṭikkhittaṃ. Evaṃ magga-vīthiyaṃ phalaṃ veditabbaṃ. Kālantara-phalaṃ pana phala-samāpatti-vasena pavattaṃ. Nirodhā vuttha-

¹ C., bhagavati.

² *Comy. on Vibhanga ad loc.*

³ B. sante yuttā.

⁴ *A. omits* na itaraŋ.

^b Much of this is from VM. 675, 699 ff., with slight variations and comments by D.

⁶ C. omits *yeva hi*.

7 C₁₋₄ chaṭṭham pi cittaṃ.

hantassa uppajjamānañ ca eten' eva saṅgahitaṇ. Sā pan' āyaṇ phala-samāpatti-atthato lokuttara-kusalānaṇ vipāka-bhūtā nibbānārammaṇā appaṇā ti daṭṭhabbā.

Ke taṇ samāpajjanti¹? Ke na samāpajjanti ti? Sabbe pi puthujjanā na samāpajjanti. Kasmā²? Anadhigatattā. Tathā heṭṭhimā ariyā uparimaṇ, uparimā pi ca ariyā heṭṭhimaṇ na samāpajjanti yeva, puggal' antarābhāv' upagamana paṭippassaddhi-bhāvato attano eva phalaṇ te te ariyā samāpajjanti.

Keci pana sotāpanna-sakadāgāmino phala-samāpattiṇ na samāpajjanti: uparimā dve yeva samāpajjanti samādhismiṇ paripūrakāri-bhāvato ti vadanti. Taṇ akāraṇaṇ. Puthujjanassā pi attanā paṭiladdha-lokiya-samādhī samāpajjanato. Kiṇ vā ettha kāraṇ' ākāraṇa³-cintāya? Vuttaṇ h' etaṇ *Paṭisambhidāyaṇ* (Pṭs. i, 64; VM. 699) “Katamā dasa⁴ saṅkhār' upekkhā vipassanā-vasena uppajjanti? Katame dasa gotrabhū-dhammā vipassanā-vasena uppajjanti” ti? Imesaṇ pañhānaṇ vissajjanaena sotāpatti-phala-samāpatti atthāya⁵ sakadāgāmi-phala-samāpatt' atthāyā ti tesam pi ariyānaṇ phala-samāpatti-samāpajjanaṇ vuttaṇ. Tasmā sabbe pi ariyā yathāsakaṇ phalaṇ samāpajjanti ti niṭṭham ettha gantabbaṇ.⁶

Kasmā [pana te] samāpajjanti⁷ ti? Diṭṭha-dhamma-sukha-vihār' atthaṇ. Yathā hi rājāno rajja-sukhaṇ, devatā dibba-sukhaṇ anubhavanti, evam ariyā 'lokuttara-sukhaṇ anubhavissāmā' ti addhāna-paricchedaṇ katvā icchit' icchita-kkhaṇe phala-samāpattiṇ samāpajjanti. Kathaṇ c' assa samāpajjanaṇ hoti, kathaṇ ṭhānaṇ,⁸ kathaṇ vuṭṭhānaṇ ti? Dvīhi tāva ākārehi assa samāpajjanaṇ hoti. Nibbānato aññassa ārammaṇassa amanasikārā, nibbānassa ca manasikārā. Yath' āha: “Dve kho, avuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyā samāpattiyā sabba-nimittānañ ca amanasikāro,

¹ From VM. 699 ff.

² C. *omits* kasmā.

³ C. *omits* -ākāraṇa-.

⁴ C. katame. Pṭs. (*loc. cit.*) has katamā dasa, but VM. 160 (*quoting the passage*) reads kati and *omits* dasa.

⁵ A. sahapatattāya; B. samāpattatāya.

⁶ VM. 700.

⁷ B, C. sammā.

⁸ C. *omits* hoti kathaṇ ṭhānaṇ.

animittāya ca dhātuyā manasikāro” ti (M. i, 296). Ayam pan’ ettha samāpajjana-kkhamo: phala-samāpatt’ atthikena¹ hi ariya-sāvakena raho-gatena paṭisallīnena udayabbayādivasena saṅkhārā passitabbā. Tass’ eva pavatt’ ānupubba-vipassanassa² saṅkhār’ ārammaṇa-gotrabbhū-ñāṇ’ antarā-phala-samāpatti-vasena nirodhe cittaṃ appeti. Phala-samāpatti-ninna-bhāvena ca sekkhassā ca pi phala-samāpatti yeva uppajjati, na maggo.

Ye pana vadanti: sotāpanno³: ‘phala-samāpattiṃ samāpajjissāmi’ ti vipassanaṃ vadhetvā sakadāgāmi hoti, sakadāgāmi ca anāgāmi ti, te vattabbā. Evaṃ sante anāgāmi arahā bhavissati, arahā ca pacceka-buddho ti āpajjeyya. Tasmā yathābhīnivesaṃ yathājjhāsaṃ vipassanā atthaṃ sādhetī ti. Sekkhassā pi phalaṃ eva uppajjati, na maggo. Phalaṃ pi v’ assa sace anena paṭhama-jjhānādiko maggo adhigato paṭhama-jjhānikam eva uppajjati: sace dutiyādisu aññatara-jjhāniko dutiyādisu aññatara-jjhānikam evā ti. Kasmā pan’ ettha gotrabbhū-ñāṇaṃ magga-ñāṇā purecārikaṃ viya nibbānārammaṇaṃ na hotī ti? Phala-ñāṇaṃ aniyānika-bhāvato. Ariya-magga-dhammā yeva hi nīyānikā. Vuttaṃ h’ etaṃ: “Katame dhammā nīyānikā? Cattāro ariya-maggā apariyāpannā” ti (cf. Pts. i, 84).⁴ Tasmā ekanten’ eva nīyānika-bhāvassa ubhato vuṭṭhāna-bhāvena pavattamānassa anantara-paccaya-bhūtena ñāṇena nimittato vuṭṭhiten’ eva bhavitabban ti. Tassa nibbānārammaṇatāyuttaṃ. Na pana ariya-maggassa bhāvitattā. Tassa vipāka-bhāvena pavattamānānaṃ kilesānaṃ asamucchindanato aniyānikattā avuṭṭhāna-sabhāva-phala-ñāṇaṃ purecārika-ñāṇassa kadāci pi nibbānārammaṇatā ubhayattha anuloma-ñāṇaṃ atulyākārato. Ariya-magga-vīthiyaṃ hi anuloma-ñāṇāni anibbidha-pubbānaṃ thūlāthūlānaṃ⁵ lobha-kkhandhādīnaṃ sātisa-padālanena lokiya-ñāṇena ukkaṇsa-pārami-ppattāni magga-ñāṇ’ ānukūlāni uppajjanti. Phala-samāpatti-vīthiyaṃ

¹ So A. and VM. 700, but C. -samāpatti ti. Tena ariya-.

² B. vipassato; C. vipassano.

³ So VM, but C. sotāpanna attano phala-.

⁴ Cf. DA. 166, 220; Dhs. (trans.) 335; Sn. p. 140.

⁵ A. tūla-.

pana tāni tāni tena tena maggena tesañ tesañ kilesānaṃ samucchinnattā tattha nirussukkāni kevalam-ariyāna-phala-samāpatti-sukha-samañgi-bhāvassa parikamma-mattāni hutvā uppajjanti ti na tesañ kutoci vuṭṭhāna-sambhavo. Yato tesañ pariyosāne ñāṇaṃ saṅkhāra-nimittaṃ vuṭṭhānato nibbānārammaṇaṃ siyā. Evaṃ ca katvā sekkhassa attano phala-samāpatti-valaṇṇaṃ' atthāya udayavayādi-vasena saṅkhāre sammasantassa vipassanā-ñāṇ' ānupubbāya phalam eva uppajjati, na maggo ti; ayaṃ ca attho samāpattito hoti. Evaṃ tāva phala-samāpattiyaṃ samāpajjanaṃ veditabbaṃ.

“Tayo kho, āvuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyaṃ ṭhitiya¹: sabba-nimittānaṃ ca amanasikāro, animittāya ca dhātuyaṃ manasikāro, pubbe ca abhisāṅkhāro” ti (M. i, 297; VM. 701) vacanato pan' assā tiḥ' ākārehi ṭhāṇaṃ hoti. Tattha pubbe ca abhisāṅkhāro ti samāpattito pubbe 'va kāla-paricchedo. Asukasmiṃ nāma kāle vuṭṭhahissāmī ti paricchinnattā hi 'ssa, yāva so kālo nāgacchati, tāva vuṭṭhānaṃ na hoti.²

“Dve kho, āvuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyaṃ vuṭṭhānāya³: sabba-nimittānaṃ ca manasikāro, animittāya ca dhātuyaṃ amanasikāro” ti (M. i, 296) vacanato pan' assā dvīh' ākārehi vuṭṭhānaṃ hoti. Tattha sabba-nimittānaṃ ti rūpa-nimitta-vedanā-saññā-saṅkhāra-viññāṇa-nimittānaṃ. Kāmaṃ ca sabbān' ev' etāni ekato na⁴ manasikaroti, sabba-saṅgāhika-vasena pan' etaṃ vuttaṃ. Tasmā yaṃ bhavangassa ārammaṇaṃ hoti, tassa manasikāraṇena⁵ phala-samāpattito⁶ vuṭṭhānaṃ hoti ti evam assa vuṭṭhānaṃ veditabbaṃ. Tayidaṃ evam idha samāpajjana-vuṭṭhānaṃ arahatta-phala-bhūtaṃ

Paṭippassaddha-darathaṃ amatārammaṇaṃ subhaṃ,
Vanta-lokāmisarṃ santaṃ sāmāñña-phalam uttamaṃ.

(VM. 701)

Iti vuttaṃ sātātisātaṃ vimutti-sukhaṃ paṭisaṃvedesi. Tena vuttaṃ: *vimutti-sukhaṃ paṭisaṃvedī* ti. Vimutti-sukhaṃ phala-samāpatti-sukhaṃ paṭisaṃvediyamāno ti attho.

Athā ti, adhikār' atthe nipāto. *Kho* ti, pada-pūraṇe. Tesu

¹ Cf. S. iv, 297; A. iii, 397.

² C. vuṭṭhānassa.

³ VM. karoto.

⁴ VM. 701, tāva ṭhāṇaṃ hoti.

⁵ C. omits na.

⁶ VM. -patti.

anulomo ti vuccati. Athavā ādito paṭṭhāya antaṇ pāpetvā vuttattā pavattiyā vā anulomanato, anulomo: taṇ anulomaṇ. *Sādhukaṇ manasākāsi* ti, sakkaccaṇ manasi akāsi. Yo paccaya-dhammo yassa paccay' uppanna-dhammassa, yathā yathā hetu-paccayādinā paccaya-bhāvena paccayā honti, tathā tathā te paccayā honti.¹ Taṇ sabbaṇ aviparitaṇ aparihāpetvā anavasesato paccavekkhana-vasena citte akāsi ti attho. Yathā pana Bhagavā paṭicca-samuppād' ānulomaṇ manasākāsi, taṇ saṅkhepena tāva dassetuṇ: "Iti imasmiṇ sati, idaṇ hoti: imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti (S. ii, 28 ff.) vuttaṇ.²

Tattha *itī* ti, evaṇ aneka-ppakārenā ti attho. *Imasmiṇ sati idaṇ hoti* ti, imasmiṇ avijjādike paccaye sati, idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ hoti. *Imass' uppādā idaṇ uppajjati* ti, imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ uppajjati ti attho. *Imasmiṇ asati idaṇ na hoti: imassa nirodhā idaṇ nirujjhati* ti, avijjādinaṇ abhāve saṅkhārādinaṇ abhāvassa, avijjādinaṇ nirodhe saṅkhārādinaṇ nirodhassa ca dutiya-tatiya-sutta-vacanena etasmiṇ purimasmiṇ paccaya-lakkhaṇe niyamo dassito hoti: imasmiṇ sati eva na asati, imass' uppādā eva na anuppādā, anirodhā eva na nirodhā ti. Ten' etaṇ lakkhaṇaṇ antogadha-niyamaṇ idha paṭicca-samuppādassa vuttan ti daṭṭhabbaṇ. *Nirodho* ti ca avijjādinaṇ virāgādhigamena ayatiṇ anuppādo appavatti. Tathā hi vuttaṇ: "avijjāya tveva asesavirāga-nirodhā saṅkhāra-nirodho" ti (S. ii *pass.*) ādi: nirodha-nirodhī ca uppada-nirodhī-bhāvena vutto: imassa nirodhā idaṇ nirujjhati ti.

Ten' etaṇ dasseti anirodho uppādo nāma. So c' ettha atthi-bhāvo ti pi vuccati ti. Imasmiṇ sati, idaṇ hoti ti idam eva hi lakkhaṇaṇ pariyāy' antarena, imassa uppādā idaṇ uppajjati ti vadantena parena purimaṇ visesitaṇ hoti. Tasmā na dharamānataṇ yeva sandhāya, "imasmiṇ sati" ti vuttaṇ. Atha kho maggena aniruddha-bhāvaṇ cā ti viññāyati. Yasmā ca "imasmiṇ asati idaṇ na hoti: imassa nirodhā idaṇ niruj-

¹ A. omits yathā hetu-pacc- and tathā . . . honti, and reads yathā paccayo hoti.

² Cf. the explanation at DA. 171 (of sādhukaṇ manasikarohī ti).

jhatī” ti dvidhā pi uddiṭṭhassa lakkaṇassa niddesaṇ vadan-tena “avijjāya tveva asesā-virāga-nirodhā saṅkhāra-nirodho” ti ādinā nirodho eva vutto. Tasmā n’ atthi-bhāvo pi nirodho evā ti, n’ atthi-bhāva-viruddho atthi-bhāvo anirodho ti dassitaṇ hoti. Tena anirodha-saṅkhātena atthi-bhāvena uppādaṇ viseseti. Tato na idha attā-lābha-mattaṇ¹ uppādo ti attho adhippeto. Atha kho anirodha-saṅkhāto atthi-bhāvo cā ti ayam attho vibhāvito ti. Evam etaṇ lakkaṇa-dvaya-vacanaṇ aññamañña-visesana-visesitabba-bhāvena sātthakan² ti veditabbaṇ.

Ko pan’ āyaṇ anirodho nāma? “Atthi-bhāvo uppādo pavuccati” ti appahīnabhāvo ca anibbatta-phal’ ārahata-ppahāṇehi phal’ ānuppādan’ ārahata ca ye tehi pahātabbā akusalā dhammā, tesā ariya-maggena asamugghātita-bhāvo ca. Ye pana na pahātabbā kusalā byākatā dhammā yāni tesu saṇyojanāni akkhīnāsavaṇaṇ, tesā aparikkhīnatā ca. Asamugghātīt’ ānusayitā hi saṇyojanā khandha-ppavatti paṭicca-samuppādo. Tathā ca vuttaṇ: “yāya ca, bhikkhave, avijjāya nivutassa bālassa, yāya ca taṇhāya sampayuttassa ayaṇ kāyo samudāgato. Sā c’ eva avijjā bālassa appahīnā, sā ca taṇhā aparikkhīnā. Taṇ kissa hetu? Na, bhikkhave, bālo acari brahmacariyaṇ sammā-dukkha-kkayaṇ. Tasmā bālo kāyassa bheda kāy’ upago hoti. So kāy’ upago samāno na parimuccati jātiyā jarā-maraṇenā” ti (S. ii, 24) ādi. Khīṇa-saṇyojanānaṇ pana avijjāya abhāvato saṅkhārānaṇ taṇh’ ūpādānaṇaṇ abhāvato upādāna-bhavaṇaṇ asambhavo ti vaṭṭassa upacchedo paññāyissati ti. Ten’ ev’ āha: “channaṇ tveva, Phaggaṇ, phassāyatanānaṇ asesā-virāga-nirodhā phassa-nirodho, phassa-nirodhā vedanā-nirodho” ti (S. ii, 14) ādi. Na hi aggamaggādhigamato uddhaṇ yāva parinibbānā salāyatanādināṇ appavatti, atha kho natthitā³ nirodha-sadda-vacanīyatā khīṇa-saṇyojanatā ti nirodho vutto. Api ca cirakatam pi kammaṇ anibbattita-phalatāya appahīn’ āhāratāya ca phal’ ārahaṇ santaṇ eva nāmaṇ hoti, na nibbat-

¹ A. attatā tam atthaṇ.

² So A, C. (for sa-atthakaṇ); but B. sattakaṇ; C₁₋₄ satthakaṇ.

³ Cf. S. ii, 17.

tita-phalaṇ nā pi pahīṇ' āhāraṇ ti. Phal' uppatti-paccayānaṇ avijjā-saṅkhārādīnaṇ vuttanayen' eva phal' āraha-bhāvo anirodho ti veditabbo. Evaṇ aniruddha-bhāven' eva hi yena vinā phalaṇ na sambhavati taṇ taṇ kāraṇaṇ atītaṇ ti pi "imasmiṇ sati" ti iminā vacanena vuttaṇ. Tato yeva ca avusita-brahmacariyassa appavatti-dhammataṇ anāpanno paccay' uppādo kāla-bhedaṇ anāmasitvā anivattitāya eva "imassa uppādā" ti vutto. Athavā avasesa-paccaya-samavāye avijjamānassa pi vijjamānassa viya pageva vijjamānassa, yā phal' uppatti abhimukhatā sā imassa uppādā ti vuttā. Tadā hi tato phalaṇ uppajjati ti tad-avatthaṇ kāraṇaṇ phalassa uppādana-bhāvena uṭṭhitaṇ uppatitaṇ nāma hoti na vijjamānam pi atad-avatthānaṇ ti tad-avatthatā uppādo ti veditabbo.

Tattha *sati* ti, iminā vijjamānatā-mattena paccaya-bhāvaṇ vadanto abyāpārataṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. *Uppādā* ti, uppatti-dhammataṇ asabbakāla-bhāvitaṇ phal' uppatti-abhimukhataṇ ca dīpento aniccataṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. *Sati* na asati; uppādā na nirodhā ti pana hetu-atthehi bhumma-nissakka-vacanehi samatthitaṇ nidāna-samudaya jāti-pabhava-bhāvaṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. Hetu-atthatā c' ettha bhumma-vacane yassa bhāve tad-avinābhāva-phalassa bhāvo lakkhiyati, tattha pavattiyā veditabbā. Yathā "adhanānaṇ dhane ananuppādiyamāne daliddiyaṇ vepullam agamāsī" ti (D. iii, 65) ca, "nipphanesu sassesu¹ subhikkhaṇ jāyati" ti () ca. Nissakka-vacanassā pi hetu-atthatā phalassa pabhava pakatiyaṇ ca pavattito. Yathā "kalalā hoti abbudaṇ, abbudā jāyate pesī²" ti (S. i, 206) ca, "Himavatā gaṅgā pabhavanti,³ siṅgato saro⁴ jāyati" ti () ca. Avijjādi-bhāve ca tad-avinābhāvena saṅkhārādi-bhāvo lakkhiyati. Avijjādīhi ca saṅkhārādayo pabhavanti ca kariyanti cā ti te tesāṇ pabhavo pakati ca. Tasmā tad-attha-dīpaṇ' atthaṇ "imasmiṇ sati imassa uppādā" ti hetu-atthā bhumma-nissakka-niddesā katā ti.

¹ Cf. DhA. iii, 285.

² Cf. J. iv, 496; MP. i, 40; C. jāyati pesī.

³ A. omits Himavatā gaṅgā and reads pabbatānaṇ pavattanti.

⁴ B. jāyati sanato phuro.

Yasmā c' ettha "imasmiṇ sati idaṇ hoti" ti, "imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti saṅkhepena uddiṭṭhassa paṭicca-samuppādassa "avijjā-paccayā saṅkhārā" ti ādiko niddeso, tasmā yathā vutto atthi-bhāvo uppādo ca tesañ tesañ paccay' uppanna-dhammānaṇ paccaya-bhāvo ti viññāyati. Na hi aniruddhatā-saṅkhātaṇ atthi-bhāvaṇ uppādañ ca anivattā-sabhāvatā-saṅkhātaṇ udaya-v-atthata-saṅkhātaṇ vā 'sati eva nāsati, uppādā eva na nirodhā' ti antogadha-niyamehi vacanehi abhihitaṇ muñcitva añño paccaya-bhāvo nāma atthi. Tasmā yathā-vutto atthi-bhāvo uppādo ca paccaya-bhāvo ti veditabbaṇ. Ye pi paṭṭhāne āgatā hetu ādayo catuvisati-paccayā, te pi etass' eva paccaya-bhāvassa visesā ti veditabbā. Iti yathā-vitthārena anulomaṇ paṭicca-samuppādaṇ manasi-akāsi; taṇ dassetuṇ "yadidaṇ avijjā-paccayā saṅkhārā" ti ādi vuttaṇ.

Tattha *yadidaṇ* ti, nipāto. Tassa yo ayan ti¹ attho. *Avijjā-paccayā* ti² ādisu, avindiyaṇ kāya-duccaritādiṇ vindaṭi ti, avijjā. Vindiyaṇ kāya-sucaritādi na vindaṭi ti, *avijjā*.³ Dhammānaṇ aviparita-sabhāvaṇ aviditaṇ karoti ti, avijjā. Anta-virahite saṅsāre bhavādisu satte javāpeti ti, avijjā. Avijjamānesu javati,⁴ vijjamānesu na javati ti, avijjā. Vijjāya paṭipakkhā ti, avijjā. Sā dukkhe aññānaṇ ti ādinā catubbidhā veditabbā.

Paṭiccā ti na vinā phalaṇ eti, uppajjati c' eva pavattati cā ti, *paccayo*. Upakāraḥ' attho vā paccayo, avijjā ca sā paccayo cā ti, avijjā-paccayo. Tasmā *avijjā-paccayā*.

Saṅkhāronti ti, *sankhārā*, lokiya-kusalākusala-cetanā. Sā puññāpuññ' āneñj' ābhisaṅkhārā⁵-vasena tividdhā veditabbā. Vijānāti ti, *viññānaṇ*, taṇ lokiya-vipāka-viññāna-vasena dvattiṇsa-vidhaṇ. Namati ti, *nāmaṇ*, vedanādi-kkhandhattayaṇ. Ruppāti ti, *rūpaṇ*, bhūta-rūpaṇ cakkhādi-upādā-rūpaṇ ca. Āye⁶ tanoti āyatañ ca saṅsāra-dukkhaṇ nayati ti,

¹ A. ye yanti.

² Mostly from VM. 526 = VibhA. 134.

³ VM. explains as aladdhabbaṇ.

⁴ A. pavatti.

⁵ A. puññanañjahi-sankh-; C. -puññānañja-; VM. 527, -eñja with r.l. -añja. For both readings cf. S. ii, 82; Nidd. 90, 206, 442.

⁶ A. āyatanaṇ ti; C. ayatati; VM. 527, Sam. Vin. (VibhA.) 135 read as above with v.l. aye tanati.

āyatanaṇ. Phassatī ti,¹ *phasso*. Vedayatī ti,² *vedanā*: idam pi dvayaṇ dvāra-vasena chabbidhaṇ. Vipāka-vasena gahane chatṭiṇsa-vidhaṇ. Paritassatī ti, *taṇhā*: sā kāma-taṇhādi-vasena saṅkhēpato tividhaṇ, vitthārato aṭṭh' uttara³-sata-vidhā 'va. Upādiyatī ti, *upādānaṇ*: kām' upādānādi-vasena catubbidhaṇ. Bhavati, bhāvayati⁴ ti vā, *bhavo*. So kamm' uppatti-bhedato duvidho. Jananaṇ, *jāti*. Jīranaṇ,⁵ *jarā*. Maranti, etenā ti⁶ *maranaṇ*. Socanaṇ, *soko*. Paridevanaṇ, *paridevo*. Dukkāyatī ti, *dukkhaṇ*. Uppāda-ṭṭhiti-vasena vā dvedhā khaṇatī ti, *dukkhaṇ*. Dummanassa-bhāvo,⁷ *domanassan*. Bhuso āyāso, *upāyāso*. *Sambhavantī* ti, nibbattanti. Na kevalaṇ ca sokādiḥ' eva, atha kho sabbapadehi *sambhavantī*-saddassa⁸ yojanā kātābbā. Evaṇ hi avijjā-paccayā saṅkhārā sambhavantī ti paccaya-paccay' uppanna-vavatthānaṇ dassitaṇ hoti. Esa nayo sabbattha.

Tattha aṇṇāna-lakkhaṇā avijjā, sammohana-rasā, chādana-paccupaṭṭhānā, āsava-padaṭṭhānā. Abhisāṅkharāṇa-lakkhaṇā saṅkhārā, āyūhana-rasā, saṇvidahanaṇ⁹ paccupaṭṭhānā, avijjā-padaṭṭhānā. Vijānana-lakkhaṇaṇ viññānaṇ, pubbaṇ-gama-rasaṇ, paṭisandhi-paccupaṭṭhānaṇ, saṅkhāra-padaṭṭhānaṇ, vatthārammaṇa-padaṭṭhānaṇ vā. Namana-lakkhaṇaṇ nāmaṇ, sampayoga-rasaṇ, avinibbhoga-paccupaṭṭhānaṇ, viññāna-padaṭṭhānaṇ. Ruppāna-lakkhaṇaṇ rūpaṇ, anārammaṇa-rasaṇ,¹⁰ appaheyya-bhāva-paccupaṭṭhānaṇ, viññāna-padaṭṭhānaṇ. Āyatana-lakkhaṇaṇ salāyatanaṇ, dassa-nādi-rasaṇ,¹¹ vatthu-dvāra-bhāva-paccupaṭṭhānaṇ, nāma-rūpa-padaṭṭhānaṇ. Phusana-lakkhaṇo phasso, saṅghaṭṭana-raso, saṅgati¹²-paccupaṭṭhāno, salāyatana-padaṭṭhāno. Anubhav-

¹ A. phussati; C. phusati.

² A. vedati; C. vediyati.

³ A. omits uttara.

⁴ So VM, VibhA.; A. bhavayati; C. bhaviyati.

⁵ VibhA. jāranaṇ.

⁶ A. marananti tenā ti; C. maranti anenā ti.

⁷ VM. dummana-bhāvo.

⁸ So VM, VibhA, but A, C. ti ti padassa.

⁹ VM, VibhA. cetana-.

¹⁰ VM, VibhA. vikarāṇa-rasaṇ, avyākata-pacc-.

¹¹ VibhA. -rassaṇ.

¹² C. sanghati-.

ana-lakkhaṇā vedanā, visaya-rasa-sambhoga-rasā, sukha-
dukkha-paccupaṭṭhānā, phassa¹-padaṭṭhānā. Hetu²-lak-
khaṇā-taṇhā, abhinandana-rasā, atittabhāva³-paccupaṭṭhānā,
vedanā-padaṭṭhānā. Gahaṇa-lakkhaṇaṇ upādānaṇ, amuṇ-
cana-rasaṇ, taṇhā-dalhatta-diṭṭhi-paccupaṭṭhānaṇ, taṇhā-
padaṭṭhānaṇ. Kamma-kamma-phala-lakkhaṇo bhavo, bhā-
vana - bhavana⁴ - raso, kusalākusalāvyaṇṇa - paccupaṭṭhāno,
upādāna-padaṭṭhāno.

Tattha tattha⁵ bhava paṭhamābhiniḍḍatti-lakkhaṇā jāti,
niyātana-rasā, dukkha-vicittatā-paccupaṭṭhānā. Atita-bha-
vato idh' upapajjana⁶-padaṭṭhānā. Khandha-paripāka-
lakkhaṇa jarā, maraṇ' ūpanayana-rasā, yobbana-vināsa-
paccupaṭṭhānā.⁷ Cuti-lakkhaṇaṇ maraṇaṇ, viyoga-rasaṇ,
gati - vippavāsa - paccupaṭṭhānaṇ. Anto - nijjhāna - lakkhaṇo
soko, cetaso parinijjhāyana⁸-raso, anusocana-paccupaṭṭhāno.
Lālappana-lakkhaṇo paridevo, guṇa-dosa-parikittana⁹-raso,
sambhama¹⁰-paccupaṭṭhāno. Kāya-pīḷaṇa-lakkhaṇaṇ duk-
khaṇ, duppaññānaṇ domanassa-karaṇa¹¹-rasaṇ, kāyikābādha-
paccupaṭṭhānaṇ. Citta-pīḷaṇa-lakkhaṇaṇ domanassaṇ, mano-
vighāta¹²-rasaṇ, mānasa-byādhi-paccupaṭṭhānaṇ. Citta-pari-
dahana¹³-lakkhaṇo upāyāso, nitthunana-raso, visāda-paccupaṭ-
ṭhāno. Evam ete avijjādayo lakkhaṇādito pi veditabbā ti.
Ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana sabbākāra-sampannaṇ
vinicchayaṇ icchantena *Sammoha-vinodaniyā Vibhaṅgaṭṭha-*
kathāya gaṇetabbo.

Eva ti, niddiṭṭhassa nidassanaṇ. Tena avijjādih' eva
kāraṇehi na issara-nimmānādihi ti dasseti. *Etassā* ti, yathā
vuttassa. *Kevalassā* ti, asammissassa sakalassa vā. *Dukkha-*
kkhandhassā ti, dukkha-samūhassa, na sattassa, nā pi jīvassa
sukhādinaṇ. *Samudayo hoṭi* ti, nibbatti sambhavati. *Etam*

¹ A. omits.² C. hetu-bhāva-.³ VibhA. atitti-.⁴ C. bhavana-bhāvana-.⁵ Cf. VM. 499; VibhA. 95, which our text mainly follows.⁶ A. uppajjana; VM, VibhA. ummujjana-.⁷ Cf. VM. 502 ff.; VibhA. 99 ff.⁸ A. parinijjhāna-; C. nijjhāna-; VM. parijjhāna-.⁹ VM. dosa-kittana.¹⁰ A. C. saṅgama.¹¹ B, C₁₋₄ karaṇa-.¹² C. vighātana.¹³ A. paridāhana; C. sarīrajjhāyana-.

atthaṇ viditvā ti, yv' āyaṇ avijjādi-vasena sañkhārādikassa dukkha-kkhandhassa samudayo hoti ti vutto, sabbākārena etam atthaṇ viditvā. Tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi ti, tāyaṇ tassa atthassa vidita-velāyaṇ: imaṇ udānaṇ udānesi ti, imaṇ tasmā atthe vidite hetuno ca hetu-samuppanna-dhammassa ca pajānanāya ānubhāva-paridipakaṇ.

Yadā have pātubhavantī¹ ti ādikaṇ somanassa-sampayutta-ñāna-samutthānaṇ udānaṇ udānesi. Attamana-vācaṇ nicchāresi ti vuttaṇ hoti. Tass' attho:—yadā ti, yasmiṇ kāle. Have ti, byattan ti, imasmiṇ atthe nipāto. Keci pana have ti āhave ti atthaṇ vadanti. “Yodhetha² Māraṇ paññā-vudhenā³” ti (Dhp. 4) hi vacanato kilesa-mārena yujjhana-samaye ti, tesaṇ adhippāyo. Pātubhavantī ti, uppajjanti. Dhammā ti, anuloma-paccayākāra-paṭivedha-sādhaka-bodhi-pakkhiya-dhammā. Athavā pātubhavantī ti, pakāsemi abhisamaya-vasena byattaṇ pakatā honti. Dhammā ti, catu-ariya-sacca-dhammā. Ātāpo vuccati kilesassa tāpan' atthena viriyaṇ. Ātāpino ti, samma-ppadhāna-viriyavato. Jhāyato ti, ārammaṇ' upanijjhānena⁴ lakkhaṇ' upanijjhānena jhāyantaṇ. Brāhmaṇassā ti, bāhita-pāpassa khināsavassa. Ath' assa kañkhā vapayanti sabbā ti, ath' assa evaṇ pātubhūta-dhammassa yā etā, “ko nu kho, bhante, phusati” ti? “No kallo pañho” ti Bhagavā avocā' ti (S. ii, 13) ādinā nayena. “Katamaṇ nu kho, bhante, jarā-maraṇaṇ? Kassa ca pan' idaṇ jarā-maraṇaṇ?” ti. “No kallo pañho” ti Bhagavā avoca' ti (S. ii, 60) ādinā nayena paccay' ākāre kañkhā vuttā, sā ca paccay' ākāress' eva appaṭividdhattā. “Ahosi nu kho ahaṇ atītam-addhānaṇ” ti (S. ii, 26) ādinā solasa kañkhā āgatā, tā sabbā vapayanti, apagacchanti, nirujjhanti. Kasmā? Yato pajānāti⁵ sahetu-dhammaṇ, yasmā avijjādikena hetunā sahetukaṇ imaṇ sañkhārādikaṇ kevalaṇ dukkha-kkhandha-dhammaṇ pajānāti, aññāti, paṭivijjati⁶ ti. Kadā pan' assa bodhi-pakkhiya-dhammā catu-sacca-dhammā vā pātubhavantī, uppajjanti, pakāsemi vā?

¹ Cf. Vin. i, 2; Asl. 17; KhA. 13; DA. 16; Nett. 145; NettA. (Sin.) 196, where Dh. repeats all this Comy. in condensed form.

² Dhp. text (F.) yojetha.

³ C. yuddhena.

⁴ A. omits.

⁵ C. pajānāsi.

⁶ C. pajānāsi, aññāsi, paṭivijjhāsi.

Vipassanā-magga-ñāṇesu. Tattha vipassanā ñāṇa-sampayut-tā sati ādayo vipassanā-ñāṇaṃ ca yathārahaṇ attano visayesu tād-anga-ppahāna-vasena subha-saññādi-ke pajahanti, kāyā-nupassanādi-vasena visuṇ visuṇ uppajjanti, magga-khaṇe pana nibbānam-ālambitvā samuccheda-vasena paṭipakkhe pajahanta catusu pi ariya-saccesu asammoha-paṭivedha-sādhana-vasena saki-d-eva uppajjanti. Evaṇ tāv' ettha bodhi-pak-khiya-dhammānaṇ uppajjan' atthena pātubhāvo veditabbo. Ariya-sacca-dhammānaṇ pana lokikānaṇ vipassanā-khaṇe vipassanāya ārammaṇa-karaṇa-vasena lokuttarānaṇ tad-adhi-muttatā-vasena magga-kkhaṇe nirodha-saccaṇ ārammaṇābhi-samaya-vasena sabbesam pi kiccābhisamaya-vasena pakāṭa-bhāvato pakāsan' atthena pātubhāvo veditabbo.

Iti Bhagavā sati pi sabbākārena sabba-dhammānaṇ attano ñāṇassa pakāṭa-bhāve paṭicca-samuppāda-mukhena vipassan' ābhinivesassa katattā nipuṇa-gambhīra-sududdasatāya pac-cayākārassa taṇ paccavekkhitvā uppanna-balava-somanassena paṭipakkha-samuccheda-vibhāvanena saddhiṇ attano vā abhisamay' ānubhāva-dīpakam ev' ettha udānaṇ udānesī ti. "Ayam pi udāno vutto Bhagavatā. Iti me sutan" ti ayaṇ Pāli kesuci yeva potthakesu dissati. Tatth' ayam pi iti-saddo "idam pi Buddhe ratanaṇ paṇītan" ti (Kh. 4); "ayam pi pārājiko hoti" ti (Pāt. 3) ādisu viya sampiṇḍan' attho.¹ Tena uparimaṇ sampiṇḍeti. *Vutto* ti, ayaṇ vutta-saddo kes' ohāraṇa²-vapana-vāpa-sama-karaṇa³-jīvita-vutti pamutta⁴-bhāva-pāvacana-ajjhesana-kathanādisu dissati. Tathā h' esa, "Kāpaṭhiko⁵ mānava daharo vutta-siro" ti (M. ii, 168) ādisu kes' ohāraṇe āgato.

'Gāvo tassa pajāyanti, khetto vuttaṇ virūlhati,⁶

Puttānaṇ phalam asnāti yo mittānaṇ na dūbhati' ti

(J. v, 14)

¹ Cf. Asl. 171.

² This passage re vutto as meaning (a) spoken, (b) shaven, is partly at MA. 94-5.

³ So A, but C. samīkaraṇa here (rightly spelt lower down).

⁴ C₁₋₄ sumukka.

⁵ C. posakā paṭiko; M. text Kāpaṭhiko; MA. 94, Kāpaṭiko.

⁶ Cf. S. i, 134; MA. quotes (re ropite) "yathā sārādikaṇ bījaṇ khetto vuttaṇ virūhati."

ādisu vapane. “No ca kho paṭivuttan” ti (Vin. iii, 131) ādisu aṭṭha-dantakādīhi vāpa-samakaraṇe. “Panna¹-lomo paraḍa²-vutto miga-bhūtena cetaso³ viharatī” ti (Vin. ii, 184, n. 309) ādisu jīvita-vuttiyaṇ. “Paṇḍu-palāso bandhanā-pamutto⁴ abbhabbo haritattāyā” ti (Vin. iii, 47) ādisu bandhanato pamutta-bhāve. “Gītaṇ pavuttaṇ samīhitan” ti (D. i, 104; Vin. i, 245; A. iii, 224) ādisu pāvācane.⁵ “Na-ppavattite vutto pārāyano” ti () ādisu ajjhāsane. “Vuttaṇ kho pan’ etaṇ Bhagavatā ‘dhamma-dāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisa-dāyādā’” ti (M. i, 12) ādisu kathane. Idha pi kathane eva daṭṭhabbo. Tena ayam pi udāno bhāsito ti attho. Iti ti evam me sutan ti pada-dvayassa attho nidāna-vannaṇāya sabbākārato vutto yeva. Pubbe “evam me sutan” ti nidāna-vasena vutto yeva hi attho idha nigamana-vasena “iti me sutan” ti puna vutto. Vuttass’ eva hi atthassa punavacanaṇ nigamanan ti. Iti suttassa atth’ uddhāre evaṇ-saddena samān’ atthatāya *evam me sutan* ti ettha viya attha-yojanā ca *Iti-vuttaka-vannaṇāya* amhehi pakāsito yevā ti tattha vutta-nayen’ eva veditabbo it.

Paramattha-dīpaniyā Khuddaka-nikāy’
aṭṭhakathāya Udāna-saṇvannaṇāya
Paṭhama Bodhi-Sutta-Vannaṇā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *paṭiloman* ti, “avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho” ti ādinā nayena vutto avijjādiko yeva paccayākāro aṇuppadā-nirodhena nirujjhamāno attano kattaḍḍha-kiccassa akaraṇato paṭilomo ti vuccati. Pavattiyā va vilomanato paṭilomo

¹ C₁₋₄ pasanna-.

² C. padara-.

³ M. i, 450, cetasā viharanti.

⁴ So A. and Vin., but old texts apparently read pavutto.

⁵ A. pāvācana-bhāvo.

antato pana majjhato vā paṭṭhāya ādiṇ pāpetvā vuttattā. Ito aññen' atthen' ettha paṭilomato na yuñjati. Paṭiloman ti ca "visamaṇ candima-suriyā parivattanti" ti (A. i, 74-5) ādisu viya bhāvana-puṇsaka-niddeso. *Imasmiṇ asati idaṇ na hoti* ti, imasmiṇ avijjādike paccaye asati maggena pahīṇe idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ na hoti nappavattati. *Imassa nirodhā idaṇ nirujjhati* ti, imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā maggena anuppatti-dhammaṇ āpāditattā idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ nirujjhati nappavattati ti attho.

Idhā pi yathā "imasmiṇ sati idaṇ hoti, imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti, ettha imasmiṇ sati yeva na asati, imassa uppādā eva na nirodhā ti, antogadha-niyamatā dassitā eva. Imasmiṇ asati yeva na sati, imassa nirodhā eva na uppādā ti, antogadha-niyamatā lakkhaṇā dassitā ti veditabbā. Sesaṇ ettha yaṇ vattabbaṇ¹ taṇ paṭhama-Bodhisutta-vanna-nāya vuttanay' ānusārena veditabbaṇ. Evaṇ yathā Bhagavā paṭiloma-paṭicca-samuppādaṇ manasi akāsi, taṇ saṅkhepena dassetvā idāni vitthārena dassetuṇ "avijjā-nirodhā saṅkhārā-nirodho" ti ādi vuttaṇ. Tattha *avijjā-nirodhā* ti ariya-maggena avijjāya anavaśesa-nirodhā, anusaya-pahāna-vasena aggama-maggena avijjāya accanta-samugghātato ti attho. Yadi pi heṭṭhima-maggehi pahīyamānā avijjā accanta-samugghāta-vasen' eva pahīyati, tathā pi na anavaśesato pahīyati: apāya-gāminiyā hi avijjā paṭhama-maggena pahīyati. Tathā saki-d-eva imasmiṇ loke sabbattha ca anariya-bhūmiyaṇ uppatti-paccaya-bhūtā avijjā yathā-kammaṇ² dutiya-tatiya-maggehi pahīyati, na itarā ti, arahatta-maggen' eva hi anavaśesaṇ³ pahīyati ti. *Saṅkhāra-nirodho* ti, saṅkhārānaṇ anuppāda-nirodho hoti. Evaṇ niruddhānaṇ pana saṅkhārānaṇ nirodhā viññānaṇ viññānādīnaṇ ca nirodhā nāma-rūpādīni niruddhāni eva hontī ti dassetuṇ, *saṅkhāra-nirodhā viññāna-nirodhā* ti ādi vatvā, "evam etassa kevalassa dukkha-kkhandhassa nirodho hoti" ti vuttaṇ. Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ heṭṭha vuttanayam eva.

Api o' ettha kiñcāpi "avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodhā

¹ C. omits sesaṇ . . . vattabbaṇ.

² C. yathākkamaṇ.

³ A. omits hi anava-.

viññāṇa-nirodho ” ti ettāvata pi sakalassa dukkha-kkhandhassa anavasesato nirodho vutto hoti. Tathā pi, yathā anulome yassa yassa paccaya-dhammassa atthitāya yo yo paccay’ uppanna-dhammo uppajjati, pavattati, evā ti imassa atthassa dassan’ atthaṇ “avijjā paccayā saṅkhārā—pe—samudayo hoti ” ti vuttaṇ. Evaṇ tappatipakkhato tassa tassa paccayassa abhāve so so paccay’ uppanna-dhammo nirujjhati, nappavattati ti dassan’ atthaṇ idha *avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho, saṅkhāra-nirodha viññāṇa-nirodho, viññāṇa-nirodhā nāma-rūpa-nirodho—pe—dukkha-kkhandhassa nirodho hoti* ti vuttaṇ. Na pana anulome viya kāla-ttaya-pariyāpannassa dukkha-kkhandhassa nirodha-dassan’ atthaṇ, anāgatass’ eva hi ariya-magga-bhāvanāya asati uppajjan’ ārahassa dukkha-kkhandhassa ariya-magga-bhāvanāya nirodho icchito ti viseso veditabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yvāyaṇ avijjā-nirodhādi-vasena saṅkhārādikaessa dukkha-kkhandhassa nirodho hoti ti vutto, sabbākārena etam atthaṇ viditvā *imaṇ udānaṇ udānesi* ti: imasmiṇ atthe vidite “avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho ” ti evaṇ pakāsitassa avijjādinaṇ paccayānaṇ khayassa avabodh’ ānubhāva-dīpakaṇ¹ udānaṇ udānesi ti attho.

Tatrāyaṇ saṅkhep’ attho: yasmā avijjādinaṇ paccaya-dhammānaṇ anuppāda-nirodha-saṅkhātaṇ khayaṇ avedi, aññāsi, paṭivijjhi, tasmā etassa vutta-nayena ātāpino jhāyato brāhmaṇassa vutta-ppakārā bodhi-pakkiya-dhammā catu-sacca-dhammā vā pātubhavanti, uppajjanti, pakāsentī vā. Athavā paccaya-nirodhassa sammā aviditattā uppajjeyyūṇ pubbe vutta-ppabhedā-kaṅkhā tā sabbā pi vapayanti, nirujjhanti ti. Sesāṇ heṭṭhā vutta-nayam eva.

Dutiya Bodhi-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

3.

Tatiye: *anuloma-paṭiloman* ti, anulomañ ca paṭilomañ ca. Yathā vutt' anuloma-vasena c' eva paṭiloma-vasena cā ti attho. Na nu¹ pubbe pi anuloma-vasena paṭiloma-vasena ca paṭicca-samuppāde manasikāra-ppavatti sutta-dvaye vuttā? Idha kasmā puna pi tad-ubhaya-vasena manasikāra-ppavattitā vuccati ti? Tad-ubhaya-vasena tatiyaṇ vāraṇ tattha manasikārassa pavattitattā. Kathaṇ pana tad-ubhaya-vasena manasikāro pavattito? Na hi sakkā apubbaṇ acarimaṇ anuloma-paṭilomaṇ paṭicca-samuppādassa manasikāraṇ pavattetun ti. Na kho pan' etaṇ evaṇ daṭṭhabbaṇ tad-ubhayaṇ ekajjhaṇ manasākāsi ti. Atha kho vārena. Bhagavā hi paṭhamaṇ anuloma-vasena kālena² paṭicca-samuppādaṇ manasikaritvā tad-anurūpaṇ paṭhamaṇ udānaṇ udānesi. Dutiyaṇ paṭiloma-vasena taṇ manasikaritvā tad-anurūpam udānaṇ udānesi. Tatiya-vāre pana kālena anulomaṇ kālena paṭilomaṇ manasikaraṇa-vasena anuloma-paṭilomaṇ manasi akāsi. Tena vuttaṇ: *anuloma-paṭiloman* ti. Yathā-vutta anuloma-vasena c' eva paṭiloma-vasena cā ti idam assa manasikārassa paṇa-balava-bhāvo ca pakāsito hoti. Ettha ca anulomaṇ manasikarissāmi paṭilomaṇ manasikarissāmi ti evaṇ pavattānaṇ pubba-bhāgānaṇ vasena tesāṇ vibhāgo veditabbo.

Tattha *avijjāya tvevā* ti, avijjāya tu eva.³ *Asesa-virāga-nirodhā* ti, virāga-sañkhātena maggena asesa-nirodhā: agga-maggena anavasesa-anuppāda-ppahānā ti attho. *Sañkhārā-nirodho* ti, sabbesaṇ sañkhārānaṇ anavasesaṇ anuppāda-nirodho. Heṭṭhima hi magga-ttayaṇa keci sañkhārā nirujjhanti, keci na nirujjhanti⁴ avijjāya sāvasesa-nirodhā. Agga-maggena pan' assa anavasesa-nirodhā na keci sañkhārā na nirujjhanti ti.

Etam atthaṇ viditvā ti: “yväyaṇ avijjādi-vasena sañkhārādikassa dukkha-kkhandhassa samudayo nirodho ca avijjādinaṇ samudayā nirodhā ca hoti” ti vutto sabbākārena etam atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ udānesi* ti, idaṇ yena maggena

¹ C. ca.² A. omits.³ C. eva tu.⁴ A. omits keci- . . . nirujjhanti.

yo dukkha-kkhandhassa samudaya-nirodha-sañkhāto attho kicca-vasena ārammaṇa-kiriyāya ca vidito¹ tassa ariya-maggassa ānubhāva-dīpaṇaṃ vutta-ppakāraṃ udānaṃ udānesi. Tatrāyaṃ saṅkhep' attho: yadā have pātubhavanti dhammā ātāpino jhāyato brāhmaṇassa, tadā so brāhmaṇo tehi uppannehi bodhi-pakkhiya-dhammehi, yassa vā ariya-maggasse catu-sacca-dhammā pātubhūtā tena ariya-maggena.

Vidhūpayāṃ tiṭṭhati Māra-senaṃ ti: “Kāmā te paṭhamā senā” ti (Sn. 436) ādinā nayena vutta-ppakāra-māra-senaṃ vidhūpento, vidhamento, viddhaṇsento tiṭṭhati. Kathaṃ? *Suriyo va obhāsayaṃ antaḷikkhaṃ*; yathā suriyo abbhuggato attano pabhāya antaḷikkhaṃ obhāsento va andhakāraṃ vidhamento tiṭṭhati, evaṃ so khināsava-brāhmaṇo tehi dhammehi tena vā maggena saccāni paṭivijjhanto va Māra-senaṃ vidhūpento tiṭṭhati ti. Evaṃ Bhagavatā paṭhamaṃ paccayākāra-pajānanassa, dutiyaṃ paccaya-kkhaṃyāvagamassa, tatiyaṃ ariya-maggassa ānubhāva-pakāsanāni, imāni tīni udānāni tīsu yāmesu bhāsītāni. Katarāya rattiya? Abhisambodhito sattamāya rattiya. Bhagavā hi Visākha-puṇṇamāya rattiya paṭhama-yāme pubbe nivāsaṃ anussarivā, majjhima-yāme dibba-cakkaṃ visodhetvā, pacchima-yāme paṭicca-samuppāde ñāṇaṃ otāretvā, nānā-nayehi tebhūmaka-saṅkhāre sammāsivā ‘idāni aruṇo uggamissatī’ ti sammā-sambodhiṃ pāpuṇi. Sabbaññuta-ppatti-samanantaram eva ca aruṇo uggamano ten’ eva² uggacchī ti. Tato ten’ eva pallaṅkena bodhi-rukkha-mūle sattāhaṃ vitināmento sattamāya rattiya tīsu yāmesu vutta-nayena paṭicca-samuppādaṃ manasikarivā imāni udānāni udānesi.

*Khandhake*³ pana tīsu pi vāresu paṭicca-samuppādaṃ anuloma-paṭilomaṃ manasākāsi ti āgatattā *Khandhak’ atthakathāyaṃ* tīsu pi yāmesu evaṃ manasikatvā paṭhamaṃ udānaṃ paccayākāra-paccavekkhana-vasena, dutiyaṃ nibbāna-paccavekkhana-vasena, tatiyaṃ magga-paccavekkhana-vasenā ti evaṃ imāni Bhagavā udānāni udānesi ti vuttaṃ. Tam pi na virujjhati.

¹ A. padīpito.

² C. omīṣa uggamano ten’ eva.

³ Vin i, 2.

Bhagavā hi t̐apetvā ratana-ghara-sattāhaṇ¹ sesesu chisu sattāhesu antarantarā dhammaṇ paccavekkhitvā yebhuyyena vimutti-sukha-paṭisaṇvedī vihāsi. Ratana-ghara-sattāhe pana abhidhamma-paricaya-vasen' eva vihāsī ti.

Tatiya Bodhi-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

4.

Catutthe: *Ajapāla-nigrodhe*² ti: tassa kira chāyāya ajapālā gantvā gantvā³ nisīdanti: ten' assa Ajapāla-nigrodho tveva nāmaṇ udapādi. Keci pana yasmā tattha vede sajjhāyituṇ asamatthā mahallaka-brāhmaṇā pākāra-parikkhepa-yuttāni nivesanāni katvā sabbe vasiṇsu. Tasmā Ajapāla-nigrodho ti nāmaṇ jātan ti. Tatrāyaṇ vacan' attho: na japantī ti, ajapā: mantānaṇ anajjhāyakā ti attho. Ajapā ālenti⁴ ādiyanti nivāsaṇ etthā ti, ajapālo ti. Yasmā vā majjhantike samaye anto-paviṭṭhe aje attano chāyāya pāleti, rakkhati, tasmā aja-pālo ti 'ssa nāmaṇ rūlhanti apare. Sabbathā pi nāmam etaṇ, tassa rukkhassa samīpe. Samīp' atthe hi etaṇ bhummaṇ Ajapāla-nigrodhe ti. *Vimutti-sukha-paṭisaṇvedī*⁵ ti, tatra pi dhammaṇ vicinanto vimutti-sukhaṇ paṭisaṇvedento nisīdi. Bodhi-rukkhato purima-disā-bhāge esa rukkho hoti. *Sattāhan* ti ca idaṇ na pallaṅka-sattāhato anantara-sattāhaṇ. Bhagavā hi pallaṅka-sattāhato aparāni tīni sattāhāni Bodhi-samīpe yeva vītināmesi. Tatrāyaṇ anupubba-kathā.

Bhagavati kira sammā-sambodhiṇ patvā sattāhaṇ eka-pallaṅkena nisinne. 'na Bhagavā vuṭṭhāti. Kin nu kho ajjā⁶

¹ See next chapter.

² Vin. i, 2, 3.

³ A. Ajapālāyaṇ gantvā.

⁴ A. -lanti, ādiyanti; C. ariyanti.

⁵ St. pati-.

⁶ So A, C₁₋₂, JātA. (i, 77), but C. aññe pi.

pi Buddhattakarā dhammā atthī' ti ekaccānaṃ devatānaṃ kaṅkhā¹ udapādi. Atha Bhagavā aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānaṃ kaṅkhaṃ űatvā kaṅkhā-vidhaman' atthaṃ ākāse uppatitvā yamaka-pāṭihāriyaṃ² dassetvā, tāsaṃ kaṅkhaṃ vidhametvā, pallaṅkato isakaṃ pācīna-nissite uttara-disā-bhāge ṭhatvā, cattāri asaṅkheyyāni kappa-sata-sahassaā ca upacitānaṃ pāramīnaṃ phalādhigamana-tṭhānaṃ³ phala-samāpatt' āgama-tṭhānaṃ⁴ pallaṅkaṃ Bodhi-rukkhañ ca animisehi cakkhūhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ tṭhānaṃ Animisa-Cetiyaṃ nāma jātaṃ. Atha pallaṅkassa ca ṭhita-tṭhānassa ca antarā⁵ puratthimato ca pacchimoto ca āyate ratana-caṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi. Tato taṃ Ratana-Caṅkamaṃ nāma jātaṃ. Tathā⁶ pacchima-disā-bhāge devatā Ratana-Gharaṃ māpayiṃsu. Tattha pallaṅkena nisiditvā *Abhidhamma-Pitaka*ṃ visesato anantanayaṃ samantā-paṭṭhānaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ tṭhānaṃ Ratana-Ghara-Cetiyaṃ nāma jātaṃ. Evaṃ Bodhi-samīpe yeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhi-rukkhato Ajapāla-nigrodhaṃ upasankamitvā tassa mūle pallaṅkena nisīdi.

Tamhā samādhimhā vuṭṭhāsī ti, tato phala-samāpatti-samādhito yathā-kāla-paricchedaṃ uṭṭhahi, vuṭṭhahitvā ca pana tattha evaṃ nisinne Bhagavati eko brāhmaṇo gantvā pañhaṃ pucchi. Tena vuttaṃ: *atha kho aññataro* ti ādi. Tattha *aññataro* ti, nāma-gotta-vasena anabhiññāto apākaṭṭo eko. *Huhuṅka-jātiko* ti: so kira diṭṭha-mangaliko māna-tṭhaddho. Māna-vasena ca kodha-vasena ca sabbaṃ atakka-jātikaṃ⁷ passitvā jigucchanto huhun ti karonto vicarati. Tasmā huhuṅka⁸-jātiko ti vuccati. Huhukka-jātiko ti pi pāṭho. *Brāhmaṇo* ti, jātiyā brāhmaṇo. *Yena Bhagavā* ti, yassaṃ disāyaṃ Bhagavā nisinno. Bhummatthe hi etaṃ

¹ A. ākankhā.

² Cf. JA. i, 77; PJ. ii, 36; DhA. iii, 213.

³ A. lābhigama-tṭhānaṃ; JA. phalādhigama-; C. puññādhigamanīya-.

⁴ A. omits; C₁₋₃ kamma-tṭhānaṃ.

⁵ Here JA. has caṅkamaṃ māpetvā.

⁶ A. omits; C. tato.

⁷ A, SA. (*tika*) avokkha-jātikaṃ.

⁸ A. huhukka here and above, but lower huhuṅka; cf. B. ad Vin. i, 362; W. huhuṅka (and in Gāthā).

karana-vacanaṇ; yena vā disā-bhāgena Bhagavā upasaṅka-mitabbo tena disā-bhāgena upasaṅkami. Athavā *yena* ti hetu-atthe karana-vacanaṇ, yena kāraṇena Bhagavā deva-manussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkami ti attho. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nāna-ppakāra-roga-dukkh' ābhipīlitattā ātura-kāyehi mahā-janehi mahānubhāvo bhisakko viya roga-tikicchan' atthaṇ nānā-vidha-kilesa-byādhi-pīlitattā ātura-cittehi deva-manus-sehi kilesa-byādhi-tikicchan' atthaṇ dhamma-savana-paṇha-pucchan' ādi-kāraṇehi Bhagavā upasaṅkamitabbo. Tena ayam pi brāhmaṇo attano kaṅkhaṇ chinditukāmo upasaṅkami.¹

Upasaṅkamitvā ti, upasaṅkamana-pariyosāna-dīpanaṇ. Athavā yaṇ ṭhānaṇ upasaṅkami tato pi Bhagavato samīpa-bhūtaṇ āsannataṇ ṭhānaṇ upagantvā ti attho. *Sammodi* ti, samaṇ sammā vā modi: Bhagavato vacanena modi. Bhagavatā "kacci bhoto khamaniyaṇ, kacci yāpaniyaṇ" ti (S. iii, 120, etc.) ādinā paṭisanthāra-karāṇa-vasena samappavattamodo ahosi.² *Sammodaniyaṇ* ti, sammodanāya³ arahaṇ sammoda-janana-yoggaṇ. *Kathan* ti, kathā-sallāpaṇ. *Sārā-nīyaṇ* ti, saritabba-yuttaṇ, sādhu-janehi pavattetabbaṇ, kālantare vā cintetabbaṇ. *Vītisāretvā* ti, niṭṭhāpetvā.⁴ *Ekam antaṇ nisīdī* ti, bhāva-na-puṇsaka-niddeso: ekasmiṇ ṭhāne. Atisammukhādi-cha nisaṁjā-dose⁵ vajjetvā, ekasmiṇ padese ti attho.⁶ *Etad avocā* ti, etaṇ idāni vattabaṇ. *Kittāvatā nu kho* ti ādivacanaṇ avoca. *Kittāvatā*⁷ ti, kittakena pamāṇena: nū ti saṇsay' atthe nipāto. *Kho* ti pada-pūraṇo hoti. *Bho* ti, brāhmaṇānaṇjāti-samudāgata-ālapanaṇ. Tathā hi vuttaṇ: "Bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiṇcano" ti (Sn. 620; Dh. 396). *Gotamā* ti, Bhagavantaṇ gottena ālapati.

Kathaṇ pan' āyaṇ brāhmaṇo sampati samāgato Bhagavato

¹ Cf. VinA. 128 for yena and upasaṅkami and sammodi.

² Cf. MA. 119; C. samaṇ pavatt-.

³ A. sammodan' arahaṇ.

⁴ A. niccharetvā.

⁵ VinA. (loc. cit.) gives them: atidūraṇ, accāsaṇaṇ, uparivātaṇ, un-nata-padesaṇ, ati-sammukhaṇ, atipacchā, and explains.

⁶ Cf. MA. 111.

⁷ C. omits from kittāvatā to ālapanaṇ.

gottaṇ jānāti ti? N' āyaṇ sampati samāgato: chabbassāni padhāna-karaṇa-kāle upaṭṭhahantehi pañca-vaggiyehi saddhiṇ caranto pi, aparabhāge taṇ vataṇ chaḍḍetvā, Uruvelāyaṇ Senāni-nigame eko adutiyo hutvā, piṇḍāya caramāno pi tena brāhmaṇena diṭṭha-pubbo c' eva sallapita-pubbo ca. Tena so pubbe pañca-vaggiyehi gayhamānaṇ Bhagavato gottaṇ anus-saranto Gotamā ti Bhagavaṇtaṇ gottaṇ ālapati. Yato paṭṭhāya Bhagavā mahābhiniikkhamaṇaṇ nikkhanto Anoma-nadī-tīre pabbajito ca tato-ppabhuti 'samaṇo Gotamo' ti cando viya suriyo viya pākato paññāto: na tassa gotta-jānane kāraṇaṇ gavesitabbaṇ. *Brāhmaṇa-karaṇā*¹ ti: brāhmaṇa-karonti ti, brāhmaṇa-karaṇā: brāhmaṇa-bhāva-karā ti attho. Ettha ca *kittāvatā* ti, etena yehi dhammehi brāhmaṇo hoti tesaṇ dhammānaṇ parimāṇaṇ pucchati. *Katame ca paṇā* ti, iminā sarūpaṇ pucchati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ etena puṭṭhassa pañhassa sikhāpattaṇ viditvā. *Tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi*. Na pana tassa brāhmaṇassa dham-maṇ desesi. Kasmā? Dhamma-desanāya abhājana-bhāvato. Tathā hi tassa brāhmaṇassa imaṇ gāthaṇ² sutvā na sacc' ābhisamayo ahosi. Yathā ca imassa evaṇ Upakassa³ ājīva-kassa Buddha-guṇa-pakāsaṇaṇ, dhamma-cakka-ppavattanato hi pubbabhāge Bhagavatā bhāsitaṇ padesaṇ⁴ suṇantānam pi Tapassu-Bhallukānaṇ⁵ saraṇa-dānaṇ viya vāsanā-bhāgiyam eva jātaṇ, na sekkha-bhāgiyaṇ⁶ na nibbedha-bhāgiyaṇ va. Esā hi dhammatā ti.

Tattha *yo brāhmaṇo*⁷ ti, yo bāhita-pāpa-dhammatāya brāh-maṇo na diṭṭha-māṅgalikatāya huhuṅkāra-kasāvādi pāpa-dhamma-yutto hutvā kevalaṇ jātimattakena⁸ brahmaññaṇ paṭijānāti, so brāhmaṇo bāhita-pāpadhammattā huhuṅkāra-ppahānena, *nihuhuṅko*.⁹ Rāgādi-kasāv' ābhāvena, *nikkasāvo*.

¹ So Vin. i, 3, but St. -karakā.

² A. kathaṇ.

³ Cf. JA. 81, 24.

⁴ A. paresaṇ.

⁵ Cf. JA. 80; C. Bhallikānaṇ.

⁶ A. asekkha-.

⁷ This Comy. is quoted at Nett. 150, NettA. (Sinh.) 203.

⁸ Nett. -mattena.

⁹ St. nīhuhuṅko; Vin. nīhuhuṅko; NettA. nīhunkuko; W. nīhug-huṅko; A. B. nīhughuṅko.

Bhāvanānuyoga-yutta-cittatāya, *yatto*. Sīla-saṅvarena¹ vā saṅyata-cittatāya, *yatto*. Catu-magga-ñāṇa-saṅkhātehi vedehi antaṇ saṅkhāra-pariyosānaṇ nibbānaṇ vedānaṇ vā anta-gatattā, *vedantaṇu*.² Magga-brahmacariyassa vusitattā, *vusita-brahmacariyo*. Dhammena brahmavādaṇ vadeyya, 'brāhmaṇo ahan' ti etaṇ vādaṇ dhammena ñāyena vadeyya. Yassa sakalaloka-sannivāse pi hi kuhiñci ekārammaṇe pi rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭh'ussado ti ime *ussadā n' atthi* anavasesaṇ paṇiṇi ti attho.

Catuttha Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Pañcime: *Sāvatthiyaṇ*³ ti, evaṇ nāmake nagare. Taṇ hi Savatthassa nāma isino nivāsana-ṭṭhāne⁴ māpītattā *Sāvatthi* ti vuccati, yathā 'Kākandī Mākandī' ti. Evan tāva akkhara-cintakā. Aṭṭhakathācariyā pana bhaṇanti: "Yaṇ kiñci manussānaṇ upabhoga-paribhogaṇ sabbam ettha atthi ti, *Sāvatthi*. Sāttha-samāyoge ca "kim ettha bhaṇḍam atthi" ti pucchite, "sabbam atthi" ti pi vacanam upādāya *Sāvatthi* ti.

Sabbadā sabb' ūpakaraṇaṇ Sāvatthiyaṇ samohitaṇ,

Tasmā "sabbam" upādāya Sāvatthi ti pavuccati.

Tassaṇ⁵ Sāvatthiyaṇ, samīp' atthe⁶ c' etaṇ bhumma-vacanaṇ. *Jelavane* ti, attano paccatthika-janaṇ⁷ jināti ti, *Jeto*: raññā vā attano paccatthika-jane jite jāto ti, *Jeto*: mangala-kamya-tāya⁸ vā tassa evaṇ nāmam eva katan ti, *Jeto*. Vanāyati⁹

¹ So A, VinA.; C. silasampattiyaṇ vā.

² Cf. PJot. ii, 404, 430, etc.

³ Cf. KhpA. 110 (Sāvatthassa); MA. 59; DA. i, 34.

⁴ C. nivāsa-.

⁵ A. tassa.

⁶ A. samīp' ettha p' etaṇ.

⁷ C. paccatthike.

⁸ So MA, KhpA.; C. -sammatāya vācāya.

⁹ C. vanati.

ti, *vanay*. Attano sampattiyā¹ sattānaṃ attani bhattiṃ karoti uppādeti ti attho. Vanathe² iti vā vanaṃ nānāvidha-kusuma-gandha-sammodamatta³-kokilādi-vihanga-virut' ālayehi⁴ manda-māruta-calita-rukkha-sākhā-pallavitehi⁵ ca "etha maṃ paribhuñjathā" ti paṇino yācati⁶ viyā ti attho. Jetassa vanaṃ, Jetavanaṃ. Taṃ hi Jetena rāja-kumārena ropitaṃ, saṃvaḍḍhitaṃ, paripālitaṃ, so ca tassa sāmī ahosi: tasmā Jetavanān ti vuccati: tasmiṃ Jetavane. *Anāthapiṇḍikassa ārāme ti*, mātā-pitūhi katanāma⁷-vasena Sudatto nāma so mahā-seṭṭhi. Sabba-kāma-samiddhatāya⁸ pana vigata-mala⁹-maccheratāya karuṇādi-guṇa-samaṅgitāya ca niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍaṃ deti.¹⁰ Tasmā Anāthapiṇḍiko ti vuccati. Āramanti ettha paṇino, visesena vā pabbajitā ti ārāmo. Tassa¹¹ puppha-phalādi-sobhāya nātidūra-n' accāsannatādi-paṇca-vidha-senāsananga-sampattiyā ca tato tato āgama ramanti, abhiraṃanti, anukkaṇṭhitā hutvā nivasanti ti attho. Vuttappakārāya vā sampattiyā tattha tattha gate pi attano abbhantare¹² ānetvā rameti ti, ārāmo.

So hi Anāthapiṇḍikena gahapatiṇā Jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārasa-hiraññakoṭi¹³-saṇṭhārena kiṇitvā aṭṭhārasakoṭihi senāsanāni kārāpetvā aṭṭhārasa-hiraññakoṭihi vihāra-mahaṃ niṭṭhāpetvā, evaṃ catu-paṇṇāsa-hiraññakoṭi-pariccāgena Buddha-ppamukhassa sanghassa niyyādito.¹⁴ Tasmā Anāthapiṇḍikassa ārāmo ti vuccati: tasmiṃ Anāthapiṇḍikassa ārāme.

Ettha ca *Jetavane* ti vacanaṃ purima-sāmi-parikittanaṃ¹⁵: *Anāthapiṇḍikassa ārāme* ti pacchima-sāmi-parikittanaṃ. Ubhayam pi dvinnaṃ pariccāga-visesa-paridīpanena puñña-

¹ KhA. attā-sampadāya . . . sinehaṃ uppādeti.

² C. vanute iti.

³ A. sammodamā; C. sammodappatta-.

⁴ A. ālāpehi; C. ālāpehi; B. and C₁₋₃ ālāyehi; KhpA. omits.

⁵ A. phallavatthehi; C. pallavahatthehi; KhpA. pallava-palāsehi.

⁶ B. ālapati.

⁷ C. gahita-nāma-.

⁸ KhpA. samaṅgitāya; MA. samiddhitāya.

⁹ MA. omits.

¹⁰ MA, KhpA. adāsi.

¹¹ A, C. omits.

¹² MA, KhpA. abbhantaraṃ yeva.

¹³ A, C. koṭihi koṭi-.

¹⁴ Cf. Vin. ii, 158; KhpA. niyyātito.

¹⁵ C. omits pari-.

kāmānaṃ āyatiṃ diṭṭhānugati-āpajjan' atthaṃ. Tattha hi dvāra-kotṭhaka-pāsāda-karana-vasena bhūmi-vikkaya-laddhā-atṭhārasa hiraṇṇakoṭiyo anekakoṭi-agghanakā rukkhā ca Jetassa pariccāgo. Catu-paññāsakoṭiyo Anāthapiṇḍikassa. Iti tesāṃ¹ parikittanena 'evaṃ puñṇakāmā puñṇāni karonti' ti dassento Dhammabhaṇḍāgāriko aññe pi puñṇakāme tesāṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjane niyojēti.

Tattha siyā, yadi tāva Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati 'Jetavane' ti na vattabbaṃ, atha Jetavane viharati 'Sāvattthiyaṃ' ti na vattabbaṃ. 'Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitun' ti. Na kho paṇ' etaṃ datṭhabbaṃ. Nanu avocumha samīp' atthe etaṃ bhumma-vacanaṃ ti? Tasmā yadidaṃ Sāvattthiyā samīpe Jetavanaṃ tattha viharanto Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane ti vutto. Gocara-gāma-nidassan' atthaṃ hi 'ssa Sāvattthi-vacanaṃ. Pabbajit' ānurūpa-nivāsana-tṭhana-dassan' atthaṃ sesa-vacanaṃ ti.

Āyasmā ca Sārīputto ti ādisu. *Āyasmā* ti, piya-vacanaṃ. *Ca-saddo samuccay'* attho. Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā-putto ti, *Sārīputto*. *Mahāmoggallāno* ti, mahanto Moggallāno ti Mahāmoggallāno: pūja-vacanaṃ guṇa-visesaṃ hi. *Revato* ti, khadira-vana-vāsī Revato, na Kaṇkhā-Revato. Ekasmiṃ hi divase Bhagavā ratta-sāni-parikkhitto viya, suvaṇṇa-yūpo pañcajāla²-dhaja-parivārito viya suvaṇṇa-pabbato navutihanṣa-sahassa-parivārito viya, Dhataratṭho haṇsa-rājā satta-ratana-samujjalāya caturāsītiyā senāya-parivārito viya, cak-kavatti-rājā mahā-bhikkhu-sangha-parivuto, gagana-majjhe candaṃ vuṭṭhāpento viya, catunnaṃ parisānaṃ majjhe dhammaṃ desento, nisinno hoti. Tasmiṃ samaye ime agga-sāvakā ca Bhagavato pāde vandan' atthāya upasaṅkamiṃsu. *Bhikkhu āmantesi* ti, attānaṃ parivāretvā nisinne bhikkhū te āgacchante dassetvā abhāsi.

Bhagavā hi te āyasmante sīla-samādhi-paññādi-guṇa-sampanne, paramena upasamena samannāgate, paramāya ākappa-sampattiyā yutte upasaṅkamante passitvā, pasanna-mānaso tesāṃ guṇa-visesa-parikittan' atthaṃ bhikkhū āman-

¹ C. *inserts* pariccāga-.

² So B, C₁₋₃; A. sangha-jāla-; C. pavāla-.

tesi. “*Ete, bhikkhave, brāhmanā āgacchanti; ete, bhikkhave, brāhmanā āgacchanti*” ti, pasāda-vasena etaṇ āmenḍita-pasaṇsa-vasenā ti pi vattuṇ yuttaṇ. *Evaṇ vutte* ti, evaṇ Bhagavatā te āyasmante brāhmaṇā ti vutte. *Aññataro* ti nāma-gottena apākaṭo tassaṇ parisāyaṇ nisinno eko bhikkhu. *Brāhmaṇa-jātiko* ti, brāhmaṇa-kūle jāto so hi ulāra-bhogo: brāhmaṇa-mahāsāla-kulā pabbajito tassa kira evaṇ ahoṣi. ‘Ime lokiyā ubhato sujātiyā brāhmaṇa-sikkhā-nipphattiyā ca brāhmaṇā honti, na aññathā ti vadanti: Bhagavā ca ete āyasmante brāhmaṇā ti vadati. Hand’ āhaṇ Bhagavantaṇ *brāhmaṇa-lakkhaṇāṇ puccheyyan*’ ti.

Etam attham eva hi Bhagavā tadā te there brāhmaṇā ti abhāsi: brahmaṇ aṇatī ti, brāhmaṇo ti hi jāti-brāhmaṇānaṇ nibbacanaṇ.¹ Ariyā pana bāhita-pāpatāya brāhmaṇā. Vuttaṇ h’ etaṇ: “*Bāhita-pāpo*² ti brāhmaṇo, samacariyā samaṇo ti vuccatī” ti (Dhp. 388). Vakkhati ca: “*Bāhivā pāpake dhamme*” ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ brāhmaṇa-saddassa paramatthato sikkhāppattam atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ paramattha-brāhmaṇa³-bhāva-dīpaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *bāhivā* ti, bahi katvā, attano santānato nīharitvā. Samuccheda-ppahāṇa-vasena pajahitvā ti attho. *Pāpake dhamme* ti, lāmake dhamme, duccharita-vasena tividha-duccharita-dhamme, citt’ uppāda-vasena dvādasa, akusala-kamma-patha-pavatti-bheda-vasena aneka-bheda-bhinne sabbe pi akusala-dhamme ti attho. *Ye caranti sadā satā* ti, ye sati-vepulla-ppattatāya⁴ sabbakālaṇ rūpādisu chasu pi ārammaṇesu cha-sati-vihāra-vasena satā satimanto hutvā, catuhi iriyāpathehi caranti. Sati-gahanen’ eva c’ ettha sampajaññam pi gahitān ti veditabbaṇ. *Khīṇa-saṇyojanā* ti, catuhi pi ariya-maggehi dasa-vidha-saṇyojanassa samucchinnattā parikkhīṇa-saṇyojanā. *Buddhā* ti, catu-sacca-sambodhena buddhā: te ca pana sāvaka-buddhā, Pacceka-buddhā, Sammā-sambuddhā ti, tividhā.⁵ Tesu idha sāvaka-buddhā adhippetā.⁶

¹ Cf. MA. 109, nirutti-vacanaṇ; VM. 494.

² C. -pāpattā-brāhmaṇo-samacariyāya.

³ C. brahma-.

⁴ C. vipulatta-ppattatāya.

⁵ Cf. VM. 214, 411.

⁶ C. vuddho peto.

*Te ve*¹ *lokasmīṇ brāhmaṇā* ti, te seṭṭh' atthena brāhmaṇa-sankhāta-dhammena ariyāya jātiyā jātā brāhmaṇa-bhūtaṇṇaṃ vā Bhagavato orasa-puttā ti, imasmīṇ satta-loke paramatthato brāhmaṇā nāma, na jāti-gotta-mattehi na jaṭā-dharaṇādi-mattena vā ti attho. Evaṇ imesu divīsu suttasu brāhmaṇa-karaṇa-dhammā arahattaṇ paṭetvā kathitā. Nānājjhāsa-yatāya pana sattānaṇ desanā-vilāsena abhilāpan' atthena desanā-nānattaṇ veditabbaṇ.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe, *Rājagahe*² ti, evannāmake nagare. Taṇ hi³ Mandhātu-Mahāgovindādīhi pariggahitattā Rāja-gahan ti vuccati. Durabhibhavanīyattā⁴ naṇ paṭirājūnaṇ gaha-bhūtan ti Rāja-gahan ti vuccati. Aññe c' ettha pakāre⁵ vaṇṇayanti. Kiṇ tehi? Nāmam etaṇ tassa nagarassa. Taṇ pan' etaṇ Buddha-kāle cakkā-vatti-kāle ca nagaraṇ hoti, sesakāle suññaṇ yakkha-pariggahitaṇ, tesaṇ vasanta-vanaṇ⁶ hutvā tiṭṭhati. *Veluvane Kalandaka-nivāpe* ti,⁷ velu-vanan ti tassa viharassa nāmaṇ: taṇ kira aṭṭhārassa-hatth' ubbedhena pakārena parikkhittaṇ. Buddhassa Bhagavato 'va vasan' ānucchavikāya mahatīyā gandha-kuṭiyā aññehi ca pāsāda-kuṭi-leṇa-maṇḍapa-caṇkama-dvāra-koṭṭhakādīhi paṭimanditaṇ, bahi velūhi parikkhittaṇ ahosi, nīlobhāsaṇ maṇoramaṇ. Tena

¹ A, St. ve; C. ca.

² Cf. PJot. ii, 413; DA. 133; DhA. 427; S. v, 79.

³ C. omīte taṇ hi and reads Mahā-mandh-.

⁴ C. durabhibhādhaniyattā; A. abhibhāvanīyanā-.

⁵ So A.; C. ādinā aññena ettha pakārena ca; DA, KhA. aññe p' ettha pakāre.

⁶ A. vasanta-cana; C. vasanaṭṭhānaṇ; DA, KhA. vasanta-vanaṇ (v. nivasanaṭṭhānaṇ).

⁷ PJot. ii, 419.

Veluvanan ti vuccati, kalandakaṇ c' ettha nivāpaṇ adaṇsu. Tasmā Kalandaka-nivāpo ti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā taṇ uyyānaṇ kilān' atthaṇ pavittho surā-madamatto divāseyyaṇ upagato supi: parijano pi 'ssa "sutto rājā" ti puppha-phalādihi palobhiyamāno ito c' ito ca pakkāmi. Atha surā-gandhena aññatarasmā rukkhassusirā kaṇha-sappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṇ disvā rukkha-devatā "rañño jīvitaṇ dassāmi"¹ ti kalandaka-vesena² gantvā kaṇṇa-mūle saddam akāsi. Rājā paṭibujhi. Kaṇha-sappo nivatto. So taṇ disvā "imāya kālākāya mama jīvitaṇ dinnan" ti kālākānaṇ nivāpaṇ tattha paṭṭhapesi, abhaya-ghosanañ³ ca ghosāpesi. Tasmā tato paṭṭhāya taṇ kalandakā-nivāpo ti saṅkhaṇ gataṇ. Kalandakā ti hi kālākānaṇ nāmaṇ. Tasmiṇ Veluvane Kalandakanivāpe.

Mahākassapo ti, mahantehi sīlakkhandhādihi samannāgatattā Mahanto Kassapo ti, Mahākassapo. Api ca Kumārakassapa-ttheraṇ upādāya ayaṇ mahāthero Mahākassapo ti vuccati. *Pipphali-guhāyaṇ* ti, tassā kira guhāya dvārasamīpe eko pipphali-rukkho ahosi. Tena sā pipphali-guhā ti paññāyittha: tassāṇ pipphali-guhāyaṇ. *Ābādhiko* ti, ābādho assa atthi ti, ābādhiko: byādhito⁴ ti attho. *Dukkhito* ti, kāya-sannissayaṇ dukkhaṇ sañjātaṇ assā ti, dukkhito: dukkha-ppatto ti attho. *Bālha-gilāno* ti, adhimatta-gelañña, taṇ pana gelaññaṇ sato sampajāno hutvā adhivāseti. Ath' assa Bhagavā taṇ pavattiṇ ñatvā, tattha gantvā, bojjhanga-parittaṇ abhāsi. Ten' eva therassa so ābādho vūpasami. Vuttaṇ h' etaṇ *Bojjhanga-Saṇyutte*: 'Tena kho pana samāyena āyasmā Mahākassapo pipphali-guhāyaṇ viharati ābādhiko dukkhito bālha-gilāno.' Atha kho Bhagavā sayāṇhasamayaṇ paṭisallānā vuṭṭhito .yen' āyasmā Mahākassapo ten' upasaṅkami. Upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Nisajja kho Bhagavā—pe—āmantesi⁵: "Kacci te, Kassapa, khamaniyaṇ, kacci yāpaniyaṇ? Kacci dukkhā

¹ PJ. dammi.² PJ. kālaka-.³ C. ghosañ ca.⁴ So A, C, but B, C. read byādhiko; cf. DA. 212.⁵ S. v, 79 (*Gilāna-vagga*).

vedanā paṭikkamanti no abhikkamanti? Paṭikkamosānaṃ paññāyati no abhikkamo?" ti. "Na me, bhante—pe—no paṭikkamo" ti. "Satt' ime, Kassapa, bojjhangā mayā samma-d-akkhātā, bhāvitā, bahulikatā, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattanti. Katame satta? Sati-sambojjhango kho, Kassapa, mayā samma-d-akkhāto, bhāvito, bahulikato, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattati —pe—: upekkhā-sambojjhango kho, Kassapa, mayā samma-d-akkhāto, bhāvito, bahulī-kato, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattati. Ime kho, Kassapa, satta sambojjhange mayā samma-d-akkhātā, bhāvitā, bahulikatā, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattanti." "Taggaha, Bhagava, bojjhangā: taggaha, Sugata, bojjhangā" ti. Idam¹ avoca Bhagavā: attamano āyasmā Mahākassapo Bhagavato bhāsitaṃ abhinandi. Vuṭṭhāhi c' āyasmā Mahākassapo tamhā ābādhā. Tathā pahīno ca āyasmato Mahākassapassa so ābādhō ahosi' ti [S. v, 79]. Tena vuttaṃ: 'Atha kho āyasmā Mahākassapo aparena samayena tamhā ābādhā vuṭṭhāsī' ti.

Etad ahosī ti, pubbe gelañña-divasesu saddhi-vihārikehi upanītaṃ piṇḍa-pātaṃ paribhuñjitvā vihāre eva ahosi. Ath' assa tamhā ābādhā vuṭṭhitassa etaṃ yannūn' āhaṃ Rājagahaṃ piṇḍāya paviseyyaṃ ti parivitakkitaṃ ahosi. *Pañca-mattāni devatā satāni* ti, Sakkassa devarañño paricārikā pañca-satā kakuṭṭa-pāḍiniyo accharāyo. *Ussukaṃ āpannāni hontī* ti, "therassa piṇḍa-pātaṃ dassāmā" ti pañca piṇḍa-pāta-satāni sajjetvā suvaṇṇa-bhājanehi ādāya antarā magge tthatvā, "bhante, imaṃ piṇḍa-pātaṃ gaṇhatha, sangahaṃ no karothā" ti vadamānā piṇḍapāta²-dāne yutta-payuttā honti. Tena vuttaṃ: *āyasmato Mahākassapassa piṇḍapāta-patilābhāyā* ti; Sakko kira devarājā therassa citta-ppavattiṃ ñatvā tā accharāyo uyyojesi: "gacchatha tumhe ayyassa Mahākassapa-ttherassa piṇḍapātaṃ datvā, attano patiṭṭhaṃ³ karothā" ti. Evaṃ hi 'ssa ahosi: "imāsu sabbāsu gatāsu kadāci ekissā pi hatthato piṇḍapātaṃ thero paṭiggaṇheyya. Taṃ tassā bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā" ti. Paṭikkhipi thero.

¹ *Texts have etad avoca.*² *A. -pātena.*³ *C. patiṭṭhā.*

“Bhante, mayhaṇ piṇḍapātaṇ gaṇhatha, mayhaṇ piṇḍapātaṇ gaṇhatha” ti vadantiyo, “gacchatha tumhe, katapuñña mohābhogā: ahaṇ duggatānaṇ sangahaṇ karissāmi” ti. “Bhante, mā no nāsetha, sangahaṇ no karoṭhā” ti vadantiyo, puna pi paṭikkhipitvā puna pi apagantaṇ anicchamānā yācantiyo, “na attano pamāṇaṇ jānātha, apagacchathā” ti vatvā, accharaṇ pahari. Tā therassa accharā-saddaṇ sutvā santajjitā thātuṇ asakkontiyo palāyitvā devalokam eva gatā.

Tena vuttaṇ: *pañcamattāni devatā-satāni paṭikkhipitvā* ti. *Pubbaṇha-samayaṇ* ti, pubbaṇhe ekaṇ samayaṇ, ekasmiṇ kāle. *Nivāsetvā*¹ ti, vihāra-nivāsana-parivattana-vasena nivāsanaṇ dālhaṇ nivāsetvā. *Pattacīvaraṇ ādāyā* ti, cīvaraṇ pārupitvā, pattaṇ hatthena gahetvā. *Piṇḍāya pāvisi* ti, piṇḍapāt’ atthāya pāvisi. *Dalidda-visikhā* ti, duggata-manussānaṇ vasana-vāṭo. *Kapaṇa-visikhā* ti, bhoga-pārijuñña-ppattiyā² dīna-manussānaṇ vāṭo. *Pesakāra-visikhā* ti, tāntavāya vāṭo. *Addasā kho Bhagavā* ti, kathaṇ addasā? “Ābādhā vuṭṭhito-mama putto Kassapo. Kinnu kho karotī” ti āvajjento³ Veluvane nisinno evam Bhagavā dibba-cakkhunā addasā. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yā ’yaṇ āyasmato Mahākassapa-ssa pañcahi accharā-satehi upanītaṇ aneka-sūpaṇ aneka-byañjanaṇ dibba-piṇḍapātaṇ paṭikkhipitvā kapaṇa-jan’ ānugaha-paṭipatti vuttā etam atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ param’ appicchatā-dassana-mukhena khīṇāsavādi-bhāvānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *anañña-posin*⁴ ti, aññaṇ poseti ti, aññaaposi. Na aññaaposi, anaññaaposi. Attanā posetabbassa aññaassa abhāvena adutiyo; ekaposi ti attho. Tena therassa svācārataṇ dasseti. Thero hi kāya-parihārikena cīvarena kucchi-parihārikena ca piṇḍapātena attānam eva posento param’ appiccho hutvā viharati. Aññaṇ nātimitādisu kañci na poseti, katthaci alaggabhāvā.⁵ Athavā aññaena aññatarena posetabbatāya abhāvato anaññaaposi. Yo hi ekasmiṇ yeva paccaya-dāyake paṭibaddha-catupaccayo, so anaññaaposi nāma na hoti

¹ Cf. P.J. ii, 139.

² A. -ādi-manussānaṇ vāso.

³ A. -anto.

⁴ Cf. Sn. 65; P.J. ii, 118.

⁵ A. -bhāvato.

ekāyatta-vuttito. Thero pana “yathā pi bhamaro pupphan” ti (Dhp. 49) gāthāya vutta-nayena janghā-balaṇ nissāya piṇḍāya caranto kulesu niccanavo¹ hutvā missaka-bhattena² yāpeti. Tathā hi naṇ Bhagavā cand’ ūpama-paṭipadāya thomesi.³ *Aññātan* ti, abhiññātaṇ, yathā-vutta-guṇehi saṇha-tāya santen’ eva vā⁴ anaññāposi-bhāvena appicchatāya santuṭṭhitāya abhiññātaṇ. Athavā *aññātan* ti, sabbaso pahīna-taṇhatāya lābha-sakkāra-siloka-nikāmana-hetu attā-naṇ jānāpana-vasena na ñātaṇ. Avīta-taṇho hi pāpiccho kuhakatāya sambhāvan’ ādhippāyena attānaṇ jānāpeti. *Dantan* ti, chalāṇ’ upekkhā-vasena indriyesu uttama-damanena dantaṇ. *Sāre paṭiṭṭhitan* ti, vimutti-sāre avatṭhitaṇ, asekkha-silakkhandhādike vā silādi-sāre paṭiṭṭhitaṇ. *Khīṇāsavaṇ vantadosan* ti, kāmāsavādināṇ catunnaṇ āsavānaṇ anavasesaṇ pahīnattā khīṇāsavaṇ. Tato eva rāgādi-dosānaṇ sabbaso vantattā vanta-dosaṇ. *Tam ahaṇ brūmi brāhmaṇan* ti, taṇ yathāvutta-guṇaṇ paramatthaṇ brāhmaṇaṇ ahaṇ brāhmaṇan ti vadāmī ti. Idhā pi hettha vuttanāyen’ eva desanā nānattaṇ veditabbaṇ.

Chaṭṭhama Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame: *Pāvāyan*⁵ ti, evannāmake Malla-rājūnaṇ nagare. *Ajakalāpake cetiye* ti, Ajakalāpakena nāma yakkhena parigahitattā Ajakalāpakan ti laddha-nāme manussānaṇ citti-

¹ B. aniccato.

² A. pi yathābhattena; B. attena.

³ A. desesi; cf. S. ii, 198.

⁴ So C: A. pattayaṇ ca ten’ eva vā; C₁₋₄ pasanten’ eva vā.

⁵ The whole of this chapter is given in Pāli by Dr. Morris, J.P.T.S. 1886, pp. 94-9, to elucidate the meaning of akkula, pakkula, vakkula, bakkula. The story is a mixture of two, concerning a Yakkha, this and Ālavaka-sutta at P.J. ii, 217-40. A comparison of the two is useful for deciding readings (M. stands for Morris here). Pāvāyaṇ.—So A, C, M, but C, Pāvāriyaṇ; C₂ and St. Pātaliyaṇ.

kata-ṭṭhāne. So kira yakkho aje kalāpetvā bandhanena ajakoṭṭhāsena saddhiṃ baliṃ paṭicchati no aññathā. Tasmā Ajakalāpako ti paññāyittha. Keci pana “ajake viya satte lāpeti” ti, Ajaka-lāpako ti. Tassa kira sattā baliṃ upanetvā yadā aja-saddaṃ katvā baliṃ upaharanti. Tadā so tussati Tasmā Ajaka-lāpako ti vuccatī ti.

So pana yakkho ānubhāva-sampanno kakkhalo pharuso tattha ca sannihito. Tasmā taṃ ṭhānaṃ manussā cāyitaṃ¹ karonti: kālena kālaṃ baliṃ ca upaharanti. Tena vuttaṃ: *Ajaka-lāpake cetiye* ti. *Ajakalāpakassa yakkhassa bhavane* ti, tassa yakkhassa vimāne. Tadā kira Satthā taṃ yakkhaṃ dametu-kāmo sāyaṇha-samaye eko adutiyo patta-cīvaraṃ ādāya, Ajakalāpakassa bhavana-dvāraṃ gantvā, tassa dovārikaṃ bhavanaṃ pavisaṇ’ atthāya yāci. “So kakkhulo, bhante, Ajakalāpako yakkho: samaṇo ti brāhmaṇo ti vā gāraṇaṃ na karoti. Tasmā tumhe evaṃ jānātha. Mayhaṃ pana tassa ca anārocanaṃ ayuttan” ti tāva-d-eva yakkha-samāgamaṃ gatassa Ajakalāpakassa santikaṃ vāta-vegana agamāsi.

Satthā anto-bhavanaṃ pavasitvā Ajakalāpakassa nisīdana-maṇḍape paññattāsane nisīdi. Yakkhassa orodhā Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā² ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Satthā tāsāṃ kāla-yuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathesi. Tena vuttaṃ: *Pāvāyaṇ viharati Ajakalāpake cetiye Ajakalāpakassa yakkhassa bhavane* ti.

Tasmiṃ samaye Sātāgira-Hemavatā³ Ajakalāpakassa bhavana-matthakena yakkha-samāgamaṃ gacchantā, attano gamane asampajjamāne, “Kin nu kho kāraṇaṃ” ti āvajjentā Satthāraṃ Ajakalāpakassa bhavane nisinnaṃ disvā, tattha gantvā, Bhagavantaṃ vanditvā, “bhante, mayaṃ yakkha-samāgamaṃ gamissamā” ti āpucchitvā, padakkhiṇaṃ katvā gatā, yakkha-sannipāte Ajakalāpakaṃ disvā, tuṭṭhiṃ pavedayiṃsu: “lābhā te, āvuso Ajakalāpaka, yassa⁴ te bhavane sadevake loke agga-puggalo Bhagavā ’va⁵ nisinno. Upa-

¹ A. citta-karonti; M. y-avitaṃ karonti. *We might read cittī-karonti.*

² M. omits.

⁴ C, M. omit.

³ So PJ. ii, 221; M. Sātāgira-Hemavatā.

⁵ A, C. ca.

sañkamitvā Bhagavantaṃ payirupāsassu¹ dhammañ ca suṇāhi” ti.

So tesañ kathaṃ sutvā, “ime ekassa² muṇḍakassa samaṇassa mama bhavane nisinna-bhāvaṃ kathenti” ti kodhābhibhuto hutvā, “ajja mayhaṃ tena samaṇena saddhiṃ sangamo bhavissati” ti cintetvā, yakkha-sannipātato³ vuṭṭhahitvā, dakkhiṇaṃ pādaṃ ukkhipitvā saṭṭhi-yojana-mattaṃ kūtaṃ akkami.⁴ Tan bhijjitvā dvidhā ahosi. Sesaṃ ettha yaṃ vattabbaṃ taṃ *Ālavaka-sutta-vanṇanāyaṃ* Ālavaka-samāgama-sadiso ‘va.⁵ Taṃ sadisaṃ pañha-karaṇaṃ vissajjanaṃ bhavanato⁶ tikkhattuṃ nikkhamaṇaṃ pavesanañ ca. Ajakalāpako hi āgacchanto yeva, “etehi yeva taṃ samaṇaṃ palāpessāmī” ti vāta-maṇḍalādi-ke nava vasse ca⁷ samuṭṭhāpetvā, tehi Bhagavato calana-mattam⁸ pi kātuṃ asakkonto nānā-vidha-paharaṇa-hatthe ativiya bhayānaka-rupe bhūta-gaṇe nimminitvā, tehi saddhiṃ Bhagavantaṃ upasankamitvā, antanten’ eva caranto sabba-rattiṃ nānappakāraṃ vippakāraṃ⁹ katvā pi Bhagavato kiñci kesagga-mattam pi nisinna-ṭṭhānato calana-kātuṃ na sakkhi. Kevalam pana “ayaṃ samaṇo maṃ anāpucchā mayhaṃ bhavanaṃ pavisitvā nisīdati” ti kodhavasena pajjali ti. Ath’ assa Bhagavā cittaṃ uppattiṃ ñatvā, “seyyathā pi (nāma) caṇḍassa kukkurassa nāsāya pittaṃ bhindeyyuṃ, evaṃ hi so (kukkuro) bhiyyoso-mattāya caṇḍa-taro assa” (S. ii, 242),¹⁰ evam ev’ āyaṃ yakkho mayi idha nisinne cittaṃ padūseti. Yaṃ nūn’ āhaṃ bahi nikkhameyyaṃ’ ti, sayam eva bhavanato nikkhamitvā abbhokāse nisīdi.

¹ So C, PJ, but M. āsatu; A. nipāsatha tassa.

² So A, M, but C. tassa.

³ A. -pāte vigate.

⁴ M. kutaṃ akkamitaṃ dvidhā ahosi; A, B. bhijjitvā dvidhā; PJ. inserts *kelāsa-pabbata before kūtaṃ akkami*; C. omits bhijjitvā.

⁵ Cf. PJ. ii, 122-3.

⁶ A. ṭhāpetvā parigāra hoti visajjana Bhagavato ti; M. taṃ sutvā paṭikaraṇe ti (*MSS. padikaraṇe ti*) vissajjanaṃ bhavanato ti. *The readings are so corrupt that I follow the reading of C. here.*

⁷ A. ādikena vasena; M. ādikena vasse ca; but nava vasse ca (C.) is doubtless right, for PJ. describes nine sorts of rains.

⁸ M. kesaggamattam pi.

⁹ M. omits.

¹⁰ M. caṇḍa-kukkuṭassa . . . cittaṃ; cf. J.P.T.S. 1891-3, p. 4 (*Morris*).

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Bhagavā ratt' andhakāra-timisāyaṇ abbhokāse nisinno hoti* ti. Tattha *ratt' andhakāra-timisāyaṇ* ti, rattiyaṇ andhakāre tamasi.¹ Cakkhuvinnāṇ' uppatti-virahite bahal' andhakāre ti attho. Catu-ranga-samannāgato kira tadā andhakāro pavattī ti.² Devo ti, meggho: ekamekaṇ phusitakaṇ udaka-bhinḍuṇ pāteti. Atha yakkho, "iminā saddena tāsetvā imaṇ samaṇaṇ palāpessamī" ti, Bhagavato samīpaṇ gantvā "akkulo" ti ādinā ca bhiṇsa-naṇ³ akāsi.

Tena vuttaṇ: *atha kho Ajakalāpako*⁴ ti ādi. Tattha *bhayan* ti, citt' utrāsaṇ. *Chambhitattā* ti, ūru-tthambhaka⁵-sarirassa chambhita-bhāvaṇ. *Loma-haṇsanāna* ti, lomānaṇ pahaṭṭha-bhāvaṇ. Tīhi padehi bhay' uppattim eva dasseti. *Upasankamī* ti: kasmā pan' āyaṇ evam-adhippāyo upasaṅkami? Nanu pubbe attanā kātappaṇ vippakāraṇ akāsi? Saccam akāsi. Taṇ pan' esa anto-bhavane khema-ṭṭhāne thira-bhūmiyaṇ⁶ ṭhitassa na kiñci kātuṇ sakkhi. 'Idāni bahi ṭhitaṇ evaṇ bhiṇsāpetvā palāpetuṇ sakkā' ti maññamāno upasaṅkami. 'Ayam hi yakkho attano bhavanaṇ thira-bhūmī' ti maññati. Tattha ṭhitattā 'ayam hi samaṇo na bhāyati' ti ca. *Tikkhattuṇ akkulo pakkulo ti akkula-pakkulikaṇ akāsi*⁷ ti, tāyo vāre "akkulo pakkulo" ti bhiṇsāpetu-kāmatāya evarūpaṇ saddaṇ akāsi. Anukāraṇa⁸-saddo hi ayaṇ.

Tadā hi so yakkho, Sineruṇ ukkhipanto viya, mahā-paṭhaviṇ parivattento viya ca, mahatā ussāhena asani-sata-saddassa saṅghātaṇ viya, ekasmiṇ ṭhāne puñjakataṇ hutvā, vinic-charantaṇ⁹ disā-gajānaṇ-hatthi-gajjitaṇ,¹⁰ kesara-sīhānaṇ sīha-

¹ A. kāraṇa-tamaṇ; M. karaṇa-tamasi.

² M. pavattati; cf. PJ. ii, 224.

³ A. tabhiyaṇaṇ; M. bhisaṇaṇ.

⁴ M. -pālako.

⁵ So C. and M. *Perhaps we should read ūru-kkhambhaka* (cf. M. i, 237).

⁶ So A, M, C. vira-.

⁷ See Morris, J.P.T.S. 1886, p. 94. *The new Pāli Dict. prefers* *ēkula-p^ākula*. PJ. ii, 225 has *vyākulam akappaṇu*.

⁸ A, C. anukāraṇa-.

⁹ A. -chaddanti; M. chayantaṇ.

¹⁰ A. dahata dānaṇ kaṇḍatajjitā; B, C₁₋₄ and M. disa-vajānaṇ kappagajjitā.

ninnādaṇ, yakkhānaṇ huṅkāra-saddaṇ, bhūtānaṇ aṭṭassa-
raṇ,¹ asurānaṇ apphoṭana-ghosaṇ,² Indassa .devarañño
vajira-nighāta-nigghosaṇ³ attano gambhiratāya vipphārita-
tāya⁴ bhayānakatāya ca avasesa-saddaṇ abhibhavantam
iva ca, kappa-vuṭṭhāna-mahāvāta-maṇḍalikāya vinigghosaṇ,
puṭhujjanānaṇ hadayaṇ phālentāṇ viya, mahantaṇ paṭibhaya-
nigghosaṇ⁵ abyatt' akkharāṇ⁶ tikkhattuṇ attano yakkha-
gajjitaṇ gajji, 'etena imaṇ samaṇaṇ bhiṇṣāpetvā palāpessamī'
ti. Yassa niccharaṇena pabbatā papaṭikaṇ muñciṇsu, vanap-
pati-jetṭhake upādāya sabbesu rukkha-latā-gumbesu patta-
phala-pupphāni sīdiṇsu, tiyojana-sahassa-vitthatāyato pi
Himavanta-ppabbata-rājā ca kampi, sampakampi, sampave-
dhi: bhumma-devatā ādiṇ katvā yebhuyyena devatānam pi
ahu-d-eva bhayaṇ chambhitattaṇ lomahaṇsaṇ, pageva manus-
sānaṇ aññesaṇ ca apada-dīpada-catuppadānaṇ, mahāpaṭha-
viyā udriyana-kāle⁷ viya mahatī vibhiṇṣikā⁸ ahosi: saka-
lasmiṇ Jambudīpatale mahantaṇ kolāhalaṇ udapādi. Bha-
gavā pana taṇ saddaṇ 'kismin' ti⁹ amaññaṃāno niccalo
nisīdi. "Mā kassaci iminā antarāyo hotu" ti adhiṭṭhāsi.

Yasmā pana so saddo 'akkula-pakkula' iti iminā ākārena
sattānaṇ sota-patham agamāsi, taṇ tasmā tassa anukāraṇa-
vasena 'akkulo' ti yakkhassa ca tassaṇ "nigghosa-niccha-
raṇ' āyaṇ akkula-pakkula-karaṇaṇ atthī" ti katvā 'akula-
pakkulikaṇ akāsī' ti sangahaṇ āropayaṇsu. Keci pana
ākula-byākula iti pada-dvayassa pariyāy' ābhidhāna-vasena
'akkulo-bakkulo' ti¹⁰ ayaṇ saddo¹¹ vutto ti vadanti. Yathā
'ekaṇ ekanganan' ti¹² yasmā ekavāraṇ jātako paṭham' uppat-
ti¹³-vasen' eva nibbattattā 'ākulo' ti ādi-atthe ākāro tassa

¹ A. atthaharasarava; C. aṭṭahāsaṇ; M. atthahāsaṇaṇ.

² A, M. appoṭana; C. apphoṭa-.

³ A. nipposati-ghosaṇ; C. nigghāta-nigghosaṇ; M. nigghosa-nigghosa.

⁴ A. vipphātikattāya. ⁵ So A, M, but C. paṭigha-niggha-.

⁶ A. byantara-padakkharāṇ.

⁷ C, M. -kālo viya.

⁸ A. vibhiṇṣika; C. vibhiṇṣanā; M. vibhiṇṣakā.

⁹ C. kim iti.

¹⁰ M. pakkulo.

¹¹ A. abhisā-saddo; M. āsāsa saddo.

¹² C. ekaṇkanaṇ; C₂, ekanganan ti.

¹³ B. paṭhamapatti-; M. patham uppatti-.

ca *ka-kārāgamaṇ*¹ katvā rassattaṇ² katan ti: dve vāre pana jāto bakkulo, *kula-saddo c' ettha jāti-pariyāyo 'kolaṇkolo'* ti ādisu viya, vutta-adhippāyam anuvīdhāya ca sadda-ppayogavigame paṭhama³-padena jalābuja-sīha-byagghādayo, dutiyena aṇḍaj' āsīvisa-kaṇha-sappādayo vuccanti; tasmā sīhādiko viya āsīvisādiko viya ca, "ahan te jīvita-hārako" ti imaṇ atthaṇ yakkho pada-dvayena⁴ dasseti ti aññe.⁵ Apare pana 'akkhulo bhakkhulo⁶' ti pāliṇ vatvā, akkhetuṇ khetuṇ vināsetuṇ ulati pavattati ti,⁷ akkhulo. Bhakkhituṇ,⁸ khādituṇ ulati ti, bhakkhulo. Ko pana so? Yakkha-rakhasa-pisāca-sīha-byagghādisu aññataro yo koci manussānaṇ anatthāvaho ti tassa atthaṇ vadanti. Idhā pi pubbe vuttanayen' eva adhippāya-yojanā veditabbā.

Eso te samaṇa pisāco ti, ambho samaṇa tava pīlit' āsano⁹ pisāco upaṭṭhito ti mahantaṇ bherava-rūpaṇ abhinimminivā Bhagavato purato thatvā attānaṇ sandhāya yakkho vadati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ etena yakkhena kāya-vācāhi pavattiyamānaṇ vippakāraṇ tena ca attano anabhibhavanīya¹⁰-hetu-bhūtaṇ loka-dhammesu nirupakkilesataṇ sabbākārato viditvā. *Tayaṇ velāyaṇ* ti, tassa vippakāra-karaṇa-velāyaṇ. *Imaṇ udānaṇ* ti, taṇ vippakāraṇ agaṇetvā tassa⁹ agaṇana-hetubhūta-dhamm' ānubhāva-dīpakaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yadā sakesu dhammesu* ti, yasmiṇ kāle saka-attabhāva-saṅkhātesu pañcasu upādāna-kkhandha-dhammesu. *Pāragūti*, pariññ' ābhisamaya-pāripūri-vasena pārangato¹¹ hoti. Tato yeva tesaṇ hetubhūte samudaye tad-appavatti-lakkhaṇe nirodhe nirodha-gāminiyā paṭipadāya ca paḥaṇa-sacchikiriyā-bhāvan' ābhisamaya-pāripūri-vasena pārangato.¹² *Hoti brahmaṇo* ti, evaṇ sabbaso bāhita-pāpattā brāhmaṇo nāma hoti. Sabbaso hi saka-attabhāv' āvabodhena pi catu-sacc' ābhisa-

¹ A. cakkāra-; M. ākārāgam-; C₁₋₄ akārāgamaṇ. ² A. rassañ.

³ A. pathamena; M. omits.

⁴ M. padaṇ ca yena.

⁵ M. añño.

⁶ So M, but C. akkulo pakkulo.

⁷ C. pavatteti ti.

⁸ So A. (with . . . bhakkhaṇo). M. has bhakkhituṇ only, C. pak-khetuṇ only (and pakkulo).

⁹ C. omits.

¹⁰ C. bhavanassa.

¹¹ A. pārangato.

¹² Cf. P.J. ii, 210.

mayo hoti. Vuttañ c' etaṇ: "Imasmiṇ yeva byāma-matte kalebare sasaññimhi samanake¹ lokañ ca paññāpeni loka-samudayañ ca . . . paññāpemī" ti (S. i, 62; A. ii, 48) ādi: Athavā *sakesu dhammesu* ti, attano dhammesu. Attano dhammā nāma attha-kāmassa² puggalassa silādi-dhammā: silasamādhi-paññā-vimutti-ādayo hi vodāna-dhammā: ekanta-hita-sukha-sampādanena purisassa attano dhammā nāma: na anatt' āvahā³ sañkilesa-dhammā.⁴ *Pāragū* ti, tesāṇ silādinaṇ paṇipūriyā pāraṇ pariyaṇtaṇ gato. Tattha silaṇ tāva lokiya-lokuttara-vasena duvidhaṇ. Tesu lokiyaṇ pubba-bhāga-silaṇ. Taṇ sankhepato pātimokkha-saṇvarādi-vasena catubbidhaṇ. Vitthārato pana aneka-ppakāra⁵-bhedaṇ: lokuttaraṇ magga-phala-vasena duvidhaṇ: atthato sammā-vācā, sammā-kammantā, sammā-ājīvā: yathā ca silaṇ tathā samādhi-paññā ca lokiya-lokuttara-vasena duvidhā. Tattha lokiya-samādhi sa-upacārena atṭha-samāpattiyo. Lokuttara-samādhi magga-pariyāpanno: paññā pi lokiyā suta-mayā, cintā-mayā, bhāvanā-mayā, sāsavā: lokuttarā pana magga-sampayuttā phala-sampayuttā ca: vimutti nāma phala-vimutti nibbānañ ca. Tasmā sā lokuttarā 'va vimutti: ñāṇa-dassanaṇ lokiyaṇ eva. Tan ekūna-visati-vidhaṇ pacca-vekkhana-ñāṇa-bhāvato. Evaṇ etesaṇ silādi-dhammānaṇ attano santāne arahatta-samadhigamena anavasesato nibbatta-pāṇipūriyā pāraṇ pariyaṇtaṇ gato ti, *sakesu dhammesu pāragū*. Athavā sotāpatti-phalādhigamena silasmiṇ pāragu. So hi silesu paṇipūrakārī ti vutto. Sotāpanna-gaṇaṇ' eva c' ettha sakad-āgāmī pi gahito hoti. Anāgāmī-phalādhigamena samādhismiṇ pāragū. Athavā sotāpatti-phalādhigamena⁶ so hi samādhismiṇ paṇipūrakārī ti vutto. Arahatta-phalādhigamena itaresu pāragū hoti. Arahā hi paññā-vepulla-ppattiyaṇ agga-bhūtāya akuppāya ceto-vimuttiyaṇ adhigatattā pacca-vekkhana-ñāṇassa ca pariyaṇsāna-gamanato paññā-vimuttiyaṇ vimutti-ñāṇa-dassanena ca su-pāragū nāma hoti. Evaṇ sabbathā pi catusu ariya-saccesu catu-magga-vasena pariññādi-

¹ Text of A. ii, 48 reads samaṇ.

² A. atta.

³ A. anatta ca bhāsaṇ.

⁴ A. adds viya paradhammā.

⁵ C. omits -ppakāra-.

⁶ A. omits athavā . . . gamena.

solasa-vidhāya kicca nipphattiya yathā vuttesu tasmiṇ tasmiṇ kāle *sakesu dhammesu* pāragato. *Hoti brāhmaṇo* ti, tadā so bāhita-pāpa-dhammatāya paramatthatāya paramattha-brāhmaṇo hoti.

Atha etaṇ pisācaṇ ca pākulaṇ¹ cātivattati ti, tato yathā vutta-pārangamanato, atha pacchā, Ajakalāpaka, etaṇ tayā dassitaṇ tāpan' attham-āgataṇ pisācaṇ bhaya-janan' atthaṇ samuṭṭhāpitaṇ ākula-pākulitaṇ² ca. *Ativattati* atikkamati, abhibhavati. Taṇ hāyati³ ti attho. Ayam pi yathā arahattam eva ullapitā ṭhito.⁴ *Atha Ajakalāpo attanā katena tathārūpena pi paṭibhaya-rūpena bhīṣanena akampiya⁵-bhāvato taṇ tādibhāvaṇ disvā, 'aho acchariyo amanusso⁶ vat' āyan' ti pasanna-mānaso pothujjanikāya saddhāya attani niviṭṭha-bhāvaṇ vibhāvento Satthu sammukhā upāsakattaṇ pavedesi.*

Sattama Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

8.

Atthame: *Saṅgāmaṇi⁷* ti, evaṇ nāmo. Ayaṇ hi āyasmā Sāvattiyaṇ aññatarassa mahāvibhavassa seṭṭhino putto. Vaya-ppatta-kāle mātā-pitūhi paṭirūpena dārena niyojetvā, sāpateyyaṇ niyādetvā, ghara-bandhanena baddho hoti. So ekadivasaṇ Sāvattihi-vāsino upāsake pubbaṇha-samayaṇ dānaṇ datvā, silaṇ samādiyitvā, sāyaṇha-samayaṇ suddha-vatthe suddh' uttar'ās-ange gandha-mālādīhi hatthe dhamma-savan' atthaṇ Jetavan' ābhimukhe gacchante disvā “*Kattha tūmhe gacchathā*” ti pucchitvā, “*dhamma-savan' atthaṇ Jetavane Satthu santikan*” ti vutte, “*tena hi aham pi āgamissāmī*” ti tehi saddhiṇ Jetavanaṇ agamāsi. Tena ca samayena

¹ A. bakkalaṇ; C. pakkulaṇ; St. bakkulaṇ.

² A. akkala-bakkalakaṇ ca; C. akkula-pakkulitaṇ ca.

³ A. na hāyati; C. taṇ na āyāti ti.

⁴ C. kathā . . . ṭhitā; A. yathā . . . ullingitvā.

⁵ C. akammanīya.

⁶ C. omits.

⁷ C₁₋₃ -jīvi.

Bhagavā kañcana-guhāyaṇ sīha-nādaṇ nadanto kesara-sīho viya saddhamma-maṇḍape paññatta-vara-buddhāsane nisi-ditvā catu-parisa-majjhe dhammaṇ deseti.

Atha kho upāsakā Bhagavantaṇ vanditvā ekamantaṇ nisīdiṃsu. Sangāmaji pi kulaputto tassā pariyāya pariyante dhammaṇ suṇanto nisīdi. Bhagavā ānupubbi-kathaṇ ka-thetvā cattāri saccāni pakāsesi. Sacca-pariyosāne anekesaṇ pāṇa-sahassānaṇ dhamm' ābhisamayo ahosi. Sangāmaji kulaputto sotāpatti-phalaṇ patvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā vanditvā pabbajjaṇ yāci, "pabbā-jetha maṇ, Bhagavā" ti. "Anuññāto 'si pana tvaṇ mātā-pitūhi pabbajjāyā" ti? "N' āhaṇ, bhante, anuññāto." "Na kho, Sangāmaji, Tathāgatā mātāpitūhi ananuññātaṇ puttaṇ pabbājentī" ti. "So 'haṇ, bhante, tathā karissāmi yathā maṇ mātāpitāro pabbajitum hi anujānantī" ti, Bhagavantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā, mātāpitāro upasaṅkamitvā, "amma tātā anujānātha maṇ pabbajitun" ti āha. Tato paraṇ *Ratthapāla-sutte*¹ āgata-nayena veditabbaṇ.

Atha kho so pabbajitvā "attānaṇ dassessāmī" ti paṭiññaṇ datvā, anuññāto mātāpitūhi Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā pabbajjaṇ yāci. Alatta kho² Bhagavato santike pabbajjaṇ upasampadañ ca. Acir' ūpasampanno ca pana so upari-magga atthāya ghaṭanto vāyamanto aññatarasmiṇ arañña-vāse vassaṇ vasitvā chalabhiñño hutvā, vuttha-vasso Bhagavantaṇ dassanāya mātāpitunnañ ca paṭiñña pamocan' atthaṇ Sāvattiṇ agamāsi.³ Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Sangāmaji Sāvattiṇ anuppatto hoti* ti.

So hi āyasmā dūragāme piṇḍāya caritvā pacchā-bhattaṇ piṇḍa-pāta-paṭikkanto Jetavanaṇ pavisitvā, Bhagavantaṇ upasankamitvā, Bhagavatā saddhiṇ katapaṭisanthāro aññaṇ byākaritvā, puna Bhagavantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā, nikkhamitvā, aññatarasmiṇ rukkhā-mūle divāvihāraṇ nisīdi. Ath' assa mātāpitāro ñātimittā c' assa āgamaṇaṇ sutvā, "Sangāmaji kira idh' āgato" ti haṭṭha-tuṭṭhā turita-turitā vihāraṇ gantvā, pariyesantā naṇ tattha nisinnaṇ disvā, upa-

¹ M. ii, 54.² C. omits.³ A. omits from acir . . . to agamāsi.

sankamitvā, paṭisanthāraṇ katvā, “mā aputtakaṇ sāpateyyaṇ rājāno hareyyuṇ, dāyādā vā gaṇheyyuṇ: alaṇ¹ pabbajjāya. Ehi tāta vibbhamā” ti yāciṇsu. Taṇ sutvā thero, “ime mayhaṇ kāmehi anatthika-bhāvaṇ na jānanti: gūtha-dhārī viya gūtha-piṇḍe kāmesu yeva alliyanaṇ icchanti. Na-y-ime sakkā dhamma-kathāya saññāpetun” ti asuṇanto viya nisīdi. Te nāna-ppakāraṇ yācitvā, attano vacanaṇ agaṇhantaṇ disvā, ghaṇaṇ pavisitvā, puttena saddhiṇ tassa bhariyaṇ sa-parivāraṇ uyyojesuṇ, “mayaṇ nāna-ppakāraṇ yācantā pi tassa manaṇ² alabbhitvā āgatā³: gaccha tvaṇ,⁴ bhadde, tava bhattāraṇ puttassa⁵ sandassanena yācitvā saññāpehi” ti. Tāya kira āpanna-sattāya⁶ ayam āyasmā pabbajito. Sā sadhu ti sampatichhitvā ’va dārakam ādāya mahatā parivārena Jetavanaṇ agamāsi.

Taṇ sandhāya vuttaṇ: *assosi kho āyasmato Sangāmajissā* ti ādi. Tattha *purāṇa-dutiyaikā* ti, pubbe gihī-kāle pāda-paricārīkā-vasena dutiyā, bhariyā ti attho. *Ayyo* ti, ayya-putto ti vattabbe pabbajitānaṇ anucchavika-vohārena vadati. *Kirā* ti,⁷ anussav’ atthe nipāto. Tassa anuppatto kirā ti sambandho veditabbo. *Khudda-putt’ āmhi*,⁸ *samaṇa: posa man* ti, ‘āpanna-sattam eva maṇ chaḍḍetvā pabbajito: sā ’haṇ etarahi khudda-puttā dahara-puttā⁹: tādisaṇ maṇ chaḍḍetvā ’va samaṇa-dhamma-karaṇaṇ¹⁰ ayuttaṇ. Tasmā, samaṇa, putta-dutiyaṇ¹¹ maṇ ghāsa-cchādanādihi bharassū¹² ti. Āyasmā pana Sangāmaji indriyāni ukkhipitvā taṇ n’ eva olokesi n’ āpi ālapi.¹³

Tena vuttaṇ: *evaṇ vutte āyasmā Sangāmaji tuṇhī ahoṣi* ti. Sā tikkhattuṇ tatth’ eva vatvā tuṇhī-bhūtam eva taṇ disvā “purisā nāma bhariyāsu nirapekkhā pi puttesu sāpekkhā ’va honti; putta-sineho pitu-aṭṭhimiṇjaṇ ahacca tiṭṭhati. Tasmā putta-pemenā pi mayhaṇ vase-pavatteyyā¹⁴” ti maññamānā

¹ C. n’ ālaṇ.

² A. gamanaṇ.

³ A. āgacchantā.

⁴ C. taṇ.

⁵ C. putta-.

⁶ A. pattāya; B, C₁₋₄ saddhāya.

⁷ So W, but St. omits.

⁸ St. puttaṇ hi.

⁹ C. omits.

¹⁰ A. omits dhamma-; B. sampannam pana.

¹¹ B, C₁₋₄ puttaṇ dutiyaṇ.

¹² A. harassa.

¹³ C. (and below) -keti . . . ālapati.

¹⁴ A. vasevatt-.

puttaṃ therassa anke nikkhipitvā ekamantaṃ apakkamma, *eso te, samaṇa, putto, posa naṃ* ti vatvā thokaṃ agamāsi. Sā kira samaṇa-tejen' assa pamukhe thātuṃ n' āsakkhi. Thero dāra-kam pi n' eva olokesi n' āpi ālapi. Atha sā itthi pi avi-dūre thatvā mukhaṃ parivattetvā oloketi therassa ākāraṃ ñatvā paṭinivattitvā puttenā pi "ayaṃ samaṇo anattiko" ti dāra-kaṃ gahetvā pakkāmi.

Tena vuttaṃ: *atha kho āyasmāto Sangāmajissa purāṇa-dutiyikā* ti ādi. Tattha puttena pi ti, ayaṃ samaṇo attano orasa-puttena pi anattiko pageva aññehi ti adhippāyo. *Dibbenā* ti, ettha dibbe bhavaṃ dibbaṃ. Devatānaṃ hi sucarita-kamma-nibbattaṃ pitta-semha-ruhirādīhi apalibuddhaṃ dūre pi ālokana¹-samatthaṃ dibba-pasāda-cakkhu hoti.² Idam pi catuttha-jjhāna-samādhi nibbattaṃ abhiñña-cakkhuṃ tādissaṃ ti dibbaṃ viyā ti, dibbaṃ. Dibba-vihāra-sannissayena laddhattā vā dibbaṃ. Mahājutikattā mahāgatikattā vā dibbaṃ. Tena dibbena. *Visuddhenā* ti, nīvaraṇādi-saṅkilesa-vigamena suparisuddhena. *Atikkanta-mānusakena* ti, manussānaṃ visay' ātikkamena. *Imaṃ evarūpaṃ vippekāraṃ* ti, imaṃ vippekāraṃ yathā vuttaṃ pabbajitesu asāruppaṃ anke putta-tthapana-saṅkhātaṃ virūpa-kiriyaṃ. *Etam atthan* ti, etaṃ āyasmāto Sangāmajissa putta-dārādisu sabbattha nira-pekka-bhāva-saṅkhātaṃ atthaṃ sabbākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ tassa itthāni-tthādisu tādī-bhāva-dīpa-kaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *āyantī* ti, āgacchantiṃ: purāṇa-dutiyikaṃ ti adhippāyo. *N' ābhinandati* ti, 'daṭṭhuṃ maṃ āgatā' ti na nandati, na tussati. *Pakkamantiṃ* ti disvā 'ayaṃ mayā asammoditā' va gacchatī' ti, gacchantiṃ. *Na socati* ti, na citta-santāpam āpajjati. Yena pana kāraṇena thero evaṃ n' ābhinandati, na socati, taṃ dassetuṃ *sangā Sangāmajīṃ muttan* ti vuttaṃ. Tattha *sangā* ti, rāga-sango dosa-mahamāna-diṭṭhi-sango ti pañca-vidho pi sango. Samuccheda-paṭippassaddhi-vimuttihi vimuttaṃ Sangāmajīṃ bhikkhuṃ.

¹ A. ālopana-; C. (corr.) ālocana-.

² From VM. 423.

Tam ahaṇ brūmi brāhmaṇan ti, taṇ tādisaṇ¹ tādibhāva-ppattaṇ khināsavaṇ ahaṇ sabbaso bāhita-pāpattā brāhmaṇan ti vadāmi ti.

**Aṭṭhama Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.**

9.

Navame: *Gayāyan*² ti, ettha *Gayā* ti gāmo pi tittham pi vuccati. *Gayā-gāmassa* hi avidūre viharanto Bhagavā *Gayāyan* viharatī ti vuccati.¹ Tathā *Gayā* titthan ti hi *Gayā-gāmassa* avidūre ekā pokkharanī atthi nadī pi, tad-ubhayaṇ pāpa-ppavāhanan ti lokiya-mahājano samudācarati. *Gayā-sīse* ti, gaja-sīsa-sadisa-sikhare. Tattha eko pabbato *gayā-sīsa-nāmak*o, yattha hatthi-kumbha-sadise piṭṭhi-pāsāṇe bhikkhu-sahassassa okāso padeso¹ hoti. Tatra Bhagavā viharati. Tena vuttaṇ: *Gayāyan viharati Gayā-sīse* ti.

Jaṭilā ti, tāpasā: te hi jaṭā-dhāritāya³ idha jaṭilā ti vuttā. *Antar' atthake hima-pāta-samaye*⁴ ti, hemantassa utuno abhantara-bhūte Māgha-māsassa avasāṇe cattāro Phagguṇa-māsassa⁵ ādimhi cattāro ti, aṭṭha-divasa-parimāṇe himassa patana-kāle, *Gayāyan ummujjantī* ti. Keci tasmiṇ tittha-sammate udaye paṭhamaṇ nimugga-sakala-sarīrā tato ummujjanti, vuṭṭhahanti, pilavanti. *Nimujjantī* ti, sasīsaṇ udaye osīdanti. *Ummujja-nimujjam pi karontī* ti, punappunaṇ ummajja-nimujjanāni pi karonti.⁶

Tattha hi keci “ek' ummujjanen' eva pāpa-suddhi hoti” ti evaṇ diṭṭhikā te ummujjanam eva katvā gacchanti. “Ummujjanam pana nimujjanaṇ antarena n' atthi” ti avinābhāvato nimujjanam pi te karonti. Ye pi “eka-nimujjanen' eva pāpa-suddhi hoti” ti evaṇ diṭṭhikā, te pi ekavāram eva nimujjitvā vutta-nayena avinābhāvato ummujjanam pi katvā pakka-manti. Ye pana “tasmiṇ titthe nimujjanen' eva pāpa-suddhi

¹ C. omits.

³ A. haritāya.

⁵ MA. 179.

² Cf. P.J. ii, 301.

⁴ Vin. i, 31, 288.

⁶ Cf. VM. 195.

hoti" ti evaṇ diṭṭhikā, te tattha nimujjitvā assāsa-passāse sannirumbhitvā¹ pabbata-papāta-patitā viya tatth' eva jīvita-kkhaṇṇaṇ pāpunanti. Apare "punappunaṇ ummujjanāni katvā nahāte pāpa-suddhī" ti evaṇ diṭṭhikā, te kālena kālaṇ ummujjana-nimujjanāni karonti. Te sabbe pi sandhāya vuttaṇ: "ummujjanti pi nimujjanti pi ummujja-nimujjam pi karonti" ti. Ettha ca kiñcāpi nimujjana-pubbakaṇ ummujjanam eva pana karontā,² katipayā ummujjanaṇ tad-ubhayaṇ ca karonti. Bahū³ ti, tesāṇ yebhuyya-bhāva-dassan' atthaṇ ummujjanaṇ paṭhamaṇ vuttaṇ. Tathā sambahulā jaṭilā ti ca jaṭilānaṇ yebhuyyatāya vuttaṇ. Muñca-sikhaṇḍino pi⁴ ca brāhmaṇā udaka-suddhikā tasmiṇ kāle tattha tathā karonti.⁵ Osiñcantī ti, keci Gayāya udakaṇ hatthena gahetvā attano sīse ca sarire ca osiñcanti. Apare ghaṭehi udakaṇ gahetvā, tīre ṭhatvā tathā karonti. Aggīṇ juhantī ti, keci pi Gayā-tīre ved' indhanaṇ⁶ sajjetvā, idhuma-dabba⁷-pūjādike upa-karaṇe upaṇetvā aggi-hutaṇ juhanti, aggi-hutaṇ paricaranti.⁸ 'Iminā suddhi,⁹ iminā Gayāyaṇ ummujjanādinā aggi-paricaraṇena ca pāpa-malato suddhi pāpa-pavāhanā saṇsāra-suddhi eva vā hoti' ti, evaṇ diṭṭhikā hutvā ti attho.

Ummujjanādi c' ettha nidassana-mattaṇ vuttan ti daṭṭhabbaṇ. Tesu hi keci udaka-vāsaṇ vasanti, keci udak'-añjalī denti, keci tasmiṇ udake ṭhatvā candima-suriye anuparivat-tenti¹⁰ aneka-sahassa-vāraṇ suvatthi¹¹-ādike japanti. Keci "Inda āgacchā" ti ādinā Viḍoja-samavhayaṇ ti,¹² keci mahant' upaṭṭhānaṇ karonti. Evaṇ ca karontā keci taranti, keci uttaritvā suddhik' ācamaṇaṇ¹³ karonti, keci anto udake ṭhitā gāyanti vādayanti¹⁴ viṇā vādentī ti evamādikā nāna-

¹ C. rujjhivā (VM. 116, rundhitvā, cf. rumbhitvā).

² C. karonti.

³ C. bahum pi.

⁴ A. muñca-sikhaṇḍino; C. muṇḍa-sikhaṇḍino.

⁵ A. pakaronti.

⁶ A. vedindhaṇ; C. vedi.

⁷ C. rambha.

⁸ C. parijuhanti.

⁹ C. omits.

¹⁰ Cf. PvA. 97.

¹¹ A. viti-ādike-pajjanti; C. svatthi-.

¹² A. viccoja-samāhvayaṇ ti; C. visam-uochā-japaṇ avhāyanti; but Viḍoja, an epithet of Indra, seems the correct reading.

¹³ So A. (cf. DA. 98); C. pacchā āgamaṇaṇ.

¹⁴ A. sītaṇ ṭhitā anadata; C. tantī vādentī (cf. Sn. 682).

ppakāra-kiriya dassenti, yasmā vā te evarūpā vikāra-kiriya karontā pi tasmiṃ udake nimujjan' ummujjana-pubbakam eva karonti. Tasmā taṃ sabbaṃ nimujjan' ummujjan' anto-gadham eva katvā ummujjantī ti pi ādi vuttaṃ.

Evaṃ tattha ākula-byākule vattamāne upari pabbate t̥hito Bhagavā tesaṃ taṃ kolāhalaṃ sutvā, "kin nu kho etan" ti olokeno taṃ kiriya-vikāram addasā. Taṃ sandhāya vuttaṃ: *addasā kho Bhagavā—pe—iminā suddhī*¹ ti, taṃ vutt' attham eva. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ atthaṃ udak' oro-haṇādi asuddhi-maggo tesaṃ suddhi-maggo ti, parāmasanaṃ, saccādi-ke ca suddhi-magge attano aviparīt' āvabodhaṃ sab-bākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ udaka-suddhiyā asuddhi-magga-bhāva-dīpakaṃ saccādi-dhammānaṃ ca yathā-vato² suddhi-magga-bhāva-dīpakaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *na udakena suci hoti* ti, ettha *udakenā* ti, udak' ummujjanādihi.³ Idha uttara-pada-lopena udakan ti vuttaṃ: yathā 'rūpa-bhavo rūpan' ti. Athavā *udakenā* ti, ummujjan-ādi-kiriya-sādhana-bhūtena udakena: suci pi tassa⁴ sattassa suddhi nāma *na hoti*, n' atthi ti attho. Athavā *suci* ti, tena yathā-vuttena udakena suci pāpa-malato suddho nāma satto na hoti. Kasma? *Baḥv' ettha nahāyati jano* ti, yadi hi udak' oro-haṇādinā yathā-vuttena pāpa-suddhi nāma siyā, bahu ettha udake-nahānena⁵ jano nahāyati, mātug-hātādi-pāpa-dhammakādi añño ca go-mahisādiko antamaso maccha-kacchape upādāya, tassa sabbassā pi pāpa-suddhi siyā. Na pan' etaṃ hoti. Kasma? Nahānassa pāpa-he-tūnaṃ apatipakkha-bhāvato. Yaṃ hi⁶ vināseti so tassa paṭipakkho. Yathā āloko andhakārassa⁷ vijjā ca avijjāya, na evaṃ nahānaṃ pāpassa⁸: tasmā niṭṭham ettha gantabbaṃ, "na udakena suci hoti" ti. Yena⁹ pana suci hoti, taṃ dassetuṃ, *yamhi saccaṃ cā*¹⁰ ti ādim āha. Tattha *yamhī* ti, yasmiṃ

¹ B. saddhiṃ.

² A. yāthāvato (see PvA. 302), often written yathā vato.

³ C. udak' ummujjanādinā: udak' ummujjanādīhi.

⁴ C. omits pi tassa.

⁵ C. omits nahānena.

⁷ A. -karāya.

⁹ A. ye pana.

⁶ C. inserts yaṃ here.

⁸ A. tass' evaṃ nahāna-pāpassa.

¹⁰ Dh. 261, 393.

puggale. *Saccan* ti, vaci-saccaṇ virati-saccaṇ vā.¹ Athavā *saccan* ti, ñāṇa-saccaṇ c' eva paramattha-saccaṇ ca. *Dhammo* ti, ariya-magga-dhammo phala-dhammo ca. So sabbo pi yasmiṇ puggale upalabbhati, *so suci so ca brāhmaṇo* ti. So ariya-puggalo visesato khīṇāsavo, accanta-suddhiyā² so suci so brāhmaṇo cā ti. Kasmā pan' ettha saccaṇ dhammato visuṇ katvā gahitaṇ? Saccassa bahūpakārattā. Tathā hi, "saccaṇ h' eva sādutarāṇ"³ (Sn. 182): "sacce⁴ atthe ca dhamme ca, āhu, santo patiṭṭhitā" (Sn. 453): "sacce ṭhitā samaṇa-brāhmaṇā cā" ti (J. v, 491) ādinā anekesu suttapadesu sacca-guṇā pakāsītā: sacca-vipariyāyassa ca, "ekaṇ dhammaṇ atitassa musāvādissa jantuno" (Dhp. 176): "abhūta-vādi nirayaṇ upetī" ti (Dhp. 306) ca ādinā pakāsītā ti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā .

10.

Dasame: *Bāhiyo* ti, tassa nāmaṇ. *Dārucīriyo*⁵ ti, dārumaya-cīro. *Suppārake*⁶ ti, evaṇ nāmake paṭṭane vasati. Ko pan' āyaṇ Bāhiyo? Kathaṇ ca Dārucīriyo⁷ ahosi? Kathaṇ Suppārake paṭṭane paṭivasatī ti? Tat' āyaṇ anupubbi⁸-kathā.

Ito kira kappa-satasahassa matthake Padumuttara-sammā⁹. sambuddha-kāle eko kula-putto Haṇsavatī-nagare Dasa-balassa dhamma-desanaṇ suṇanto Sathhāraṇ ekaṇ bhikkhuṇ khipp' ābhiññātaṇ¹⁰ etadagge ṭhapentaṇ disvā, "ulāro vat'

¹ C. omits vā.

² C. suddhi.

³ Sn. 182 has have for h' eva (see PJ. ii, 232 for quotations). A. (confusing the original, viz. sādutarāṇ rasānaṇ) reads sādhu-rasānaṇ.

⁴ So A, but C. saccena atthe dhamme ca.

⁵ A. cīriyo.

⁶ B. suppāduke; C₁₋₄ also. The story is told with variations at DhpA. 209 (s.v. 101) and at AngA. 279 ff.

⁷ B. -Cīradharo.

⁸ C. -pubba-.

⁹ A. omits sammā.

¹⁰ C. -ñāṇaṇ. (See A. i, 24 for list of names.)

āyaṇ bhikkhu yo Satthārā evaṇ etadagge ṭhapīyati. Aho vat' āham pi anāgate evarūpassa Sammā-sambuddhassa-sāsane pabbajitvā Satthārā idise¹ ṭhāne etadagge ṭhapetabbo. Bhaveyyaṇ yath' āyaṇ bhikkhū" ti, taṇ ṭhānantaraṇ patthetvā tad-anurūpaṇ bodh' ādhikārika²-kammaṇ katvā, yāvajīvaṇ puññaṇ katvā, sagga-parāyano hutvā, deva-manussesu saṇsaraṇto Kāssapa-dasa-balassa sāsane pabbajitvā, paripunṇa-sīlo samaṇa-dhammaṇ karonto 'va jīvita-kkhaṇaṇ patvā, devaloke nibbatti. So ekaṇ Buddhantaraṇ devaloke vasitvā, imasmiṇ Buddhuppāde Bāhiya-raṭṭhe kula-gehe paṭisandhiṇ gaṇhi. Bāhiya-raṭṭhe jātattā Bāhiyo ti taṇ sañjāniṇsu. So vayappatto ghara-vāse vasanto vāṇijj' atthāya bahunnaṇ³ bhaṇḍānaṇ nāvaṇ pūretvā, samuddaṇ pavisitvā, aparāparaṇ saṇcaranto⁴ satta-vāre Sindhu-yātrāya⁵ attano nagaṇaṇ upagañchi.

Aṭṭhame vāre pana "Suvanna-bhūmiṇ gamissāmī" ti āropita-bhaṇḍo nāvaṇ abhirūhi: nāvā mahā-samuddaṇ ajjhogahetvā icchita-desaṇ apatvā 'va samudda-majjhe vipannā⁶ mahājano maccha-kacchapa-bhatto⁷ ahosi. Bāhiyo pana ekaṇ nāvā-phalakaṇ gahetvā, taranto ūmi-vegena mandamandaṇ khippamāno sattame divase Suppāraka-paṭṭana-padesa-tīraṇ pāpuṇi. So vatthānaṇ bhassitvā⁸ samudde patitattā jāta-rūpen' eva samudda-tīre nipanno pariṇamaṇ vinodetvā, assāsamattaṇ labhitvā, utthāya lajjāya gumb' antaraṇ pavisitvā, acchādanaṇ aññaṇ kiñci⁹ apassanto akka¹⁰-nālāni chinditvā, vākehi paḷiveṭhetvā,¹¹ nivāsana-pārūpanaṇ katvā acchādesi. Keci pana dāru-phalakāni vijjhītvā, vākena āvunitvā, nivāsana-pārūpanaṇ¹² katvā, acchādesi ti vadanti.

¹ C. edise.

² A. adhikāraka; C. bodhi-kāraka.

³ C. sambahulānaṇ.

⁴ C. omits.

⁵ A. sindhu-yatra ca; C. siddattho va. *I take the reading to mean "ocean-faring life."*

⁶ A. pipannā; B. majjha-vipannā; C. pabhinnā.

⁷ C. bakkho.

⁸ C. alabbhītvā.

⁹ A. ko pi cchādanaṇ.

¹⁰ B. agga-; cf. Vin. i, 306.

¹¹ A. vā tehi paḷiveṭhetvā; C. phalaṇ veṭhetvā. *But cf. DhA. 210, as above.*

¹² A. nivesanaṇ pārūpetvā nikatvā; C. pārūpanāni katvā. *DhA. as above.*

Evaṃ sabbadā¹ pi dārumaya-cīradhāritāya *Dārucīriyo* ti purima-vohārena *Bāhiyo* ti ca paññāyittha.

Taṃ ekaṃ kapālaṃ gahetvā vutta-niyāmena Suppāraka-ppaṭṭane piṇḍāya carantaṃ disvā, manussā cintesuṃ: “sace² loke arahanto nāma honti evaṃ vidhehi bhavitabbaṃ. Kin nu kho ayaṃ ayyo vatthaṃ diyamānaṃ gaṇheyya, udāhu appicchatāya na gaṇheyyā?” ti vīmaṇsantā nānā-disāhi vatthāni upanesuṃ. So cintesi: “sac’ āhaṃ iminā niyāmena nāgamissaṃ, na-y-ime evaṃ pasideyyuṃ. Yan nūn’ āhaṃ imāni paṭikkhipitvā iminā ’va nīhārena vihareyyaṃ? Evaṃ me lābha-sakkāro uppajjissati” ti. So evaṃ cintetvā kohaññhe ṭhatvā vatthāni na paṭigaṇhi. Manussā, “aho appiccho vat’ āyaṃ ayyo” ti, bhiyoso-mattāya pasanna-mānasā mahantaṃ sakkāra-sammānaṃ kariṃsu. So pi bhatta-kiccaṃ katvā avidūra-tṭhāne ekaṃ devāyatanaṃ³ agamāsi. Mahājano tena saddhiṃ eva gantvā tan devāyatanaṃ paṭijaggitvā adāsi. So “ime mayhaṃ cīra-dhāraṇa-matte pasīditvā evaṃ-vidha-sakkāra-sammānaṃ karonti. Etesaṃ mayā ukkaṭṭha-vuttinā⁴ bhavituṃ vaṭṭati” ti, sallahuka-parikkhāro appiccho ’va hutvā vihāsi.⁵ Arahā ti pana tehi sambhāviyamāno⁶ arahā ti attānaṃ amaññi. Upar’ ūpari⁷ c’ assa uppanna-sakkāro garukāro ca vaḍḍhi,⁸ lābhī ca ahosi ulārānaṃ paccayānaṃ.

Tena vuttaṃ: tena kho pana samayena *Bāhiyo Dārucīriyo Suppārake paṭivasati samudda-tire sakkato garukato* ti ādi. Tattha *sakkato* ti, sakkaccaṃ ādarena upaṭṭhāna-vasena sakkato. *Garukato* ti, guṇa-visesa-yutto⁹ ti adhippāyo, pāsāṇa-cohattaṃ¹⁰ viya garukaraṇa-vasena garukato. *Mānito* ti, manasā sambhāvana¹¹-vasena mānito. *Pūjito* ti, puppha-gandhādīhi pūjita-vasena pūjito. *Apacito* ti, abhippasanna-cittehi agga-dān’ āsan’ ābhiharanaḍādi-vasena apacito. *Lābhī-cīvara*—pe—*parikkhārānaṃ* ti, paṇita-paṇitānaṃ¹² upar’

¹ So A, but C. pāpuranaṃ.

² C. sadevake . . . nāma atthi ce.

³ AngA. devakulaṃ (‘god’s house’).

⁴ A. vuttiya.

⁵ A. ahosi.

⁶ C. saddhayamāno.

⁷ A. uparimassa; C.₁₋₄ uparupari ca.

⁸ C. -kāro abhivaddhi.

⁹ C. visesena vutto.

¹⁰ Cf. ThigA. 251.

¹¹ B. saccāpana; C. saddhāpana.

¹² C. omits first half of word.

ūpari upaniyamānānaṃ cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ labhana-vasena lābhī.

Aparo nayo: *sakkato* ti, sakkāra-ppatto. *Garukato* ti, garukāra-ppatto. *Mānito* ti, bahu-mānito, manasā piyāyito ca. *Pūjito* ti, catu-ppaccay' abhipūjāya pūjito. *Apacito* ti, apacāyana-ppatto: yassa hi cattāro paccaye sakkatvā abhisāṅkate paṇite-paṇite denti, so *sakkato*. Yasmiṃ garu-bhāvaṃ paccupaṭṭhapetvā denti, so *garukato*. Yaṃ manasā piyāyanti bahu-maññanti ca, so *mānito*. Yassa sabbam p' etaṃ pūjana-vasena karonti, so *pūjito*. Yassa abhivādāna-paccuṭṭhāna-añjalikammādi-vasena parama-nipaccākāraṃ karonti, so *apacito*. Bāhiyassa pana te sabbam p' etaṃ akāsuṃ. Tena vuttaṃ: “Bāhiyo Dāruciṛiyo Suppārake paṭivasati sakkato” ti ādi. Tattha ca cīvaraṃ so agaṇhanto pi, “ehi, bhante, imaṃ vatthaṃ paṭigaṇhāhi” ti upanāma-vasena cīvarassā pi lābhī ti vutto. *Rahogatassā* ti, rahasi-gatassa. *Paṭisallīnassā*¹ ti, ekī-bhūtassa. Bahūhi manussehi arahā ti vuccamānassa tassa idāni vuccamānākārena *cetaso parivītakko udapādī* ti, cittassa micchā-saṅkappo uppajji.²

Kathaṃ? *Ye³ kho keci loke arahanto vā arahatta-maggaṃ vā samāpannā, ahaṃ tesaṃ aññataro* ti. Tass' attho: “ye imasmiṃ satta-loke kilesādīnaṃ hatattā pūjā-sakkārādīnaṃ ca arahanto vā, tesaṃ vā kilesādīnaṃ hananena arahatta-maggaṃ samāpannā, tesaṃ ahaṃ eko” ti. *Purāṇa-sālohitā* ti, purimasmiṃ bhavē lohita-bandhu⁴-parisā ekato kata-samaṇadhammā devatā. Keci pana purāṇa-sālohitā ti purāṇa-kāle bhav' antare sālohitā mātubhūtā ekā devatā ti vadanti. Taṃ *Atṭha-kathāya* paṭikkhipitvā purimo yev' attho gahito.

Pubbe kira Kassapa-dasabalassa sāsane osakkamāne sāmānerādīnaṃ vippakāraṃ disvā satta bhikkhū saṃvega-ppattā, “yāva sāsanaṃ na antaradhāyati⁵ tāv' attano patiṭṭhaṃ karissāmā” ti suvaṇṇa-cetiyaṃ vanditvā araṇṇaṃ pavīṭṭhā ekaṃ pabbataṃ disvā, “jīvite sa-ālayā nivattantu, nirālayā imaṃ pabbataṃ abhiruhantū” ti vatvā, nisseṇiṃ bandhitvā, sabbe pi taṃ pabbataṃ abhiruhyha,⁶ nisseṇiṃ pātetvā, samaṇa-

¹ St. omits raho . . . paṭisallīnassa, but W. inserts as here.

² Cf. DhA. 210. ³ A. ye ca; C. ye ce; St. ye nu. ⁴ C. baddha.

⁵ DhA. 210 reads antaradhānaṃ na hoti. ⁶ A. -ruhitvā.

dhammaṇ kariṇsu. Tesu sangha-ttthero ekaratt' ātikkamen' eva arahattaṇ pāpuṇi. So Uttaro-kuruto piṇḍapātaṇ āharitvā¹ te bhikkhū "āvuso, ito piṇḍapātaṇ paribhuñjathā" ti āha. Te "tumhe, bhante, attano ānubhāvena evaṇ akattha. Mayam pi sace tumhe viya visesaṇ nibbattessāma sayam eva āharitvā bhuñjissāmā" ti bhuñjituṇ na icchiṇsu.

Tato dutiya-divase dutiya-ttthero anāgāmi-phalaṇ pāpuṇi. So pi tath' eva piṇḍapātaṇ ādāya, tattha gantvā, itare niman-tesi. Te pi tath' eva patikkhipiṇsu. Tesu arahatta-ppatto bhikkhu² parinibbāyi, anāgāmi Suddh' āvāsa-bhūmiyaṇ nibbatti. Itare pana pañca janā ghaṭantā³ vāyamantā pi visesaṇ nibbattetuṇ nāsakkiṇsu. Te asakkontā tatth' eva parisussitvā devaloke nibbattā ekaṇ Buddhantaraṇ devesu yeva saṇsaritvā, imasmiṇ Buddh' uppāde devalokato cavitvā, tattha tattha kula-gharesu nibbattiṇsu. Tesu hi eko Pukkusāti rājā ahosi, eko Kumāra-kassapo, eko Dabbo Mallaputto, eko Sabhiyo paribbājako,⁴ eko Bāhiyo Dārucīriyo. Tattha yo so anāgāmi brahma-loke nibbatto. Taṇ sandhāya etaṇ vuttaṇ: *purāṇa-sālohitā devatā* ti: Deva-putto pi hi devadhītā viya devo eva devatā ti katvā devatā ti vuccati, "atha kho aññatarā devatā" ti ādisu viya. Idha pana brahma-devatā adhippetā.

Addasa hi so Brahmā⁵ tattha nibbatta-samanantaram eva attano brahma-sampattiṇ oloketvā, āgata-ttthānaṇ āvajjentassa sattannaṇ janānaṇ pabbataṇ āruya-samaṇa-dhammakaraṇaṇ. Tatth' ekassa parinibbuta-bhāvo anāgāmi-phalaṇ patvā attano ca tattha nibbatta-bhāvo upaṭṭhāsi. So "kathaṇ nu kho itare pañca janā" ti āvajjento, kāmāvacara-devaloke tesāṇ nibbatta-bhāvaṇ ñatvā, aparabhāge kālānu-kālaṇ "kin nu kho karonti" ti tesāṇ pavattiṇ oloketi yeva. Imasmiṇ pana kāle "Kathaṇ nu kho" ti āvajjento Bāhiyaṇ Suppāraka-paṭṭanaṇ upanissāya dārucīra-dhāriṇ kohaññena jīvitaṇ kappentaṇ disvā, "ayaṇ mayā saddhiṇ pubbe nisse-ṇiṇ bandhitvā, pabbataṇ abhirūhitvā, samaṇa-dhammaṇ karonto atisallekha-vuttiyā jīvite anapekkho arahatā pi

¹ A, C. ānetvā.² A, C. omit; cf. PJ. ii, 420 for the whole passage.³ C. ghaṭentā.⁴ Cf. PJ. ii, 420-1.⁵ B, C₁₋₄ brahmaṇā.

ābhatan pindapātaṇ aparibhuñjitvā, idāni sambhāvan' adhippāyo anarahā 'va arahattaṇ paṭijānitvā vicarati lābhasakkāra-silokaṇ nikāmayamāno Dasabalassa nibbatta-bhāvaṇ na jānāti. Handa naṇ saṇvejetvā Buddh' uppādaṇ jānāpessāmi" ti. Tāva-d-eva Brahma-lokato otaritvā ratti-bhāge Suppāraka-paṭṭane Dārucīrakassa sammukhe pātura-hosi. Bāhiyo attano vasana-tṭhāne ulāraṇ obhāsaṇ disvā, "kin nu kho etan?" ti bāhi nikkhamitvā, olokeno ākāse tṭhitaṇ mahā-brahmāṇaṇ disvā, añjaliṇ paggayha, "ke tumhe?" ti puechi. Ath' assa so Brahmā, "ahaṇ te porāṇaka-sahāyo. Tadā anāgāmi-phalaṇ patvā Brahma-loke nibbatto. 'Tvaṇ pana kiñci viresaṇ nibbattetuṇ asakkonto tadā¹ puthujjana-kālakiriyaṇ katvā, saṇsaranto idāni tittihiya²-vesa-dhārī anarahā 'va samāno "arah' amhī" ti³ imaṇ laddhiṇ gahetvā vicarasī⁴ ti ñatvā āgato? N' eva kho tvaṇ, Bāhiya, arahā. Paṭinissajjetha⁵ pāpakaṇ diṭṭhigataṇ. Māno te⁶ ahosi dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya. Sammā-sambuddho loke upanno. So hi Bhagavā arahā. Gaccha naṇ payirupāsassū" ti āha.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bāhiyassa Dārucīriyassa purāṇa-sālohitā devatā* ti ādi. Tattha *anukampakā* ti, anuggaha-sīlā karuṇādhikā. *Attha-kāmā*⁷ ti, hita-kāmā, mettādhikā. Puriṇa-padena c' ettha Bāhiyassa dukkh' āpanayana-kāmetaṇ tassa devatāya dasseti: pacchimena hit' ūpaṇhāraṇ. *Cetasā* ti, attano cittaṇa. Ceto-sīsena c' ettha ceto. Bāhiyassa⁸ ceto-pariya-ñāṇaṇ gahitaṇ ti veditabbaṇ. *Ceto-parivitaḥkkan* ti, tassa citta-ppavattiṇ.⁹ *Aññāyā* ti, jānitvā. *Ten' upasaṇkamī* ti, seyyathā pi nāma balavā puriso sammiñjitaṇ vā bāhaṇ pasāreyya, pasāritaṇ vā bāhaṇ sammiñjeyya, evam eva Brahma-lokā¹⁰ antarahito Bāhiyassa purato pātubhāvana-vasena upasaṇkami. *Etad avocā* ti, *ye kho keci loke arahanto vā* ti ādi, pavatta-micchā-parivitaḥkkaṇ Bāhiyaṇ sa-bhaṇḍa-coraṇ gaṇhanto viya, *n' eva kho tvaṇ, Bāhiya, arahā* ti ādikaṇ

¹ So A, B, but C. tattha.

² A. itthiya.

³ So A, Dhpa. 212, but C. arahā ti.

⁴ A. viharasi.

⁵ C. jetu.

⁶ A. mano te; C. mā te.

⁷ A. attā.

⁸ C. Brahmaṇa pana; A. omits.

⁹ B, C. -ppavattaṇ.

¹⁰ C. loke.

etaṇ idāni vuccamānaṇ vacanaṇ¹ Brahmā avoca. *Arahā*² ti, etena tadā Bāhiyassa asekkha-bhāvaṇ paṭikkhipati. *Na pi arahatta-maggaṇ vā samāpanno* ti, etena sekkha-bhāvaṇ, ubhayena³ pi 'ssa anariya-bhāvam eva dīpeti. *Sā pi te paṭipadā n' atthi yāya tvaṇ arahā vā assa*⁴ *arahatta-maggaṇ vā samāpanno* ti, iminā pan' assa kalyāṇa-puthujjana-bhāvam pi paṭikkhipati.

Tattha *paṭipadā* ti, sīla-visuddhi-ādayo cha-visuddhiyo. Paṭipajjati etasmiṇ ariya-magge⁵ ti, *paṭipadā*. *Assā*⁶ ti, bhaveyyāsi. Ayaṇ c' assa arahatta-maggaṇ vā samāpanno ti kira.⁷ Kiṇ nissāya uppanno ti? Appicchatāya santuṭṭhitāya sallekhatāya ca dīgharattaṇ katādhikārattā, tad-anga-ppahāna-vasena kilesānaṇ vihatattā adhimāno⁸ uppanno ti keci vadanti. Apare pan' āhū Bāhiyo paṭhamādi-jjhāna-catukka-lābhī,⁹ tasmā 'ssa vikkhambana-ppahānena¹⁰ kilesānaṇ asamudācārato arahatt' ādhimāno¹¹ uppajji ti. Tad-ubhayam pi tesāṇ matimattam¹² eva. Sambhāvan' āhippāyo lābhāsakkāra-silokaṇ nikāmayamāno ti ca *Atthakathāyaṇ* āgatattā: tasmā vutta-nayen' ev' ettha attho veditabbo.

Atha Bāhiyo ākāse ṭhatvā kathentaṇ mahā-brahmāṇaṇ oloketvā cintesi: "aho bhāriyaṇ vata¹³ kammaṇ, yadā ahaṇ 'arahā' ti¹⁴ cintesiṇ, ayaṇ ca 'arahatta-gāminī-paṭipadā pi te n'¹⁵ atthi' ti vadati. Atthi nu kho loka keci arahā" ti. Atha naṇ pucchi. Tena vuttaṇ: *atha ke carahi sadevake*¹⁶ *loke arahanto vā arahatta-maggaṇ vā samāpannā* ti. Tattha *athā* ti pucch' ārambhe¹⁷ nipāto. *Ke carahi* ti, ke etarahi.¹⁸

¹ C. *omits*.

² A. *inserts* n' eva kho tvaṇ Bāhiya; C. na kho.

³ A. upayena.

⁴ *So text*; W. assasi (*so* AngA.).

⁵ C. etāya-magge; A. etāya-maggā.

⁶ A. *omits* assa above, and reads here assasi ti.

⁷ A. arahattādhimāno kiṇ.

⁸ A. citattā arahattādhimāno.

⁹ A. paṭhamajjhāna chagūṇa-kalāhi.

¹⁰ C. *omits* -ppahānena.

¹¹ A. ādi-māno.

¹² A. -maggam.

¹³ A. vatta.

¹⁴ C. yam ahaṇ anarahā ti.

¹⁵ A. na tena n' atthi.

¹⁶ St. *text* atha kho ke; A. atha kho; C. dovate loka.

¹⁷ C₁₋₄ pacch'.

¹⁸ DhA. 213, atthi kho etarahi; A. kutarahi; B, C. kena re ti.

Loke ti, okāsa-loke. Ayaṇ h' ettha adhippāyo: bhājana-loka-bhūte sakala-jambu-dīpatale asukasmiṇ ṭhāne arahanto vā arahatta-maggaṇ vā samāpannā etarahi viharanti, yattha¹ mayaṇ te upasankamitvā tesāṇ ovāde ṭhatvā vaṭṭa-dukkhato muñcissāmi ti. *Uttaresu* ti, Suppāraka-paṭṭanato pubbuttara-disā-bhāgaṇ² sandhāya vuttaṇ.

*Arahan*³ ti, ārakattā arahaṇ: ārakā hi so sabba-kilesehi, suvidūra-vidūre ṭhito maggena savāsanānaṇ kilesānaṇ vid-dhaṇsitattā ti. Arīnaṇ vā hatattā arahaṇ. Bhagavatā hi kiles' ārayo anavasesato ariya-maggena hatā samucchinā ti, arānaṇ vā hatattā arahaṇ. Yaṇ c' avijjā-bhava-taṇhā-maya-nābhi puññādi-abhisaṅkhār' āraṇ jarā-maraṇa-nemi āsava-samudaya-mayena akkhena vijjhivā ti-bhava-rathe samāyojitaṇ anādikāla-ppavattaṇ saṅsāra-cakkaṇ. Tassa nena⁴ Bodhi-maṇḍe viriya-pādehi sīla-paṭhaviyaṇ patitṭhāya saddhā-hatthena kamma-kkhaya-kara-ñāna-pharasuṇ gahetvā sabbe pi arā hatā vihatā viddhaṇsitā ti, arānaṇ hatattā pi vā arahaṇ.⁵ Bhagavā hi sadevake-loke agga-dakkhineyyattā ulāre cīvarādi-paccaye⁶ pūj' āvisesaṇ ca arahatī ti, arahaṇ. Rahā-bhāvato vā arahaṇ. Tathāgato hi sabbaso samucchinna-rāgādi-kilesattā pāpa-kilesassa⁷ pi asamभवato pāpa-karaṇe rahā-bhāvato pi arahan ti vuccati.

Sammā sāmaṇ ca sabba-dhammānaṇ Buddhattā *Sammā sambuddho*.⁸ Bhagavā hi abhiññeyye⁹ dhamme abhiññeyyato, pariññeyye dhamme pariññeyyato, pahātabbe dhamme pahātabbato, sacchikātabbe dhamme sacchikātabbato, bhāvetabbe dhamme bhāvetabbato abhisambujjhi. Vuttaṇ h' etaṇ

Abhiññeyyaṇ abhiññātaṇ, bhāvetabbaṇ ca bhāvitaṇ,

Pahātabbaṇ pahinam me: tasmā Buddho 'smi brāhmaṇa ti.

(Sn. 558; Thag. 828)

¹ C. tattha. ² A. paṭṭane-bhāgāya, omits sandhāya.

³ Cf. VinA. 112-5; VM. 198; DA. 146; PJ. ii, 441; AngA. ad A. i, 180; MA. 52.

⁴ A, C. tassānena.

⁵ A. arahan ti vā arahaṇ; B, C₁₋₄ arahā ti ti ca.

⁶ C. ulāresu . . . paccayesu.

⁷ A. kilesahassā.

⁸ Cf. VM. 201.

⁹ A, C. -eyya throughout.

Api ca “kusale dhamme anavajja-sukha-vipākato, akusale dhamme sāvajja-dukkha-vipākato” ti ādinā sabbākāra-vasena ayam attho netabbo. Iti aviparītaṃ sayambhu-ñāṇena¹ sabbākārato sabba-dhammānaṃ abhisambuddhattā Sammā-sambuddho ti. Ayam ettha saṅkhepo: vitthāro pana *Visuddhi-Magge* āgata-nayen’ eva veditabbo.

*Arahattāyā*² ti, agga-phala-paṭilābhāya. *Dhammaṃ deseti* ti, ādikalyāṇ’ ādiḡuṇa-visesa-yutta-silādi-paṭipadā-dhammaṃ, samatha-vipassanā dhammam eva vā vineyya’ ajjhāsay’ ānurūpaṃ upadisati katheti. *Sanvejito* ti, “dhī-r-atthu vata bho puthujjana-bhāvaṃ,³ yen’ āhaṃ anarahā ’va samāno arahā ti amaṇṇiṃ, Sammā-sambuddhaṃ ca loke uppajjitvā dhammaṃ desentaṃ na jāniṃ. Dujjānaṃ kho paṇ’ idaṃ jīvitaṃ, dujjānaṃ maraṇaṃ” ti saṃvega-jāto⁴ devatā-vacanena yathā vuttanākārena saṃvigga-mānaso ti attho. *Tāva-d-evā* ti, tasmiṃ yeva khaṇe. *Suppārakā pakkāmī* ti, Buddho ti nāma⁵ savaṇena, uppannāya Buddh’ ārammaṇāya pītiyā, saṃvega ca codiyamāna-hadayo Suppāraka-paṭṭanato yāva Sāvatti-udissa⁶ pakkanto. *Sabbattha ekaratti-parivāsenā* ti, sabbasmaṃ magge ekaratti-vāsen’ eva agamāsi. Suppāraka-paṭṭanato hi vīsaṃ-yojana-sate hoti, taṃ c’ āyaṃ⁷ ettakaṃ addhānaṃ ekaratti-vāsenā agamāsi, yadā Suppārakato nikkhanto tad-ahe ’va Sāvattiṃ sampatto⁸ ti.

Katham paṇ’ āyaṃ evam agamāsi? Devat’ ānubhāvena: Buddh’ ānubhāvenā ti pi vadanti.⁹ Sabbattha ekaratti-parivāsenā ti pana vuttattā maggassa ca vīsaṃ-yojana-satikkattā antara-magge gāma-nigama-rājadhānisu yattha yattha rattiyaṃ vasati, tattha tattha dutiyaṃ aruṇaṃ anuṭṭhāpetvā sabbattha ekaratti-vāsen’ eva Sāvattiṃ upasaṅkamī ti, ayam attho dīpito hoti. Na-y-idaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Sabbasmim¹⁰ pi vīsaṃ-yojana-satike magge ekaratti-vāsenā ti, imassa atthassa adhippetattā ekaratti-mattaṃ so sakalasmiṃ tasmiṃ

¹ A. -abhañṇānena.

² A. -bhāvassa; C. -bhāvavisa.

³ C. -vegā āpādito.

⁴ C. omits.

⁵ A. pavittṭho.

⁶ A. sabbatthaṃ sabbasmaṃ.

⁷ A. arahattatāya.

⁸ C. nāmaṃ pi.

⁹ A. taṃ dūraṃ.

¹⁰ A. omits sentence.

magge vasitvā, pacchima-divase pubbaṇḥa-samaye Sāvatthiṇ anuppatto ti.

Bhagavā hi Bāhiyassa āgamaṇaṇ ñatvā “na tāv’ assa paripākaṇ¹ gatāni, khaṇ’ antare pana paripākaṇ gamissantī” (DhpA. 213) ti tass’ indriyāṇaṇ paripākaṇ āgamayamāno mahā-bhikkhu-sangha-parivuto tasmiṇ khaṇe Sāvatthiṇ² piṇḍāya pāvisi. So Jetavanaṇ pavisitvā, bhutta-pātarāso kāy’ ālasiya-vimocaṇ’ atthāya abbhokāse caṇkamante sambahule bhikkhū passitvā, “kahaṇ etarahi Bhagavā?” ti pucchi. Bhikkhū “Bhagavā Sāvatthiṇ piṇḍāya pavittho” ti vatvā taṇ pucchisū, “tvaṇ pana kuto āgato?” ti. “Suppārakato āgato ’mhi” ti. “Dūrato ’si āgato³; nisīda tāva, pāde dhovitvā, telena⁴ makkhetvā, thokaṇ vissamāhi. Āgata-kāle Satthāraṇ dakkhissasi⁵” ti. “Ahaṇ, bhante, Satthu vā⁶ attano vā jīvitantarāyaṇ na jānāmi. Ekaratten’ ev’ amhi: katthaci pi ciraṇ aṭhatvā⁷ anisīditvā, viṣaṇ-yojana-satika-maggaṇ āgato. Satthāraṇ passitvā ’va vissamissāmī” ti vatvā, taramāna-rūpo Sāvatthiṇ pavisitvā, anopamāya buddha-siriyā virocamaṇaṇ Bhagavantaṇ passi.

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū abbhokāse caṇkamanti. Atha kho Bāhiyo Dārucīriyo yena te bhikkhū ten’ upasaṇkamā* ti ādi. Tattha kahaṇ⁸ ti, kattha. Nū ti, saṇsaye. Kho ti, pada-pūraṇe. Kasmiṇ nu kho padese ti attho. *Dassana-kām’⁹ amhā* ti, daṭṭhu-kāmā amha. Mayaṇ hi taṇ Bhagavantaṇ andho viya cakkhuṇ, badhiro viya sotaṇ, mūgo viya kalyāṇa-vākkaraṇaṇ,¹⁰ hattha-pāda-vikalo viya hattha-pāde, daliddo viya dāna¹¹-sampadaṇ, kantār’ addhānaṇ paṭipanno¹² viya khemanta-bhūmiṇ, rog’ ābhibhūto viya ārogyaṇ, mahā-samudde bhinna-nāvo viya mahā-kūlaṇ,

¹ C. pākaṇ.

² A. -iyaṇ.

³ DhpA. *inserts here* kadā nikkhanto ’si ti. Hiyo sāyaṇ nikkhanto ’mhi ti. C. dūrato pi . . .

⁴ C. omīts.

⁵ C. dakkhasi (? for dakkhisi).

⁶ C. omīts satthu vā, but see below, Ud. p. 7 (bottom).

⁷ A. katipaya-divasehi kattham pi paraṇ akatvā; B, C, katipaya divasesu; C. agrees with DhpA.

⁸ C. kvaṇ ti, kahaṇ.

⁹ A. -kāmā.

¹⁰ A. -karaṇaṇ.

¹¹ C. ratana.

¹² C₁₋₄ paṭibandho.

passituṇ upasaṅkamitūñ ca¹ icchāmā ti dasseti. *Taramāna-rūpo* ti, taramān' ākāro pāmojja-vasaṇ-gato² vā. *Pāsādikan* ti, battiṇsa mahā-purisa-lakkhaṇ' āsiti-anubyañjana-byāma-ppabhā-ketumāl' ālaṅkatāya samanta-pāsādikāya attano siri³-sobhā-sampattiya rūpa-kāya-dassana-byāvaṭassa janassa sabba-bhāgato ca pasād' āvaṇaṇ. *Pasādaniyaṇ*⁴ ti, Dasa-bala-catuvesāraja-cha-asādhāraṇa-ñāṇa-aṭṭharasa-āveṇika⁵. buddha-dhamma-ppabhuti aparimāṇa-guṇa-gaṇa⁶-samannā-gatāya dhamma-kāya-sampattiya parikkhaka-janassa pasā-daniyaṇ pasīditabba-yuttaṇ pasād' āraṇaṇ vā. *Santindriyaṇ* ti, cakkhādi pañc' indrilola-bhāvāpagamanena⁷ vūpasanta-pañcindriyaṇ. *Santamānasaṇ* ti, chaṭṭhassa man' indriyassa nibbisevana-bhāv' ūpagamena vūpasanta-mānasaṇ. *Uttama-damatha*⁸-*samātham-anuppattān* ti, lokuttara-paññā-vimutticetovimutti-saṅkhātāṇ uttamaṇ damathaṇ ca samathaṇ ca anuppattvā adhigantvā ṭhitaṇ. *Dantaṇ* ti, supari-suddha-kāya-samācāratāya c' eva hattha-pāda-kukucc' ābhāvato tādi-bhāv' āvahanato⁹ ca kāyena dantaṇ. *Guttaṇ* ti, supari-suddha-vacī-samācāratāya c' eva niraṭṭhaka-vāc' ābhāvato davā ravā vā ābhāvato¹⁰ vācāya guttaṇ. *Yatindriyaṇ*¹¹ ti, supari-suddha-mano samācāratāya ariyaddhi¹²-yogena abyāvata¹³-saṅkhār' upekkhā-bhāvato ca manindriya-vasena yatindriyaṇ. *Nāgaṇ*¹⁴ ti, chandādi-vasena agamanato nānā-rāgādi kilesānaṇ pun' ānāgamanato apaccāgamanato kassaci pi āgussa sabbathā pi akaraṇato puna-bhavassa ca agamanato pi imehi kāraṇehi nāgaṇ ti.

Ettha ca *pāsādikan* ti, iminā rūpa-kāyena Bhagavato

¹ A. passit' upasaṅkamitvā.

² A. pasaliya-sangaho; C. pāsanga vasangato.

³ C. sarīra-.

⁴ So A, C, W, but St. (as at A. ii, 38) dassaniyaṇ.

⁵ A. -āveṇiya.

⁶ C. -guṇa.

⁷ A. lolata-vigamena.

⁸ W. -sam- dam-, but the order is correct acc. to D. iii, 54. A. omits

samatha.

⁹ Cf. VM. 5; A. tādivādi-ābhāvato; C_{1,2}, vādivādi-ābhāvato; C. tādivādi-ābhāvato.

¹⁰ A. davā ābhāvato; C. davāravābhāvato.

¹¹ St. sant-; A. sat-.

¹² A. adhiṭṭhi-; B, C_{1,4} ariyaddhi (cf. VM. 381-2).

¹³ A, B, C_{1,4} abyāvata; C. abyāvatta.

¹⁴ Cf. Nidd. ii, 237; PJ. ii, 103 (n' āgo), 547.

pamāṇa-bhūtataṇ¹ dīpeti. *Pasādanīyaṇ* ti, iminā dhamma-kāyena. *Santindriyaṇ* ti ādina sesehi pamāṇa-bhūtataṇ dīpeti. Tena catu-ppamāṇike loka-sannivāse anavasesato sattānaṇ² Bhagavato pamāṇa-bhāvo pakāsito ti veditabbo. Evambhūtaṇ Bhagavantaṇ antara-vīthiyaṇ gacchantaṇ disvā, “cirassaṇ vata me Sammā-sambuddho diṭṭho³” ti, haṭṭha-tuṭṭho pañca-vaṇṇāya pītiyā nirantaraṇ phuṭa-sarīro pīti-vippharita⁴ niccala-locano diṭṭha-ṭṭhānato paṭṭhāya oṇata-sarīro Bhagavato sarīra-ppabhāvena majjhaṇ ajjhogahetvā, tattha nimujjanto Bhagavato samīpaṇ upasaṅkamitvā, pañca-paṭiṭṭhi-tena vanditvā, Bhagavato pāde sambāhanto cumbanto,⁵ “desetu me, bhante, Bhagavā dhamman” ti āha. Tena vuttaṇ: *Bhagavato pāde sirasā nipatitvā⁶ Bhagavantaṇ etad avoca: desetu me bhante Bhagavā dhammaṇ, desetu Sugato dhammaṇ, yaṇ mam’ assa dīgha-rattaṇ hitāya sukhāyā* ti.

Tattha *Sugato* ti:—Sobhaṇa-gamanattā sundaraṇ ṭhānaṇ gatattā sammāgatattā sammā ca gadattā,⁷ *Sugato*. Gamanan pi hi gatan ti vuccati, taṇ ca Bhagavato sobhaṇaṇ parisuddham-anaṇvajaṇ. Kim pana tan ti. Ariya-maggo. Tena hi esa gamanena⁸ khema-disaṇ asajjamāno gato ti sobhaṇa gamanattā, *Sugato*. Sundaraṇ c’ esa ṭhānaṇ gato amataṇ nibbānaṇ ti sundaraṇ ṭhānaṇ gatattā pi *Sugato*. Sammā ca gato⁹ tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchan-to.¹⁰ Vuttaṇ h’ etaṇ: “sotāpatti-maggena ye kilesā pahīnā, te kilese na pun’ eti na paccāgacchatī ti *Sugato*—pe—arahaṭṭa-maggena ye kilesā pahīnā, te kilese—pe—na paccāgacchatī” ti *Sugato* (M. i, 341; A. ii, 205).

Athavā sammā gatattā ti, *Sugato*. Tisu pi avatthāsu sammā paṭipattiyaṇ ca gatattā supaṭipannattā ti attho.

Dīpaṅkara-pāda-mūlato hi paṭṭhāya yāva Mahābodhi-

¹ A. bhūtattaṇ.

² A. omits.

³ DhA. 214 *inserts* Gotama-.

⁴ A. vipphāraḥ; B. vipphārikaṇ.

⁵ A. pariyuñjanto.

⁶ A. padesu-nipatetvā.

⁷ VinA. 116; VM. 203; PJ. 1 (KhA.) 183; C. omits sammāgat . . . gadattā.

⁸ So A, VM.; C. has tenesu sobhana-gamanena.

⁹ C. omits sammā ca gato.

¹⁰ C. -ti vuttaṇ hoti.

maṇḍā tāva samatiṇṣa-pāramī-pūritāya sammā paṭipattiyā ñāt' attha-cariyāya lok' attha-cariyāya Buddh' attha-cariyāya koṭiṇ pāpunītvā sabba-lokassa hita-sukham eva paribhūhanto sassataṇ ucchedaṇ kāma-sukhaṇ atta-kilamathan ti ime ante anupagacchantiyā anuttarāya bojjhanga-bhāvanā-saṅkhātāya majjhimāya paṭipadāya ariya-sacchesu, tato paraṇ samadhigata-dhammādhipaṭeyyāya sabba-sattesu avisayāya sammā-paṭipattiyā 'va gato paṭipanno ti evam pi sammā-gatattā, Sugato. Sammā c' esa gadati yutta-tṭhāne yuttam eva vācaṇ bhāsati ti, Sugato. Vuttam pi c' etaṇ: "kāla-vādi bhūta-vādi attha-vādi dhamma-vādi¹ vinaya-vādi nidhānavatiṇ vācaṇ bhāsītā kālena sāpadesaṇ pariyanta-vatiṇ attha-saṇhitan" ti (D. iii, 175; A. ii, 22, etc.). Aparam pi vuttaṇ: "yā sā vācā abhūtā atacchā anattha-saṇhitā, yā ca paresaṇ appiyā amanāpā na Tathāgato taṇ vācaṇ bhāsati"² ti (cf. D. iii, 134; M. i, 395) ādi, evaṇ sammā gadattā ti pi *Sugato*.

Yaṇ mam' assa dīgharattaṇ hitāya sukhāyā ti: yaṇ mama assa upari pana³ cira-kālaṇ mama jhāna-vimokkhādi-hitāya tad-adhigantabba-sukhāyaṇ ca siyā. *Akālo kho tāva Bāhiyā* ti, dhamma-desanāya na tāva kālo ti attho. Kim pana Bhagavato satta-hita-paṭipattiyā akālo pi nāma atthi? Yato Bhagavā kāla-vādi ti vuccati,⁴ kālo ti c' ettha veneyyānaṇ indriya-paripāka-kālo adhippeto. Yasmā pana tadā Bāhiyassa attano indriyānaṇ paripakk' āparipakka-bhāvo dubbhiññeyyo, tasmā Bhagavā taṇ avatvā attano antara-vīthiyaṇ ṭhita-bhāvam assa kāraṇaṇ apadisanto *antaragharāṇ pavittḥ' amhā* ti āha. *Dujjānan* ti, dubbhiññeyyaṇ. *Jīvit' antarāyānan* ti, jīvitassa antarāya-kara-dhammānaṇ vattanaṇ avattanaṇ vā⁵ ti vattukāmo sambhama-vasena jīvit' antarāyānan ti āha. Tathā hi aneka-paccaya-paṭibaddha-vutti-jīvitaṇ anekarūpā ca bādhak' antarāyā. Vuttaṇ hi:

Ajj' eva kiccaṇ ātappaṇ⁶: ko jaññā maraṇaṇ suve?

Na hi no sangaran tena mahā-senena maccunā ti.

(M. iii, 187; DhA. 430)

¹ C. omits attha-v. dhamma-v.

² VinA. 117 quotes as 'Sādhaka-suttaṇ.'

³ C. sanaṇ.

⁴ C. vuccate.

⁵ C₁₋₄ anavatvā.

⁶ A. kātappaṇ; C. kātappaṇ; M, DhA. ātappaṇ.

Kasmā pan' āyaṇ jīvit' antarāyam eva tāva purakkharoti¹ ? Nimitt' aññānāya aditth' akosallena² cā ti. Keci apare³ devatāya santike jīvit' antarāyassa sutattā⁴ ti vadanti. Antima-bhāvikattā pana upanissaya⁵-sampattiyā codiyamāno evam āha. Na hi tesañ appatta-arahattānaṇ jīvita-kkhayo hoti. Kim pana kāraṇā Bhagavā tassa dhammaṇ desetukāmo 'va dvikkhattuṇ paṭikkhipi ? Evaṇ kir' assa ahosi: "imassa maṇ dittha-kālato paṭṭhāya sakala-sarīraṇ pītiyā nirantaṇaṇ phuṭaṇ atibalavā pīti-vego. Dhammaṇ sutvā pi na tāva sakkhissati paṭivijjhitaṇ. Yāva pana majjhatt' upekkhā saṇṭhāti, tāva tiṭṭhatu. Visañ-yojana-sataṇ maggaṇ āgatattā daratho pi' ssa kāye balavā. So pi tāva paṭippas-sambhatū " ti. Tasmā dvikkhattuṇ paṭikkhipi. Keci pana dhamma-savaṇe ādara-janaṇ' atthaṇ Bhagavā evam akāsi ti vadanti. Tatiya-vāraṇ yācito pana majjhatt' upekkhaṇ daratha-paṭipassaddhiṇ paccupaṭṭhitaṇ c' assa jīvit' antarāyaṇ disvā, "idāni dhamma-desanāya kālo " ti cintetvā, *tasmā ti ha te ti*⁶ ādinā dhamma-desanaṇ ārabhi. Tattha *tasmā* ti yasmā vā ussuka-jāto hutvā ativiya maṇ yācasi, yasmā vā jīvit' antarāyānaṇ-dujjānanaṇ vadasi indriyāni ca te paripākaṇ gatāni, tasmā. *Ti hā ti*, nipāta-mattaṇ. *Te ti*, tayā. *Evaṇ* ti, idāni vattabb' ākāraṇ vadati. *Sikkhitabban* ti, adhi-sīla-sikkhādīnaṇ tissannam pi sikkhānaṇ vasena sikkhanaṇ kātabban ti. Yathā pana sikkhitabbaṇ taṇ dassento,⁷ *ditthe dittha-mattaṇ bhavissati* ti ādim āha.

Tattha *ditthe dittha-mattam* ti, rūpāyatane cakkhu-viññāṇena dittha-mattaṇ. Yathā hi vā cakkhu-viññāṇaṇ rūpe⁸ rūpa-mattam eva passati va niccādi-sabhāvaṇ, evaṇ 'cakkhu-dvārika-viññāṇena hi me etad atthaṇ⁹ dittha-mattam eva bhavissati' ti sikkhitabban ti attho. Athavā, ditthe ditthaṇ

¹ A. purakkharoti; C. purekaroti.

² A. aññātāya adhiṭṭhakopa-sallatā vā; C. aññutāya anitthakosallena cā ti; C₁₋₄ aditthako.

³ C. aparadev-.

⁴ A. subhattā.

⁵ A. upanissāya-.

⁶ A. inserta te.

⁷ C. omits the sentence.

⁸ C. yathā-cakkhu, omits rupe; cf. S. iv, 73 ff.

⁹ C. omits etad atthaṇ.

nāma cakkhu-viññāṇena rūpa-vijānanan ti attho. *Mattan* ti, pamāṇaṇ. Diṭṭhā-mattā etassā ti diṭṭha-mattaṇ. Cakkhu-viññāṇa-mattam eva cittaṇ bhavissatī ti attho. Idan vuttaṇ hoti:—“Yathā āpātha-gate rūpe cakkhu-viññāṇaṇ na rajjati,¹ na dussati, na muyhati, evaṇ rāgādi-virahena cakkhu-viññāṇa-mattam eva javanaṇ bhavissati, cakkhu-viññāṇa-pamāṇen' eva javanaṇ ṭhapessāmī”² ti. Athavā, diṭṭhaṇ nāma tath' eva uppannaṇ sampatiṇchana-santīraṇa-votṭhapana-saṅkhātaṇ citta-ttayaṇ, yathā³ taṇ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṇ āpātha-gate rūpe ten' eva sampatiṇchanādi-pamāṇena javanaṇ uppādessāmī,⁴ n' āhaṇ taṇ pamāṇaṇ atikkamitvā rajjanādi-vasena uppajjituṇ dassāmī ti, evam ettha attho daṭṭhabbo. Es' eva nayo suta-mute. *Mutan* ti ca tad-ārammaṇa-viññāṇehi saddhiṇ gandha-rasa-phoṭṭhabb' āyatanaṇ veditaṇ.

Viññāte viññāta-mattan ti, ettha pana viññātaṇ nāma mano-dvār' āvajjanaena viññāt' ārammaṇaṇ, tasmā viññāte viññāta-mattan ti āvajjana-pamāṇena⁵ yathāvajjanaṇ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṇ rajjanādi-vasena ca uppajjituṇ adatvā⁶ āvajjana-pamāṇen' eva cittaṇ ṭhapessāmī ti, ayam ev' ettha attho.

Evaṇ hi te Bāhiya sikkhitabban ti, evaṇ imāya paṭipadāya tayā, Bāhiya, tissannaṇ sikkhānaṇ anuvattana-vasena sikkhitabbaṇ. Iti Bhagavā Bāhiyassa citta-rucitāya⁷ chahi viññāṇa-kāyehi saddhiṇ ārammaṇa-bheda-bhinnaṇ⁸ vipassanāya visayaṇ diṭṭhādihi catuhi koṭṭhāsehi vibhajitvā, tattha pariññāsu tīraṇa-pariññaṇ dasseti. Kathaṇ? Ettha hi rūpāyatanaṇ passitabb' atthena diṭṭhaṇ nāma. Cakkhu-viññāṇena pana saddhiṇ taṇ dvāra-viññāṇehi dassan' atthena, tadubhayam pi yathā paccayaṇ sampattamānaṇ dhamma-mattam eva na ettha koci kattā vā kāretā vā, yato taṇ hutvā abhāv' atthena aniccaṇ, udayabbaya-paṭipīlan' atthena dukkhaṇ, avasa

¹ C. rañjati.

² Cf. similar passages at Vin. i, 184; M. i, 190; A. iii, 377; S. iv, 160, explained at VM. 21; MA. 75, 262; DA. 194.

³ So A, C, but C. yasmā.

⁴ A, B, C, upadissāmī.

⁵ So A, but B. āvajjana-mānena; C. āvajjanaena.

⁶ A. appatvā.

⁷ A. saṅkhittarūpi.

⁸ B. bhedenā.

vattan' atthena anattan ti. Kuto tattha paṇḍitassa rajjanā-dīnaṃ okāso ti, ayaṃ h' ettha adhippāyo. Sutādisu pi idāni nāta-tīraṇa-pariññāsu paṭiṭṭhitassa uparibhāgena¹ pahāṇa-pariññāṃ dassetuṃ, yato kho te Bāhiyā ti ādi āraddhaṃ. Tattha yato ti, yadā yasmā vā. Te ti, tava. Tato ti, tadā tasmā vā. Tena² ti, tena diṭṭhādi-paṭibaddhena vā rāgādīnā vā. Idaṃ vuttaṃ hoti:—“ Bāhiya, tava yasmiṃ kāle yena vā kāraṇena diṭṭhādisu mayā vuttavidhiṃ paṭipajjantassa aviparīta-sabbhāv' āvabodhena diṭṭhādi-mattaṃ bhavissati, tasmiṃ kāle ten' eva kāraṇena diṭṭhādi-paṭibaddhena rāgādīnaṃ pahāṇaṃ bhavissati, ratto vā duṭṭho vā mūlho vā na bhavissasi.³ Pahīna-rāgādi katattā tena vā diṭṭhādīnā saha paṭibaddho na bhavissasi.³

Tato tvaṃ Bāhiya na tatthā ti, yadā yasmā vā tvaṃ pana rāgena ratto, dosena vā duṭṭho, mohena vā mūlho na bhavissasi, tadā tasmā vā tvaṃ tattha diṭṭhādi ke na bhavissasi: tasmiṃ diṭṭhe vā suta-muta-viññāte vā “ etaṃ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ” ti, taṇhā-māna-diṭṭhihi allīno paṭiṭṭhito na bhavissasi. Ettāvataṃ pahāṇa-pariññāṃ matthakaṃ pāpetvā khīṇāsava-bhūmi dassitā ” ti.

Tato tvaṃ Bāhiya nev' idha na huraṃ na ubhayam-antarenā ti, yadā tvaṃ, Bāhiya, tena rāgādīnā tattha diṭṭhādisu paṭibaddho na bhavissasi, tadā tvaṃ n' eva idha-loke na para-loke na ubhayatthā 'si.⁴ Es' ev' anto dukkhassā ti, kilesa-dukkhassa ca vaṭṭa-dukkhassa ca ayam eva hi anto,⁵ ayaṃ pariccheda-parivaṭṭuma-bhavo ti: ayam evā hi ti ettha⁶ attho. Ye pana ubhayam antarenā ti padaṃ gahetvā antarā-bhavaṃ⁷ nāma icchanti, tesāṃ taṃ micchā. Antarā-bhavassa hi bhāvo Abhidhamme paṭikkhitto yeva. Antarā ti vacanam pana vikapp' antara-dīpanaṃ. Tasmā ayam ettha attho:—“ neva idha na huraṃ aparō vikappo na ubhayaṃ ti. Athavā anantara-desanā⁸ ti vacanaṃ pana vikapp' antara-dīpanaṃ. Tassa attho:—“ n' eva idha na huraṃ, ubhayam-antare pana

¹ The readings of A, B, are unintelligible here. I follow C. A. reads upari-sahavilena; B. sapāmapālena; C₁₋₄ sahalena.

² St. omits.

⁴ C. atthā pi; C₁₋₄ atthā hoti pi.

⁶ A. bhavo ti ayam evā ti hi ettha attho.

⁸ A. antarenā ti padaṃ pana; C₁₋₄ antara.

³ C. bhavissati.

⁵ A. attho.

⁷ A. -bhavanaṃ.

na aññathā naṇ atthī” ti. Ye hi pi ca “antarā-parinibbāyī sambhavesi”¹ ti ca imesaṇ sutta-padānaṇ atthaṇ ayoniso gahetvā, “atthi yeva antarā-bhavo” ti vadanti, te hi pi “yasmā avihādīsu tattha tattha āyu-vemajjhaṇ anatikkamītvā antarā agga-maggādhigamena anavaśesa-kilesa-parinibbānena parinibbāyati” ti vadanti: antarā-parinibbāyī na antarā-bhava-bhūto ti purimassa sutta-padassa attho. Pacchimassa ca:—“Ye bhūtā eva na bhavissanti, te khīṇāsavā purima-pade bhūtā” ti vuttā: tabbidhuratāya² “sambhavam esanti” ti sambhavesino: appahina-bhava-saṇyojanattā sekhaṇ puthujjanā ca. Catusu vā yonisū aṇḍaja-jalābujā sattā, yāva aṇḍakosaṇ vatthi-kosaṇ ca na bhindanti, tāva sambhavesino³ nāma. Aṇḍakosato vatthi-kosato ca bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṇseda-jā opapātikā ca paṭhama-citta-kkhaṇe sambhavesino nāma. Duttiya-citta-kkhaṇato paṭṭhāya bhūtā nāma: yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṇ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino, tato paraṇ bhūtā ti attho.

Tasmā n’ atthī ti paṭikhippitabbaṇ.⁴ Sati hi ujuke pālī-anugate atthe kiṇ anudhārita⁵-sāmatthiyena antarā-bhavana parikkappitena payojanan ti? Ye pana “santāna-vasena vattamānānaṇ dhammānaṇ avicchedena des’ antaresu pātubhāvo diṭṭho, yathā na vīhi ādī⁶ aviññāṇaka-santāne eva sa⁷-viññāṇaka-santāne pi avicchedena des’ antaresu pātubhāvena bhavitabbaṇ, ayaṇ ca nayo sa⁸-antarā-bhave yujjati, na aññatthā” ti vadanti yuttiṇ vadanti. Tena hi iddhimato ceto-vasippattassa citt’ ānugatikaṇ kāyaṇ adhiṭṭhahantassa khaṇena brahma-lokato idh’ ūpasankamanena, ito vā brahma-loka-gamane yutti-vattabbā, yadi sabbatth’ eva avicchinna-dese dhammānaṇ pavatti icchitā.⁹ Yadā pi siyā iddhimantānaṇ iddhi-visayo acinteyyo ti taṇ idhā pi samānaṇ kamma-

¹ Cf. D. iii, 237; S. v, 70, 201, etc.; KhpA. 247; MA. 207.

² (*Tad-vidhura*) A. tabbhi-; B, C₁₋₄ tabbiruddhatāya. The quotation following is from KhpA. 247 and MA. 207, with slight differences, being the Comy. on Sn. 146-7 (ye keci pāṇabhūtā . . . vā sambhavesi vā).

³ C. bhavesi.

⁴ C. -tabbā.

⁵ A. anuddāritta; C₁₋₂ anibbārika-sāmatthiyena; C. aniddhārita-.

⁶ C. tathātrā pi ādī (?) viññā-.

⁷ C. santāne pi taṇ sampe viññā-.

⁸ C. sati.

⁹ A. vicchinna desadhammānaṇ pavattinā.

vipāko acinteyyo ti vacanato. Tasmā taṇṇaṇ tesāṇaṇ matī-mattam eva.¹ Acinteyya sabhāvā ti te sabhāva-dhammā katthaci² paccaya-vasena vicchinna-dese pātubhavanti, katthaci avicchinna-dese. Tathā hi mukha-ghosādihi paccayehi aññāsmiṇṇaṇ dese ādāya sabba-padesādike³ paṭighosādikaṇ paccay' uppannaṇ nibbattamānaṇ dissati. Tasmā na sabbaṇ sabbattha upanetabban ti ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana paṭibimbassa udāharaṇa-bhāva-sādhanaḍiko antara-bhava-vicāro *Kathāvatthū-pakaraṇassa Tikāya*⁴ gaḥetabbo.

Apāre pana idhā ti, kāma-bhavo. *Huraṇ* ti, arūpa-bhavo. *Ubhayaṇ antarenā* ti, rūpa-bhavo vutto: aññe idhā ti, ajjhattik' āyatanāni. *Huraṇ* ti, bāhir' āyatanāni. *Ubhayaṇ antarenā* ti, citta-cetasikāni. *Idhā* ti vā,⁵ paccaya-dhammā. *Huraṇ* ti, paccay' uppanna-dhammā. *Ubhayaṇ antarenā* ti, paññatti⁶-dhammā vuttā ti vadanti. Tan sabbaṇ *Atthakathāsu* n' atthi. Evaṇ tāva, “diṭṭhe diṭṭha-mattam bhavissati⁷” ti ādinā diṭṭhādi-vasena catudhā te-bhūmika-dhamme⁸ sangaḥetvā: tattha subha-sukha-nicca-atta-gaḥana⁹-parivajjana-mukhena asubh' ānicca-dukkh'¹⁰ ānatt' ānupassanā dassitā ti. Heṭṭhimāhi visuddhihi saddhiṇ saṅkhepen' eva vipassanā kathitā. *Tato tvaṇ, Bāhiya, na tenā* ti, iminā rāgādināṇ samucchedassa adhippetattā maggo. *Yato*¹¹ *tvaṇ, Bāhiya, na tatthā* ti, iminā phalaṇ. *N' ev' idhā* ti ādinā, anupādisesa-nibbāna-dhātū kathitā ti daṭṭhabbaṇ.

Tena vuttan: *atha kho Bāhiyassa*—pe—*āsavehi cittaṇ vi-muccī* ti, imāya saṅkhitta-padāya desanāya. *Tāva-d-evā* ti, tasmiṇ yeva khaṇe, na kālantare. *Anupādāyā* ti, agaḥetvā. *Āsavehi* ti, ābhav' aggaṇ āgotrabhūṇ¹²-savanato pavattanato cira-parivāsik' atthena¹³ surādi-madirādi¹⁴-āsava-sadisatāya ca

¹ A. tasmā tato samatikkamantam eva.

² A. tattha pi.

³ A. pabbata-.

⁴ Cf. KV. viii, and Comy.; J.P.T.S. 1889; Pts. of Controv. 212 ff.

⁵ C. idhā vā ti.

⁶ C. paṇṇatti-.

⁷ A. -asi.

⁸ C. dhammā, omits sangahetvā.

⁹ A. bhāga; C. -gāha-.

¹⁰ C. dukkhānicca-anatta.

¹¹ C. tato; A. bhotvā Bāhiyā n' atthā.

¹² *Infra*, p. 176; i.e. ā-gotrabbhūṇ-savanti = ā-savanti.

¹³ A, C, Aa. 48, vāsiyatt-; MA. 61, kaṭṭh-.

¹⁴ C. omits.

āsavā ti laddha-nāmehi kāma-rāgādīhi. *Vimuccī* ti, samuccheda-vimuttiyā paṭipassaddhi-vimuttiyā ca vimucci, nissaji. So hi Satthu dhammaṃ sunanto, evaṃ sīlāni sodhetvā, yathaladdhaṃ citta-samādhin nissāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā, khipp' ābhīñño¹ tāva-d-eva sabbāsava khetvā, saha paṭi-sambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi.²

So sansāra-sotaṃ chinditvā, kata-vaṭṭa-pariyanto antima-deha-dharo hutvā, ekūna-vīsatiyā paccavekkhanāya³ pavattāya dhammatāya codiyamāno, Bhagavantaṃ pabbajjaṃ yāci. "Paripunṇaṃ te patta-cīvaraṃ" ti ca puttho, "na paripunṇaṃ" ti āha. Atha Satthā, "tena hi patta-cīvaraṃ pariyesā" ti vatvā pakkāmi. Tena vuttaṃ: *atha kho Bhagavā —pe—pakkāmī* ti. So kira Kassapadasabalassa sāsane viṣaṇ vassa-sahassāni samaṇa-dhammaṃ karonto "bhikkunā nāma attano⁴ paccaye labhitvā, yathā dānaṃ akarontena attanā 'va⁵ paribhuñjituṃ vaṭṭati" ti, ekabhikkhussa⁶ pi pattena vā cīvarena vā sangahaṃ nākāsi. Ten' assa 'ehi-bhikkhu' upa-sampadāya upanissayo nāhosi. Keci paṇ' āhu: So kira Buddha-suññe loke coro hutvā dhanu-kalāpaṃ sannayhitvā araññe corikaṃ karonto ekaṃ Pacceka-Buddhaṃ disvā, patta-cīvara-lobhena taṃ usunā vijjhितvā, patta-cīvaraṃ gaṇhi. Ten' assa "iddhimaya-patta-cīvaraṃ na uppajjissati" ti Satthā taṃ ñatvā 'ehi-bhikkhu' bhāvena pabbajjaṃ na adāsī ti. Tam pi patta-cīvara-pariyesanaṃ caramānaṃ eva eka dhenu vegena āpatanti paharitvā jīvita-kkhaṃ pāpesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ: *atha kho acira-pakkantassa Bhagavato Bāhiyaṃ Dārucīriyaṃ gāvī taruṇa-vacchā adhibādhetva⁷ jivitā voropesi*. Tattha *acira-pakkantassā* ti, na cira-pakkantassa Bhagavato. *Gāvī taruṇa-vacchā* ti, ekā yakkhinī taruṇa-vacchā dhenu-rūpā. *Adhibādhetvā* ti, abhibhavitvā, madditvā. *Jivitā voropesi* ti, purimasmiṃ atta-bhāve laddh' āghātātāya

¹ B, C₁₋₄ āhiññā.

² DhA. 215 cont.

³ Cf. VM. 676.

⁴ A, C. attanā.

⁵ DhA. aññaṃ anoloketvā sayam eva .

⁶ C. ekassa bhikkhussa.

⁷ St. adhipātetvā (v.l. adhipātītivā, avibādītivā); A. āpatitvā; C. adhipatitvā; cf. *Pāli Dict. s.v. where abhibādhetvā is shown to mean "going to death."*

diṭṭha-matten' eva veri-cittaṇ uppādetvā uppādetva singena paharitvā jīvita voropesi ti.

Satthā piṇḍāya caritvā katabhatta-kicco sambahulehi bhikkhūhi saddhiṇ nagarato nikkhamanto¹ Bāhiyassa sariraṇ saṅkāra-ṭṭhāne patitaṇ disvā bhikkhū ānāpesi: "bhikkhave, ekasmiṇ geḥa-dvāre ṭhatvā, mañcakaṇ āhārāpetvā, idaṇ² sariraṇ nagarato niharitvā, jhāpetvā,³ thūpaṇ karoṭhā" ti. Bhikkhū tathā akaṇsu.⁴ Katvā ca pana vihāraṇ gantvā, Satthāraṇ upasankamitvā, attanā katakiccaṇ ārocetvā, tassa abhisamparāyaṇ pucchiṇsu. Atha nesaṇ Bhagavā tassa parinibbuta-bhāvaṇ ācikkhi.⁵ Bhikkhū, "tumhe, bhante, 'Bāhiyo Dārucīriyo arahattaṇ patto' ti vadatha.⁶ Kadā so arahattaṇ patto?" ti pucchiṇsu. "Mama dhammaṇ suta-kāle" ti vutte, "kadā pan' assa tumhehi dhammo kathito" ti. "Piṇḍāya caranto ajj' eva antara-vīthiyaṇ ṭhatvā" ti. "Kiṇ⁷ appamattako so, bhante, tumhehi antara-vīthiyaṇ ṭhatvā kathita-dhammo? Kathaṇ so tāvatakena⁸ visesaṇ nibbattesī?" ti.⁹ "Kiṇ, bhikkhave, mama dhammaṇ appaṇ vā bahuṇ vā ti paminatha¹⁰? Anekāni gāthā-sahassāni pi anatta-saṇhitāni¹¹ na seyyo: attha-nissitaṇ pana ekam pi gāthā-padaṇ seyyo" ti dassento,¹²

Sahassam api ce gāthā anatta-pada-saṇhitā,

Ekaṇ gāthā-padaṇ seyyo yaṇ sutvā upasammati ti

(Dhp. 101)

Dhammapade imaṇ gāthaṇ vatvā, "na kevalaṇ so parinibbāna-mattena atha kho mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ khipp' ābhiññānaṇ agga-bhāvena pi pūjāraho" ti dassento, "etaḍ-aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ khipp' ābhiññānaṇ yadidaṇ Bāhiyo" ti taṇ ayasmantaṇ etaḍ-agge ṭhapesi.¹³

¹ A, C. nagarato; DhpA, AngA. *omit* nagarato; DhpA. nikkhamanto; AngA. nikkhamanto.

² DhpA. imassa.

³ DhpA. saṅjhapetvā.

⁴ DhpA. kariṇsu.

⁵ A, DhpA. ācikkhitvā *and vary*.

⁶ A. āha.

⁷ C. *omits and reads so for hi of* DhpA.

⁸ DhpA. -vattak-.

⁹ DhpA. *inserts* atha ne Satthā.

¹⁰ So A; C. *omits* pa-; DhpA. mā.

¹¹ A, DhpA. *omit*.

¹² DhpA. vatvā *for* dassento.

¹³ Cf. A. i, 24.

Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho Bhagavā Sāvattiyaṇ piṇḍāya carivā*—pe—*parinibbuto, bhikkhave, Bāhiyo Dārucīriyo* ti. Tattha *pacchā-bhattan* ti, bhatta-kiccato pacchā piṇḍapāta-pa.iyesanato paṭinivattato¹ pada-dvayenā pi kata-bhatta-kicco ti vuttaṇ hoti. *Nīharitvā* ti, nagarato bahi netvā. *Jhāpethā* ti, dahatha. *Thūpaṇ c' assa karoṭhā* ti, assa Bāhiyassa sarīra-dhātuyo gahetvā cetiyaṇ ca karoṭha: tattha kāraṇam āha, *sabrahmacārī vo, bhikkhave, kālakato* ti. Tass' attho: yaṇ tumhe seṭṭh' aṭṭhena brahmaṇ adhisilādi paṭipatti-dhammaṇ sandiṭṭhaṇ,² caratha etaṇ. So tumhehi samānaṇ brahmaṇ acarī ti, sabrahmacārī. Maraṇa-kālassa pattiyā kālaṇkato. Tasmā taṇ mañcakena nīharitvā jhāpetha thūpaṇ c' assa karoṭhā ti. *Tassa kā gatī* ti, pañcasu gatisu tassa katamā gati uppatti-bhava-bhūtā? *Gatī* ti va nibbatti: ariyo puthuj-jano vā ti kā niṭṭhā ti attho. *Abhisamparāyo* ti, pañca-bhav' uppatti: bhava-nirodho vā. Kiñcāpi tassa thūpa-karaṇaṇ n' atthi yāva parinibbuta-bhāvo atthato³ pakāsito hoti. Ye pana bhikkhū tattakena na jāniṇsu, te tassa "kā gatī?" ti pucchiṇsu: pākatataraṇ vā kārāpetu-kāmā tathā⁴ Bhagavantaṇ pucchiṇsu. *Paṇḍito* ti, agga-magga-paññāya adhi-gatattā paṇḍena ito gata pavatto ti, paṇḍito: sacca-vādī⁵ ti paṭipajji. *Dhammassā* ti, lokuttara-dhammassa. *Anu-dhamman* ti, sīla-visuddhi-ādi paṭipadā-dhammaṇ. Athavā *dhammassā* ti nibbāna-dhammassa anurūpaṇ ariya-magga-phala⁶-dhammaṇ. *Na ca maṇ dhamm' ādhikaraṇan* ti, dhamma-desanā-hetu na ca maṇ vihesesi yathānusiṭṭhaṇ paṭipannattā. Yo hi Satthu santike dhammaṇ sutvā kamma-ṭṭhānaṇ vā gahetvā, yathānusiṭṭhaṇ na patipajjati, so Satthāraṇ viheseti nāma. Yaṇ sandhāya vuttaṇ: "Vihīssa-saṇṇī paguṇaṇ na bhāsi dhammaṇ paṇītaṇ manujesu, Brahme" ti (Vin. i, 7). Athavā *na ca maṇ dhamm' ādhikaraṇan* ti, ra ca imaṇ dhamm' ādhikaraṇaṇ, idaṇ vuttaṇ hoti vaṭṭa-duk-khato niyyāna-hetu-bhūtaṇ, imaṇ sāsana-dhammaṇ supaṭi-pannattā na viheseti. Duppaṭipanno hi sāsanaṇ bhindanto

¹ C. -vattanato.² A. caritta.³ A. -nibbatta-bhāvo attano.⁴ B. tadā; C. tāva.⁵ A. paṭipadā.⁶ A. dhamman ti anuttatta-cariya magga-ph-dh.

Satthu dhamma-sarīre paharaṇ deti nāma. Ayaṇ pana sammā-paṭipattiṇ matthakaṇ pāpetvā anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyi. Tena vuttaṇ: *parinibbuto, bhikkhave, Bāhiyo Dārucīriyo* ti.

Etam atthaṇ veditvā, etaṇ therassa Bāhiyassa anupādisesāya-nibbāna-dhātuyā parinibbuta-bhāvaṇ, tathā parinibbutānaṃ ca khīṇāsavānaṇ gatiyā puthujjanehi¹ dubbhiññeyya-bhāvaṇ sabbākārato veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ appatitṭhita-parinibbān' ānubhāva-dīpaṇ² udānaṇ udānesi.

Tattha *yatthā* ti, yasmiṇ nibbāna-dhātuyaṇ āpo ca na gādhati, paṭhavi ca tejo vāyo ca na gādhati,³ na patiṭṭhāti. Yasmā nibbānassa asaṅkhata-sabhāvattā? Na hi tattha saṅkhata-dhammaṇ leso pi sambhavati. *Sukkā* ti, sukk' ābhatāya sukkā ti: laddha-nāma gāha-nakkhatta-tārakā. *Na jotantī* ti, na bhāsanti. *Ādicco nappakāsati* ti, tisu dīpesu ekasmiṇ khaṇe āloka-pharaṇa-samattho ādicco pi abhāvena n' eva dippati. *Na tattha candimā bhūti* ti, sati pi sātabhāv' ekanta-sītalī-karaṇe cando pi tasmiṇ nibbāne abhāvato na eva attano juṇhā vibhāsanena virocati. Yadi tattha candima-suriyādayo n' atthi lokantaro viya nicc' andakāram eva taṇ bhaveyyā ti āsaṅkaṇ sandhāy' āha, *tamo tattha na vijjati* ti. Sati hi pi rūp' ābhāve⁴ tamo nāma na siyā. *Yadā ca attanā vedī*⁵ *muni monena brāhmaṇo* ti, catu-sacca-monanato monan ti laddha-nāmena magga-ñāṇena kāya-moneyyādīhi ca samannāgatattā muni ti laddha-nāmo ariya-sāvaka-brāhmaṇo ten' eva mona-saṅkhātena paṭivedha-ñāṇena. *Yadā*, yasm' j kāle, agga-magga-kkhaṇe: *attanā*, sayam ev' anussavādike pahāya, atta-paccakkhaṇ katvā, nibbānaṇ *vedī*, aññāti,⁶ paṭivijjhi, pavedī⁷ ti pi pāṭho. Paṭivijjhi, aññāsi ti attho. *Atha rūpā arūpā ca sukha-dukkhā pamuccatī* ti. *Athā* ti, tassa⁸ nibbānassa jānanato pacchā. *Rūpā* ti, rūpa-dhammā. Tena pañca-vokāra-bhavo eka-vokāra-bhavo ca gahito hoti. *Arūpā* ti, arūpa-dhammā. Tena rūpen'

¹ A. pavira-; B. pacurajanehi.

² A. pakāsaṇaṇ.

³ Cf. D. i, 223; S. i, 15; A. na bādhati

⁴ A. -āgate; B, C, rūpa-bhāve.

⁵ St. attanāvedī.

⁶ C. omits.

⁷ A, C₁₋₄ avedī.

⁸ B. atha tassa; C₁₋₄ ath' assa.

āmissī-kato arūpa-bhavo gahito hoti. So catu-vokāra-bhavo ti pi vuccati. *Sukha-dukkhā* ti, sabbattha uppajjanaka-sukha-dukkhato pi vaṭṭato. Athavā *rūpā* ti, rūpa-loka-paṭisandhito: *arūpā* ti, arūpa-loka-paṭisandhito: *sukha-dukkhā* ti, kāmāvacara-paṭisandhito, kāma-bhavo hi byāmissa-sukha-dukkho. Evam etasmā sakalato pi vaṭṭato accantam eva muccatī ti gāthā-dvayenā pi Bhagavā “mayhaṇ puttassa Bāhiyassa evarūpā nibbāna-gatī” ti dasseti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Bodhi-Vagga-Vaṇṇanā.

II.

MUCALINDA-VAGGA

1.

Mucalinda¹-vaggassa paṭhame: *Mucalinda-mūle* ti: ettha Mucalindo vuccati nīpa²-rukkho. So niculo ti pi vuccati. Tassa samīpe. Keci pana, mucalo ti tassa rukkhassa nāmaṇ, taṇ vana-jeṭṭhakatāya pana mucalindo ti vuttan ti vadanti. *Mahā-akāla-megho* ti, asampatte vassa-kāle uppanna-mahā-megho. So hi gimhānaṇ pacchime māse sakala-cakkavāla-gabbhaṇ pūrento udapādi. *Sattāha-vaddalikā* ti, tasmiṇ uppanne sattāhaṇ avichinna-vuṭṭhikā ahosi. *Sīta-vāta-duddinī* ti, sā ca sattāha-vaddalikā udaka-phusita-sammissena sīta-vātena samantato paribbhamantena dūsita-divasattā duddinī nāma ahosi. *Mucalindo nāma nāga-rājā* ti, tass' eva mucalinda-rukkhassa samīpe pokkharaniyā heṭṭhā nāga-bhavanaṇ atthi. Tattha nibbatto mahānubhāvo nāga-rājā. *Saka-bhavanā* ti, attano nāga-bhavanato. *Sattakkhattuṇ bhogehi parikkhipitvā* ti, satta-vāre attano sarīra-bhogehi Bhagavato kāyaṇ parivāretvā. *Upaṇi muddhani mahantaṇ phaṇaṇ vi-haccā*³ ti, Bhagavato muddha-padesassa upaṇi attano mahantaṇ phaṇaṇ⁴ pasāretvā, phaṇaṇ karitvā ti pāṭho. So eva attho. Tassa kira nāga-rājassa etad ahosi: 'Bhagavā hi⁵ mayhaṇ bhavana-samīpe rukkhā-mūle nisinno, ayaṇ ca sattāha-vaddalikā vattati. Vāsāgāram assa laddhuṇ vattatī' ti. So satta-ratana-mayaṇ pāsādaṇ nimminituṇ sakkonto pi 'evaṇ kate kāya-sāro gahito na bhavissati: dasa-balassa kāya-veyyā-vaccaṇ karissāmī' ti mahantaṇ atta-bhāvaṇ

¹ Cf. Vin. i, 3; *v.ñ.* muṇḍa: muṇḍa.

² A. nīca-.

³ Vin. i, 3 omits vihaṇṇa, and reads karitvā.

⁴ B. phalakaṇ.

⁵ C. ca.

katvā, Satthāraṇ sattakkhattuṇ bhogehi parikkhipitvā, upari phanaṇ katvā dhāresi. Parikkhep' abbhantaraṇ Loha-pāsāde bhaṇḍāgāra-gabbha-ppamāṇaṇ ahoṣi ti, *Khandhak' atthakathāyaṇ*¹ vuttaṇ: *Majjhim' atthakathāyaṇ*² pana heṭṭha Loha-pāsāda-ppamāṇaṇ ti. 'Icchit' icchitena iriyāpathena Satthā viharissatī' ti kira nāga-rājassa ajjhāsayo. Bhagavā pana yathā nisinno 'va sattāhaṇ vītināmesi. Tañ ca ṭhānaṇ supihita-vātapānaṇ suphassita-aggala-dvāraṇ kūṭāgāraṇ viya ahoṣi. *Mā Bhagavantaṇ sītaṇ* ti, ādi, tassa ṭhāna-karaṇa-paridīpanaṇ,³ so hi 'mā Bhagavantaṇ sītaṇ bādhayittha, mā uṇhaṇ, mā dhaṇṣādi-samphasso vā bādhayitthā' ti tathā karitvā atṭhāsi. Tattha kiñcāpi sattāha-vaddalikāya uṇham eva n' atthi. Sace pana antar' antarā meghe vigaccheyya, uṇhaṇ bhavēyya, 'mā bādhayitthā' ti evaṇ tassa cintetuṇ yuttaṇ. Keci vadanti pan' ettha uṇha-gahaṇaṇ bhoga-parikkhepassa vipula-bhāva-karaṇe karaṇa-kittanaṇ. *Khuddake*⁴ hi tasmiṇ Bhagavantaṇ nāgassa sarīra-sambhūtā usmā bādheyya vipula-bhāva-karaṇena pana tādisaṇ 'ma uṇhaṇ bādhayitthā' ti tathā karī ti. *Viddhaṇ* ti, ucchinnaṇ,⁵ meghe-vigamena dūribhūtaṇ ti attho. *Vigata-valāhakaṇ* ti, apagata-meghaṇ. *Devāṇ* ti, ākāsaṇ. *Vidūtvā* ti, 'idāni vigata-valāhako ākāso. N' atthi Bhagavato sītādi-upaddavo' ti natvā. *Vinivethetvā* ti, apanetvā. *Sakavannaṇ* ti attano nāga-rūpaṇ. *Paṭisaṇharitvā* ti, antaradhāpetvā. *Māṇava-ka-vannaṇ* ti, kumāra-rūpaṇ. *Etam atthaṇ* ti, viveka-sukha-paṭisaṇvedino yattha katthaci sukham eva hotī ti etam atthaṇ sabbākārena jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ viveka-sukhānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sukho viveko*⁶ ti, nibbāna-saṅkhāto upadhi-viveko sukho. *Tuṭṭhassā* ti, catu-magga-ñāṇa-santosena tuṭṭhassa: *sūta-dhammassā* ti, pakāṣita-dhammassa, vissuta-dhammassa. *Passato* ti, taṇ vivekaṇ yaṇ vā kiñci passitabbaṇ nāma taṇ

¹ C. andhaka-; cf. VinA. ad Vin. i, 3.

² MA. loc. ?

³ A. tassa tathā karitvā ṭhāna-karaṇa-dīpana.

⁴ ? loc. Not in Khp. or KhpA.; cf. JA. 80.

⁵ A. ucciddhaṇ; B. ubbiṭṭha; C. ubbidhaṇ.

⁶ The gāthās occur at KV. 210 (Pts. of Controversy, p. 129); cf. Thag. 220.

sabbaṃ attano viriya-balādhigatena nāṇa-cakkhunā passan-
tassa. *Abyāpajjan*¹ ti, akuppana-bhāvo, etena mettā-pubba-
bhāgo dassito. *Pāṇa-bhūtesu saṇyamo* ti, sattesu vā saṇyamo,
avihiṇsa-bhāvo vā sukho ti attho. Etena karuṇā-pubba-
bhāgo dassito. *Sukhā virāgatā loke* ti, vitarāgatā² pi loke
sukhā. Kidisi? *Kāmānaṃ samatikkamo* ti, yā³ kāmānaṃ
samatikkamo ti vuccati, sā vitarāgatā pi sukhā ti attho.
Etena anāgāmi-maggo kathito. *Asmi-mānassa yo*⁴ *vinayo* ti,
iminā arahattaṃ kathitaṃ. Arahattaṃ hi asmi-mānassa paṭi-
passaddhi-vinayo ti vuccati. Ito paraṃ ca sukhaṃ nāma n'
atthi ten' āha. *Etaṃ ve paramaṃ sukhaṃ* ti, evaṃ arahattena
desanā-kūṭaṃ⁵ gaṇhī ti.

Paṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *sambahulānaṃ* ti, *Vinaya-pariyāyena* 'tayo janā
sambahulā' ti vuccanti,⁶ tato paraṃ sangho: *Suttanta-pari-
yāyena* 'tayo tayo eva, tato uddhaṃ sambahulā.' Tasmā
idhāpi *Suttanta-pariyāyena* sambahulā ti veditabbo. *Upaṭ-
thāna-sālāyaṇ* ti, dhamma-sabhā-maṇḍape. Sā hi dhammaṃ
desetuṃ āgatassa Tathāgatassa bhikkhūnaṃ upaṭṭhāna-ka-
raṇa-ṭṭhānaṃ ti upaṭṭhāna-sālā ti vuccati. Athavā yattha
bhikkhū vinayaṃ vinicchinenti, dhammaṃ kathenti, sākacchaṃ
samāpajjanti, sannipatita-vasena pakatiyā⁷ upatiṭṭhanti; sālā
pi maṇḍapo pi upaṭṭhāna-sālā tv' eva hoti. Tathā pi hi
Buddhāsaṇaṃ nicca-paññattam eva hoti. Idaṃ hi Buddhānaṃ

¹ So St. Vin. i, 3 and A. (cf. PJ. iii, 593, avyāpajjhamāno ti (Sn. 1065) = anāpajjamāno); C. -āpajjaṃ.

² C. vigata-rāgatā-.

³ B. samatikkamāya.

⁴ Yo in St. should be omitted as it spoils the metre; cf. Vin. i, 362 n.

⁵ A. kūṭhā; C. desanāya (cf. VvA. 243, desanā-kūṭaṃ gahetvā).

⁶ A. vuttati; C₁₋₄ vuccati. The passage is from DA. 43.

⁷ B. nāna-ppakāra-pakatiyā.

dharamāna-kāle bhikkhūnaṃ cārittaṃ. *Sannisinnāna* ti, nisajjā-vasena sangamma nisinnānaṃ. *Sannipatitāna* ti tato tato āgantvā sannipatana-vasena sannipatitānaṃ. Athavā Buddhāsaṇaṃ purato katvā, Satthu sammukhe viya ādar' uppatiyā sakkaccaṃ nisīdana-vasena sannisinnānaṃ samān' ajjhāsayattā aññam-aññasmiṃ ajjhāsayena suṭṭhu sammā-sāmañ ca¹ nipatana-vasena sannipatitānaṃ. *Ayan* ti, idāni vuccamānaṃ niddisati. *Antarā-kathā* ti, kamma-ṭṭhāna-man-asikāra-uddesa-paripucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā.² Athavā majjhantike laddhassa Sugat' ovādassa sāyaṃ labhi-tabbassa dhamma-savanassa ca antarā-pavattattā antarā-kathā savana-samācārass'³ eva vā antarā-pavattā aññā ekā kathā ti, antarā-kathā. *Udapādi* ti, uppannā. *Imesaṃ dvinnāṃ rājūna* ti, niddhāraṇe sāmivacanaṃ. *Mahaddhanataro vā* ti ādisu, paṭhaviyaṃ nikhaṇitvā ṭhapitaṃ satta-ratana-nicaya⁴-saṅkhātāṃ mahantaṃ dhaṇaṃ etassā ti mahaddhano. *Dvisu ayaṇatīsayena*⁵ mahaddhano ti, mahaddhanataro. Vā-saddo vikapp' attho: sesa-padesu pi es' eva nayo. Ayam pana vireso: nicca-paribbaya-vasena mahanto bhogo etassā ti, *mahābhogo*.⁶ Devasikaṃ pavisana-aya-bhūto mahanto koso etassā ti, *mahākoso*. Apare pana devasikaṃ pavisana-aya-bhūtaṃ mañi-sāra-pheggugumbādi-bheda-bhinnaṃ pariggaha-vatthūṃ dhaṇaṃ tad' eva sāra-gabbhādisu nihitaṃ koso ti vadanti.

Vajiro mahā-nīlo inda-nīlo marakato⁷ veḷuriyo paduma-rāgo phussa-rāgo kakkatano⁸ phulako⁹ vimalo lohitaṅko phaliko pavālo jotirango gomuttako gomedako sogandhiko muttā sankho añjana-mūlo rājāvaṭṭo amatabbāka¹⁰ piyako¹¹ 'brāhmaṇi¹² cā ti catu-vīsati mañi nāma.

¹ A. sammā mañca; B, C₁₋₄ sammañ ca; C. sammā 'va.

² From DA. 49.

³ A. samādhārass-.

⁴ A. -niddhi-.

⁵ A. -āsayena.

⁶ Cf. DA. 295.

⁷ B. maharako; C₂ maharango

⁸ A, C. kakkatano; B, C₁₋₄ katterāno.

⁹ At VvA. 110, phulhaka; A. puṇako. (For lists of gems cf. A. iv, 99; Vin. ii [Cull.], ix, i, 3; Mil. Pañh. 118).

¹⁰ ? reading, see VvA. 111. A. asatasukko; C. amataṅsuko.

¹¹ Piyako ? A. sassako; B. sasako.

¹² ? brāhma-maṇi.

Satta lohāni kahāpaṇo ca sāro nama. Sayan' ācchādana-pāvuraṇa-ratta-danta-vaṇṇa-vilāsādini¹ pheggu nāma. Candan' āgalu²-kuṇkuma-tagara-kappūrādi gumbā nāma. Tattha purimena ādi-saddena sāli-vīhi-ādi mugga-māsādi pubbaṇṇ' āpar' aṇṇa-bheda-dhañña-vikatiṇ³ ādiṇ katvā yaṇ sattānaṇ upabhoga-paribhoga-bhūtaṇ vatthuṇ taṇ sabbaṇ sangayhā ti. Mahantaṇ vijitaṇ raṭṭhaṇ etassā ti, *mahā-vijito*. Mahanto hatthi-assādi vāhano etassā ti, *mahāvāhano*. Mahantaṇ senā-balañ c' eva thāma-balañ ca etassā ti, *mahabbalo*. Icchita-nibbatti-saṅkhātā puñña-kamma-nipphannā mahatī iddhi etassā ti, *mahiddhiko*. Tejo-saṅkhāto ussāha-manta-pabhussatti-saṅkhāto⁴ vā mahanto ānubhāvo etassā ti, *mahānubhāvo*.

Ettha ca⁵ paṭhamena aya-sampadā, dutiyena vitt' ūpakaraṇa⁶-sampadā, tatiyena vibhava-sampadā, catutthena janapada-sampadā, pañcamena yāna-sampadā, chaṭṭhena parivāra-sampadāya saddhiṇṇa atta-sampadā, sattamena puñña⁷-sampadā, aṭṭhamena pabhāva-sampadā tesaṇ rājūnaṇ pakāsītā hoti. Tena yā tā sāmi-sampatti, amacca-sampatti, senā-sampatti, raṭṭha-sampatti, vibhava-sampatti, mitta-sampatti, dugga-sampatti ti satta-pakati-sampadā rājūnaṇ icchitabbā,⁸ tā sabbā yathārahaṇ paridīpitā ti veditabbā. Dānādīhi catuhi sangaha-vatthūhi parisāṇ rañjayatī ti, *rājā*.⁹ Magadhānaṇ issaro ti, *Māgadho*. Mahatiyā senāya samannāgatattā vā Seniya-gottattā vā, *Seniyo*. Bimbi vuccati suvaṇṇaṇ, tasmā sāra-bimbi-vaṇṇatāya, *Bimbisāro*.¹⁰ Keci pana nāmaṇ ev' etaṇ tassa rañño ti vadanti. Paccantaṇ¹¹ parasenaṇ jinātī ti, *Pasenadi*. Kosala-raṭṭhassa adhipatī ti, *Kosalo*. *Ayañ carahī* ti, ettha carahī ti nipāta-mattaṇ. *Vippakatā* ti, apariyositā. Ayaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ antarā-kathā anīṭṭhitā

¹ A. (cf. Vin. iv, 255, 289) pāvuraṇa-kaja-danta-silādini; B. danta-silādinaṇ; C. pāvuraṇa-ratta-celādini; C₁₋₄ ratta-vilāsādini.

² C. āgaru; cf. VM. 241.

³ Cf. MP. 106; DA. 295.

⁴ Cf. DA. 250.

⁵ B. kattha ca.

⁶ Cf. DA. 295, vittī ti tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇaṇ vitt' ūpakaraṇaṇ, tuṭṭhi-kāraṇaṇ ti attho.

⁷ C. *adda* kamma-.

⁸ C. icchitattā.

⁹ A. rañjeti.

¹⁰ Cf. DA. 280.

¹¹ A. pavaccaṇ; B. paccattaṇ; C. paccāmittaṇ.

ti attho. *Sāyaṇha samayan* ti, *sāyaṇhe ekaṇ samayan*. *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti, tato tato rūpādi ārammanāto cittassa paṭisaṇharanāto paṭisallāna-saṅkhātāya phala-samāpattito yathā-kāla-pariccheda vuṭṭhito.¹

Bhagavā hi pubbaṇha-samayan bhikkhu-sangha-parivuto Sāvatthiṇ pavisitvā, bhikkhūnaṇ sulabha-piṇḍa-pātaṇ katvā, kata-bhatta-kicca bhikkhūhi saddhiṇ Sāvattthito nikkhamitvā, vihāraṇ pavisitvā, gandha-kuṭi-pamukhe ṭhatvā, vaṭṭaṇ das-setvā, ṭhitānaṇ bhikkhūnaṇ yathā samucitaṇ² sugatovādaṇ datvā, tesu araṇṇa-rukkha-mūlādi-diva-ṭṭhānaṇ udissa gatesu gandha-kuṭiṇ pavisitvā, phala-samāpatti-sukhena divasa-bhāgaṇ vitināmetvā yathā-kāla-paricchede samāpattito uṭṭhāya, “mayhaṇ³ upagamaṇaṇ āgamayamānā catasso parisā sakala⁴-vihāraṇ paripūrentiyo idāni me dhamma-desan’ atthaṇ dhamma-sabhā maṇḍapaṇ upagantaṇ kālo” ti, āsanato vuṭṭhāya, kesara-sīho viya kaṭṭhana-guhāya surabhigandha-kuṭito nikkhamitvā, yūthaṇ upasaṅkamanto matta-vara-vāraṇo viya, akāya-ppacālaka-cāra⁵-vikkanta-gamano, asīti anubyañjana-paṭimaṇḍita-battiṇsa-mahāpurisa-lakkhaṇa-samujjalāya byāma-ppabhāya parikkhepa-vilāsa-sampannāya pabhassara-ke-tumāl’ ālaṅkatāya nīla-pīta-lohit’odāta-mañjettha-pabhassaraṇaṇ vasena chabbaṇṇa-buddha-raṇsiyo vissajjantiyā acinteyy’ ānubhāvāya anupamāya Buddha-līlāya samannāgatāya rūpa-kāya-sampattiyaṇ sakala-vihāraṇ ekalokaṇ kurumāno upaṭṭhāna-sālaṇ upasaṅkami.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā—pe—ten’ upasaṅkamī* ti: evaṇ upasaṅkamtva vaṭṭaṇ dassetvā nisinne te bhikkhū tunhī-bhūte disvā, “mayi akathente ime bhikkhū Buddha⁶-gāravena kappam pi na kathessanti” ti, kathā-samuṭṭhāpan’ atthaṇ, *kāya nu ’ttha, bhikkhave?* ti ādim āha.⁷ Tattha *kāya nu ’tthā* ti, katamāya nu bhavatha? Kāya notthā ti pi pāli: so ev’ attho. Kāya nvetthā ti pi paṭhanti: tassā katamāya nu etthā ti attho. Tatrāyaṇ saṅkhep’ attho: “bhikkhave,

¹ Cf. MA. 181.

² A. samuṭṭhitaṇ.

³ A. mayha: B. mamaṇ.

⁴ A. parisāya-kāla.

⁵ A. adinasallena-cīru-; C. akāya-cāpallena-cāru- (cf. Vin. ii, 213, na kāya-ppacālakaṇ).

⁶ A. omīta.

⁷ St. kāya; W. kāya; cf. DA. 49.

katamāya nāma kathāya idha sannisinnā bhavetha? Katamā ca tumhākaṇ kathā mam' āgamana-paccayā anitthitā? Taṇ nitthāpessami" ti, evaṇ sabbaññu-pavāranāya pavāresi.

Na khv' etaṇ ti, na kho etaṇ. Ayam eva vā pāṭho:—na kho taṇ ti pi paṭhanti, na kho etaṇ icc' eva pada-vibhāgo. *Kula-puttānaṇ* ti, jāti-ācāra-kula-puttānaṇ. *Saddhā*¹ ti, saddhāya: kamma-phala-saddhāya ratanattāya-saddhāya ca. *Agārasmā* ti, gharato: gahaṭṭha-bhāvā ti attho. *Anagāriyaṇ*² ti, pabbajjaṇ.³ *Pabbajitaṇ* ti, upagatānaṇ. *Yan* ti, kiriyā-parāmasanaṇ.⁴ Tatth' āyaṇ pada-yojanā: "Bhikkhave, tumhe n' eva rājābhinitā, na corābhinitā, na inatthā, na bhayaṭṭhā, na ājivikāpakatā pabbajitā⁵: atha kho saddhāya agārato nikkhamitvā, mama sāsane pabbajitā, tumhe etarahi evarūpaṇ rāja-paṭisaṇyuttaṇ tiracchāna-kathaṇ katheyyātha yaṇ eva-rūpāya kathāya kathanāṇ etaṇ tumhākaṇ na kho paṭirūpaṇ, na yuttam evā" ti, evaṇ sannipatitānaṇ pabbajitānaṇ appaṭirūpaṇ paṭikkhipitvā, idāni nesaṇ paṭipattiṇ anujānanto, *sannipatitānaṇ vo, bhikkhave, dyaṇaṇ karaṇīyaṇ dhammā*⁶ *vā kathā ariyo vā tunhī-bhāvo* ti āha.

Tattha vo ti, tumhākaṇ. *Karaṇīyaṇ* ti hi padaṇ apekkhitvā kattari⁷ sāmi-vacanam etaṇ. Tasmā tumhehī ti attho. *Dyaṇaṇ karaṇīyaṇ* ti, dve kattabbā. *Dhammā-kathā* ti, catu sacca-dhammato anapetā⁸ kathā, nivatti-pavatti-paridipani⁹-dhamma-desanā ti attho. Dasa-kathā-vatthu¹⁰-saṅkhātā pi hi dhamma-kathā tadeka-deso evā ti. *Ariyo* ti, ekanta-hitāvahatā ariyo, visuddho uttamo ti vā, ariyo. *Tunhī-bhāvo* ti, samatha-vipassanā bhāvanābhāvana¹¹-bhūtaṇ akathanāṇ. Keci pana vāci saṅkhāra-paṭipakkha-bhāvato dutiya-jjhānaṇ ariyo tunhī-bhāvo ti vadanti. Apare catuttha-jjhānaṇ ariyo

¹ St. saddhāya; W. saddhā.

² So St, but W. anāgāriyaṇ.

³ Cf. DA. 112.

⁴ Cf. PvA. 159.

⁵ So M. i, 462 = It. 89 = S. iii, 93. A. rājābhinitā na inatthā nātikā pakatā; C. rāja-bandhanā na cora-bandhanā na inatthā na jīvitatthā; C₁₋₄ (the same with) jīvita-pakatā.

⁶ So M. i, 161. St. dhammi; A. dhammaṇ; W. dhammi.

⁷ A. katthaci.

⁸ A. dhammino nānupetā.

⁹ A. vattinavatti-paridapani.

¹⁰ Cf. A. iv, 352; VM. 127.

¹¹ C. omits abhāvana.

tunhī-bhāvo ti vadanti; ayam pan' ettha attho:—"Bhikkhave, citta viveka-paṭibhūhan' atthaṇ vūpakatṭhā¹ suññāgāre viharantā sace kadāci sannipatatha, evaṇ sannipatitehi tumhehi 'assutaṇ sāveti sutaṇ vā pariyodapeti' ti vutta-nayena aññaṃaññ' upakārāya khandhādinaṇ aniccatādi paṭisaṇyuttā dhamma-kathā vā pavattabbā, aññaṃ-aññaṃ abyābādhan'² atthaṇ jhāna-samāpattiya vā viharitabban" ti. Tattha purimena karaṇiya-vacanena anotiṇṇānaṇ sāsane otaraṇ' ūpāyaṇ dasseti: pacchimena otiṇṇānaṇ saṇsārato nissaraṇ' ūpāyaṇ: purimena vā āgamaveyyattiye niyyojeti,³ pacchimena adhigama-veyyattiye. Athavā purimena sammā-diṭṭhiyā pathamaṇ uppatti-hetuṇ dipeti, dutiyena dutiyaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ: "dve 'me, bhikkhave, [hetu dve] paccayā sammā-diṭṭhiyā uppādāyā. [Katame dve?] Parato ca ghoso [paccattaṇ] yoniso [ca] manasikāro" ti (A. i, 87).⁴ Purimena vā lokiya-sammā-diṭṭhiyā mūla-kāraṇaṇ vibhāveti, pacchimena lokuttara-sammādiṭṭhiyā mūla-kāraṇaṇ ti. Evam ādinā attha-yojanā veditabbā.

Etam atthaṇ viditvā ti, tehi bhikkhūhi kittita-kāma-sampattito jhānādi-sampatti santatarā c' eva panītatarā cā⁵ ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā: *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ ariya-vihāra-sukhānubhāva-dīpaṇaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yañ ca kāma-sukhaṇ loka* ti, loka-saddo 'khandhaloko, āyatana-loko, dhātu-loko' ti ādisu saṅkhāresu āgato,

Yāvatā candima-suriyā pariharanti (disā 'bhanti)⁶ virocanā

Tāva sahasadhā loka ettha te vattatī vaso ti

(M. i, 328; A. i, 227)

ādisu okāse āgato. "Addasā kho Bhagavā Buddha-cakkhunā lokaṇ volokento" ti (D. ii, 38) ādisu sattesu. Idha

¹ A. vūpakatṭhakāyā; B. vivekattakāyā; C. vivekatṭhakāyā viharanto.

² A. abyāvāpan-.

³ C. yojeti.

⁴ The quotation is a mixture of A. i, 87; M. i, 294; Nett. 8. The words bracketed do not occur in A. i, 87.

⁵ C. ce.

⁶ J. i, 131-2 (disā 'bhanti is a note of explanation occurring in the line quoted at Dh. iii, 240). A. bhāti; B. parivannanti (for pariharanti, ? . . . vattanti). *Infra*, p. 211.

pana satta-loko okāsa-loko ca veditabbā. Tasmā avicito paṭṭhāya rūpī-brahma-lokato heṭṭha etasmiṇ loke yaṇ vatthu-kāme paṭicca kilesa-kāma-vasena uppajjanato kāma-sahagataṇ sukhaṇ. *Yaṇ c' idaṇ diviyaṇ sukhaṇ* ti, yaṇ ca idaṇ divi-bhavaṇ dibba-vihāra-vasena ca laddhabbaṇ brahmānaṇ manus-sānaṇ ca rūpa-samāpatti-sukhaṇ. *Taṇha-kkhaya-sukhassā* ti, yaṇ āgama taṇhā khīyati taṇ nibbānaṇ ārammaṇaṇ katvā taṇhāya ca paṭipassambhana-vasena pavatta-phala-samāpatti-sukhaṇ taṇha - kkhaya - sukhaṇ nāma. Tassa taṇha-kkhaya-sukhassa. *Ete*¹ ti, linga-vipallāsena niddeso. Etāni sukhāni ti attho. Keci ubhayam pi sukha-sāmaññena gahe-tvā etan ti paṭhanti. Tesāṇ kalaṇ n' āgghanti ti pāṭhena bhavitabbaṇ. *Soḷasin* ti, solasannaṇ pūraṇi. Ayaṇ h' ettha saṅkhep' attho:—Cakkavatti-sukhaṇ ādiṇ katvā sabbasmiṇ manussa-loke manussa-sukhaṇ, nāga-supannaṇḍi-loke nāgādihi anubhavitabbaṇ sukhaṇ, cātummahārājikādi-devaloke chab-bida-kāma-sagga-sukhaṇ ti yaṇ ekādasa-vidhe kāma-loke uppajjantaṇ kāma-sukhaṇ. *Yaṇ c' idaṇ rūpārūpa-devesu* dibba-vihāra-bhūtesu rūpārūpa-jjhānesu ca upannattā diviyaṇ ti laddha-nāmaṇ lokiya-jjhāna-sukhaṇ. Sakalam pi tad' ubhayaṇ taṇha - kkhaya - sukha - saṅkhātāṇ phala-samāpatti-sukhaṇ soḷasa-bhāge katvā, tato eka-bhāgaṇ soḷasa-bhāga-guṇe laddhaṇ eka-bhāga-saṅkhātāṇ kalaṇ na agghati ti, ayaṇ ca attha-vannaṇā phalasamāpatti-sāmaññena vuttā. Pāliyaṇ avisesena taṇha-kkhayassa āgatattā paṭhama-phala-samāpatti-sukhassā ti pi kalaṇ lokiyaṇ n' āgghati eva. Tathā hi vuttaṇ:

Paṭhabyā eka-rajjena saggassa gamanena vā

Sabba-lokādhipaccena sotāpatti-phalaṇ varan ti.

(Dhp. 178)

Sotāpatti-samyutte (S.v, 342) pi vuttaṇ: “Kiñcāpi, bhikkhave, rājā-cakka-vatti catunnaṇ dīpānaṇ issariyādhipaccaṇ rajjaṇ kāretvā, kāyassa bhedaṇ param maraṇā sugatiṇ saggaṇ lokaṇ uppajjati devānaṇ Tāvatiṇsānaṇ sahabyataṇ. So tattha Nandana-vane accharā-sangha-parivuto dibbehi pañcehi kāma-guṇehi samappito samaṅgū-bhito paricāreti. So catuhi dhammehi samannāgato. Atha kho so aparimutto ca nirayā

¹ St. te; W. etc; cf. Dhp. v, 70; DhpA. ii, 63.

aparimutto ca¹ tiracchāna-yoniyā,² aparimutto petti-visayā, aparimutto apāya-duggati-vinipātā.

Kiñcāpi, bhikkhave, ariya-sāvako piṇḍiy' ālopena yāpeti, nantakāni ca dhareti; so catuhi dhammehi samannāgato. Atha kho so parimutto nirayā, parimutto tiracchāna-yoniyā, parimutto petti-visayā, parimutto apāya-duggati-vinipātā. Katamehi catuhi? Idha, bhikkhave, ariya-sāvako Buddhhe avecca-ppasādena samannāgato hoti:—'Iti pi so Bhagavā—pe—Buddho Bhagavā ti. Dhamme avecca-ppasādena—pe—viññuhi³ ti. Dhamme avecca-ppasādena—pe—puñña-kkhettaṃ lokassā' ti.

Ariya-kantehi sīlehi samannāgato hoti akkhandhehi—pe—samādhi-saṃvattanikehi. Imehi catuhi dhammehi samannāgato hoti. Yo ca, bhikkhave, catunnaṃ dīpānaṃ paṭilābho, yo ca catunnaṃ dhammānaṃ paṭilābho, catunnaṃ dīpānaṃ paṭilābho catunnaṃ dhammānaṃ paṭilābhassa kalaṃ n' āgghati solasin'' ti.

Evam Bhagavā sabbattha lokiya-sukhassa uttaraṃ sātisaṃyāṃ lokuttara-sukham eva anuttaraṃ ti atisaṃyāṃ ti bhājesi ti.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā .

3.

Tatiye⁴: kumārakā ti, dārakā. Antarā ca Sāvattiṇṇā antarā ca Jetavanā ti, antarā-saddo⁵ (kāraṇa-khaṇa-citta-vemajjhavivarādisu vattati) "tad-antaraṃ ko jāneyya aññatra Tathāgata?" ti () ca: "janā sangamma mantenti mañ ca tvañ ca kim antaran?" ti (S. i, 201) ca ādisu kāraṇe āgato. "Addasā maṃ, bhante, aññatarā itthi vijjantarikāya bhājanā dhovanti" ti (M.i,448) ādisu khaṇe. "Yass' antarato na santi kopā" ti (Ud. 20; Vin. ii, 184) ādisu citte. "Antarā-

¹ C. va . . . va.

² Saṃyutta text reads yoniso.

³ S. text wrongly -ññāhi.

⁴ Cf. Dhpa. iii, 51.

⁵ Cf. DA. 34.

vosānam āpādi” ti (A. v, 157) ādisu vemajjhe. “Api cāyaṇ¹ Tapodā dvīṇṇaṇ mahānirayānaṇ antarikāya āgacchatī” ti (Vin. iii, 108) ādisu vivare. Svāyam idha pi vivare veditabbo. Tasmā Sāvattḥiyā ca Jetavanassa ca vivare ti evam ettha attho veditabbo. *Antarā-saddena* c’ ettha upayoga-vacanaṇ, antarā ca Sāvattḥiṇṇ antarā ca Jetavanan ti. Īdisesu ca ṭhānesu akkhara-cintakā² ‘antarā gāmañ ca nadiñ ca gacchatī’³ ti ekaṇ *antarā-saddaṇ* payuñjanti. So dutiya-padena pi yojetabbo hoti. Idha pana yojetvā vutto.

Ahiṇṇ daṇḍena hanantī ti, bilato nikkhamitvā gocarāya gacchantanṇ kaṇha-sappaṇ chāt’ ajjhappattan⁴ anubandhitvā yaṭṭhihi poṭhenti,⁵ tena ca samayena Bhagavā Sāvattḥiṇṇ piṇḍāya gacchanto antarā magge te dārake ahiṇṇ daṇḍena hanante disvā, “kasmā, kumārakā, imaṇ ahiṇṇ daṇḍena hanathā” ti pucchitvā, “dasanā⁶-bhayena, bhante” ti ca vutte, “ime ‘attano sukhaṇ karissamā’⁷ ti imaṇ paharantā nibbatta-nibbatta⁸-ṭṭhāne dukkhaṇ anubhavissanti. Aho avijjāya nikati-kosallan” ti dhamma-saṇvegaṇ uppādesi, ten’ eva ca dhamma-saṇvegena udānaṇ udānesi.

Tena vuttanṇ: *attha kho Bhagavā* ādi: tattha *etam atthaṇ viditvā* ti, ime dārakā attā-sukhāya para-dukkhaṇ karontā sayanṇ param-attha-sukhaṇ na labhissantī ti, etam atthaṇ jānitvā ti evam eke vaṇṇenti aññesaṇ duppaṭipannānaṇ sukha-pariyesanaṇ āyati dukkhāya saṇvattati, suppaṭipannānaṇ ekantena sukhāya saṇvattati. Tasmā para-vihesā vinimuttā accantam eva sukha-bhāgino vata mayhaṇ ovāda-paṭikarā⁹ ti somanassa-vasen’ ev’ etam pi Satthā udānaṇ udānesī ti vadanti. Apare pana bhaṇanti: evaṇ tehi kumārakehi pavattitanṇ para-viheṭhanaṇ sabbākārena ādinavato veditvā, para-

¹ Vin. *text inserts* bhikkhave.

² DA. 35, edisesu-cittakā. Cf. PvA. 120 (as above); PJ. 20 and *infra* (Mucalinda ad fin.).

³ DA. yāti.

⁴ A. vatajjha-; B. sājjipattan; C₂₋₃ tajjhappattan.

⁵ C. pothenti.

⁶ A. dasana. So DhA. 51, 53; C. daṇṣana-; C₁₋₄ dayhana-.

⁷ C. karissamī ti.

⁸ C. omits.

⁹ Cf. D. i, 137.

vihesāya parānukampāya ca yathā-kkamaṇ ādinav' ānisaṇsa-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesī ti.

Tattha *sukha-kāmānī*¹ ti, ekanten' eva attano sukhassa icchanato sukh' ānugiddhāni. *Bhūtānī* ti, pāṇino. *Yo danḍena vihiṇsati* ti, ettha *danḍenā* ti desanā-mattaṇ, danḍena vā leḍḍu-sattha-pāṇi-ppahārādīhi vā ti attho. Atha vā *danḍenā* ti, danḍakena.² Idaṇ vuttaṇ hoti: yo sukha-kāmāni imāni sabba-bhūtāni jāti-ādi³ ghaṭṭana-vasena vaci-danḍena vā, pāṇi-muggara-satthādīhi poṭhana-tālana-chedanādi-vasena sarira-danḍena vā, sataṇ vā sahasaṇ vā kahāpana⁴-vasena dhana-danḍena vā ti, imesu danḍesu yena kenaci danḍena *vihiṇsati*, vihettheti, dukkhaṇ pāpeti.

Attano sukhaṇ esāno pecca so na labhate sukhan ti, so puggalo attano sukhaṇ esanto gavesanto patthento⁵ pacchā⁶ paraloke manussa-sukhaṇ dibba-sukhaṇ nibbāna-sukhan ti tividham pi sukhaṇ na labhati. Aññad' atthu tena danḍena dukkham eva labhati ti attho. *Pecca so labhate sukhan* ti, yo khanti⁷-mett' ānuddayā-sampanno, yathā 'haṇ sukha-kāmo dukkha-paṭikkūlo evaṇ sabbe pī ti cintetvā, sampanna⁸-virati-ādisu t̥hito vutta-nayena kenaci danḍena sabbāni pi bhūtāni na hiṇsati na bādhati, so puggalo paraloke manussa-bhūto manussa-sukhaṇ, deva-bhūto dibba-sukhaṇ, ubhayaṇ atikkamanto nibbāna-sukhaṇ labhati ti. Ettha ca 'tādisassa puggalassa puññaṇ avassaṇ bhāvitaṇ⁹ sukhaṇ paccuppannaṇ viya hoti' ti dassan' atthaṇ labhate ti vuttaṇ. Purima-gāthāya pi es' eva nayo.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t a .

¹ St. *omits first line*; cf. Dh. 131.

² A. danḍen' eva; C. dandanena.

³ C. ādināssa.

⁴ *Readings here are confused. Apparently the methods of torture are briefly referred to under the headings of danḍaka.* Cf. It. 22 (yo na hanti na ghāteti na jināti na jāpaye) and A. i, 47 (tāleti, chindati), etc., and A. ii, 122 (danḍa-bhayaṇ). A. dāpana-; C. ṭhāpana; C₄ jāpana. I read kahāpana as fines are referred to.

⁵ B, C₁₋₄ patthento.

⁶ C. omits.

⁷ C. omits yo khanti.

⁸ C. sampatta-.

⁹ A. puñña avassaṇ bhāgināssaṇ sukhaṇ; C. (*omits puññaṇ*) avassaṇ bhavitāya taṇ sukhaṇ.

4.

Catutthe: *tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti* ti, ‘kappa-sata-sahass’ ādhikesu catusu asaṅkheyyesu paripūritassa puñña-sambhāra-visesassa phala-bhūtena ito paraṃ mayhaṃ okāso n’ atthi’ ti ussāha-jātena viya upar’ ūparivaddhamānena sakkārādīnā Bhagavā sakkato hoti. Sabba-disāsu¹ hi yamaka-mahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṃ viya sabba-pāramiyo, ekasmiṃ atta-bhāve vipākaṃ dassāmā ti sampiṇḍitā viya Bhagavato lābha-sakkāra-mahoghaṃ nibbatayaṃsu. Tato tato anna-pāna-yāna-vattha-mālā-gandha-vilepanādi-hatthā khattiya-brāhmaṇādayo āgantvā, “kahaṃ Buddho, kahaṃ Bhagavā, kahaṃ Devadevo, kahaṃ Narāsaḃho, kahaṃ Purisa-siḃho?” ti Bhagavantaṃ pariyesanti. Sakaṭa-satehi pi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvuta-ppamāṇam pi² sakaṭa-dhurena³ sakaṭa-dhuraṃ āhacca tiṭṭhanti c’ eva anubandhanti ca, Andhaka-vinda⁴-brāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ taṃ *Khandhake* (Vin. i, 220) tesu tesu ca suttesu āgata-nayena veditabbaṃ. Yathā ca Bhagavato evaṃ bhikkhu-saṃghassa pi.⁵ Vuttaṃ h’ etaṃ⁶: “Yāvata kho, Cunda, etarahi saṃghā vā gaṇā vā loke uppannā, nāhaṃ, Cunda, aññaṃ eka-saṃghaṃ pi samanupassāmi evaṃ lābhagga-yasagga-pattaṃ yatha-riva, Cunda, bhikkhu-saṃgho” ti (D. iii, 126). Svāyaṃ Bhagavato ca bhikkhu-saṃghassa ca uppanno lābha-sakkāro ekato hutvā dvinnaṃ mahā-nadīnaṃ udak’ ogho viya⁷ appameyyo ahoṣi.

Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti* —pe—*parikkhārānaṃ, bhikkhu-saṃgho pi sakkato*—pe—*parikkhārānaṃ* ti: titthiyā pana pubbe akata-puññatāya ca duppaṭipannatāya ca asakkatā agarukatā, Buddh’ uppāde⁸ vīsato vipanna-sobhā⁹ suriy’ uggamane khajjūpanakā¹⁰ viya

¹ The whole passage following is from MA. 87-8.

² A. -māne; C. -māne pi.

³ A, C. omitt.

⁴ A, C. -vindha; cf. Vin. i, 109, 220, 224, -vinda; Jāt. iv, 79, -veṇḍu (v. ll. veṇḍa, venna, veṇḍu, veṇṇu); J. v, 267, -vindaṃ; MA. 88, -vinda-.

⁵ C. ti.

⁶ MA. quotes Ud. 12.

⁷ MA. udakam iva.

⁸ C. -pādena pana.

⁹ So A, C₁₋₄ but C. -lābhā.

¹⁰ Cf. VM. 412; DhPA. iii, 178.

nippabhā nittejā hata-lābha-sakkārā ahesuṇ. Te tādisaṇ Bhagavato sanghassa ca lābha-sakkāraṇ asahamānā issā-pakatā, “ evaṇ ime pharusāhi vācāhi ghaṭṭetvā palāpessāmā ” ti usūyā vissutānaṇ uggirantā,¹ tattha tattha bhikkhū akkosantā paribhāsantā vicariṇsu.

Tena vuttaṇ: *añña-tiṭṭhiyā pana paribbājaka asakkatā honti* —pe—*parikkhārānaṇ: aṭha kho te añña-tiṭṭhiyā paribbājaka Bhagavato sakkāraṇ asahamānā bhikkhu-sanghassa ca gāme ca araññe ca bhikkhu disvā asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosanti paribhāsanti rosentī vihesentī* ti; tattha *asabbhāhi* ti, *asabbhā-yoggāhi* sabhāyaṇ sādhu-jana-samūhe²v attuṇ ayut-tāhi duṭṭhullāhi ti attho. *Pharusāhi* ti, *kakkhalāhi* maccherikāhi. *Akkosanti* ti, *jāti ādīhi* akkosa-vatthūhi khuṇṇenti. *Paribhāsanti* ti, *bhaṇḍana-vasena* bhayaṇ uppādentā tajjenti.³ *Rosenti*⁴ ti, *yathā* parassa roso⁵ hoti, evaṇ anuddhaṇṣana-vasena rosaṇ uppādenti. *Vihesenti* ti, *viheṭṭenti* vividhehi ākārehi aphāsuṇ karonti.

Kathaṇ pana te samanta-pāsādi-ke Bhagavati bhikkhu-sanghe ca akkosādini pavattesun ti? Bhagavato uppādato paṇiṇa-lābha-sakkāratāya upahata-cittā, paṭhaviṇ khaṇitvā pakkhalantā viya, avaṇe⁶ veluriya-mañimhi vaṇaṇ⁶ uppā-dento viya ca, Sundarikaṇ⁷ nāma paribbājikaṇ saññāpetvā tāya Satthu bhikkhu-sanghaṇ ca avaṇṇaṇ vuṭṭhāpetvā akkosādini pavattesun. Tam pan’ etaṇ Sundarikā-vatthuṇ parato Sundarikā-sutte pāliyaṇ yeva āgamissati.⁸ Tasmā yam ettha vattabbaṇ tatth’ eva vaṇṇayissāma. Bhikkhū Bhagavato santikaṇ upasaṅkamitvā taṇ pavattiṇ arocesun.

Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū yena Bhagavā ten’ upasaṅkamiṇsu*—pe—*vihesenti* ti, taṇ vutt’ attham eva, *etam*

¹ A. ussayā visutāya uggirantā; B, C_{1,4} ussūyā vissutānaṇ; C. usūyā visūkānaṇ uggirantā; cf. PJ. ii, 288.

² So A, B, but C. pamukhe.

³ C. omits.

⁴ St. A. rosanti, vihesanti; but W. rosentī, vihesenti as here.

⁵ C. doso (and infra); cf. PJ. ii, 180.

⁶ A, B, C_{1,3} avaṇṇe . . . vaṇṇaṇ.

⁷ At DhA. 178 the name is Cīṭcamāṇavikaṇ (cf. ibid. 474; C. infra on Ud. 44; PJ. iii, 518; Jāt. ii, 415, iv, 187).

⁸ C. āvibhavissati.

atthaṃ viditvā ti, etaṃ issā-pakatānaṃ titthiyānaṃ vipatti¹-
pattiṃ sabbākārato viditvā, *imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ tehi kate
vippekāre pasanna-cittehi ca parehi kate upakāre tādina
c' ānubhāva²-dīpakaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *gāme araññe sukha-dukkha-phuttho* ti, gāme vā
araññe vā yattha katthaci sukhena dukkhena ca phuttho
sukha-dukkhāni anubhavanto tesaṃ vā paccayehi samaṅgi-
bhūto. *N' ev' attato no parato dahethā*³ ti, ahaṃ sukhito, ahaṃ
dukkhito, mama sukhaṃ, mama dukkhaṃ, paren' idaṃ,
mayhaṃ sukha-dukkhaṃ uppāditan ti ca n' eva attato na
parato taṃ sukha-dukkhaṃ ṭhapetha.⁴ Kasmā? Na h' ettha
khandha-paṇcake ahan ti vā maman ti vā paro ti vā parassā
ti vā passitabba-yuttakaṃ kiñci atthi: kevaḥ saṅkhārā eva
pana yathā paccayaṃ uppajjitvā khaṇe khaṇe bhijjanti ti.
Sukha-dukkha-gaḥanaṃ c' ettha desanā-sīsaṃ. Sabbassā pi
loka-dhammassa-vasena attho veditabbo. Iti Bhagavā "N'
āhaṃ kva-cani kassaci kiñcanaṃ⁵ tasmiṃ, na ca mama kva-cani
katthaci kiñcanaṃ n' atthi⁶" ti (A. ii, 177) catu-koṭikaṃ
suññataṃ vibhavesi.⁷ Idāni tassa attato parato ca adaha-
nassa⁸ kāraṇaṃ dasseti. *Phusanti phassā upadhiṃ paṭicca* ti,
ete sukha-vedanīyā dukkha-vedanīyā ca phassā nāma khandha-
paṇcake-saṅkhātāṃ upadhiṃ paṭicca tasmiṃ sati yathāsakaṃ
visayaṃ phusanti, tattha pavattanti yeva. Adukkham-
asukhā ti hi vedanā santa-sabbhāvatāya sukhe eva sangahaṃ
gacchatī ti duvidhaṃ. Phassatī ti⁹ vasen' ev' āyaṃ p' attha-
vaṇṇanā katā. Yathā pana te phassā na phusanti, taṃ
dassetuṃ, *nirūpadhiṃ*¹⁰ *kena phuseyyuṃ phassā* ti vuttaṃ.
Sabbaso hi khandh' ūpadhiyā asati, kena kāraṇena te phassā
phuseyyuṃ? Taṃ kāraṇaṃ n' atthi.¹¹ Yadi hi tumhe ak-
kosādi-vasena uppajjana-sukha-dukkhaṃ na icchatha, sabbaso

¹ C. vipatti-.

² C. kata-upakāritādi-bhāvānubhāva-.

³ Cf. St. note.

⁴ Cf. DA. 258.

⁵ Cf. PJ. iii, 376; Ud. 92; VM. 654. Ang. text reads kva-cani; A. kva-
cini; C. kva-cani; VM. kva-cani.

⁶ C. kiñcanatā ti.

⁷ So A, C₁₋₄, but C. vibhavesi.

⁸ C. avahattassa.

⁹ C. samphassa-vasen' ev' āyaṃ.

¹⁰ W. nirūp-; St., C. etc., nirup-.

¹¹ C. na taṃ k. atthi.

nirūpadhi-bhāve yeva yogaṇ kareyyāthā ti anupādisesa-nibbāna-dhātuyā gāthaṇ niṭṭhapesi. Evaṇ iminā udānena vaṭṭa-vivaṭṭaṇ kathitaṇ.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame: *Icehānangalako* ti, *Icehānangala*¹ nāmako Kosa-lesu eko brāhmaṇa-gāmo. Tannivāsitāya,² tattha vā jāto bhavo ti vā, *Icehānangalako*. *Upāsako* ti, tihi saraṇa-gama-nehī Bhagavato santike upāsaka-bhāvassa paveditattā upāsako: pañca-sikkhā-padiko Buddha-māmako Dhamma-māmako Sangha-māmako. *Kenacid-eva karaṇīyenā* ti, dhāra-nakehi uddhāra-sodhāpane³ kenacid-eva kattabbe pi. *Tīret-vā* ti, niṭṭhāpetvā. Ayaṇ kira upāsako pubbe abhinhaṇ Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā payirupāsati. So katipaya-kālaṇ bahu-karaṇīyatāya Satthu-dassanaṇ n' ābhisambhosi. Ten' āha Bhagavā: “*cirassaṇ kho tvaṇ, upāsaka, imaṇ pari-yāyam akāsi yadidaṇ idh'*”⁴ *āgamanāyā*” ti; tattha *cirassan* ti, cirena: *pariyāyan*⁵ ti, vāraṇ: *yadidaṇ* ti, nipāto; yo ayan ti attho. Idaṇ vuttaṇ hoti: ‘idha mama santike āgamanāya yo 'yan ajja⁶ kato vāro taṇ imaṇ cirena papañcaṇ katvā akāsi’ ti. *Cirapaṭik' āhan* ti, cirapaṭiko ahaṇ, cira-kālato paṭṭhāya ahaṇ upasaṅkhamitu-kāmo ti sambandho. *Kehici kehici*⁷ ti, ekaccehi. Athavā *kehici* ti, yehi vā tehi vā. Tattha ādarābhāvaṇ dasseti. Satthari abhippasannassa Satthu-dassana-dhamma-savaṇesu viya na aññattha ādaro hoti.⁸ *Kicca-*

¹ Cf. A. iv, 430, v, 325; DA. 244; PJ. iii, 462.

² St. and MSS. taṇ niv-.

³ A. dhāra-nekehi ulāra sodhāpana; B. uddhārahetthā; C. kata-iṇehi uddhārahetvānādinā-k-kattabbena (cf. J. iv, 45 [15] dhāranako; [28] uddhāraṇ sodhessāma).

⁴ W. idha gam-; cf. D. i, 179.

⁵ Cf. DA. 36.

⁶ A. akato.

⁷ St. omits one k.; A. kehi pi kehi pi.

⁸ B. atirena aññatattaṇ karotha.

karaṇīyehi ti, ettha avassaṇ katabbaṇ kiccaṇ, itaraṇ karaṇīyaṇ; paṭhamaṇ vā katabbaṇ kiccaṇ; pacchā katabbaṇ karaṇīyaṇ; khuddakaṇ vā kiccaṇ, mahantaṇ karaṇīyaṇ. *Byāvaṭo*¹ ti, ussukko. *Evaḍhaṇ* ti, evaṇ iminā pakārena ahaṇ n' āsakkhiṇ upasaṅkamituṇ. Na agāravādinā ti adhippāyo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, 'dullabhe Buddh' uppāde manussatta-lābhe ca sattānaṇ kiñcana-bhāvena kicca-ppasutatāya kusal' antarāyo hoti na akiñcanaassā' ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, tadattha-dīpanam eva imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha, *sukhaṇ vata tassa na hoti kiñcī* ti, yassa puggalassa kiñcī rūpādisu ekavattthum pi mam' etan ti taṇhāya paṇiggaḥita-bhāvena. *Na hotī* ti, n' atthi, na vijjati sukhaṇ vata assa puggalassa 'aho sukham eva' ti attho. Na 'hosī ti pi pāṭho, tassa atīta-kāla-vasena attho veditabbo. Keci pana *na hoti kiñcī* ti padassa 'rāgādi-kiñcanaṇ yassa na hotī' ti atthaṇ vaṇṇenti. Taṇ na sundaraṇ: paṇiggaḥa-dhamma-vasena desanāya āgatattā rāgādi-kiñcanaṇ ti paṇiggaḥetabassā ti pi sangahe sati yuttam eva vuttaṇ siyā. Athavā yassa puggalassa kiñcī appam pi kiñcanaṇ palibodha-jātaṇ rāgādi-kiñcan' ābhāvato eva na hoti; taṇ tassa akiñcanattaṇ² sukhassa paccaya-bhāvato 'sukhaṇ vata aho sukhan' ti attho. Kassa pana na hoti kiñcī ti ce? Āha, *saṅkhātā*³-*dhammassa bahu-sutassā* ti, yo catūhi pi magga-saṅkhāhi solasa-kicca nipphattiyā⁴ saṅkhātā³-dhammo kata-kicco tato eva paṭive-dha⁵-bahu-saccena bahussuto, tassa. 'Iti Bhagavā akiñcana-bhāve ānisaṇsaṇ dassetvā, sakiñcana-bhāve ādinavaṇ dassetuṇ, *sakiñcanaṇ passā* ti ādim āha. Tass' attho: rāgādi-kiñcanaṇ na akiñcanaṇ atthitāya sakiñcanaṇ. Sakiñcanattā eva aladdhānaṇ ca kāmānaṇ pariyesanā-rakkhana-hetu kicca-karaṇīya-vasena 'ahaṇ mamā' ti gahana-vasena ca vighātaṇ⁶ āpajjamānaṇ passā ti, dhamma-saṇvega-ppatto Satthā

¹ (Cf. J. ii, 207, sabba-kiccesu byāvaṭo.)

² A. akiñcana-.

³ C. sankhata-.

⁴ So A, but C. catu-magga-saṅkhatāya sak . . . nibbattiyā (cf. VvA. 231, def. of katakicco:—catūhi maggehi katabbassa pariññādi-ppabhe-dassa solasa-vidhassa kiccassa katattā nipphāditattā).

⁵ A. paṭibodha.

⁶ A. ce vihaṇṇiati.

attano cittaṇ vadati.¹ *Jano janasmīṇ² paṭibandha-rūpo* ti, sayañ añño jano samāno aññasmiṇ jano 'ahaṇ imassa, mama ayaṇ' ti taṇhā-vasena paṭibaddha-sabhāvo hutvā vihaññati, vighātaṇ āpajjati. Paṭibaddha-citto ti pi pāṭho, ayaṇ c' attho

Puttā m' atthi, dhanāṇ m' atthi, iti bālo vihaññati.

Attā hi attano n' atthi, kuto puttā kuto dhanan ti

(Dhp. 62)

ādihi sutta-padehi dīpetabbo.

P a ṇ c a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā .

6.

Chaṭṭhe: *aññatarassa paribbājakassā* ti, ekassa kuṭimbi-kassa³ paribbājakassa. *Daharā*⁴ ti, taruṇī. *Māṇavikā* ti, brāhmaṇa-dhītāya vohāro. *Pajāpati* ti, bhariyā. *Gabbhinī* ti, āpanna-sattā. *Upavijaññā* ti, ajja suve hi paccupaṭṭhita-vijāyana-kālā hotī ti. So kira brāhmaṇa-jātiko sabhariyo thāma-ppatta-rūpam edhito⁵: tena naṇ samajātikā⁶ paribbājaka-vohārena samudācaranti. Bhariyā pan' assa brāhmaṇa-jātikattā brāhmaṇā ti ālapati. *Telaṇ* ti, tila-telaṇ⁷: telamissena c' ettha yaṇ yaṇ vijātāya pasava-dukkha-paṭikār' atthaṇ icchitaḥ, taṇ sabbaṇ sappi-telādi⁸ āharā ti ānāpeti. *Yaṇ me vijātāya bhavissati* ti, yaṇ telaṇ mayhaṇ vijātāya bahinikkhanta-gabbhāya⁹ upakārāya bhavissati: paribbājikāyā ti pi pāṭho. *Kuto* ti, kasmā ṭhānā? *Yato* nāti-kulā vā mitta-kulā vā telādi āhareyyaṇ taṇ ṭhānāṇ me n' atthi ti adhippāyo.

¹ A. vadanti; B. carati.

² So MSS. and W, but St. janamhi.

³ C. and MSS. -tumbik-, but better as above; A. kuṭumbiyassa. See *Pāli Dict.*

⁴ St. daharā; W. dahara.

⁵ A. jātika sabhariyo tatthappattassam edite; C. jātika thāmappattarūpe ṭhito; C_{1,2} ṭhānappattarūpam edhito.

⁶ C. sapaṭipatikāṇ.

⁷ Cf. VvA. 54.

⁸ A. sappi-lonādi telādi; B. kalamādi; C_{1,2} lonādi.

⁹ B. gabbhassa.

Telaṇ āharāmī ti, vattamāna-samīpatāya vattamānaṇ katvā vuttan telaṇ āharissāmī ti attho. *Samaṇassa vā brāhmaṇassa vā sappissa vā telassa vā* ti ca samuccay' attho vā-saddo, "aggito vā udakato vā mithu-bheda vā" ti (D. i, 25, 88) ādisu viya. *Sappissa vā telassa vā* ti, paccatte sāmivacanaṇ, sappi ca telaṇ ca yāvad-atthaṇ. *Pātun* ti, pivituṇ dīyati ti attho. *Apāre pana sappissa vā telassa vā avayav' āvayava*¹-sambandhe sāmī-vacanaṇ sappi-tela-samudāyassa hi avayavo idha yāvad-attha-saddena vuccati ti vadanti. *No nīharitun* ti, bhājanena vā hatthena vā bahi netuṇ no dīyati; *uggiritvā*² ti, vamtivā: *yannūna dadeyyan* ti, sambandho. Evaṇ kir' assa ahosi: ahaṇ rañño koṭṭh' āgāraṇ gantvā, telaṇ ākaṇkha³-mattaṇ pivitvā, tāvad eva ghaṇaṇ⁴ gantvā, ekasmiṇ bhājane yathā ṭhitaṇ vamevā, uddhanaṇ āropetvā, pacissāmī yaṇ pitta-semhādi-missitaṇ taṇ agginā jhāyissati. Telaṇ pana gahetvā imissā paribbājikāya-kamme upanessāmī ti.

Uddhaṇ kātun ti, vamaṇa-vasena uddhaṇ nīharitun. *Na pana adho vā* ti, viriccana⁵-vasena heṭṭhā nīharitun na pana sakkoti. So hi "adhikaṇ pītaṇ sayam eva mukhato niggamisati"⁶ ti pivitvā, āsayassa arittatāya aniggate vamaṇa-virecana-yogaṇ ajānanto alabhanto vā kevalaṇ dukkhāhi vedanāhi phutṭho āvaṭṭati ca parivaṭṭati⁷ ca. *Dukkāhī* ti, dukkh' āvaḥāhi.⁸ *Tibbāhī* ti, balava-tikkhiṇāhi. *Kharāhī* ti, kakkhalāhi. *Kaṭukāhī* ti, ativiya anīṭṭha-bhāvena dārunāhi. *Āvaṭṭati* ti, ekasmiṇ yeva ṭhāne anipajjāpetvā⁹ attano sarīraṇ ito c' ito ākaḍḍhanto vattati namati.¹⁰ *Parivaṭṭati* ti, ekasmiṇ padese nipanno pi anga-paccangāni parito khipanto vattati, abhimukhaṇ¹¹ vā vaṭṭanto āvaṭṭati,¹² samantato pavattanto parivaṭṭati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, sakiñcanaṇ appaṭisaṇkhā-paribhoga-hetukā ayaṇ dukkh' uppatti. Akiñ-

¹ C. -vi-samb.

² A. ucciddhitā; W. ucchaḍḍitvāna; St. uggiritvāna.

³ A. ākanattha-; C. ākaṇṭha-.

⁴ C. viriñcana, but *infra* virecana.

⁵ B, C₁, parivaṭṭati.

⁶ C. -jjetvā.

⁷ C. āmukhaṇ.

⁸ St. āgāraṇ; W. ghaṇaṇ.

⁹ A. nibbatissāmī.

¹⁰ C. dukkhamāhi.

¹¹ A. vattagamati; C. nāmāti.

¹² Cf. VM. 504.

canassa pana sabbaso ayaṇ n' atthi ti, etam atthaṇ sabbā-kārato jānitvā, tad-attha-ppakāsanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sukkhino vatā* ti, sukhino vata sappurisā. Ke pana te ti? *Ye akiñcanā*, ye rāgādi-kiñcanassa pariggaha-kiñcanassa ca abhāvena akiñcanā. Tesāṇ pan' idaṇ kiñcanaṇ n' atthi ti āha:—*vedaguno hi janā akiñcanā* ti, ye ariya-magga-ñāṇa-saṅkhātaṇ vedaṇ gatā adhigatā, tena vā vedena nibbāna-gatā adhigatā¹ ti vedaguno, te ariya-janā khināsava-puggalā anavasesa-rāgādi-kiñcanānaṇ agga-maggena samucchinnattā akiñcanā nāma: asati hi rāgādi kiñcane kuto pariggaha-kiñcanassa sambhavo? Evam eva gāthāya purima-bhāgena arahatte pasaṇsitvā apara-bhāgena andha-puthujjane garahanto, “*sakiñcanaṇ passā*” ti ādim āha. Taṇ purima-sutte vutt' attham eva. Evaṇ imāya pi gāthāya vaṭṭa-vivaṭṭaṇ kaṭhitaṇ.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame: *ekaputtako* ti, eko putto, so ca anukampitabb' aṭṭhena ekaputta ko. Piyāyitabb' aṭṭhena *piyo*. Manassa vadḍhan' aṭṭhena mana²-sarīra-sobhā-sa-sampattiyā vā dassa-niy' aṭṭhena *piyo*. Sadācāra³-sampattiyā kalyāṇa-dhammā-tāya *manāpo*. Kaleti⁴ satte khepeti ti kālo: maraṇanta⁵-gato patto ti, *kālaṅkato*. Kālena vā maccunā kato⁶ naṭṭho, adasanaṇ gato ti, *kālaṅkato*. Mato ti attho. *Sambahulā upāsakā* ti, Sāvatti-vāsino bahū upāsakā mata-putta-upāsakassa saha soki-bhāvena yāva ālāhanā pacchato gantvā, mata-sarirassa kattabbaṇ kāretvā, paṭinivattā yathā nivattā 'va, udakaṇ otaritvā, nahātvā,⁷ vatthāni pīetvā, anotāpetvā 'va, ekaṇ

¹ C. omits.

² C. manāpo; sarīra-.

³ C. silācāra-.

⁴ A. kāle ti; B, C₁₋₄ kāleti.

⁵ A. maraṇanta-kato; C. maraṇaṇ: taṇ gato.

⁶ C. gato.

⁷ A. sīsaṇ nahātvā; B. sīsaṇ nahātā.

nivāsetvā, ekaṇ uttarāsangaṇ katvā, taṇ upāsakaṇ purato katvā,¹ “soka-vinodanaṇ dhammaṇ Satthu santike sossāmā” ti Bhagavantaṇ upasaṅkamaṇsu. Tena vuttaṇ: *allakesā* ti ādi. Tattha *allavatthā* ti, udakena tinta-vatthā. *Divādivassā* ti, divasassā pi divā-majjhantike kāle ti attho. Yasmā jānantā pi Tathāgatā pucchanti, jānantā pi na pucchanti, kālaṇ vidi-tvā pucchanti, kālaṇ viditvā na pucchanti, tasmā jānanto yeva pi Bhagavā kathā-samuṭṭhapan’ atthaṇ pucchanto *kinnu*² *tumhe upāsakā* ti ādim āha.

Tass’ attho: tumhe, upāsakā, aññesu divasesu mama santikaṇ āgacchantā otāpita-suddha-vatthā sāyaṇhe āgacchatha. Ajja pana alla-vatthā alla-kesā ṭhita-majjhantike kāle idh’ āgatā. Taṇ kiṇ kāraṇaṇ? ti. Tena mayan ti, tena putta-viyoga-janita-citta-santāpena balava-so kābhībhūtātāya evaṇ bhūtā mayan idh’ ūpasankamantā ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, piya-vatthu-sambhavā³ soka-dukkha-domanassādayo. Asati piya-vatthusmiṇ sabbaso ete na santi ti, etam atthaṇ sabbākārato jānitvā tad-attha-ppakāsaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *piya-rūpā-sāta-gathitāse*⁴ ti, piya-sabhāvesu rūpa-kkhandhādisu sukha-vedan’ assādena gathitā,⁵ paṭibaddha-cittā icc’ ev’ attho. Se ti vā nipāta-mattaṇ. Piya-rūpa nāma cakkhādayo putta-dārādayo ca. Vuttaṇ h’ etaṇ: “kiṇ ca loke piya-rūpaṇ sāta-rūpaṇ? Cakkuṇ loke piya-rūpaṇ, sāta-rūpaṇ—pe—dhamma—pe—taṇhā (upapajjamānā)—pe—piya-rūpaṇ sāta-rūpaṇ”⁶ ti (S. ii, 108-9; Vibh. 101 ff.).

Khettaṇ vatthuṇ hiraṇṇaṇ vā gav’ āssaṇ dāsa-porisaṇ Thiyo bandhū puthū kāme yo naro anugijjhatī ti

(Sn. 769; Nidd. i, 10-1)

Tasmā tesu piya-rūpesu assādena giddhā mucchitā ajjhopannā⁷ ti attho. Ke pana te piya-rūpa-sāta-gathitā ti, te dasseti.

¹ A. omits the sentence.

² So St., but W. kinnu kho.

³ A. sabhāvā.

⁴ A. sanīdadhikāse; C. gathitāse; St. gadhitā ve; W. rūpassāda-gadhitāse. See *Pāli Dict.*, gadhita is used. Cf. It. 95; DA. 59 (kāma-guṇesu rattā giddhā gathitā).

⁵ A. gadhikā.

⁶ (Cf. Nidd. Cull. ii, p. 208.)

⁷ See *Pāli Dict.* s.v.; A. ajjho; C. ajjhā.

*Deva-kāyū*¹ *puthu-manussā*² cā ti, catu-mahārājikādi bahū deva-samūhā c' eva Jambu-dīpakā bahū-manussā ca. *Aghā-vino*³ ti, kāyika-cetasika⁴-dukkhena dukkhitā. *Parijinnā*⁵ ti, rāgādi-vipattiyā yobban' ārogyādi-sampattito parihīnā. Yathā lābha-vasen' ev' ayam attho deva-manussesu vedītabbo. Athavā kāmāñ c' ekanta-sukha-samappitānañ devānañ dukkha-jarā-roga na sambhavanti tad-anativatta-sabhāvatāya pana te pi *aghāvino* ti *parijinnā* ti ca vuttā. Tesam pi vā pubba-nimitt' uppattiyā paṭicchanna-jarāya cetasika-rogassa ca vasena dukkhādīnañ sambhavo vedītabbo.

Maccu-rājassa vasañ gacchanti ti, piya-vatthu-visayāya taṇhāya appahīnattā punappunañ gabbh' ūpagamanato dhātu-ttay' issaratāya maccu-rāja-saṅkhātassa maraṇassa vasañ hattham eva gacchanti. Ettāvata vaṭṭaṇ dassetvā idāni *ye ve divā* ti ādinā vivaṭṭaṇ dasseti.

Tassa *ye ve divā ca ratto ca appamattā* ti, "divasañ canka-mena nissajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittañ parisodhetī" ti (M. iii, 3) ādinā vutta-nayena divasa-bhāge ratti-bhāge ca dalhāppamattā appamāda-paṭipadañ pūrenti⁶ ti. *Jahanti piya-rūpaṇ* ti, catu-sacca-kammaṭṭhāna-bhāvanañ ussukkāpetvā, ariya-maggādhigamena piya-rūpañ piya-jātikañ⁷ cakkhādi-piya-vatthu tappaṭibaddha⁸-cchanda-rāga-jahanena jahanti. *Te ve khaṇanti agha-mūlañ maccuno āmisañ durativattaṇ* ti, te ariya-puggalā aghassa vaṭṭa-dukkhassa mūla-bhūtañ maccunā maraṇena āmasitabbato⁹ āmisañ, ito bahiddhā kehici pi samaṇa-brāhmaṇehi nivattitūñ asakkuneyyatāya durativattañ, saha avijjāya taṇhañ ariya-magga-ñāṇa-kud-dālena khaṇanti, lesa-mattam pi anavasesato¹⁰ ummūlayanti ti. Svāyam attho:

¹ A. devatāya.

² St. manuṣṣā; W. manussā.

³ Sn. 694 (PJ. ii, 489) read aghāv-; Pāli Dict. aghavin.

⁴ C. cetasita.

⁵ A, C, St. (and below) parijunnā; W. parijunā.

⁶ Cf. Dh. 21-3.

⁷ Cf. DA. 311.

⁸ A. appaṭibaddhā.

⁹ A. v.l. āmisa.

¹⁰ A. -anto; C. -antā.

Appamādo amata-padaṇ, pamādo maccuno padaṇ :

Appamatā na miyanti, ye pamattā yathā matā ti

(Dhp. c. 2)

ādihi sutta-padehi vitthāretabbo ti.

Sattama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

8.

Atthame: *Kuṇḍiyāyan* ti, evaṇ nāmake Koliyānaṇ nagare. *Kuṇḍadhāna-vane* ti, tassa nagarassa avidūre Kuṇḍa-dhāna¹-saṅkhāte vane. Pubbe kira Kuṇḍo nāma eko yakkho tasmiṇ vana-saṇḍe vāsaṇ kappesi, kuṇḍa-dhāna-missena ca bali-kammena tussatī ti. Tassa tathā tattha baliṇ upaharanti. Ten' etaṇ vana-saṇḍaṇ Kuṇḍa-dhāno tv' eva paññāyittha. Tassa avidūre ekā gāma-patikā² ahosi. Sā pi tassa yakkhassa ānāpita³-tthāne nivittattā ten' evañ ca paripālitattā Kuṇḍiyā ti vohāriyittha. Apra-bhāge tattha Koliya-rājāno naga-raṇ kāresuṇ. Tam pi purima-vohārena Kuṇḍiyā tv' eva vuccati, tasmiṇ ca vana-saṇḍe Koliya-rājāno Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca vasan' atthāya vihāraṇ patittāpesuṇ. Tam pi Kuṇḍadhāna-vanaṇ tv' eva paññāyittha. Atha Bhagavā janapada-cārikaṇ caranto anukkamena taṇ vihāraṇ patvā tattha vihāsi. Tena vuttaṇ: *ekaṇ samayaṇ Bhagavā Kuṇḍiyāya viharati Kuṇḍadhāna-vane ti.*

Suppavāsā ti, etassa upāsikāya nāmaṇ. *Koliya-dhūtā* ti, Koliya rāja-puttī. Sā hi Bhagavato agg' upattihāyikā paṇita-dāyikā-sāvakanā etad agge tthapitā sotāpannā ariya-sāvikā.⁴ Yaṇ hi kiñci Bhagavato yutta-rūpaṇ khādaniya-bhojanīyaṇ bhesajjaṇ vā na tattha aññāhi saṇvidhātappaṇ atthi. Taṇ sabbaṇ sayam eva attano paññāya vicāretvā sakkaccaṇ

¹ St. Kuṇḍittthāna-; W, MSS. and J. i, 407 (where the story occurs) and DhpA. iv, 192, Kuṇḍadhāna.

² A. gāmapati; C. vāmapathikā.

³ C. ānāpavatti-.

⁴ Cf. A. i, 24.

sampādetvā upaneti. Devasikañ ca aṭṭha-sataṃ sangha-bhatta-pāṭipuggalika-bhattāni deti. Yo koci bhikkhu vā bhikkhunī vā taṃ kulaṃ piṇḍāya pavittṭho ritta-hattho na gacchati. Evaṃ mutta-cāgā payata-pāṇī vossagga-ratā yācayogā dāna-saṃvibhāga-ratā. Assā kucchiyaṃ purima-Buddhesu katādhikāro pacchima¹-bhaviko sāvaka-bodhisatto paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā taṃ gabbhaṃ kenacid eva pāpa-kammena satta-vassāni kucchinā parihari² sattāhañ ca mūḷha-gabbhā ahosi.

Tena vuttaṃ: *satta-vassāni gabbhaṃ dhāreti sattāhaṃ*³ *mūḷha-gabbhā* ti. Tattha, *satta-vassāni* ti, satta saṃvaccharāni. Accanta-saṃyoge ca idaṃ upayoga-vacanaṃ. *Gabbhaṃ dhāreti* ti, gabbhaṃ vahati, gabbhinī hotī ti attho. Sattāhaṃ *mūḷha-gabbhā* ti, satta ahāni byākula-gabbhā. Gabbho hi parito sampajjamāno vijāyana-kāle kammaja-vātehi sañcalitvā, parivattito uddha-pādo adhosiro⁴ huttvā, yoni-mukhe hoti. Evaṃ so katthaci alaggo bahi-nikkhamati: avijāyamāno pana parivattana-vasena yoni-maggaṃ pidahitvā tiriyaṃ nipajjati. Sayam eva vā yoni-maggo pithiyati.⁵ So tattha kammaja-vātehi aparāparaṃ parivattamāno byākulo mūḷha-gabbho ti vuccati. Tassā pi satta-divase evaṃ ahosi. Tena vuttaṃ: *mūḷha-gabbhā* ti. Ayañ ca gabbho Sivali-tthero. Tassa kathaṃ satta-vassāni gabbh' āvāsa-dukkhaṃ sattāhaṃ mūḷha-gabbha-bhāva-ppatti mātu c' assā pi sotāpannāya ariya-sāvikāya tathā dukkh' ānubhāvanaṃ jatan' ti. Vuccate:

Atīte⁶ Kāsirāje Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ karente eko Kosalarājā mahantena balena āgantvā, Bārāṇasiyaṃ gahetvā, taṃ rājānaṃ māretvā, tass' eva agga-mahesiṃ attano agga-mahesiṃ akāsi. Bārāṇasi-rañño pana putto pitu maraṇa-kāle niddhamana-dvārena palāyitvā, attano ñāti-mitta-bandhave ekajjhaṃ katvā, anukkamena balāṃ saṃharitvā, Bārāṇasiṃ āgantvā, avidūre mahantaṃ khandh'⁷ āvāraṃ bhanditvā, tassa rañño paṇṇaṃ pesesi, "rajjaṃ vā detu yuddhaṃ vā"⁸ ti.

¹ A. antima.² C. omits.³ C. -āhañ ca.⁴ Cf. A. iv, 133⁵ A. pidahati.⁶ Cf. Jāt. i, 409.⁷ A. -bhand'.⁸ Jāt. adds so yuddhaṃ demī ti paṭipannaṃ pesesi.

Rāja-kumārassa pana mātā taṇ sāsanaṇ sutvā, “yuddhena kammaṇ n’atthi. Sabba-disāsu sañcāraṇ pacchinditvā Bārānasi-nagaraṇ parivāretu. Tato dār’ udaka¹-bhatta-parikkhayena kilanta-manussa-nagaraṇ vinā ’va² yuddhena rājānaṇ ca gahetvā dassenti”³ ti pannaṇ pesesi. So mātu sāsanaṇ sutvā cattāri mahā-dvārāni rakkhanto satta-vassāniagaraṇ uparundhi. Nagare manussā cūla-dvārena bahi-nikkhamitvā dār’ udakādīni āharanti sabba-kiccāni karonti. Atha rāja-kumārassa mātā taṇ pavattiṇ sutvā, “bālo mama putto: upāyaṇ na jānāti. Gacchatha ‘satta divase cūla-dvārāni pi pidhāya nagaraṇ uparundhatū’ ti vadethā” ti, puttassa gūḷha-sāsanaṇ pahini. So mātu-sāsanaṇ sutvā satta-divase tathā akāsi. Nāgarā bahi-nikkhamituṇ alabhantā sattame divase tassa rañño sīsaṇ gahetvā kumārassa adaṇsu. Kumāro nagaraṇ pavisitvā rajjaṇ aggaheṣi. So tadā satta-vassāni nagara-rundhana-kamma-nissandena etarahi satta vassāni mātu-kucchi-sankhātāya-lohita-kumbhiyā vasi. Avasesakaṇ⁴ pana sattāhaṇ nagaṇ’ ūparudhanena sattāhaṇ mūḷha-gabbha-bhāvaṇ āpajji.

Jātak’ atthā-kathāyam pi ‘satta-divasāni [sañcāraṇ pacchinditvā]⁵ nagaraṇ rundhitvā gahita-kamma-nissandena [satta-vassāni lohita-kumbhiyaṇ vasitvā sattāhaṇ mūḷha-gabbha-bhāvam āpajji’ ti] vuttaṇ. Yam pana so Padumuttara-pāda-mūle “lābhinaṃ aggo bhaveyyaṇ” ti mahā-dānaṇ datvā, patthanam akāsi, yaṇ ca Vipassissa Bhagavato kāle nāgarehi saddhiṇ sahaṣṣ’ agghanakaṇ⁶ guḷa-dadhiṇ datvā patthanam akāsi, tass’ ānubhāvena lābhinaṇ aggo jāto. Suppavāsā pi “nagaraṇ rundhitvā gaṇha, tātā⁷” ti pesita-bhāvena satta-vassāni kucchinā gabbhaṇ pariharitvā sattāhaṇ mūḷha-gabbhā-jātā. Evaṇ te mātu-puttā⁸ attano kammaṇ anurūpam idisaṇ dukkhaṇ paṭisaṇvedinṇsu.

¹ C. adds ādinā vā.

² A. kilamantā nagara-manussā; C. kilantā nagare manussā, and omitt vinā ’va.

³ At this point the stories differ.

⁴ A. anavassasanto; B. avasesato; C₁₋₄ avasesako.

⁵ Words bracketed are in the original at J. i, 409.

⁶ A, C. -nikaṇ.

⁷ A, C₁₋₄ gaṇhathā ti.

⁸ A. no putto; B, C₁₋₄ mātāputtā.

Tīhi vitakkehi ti, ratana-ttayassa gun' ānussati paṭisaṇyut-tehi tīhi sammā-vitakkehi. *Adhivāseti* ti, mūḷha-gabbhatāya uppannaṃ dukkhaṃ sahati. Sā hi Bhagavato sambuddha-bhāvaṃ ariya-saṅghassa suppaṭipattiṃ nibbānassa ca dukkha-nissaraṇa-bhāvaṃ anussaranti attano uppajjamāna-dukkhaṃ amanasikāraṇen' eva abhibhavitvā khamati. Tena vuttaṃ: *tīhi vitakkehi adhivāseti* ti. *Sammā-sambuddho vata* ti ādi tesāṃ vitakkānaṃ pavatti-ākāra-dassanaṃ: tass' attho¹:— So bhāgyavantādīhi kāraṇehi Bhagavā lokanātho: sammā-aviparītaṃ sāmāṃ sayam eva sabba-dhamme abujjhi ti, *Buddho*. So Bhagavā evarūpassa etarahi mayā anubhūyamānassa² aññassa ca jātikassa sakalassa vaṭṭa-dukkhassa pahāṇāya accantaṃ anuppāda-nirodhāya dhammaṃ katheti. Aviparīta-dhamma-desanatāya hi Satthu sammā-sambodhiyā saddhiṃ tassa yathā vutta-guṇassa Bhagavato dhamma-savaṇante jātattā sīla-diṭṭhi-sāmaññena sangatattā³ ca *sāvaka-saṅgho* ti laddha-nāmo aṭṭha-ariya-puggala-samūho, *supaṭipanno* vata, aho vata sammā-paṭipanno, yo ariya-saṅgho evarūpassa idisassa vaṭṭa-dukkhassa pahāṇāya anuppāda-nirodhāya anivatti-paṭipadaṃ paṭipanno. *Susukhaṃ vata*, aho vata suṭṭhu-sukhaṃ sabba-saṅkhata-nissaṇṇaṃ nibbānaṃ, yasmiṃ nibbāne idisaṃ vaṭṭa-dukkhaṃ na upalabbhatī ti. Ettha ca paṭipajjamānā pi paṭipannā icc' eva vuttā paṭipattiyā anuvatti-bhāvato.⁴ Athavā uppanna-saddo viya paṭipanna-saddo vattamān' attho pi veditabbo. Ten' ev' āha: “sotāpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipanno” ti (Pugg. 13).

Sāmikan ti, attano paṭiṇ Koliya-rāja-puttaṃ. *Āmantesi* ti, abhāsi. *Mama vacanena Bhagavato pāde sirasā vandāhi* ti, mayhaṃ vacanena cakka-lakkhaṇena paṭimaṇḍitāni vikaṣitapaduma-sassirikāni Bhagavato caraṇāni tava sirasā vandāhi, uttam' angena⁵ abhivādanaṃ karohi ti attho.

Appābāḍhan ti ādisu, *ābāḍho*⁶ ti visabhāga-vedanā vuccati, yā ekadese⁷ uppajitvā pi sakala-sarīraṃ aya-paṭṭena abandhi-

¹ C₁₋₃ dassanass' attho.

² A. anubrūmiya-; C. anubhāviya-mānassa (cf. PvA. 8, 159); anubhaviyamān- may be read.

³ C. sanhatattā.

⁵ A. atthena.

⁶ Cf. DA. 212.

⁴ A. anivatti-bhāvattā.

⁷ A, B. yā ekadeso; C. esā.

tvā viya gaṇhāti. *Ātanko* ti, kiccha-jīvita-karo rogo: anava-sāna-pubba-rogo¹ *ātanko*: itaro ābādho, khuddako vā rogo, ātanko; balavā ābādho. Keci pana ajjhatta-samuṭṭhāne² ābādho, bahiddhā-samuṭṭhāne² *ātanko* ti vadanti. Tad-ubha-yassā pi abhāvaṇ pucchā ti vadati. Gilānass' eva ca utṭhānaṇ nāma garukaṇ hoti, kāya-balaṇ na hoti: tasmā niggelaññatāya lahu-parivattita³-saṅkhātāṇ kāyassa lahuṭṭhānaṇ sarīra-balañ ca pucchā ti vadati. *Phāsu-vihāraṇ* ti, ṭhānāsana-sayana-gamana-saṅkhātesu catusu iriyāpathesu sukha-vihārañ ca pucchā ti. Ath' assa pucchitabb' ākāraṇ dassenti, *Suppavāsa bhante* ti ādim āha. *Evañ ca vadehī* ti, idān' eva vattabb' ākāraṇ nidasseti.

Paraman ti, vacana-sampaticchanaṇ. Tena “sādhu, bhadde⁴: yathā vuttaṇ tathā paṭipajjāmi” ti dasseti. *Koliya-putto* ti, Suppavāsāya sāmiko Koliya-rāja-putto. *Sukhinī hotu* ti, sadevake loka agga-dakkhineyyo Satthā Suppavāsāya pesita-vandanaṇ sampaticchitvā tad-anantaraṇ attano mettā-vihāra-saṇsūcakaṇ Buddh' āciṇṇaṇ sukh' ūpasanḥāraṇ sāmāññato pakāsetvā, puna tassa puttassa ca gabbha-vipatti-mūla-ka-gabbhassa vā dukkha-ppatti-paṭikkhepa-mukhena sukh' ūpasanḥāraṇ nidassento, “sukhinī arogā arogaṇ⁵ puttaṇ vijāyatū” ti āha. *Saha vacanā* ti, Bhagavato vacanena sah' eva. Yasmiṇ kāle Bhagavā tathā avoca, tasmiṇ yeva kāle tam pi kammaṇ parikkhayaṇ agamāsi. Tassa parikkhīṇa-bhāvaṇ oloketvā Satthā tathā 'va abhāsi.⁶

Apare pana vadanti sace tathā Satthā n' ācikkhissā,⁷ tato param pi kiñci kālaṇ tassa taṇ dukkhaṇ anubandhissā⁸? Yasmā pana Bhagavatā “sukhinī arogā arogañ ca puttaṇ vijāyatū” ti vuttaṇ, tasmā tassa vacana-sama-kālam eva so gabbho byākula-bhāvaṇ vijahitvā sukhena' eva bahi-nikkhami. Evaṇ tesāṇ mātā-puttānaṇ sotthi ahosi. Acinteyyo hi Bud-

¹ A. anabāsan-pubba-rogo; C. athavā yāpetabba-rogo.

² C. -samuṭṭhāno; A. bahiddhāne āgato ti.

³ A. lahuta-pari-vattinā; C. -vatti-; cf. VM. 448.

⁴ C. bhānte (?).

⁵ Jāt. and DhA. arogā arogaṇ and below.

⁶ C. tathā akāsi.

⁷ C. nācikkhissa.

⁸ C₂ anubandhissa; C. anubandhati (?).

dhānaṃ Buddh' ānubhāvo, yathā hi Paṭācārāya¹ piya-vippa-yoga-sambhūtena sokena ummādaṃ patvā

Ubho puttā kāla-katā, panthe mayhaṃ patī mato,

Mātā pitā ca bhātā c' ekacitakasmīṃ ḍayhare² ti
vatvā jāta-rūpen' eva carantiyā "satiṃ paṭilābhehi bhagini" ti
Bhagavato vacana-samanantaram eva ummādo vūpasamī.
Tathā Suppiyā³ ti upāsikā attanā 'va attano ūruyaṃ katena
mahā-vaṇena vuṭṭhātuṃ asakkonti, sayana-piṭṭhe nisinnā,⁴
āgantvā 'va vandatū ti vacana-samanantaram eva vaṇe
pākatike jāte sayam eva taṃ gantvā Bhagavantaṃ vanditvā
ti evam ādini vatthūni idha udāharitabbāni ti.

Evam bhante ti, bhante yathā Bhagavā saha-puttāya tassā
aroga-bhāvaṃ āsiṃsanto āha "sukhiṇī ārogā arogaṃ puttaṃ
vijāyatū" ti taṃ. Evam eva na hi kadāci Buddhānaṃ Bhaga-
vantānaṃ vacanassa aññathā-bhāvo ti adhippāyo. Keci
pana 'bhante, evam atthū' ti vadanti. Pare 'hotū' ti padassa
atthaṃ ānetvā vaṇṇayanti. *Abhinanditvā* ti, karavīka-ruta-
mañjunā⁵ brahma-ssarena Bhagavatā vuccamāne tasmiṃ
vacane pīti-somanassa-paṭilābhato abhimukha-bhāvena nan-
ditvā: *Anumoditvā* ti, tato pacchā pi sammodanaṃ uppā-
detvā, cittaena vā abhinanditvā, vācāya⁶ anumoditvā, vacana-
sampattiyā vā abhinanditvā, atha sampattiyā anumoditvā.⁷
Sakaṃ gharāṃ paccāyāsī ti, attano gharāṃ paṭigañchi.⁸ Ye
pana 'yena sakaṃ gharāṃ' ti paṭhanti,⁹ tesāṃ yadi pi yaṃ taṃ
saddānaṃ sambandha-bhāvato tenā ti padaṃ vuttam eva
hoti. Tathā pi 'paṭiyāyitvā' ti¹⁰ pāṭha-seso yojetabbo hoti.
Vijātan ti, pajātaṃ, pasūtan¹¹ ti attho. *Acchariyaṃ* ti, andha-
sa pabbat' ārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotī ti, acchariyaṃ. Ayaṃ
tāva sadda-nayo. *Attha-kathāsu* pana 'accharā-yoggaṃ' ti

¹ (Licchavi-dārikā) J. iii, 1, vi, 481. *The story is told at DhA. ii, 260-70.*

² C. jhayare.

³ Suppiyā, DA. 258; PJ. ii, 352.

⁴ A. nipannā.

⁵ Cf. PvA. 219.

⁶ A. tāyā 'va

⁷ A. nābhinanditvā, attā-sampattiyā anumodinī.

⁸ So A, C, but C₁₋₄ paṭigañchi (cf. Trenckner, *Pāli Misc.* 71).

⁹ St. yena . . . tena.

¹⁰ B, C₁₋₄ paṭiyāyittha.

¹¹ St. pajātaṃ; C. vijātā ti, pajātā, pasūtā ti.

vuttaṇ accharaṇ paharituṇ yuttan ti attho.¹ *Vatā* ti, sambhavanane. Aho acchariyaṇ ti attho. *Bho* ti, dhamm' ālapanāṇ. Abhūta-pubbaṇ bhūtan ti,² *abbhutaṇ*.

*Tathāgatassā*³ ti, aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathā āgato ti, Tathāgato. Tathā gato ti, Tathāgato: Tatha-lakkhaṇaṇ āgato ti, Tathāgato. Tatha-dhamme yath' āvato Abhisambuddho ti, Tath' āgato. Tatha-dassitāya, Tath' āgato. Tatha-vaditāya, Tathāgato. Tatha-karitāya, Tathāgato. Abhibhavan' atthena, Tathāgato ti.

I. Kathaṇ⁴ Bhagavā tathā āgato ti, *Tathāgato*? Yathā sabba-loka-hitāya ussukkam āpannā purimakā Sammā-sambuddhā āgatā ti.⁵ Kiṇ vuttaṇ hoti? Yena abhinīhārena te⁶ Bhagavanto āgatā, tena aṭṭha-guṇa-samannāgatena⁷ ayam pi Bhagavā āgaṭo.⁸ Yathā vā te⁹ Bhagavanto dāna-pāramiṇ pūretvā, sīla-nekkhamma-paṇṇa-viriya-khanti¹⁰-sacca - adhiṭṭhāna - mettā - upekkhā - pārami ti imā dasa-pāramiyo dasa-upapāramiyo, dasa paramattha-pāramiyo ti samatiṇsa pāramiyo pūretvā, pañca mahā-pariccāge pariccajitvā, pubba - yoga - pubba¹⁰ - cariya-dhamm' akkhāna¹¹ - ñāt' attha-cariyādayo pūretvā, buddhi-cariyāya koṭiṇ patvā āgatā, tathā ayam¹² pi Bhagavā āgato. Yathā ca te Bhagavanto cattāro sati-paṭṭhāne—pe—ariyaṇ aṭṭhangikaṇ maggaṇ bhāvetvā, brūhetvā, āgatā, *tathā* ayam¹³ pi Bhagavā āgato, evaṇ Tathā-āgato ti, *Tathāgato*.

II. Kathaṇ Bhagavā tathā gato ti *Tathā-gato*? Yathā yathā sampati-jātā te Bhagavanto samehi pādehi paṭhaviyaṇ patiṭṭhāya uttarābhimukhā satta-pada-vitihāre gatā setacchatte dhāriyamāne, sabbā ca disā anuvilokesuṇ, āsabhiṇ

¹ Cf. DA. 43; PvA. 329.

² A. bhananti; C. omits bhūtan ti.

³ Cf. DA. 59-68; MA. 45-52; KhpA. 196; PvA. 64. *Our text, omitting much, repeats these in the main. Dh. refers to the Comys. at ThagA. 36-7 (of Sinh. Edit.).*

⁴ C. kathan (?).

⁵ DA, MA. add names of six previous Buddhas.

⁶ C. yathā etc.

⁷ A. sampannāgatena.

⁸ A. tathāgato.

⁹ C. etc.

¹⁰ C. omits.

¹¹ C. akkhanañ ca.

¹² DA, MA. amhākaṇ.

¹³ A. tathāgato.

ca vācaṇ¹ bhāsiṇsu. Loke attano jeṭṭha-seṭṭha-bhāvaṇ pakāsentānañ ca nesaṇ gamaṇaṇ tathaṇ ahosi, avitathaṇ, anekesaṇ viṣe' ādhigamānaṇ pubba-nimitta-bhāvena. *Tathā* ayam pi Bhagavā gato. Sabbañ c'² assa gamaṇaṇ tathaṇ ahosi, avitathaṇ, tesaññeva viṣe' ādhigamānaṇ pubba-nimitta-bhāvena, evaṇ tathā gato ti, *Tathā-gato*. Yatha vā te Bhagavanto nekkhammena kāma-cchandaṇ pahāya gatā, abyāpādena byāpādaṇ, āloka-saññāya thīna-middhaṇ, avikkhepena uddhacca-kukuccaṇ, dhamma-vavatthānena vicikicchāṇ pahāya gatā. Nānena avijaṇ paḍāletvā, pāmujjena aratiṇ vinodetvā, aṭṭha-samāpattihi aṭṭhārasahi mahā-vipassanāhi catuhi ca ariya-maggehi taṇ taṇ paṭipakkhaṇ pahāya gatā, evaṇ ayam pi Bhagavā gato, evaṇ tathā gato ti, *Tathā-gato*.

III. Kathaṇ³ tathā-lakkhaṇaṇ āgato ti, *Tathāgato*? Paṭhavi-dhātuyā kakkhalatta⁴-lakkhaṇaṇ, āpo-dhātuyā paggharaṇa-lakkhaṇaṇ, tejo-dhātuyā uṇhatta-lakkhaṇaṇ, vāyo-dhātuyā vitthambhana-lakkhaṇaṇ, ākāsa-dhātuyā asamphuṭṭha-lakkhaṇaṇ, rūpassa ruppaṇa-lakkhaṇaṇ, vedanāya vedayita-lakkhaṇaṇ, saññāya sañjānana-lakkhaṇaṇ, saṅkhārāṇaṇ abhisāṅkharāṇa-lakkhaṇaṇ, viññāṇassa vijānana-lakkhaṇaṇ ti evaṇ pañcannaṇ khandhāṇaṇ, dvādasannaṇ āyatanāṇaṇ, aṭṭhārasannaṇ dhātūṇaṇ, bāvisatiya indriyāṇaṇ, catunnaṇ saccāṇaṇ, dvādasassa paccay' ākārasa, catunnaṇ satipaṭṭhānāṇaṇ, catunnaṇ samma-ppadhānāṇaṇ, catunnaṇ iddhipādāṇaṇ, pañcannaṇ⁵ balāṇaṇ, sattannaṇ bojjhaṅgāṇaṇ, ariyassa aṭṭhangikassa maggassa, sattannaṇ visuddhīṇaṇ, amat' ogadhassa nibbānassā ti, evaṇ tassa tassa dhammassa yaṇ sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṇ taṇ taṇ avitathaṇ anaññathā-lakkhaṇaṇ nāṇa-gatiyā āgato avirajjhivā patto, anuppatto⁶ ti, *Tathāgato*. Evaṇ tatha-lakkhaṇaṇ āgato ti, *Tathāgato*.

IV. Kathaṇ⁷ tatha-dhamme yathāvato abhisambuddho ti, *Tathāgato*? Tatha-dhammā nāma cattāri ariya-saccāni.

¹ A. āsabbhivācā ca pa-; C₄ asambhinna-vācaṇ (cf. M. iii, 123, from which the sentence following is condensed).

² C. tañ c' assa.

³ C. kathaṇ? (cf. MA. 47; DA. 62).

⁴ A, C. kakkhaḷa-lak-.

⁵ A, C₁₋₄ sattannaṇ.

⁶ A, C. adhigato.

⁷ C. kathaṇ? and below.

Yath' āha: "Cattār' imāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? Idaṃ dukkhan ti, bhikkhave, tatham etaṃ, avitatham etaṃ, anaññatham etaṃ" ti (S. v, 430) vitthāro. Tāni ca¹ Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā Tathāgato. Api ca jarā-maraṇassa jāti-paccayā-sambhūta-samudāgat' aṭṭho tatho, avitatho anaññatho—pe—saṅkhārānaṃ avijjā-paccaya-sambhūta-samudāgat' aṭṭho tatho avitatho, anaññatho. Tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccay' aṭṭho—pe—jātiyā jarā-maraṇassa paccay' aṭṭho tathā avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ Bhagavā abhisambuddho; tasmā pi tathānaṃ abhisambuddhattā Tathāgato. Abhisambodh' aṭṭho hi ettha gata-saddo ti. Evaṃ tatha-dhamme yathāvato² abhisambuddho ti, Tathāgato.

V. Kathaṃ tatha-dassitāya Tathāgato? Yaṃ¹ sadevake loke¹—pe—sadeva-manussāya pajāya aparimāṇasu loka-dhātusu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhu-dvāre āpātham āgacchantāṃ rūpārammaṇaṃ nāma atthi, taṃ Bhagavā sabbākāra-to jānāti, passati. Evaṃ jānatā, passatā ca tena taṃ iṭṭh' āniṭṭhādi³-vasena vā diṭṭha-suta-muta-viññātesu labbhamānaka⁴-pada vasena vā, "Katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahā-bhūtānaṃ upādāya vaṇṇa-nibhāsa⁵-nidassanaṃ sappatiṅgaṃ, nīlaṃ pītakaṃ" ti (Dhs. 139) ādinā nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsa⁶-nayehi vibhajjamānaṃ tatham eva hoti, vitathaṃ n' atthi. Esa nayo sota-dvārādisu āpātham āgacchantesu saddādisu. Vuttaṃ h' etaṃ Bhagavatā, "Yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa—pe—sadeva-manussāya diṭṭhaṃ, suttaṃ, mutaṃ, viññātaṃ, pattaṃ, pariyesitaṃ, anuvicaritaṃ manasā, tam ahaṃ jānāmi . . . tam ahaṃ abhiññāsiṃ, taṃ Tathāgatassa viditaṃ, taṃ Tathāgatassa na⁷ upaṭṭhāsī" ti (A. ii, 25). Evaṃ tatha-dassitāya Tathā-

¹ C. omits.

² MA, DA. yāth-.

³ So A. and Comys.; C. -tthānaṃ.

⁴ A. mānassa; C. -māna.

⁵ A. dabhāsa; MA. vaṇṇanibhā-sañid-.

⁶ A. dva-; MA, AA. dve-.

⁷ Ang. ii, 25 reads abhaññāsiṃ . . . Tathāgato na up-; C. omits na; AA. inserts na (cf. S. iii, 203).

gato. Ettha tatha-dassi-atthe Tathāgato ti pada¹-sambhavo veditabbo.

VI. Kathaṇ tathā-vāditāya Tathāgato? Yaṇ rattin Bha-gavā anuttaraṇ sammā-sambodhin abhisambuddho, yaṇ ca rattin anupādi-sesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyi, etth' antare pañca-cattālisa-vassa-parimāṇe kāle yaṇ Bhaga-vatā bhāsitaṇ² sutta-geyyādi, sabbaṇ taṇ³ paripunṇaṇ rāga-madādi-nimmathanaṇ⁴ ekasadiṣaṇ tathaṇ avitathaṇ. Ten' āha: "Yaṇ ca, Cunda, rattin Tathāgato anuttaraṇ sammā-sambodhin abhisambujjhati, yaṇ ca rattin anupādi-sesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyati, yaṇ etasmin antare bhāsati, lapati, niddisati, sabbaṇ taṇ tath' eva hoti, na añña-thā. Tasmā Tathāgato ti vuccatī ti (D. iii, 135; A. ii, 24). Gada-attho ettha gata-saddo.⁵ Evaṇ tathā-vāditāya Tathā-gato. Api ca āgadanaṇ āgado. Vacanaṇ ti attho. Atthe sati sabbaṇ taṇ tathato avitathato aviparītato āgato assā ti, *da-kārassa ta-kāraṇ* katvā Tathāgato ti vuccati. Evam ettha pada-siddhi veditabbā.

VII. Kathaṇ tathā-kāritāya Tathāgato? Bhagavato hi vācāya kāyo anulom' eti, kāyassā pi vācā. Tasmā yathā-vādī tathā-kārī, yathā-kārī tathā-vādī ca hoti. Evam-bhūtaṣsa c'⁶ assa, yathā vācā, tathā kāyo pi⁷ gato. Pavatto ti attho. Yathā ca kāyo, vācā pi tathā gatā ti, Tathā-gāto. Ten' āha: "Yathā-vādī, bhikkhave, Tathāgato tathā-kārī: yathā-kārī, tathā-vādī: iti yathā-vādī tathā-kārī, yathā-kārī tathā-vādī. Tasmā Tathā-gato ti vuccatī" ti (A. ii, 24). Evaṇ tathā-kāritāya Tathāgato.

VIII. Kathaṇ abhibhavan' aṭṭhena Tathāgato? Yasmā⁸ upari bhavaggaṇ, heṭṭhā avīci-pariyantaṇ⁹ katvā, tiriyaṇ aparimāṇāsu loka-dhātusu sabba-satte abhibhavati, sīlenaṇ pi, samādhinā pi, paññāyā pi, vimuttiyā pi, vimutti-ñāṇa-

¹ A. -padassa; C. Tathāgato ti—pe—pada.

² C. *inserts* lapitaṇ.

³ C. *inserts* parisuddhaṇ.

⁴ MA. nimmathanaṇ; DA. nimadanaṇ.

⁵ (Here A. *adds* attho hi ettha tadassattho evaṇ ti.)

⁶ A. pi; C. tassa; MA, DA. c' assa.

⁷ A, C. kāyo pi pavattho ti attho.

⁸ *Texts omit.*

⁹ A. nirayantaṇ.

dassanenā pi,¹ na tassa tulā vā pamāṇaṇ vā² atthi, atha kho³ atulo appameyyo anuttaro⁴ Devadevo, Sakkānaṇ ati-Sakko, Brahmānaṇ ati-Brahmā, sabba-satt' uttamo,⁵ tasmā Tathāgato. Ten' āha: "Sadevake, bhikkhave, loke—pe⁶—manussāya Tathāgato abhibhū, anabhibhūto, aññad' atthudaso, vasa-vattī, tasmā Tathāgato ti vuccatī" ti (A. ii, 24). Tatrāyan pada-siddhi⁷: Agado viya āgado: desanā-vilāso c' eva puññ' ussayo⁸ ca. Tena so⁹ mahānubhāvo bhisakko viya dibb' āgadena sappe viya, sabba-parappavādino sadevakaṇ ca lokaṇ abhibhavati. Iti sabba-lokābhibhavanato¹⁰ avi-parītato yathā-vutto desanā-vilāsa-mayo c' eva puñña-mayo ca agado etassā ti¹¹ *da-kārassa ta-kāraṇ* katvā Tathāgato ti veditabbo. Evaṇ abhibhavan' aṭṭhena Tathāgato.

Api ca tathāya-gato patto ti pi,¹² Tathāgato. Tattha sakala-lokaṇ tīraṇa-pariññāya tathāya gato, avagato¹³ ti, Tathāgato. Loka-samudayaṇ pahāna-pariññāya tathāya gato¹⁴ atīto ti, Tathāgato. Lokanīrodhaṇ sacchikiriyaṇa tathāya gato patto¹⁵ ti, Tathāgato. Loka-nīrodha-gāminī-paṭipadaṇ tathaṇ gato paṭipanno ti, Tathāgato. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā, "Loko, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato visaṇyutto. Loka-samudayo, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, loka-samudayo Tathāgatassa paṇiṇo. Loka-nīrodho, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, loka-nīrodho Tathāgatassa sacchikato. Loka-nīrodha-gāminī-paṭipadā, bhikkhave, Tathāgatena abhi-

¹ *Texts omit the phrase.*

² A. guṇa vā pamāṇa-mānaṇ vā; C. -samānaṇ.

³ *Texts omit* atha kho.

⁴ DA, MA. *insert* rājā-rājā.

⁵ *Texts omit* sabba . . . Tathāgato; A. sabbuttamo.

⁶ MA. sadeva-.

⁷ MA. tatth' evaṇ p. veditabbā; DA. tatr' evaṇ p. veditabbā.

⁸ DA. puññassayo. ⁹ *Texts* tena h' esa.

¹⁰ *Texts* -bhavane tatho avitatho aviparīto desanā-.

¹¹ DA. agado assā ti; MA. āgado assā ti.

¹² A. tathā pavatto pi; C. tathā-gato; MA. tathāya gato patto ti pi; DA. tathāya gato ti pi.

¹³ C. tathāgato adhigato.

¹⁴ A. tathāgato ti; C. tathāgato.

¹⁵ A. C. adhigato *and in next phrase.*

sambuddhā, loka - nirodha - gāminī - paṭipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yaṇ, bhikkhave, sadevakassa lokassa—pe—sabbaṇ taṇ Tathāgatena abhisambuddhaṇ. Tasmā Tathāgato ti vuccatī ” ti (A. ii, 23).

¹Aparehi pi aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathāya āgato ti, Tathāgato: tathāya gato ti, Tathāgato: tathāni āgato ti, Tathāgato: tathā-gato ti, Tathāgato: tathā-vidho ti, Tathāgato: tathā pavattito ti, Tathāgato: tatthehi āgato ti, Tathāgato: tathā gata-bhāvena Tathāgato.²

Kathaṇ tathāya āgato ti, Tathāgato ? Yathā Bhagavatā Sumedha-bhūtena Dīpaṅkara-dasa-balassa pāda-mūle:

Manussattaṇ linga-sampatti-hetu Satthāra-dassanaṇ

Pabbajjā guṇa-sampatti-adhikārō ca chandatā

Aṭṭha-dhamma-samodhānā abhinīhāro samijjhatī ti.

(J. i, 14)

Evaṇ vuttaṇ: “aṭṭha-guṇa-samannāgataṇ abhinīhāraṇ sampādentena ahaṇ sadevakaṇ lokaṇ tiṇṇo tāressami, mutto mocessāmi, danto damessāmi, santo samessāmi, assattho assāsessāmi, parinibbuto parinibbāpessāmi, Buddhō bodhes-sāmi ti mahā-paṭiññā pavattitā. Vuttaṇ h’ etaṇ:

Kim me ekena tiṇṇena purisena thāma-dassinā
Sabbaññutaṇ pāpunītvā santāressaṇ sadevakaṇ.

Iminā me adhikārena purisena thāma-dassinā
Sabbaññutaṇ pāpunītvā tāremi³ janataṇ bahuṇ.

Saṇsāra-sotaṇ chinditvā viddhaṇsetvā⁴ tayo bhava
Dhamma-nāvaṇ samārūyha santāressaṇ sadevakaṇ.⁵

(J. i, 14, 66-8)

Kim me aññāta-vesena dhammaṇ-sacchikaten’ idha
Sabbaññutaṇ pāpunītvā Buddhō hessaṇ sadevake⁶

(Ibid. 65)

tan pan’ etaṇ mahā-paṭiññāṇ sakalassā pi Buddha-kāraka-dhamma-samudāyassa pavicaya-paccavekkhana samādānānaṇ

¹ The whole of the remainder is Dhammapala's own.

² Cf. ThagA. (Sinh.) 36, where pavattiko for pavattito.

³ A. tārena bahujanaka bahu: B. santāressaṇ.

⁴ J. -sitvā.

⁵ J. sadevake ti.

⁶ B, C₁₋₄ sadevakaṇ.

kāraṇa-bhūtaṃ avisaṃvādentō Lokanātho¹ yasmā mahā-kappānaṃ sata-sahasā² ādhikāni, cattāri asaṅkheyyāni sakkaccaṃ nirantaṃ niravasesato dāna-pārami-ādayo, samatiṇṣa-pāramiyo pūretvā, anga-pariccāgādayo pañca mahā-pariccāge paricajitvā, saccā³ ādhiṭṭhānādini cattāri adhiṭṭhānāni paribrūhetvā, puñña-ñāṇa-sambhāre bharitvā, pubba-yoga-pubba-cariyā-dhammā⁴ akkhāna-ñāt⁵ attha-cariyāyo ukkaṇṣāpetvā, buddhi-cariyaṃ parama-kotiṃ pāpetvā, anuttaraṃ sammā-sambodhiṃ abhisambujjhi, tassā⁶ evaṃ sā mahā-paṭiññā tathā anaññāthā na tassa vālagga-mattam pi vitathaṃ atthi. Tathā hi Dipaṅkara-dasabalo Kondañño Mangalo—pe—Kassapo Bhagavā ti “ime catu-vīsati sammā-sambuddhā paṭipatiyā uppannā Buddho bhavissati” ti byākariṇsu. Evaṃ catu-vīsatiyā Buddhānaṃ santike laddha-byākaraṇo ye te kat⁷ ābhinihārehi Bodhi-sattehi laddhabbā ānisaṃsā te labhitvā⁸ ‘va āgato ti tāya yathā-vuttāya mahā-paṭiññāya abhisambuddha-bhāvaṃ āgato adhigato ti, evaṃ tathāya āgato ti, Tathāgato.

Kathaṃ tathāya gato ti Tathāgato ? Yathā mahā-karuṇāya Lokanātho passanto mahā-dukkha-sambādha-paṭipannaṃ satta-nikāyaṃ disvā “tassa n’ atth’ añño koci paṭisaṃsaṇaṃ. Aham eva naṃ ito saṃsāra-dukkhato mutto mocessāmi” ti samussāhita-hadayo² mahābhinihāraṃ akāsi. Katvā ca paṇidhānaṃ sakala-lokahita-sampādanāya ussukkam-āpanno, attano kāya-jīvita-nirapekkho, paresaṃ sotā-path’ āgamana-mattena pi citt’ utrāsa-samuppādikā atidukkarā dukkara-cariyā³ samācaranto, yathā mahā-bodhiyā paṭipakkhā⁴ hāna-bhāgiyā saṅkilesa-bhāgiyā ṭhiti⁵-ca na hoti, atha kho uttar’ uttariṃ visesa-bhāgiyā ca hoti, tathā paṭipajjamāno anupubbena niravasese bodhi-sambhāre sampādetvā abhisambodhiṃ pāpuṇi. Tato paraṇi ca tāya yeva mahā-karuṇāya saṅcodita-mānaso paviveka-rati⁶-paramaṇi ca santaṃ vimokkha-sukhaṃ pahāya, bāla-jana-bahula-loke tehi samupaniyamāna-vippakāraṃ agaṇetvā,⁷ vineyya-jana-vinayanena niravasesaṃ Buddha-

¹ So A, B, but C. -nāyako.

² C. -mānaso.

³ B. pariācariyā.

⁴ A. patti.

⁵ A. -jāti.

⁶ A. patikereti.

⁷ B. agahetvā.

kiaccaṇ niṭṭhāpesi. Tattha yo Bhagavato sattesu mahā-karuṇāya samokkaman' ākāro so parato āvibhavissati, yathā ca Buddha-bhūtaṣsa Lokanāthassa sattesu mahā-karuṇā, evaṇ Bodhisatta-bhūtaṣsa pi mahābhinihāratādisū¹ pi sabbattha sabbadā ca ekasadisatā tathā ca sā avitathā anaññathā. Tasmā tisu pi avatthāsu sabba-sattesu samānāya tathāya mahā-karuṇāya sakala-loka-hitāya gato paṭipanno ti, Tathāgato.

Kathaṇ tathāni āgato ti, Tathāgato? Tathāni nāma cattāri-ariya-magga-ñāṇāni. Tāni hi "idaṇ dukkhaṇ, ayaṇ dukkha-samudayo, ayaṇ dukkha-nirodho, ayaṇ dukkha-nirodha-gāmini-paṭipadā" ti (D. iii, 273, etc). Evaṇ sabbāneyya-dhamma-sangāhakānaṇ pavatti nivatti tadubhaya hetu-bhūtānaṇ catunnaṇ ariya-saccānaṇ, "dukkhassa pīḷan'aṭṭho sañkhat'aṭṭho santāp'aṭṭho viparinām'aṭṭho: samudayassa āyūhan'aṭṭho nidān'aṭṭho saṇyog'aṭṭho palibodh'aṭṭho (pahān'aṭṭho): nirodhassa nissaraṇ'aṭṭho vivek'aṭṭho asañkhat'aṭṭho amat'aṭṭho: maggassa nīyān'aṭṭho hetuṭṭho dassan'aṭṭho adhipateyy'aṭṭho (bhāvan'aṭṭho)" ti (Pts. i, 118; VM. 494)² ādinā tabbibhāganaṇ ca³ yathā-bhūta-sabhāv' āvabodha⁴-vibandha-kassa sankilesassa⁵ samucchindanena paṭiladdhāya, tattha asammoh' ābhisamaya-sañkhātāya aviparīt' ākāra-ppavattiyā dhammānaṇ sabhāva-sara-salakkhaṇassa avisaṇvādanato⁶ tathāni avitathāni anaññathāni: tāni Bhagavā anaññāneyyo sayam eva āgato. Tasmā tathāni āgato⁷ ti, Tathāgato.

Yathā ca magga-ñāṇāni evaṇ Bhagavā tisu kālesu appaṭihata-ñāṇāni catu-paṭisambhidā-ñāṇāni, catu-vesarajja-ñāṇāni, pañca-gati-pariccheda-ñāṇāni, cha-asādhāraṇa-ñāṇāni, satta-bojjhanga - vibhāvana - ñāṇāni, aṭṭha - magganga - vibhāvana-ñāṇāni, navānupubba-vihāra-samāpatti-ñāṇāni, dasa-bala-ñāṇāni tatha-bhāve veditabbāni. Tatrāyaṇ vibhāvanā. Yāni kānīci aparimāṇāsu loka-dhātusu aparimāṇānaṇ sattānaṇ hinādibheda-bhinnāsu atītāsu khandhāyatana-dhātusu sa-

¹ A. -nīhārassa kālādisū ti; B. abhinīhārakālādisū ti.

² MSS. follow VM. which omits words bracketed of Pts.

³ A. tanibbābhāgānaṇ; C₄ tabbipākānaṇ.

⁴ C_{2,3} -sabhāva-.

⁵ C_{2,3} sañkilesa-pakkhassa.

⁶ C₄ lakkhaṇa-m-avisayv-.

⁷ A. adhigato.

bhāva-kiccāni avatthā-visesāni khandha-paṭibaddha¹ nāma-gottāni jānitabbāni, anindriya-baddhesu ca atisukhuma-tirokuḍḍa vidūra-desesu pi rūpa-dhammesu c' eva taṇ taṇ pacca-ya-visesehi saddhiṇ pacca² uppannānaṇ vaṇṇa-saṇṭhāna gandha-rasa-phassādi viseso, tattha sabbatth' eva hattha-tale-ṭhapita āmalakaṇ viya paccakkhato¹ appa-vihataṇ Bhagavato ñāṇaṇ pavattati, tathā anāgatesu paccuppannesu cā ti, imāni tisu kālesu appaṭihata-ñāṇāni nāma. Yath' āha: "atit' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ, anāgat' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ, paccuppann' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ" ti (D. iii, 275; Nett. 17-8). Tāni pan' etāni tattha tattha dhammānaṇ sabbhāva-sarasa-lakkhaṇassa avisaṇvādanato tathāni aviparītāni anaññathāni. Tāni Bhagavā sayambhū-ñāṇena adhigacchī ti, evam pi tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "attha-paṭisambhidā dhamma-paṭisambhidā nirutti-paṭisambhidā paṭibhāna-paṭisambhidā" ti (Vib. 293, 331)² catasso paṭisambhidā. Tattha attha-ppabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ attha-ppabhedagataṇ ñāṇaṇ, attha-paṭisambhidā. Dhamma-ppabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ dhamma-ppabhedagataṇ ñāṇaṇ, dhamma-paṭisambhidā. Nirutti-pabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ nirutt' ābhilāpe pabhedagataṇ ñāṇaṇ, nirutti-paṭisambhidā. Paṭibhāna-ppabhedassa-sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ paṭibhāne pabhedagataṇ ñāṇaṇ, paṭibhāna-paṭisambhidā.

Vuttaṇ h' etaṇ: "Atthe ñāṇaṇ attha-paṭisambhidā. Dhamme ñāṇaṇ dhamma-paṭisambhidā. Tatra³ dhamma-nirutt' ābhilāpe ñāṇaṇ nirutti-paṭisambhidā. Ñāṇesu ñāṇaṇ paṭibhāna-paṭisambhidā" ti (*loc. cit.*). Ettha ca hetu-anusārena ariyato adhigantabbato pattabbato⁴ hetu-phalaṇ attho nāma. Pabhedato pana; yaṇ kiñci pacca² uppannaṇ,⁵

¹ Cf. PvA. 7; C. āmalake.

² Cf. VM. 440.

³ A. attha; C, VM. tattha.

⁴ So A. (VM. 440 *explains* ariyati adhigamīyati sampāpuṇīyati); C. ariyato adhigantabbato saṅkhepato.

⁵ VM. -ya-sambhūtaṇ.

nibbānaṃ, bhāsit' attho vipāko, kiriyaṃ ti ime pañca dhammā attho (ti veditabbā).¹ Taṃ ettha² paccavekkhantassa tasmiṃ atthe pabheda-gataṃ ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Dhammo ti saṅkhapato paccayo³: so hi yasmā taṃ taṃ atthaṃ vidahati,⁴ pavatteti c' eva pāpeti vā, tasmā dhammo ti vuccati. Pabhedato pana: yo koci phala-nibbattako,⁵ hetu, ariya-maggo, bhāsitaṃ kusalaṃ, akusalaṃ ti ime pañca-dhammā (dhammo ti veditabbo) taṃ dhammaṃ paccavekkhantassa tasmiṃ dhamme pabheda-gataṃ ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Vuttam pi c' etaṃ:—"Dukkhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: dukkha-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: dukkha-nirodhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: dukkha-nirodha-gāminī-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā ti. Athavā hetum hi ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: hetu-phale ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Ye dhammā jātā bhūtā sañjātā nibbattā⁶ abhinibbattā pātubhūtā, imesu dhammesu ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Yamhā dhammā⁷ te dhammā jātā bhūtā sañjātā nibbattā abhinibbattā pātubhūtā, tesu dhammesu ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Jarā-maraṇe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-nirodhe attha-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-nirodha-gāminiyā-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Jātiyā-pe-bhave, upādāne, taṇhāya, vedanāya, phasse, salāyatane, nāma-rūpe, viññāṇe, saṅkhāresu ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: saṅkhāra-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: saṅkhāra-nirodhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: saṅkhāra-nirodha-gāminiyā-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. . . . Idha, bhikkhave, bhikkhu dhammaṃ jānāti, suttaṃ geyyaṃ-pe-vedallaṃ. Ayaṃ vuccati dhamma-paṭisambhidā. So tassa tass' eva bhāsitaṃ atthaṃ jānāti. Ayaṃ imassa bhāsitaṃ attho ti: ayaṃ (imas-

¹ MSS. omitt.² So VM.; A. omitt; C. taṃ atthaṃ.³ Cf. Pts. of Contr., App. 4, n.; DA. 20.⁴ A. atthaṃ vicāreti; VM. dahati.⁵ MSS. -nibbattanako, but VM, PvA. 26, 126, -battako; C₁₋₃ bala-⁶ VM. omitt, but inserts later.⁷ A. yamhā dhammā ye; B. te dhammā; C. yasmā dhammā jātā; VM. as above; Paṭ. yehi dhammehi te.

sā ti ayaṇ)¹ vuccati attha-paṭisambhidā. Katame dhammā kusalā? Yasmiṇ samaye kāmāvacaraṇ kusalaṇ cittaṇ uppannaṇ hoti somanassa-sahagataṇ ñāṇa-sampayuttaṇ rū-pārammaṇaṇ vā—pe—dhammārammaṇaṇ vā, yaṇ yaṇ vā pan' ārabha, tasmiṇ samaye phasso hoti—pe—avikkhepo hoti, ime dhammā kusalā. Imesu dhammesu ñāṇaṇ dhamma-paṭisambhidā. Tesaṇ vipāke ñāṇaṇ attha-paṭisambhidā" ti (Paṭ. 293-5) ādi vitthāro. Yam pan' etasmiṇ atthe ca dhamme ca sabhāva-nirutti abyabhicāra-vohāro abhilāpo, tasmiṇ sabhāva-nirutt' ābhilāpe Māgadhikāya sabba-sattānaṇ mūla-bhāsāya ayaṇ sabhāva-nirutti, ayaṇ na sabhāva-nirutti ti² pabheda-gataṇ ñāṇaṇ nirutti-paṭisambhidā. Yathā vuttesu tesu ñāṇesu gocara-kiccato vitthārato pavattaṇ sabbam pi taṇ ñāṇaṇ ārammaṇaṇ katvā paccavekkhantassa tasmiṇ ñāṇe pabheda-gataṇ ñāṇaṇ paṭibhāna-paṭisambhidā. Iti imāni cattāri paṭisambhidā-ñāṇāni sayam eva Bhagavatā adhigatāni attha-dhammādiḷe tasmiṇ³ tasmiṇ attano visaye avisaṇ-vādāna-vasena aviparīt' ākāra-ppavattiyā⁴ tathāni avitathāni anaññiathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.⁵

Tathā yaṇ kiñci ñeyyaṇ nāma, sabbaṇ taṇ Bhagavatā sab-bākārato ñātaṇ, ditthaṇ, adhigataṇ, abhisambuddhaṇ. Tathā hi esa abhiññeyye-dhamme abhiññeyyato buddho,⁶ pariññeyye dhamme pariññeyyato, pahātabbe dhamme pahātabbato, sacchikātabbe dhamme sacchikātabbato, bhāvetabbe dhamme bhāvetabbato.⁷ Yato naṇ kiñci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā Māro vā Brahmā vā ime nāma te dhammā anabhisambuddhā ti sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Yaṇ kiñci pahātabbaṇ nāma sabbaṇ taṇ Bhagavato anavasesato bodhi-mūle yeva pahīnaṇ anupatti-dhammaṇ, na tassa pahā-nāya uttariṇ karaṇiyaṇ atthi. Tathā hi 'ssa lobha-dosa-moha-viparīta manasikāra-ahirik' ānottappa-thīnamiddha⁸-kodh' ūpanāha - makkha - palāsa - issā - macchariya - māyā - sāṭṭheyya-

¹ MSS. insert words bracketed.

² C. omits second phrase.

³ B. te tasmiṇ.

⁴ B. -pattiyā.

⁵ VM. 441-2.

⁶ MSS. hi 'ssa . . . yyā-dhammā . . . buddhā, etc.; but VM. as above.

⁷ VM. 201 (cf. Sn. 558; Thag. 828).

⁸ VM. 210 omits.

thambha - sârambha - mânâtimâna - mada - ppamâda (taṇhâ-avijjâ)¹: tividh' âkusala-mûla-duccarita-(saṅkilesa)-visama-saṇṇa - mala² - vitakkapapañca - esanâ - taṇhâ³: catubbidha-vipariyâsa âsava-gantha-ogha-yoga-gadhita⁴-taṇh' ûpâdâna⁵: pañc' âbhinandana-nivârana-cetokhila-cetaso-vinibandha⁶: chabbivâda⁷-mûla-(taṇhâkâya)-, satt' ânusaya-, aṭṭha micchatta-, nava âghâta-vatthu⁸-taṇhâ-mûlaka-, dasa akusala-kamma-patha-, ekavîsati-anesana-,⁹ dvâsatṭhi-diṭṭhigata-, aṭṭha - sata¹⁰ - taṇhâ - vicaritâdi - ppabedha-, diyaḍḍha-kilesa-sahassaṇ saha vâsanâya pahînaṇ samucchinnaṇ samûhataṇ. Yato naṇ koci samaṇo vâ brâhmaṇo vâ—pe—Brahmâ vâ, ime nâma te kilesâ appahiṇâ ti saha-dhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. "Ye c'¹¹ ime Bhagavatâ kamma-vipâka-kiles' ûpavâda-ân' âvitikkama¹²-ppabheda antarâyikâ dhammâ vuttâ,¹³ alam eva te paṭisevato ekantena antarâyâya yato naṇ koci samaṇo vâ—pe—Brahmâ vâ n' âlaṇ te paṭisevato antarâyâyâ" ti (cf. M. i, 72, 130) sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Yathâ¹⁴ Bhagavato niravasena-vaṭṭa-dukkhâ-nissaraṇâya sîla-samâdhi-paññânaṇ sangaho, satta-koṭṭhâsiko, satta-tiṇsa-ppabhedâ ariya-magga-pubbangamo attano niyyâna-dhammo desito, so ekanten' eva niyyâna-paṭipannassa vaṭṭa-dukkhato mokkhâyâ hoti. Yato naṇ koci samaṇo vâ—pe—Brahmâ vâ niyyâna-dhammo ti tassa desito na niyyâtî ti sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Vuttaṇ h' etaṇ: "Sammâ-sambuddhassa te paṭijânato¹⁵ ime dhammâ anabhisambuddhâ" ti (M. i, 71) âdi vitthâro. Evam etâni attano ñâna-ppahâna-desanâ-visesânaṇ avitatha¹⁶.

¹ MSS. omit.² C₁₋₄ -bala-.³ VM. omits esanâ-taṇhâ.⁴ VM. -agati.⁵ A. upâdupâdâna.⁶ VM. pañca cetokhila-vinibandha-nivârana-abhinandana-.⁷ A. vijâvâdi; B, C, chavavâda; VM. cha vivâda (and adds words bracketed).⁸ VM. omits agh . . . vatth.⁹ VM. omits.¹⁰ VM. varies hence.¹¹ B. ye keci.¹² B. vitakka-.¹³ C. omits dhammâ.¹⁴ A. ye vâ; B. so ca.¹⁵ A. patipadânato; B. -jano; C. parijânato.¹⁶ A. -bhâvâ 'va; B. avitathâ-.

bhāvato bodhanato aviparītākāra-ppavattitāni¹ Bhagavato catu-vesārajja-ñāṇāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagava tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tatha² niraya-gati tiracchāna-gati peta-gati manussa-gati deva-gatī ti pañca-gatiyo.³ Tāsu sañjivādayo attha-mahā-nirayā kukkulādayo solasa-ussada-nirayā lokantarika-nirayo vā ti. Sabbe pi 'me ekanta-dukkhatāya niray' atthena⁴ nirayā yathāssa kamman⁵ tathā gantabbato gati cā ti niraya-gati. Abbudādi⁶ sīta-narakā pi etesv' eva antogadhā kimi⁷-kiṭṭa-saris' upapatti⁸ soṇa-sigālādayo tiriyaṇ añcita⁹-bhāvena tiracchānā: te eva-gatī ti tiracchāna-gati. Khuppipāsa-vantā pi para-datt' ūpajivi-nijjhāma-taṇhikādayo dukkha-bahulatāya pākata-sukhato itā vigatā ti petā: te eva-gatī ti peta-gati. Kālakañjakādi¹⁰ asurā pi etesv' eva antogadhā paritta-dīpa-vāsīhi saddhiṇ Jambu-dīpādi catu-mahā-dīpa-vāsino āpāyikehi manaso-ussannatāya manussā: te eva-gatī ti manussa-gati. Catu-mahā-rājikato paṭṭhāya yāva n' eva-saññā-n' āsaññ' āyatan' ūpagā ti ime chabbāsati devanikāyā dibbanti attano iddh' ānubhāvena kilanti jotanti cā ti: devā te eva-gatī ti deva-gati. Tā pan' etā gatiyo yasmā taṇ taṇ kamma-nibbatto uppatti-bhava-viseso, tasmā atthato vipāka-kkhandhā katattā¹¹ ca rūpaṇ. Tattha ayaṇ nāma gati iminā nāma kammunā jāyati, tassa ca kammassa viseso paccaya-visesehi evaṇ vibhāga¹²-bhinnattā etāsu ete satta-nikāyā evaṇ vibhāga-bhinnā ti yathā-sakaṇ hetu-phala-vibhāga-paricchindana-vasena ṭhānaso¹³ Bhagavato ñāṇaṇ pavattati. Ten' āha Bhagavā: "Pañca kho imā, Sāriputta, gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchāna-yoni petti-visayo manussā devā. Nirayaṇ c' āhaṇ, Sāriputta, pajānāmi niraya-gāmiṇ¹⁴ ca maggaṇ niraya-gāminiṇ ca paṭipadaṇ, yathā-paṭipanno¹⁵ ca kāyassa

¹ A. -kāni.

² C. omits.

³ Cf. *Pañca-gati-dīpanaṇ*, J.P.T.S. 1884, 154; M. i, 73.

⁴ A. nirassād-.

⁵ A. kammunā.

⁶ P.J. ii, 476; M. iii; C. 129.

⁷ C. timi-.

⁸ C. sarisupapakkihi (? supanna-).

⁹ Cf. *Pāli Dict.* añchatī.

¹⁰ C. -kañjikādi; cf. PvA. 272.

¹¹ B. kaṭattā.

¹² B. vipāka-.

¹³ So A, B, but C. hetuso.

¹⁴ B. gaminā ca.

¹⁵ C. paṭinno.

bhedā param maraṇā apāyaṇ duggatiṇ vinipātaṇ nirayaṇ upapajjati tañ va pajānamī” ti (M. i, 73). Tāni pan’ etāni Bhagavato ñāṇāni tasmiṇ tasmiṇ visaye aviparītākāra-ppavattiyaṇ avisaṇvadanato tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā yaṇ sattānaṇ saddhādi-yoga-vikal’ āvikal’ avabodhanena¹ appa-rajakkha-mahā-rajakkhatādi-visesa-vibhāvanaṇ paññāsāya ākārehi pavattaṇ Bhagavato idriya-paropariyatti-ñāṇaṇ. Vuttaṇ h’ etaṇ: “Saddho puggalo appa-rajakkho, assaddho puggalo mahā-rajakkho” ti (Pṭs. 121) vitthāro²: yañ c’ āyaṇ puggalo appa-rajakkho sassata-diṭṭhiko, ayaṇ uccheda-diṭṭhiko, ayaṇ anulomikāya khantiyaṇ ṭhito, ayaṇ yathā-bhūta-ñāṇe ṭhito, ayaṇ kāmāsayo ña nekkhammādi-āsayo, ayaṇ nekkhamm’ āsayo na kāmādi-āsayo ti ādinā: imassa kāma-rāgo ativiya thāma-gato na paṭigho, imassa paṭigho ativiya thāma-gato na kāma-rāgo ti ādinā: imassa puññ’ ābhisañkhāro adhiko, na apuññ’ ābhisañkhāro, na ānañj’ ābhisañkhāro: imassa apuññ’ ābhisañkhāro adhiko, na puññ’ ābhisañkhāro, na ānañj’ ābhisañkhāro: imassa ānañj’ ābhisañkhāro adhiko, na puññ’ ābhisañkhāro, na apuññ’ ābhisañkhāro: imassa kāya-sucaritaṇ adhikaṇ: imassa vacī-sucaritaṇ: imassa mano-sucaritaṇ: ayaṇ paṇīt’ ādhimuttiko, ayaṇ hinādhimuttiko, ayaṇ kamm’ āvaraṇena samannāgato,³ ayaṇ kiles’ āvaraṇena samannāgato, na vipāk’ āvaraṇena samannāgato: ayaṇ na kamm’ āvaraṇena samannāgato, na kiles’ āvaraṇena samannāgato, na vipāk’ āvaraṇena samannāgato ti ādinā ca sattānaṇ āsayādināṇ yathā-bhūtaṇ vibhāvan’ ākāra-ppavattaṇ Bhagavato āsay’ ānusaya-ñāṇaṇ: yaṇ sandhāya vuttaṇ: “Idha Tathāgato sattānaṇ āsayāṇ pajānāti,⁴ anusayaṇ pajānāti, caritaṇ pajānāti, ādhimuttiṇ pajānāti, . . . bhabb’ ābhabbe satte pajānāti” ti (Vibh. 340; Pṭs. 134).

Yañ ca uparima-heṭṭhima-purima-pacchima-kāyehi dakkhiṇa-vāma-akkhi-kaṇṇa-sota-nāsika-sota-aṇṣa-kūṭa-hattha-passa-pādehi-anguli-angul’ antarehi-lomakūpehi ca, aggi-kkhan-dha-udakadhārā-pavattanaṇ, anaññ’ āsādhāraṇaṇ, vividha-

¹ C. bhāva-bodhena.

² Cf. Vibh. 342; Pṭs. i, 134.

³ Cf. Vibh. 341.

⁴ MSS. jānāti throughout.

vikubban' iddhi¹-nimmāpakaṇ² Bhagavato yamaka-pāṭihā-riya-ñāṇaṇ. Yaṇ sandhāya vuttaṇ:—"idha Tathāgato ya-maka-pāṭihāriyaṇ³ karoti asādhāraṇaṇ sāvakehi. Uparima-kāyato aggi-kkhandho pavattati, heṭṭhima-kāyato udaka-dhārā pavattati: heṭṭhima-kāyato aggi-kkhandho pavattati, uparima-kāyato udaka-dhārā pavattati" ti (Pṭs. i, 125) ādi.

Yaṇ ca rāgādihi jāti-ādihi ca anekehi dukkha-dhammehi upaddutaṇ satta-nikāyaṇ tato nīharitu-kāmatā-vasena nānā-nayehi pavattassa Bhagavato mahā-karuṇ' okkamanassa paccaya-bhūtaṇ mahā-karuṇā-samāpatti-ñāṇaṇ: yath' āha:—"Katamaṇ Tathāgatassa mahā-karuṇā-samāpattiyā ñāṇaṇ? Bahukehi ākārehi passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ sattesu mahā-karuṇā okkamati, 'āditto loka-sannivāso' ti passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ sattesu mahā-karuṇā okkamati: 'uyyutto . . . payāto . . . kumagga-paṭipanno loka-sannivāso' ti . . . 'upaniyyati loko, adhu-vo . . . attāno⁴ loko anabhissaro . . . assako⁵ loko sabbaṇ pahāya gamaniyaṇ . . . ūno loko atitto taṇhā-dāso' ti (Pṭs. 126-7; M. ii, 68-9) passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavan-tānaṇ sattesu mahā-karuṇā-ñāṇaṇ okkamati. 'Attāno loka-sannivāso . . . aleṇo . . . asaraṇo . . . asaraṇi-bhūto . . . uddhaṭo loko avūpasanto . . . sasallo loka-sannivāso viddho puthu-sallehi . . . avijj' andhakār' āvaraṇo kilesa-pañjara-pakkhitto . . . avijj' āgato loka-sannivāso andhabhūto pari-yonaddho tant' ākula⁶-jāto, gulā-guṇṭhika-jāto,⁷ muñja-pabbaja-bhūto apāyaṇ duggatiṇ vinipātaṇ saṇsāraṇ n' āti-vattati' ti passantānaṇ, "avijjā-visādo-sallīna,⁸ kilesa-kalali⁹-bhūto . . . rāga-dosa-moha-jaṭā-jaṭito¹⁰ . . . taṇhā-saṅghāṭa¹¹-paṭimukko¹² . . . taṇhā-jālena otato¹³ . . . taṇhā-sotena vuyhati . . . taṇhā-saṇyōjanena saṇyutto . . . taṇhā-

¹ Pṭs. 210; VM. 378.

² A. nimāpakaṇ; C. nimmāpanakaṇ.

³ Cf. VM. 393; Pṭs. pāṭihiraṇ.

⁴ M. attāno; MSS. atāno.

⁵ A. asassato; C. asaraṇo.

⁶ MSS. ākulaka.

⁷ A. guṇa-kuddhika; C. omits.

⁸ C. omits (A. sallīna).

⁹ A. kilali-; Pṭs. kalibhūto.

¹⁰ Pṭs. jaṭito.

¹¹ A. saṅghāṭe; B. saṅkhātena; C. saṅghātena-.

¹² A. -mutto.

¹³ A. onatto; C. votthato; Pṭs. ottato.

nusayena anusahagato¹ . . . tanhā-santāpena santappati . . .
 tanhā-parilāhena paridayhati.² . . . Diṭṭhi-sanghāta-paṭi-
 mukko³ . . . diṭṭhi-jalena otato . . . diṭṭhi-sotena vuyha-
 ti . . . diṭṭhi-saṃyojanena saṃyutto . . . diṭṭh' ānusayena
 anusahagato⁴ . . . diṭṭhi-santāpena santappati . . . diṭṭhi-
 parilāhena paridayhati . . . Jātiya anugato⁵ . . . jarāya anu-
 sahagato⁶ . . . byādhinā abhibhūto . . . maraṇena abbhā-
 hato⁷ . . . dukkhe patitṭhito⁸ . . . tanhāya oḍḍito⁹ . . . ja-
 rāpākāra-parikkhitto . . . Maccu¹⁰-pāsena parikkhitto . . .
 Māra-bandhana-baddho . . . rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-
 kilesa-duccarita-bandhana-baddho . . . mahāsambādha¹¹-
 paṭipanno . . . mahāpalibodhena palibuddho . . . mahāpapāte
 patito . . . mahākantāra-paṭipanno . . . mahāsaṃsāra-paṭi-
 panno . . . mahāvidugge samparivattati . . . mahāpalipe-
 palipanno . . . abbhāhato . . . āditto¹² loka-sannivāso rāgagginā
 dosagginā mohagginā jātiyā jarā-maraṇena sokehi paridevehi
 dukkhehi domanassehi upāyāsehi . . . unnitako¹³ loka-sanni-
 vāso, haññati niccam-attāṇo patta-daṇḍo takkaro¹⁴ . . .
 vajja-bandhana-bandho āghātana¹⁵-paccupaṭṭhito . . . anātho
 loka-sannivāso parama-karuṇṇ' appatto¹⁶ . . . dukkh' ābhi-
 tunno¹⁷ cira-ratta-pīlito . . . nicca-gadhito¹⁸ nicca-pipāsito¹⁹ . . .
 andho acakkhuko . . . hata-netto aparināyako . . . vipatha-
 pakkanto²⁰ añjas-āparaddho . . . mahogha-pakkanto²⁰ . . . dvīhi
 diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito . . . tīhi duccaritehi vipaṭipanno
 . . . catūhi yogehi yutto²¹ . . . catūhi ganthehi ganthito²² . . .
 catūhi upādānehi upādiyati . . . pañca-gati-samārūlho . . .
 pañcahi-kāma-guṇehi rajjati²³ . . . pañcahi nīvaraṇehi otthaṭo . . .

¹ A. anusattho; C. anusāto.² Pts. pariṇayhati.³ So A. and Pts, but C. sanghātena abhimukko; C_{1,2} atthi-sangh-⁴ A. anubaddho; C. anusāto.⁵ So A, C, Pts, but C. anusāto.⁶ A. anusattho; C. anusāto.⁷ Pts. abhihato.⁸ Pts. dukkha-patito.⁹ Pts. uḍḍito.¹⁰ A. paccu-¹¹ A. -bandha-¹² C. omits.¹³ So A, Pts.; C₂ unnitato; C. upadduto.¹⁴ C. vattakkaro; C₂ mattato.¹⁵ A. asāna; C. ghātana.¹⁶ A. kāruṇṇātaṇ-patto; C. -tappatto.¹⁷ C. -bhūto.¹⁸ C. gathito.¹⁹ A. -lipāto.²⁰ C. pakkhanta.²¹ A, B. yojito; C. yogito.²² A, B. gandhehi gandhito.²³ C. rujjati.

chahi vivāda-mūlehi vivadati . . . chahi taṇhā-kāyehi¹ raj-jati . . . chahi diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito . . . sattahi anusaṃyehi anusaṃto² . . . sattahi saṃyojanehi saṃyutto . . . sattahi mānehi unṇato . . . aṭṭhahi loka-dhammehi samparivattati . . . aṭṭhahi micchattehi niyyati³ . . . aṭṭhahi purisa-dosehi dussati . . . navahi āghāta-vatthūhi āghātito . . . nava-vidha-mānehi unṇato . . . navahi taṇhā-mūlakehi dhammehi rajjati . . . dasahi⁴ kilesa-vatthūhi kilissati . . . dasahi akusala-kamma-patthehi samannāgato . . . dasahi saṃyojanehi saṃyutto . . . dasahi micchattehi niyato⁵ . . . dasa-vatthu-kāya micchā-diṭṭhiyā samannāgato . . . dasa-vatthu-kāya ant'aggā-hikāya-diṭṭhiyā samannāgato⁶ . . . aṭṭha-sata-taṇhā-papañcehi⁷ papañcito . . . dvā-saṭṭhiyā diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito loka-sannivāso" ti passantānaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sattesu mahā-karuṇā okkamati. "Ahañ c' amhi tiṇṇo loko ca atinṇo: ahañ c' amhi mutto loko ca amutto: ahañ c' amhi danto loko ca adanto: ahañ c' amhi santo loko ca asanto: ahañ c' amhi assattho loko ca anassattho: ahañ c' amhi parinibbuto loko ca aparinibbuto: pahomi c' āhaṇ⁸ tiṇṇo tāretuṇ, mutto mocetuṇ, danto dametuṇ, santo sametuṇ, asattho assāsetuṇ, parinibbuto pare ca nibbāpetuṇ" ti passantānaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sattesu mahā-karuṇā okkamati" ti (Pṭs. 131). Evaṇ ekūna-navutiya ākārehi vibhajanaṃ katuṇ.

Yam pana yāvatā dhamma-dhātuyā yattakaṇ ñātabbaṇ saṅkhat' āsaṅkhatādikassa sabbassa paropariya-nirapekkhaṇ⁹ sabbākārena paṭivijjhana-samatthaṇ ākaṅkha-matta-paṭi-buddha-vutti anañña-sādhāraṇaṇ Bhagavato ñāṇaṇ, sab-bathā anavasesa-saṅkhat' āsaṅkhata¹⁰-sammuti sacc' āva-bodhato sabbaññuta-ñāṇaṇ, tatth' āvaraṇ' ābhāvato nissanga-ppavattim-upādāya anāvaraṇa-ñāṇaṇ ti vuccati. Ekam eva hi taṇ ñāṇaṇ visaya-ppavatti-mukhena aññehi asādhāraṇa-

¹ C. ākārayehi.

² A. -sattho.

³ A, B, C₁₋₄ niyyāti; Pṭs. -niyato.

⁴ C_{1, 2, 4}, mūlakehi dasahi.

⁵ A. niyyāto; C. niyyātito.

⁶ C. omits this phrase.

⁷ Pṭs. papañca-satehi.

⁸ Pṭs. kvāhaṇ; B. sāhaṇ.

⁹ C₁₋₄ parc-nirapekkhama.

¹⁰ A. saṅkhamati; B. saṅkhāta-.

bhāva-dassan' atthaṇṇaṇ duvidhena uddiṭṭhaṇ aññathā sabbaññut' ānāvaraṇa-ñāṇaṇ asādhāraṇatā sabba-visayatā āpajjeyyū,¹ na ca taṇ yuttaṇ kiñcāpi imāya yuttīyā: ayaṇ h' ettha pāli:—"Sabbaṇ saṅkhatam asaṅkhatam anavasesaṇ jānātī" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ. "Tatth' āvaraṇaṇ n' atthī" ti, anāvaraṇa-ñāṇaṇ. "Atītaṇ sabbaṇ jānātī" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ. "Tatth' āvaraṇaṇ n' atthī" ti, anāvaraṇa-ñāṇaṇ. "Anāgataṇ paccuppannaṇ² sabbaṇ jānātī" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ 'tatth' āvaraṇaṇ n' atthī' ti, anāvaraṇaṇ ti vitthāro" (Pṭs. 131). Evam etāni Bhagavato cha-asādhāraṇa-ñāṇāni aviparītākāra-vuttiyā yathāsaka-visayāssa avisaṇvādanato tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "Satt' ime, bhikkhave, bojjhaṅgā:—sati-sambojjhango, dhamma-vicaya-sambojjhango, viriya-sambojjhango, pīti-sambojjhango, passaddhi-sambojjhango, samādhi-sambojjhango, upekkhā-sambojjhango" ti (D. iii, 106, etc.)³ evaṇ sarūpato. "Yayaṇ lokuttara-magga-kkhaṇe uppajjamānāya līn' uddhacca-paṭiṭṭhān' āyūhana-kāma-sukhatta-kilamath' ānuyoga-uccheda-sassat' ābhinivesādīnaṇ anekesaṇ upaddavānaṇ paṭipakkha-bhūtā sati-ādi bheda-dhamma-sāmaggi, yāya ariya-sāvako bujjhati, kilesa-niddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati nibbānam eva vā sacchikarotī" ti (MA. 83 ff.) sā dhamma-sāmaggi-bodhī ti vuccati. Tassā bodhiyā angā ti bojjhaṅgā: ariya-sāvako ca yathā-vuttāya dhamma-sāmaggiyā bujjhati ti katvā, bodhī ti vuccati, tassa bodhissa angāni ti pi, bojjhaṅgāni. Evaṇ sāmāñña-lakkhanato upaṭṭhāna-lakkhanato,⁴ sati-sambojjhango⁵: pavicaya-lakkhaṇo dhamma-vicaya-sambojjhango: paggaha-lakkhaṇo viyira-sambojjhango: pharaṇa-lakkhaṇo pīti-sambojjhango: upasama-lakkhaṇo passaddhi-sambojjhango: avikkhepa-lakkhaṇo samādhi-sambojjhango: paṭisaṅkhāna-lakkhaṇo upekkhā-sambojjhango ti, evaṇ visesa-lakkhanato.

Tattha katamo sati-sambojjhango? "Idha, bhikkhave,

¹ A, C₁₋₄ mājjeyyun.

² C. joins paccuppannaṇ, etc., here

³ Vibh. 227; Pṭs. 115.

⁴ C. lakkhaṇo.

⁵ B. here pe-.

ariya-sāvako bhikkhu satimā hoti paramena sati-nepakkena samannāgato cirakatam pi cira-bhāsitam pi saritā hoti anussaritā¹” ti (DA. 197) ādinā sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ aññamañño-pakāra-vasena ekakkhaṇe pavatti-dassanato. “Tattha katamo sati-sambojjhango? Atthi ajjhataṇṇaṃ dhammesu sati, atthi bahiddhā dhammesu satī” ti (DA. 110) ādinā tesaṃ visaya-vibhāgena pavatti dassanato. “Tattha katamo sati-sambojjhango? Idha, bhikkhu sati-sambojjhangaṃ bhāveti viveka-nissitaṃ virāga-nissitaṃ nirodha-nissitaṃ vossagga-parināmin²” ti (S. iv, 367) ādinā bhāvanā-vidhi-dassanato. “Tattha katame satta-bojjhaṅgā³? Idha, bhikkhave, yasmiṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti—pe—tasmiṃ samaye satta-bojjhaṅgā⁴ honti, sati-sambojjhango—pe—upekkha-sambojjhango. Tattha katamo sati-sambojjhango? Yā sati—pe—anussati” ti (Vibh. 229) ādinā channa-vuttiya-naya-sahassa-vibhāveti.⁵ Evaṃ nānākārato pavattāni Bhagavato sambojjhanga-vibhāvana-ñānāni tassa tassa atthassa avaraṇavanato tathāni avitathāni anañña-thāni: evaṃ pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā “tattha katamaṃ dukkha-nirodha-gāminī-paṭipadā-ariya-saccaṃ? Ayam eva ariyo aṭṭhangiko maggo, seyyathidaṃ, sammā-diṭṭhi—pe—sammā-samādhī” ti (A. i, 177, etc.). Evaṃ sarūpato sabbakilesehi ārakattā ariya-bhāva-karattā ariyā-phala-paṭilābha-kattā ca ariyo: aṭṭha-vidhattā⁶ nibbān’ ādhigamāya ekanta-kāraṇattā ca aṭṭhangiko: kilese mārento gacchati nibbān’ atthikehi maggīyati, sayaṃ vā nibbānaṃ maggaṭī ti maggo ti. Evaṃ sāmāñña-lakkhaṇato:—sammā-dassana⁷-lakkhaṇā, sammā-diṭṭhi: abhinivesana-lakkhaṇo sammā-saṅkappo: sammā-pariggahaṇa-lakkhaṇā sammā-vācā: sammā-samuṭṭhāna-lakkhaṇo sammā-kammanto: sammā-vodāna⁸-lakkhaṇo sammā-ājīvo: sammā-paggaha-lakkhaṇo sammā-vāyāmo: sammā-upaṭṭhāna-lakkhaṇā sammā-sati: sammā-avikkhepa-lakkhaṇo sammā-samādhī ti. Evaṃ eva

¹ B. anussaritā hoti ti.

² A. parimānaṃ ti; B. parināmaṃ.

³ A. katamo sati-sambojjhango.

⁴ C₁, C₄ bojjhāga.

⁵ So A, B, but C. vibhāgehi ti.

⁶ A. -angā.

⁷ A. -vikkhepana-.

⁸ A, DA. vodapana.

visesa-lakkhaṇato sammā-diṭṭhi aññehi pi attano paccanīka-kilesehi saddhiṃ micchā-diṭṭhiṃ pajahati, nibbānaṃ ārammaṇaṃ karoti, tappaṭicchāḍaka-moha-vidhamanena asammohato sampayutta-dhamme ca passati.¹

Tathā sammā-saṅkappādayo pi micchā-saṅkappādini pajahanti, nirodhaṃ ca ārammaṇaṃ karonti, saha-jāta-dhammānaṃ sammā-abhiniropana-pariggahaṇa-samuṭṭhāna-vodāna-paggaha-upaṭṭhāna-sammā-dahanāni ca karonti ti. Evaṃ kicca-vibhāgato sammā-diṭṭhi pubba-bhāge nānā-khaṇā visuṃ visuṃ dukkhāni ārammaṇāni katvā, kiccato dukkhe ñāṇaṃ ti ādini cattāri nāmāni labhati. Sammā-saṅkappādayo pi pubba-bhāge nānā-khaṇa-nānārammaṇā, magga-kāle ekakhaṇā ekārammaṇā tesu sammā saṅkappo kiccato nekkhamma-saṅkappo ti ādini tīni nāmāni labhati. Sammā-vācādayo pubba-bhāge musāvādā veramaṇi ti ādi vibhāgā viratiyo pi cetanāyo pi hutvā, magga-kkhaṇe² viratiyo 'va. Sammā-vāyāma-satiyo kiccato sammappadhāna-satipaṭṭhāna-vasena cattāri cattāri nāmāni labhanti. Sammā-samādhī pana magga-kkhaṇe pi paṭhama-jjhānādi-vasena nānā evā ti evaṃ pubba-bhāga-parabhāgesu pavatti-vibhāgato. "Idha, bhikkhave, bhikkhu sammā-diṭṭhiṃ bhāveti viveka-nissitaṃ" ti (S. iv, 367) ādinā bhāvanā vidhito. "Tattha katamo aṭṭhangiko maggo? Idha, bhikkhave, yasmiṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti—pe—dukkha-paṭipadaṃ dandh' ābhiññāṃ tasmiṃ samaye aṭṭhangiko maggo hoti sammā-diṭṭhi sammā-saṅkappo" ti (Vibh. 109) ādinā caturāsītiyā naya-sahassa vibhāveti.³ Evam anekākārato pavattāni Bhagavato ariya-magga-vibhāvana-ñāṇāni atthassa avisaṃvādanato sabhāni pi tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "paṭhama-jjhāna-samāpattiyā nirodha-samāpatti" ti etāsu anupaṭipattiyā vibhāvitabb' aṭṭhena samāpajjitabb' aṭṭhena ca anupubba-vihāra-samāpattisu sampādana-pacca-vekkhaṇādi-vasena yathārahaṃ sampayoga-vasena ca pavattāni Bhagavato ñāṇāni tadattha-siddhiyā tathāni avitathāni

¹ *This and next section are adapted from DA. 314 ff. and MA. 105 ff.*

² C₂ -ñāṇe.

³ C. vibhāgehi ti (*as above*).

anaññathāni. Tathā “idaṃ imassa tñānaṃ idaṃ aṭṭhānaṃ” ti aviparītaṃ tassa tassa phalassa kāraṇ’ ākāraṇa-jānaṇaṃ: tesāṃ tesāṃ sattānaṃ atitādibheda-bhinnassa kamma-samādānassa anavasesato yathābhūta-vipāk’ antara-jānaṇaṃ: āyūhana-kkhaṇe yeva tassa tassa sattassa ayaṃ niraya-gāminī-paṭipadā—pe—ayaṃ nibbāna-gāminī-paṭipadā ti yathāvato sa-āsav’ ānāsava-kamma-vibhāga-jānaṇaṃ: khandh’ āyatanāṇaṃ upādinn’ ānupadinnādi aneka-sabbhāvaṃ nānā-sabbhāvāṃ ca tassa lokassa, imāya nāma dhātuyā ussannatā, imasmiṃ dhamma-ppābandhe ayaṃ viseso jāyatī ti ādinā nayena yathābhūtaṃ dhātu-nānatta-jānaṇaṃ: anavasesato sattānaṃ hīnādi vibhāgena saddhiṃ¹ ajjhāsay’ ādhiṃmutti-jānaṇaṃ: saddhādi-indriyānaṃ tikkha-muduta-bhāva² jānaṇaṃ: sañkil-esādihi saddhiṃ jhāna-vimokkhādi-visesa-jānaṇaṃ: sattānaṃ aparimānesu jātisu tappatibandhena saddhiṃ anavasesaṃ pubbe-nivuttha³-kkhandha-santati-jānaṇaṃ: hīnādi-vibhāgehi saddhiṃ cuti-paṭisandhi-jānaṇaṃ: idaṃ dukkhaṃ ti ādinā heṭṭhā-vutta-nayen’ eva catu-sacca-jānaṇaṃ ti. Imāni Bhagavato dasa-bala-ñāṇāni avirajjhita yathā-sakaṃ visayā ’va gāhanato tathādhīpet’ attha-sādhanaṃ ca yathā-bhūta-vuttiyā tathāni avitathāni anaññathāni. Vuttaṃ h’ etaṃ: “Idha Tathāgato tñānaṃ ca tñānato aṭṭhānaṃ ca aṭṭhānato yathā-bhūtaṃ pajānāti” ti (A. iii, 417; v, 33) ādi.⁴ Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti Tathāgato.

Yaṃ vā v’ etesaṃ viññāṇa-vasena evaṃ yathā-vuttānaṃ satipatthāna-sammappadhāna-vibhāvana-ñāṇādīnaṃ anant’ āparimeyya-bhedānaṃ anañña-sādhāraṇānaṃ paññā-visesānaṃ-vasena Bhagavā tathāni ñāṇāni āgato adhigato ti, Tathāgato. Evam pi tathāni āgato ti, Tathāgato.

Kathaṃ⁵ tathā-gato ti Tathāgato? Yā sā Bhagavato abhijāti abhisambodhi dhamma-vinaya-paññāpanā anupādisesa-nibbāna-dhātuyo. Tathā vā vuttaṃ hoti. Yadatthaṃ Loka-nāthena abhipatthitā pavattitā ca tadatthassa ekanta-siddhiyā avisaṃvādanato aviparītattha-vuttiyā tathā avitathā anaññathā, tathā hi. Ayaṃ Bhagavā Bodhi-satta-bhūto

¹ C. omits vib. sad.² C. omits.³ A. nivutta.⁴ Cf. Pts. 174.⁵ A. tathaṃ.

samatiṇṣa-pāramī-paripūraṇādikaṇ Buddhatta-padaṇ sabbattha¹ Buddhatta-hetuṇ sampādetvā, Tusita-pure t̥hito 'va Buddha-kolāhalaṇ sutvā,² dasa-sahasā-cakka-vāla-devatāhi ekato sannipatitāhi upasankamitvā,

Kālo 'yaṇ te, Mahāvīra, uppajja mātu-kucchiyaṇ,
Sadevakaṇ tārayanto, bujjhassu amataṇ padan ti.

(DhpA. i, 84)

Āyācito uppanna-pubba-nimitto pañca-mahā-vilokanāni viloketvā, 'idān' āhaṇ³ manussa-yoniyaṇ uppajjitvā, abhisambujjhissāmī' ti Āsālhi-puṇṇamāya Śakya-rāja-kule Mahāmāyāya deviyā kucchimhi paṭisandhiṇ gahetvā, dasa-māse deva-manussehi mahatā-parihārena⁴ parihariyamāno, Visākha-puṇṇamāya paccūsa-samaye abhijātiṇ pāpuṇi. Abhijāta-kkhaṇe paṇ' assa paṭisandhi-gaṇhana-kkhaṇe viya dvattiṇṣa pubba-nimittāni pāturaheṣuṇ : ayaṇ hi dasa-sahasā loka-dhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi : dasasu cakka-vāla-sahasāsesu appamāno obhāso phari. Tassa taṇ siriṇ daṭṭhukāmā viya andhā cakkhūni paṭilabhiṇsu : badhirā saddaṇ suṇiṇsu, mūgā samālaṇiṇsu, khujjā ujugattā aheṣuṇ, pangulā padasā gamanaṇ paṭilabhiṇsu, bandhana-gatā sabba-sattā andu-bandhanādihi mucciṇsu, sabba-narakesu⁵ aggi nibbāyi, petti-visaye khuppiṇsā vūpasami, tiracchānānaṇ bhayaṇ n' āhosi, sabba-sattānaṇ rogo vūpasami, sabba-sattā piyaṇ-vadā aheṣuṇ. Madhuren' ākārena⁶ assā hasiṇsu,⁷ vāraṇā gajjiṇsu, sabba-turiyāni saka-saka-ninnādaṇ mucciṇsu aghaṭṭitāni⁸ yeva, manussānaṇ hatth' ūpagādinī ābharaṇāni madhuren' ākārena viraviṇsu.⁹ Sabba-disā vipprasannā aheṣuṇ, sattānaṇ sukhaṇ uppādayamāno mudu sītalo vāto vāyi, akāla meggho vassi, paṭhavito pi udakaṇ ubbhijjitvā vissandi, pakkhino ākāsa-gamanaṇ vijahiṇsu, nadiyo assandamānā¹⁰ aṭṭhiṇsu. Mahā-samudde madhuraṇ udakaṇ ahosi,¹¹ upakkilesa-vinimutte suriye dissamāne eva ākāsa-gatā sabba jotiyo

¹ A. omits Budd . . . sabbattha.

² A. omits.

³ A. idha n' āhaṇ.

⁴ C_{2,3} parivārena (cf. JA. i, 51)

⁵ C. -nirayesu.

⁶ C. omits ākārena.

⁷ A. -mahisā.

⁸ A. agajjitāni.

⁹ A. pavīṇsu; C. raviṇsu.

¹⁰ C. asand.

¹¹ Our Comy. here inserts lines down to sabbatthakam.

jotiṅsu. Thapetvā arūpāvacara-deve sesā sabbe devā¹ sabbe pi nerayikā dissamāna-rūpā ahesuṇ. Duttara-kūta-vāṭa-selādayo² anāvaraṇa-bhūtā ahesuṇ. Sattānaṇ cutū-papātā n' ahesuṇ. Sabbaṇ anitṭha-gandhaṇ abhibhāvitvā dibba-gandho pavāyi. Sabbaṇ phalūpagā rukkhā phaladharā sampajjiṅsu. Mahā-samudde sabbatthakam eva pañca-vaṇṇehi padumehi sañchanna-talo ahosi. Thalaja-jalajādini sabba-pupphāni pupphiṅsu. Rukkhānaṇ khandhesu khandha-padumāni, sākhāsu sākhā-padumāni, latāsu latā-padumāni pupphiṅsu. Mahi-tale silā-talāni bhinditvā uparūpari satta satta hutvā daṇḍa-padumāni nāma nikkhamiṅsu. Ākāse olambaka-padumāni nāma nibbattiṅsu. Samantato puppha-vassaṇ vassi. Ākāse dibba-turiyāni vajjiṅsu. Sakala-dasa-sahassi-loka-dhātu vaṭṭetvā vissaṭṭha-mālā-gulaṇ viya uppīletvā baddha-mālā-kalāpo viya alaṅkata-paṭiyattaṇ mālā-sanaṇ viya ca eka-mālā-mālini vipphuranta-vāla-vijanī puppha-dhūpa-gandha-parivāsītā parama-sobhagga-ppattā ahosi. Tāni ca pubba-nimittāni upari adhigantabbānaṇ anekesaṇ visesādhigamaṇaṇ nimitta-bhūtāni yeva ahesuṇ.

Evaṇ anekacchariya-pātubhāva-paṭimaṇḍitā c' āyaṇ abhi-jāti. Yadatthaṇ anena abhisambodhi patthitā tassā abhisambodhiyā ekanta-siddhi tathā 'va ahosi avitathā anaññathā. Tathā ye Buddha-veneyya-bodha-neyya-bandhavā te sabbe pi anavasesato sayam eva Bhagavatā vinitā: ye ca sāvakehi veneyyā dhamma-veneyyā ca te hi sāvakādīhi vinitā vinayaṇ gaccha ti gamiyanti cā ti. Yadatthaṇ Bhagavatā abhisambodhi abhiṇipatthitā tadatthassa ekanta-siddhiyā abhisambodhi tathā avitathā anaññathā. Api ca yassa yassa neyya-dhammassa yo yo sabhāvo³ bujjhitabbo, so so hattha-tale thapita-āmalakaṇ viya āvajjana-paṭibaddhena attano ñāṇena aviparītaṇ anavasesato Bhagavatā abhisambuddho ti. Evam pi abhisambodhi tathā avitathā anaññathā.⁴

Tathā tesāṇ dhammānaṇ tathā desetabba-ppakāraṇ tesam pi sattānaṇ āsay' ānusaya-carit' ādhimuttiṇ samma-d-eva

¹ C, avasesā sadevā.

² A. tadū-kūṭaka-vadādisse nadayo; C. taru-kūṭaka.

³ A. satto 'va.

⁴ Cf. DA. 43-4.

oloketvā, dhammatāṇ avijahanten' eva paññatti-mayaṇ vo-
hāra-mattāṇ¹ anatidhāvanten'² eva ca dhammatāṇ vibhāven-
tena³ yathāparādha-yathājjhāsayaṇ yathā-dhammañ ca anu-
sāsantena Bhagavatā veneyyā vinītā. Ariya-bhūmi-sampā-
pikā pi dhamma-vinaya-paññāpanā pi 'ssa⁴ tadattha-siddhiyā
yathā-bhūta-vuttiyā ca tathā avitathā anaññathā. Tathā
yā sā Bhagavatā anuppattā paṭhaviyādi phassa-vedanādi
rūpārūpa-sabhāva-vinimmuttā lujjana-bhāvābhāvato loka-
sattābhāvātītā tamasā-visaṇṣaṭṭhattā kenaci anobhāsaniyā
loka-sabhāvābhāvato eva gati-ādi-bhāva-rahitā appatitṭhā
anārammaṇā amata-mahānibbāna-dhātu khandha-saṅkhā-
tānaṇ upādinnānaṇ lesa-mattassā pi abhāvato anupādisesā
ti pavuccati.

Yaṇ sandhāya vuttaṇ, "Atthi, bhikkhave, tad-āyatanaṇ,
yattha n' eva paṭhavi na āpo na tejo na vāyo na ākāś' ānañc'
āyatanaṇ, na viññāṇ' ānañc' āyatanaṇ,⁵ na akiñcaññ'
āyatanaṇ, na n' eva-saññā-nāsaññāyatanaṇ, n' āyaṇ loko,
na paraloko, na ubho candima-suriyā. Tam ahaṇ,⁶ bhik-
khave, n' eva āgatiṇ vadāmi na gatiṇ na ṭhitiṇ na cutiṇ
na upapattiṇ. Appatitṭhaṇ,⁷ appavattaṇ, anārammaṇaṇ
ev' etaṇ.⁸ Es' ev' anto dukkhassā" ti (Ud. 80). So⁹
sabbesam pi upādāna-kkhandhānaṇ atthangamo, sabba-
saṅkhārānaṇ samatho, sabb' ūpadhīnaṇ paṭinissaggo, sabba-
dukkhānaṇ vūpasamo, sabb' ālayānaṇ samugghāto, sabba-
vaṭṭānaṇ¹⁰ upacchedo, accanta-santi-lakkhaṇā ti yathā-vutta-
sabhāvassa kadāci pi avisaṇvādanato tathā avitathā anañ-
ñathā. Evam etā abhijāti ādikā tathā gato upagato adhigato¹¹
paṭipanno patto ti Tathāgato. Evaṇ Bhagavā tathā-gato ti,
Tathāgato.

Kathaṇ tathā-vidho ti, Tathāgato? Yathā-vidhā purimakā
Sammā-sambuddhā ayam pi Bhagavā tathā-vidho ti. Kiṇ vut-
taṇ hoti? Yathā-vidhā te Bhagavanto magga-sīlena, phala-
sīlena, sabbena pi lokiya-lokuttara-sīlena, magga-samādhinā,

¹ C₂₋₄ paññattitāya vohāra-magga.

³ A, B. vibhāvanta-.

⁵ C. viññāṇaṇ'.

⁷ C. na ppatitṭhaṇ.

⁹ A. sā ti; C. sā.

² A. āratidhāv-.

⁴ C. paṇ' assa.

⁶ St. tad amhaṇ.

⁸ St. eva taṇ.

¹⁰ A, C. -vajjānaṇ.

¹¹ A. omits.

phala-samādhinā, magga-paññāya, phala-paññāya, sabbāya pi lokiya-lokuttara-paññāya, devasikaṇ valañjitaḥbehi, catu-vīsati-koṭi-sata-sahassa-samāpatti-vihārehi, tadanga-vimuttiya, vikkhambhana-vimuttiyā, samuccheda-vimuttiyā, paṭippassaddhi-vimuttiyā, nissaraṇa-vimuttiyā ti sankhepato. Vitthārato pana anant' āparimāṇa-bhedehi, acinteyyānubhāvehi, sakala-sabbapāññu-guṇehi ayam pi amhākaṇ Bhagavā tathā-vidho. Sabbesaṇ purimakā Sammā-sambuddhānaṇ āyuvemattaṇ, sarīra-ppamāṇa-vemattaṇ, kula-vemattaṇ, dukkaracariyā-vemattaṇ, raṇsi-vemattaṇ¹ ti, imehi pañcāhi vemattehi siyā vemattaṇ, na pana sīla-visuddhiyādisu visuddhisu² vemattaṇ. Samatha-vipassanā-paṭipattiyaṇ attanā-paṭividdha-guṇesu ca kiñci nānā-karaṇaṇ atthi. Atha kho majjhe bhinnasuvannaṇ viya aññaṃ-añña-nibbisesā te Buddhā Bhagavanto. Tasmā yathā-vidhā purimakā Sammā-sambuddhā ayam pi Bhagavā tathā-vidho ti, Tathāgato. Evaṇ tathā-vidho ti, Tathāgato. Vidhattho c' ettha gata-saddo. Tathā hi lokiya-vidha yutta gata-sadde pakāratthe vadanti.

Kathaṇ tathā pavattito³ ti Tathāgato? Anañña-sādhāraṇena iddhānubhāvena samannāgatattā attha-paṭisambhidādināṇ ukkaṇsa-pārami-pattiyā anāvaraṇa-ñāṇa⁴-paṭilābhena ca Bhagavato kāya-pavattiyādīnaṇ katthaci paṭighāt' ābhāvato yathā-ruci tathā gataṇ āgati-gamaṇaṇ kāya-vacī-citta-ppavatti etassā ti tathāgato. Evaṇ tathā pavattito ti, Tathāgato.

Kathaṇ tatthehi āgato ti Tathāgato? Bodhi-sambhāraṇe tappatipakkha-ppavatti-saṅkhātāṇ n' atthi etassa atathan ti tatthehi āgato. So pan' assa tatha-bhāvo acchera⁵-dāna-pārami ādisu aviparīta ādīnav' ānisaṇsa paccavekkhaṇādi naya-ppavattehi ñāṇehi āgato Tathāgato. Athavā kilesābhisaṅkhāra-ppavatti-saṅkhātāṇ khandha-pavatti-saṅkhātam eva vā pañcasu pi gatīsu gata-gamaṇaṇ etassa n' atthi ti āgato. Sa-upādisesa-anupādisesa-nibbāna-pattiyā svāyam assa āgata-bhāvo tatthehi ariya-magga-ñāṇehi ti. Evaṇ Bhagavā tatthehi āgato ti, Tathāgato.

¹ A. kamma-vem-, dukkiriya-vem-, rasmi-vemattaṇ ti.

² A. omits. ³ A. pavattiko. ⁴ C₂ -lābhe. ⁵ A, C₂ macchera-.

Kathaṇ tathā gata-bhāvena Tathāgato? Tathā gata-bhāvenā ti Tathāgatassa sambhāvena atthitāyā ti attho. Ko pan' esa Tathāgato. Yassa atthitāya Bhagavā Tathāgato ti vuccatī ti? Saddhammo ti, ariya-maggo tāva yathā yuga-nandha-samatha-vipassanā-balena anavasesato kilesa-pakkhe samūhan' antena samuccheda-ppahāṇa-vasena gantabbattā tathāgato: phala-dhammo, yathā attano maggānurūpaṇ paṭippassaddhi-pahāṇa-vasena gantabbattā tathāgato pavatto: Nibbāna-dhammo pana, yathā gato paññāya paṭividdho sakala-vaṭṭa-dukkha-vūpasamāya sampajjati Buddhādīhi tathāgato sacchikato ti, Tathāgato: pariyaṭṭi-dhammo ti pi, yathā purima-buddhehi sutta-geyyādi-vasena pavattito, ādi-kalyāṇa-pakāsaṇa-vasena veneyyāṇaṇ āsayādi anurūpa-pavattito, tathā amhākam pi Bhagavato ti tathāgato gato gadito¹ pavatto ti, Tathāgato. Yathā Bhagavatā desito tathā Bhagavato sāvakehi gato āgato² ti, Tathāgato. Evaṇ sabbo pi saddhammo tathāgato. Ten' āha Sakko devānam indo,

Tathāgataṇ deva-manussa-pūjitaṇ

Dhammaṇ namassāma, suvatthi hotū ti (Sn. 237)

Svāyaṇ atthi³ Bhagavā Tathāgato. Yathā ca dhammo evaṇ ariya-sangho pi, yathā atta-hitāya para-hitāya ca paṭipannehi suvisuddhaṇ pubba-bhāga samatha-vipassanā paṭipadaṇ purakkhatvā tena tena maggena gantabbaṇ tathā gato ti, Tathāgato.

Yathā vā Bhagavatā sacca-paṭicca-samuppādādayo desitā tathā Buddhattā tathā gadanato ca Tathāgato. Ten' āha Sakko deva-rājā,

Tathāgataṇ deva-manussa-pūjitaṇ

Sanghaṇ namassāma, suvatthi hotū ti (Sn. 238)

Svāssa sāvaka-bhūto atthi ti Bhagavā Tathāgato. Evaṇ tathā gata-bhāven' eva Tathāgato ti.⁴

Idam pi ca Tathāgatassa tathā-gata-bhāva-dīpane mukha-mattakam eva. Sabbākārena pana Tathāgato' va Tathāga-

¹ A. gadādito; cf. P.J. i, 183, 196.

² A. abyāgato.

³ A. omits.

⁴ Cf. P.J. loc. cit. (tena tena maggena tathā gatato tathāgato ti).

tassa Tathāgata-bhāvaṃ vaṇṇeyya.¹ Idaṃ hi tathāgata-padaṃ mahantaṃ mahā-gatikaṃ mahā-visayaṃ, tassa appamāda-padassa viya tepiṭakam pi Buddha-vacanaṃ yuttito attha-bhāvena āharanto atitthena² pakkhanto³ dhamma-kathiko ti vattabbo. Tatth' idaṃ⁴ vuccati:

Yath' eva loke purimā mahesino⁵
 Sabbaññu-bhāvaṃ munayo idh' āgatā,
 Tathā ayaṃ Sakyamuni pi āgato
 Tathāgato vuccati tena cakkhumā.

(DA. 60; MA. 46)

Pahāya kāmādi-male asesato
 Samādhi-ñānehi yathāgatā jinā
 Purātanā Sakyamuni jutindharā
 Tathāgato tena Tathāgato mato.

Tathañ ca dhātāyatanādi lakkhaṇaṃ
 Sabhāva-sāmañña-vibhāgato ayaṃ
 Sayambhu-ñāneṇa jino samāgato,
 Tathā gato vuccati Sakya-pungavo.

Tathāni saccāni samanta-cakkhunā
 Tathā idappaccayatā ca sabbaso
 Anañña-neyyā nayato vibhāvitā,
 Tathā gato tena jino Tathāgato.

Aneka-bhedāsu pi loka-dhātusu
 Jinassa rūpāyatanādi gocare⁶
 Vicitta-bhede tatham eva dassanaṃ,
 Tathāgato tena samanta-locano.

¹ A. -bhāvā vasena.

² A, B. atittena vattabo: C. atitthe.

³ A. omits; B. pakkhanno; C₁₋₄ pakkhando; C. atitthe dhamma-kathiko pakkanto ti (*the sentence is from DA, 38, viz.: imasmiṃ tñāne Buddhādināṃ guṇe pakāsetto atitthena pakkhanto dhamma-kathiko ti na sakkā vattuṃ; edisesu hi tñānesu dhamma-kathikassa thāmo veditabbo*).

⁴ C. tatthedaṃ.

⁵ DA, MA. lokasmiṃ Vipassī-ādayo; C₂ mutito for purimā.

⁶ A. -ādito pare.

Yato ca dhammaṇ tatham eva bhāsati
 Karoti vā tass' ānurūpa¹ attano
 Guṇehi lokaṇ abhibhūyya iriyati,²
 Tathāgato tenā pi loka-nāyako.

Tathā pariññāya tathāya sabbaso
 Pavedi³ loka-ppabhavaṇ atikkami,
 Gato ca paccakkha-kiriyāya nibbutiṇ
 Yad'⁴ ariya-maggañ ca gato Tathā-gato.

Tathā paṭiññāya tathāya sabbaso
 Hitāya lokassa yato samāgato,
 Tathāya Nātho karuṇāya sabbadā
 Gato ca tena pī Jino Tathā-gato.

Tathāni ñāṇāni yato samāgato
 Yathā sabhāvaṇ visay' āvabhodato
 Tathābhijāti⁵-ppabhuti Tathāgato
 Tath'⁶ āttha sampādanato Tathāgato.

Yathā vidhā te purimā mahesino,
 Tathā vidho 'yam pi tathā yathā-ruci
 Pavatta-vācā-dana⁷-citta-bhāvato
 Tathāgato hi vuccati agga-puggalo.

Na Bodhi-sambhāra-vipakkhato pure
 Gataṇ, na saṅsāra-gataṇ pi c' āyaṇ,
 Na c' atthi Nāthassa bhavanta-dassino:
 Tatthehi tasmā āgato Tathāgato.

Tathāgato dhamma-dharo mahesino
 Yathā pahātabba-malaṇ pahiyati,
 Tathāgate ariya-gate pi Satthuno
 Tathāgato tena samaṅgi-bhāvato ti.

¹ A. tathā vā tathāya; B. vāssa anurūpa; C. tass' anurūpa-mattano.

² A, B, C₁₋₄ iriyati; C. -bhuyyariyati (cf. S. i, 52, *tathāvidho dukkhaṇ aticca iriyati*).

³ A. omits.

⁴ A. avedhi lokaṇ bhavā.

⁵ C₁ tathā vijāti; C₂ -ādhijāti.

⁶ MSS. tadattha. *Bhikkhu Sonānanda Thero of Ceylon suggests the above as the right reading.*

⁷ B. vākadana; C. vācādana. *The bhikkhu explains danu for tanu (body).*

Mahiddhikatā ti, paramena citta-vasi-bhāvena ca iddhi-vidha-yogena dhamm' ānubhāv' aññathatta-nippādana-samatthatā-saṅkhātāya mahatīyā iddhiyā samannāgatā, mahiddhi-katā. Cira-kāla-sambhūtena suvidūra-paṭipakkhena icchitattha-nibbatti-hetu-bhūtena mahā-jutikena puñña-tejena-samannāgatā, *mahānubhāvātā*. *Yatrā* ti, acchariya-pasaṅsa-kotūhala-hāsa-pasādiko pacatt' atthe nipāto. Tena yuttattā, *viṇayissati*¹ ti, anāgata-kāla-vacanaṇ. Attho pana atīta kāle yeva. Ayaṇ h' ettha attho: yā hi nāma ayaṇ Suppavāsā tathā dukkha-nimuggā kicchāpannā Bhagavato vacana-sama-kālam eva sukhena arogā arogaṇ puttaṇ vijāyī ti. *Attamano* ti, saka-mano. Bhagavati pasādena kilesa-rahita-citto ti attho. Kilesa-pariyutṭhitaṇ hi cittaṇ vase avattanato atta-mano ti na sakkā vattun ti. Attamano ti va pīti-somanassehi gahita-mano. *Pamudito* ti, pāmuḍḍa-yutto. *Pīti-somanassa-jāto* ti, jāta-balava-pīti-somanasso. *Athā* ti, pacchā. Tato katipāhassa accayena. *Satta bhattāni* ti, sattasu divasesu dātabba-bhattāni. *Svātānāyā* ti, svātana-puññatthaṇ yaṇ sve Buddha-pamukkhassa sanghassa dānavasena payir' upāsana-vasena ca bhavissati puññaṇ tadatthaṇ.

Atha kho Bhagavā āyasmantaṇ Mahāmoggallānaṇ āmantesi ti: kasmā āmantesi? Suppavāsāya sāmikassa pasāda-rakkhan' atthaṇ. Suppavāsā pana acala-ppasādā 'va, upāsakassa pana pasāda-rakkhaṇaṇ Mahāmoggallāna-ttherassa bhāro. Ten' āha "tuyh' eso upaṭṭhāko" ti. Tattha *tuyh' eso* ti, tuyhaṇ eso. *Tiṇṇaṇ dhammānaṇ pāṭibhogo* ti, mama bhogādīnaṇ tiṇṇaṇ dhammānaṇ ahāniyā avināsāya ayyo Mahāmoggallāno. *Yadi*² *pāṭibhogo*, 'yadi pāṭibhūto satta-divase atikkamitvā mama sakkā dānaṇ dātun' ti, 'yadi ayyena ñātan' ti dīpeti. Thero pi tassa tesu divasesu bhogānaṇ jīvitassa ca anupaddavaṇ passitvā āha: *dvīnaṇ kho tesu āvuso dhammānaṇ pāṭibhogo bhoganaṇ ca jīvitassa cā* ti, saddhā pan' assa citta-paṭibaddhā ti tass' eva bhāraṇ karonto, *saddhāya pana tvaññeva*³ *pāṭibhogo* ti āha. Api ca so upāsako diṭṭha-sacco tassa saddhāya aññathā-bhāvo n' atthi ti. Tathā vuttaṇ, ten' eva ca kāraṇena Bhagavatā pacchā pi tvaṇ karissasi ti, saññāpehi ti vuttaṇ. Upāsako

¹ St. vijāyati, but W. viṇayissati. ² St. omits. ³ St. tvaṇ yeva.

pi Satthari there ca gāravena Suppavāsāya tassā 'va puññaena vaḍḍhiṇ icchanto, *karotu Suppavāsā Koliya-dhītā satta-bhattāni*, *pacchāhaṇ karissāmi* ti anujāni. *Taṇ ca dārakan* ti, vijāta-divasato paṭṭhāya ekādasamaṇ divasaṇ atikkamitvā tato paraṇ sattāhaṇ Buddha-pamukhaṇ bhikkhu-sanghaṇ bhojetvā, sattame divase taṇ satta-vassikaṇ dārakaṇ Bhagavantaṇ bhikkhu-sanghaṇ ca vandāpesi. *Satta-vassāni* ti, satta ca saṇvaccharāni. Accanta-saṇyoga-vasen' ev' etaṇ upayoga-vacanaṇ. *Lohita-kumbhiyaṇ*¹ *vuttāhāni* ti, mātukucchiyaṇ attano gabbha-vāsa-dukkhaṇ sandhāya vadati. *Aññāni pi evarūpāni satta puttāni* ti, aññe pi evarūpe satta putte ti vattabbe linga-vipallāsena vuttaṇ. *Evarūpāni* ti, evaṇ satta-vassāni gabbha-dhāraṇa-vasena sattāhaṇ mūlha-gabbhatāya ca mahantaṇ dukkhaṇ pāpetvā uppajjanaka-putte² ti attho. Etena mātu-gāmānaṇ pana lolatāya puttalābhena atittī ti dasseti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ satta-divasādhikāni satta-saṇvaccharāni gabbha-dhāraṇādi-vasena pavattaṇ mahantaṇ dukkhaṇ ekapade viditvā, putta-lolatā-vasena yathā-vuttam atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ citta-sukha-pamatto viya pamatta-puggalaṇ iṭṭhākārena vañcitvā taṇhā-sinehassa pahāṇ' ākāraṇ ānubhāva-dīpaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *asātan* ti, amadhuraṇ asundaraṇ aniṭṭhaṇ. *Sātarūpenā* ti, iṭṭha-sabhāvena. *Piya-rūpenā* ti, piyāyitabbha-bhāvena. *Sukhassa-rūpenā* ti, sukha-sabhāvena.³ Idaṇ vuttaṇ hoti:—yasmā asātaṇ appiyaṇ dukkham eva samānaṇ sakalam pi vatta-gataṇ sankhāra-jātaṇ appahīna-vipallāsattā ayoniso-manisikārena iṭṭhiṇ viya, piyaṇ piya-sukhaṇ viya ca hutvā, upaṭṭhahamānaṇ sati-vippavāsa⁴-vasena pamatta-puggalaṇ ativattati, abhibhavati, ajjhottharati, tasmā imam pi Suppavāsaṇ puna pi sattakkhattuṇ evarūpaṇ asātaṇ appiyaṇ dukkhaṇ sātādi-paṭirūpakena putta-saṇkhāten' eva vatthu-sukhena ajjhottharati ti.

A t t h a m a S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i t t h i t ā.

¹ St. kumbhiyā.

² A. patto.

³ C. sukha-sa-bhāvena.

⁴ C. vipa-vasena (the passage is from JA. i, 410; cf. DhA. i, 384 ff.).

9.

Navame: *Pubbārāme*¹ ti, Sāvattḥiyaṇ pācīna-disā-bhāge Anurādhapurassa Uttama-devī-vihāra-sadise ṭhāne kārīte ārāme. *Migāramātu-pāsāde* ti, Migāmamātuyā-pāsāde.² Ta-trāyaṇ anupubbi-kathā.

Atīte sata-sahassa-kappa matthake Padumuttarassa Bhagavato kāle³ ekā upasikā aññatara-upāsikaṇ attano agg' upaṭṭhāyika-ṭṭhāne ṭhapentaṇ disvā,⁴ Bhagavantaṇ niman-tetvā, Buddha-pamukhassa bhikkhu-sata-sahassassa⁵-dānaṇ datvā, Bhagavato nipaccākāraṇ katvā, 'anāgate tumhādisassa Buddhassa agg' upaṭṭhāyikā bhaveyyan' ti patthanaṇ akāsi. Sā kappa-sata-sahassaṇ devesu ca manussesu ca saṇsaritvā ambhakaṇ Bhagavato kāle Bhaddiya-nagare Meṇḍaka-seṭṭhi-puttassa Dhanañjaya-seṭṭhino gehe Sumanā-deviyā kucchis-miṇ paṭisandhiṇ gaṇhi. Jāta-kāle pan' assā Visākhā ti nāmaṇ akaṇsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiya-nagaraṇ agamāsi tadā pañcahi-dārīka-satehi saddhiṇ⁶ Bhagavato paccuggan-tvā paṭhama-dassanen' eva sotāpannā ahosi.

Aparabhāge Sāvattḥiyā Migāraseṭṭhi-puttassa Puṇṇa-vaḍḍhana-kumārassa gehaṇ gatā. Tattha taṇ sasuro Migaseṭṭhi upakāra-vasena mātu-ṭṭhāne ṭhapesi. Tasmā Migāramātā ti vuccati. Sā attano mahā-lātā-pasādhanaṇ vissajjetvā nava-koṭṭhi Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca vasan' atthāya karisa-matte bhūmi-bhāge upari-bhūmiyaṇ pañca gabbha-satāni, heṭṭhā-bhūmiyaṇ pañca-satāni ti gabbha-sahassa-paṭimaṇḍitaṇ pāsādaṇ kāresi.⁷ Tena vuttaṇ Migāramātū pāsāde ti.

Kocid eva attho ti, kiñcid eva payojanaṇ. *Raṇṇe* ti, rājini. *Paṭibaddho*⁸ ti, āsatto. Visākhāya ñāti-kulato maṇi-muttādi racitaṇ tādisaṇ bhaṇḍa-jātaṇ⁹ tassā paṇṇākār' atthāya pesitaṇ.

¹ Cf. DhpA. i, 384; AngA. 404-18.

² C. omits.

³ C. omits and reads -dasabalaṇ.

⁴ C. uppaṭṭhāne ṭhapentaṇ disvā.

⁵ A. bhikkhu-sanghassa-sata-sahassassa.

⁶ Cf. JA. 5, 11; DhpA. i, 388.

⁷ DhpA. i, 414.

⁸ St. -bandho.

⁹ A. rajatādi saṇhacca-jātaṇ.

Taṇṇa nagara-dvāra-ppattaṇṇa suṇṇikā tattha suṇṇikaṇṇa gaṇṇhantā tad-anurūpaṇṇa agahetvā atirekaṇṇa gaṇṇhiṇṇsu. Taṇṇa sutvā Vi-sākhā rañño tam atthaṇṇa nivedetu-kāmā paṭirūpa-parivārena rāja-nivesanaṇṇa agamāsi. Tasmiṇṇa khaṇe rājā Mallikāya deviyā saddhiṇṇa antopuraṇṇa gato¹ hoti. Visākhā okāsaṇṇa alabhamānā 'idāni labhissāmi' ti bhojana-velaṇṇa atikkamitvā, chinna-bhattā hutvā pakkāmi. Evaṇṇa dvīha-tīhaṇṇa gantvā pi okāsaṇṇa na labhi yeva. Iti rājā anivedito pi tassa attha-vinicchayassa okāsa-karaṇena yathādhippāyaṇṇa na tīreti ti vutto.

Tattha yathādhippāyaṇṇa ti, adhippāy' ānurūpaṇṇa. Na tīreti ti, na niṭṭhāpeti. Mahā-upāsikā hi raññāyatta-suṇṇikaṇṇa eva rañño datvā itaraṇṇa vissajjāpetuṇṇa adhippāyo. Tassā rañño na diṭṭhattā, evaṇṇa na tīreti ti. Handā ti, vossagg' atthe nipāto. Divādivassā² ti, divasassa divā: majjhantike kāle ti attho. Kenacid eva karaṇīyena divasassa divā dvīha-tīhaṇṇa rāja-nivesana-dvāraṇṇa gacchanti tassa atthassa anīṭṭhitattā 'niratthakam eva upasaṇṇikaṇṇa. Bhagavati upasaṇṇikamanam eva pana dassanā-anuttariyādi-paṭilābha-kāraṇattā sātthakan' ti, 'evāhaṇṇa, bhante, imāya velāya idh' āgatā' ti, imam atthaṇṇa dassenti mahā-upāsikā idha me, bhante ti ādim āha. Etam atthan ti, etaṇṇa parāyattatāya adhippāyā samijjhana-saṇṇkhātāṇṇa atthaṇṇa viditvā. Imaṇṇa udānaṇṇa ti, imaṇṇa parādhin' āparādhina-vuttinaṇṇa ādinavānisaṇṇa-paridīpakaṇṇa udānaṇṇa udānesi.

Tattha sabbaṇṇa paravaṇṇa dukkhaṇṇa ti, yaṇṇa kiṇci attha-jātaṇṇa payojanaṇṇa para-vasaṇṇa par' āyattaṇṇa taṇṇa attano icchāya nipphādetuṇṇa asakkuneyyatāya, dukkhaṇṇa, dukkh' āvahaṇṇa hoti ti attho. Sabbaṇṇa issariyaṇṇa sukhaṇṇa ti, duvidhaṇṇa issariyaṇṇa, lokiyaṇṇa lokuttaraṇṇa ca. Tattha lokiyaṇṇa, rāj' issariyādi c' eva lokiya-jjhānābhīṇṇa-nibbattaṇṇa: citt' issariyaṇṇa ca lokuttara-magga-phal' ādhigama-nimittaṇṇa³ nirodh' issariyaṇṇa ca, lokuttaraṇṇa. Tesu yaṇṇa cākka-vatti-bhāva-pariyosānaṇṇa manussesu issariyaṇṇa ca Sakkādiṇaṇṇa tasmiṇṇa tasmiṇṇa deva-nikāye āhipacca-bhūtaṇṇa issariyaṇṇa ca tad-ubhayaṇṇa yaḍi pi kamm' ānubhāvena yaṭh' icchita-nipphattiyaṇṇa sukha-nimittatāya sukhaṇṇa, vipariṇāma-dukkhatāya pana sabbathā dukkham eva. Tathā anic-

¹ A. purato hoti.² W. divasā.³ A. cittaṇṇa.

cantikatāya lokiya-jjhāna-nibbattaṇaṇ citta' issariyaṇ: nirodh' issariyam eva pana loka-dhammehi akampaniyato anivatti-sabhāvattā ca ekanta-sukhaṇ nāma. Yam pan' ettha sabbatth' eva aparādhinatāya labhati citta-sukhaṇ, taṇ sandhāya Satthā "sabbhaṇ issariyaṇ sukhan" ti āha.

Sādhāraṇe vihaññanti ti, idaṇ 'sabbhaṇ paravaṣaṇaṇ dukkhan' ti imassa padassa attha-vivaranaṇ. Ayañ c' ettha attho:—sādhāraṇe payojane sādhetabbe sati tassa par' ādhinatāya yathādhippāyaṇ anipphajjanato ime sattā vihaññanti, vighātaṇ āpajjanti, kilamanti. Kasmā?¹ *Yogā hi duratikkamā* ti. Yasmā kāmayoga-bhavayoga-diṭṭhiyoga-avijjāyogā anādikāla - vibhāvitā anupacita - kusala - sambhārehi pajahituṇ asakkuṇeyyatāya duratikkamā, etesu diṭṭhiyogo paṭhamamaggena atikkamitabbo, kāmayoga tatiya-maggena, itare agga-maggena. Iti ariya-maggānaṇ duradhigamaniyattā ime yogā duratikkamā. Tasmā kāmayogādi-vasena icchitā-lābha-hetu sattā vihaññanti. Asādhāraṇe pana citta' issariye nirodh' issariye ca sati na kadāci pi vighātassa-sambhavo ti adhippāyo.

Athavā *sabbhaṇ paravaṣana* ti, yaṇ attano añña-paṭibaddha-paccayā yathā²-vutti-saṅkhātāṇ, taṇ sabbhaṇ anicca-sabhāvatāya dukkhaṇ. "Yad aniccaṇ taṇ dukkhan" ti (S. ii, 53) vuttaṇ. *Sabbhaṇ issariyaṇ* ti, sabba-saṅkhata-nissaṭṭha issariya-ṭṭhānatāya issariyaṇ ti, laddha-nāmaṇ nibbānaṇ. Taṇ taṇ upādisesādi-vibhāgaṇ sabbhaṇ sukhaṇ. "Nibbānaṇ paramaṇ sukhan" ti (M. i, 508) hi vuttaṇ. *Sādhāraṇe* ti, evaṇ dukkha-sukhe vavatthite ime sattā bahu sādhāraṇe dukkha-kāraṇe nimuggā hutvā vihaññanti. *Yogā hi duratikkamā* ti, yasmā te sabbattha nimujjanassa³ hetu-bhūtā kāma-yogādayo duratikkamā, tasmā tvam pi, Visāke, parāyattam' atthaṇ patthetvā alabhamānā vihaññasi ti adhippāyo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ C. omits.

² C. yatta.

³ So A, C₁, but C. nimajjanassa.

10.

Dasame: *Anupiyāyan*¹ ti, evaṇ nāmake nagare. *Ambavane* ti, tassa nagarassa avidūre Malla-rājūnaṇ ekaṇ amba-vanaṇ ahoṣi. Tattha Malla-rājūhi Bhagavato vihāro kārito. So amba-vanaṇ tv' eva² vuccati. Anupiyaṇ gocara-gāmaṇ katvā Bhagavā viharati. Tena vuttaṇ: Anupiyaṇ viharati ambavane ti. *Bhaddiyo*³ ti, tassa therassa nāmaṇ. *Kāligodhāya putto* ti, Kāligodhā nāma Sākiyānaṇ Sakka-rāja-devī yā ariya-sāvika āgata-phalā viññāta sāsanā. Tassa ayaṇ putto, tassa *Pabbajjā-vidhi-Khandhake* āgato 'va.

So pabbajitvā vipassanaṇ paṭṭhapetvā na cirass' eva chala-bhiñño ahoṣi, terasa ca dhutangāni samādāya vattati. Bhagavatā ca "etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ uccā-kulikānaṇ yadidaṇ Bhaddiyo Kāli-godhāya-putto" ti (A. i, 23) uccā-kulika bhāve etad agge ṭhapito asītiyā sāvakānaṇ abbhantaro. *Suññāgāra-gato*⁴ ti, "ṭhapetvā gāmaṇ ca gām' ūpacāraṇ ca avasesaṇ araññaṇ" ti (Vin. iii, 46) vuttaṇ araññaṇ rukkha-mūlaṇ ca ṭhapetvā aññaṇ pabbata-kandarādi-pabbajita-sārappaṇ nivāsa-ṭṭhānaṇ jana-sambādh' ābhāvato 'idha suññāgāraṇ' ti adhippetāṇ. Athavā vyādha-kassakānaṇ saddānaṇ ābhāvato vivittaṇ yaṇ kiñci agāraṇ pi suññāgāraṇ ti veditabbaṇ, taṇ suññāgāraṇ upagato. *Abhikkhaṇaṇ* ti, bahulaṇ. *Udānaṇ udāneti* ti, so hi āyasmā araññe divā-vihāraṇ upagato pi ratti-vās' upagato pi yebhuyyena phala-samāpatti sukhena nirodha-sukhena ca vītināmeti. Tasmā taṇ sukhaṇ sandhāya pubbe attanā anubhūtaṇ sabhayaṇ saparilāhaṇ rajja-sukhaṇ⁵ jigucchitvā, *aho sukhaṇ, aho sukhaṇ* ti, somanassa-sahitaṇ nāṇa-samuṭṭhānaṇ pīti-samuggāraṇ samuggirati.

Sutvāna tesāṇ etad ahoṣi ti, tesāṇ sambahulānaṇ bhikkhūnaṇ tassa āyasmato 'aho sukhaṇ, aho sukhaṇ' ti udānentassa udānaṇ sutvā, "nissaṇsayaṇ anabhirato brahmacariyaṇ carati" ti, evaṇ parivittakitaṇ ahoṣi. Te bhikkhu pu-thujjanā tassa āyasmato viveka-sukhaṇ sandhāya udānaṇ

¹ St. anup.; JA. i, 65, 140, anūp.

² A. tesu.

⁴ Cf. VM. 72, 270.

³ Cf. Vin. ii, 183.

⁵ A. rajju.

ajānantā evaṇ amaññiṇṇsu. Tena vuttaṇ nissaṇṣayan ti ādi. Tattha nissaṇṣayan ti, asandehena ekantena ti attho. 'Yaṇ so pubbe agāriya-bhūto samāno' ti pāliṇ vatvā 'anubhavī' ti vacana-sesena keci atthaṇ vaṇṇenti. Apare 'yaṇ sā' ti paṭhanti. *Yaṇ 'sa pubbe agāriya-bhūtassā'*¹ ti pana pāli. Tattha *yaṇ 'sā'* ti, yaṇ assa. Sandhi-vasena hi *a-kāra-sa-kāra-lopo*, 'evaṇ 'sa te': 'pupphaṇ 'sā uppajji' ti ca ādisu viya. Tass' attho: assa āyasmato Bhaddiyassa pabbajitato pubbe agāriya-bhūtassa gah' atṭhassa sato yaṇ rajja-sukhaṇ anubhūtaṇ. *So taṇ anussaramāno* ti, so taṇ sukhaṇ etarahi ukkaṇṭhana-vasena anussaranto. *Te bhikkhu Bhagavantaṇ etad avocun* ti, te sambahulā bhikkhū ullapana-sabhāva-saṇhitā tassa anuggahaṇ' ādhippāyena Bhagavantaṇ etad avocuṇ, na ujjhāna-vasena.²

Aññataran ti, nāma-gottena apākataṇ ekaṇ bhikkhuṇ. *Amantesī* ti, ānāpesi te bhikkhū saññāpetu-kāmo. *Evan* ti, vacana-sampañiggāhe: sādhu ti attho. Puna *evan* ti paṭiññāya abhikkhaṇe. *Aho sukhaṇ, aho sukhan ti, imaṇ udānaṇ udānesī* ti, yathā te bhikkhū vadanti, taṇ evaṇ tath' evā ti attano udānaṇ paṭijānāti. *Kim³ pana tvaṇ Bhaddiyā* ti: kasmā Bhagavā pucchati? Kiṇ tassa cittaṇ jānāti, no na jānāti?⁴ Ten' eva pana tam atthaṇ vadāpetvā te bhikkhū saññāpetuṇ pucchati. Vuttaṇ h' etaṇ: "Jānantā pi Tathāgatā pucchanti, jānantā pi na pucchanti" ti (Vin. ii ?) ādi. *Attha-vasan* ti, kāraṇaṇ. *Antepure* ti, itthāgārassa saṇvaraṇa-ṭṭhāna-bhūte rāja-gehassa abbhantare, yattha rājā nahāna-bhojana-sayanādiṇ kappeti. *Rakkhā susaṇvihita* ti, ārakkhā-hikata-purisehi rattisu⁵ pi yodhā samantato vihitā. *Bahi antepure* ti, attha-kāraṇa-ṭṭhānādi-ante purato bahi-bhūte rāja-gehe. *Evaṇ rakkhito gopito santo* ti, evaṇ rāja-gehe rāja-dhāniyaṇ rajja-desesu anto ca bahiṇ ca anekesu ṭhānesu aneka-satehi susaṇvihita-rakkh' āvāraṇa-gutti mam' eva nibbhay' atthaṇ phāsu-vihār' atthaṇ. Rakkhito gopito samāno ādini padāni aññamañña-vevacanāni.

¹ St. yassa pubbe agārika-bhūtassa; W. yaṇ sa.

² Cf. MA. 77.

⁴ C. na jānāti ti no na jānāti ?

³ St. kam.

⁵ A. gutti sutṭhu.

Athavā bhūto ti, para-rājūhi bhāyamāno. Ubbiggo ti, sakalā-rajje pi parikinno¹ ubbijjanaka-bhay' ubbegenā ubbiggo calito susaṇvihita-rakkh' āvaranato. Ussanki ti, rañña nāma sabba-kālaṇ avissatthena bhavitabban ti vacanena sabbattha avissāsa-vasena tesaṇ tesaṇ kicca-karaṇīyānaṇ paccaya-parisaṅkāya ca uddha-mukhaṇ saṅkamāno. Utrāsi² ti, 'santikā' va carehi pi ajānantass' eva me kadāci anatto bhaveyyā' ti uppannena sarīra-kampam pi uppādāna-samatthena tāsena utrāsi. Utrasto ti pi paṭhanti. Vihāsin ti, evambhūto hutvā vihariṇ. Etarahi ti, idāni pabbajita-kālato paṭṭhāya. Eko³ ti, asahāyo. Tena vivekaṭṭhakāyatan dasseti. Abhūto ti ādinaṇ padānaṇ vutta-vipariyāyena attho veditabbo. Bhayādi-nimittassa pariggahassa taṇ nimittassa ca kilesassa abhāven' ev' assa abhū' ādikāni etena citta-vivekaṇ dasseti. Appossukko ti, sarīra-guttiyaṇ nirussukko. Pannalomo ti, lomahaṇs' uppādakassa chambhitattassa abhāvena anuggatalomo. Pada-dvayen' āpi serī-vihāraṇ dasseti. Paradavutto⁴ ti, parehi dinnena cīvarādinā vattamāno: etena sabbaso sangābhāva-dīpana-mukhena avasesa-bhaya-hetu-virahitaṇ⁵ dasseti. Miga-bhūtena cetasā ti, vissattha-vihāritāya migassa viya jātena cittena. Migo hi amanussa-pathe araññe vasmāno vissattho tiṭṭhati, nisīdati, nipajjati, yena kāmāṇ ca pakkamati appaṭihata-ppacāro.⁶ Evaṇ aham pi viharāmi ti dasseti. Vuttaṇ h' etaṇ Pacceka-buddhena:

Migo araṇṇamhi yathā abaddho

Yen' icchitaṇ⁷ gacchati gocarāya:

Viññu naro seritaṇ⁸ pekkhamāno

Eko care khagga-visāna-kappo ti (Sn. 39).

Idaṇ kho aham, bhante, atthavaśan ti, "Bhagavā, yadidaṇ mama etarahi parama-viveka-sukhaṇ phala-samāpatti-sukhaṇ idam eva kāraṇaṇ sampassamāno 'aho sukhaṇ, aho sukhaṇ' ti udānam udānesin" ti. Etam atthan ti, etaṇ Bhaddiya-

¹ A. pakatikkho; C. pakatito.

² St. Vin. ii, 184, utrasto; W. utrāso.

³ St. ekako.

⁴ Vin. ii, 184, paradattavutto (v.l. paradavutto, paradatthavutto, corr. to bhutto). See Pāli Dict. and supra p. 46.

⁵ C. virahataṇ.

⁶ Cf. P.J. ii, 83 from M. i, 174-5.

⁷ Sn. icchakaṇ.

⁸ A. viññujano seritupekkha.

ttherassa puthujjana-visay' ātitaṇ viveka-sukha-sañkhātaṇ atthaṇ sabbākārato veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, iman sahetuka-bhaya-soka-vigamānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesi ti.

Tattha *yass' antarato*¹ *na santi kopā* ti, yassa ariya-puggalassa antarato abbhantare attano citte citta-kālusiya-karaṇato citta-pakopa-rāgādayo āghāta-vatthu-ādi-kāraṇa-bhedā anekabheda-kopā, *na santi*, maggena pahīnattā na vijjanti. Ayaṇ hi antarā-saddo 'kincāpi mañ ca tvañ ca kim antaran' ti (S. i, 201) ādisu kāraṇe dissati: 'antaraṭṭhake hima-pāta-samaye' ti (M. i, 79) ādisu vemajjhe: 'antarā ca Jetavanaṇ antarā ca Sāvattḥin' ti (*supra* i, 3) ādisu vivare: 'bhayam-antarato jātan' ti (It. 83; A. iv, 96) ādi viya² citte. Idhā pi citte eva datṭhabbo. Tena vuttaṇ 'antaro attano citte' ti.

Iti-bhavadbhavatañ ca vītivatto ti, yasmā bhavo ti sampatti abhavo vipatti, tathā bhavo ti vuddhi, abhavo ti hāni: bhavo ti vā sassataṇ, abhavo ti ucchedo: bhavo ti vā puññaṇ, abhavo ti pāpaṇ: bhavo ti vā sugati, abhavo ti duggati: bhavo ti vā khuddako, abhavo ti mahanto:—tasmā sā sampatti-vipatti-vuddhi-hāni-sassat' uccheda-puñña-pāpa-sugati-duggati-khuddaka-mahantañ ca uppatti-bhavaṇaṇ vasena iti aneka-ppakārā bhav' ābhavatā vuccati. Catuhi pi maggehi yathā-sambhavaṇ tena tena nayena taṇ iti-bhav' ābhavatañ ca vītivatto³ atikkanto hoti, attha-vasena vibhatti parināmetabbo.

Taṇ vigata-bhayaṇ ti, taṇ evarūpaṇ yathā-vutta-guṇa-sampannāgataṇ khīṇ' āsavaṇ citta-kop' ābhāvato iti bhav' ābhava-samatikkama-hetuto ca bhaya-hetu-vigamena vigata-bhayaṇ: viveka-sukhena agga-phala-sukhena *sukhaṇ*: vigata-bhayattā eva *asokaṇ*. *Devā n' ānubhavanti dassanāyā* ti, adhigata-magge ṭhapetvā sabbe pi uppatti-devā⁴ vāyamantā pi citt' ācāra-dassana-vasena dassanāya, datthuṇ, *n' ānubhavanti*, na abhisambhuṇanti, na sakkonti: pag' ev manussā. Sekkhā hi pi puthujjanā viya arahato citta-ppavattiṇ na iānanti.

Dasama Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Mucalinda-Vagga-Vaṇṇanā samattā.

¹ Cf. DA. 34, KhpA. 20, and *supra*, p. 109, where the word is discussed under kāraṇa-khapa-citta-vemajjha-vivara (Sn. 6; Vin. ii, 184).

² A. ādisu citte.

³ From PJ. ii, 20.

⁴ Cf. KhpA. 123.

III.

NANDA-VAGGA

1.

Nandavaggassa pathame: *aññataro bhikkhū* ti, nāma-gottena apākaṭo eko khīṇ' āsavo bhikkhu. So kira Rājagahvāsī kula-putto Moggallāna-ttherena saṅvejito saṅsāre dosaṅ disvā Satthu santike pabbajitvā, silāni sādhetvā,¹ catu-sacca-kammaṭṭhānaṅ gahetvā, na cirass' eva vipassanaṅ ussukkāpetvā arahattaṅ pāpuni. Tassa aparabhāge kharo ābādho uppajji. So paccavekkhanāya adhivāsento viharati. Khīṇ' āsavānaṅ hi cetasika-dukkhaṅ nāma n' atthi, kāyika-dukkhaṅ pana hoti yeva.² So ekadivasaṅ Bhagavato dhammaṅ desentassa n' ātidūre ṭhāne dukkhaṅ adhivāsento pallaṅkena nisīdi. Tena vuttaṅ: 'Bhagavato avidūre nisinno hoti' ti ādi. Tattha *pallaṅkan*³ ti, samantato ūru-baddh' āsanaṅ. *Ābhujitvā* ti, bandhitvā. *Ujjuṅ kāyaṅ paṇidhāyā* ti, uparimasarīraṅ ujukaṅ⁴ ṭhapetvā, atṭhārasa-piṭṭhi-kaṇṭake koṭiyā koṭiṅ paṭipādetvā. Evaṅ hi nisinnassa camma-maṇsa⁵-nahārūni na paṇamanti.⁶ Tasmā so tathā nisinno hoti. *Purāṇa-kamma-vipākajan* ti, pubbe katassa kammaassa vipāka-bhāvena jātaṅ purāṇa-kamma-vipāke vā sukha-dukkha-ppakāre vipāka-samudāye vā ekadesa-bhāvena jātaṅ. Kiṅ taṅ dukkhaṅ purāṇa-kamma-vipākajan ti ca iminā tassa ābādhasa kamma-samuṭṭhānataṅ dassento opakkamika-utu-viparināmajādi-bhāvaṅ paṭikkhipati.

Dukkhaṅ ti, pacura-janehi⁷ khamituṅ asakkuṇeyya-veda-

¹ A. sodhetvā.

² From VM. 271; cf. Pts. 176; DA 210 n.

³ VM. nisidantassa cammam-ansa (?).

⁴ So A, DA, VM, but C. na kamanti.

⁵ Mil. Pañ. 44.

⁶ VM. ujjuṅ.

⁷ C. puthujjanehi.

naṇ. *Tippaṇ*¹ ti, tikhiṇaṇ: abhibhavitvā pavattiyā balavaṇ. *Kharan* ti, kakkhalaṇ. *Kaṭukan* ti, asātaṇ. *Adhivāsento* ti, upari-vāsento, sahanto, khamanto. *Sato sampajāno* ti, vedanā pariggāhakānaṇ sati-sampajaññaṇaṇ vasena satimā sampajānanto ca. Idaṇ vuttaṇ hoti:—‘Ayaṇ vedanā nāma hutvā abhāv’ atthena² aniccā anitth’ ārammaṇaṇ ādi-paccaye paṭicca uppannattā paṭicca-samuppannā uppajjitvā, ekantena bhijjana-sabhāvattā khaya-dhammā vaya-dhammā virāga-dhammā nirodha-dhammā’ ti. Vedanāya aniccatā sallakhaṇa-vasena sato, karitāya sato, aviparītassa-bhāva-paṭi-vijjhana-vasena sampajāno ca hutvā. Athavā sati-vepulla-ppattiyā sabbatth’ eva kāya-vedanā citta-dhammesu suṭṭhu upaṭṭhita-satitāya sato. Tathā pañña-vepulla-ppattiyā pariggahita-saṅkhāratāya sampajāno.

Avihañña-māno ti, “Assutavā, bhikkhave, puthujjano aññatarena dukkha-dhammena phuṭṭho samāno socati, kilamati, paridevati, urattāliṇ kandati, sammohaṇ āpajjati” ti (M. i, 86)³ vutta-nayena andha-puthujjano viya na vihañña-māno, maggen’ eva samugghātattā ceto-dukkhaṇ anuppā-dento, kevalaṇ kamma-vipākaja-sarīra-dukkhaṇ adhivāsento, samāpattiṇ samāpanno viya nisinno hoti. *Addasā* ti, taṇ ayasmanantaṇ adhivāsana-khantiyā tathā nisinnaṇ addakkhi. *Etam atthan* ti, etaṇ tādīsassa pi rogassa vejjādīhi tikicchan’ atthaṇ anussukk’ āpajjana-kāraṇaṇ khīn’ āsavānaṇ loka-dhammehi anupakkilesa-sankhātaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ saṅkhāta-dhammānaṇ yehi kehici dukkha-dhammehi avighāta-patti-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sabba-kamma-jahassā* ti, pahīna-sabba-kammaṣṣa. Aggamaggassa hi uppanna-kālato paṭṭhāya arahato sabbāni kusalākusala-kammāni pahināni nāma honti, paṭisandhiṇ dātuṇ⁴ asamattha-bhāvato. *Bhikkhuno* ti, bhinna-kilesatāya bhikkhuno. *Dhūnamānassa purekataṇ rajan* ti, arahatta-ppattito pubbe-kataṇ rāga-rajādi-missatāya rajan ti laddha-nāmaṇ dukkha-vedaniyaṇ kamma-vipāka paṭisaṇvedanena.

¹ W. tibbaṇ; cf. MA. 79 (on M. i, 10).

² A. abhibhavanatthena.

³ Cf. A. ii, 188; iii, 54, 416.

⁴ A. dhātuṇ.

Taṇ dhunantassa viddhaṇsentassa arahatta-ppattiyā parato pana sāvajja-kiriyāya sambhavo yeva n' atthi: anavajja-kiriyāya bhava-mūlassa samucchinna-mūlatāya pupphaṇ viya phala-dāna-samatthatāya abhāvato kiriyā-mattā 'va hoti. *Amamassā* ti, rupādisu katthaci maman ti gahaṇ' ābhāvato amamassa mamañkāra rahitassa. Yassa hi mamaṇ-kāro atthi so atta-sinehena vejjādīhi sarīraṇ paṭijaggāpeti. Arahā pana amamo: tasmā so sarīra-paṭijaggane pi udāsīna-dhātuko 'va. *Ṭhitassā* ti, catubbidham pi oghaṇ taritvā nibbāna-thale ṭhitassa paṭisandhi-gahaṇe vā abhāvena ṭhitassa: sekha-puthujjanā hi kilesa-saṅkhārānaṇ appahinattā cuti-paṭisandhi-vasena saṅsāre dhāvanti nāma. Arahā pana tad-abhāvato ti vuccati. Athavā dasa-vidhe khīṇ' āsava-saṅkhāte ariya-dhamme ṭhitassa. *Tādīno* pi, "paṭikkūle appaṭikūla-saṅgī viharatī" ti (Pṭs. 212; VM. 382) ādinā nayena vuttāya pañca-vidhāya ariy' iddhiyā, aṭṭhahi loka-dhammehi akampaniyāya chalang' upekkhāya ca samannāgatena iṭṭhādisu ekasadisatā-saṅkhātena tādi-bhāvena, tādīno. *Attho n' atthi janaṇ lapetave* ti, 'mama bhesajjādīni karoṭhā' ti janaṇ lapetuṇ, kathetuṇ, payojanaṇ n' atthi. Sarīre nirapekkhabhāvato "paṇḍu-palāso" viya hi "bandhanā pamutto" (Vin. i, 96)¹ sayam eva 'ayaṇ kāyo bhijjitvā palātū' ti khīṇ' āsavānaṇ ajjhāsayo. Vuttaṇ h' etaṇ:

N' ābhikañkhāmi maraṇaṇ, n' ābhikañkhāmi jivitaṇ,

Kālaṇ ca paṭikañkhāmi, nibbisaṇ bhatako yathā ti.²

Athavā yaṇ kiñci nimittaṇ dassetvā 'kiṇ ayyassa icchitabban' ti *janaṇ lapetave* paccayehi nimantana-vasena lapāpetuṇ khīṇ' āsavassa attho n' atthi. Tādisassa micchājīvassa maggen' eva samugghātītattā ti attho. Iti Bhagavā 'kiss' āyaṇ theero attano rogaṇ vejjehi atikicchāpetvā Bhagavato avidūre nisīdati' ti cintentānaṇ tassa atikicchāpane kāraṇaṇ pakāsesi.

Paṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

¹ Cf. Dh. 235.

² S. i, 65 and Thag. 606 have n' ābhinandāmi, quoted at MP. 45, Manu vi, 45; cf. SnA. 38 and *infra*, Pāṭaligāma viii (S. text 286).

2.

Dutiye: *Nando*¹ ti, tassa nāmaṇ. So hi cakkavatti-lakkhaṇ' ūpetattā mātā-pitaro sa-parijanaṇ sakalaṇ ca ñāti-parivaṭṭaṇ nandayanto jāto Nando ti nāmaṇ labhi. *Bhagavato bhātā* ti, Bhagavato ekapitu-puttatāya bhātā, na hi Bhagavato sahodarā uppajjanti. Tena vuttaṇ: *mātucchā-putto* ti, cūla-mātu-putto ti attho. Mahāpajāpati-Gotamiyā hi so putto. *Anabhīrato* ti, na abhirato. *Brahmacariyaṇ* ti, brahma-seṭṭha-uttamaṇ cariyaṇ ekāsaṇaṇ eka-seyyaṇ methuna-viraṭiṇ. *Santānetun*² ti, paṭhama-cittato yāva carimaka³-cittaṇ sammā-paripunṇaṇ parisuddhaṇ sandhāretuṇ⁴ pavattetuṇ, dutiyena c' ettha brahmacariya-padena magga-brahmacariyassā pi sangaho veditabbo. *Sikkhaṇ paccakkhāyā* ti, upasampadakāle bhikkhu-bhāvena saddhiṇ samādinnaṇ nibbattetabba-bhāvena anuṭṭhitaṇ⁵ catubbidham pi sikkhaṇ⁶ paṭikkhipitvā: vissajjetvā ti attho. *Hīnāyā* ti, gihi-bhāvāya. *Āvattissāmī* ti, nivattissāmī. Kasmā pan' āyaṇ evaṇ evam ārocesi ti? Etth' āyaṇ anupubba-kathā.⁷

Bhagavā hi pavatta-vara-dhamma-cakko Rājagahaṇ gantvā Veluvane viharanto: "puttaṇ me ānetvā dassethā" ti Suddhodana-mahārājaena pesitesu sahasa-sahasā-parivāresu dasasu dūtesu saha parivārena arahattaṇ pattesu sabba-pacchā gantvā, arahatta-ppattena Kāludāyi-ttherena gamana-kālaṇ ñatvā, magga-vaṇṇaṇ⁸ vaṇṇetvā, jāti-bhūmi-gamanāya yācito, vīsati-sahasā-khiṇ'āsava-parivuto Kapilavatthu-nagaraṇ gantvā, ñāti-samāgame pokkhara-vassaṇ aṭṭh' uppatṭiṇ katvā, *Vessantara-jātakaṇ* kathetvā, punadivase piṇḍāya pavitṭho "uttitṭhe na-ppamajjeyyā" ti (Dhp. 168; J. i, '90) gāthāya pitarāṇ sotāpatti-phale patiṭṭhāpetvā, nivesanaṇ gantvā, "dhammaṇ care" ti (*ibid.*) gāthāya Mahāpajāpatiṇ sotāpatti-phale, rājānaṇ ca sakadāgāmi-phale patiṭṭhāpesi.

¹ Cf. DhpA. 118.

² St. and C. sandhāretuṇ, but A. and DhpA. as above; B. santāretuṇ.

³ A. purima; cf. M. i, 426.

⁴ C. suddhaṇ kāretuṇ.

⁵ So A, C, but C. anitṭhitaṇ.

⁶ Cf. Vibh. 248.

⁷ DhpA. i, 115; PJ. ii, 273.

⁸ C. -vaṇṇanaṇ.

Bhatta-kicc' āvasāne pana Rāhula-mātu-guṇa-kathaṃ nis-sāya *Canda-kinnara-jātakaṃ*¹ kathetvā, tatiyadivase Nanda-kumārassa abhiseka-geha-ppavesana-vivāha-mangalesu vattamānesu piṇḍāya pavisitvā, Nanda-kumārassa hatthe pattaṃ datvā, mangalaṃ vatvā, utthāy' āsanā pakkamanto kumārassa hatthato pattaṃ na gaṇhi. So pi Tathāgate gāravena "pattaṃ vo,² bhante, gaṇhathā" ti vattuṃ nāsakkhi. Evaṃ pana cintesi: 'sopāna-sīse pattaṃ gaṇhissatī' ti. Satthā tasmiṃ ṭhāne na gaṇhi. Itaro 'sopāna-mūle gaṇhissatī' ti cintesi. Satthā tatthā pi na gaṇhi. Itaro 'rājagane gaṇhissatī' ti cintesi. Satthā tatthā pi na gaṇhi. Kumāro nivattitukāmo anicchāya³ gacchanto Satthu gāravena 'pattaṃ gaṇhathā' ti vattuṃ na sakkoti. 'Idha gaṇhissatī, ettha ettha gaṇhissatī' ti cinto gacchati.

Tasmiṃ khāṇe Janapada-kaliyāṇiyā achikkhiṃsu: 'ayye, Bhagavā Nanda-rājānaṃ gaṇetvā gacchati. Tumhehi naṃ vinā-karissatī' ti. Sā udaka-bindūhi paggharantehi adḍh' ullikhitehi kesehi vegena pāsādaṃ āruya, sīha-pañjara-dvāre ṭhatvā, "tuvaṇṇaṃ kho ayya-putta āgaccheyyāsi" ti āha. Taṃ tassā vacanaṃ tassa hadaye tiriyaṃ patitvā viya ṭhitaṃ. Satthā pi tassa hatthato pattaṃ agahetvā 'va, taṃ viharāṇaṃ netvā, "pabbajissasi Nandā" ti āha. So Buddha-gāravena "na pabbajissāmi" ti avatvā, "āma pabbajissāmi" ti āha. Satthā "tena hi Nandaṃ pabbajethā" ti Kapila-puraṃ gantvā, tatiya-divase taṃ pabbājesi.

Sattame divase mātuyā alaṅkaritvā pesitaṃ 'dāyajjaṃ me, samaṇa, dehi' ti vatvā, attanā saddhiṃ ārām'⁴ āgataṃ Rāhulakumāraṃ pabbājesi. Punadivase *Mahādhammapāla-Jātakaṃ*⁵ kathetvā rājānaṃ anāgāmi-phale patiṭṭhāpesi. Iti Bhagavā Mahāpajāpatiṃ sotāpatti-phale, pitaṃ tisu phalesu patiṭṭhāpetvā, bhikkhu-saṅha parivuto punad eva Rājagahaṃ gantvā, tato Anāthapiṇḍikena Sāvattiṃ āgaman' atthāya gaṇita-paṭiñño, niṭṭhite Jetavana-mahāvihāre, tattha gantvā vasaṃ kappesi. Evaṃ Satthari Jetavane viharante āyasmā Nando

¹ J. i, 91; iv, 282-8.

² Dhpa. aruoiyā.

³ JA. iv, 50.

⁴ C. te.

⁵ C. omits.

attano anicchāya pabbajito kāmesu anādinava-dassāvi Jana-pada-kalyāṇiyā vutta-vacanaṃ anussaranto ukkaṇṭhito bhikkhūnaṃ attano anabhiratiṃ ārocesi. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena āyasmā Nando—pe—hīnāya vattissāmī* ti.

Kasmā pana taṃ Bhagavā pabbājesi ti? Puretaram eva ādinavaṃ dassetvā kāmehi naṃ vivecetvaṃ na sakkā, pabbā-jetvā pana upāyena tato vivecetvā uparivisesaṃ nibbattessā-mī ti veneyya-damana-kusalo Satthā evaṃ taṃ paṭhamāṃ pabbājesi. *Sākiyānī* ti, Sakya-rāja-dhītā. *Janapada-kalyāṇī* ti, janapadamhi kalyāṇī rupena uttamā cha-sarīra-dosa-rahitā pañca-kalyāṇa-samannāgatā. Sā hi yasmā nāti-digha nātirassa nātikisā nātithūlā nātikālī nāccodātā, atik-kanta-mānusaka-vaṇṇā appatta-dibba-vaṇṇā, tasmā cha-sarīra dosa-rahitā, chavi-kalyāṇaṃ maṃsa-kalyāṇaṃ nakha¹-kalyāṇaṃ aṭṭhi-kalyāṇaṃ vaya-kalyāṇaṃ ti imehi pañcahi kalyāṇehi samannāgatā, tattha attano sarir' obhāsena dasa dvādasa-hatthe ṭhāne ālokaṃ karoti. Piyangu-samā vā suvaṇṇa-samā vā hoti: ayam assa chavi-kalyāṇatā. Cattāro pan' assā hattha-pādā mukha-pariyosānaṃ ca lākhā-rasa-parikamma-katā² viya ratta-pavāla-ratta-kambalena sadisā honti. Ayam assā maṃsa-kalyāṇatā. Visati nakha-pattāni³ maṃsato amutta-ṭṭhāne lākhā-rasa-paripūritāni viya, mutta-ṭṭhāne khira-dhāra'-sadisāni honti. Ayam assā nākhā-kalyāṇatā. Dvattiṃsa-dantā suphassitā parisuddha-pavāla panti-sadisā vajira⁴-panti viya khāyanti. Ayam assā aṭṭhi-kalyāṇatā. Visati-vassa-satikā pi samānā solasa-vass' uddesikā viya hoti sā nipphalitā.⁵ Ayam assā vaya-kalyāṇatā. Sundarī ca hoti evarūpa-guṇa-samannāgatā. Tena vuttaṃ: *Janapada-kalyāṇī* ti.

*Gharā nikkhamantassā*⁶ ti, anādare sāmi-vacanaṃ. Gharato nikkhamato ti attho. Gharā nikkhamantan ti paṭhanti.

¹ A. nahārū-; cf. DhA. i, 387. *The order varies here.* JA. i, 394, nahāru-k.

² Cf. JA. iii, 183-4; iv, 256.

³ C. mattāni; A. pattāni.

⁴ A. sutṭhitā ca viya.

⁵ C. nibbalitā; JA. i, 394, nibbalipalitā (ni-pphalitā or ni-ppalitā, without a grey hair). A. reads (anādare ?) sā nibbalitā.

⁶ St. maṃ . . . nikkhamantaṃ; W. omits maṃ; DhA. -assā.

Upaḍḍh' ullikkhitehi kesehi ti, itthambhūta-lakkhaṇe karaṇa-vacanaṇ. Vippakat' ullikkhitehi kesehi upalakkhitā ti attho. Aḍḍhullikkhitehi ti pi paṭhanti. Ullikhitan ti phaṇādihi¹ kesa-saṇṭhāpanaṇ. Andukā-vidhānaṇ² ti pi vadanti. *Apaloketvā* ti, sineha-rasa³-vipphāra saṇsūcakena aḍḍh' akkhikā⁴ ābandhanti viya oloketvā. *Maṇ bhante* ti, pubbe pi man ti vatvā ukkaṇṭh' ākula-cittatāya, puna maṇ etad avocā ti āha. *Tuwaṭaṇ* ti, siḡhaṇ. *Taṃ anussaramāno* ti, taṇ tassā vacanaṇ. Taṇ tassā ākāra-sahitaṇ vā vadaṇaṇ anussaranto.

Bhagavā⁵ tassa vacanaṇ sutvā 'upāyen' assa rāgaṇ vūpasameśsāmī' ti iddhi-balena naṇ Tāvatiṇsa-bhavanaṇ nento antarā-magge ekasmiṇ jhāma⁶-khette jhāma-khāṇuka⁷-matthake nisinnaṇ cittaṇ-kaṇṇa-nāsā-nanguṭṭhaṇ ekaṇ paluṭṭha-makkatiṇ dassetvā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ dassesi.⁸

Pāliyaṇ pana eka-kkhaṇeṇ' eva Satthārā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ agamittha viya vuttaṇ. Taṇ gamanaṇ avatvā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ sandhāya vuttaṇ, 'gacchanto yeva hi Bhagavā ayasmato Nandassa antarā-magge taṇ paluṭṭha-makkatiṇ dassesi' ti. Yadi evaṇ kathaṇ sammiñjanādi-dassanaṇ? Taṇ antaradhāna-nidassanaṇ ti gahetabbaṇ. Evaṇ Satthā taṇ Tāvatiṇsa-bhavanaṇ netvā Sakkassa deva-rañño upaṭṭhānaṇ āgatāni kakūṭa-pādāni pañca-accharā-satāni attānaṇ vandetvā ṭhitāni dassetvā, Janapada-kalyāṇiyā tāsāṇ pañca-accharā-satānaṇ rūpa-sampattiṇ paṭicca visesaṇ pucchi. Tena vuttaṇ: *attha kho Bhagavā āyasmantaṇ Nandaṇ bāhāya gahetvā*—pe—*kakūṭa-pādāni* ti. Tattha *bāhāya*⁹ *gahetvā* ti, bāhumhi¹⁰ gahetvā viya. Bhagavā hi tadā tādisaṇ iddh' ābhisaṇkhāraṇ abhisaṇkhāsi, yathā āyasmā Nando bhuje¹¹ gahetvā Bhagavatā niyamāno viya ahosi. Tattha Bhagavatā sace tassa āyasmato Tāvatiṇsa-deva-lokassa dassanaṇ, sace pana tam eva vā icchitaṇ siyā, yathā nisinass' eva tassa taṇ devalokaṇ dasseyya¹²

¹ So A, C, but B. capalādi-rahitaṇ.

² A. ajjakā-vidh-; C. aṇḍukā.

⁴ A, C. akkhinā.

⁶ A. gāma-.

⁸ A, C. nesi.

⁹ W. bāhāyaṇ.

¹¹ A. bhuñjiṇ.

³ C_{1,2}. sineha-kara.

⁵ DhA. 118.

⁷ A. jhāpita-khānuka; DhA. jhāna-khānuka.

¹⁰ A. bahum pi.

¹² A. dassesi.

loka-vivaraṇ' iddhi-kāle viya, tam eva vā iddhiyā tattha peseyya: yasmā paṇ' assa dībh' attabhāvato manuss' attabhāvassa yo nīhīna-jigucchaniya-bhāvo tassa sukha-gaṇa' atthaṇ, antarā taṇ makkatiṇ dassetukāmo devaloka-siri-vibhava-sampattiyo ca ogāhetvā dassetukāmo ahosi, tasmā taṇ gahe-tvā tattha nesi, 'evaṇ hi 'ssa tadatthaṇ brahma-cariya-vāse visesato abhirati bhavissati' ti.

*Kakūṭa*¹-pādānī ti, ratta-vaṇṇatāya pārāpata-pāda-sadisa-pādānī. Tā kira sabbā pi Kassapassa Bhagavato sāvakānaṇ pāda-makkhaṇa-tela-dānena tādisā sukumāra-pādā ahesuṇ.² *Passasi* no ti, passasi nu. *Abhirūpatarā* ti, viṣiṭṭha-rūpatarā; *dassaniyatarā* ti, divasam pi passantānaṇ atitti-karaṇ' atthena passitabbatarā. *Pāsādīkatarā* ti, sabb' āvayava-sobhāya-samantato pasād' āvahatarā. Kasmā pana Bhagavā avassuta-cittaṇ āyasmantaṇ Nandaṇ accharāyo olokāpesi? Sukheṇ' ev' assa kilese nīharituṇ. Yathā hi kusalo vejjo ussanna-dosaṇ puggalaṇ tikicchanto sineha-pānādinā paṭhamaṇ dose ukkiledetvā, pacchā vamaṇa-virecanehi³ samma-d-eva nīha-rapeti, evaṇ vineyya-damaṇa-kusalo Bhagavā ussanna-rāgaṇ āyasmantaṇ Nandaṇ devaccharāyo dassetvā ukkiledesi⁴ ariya-magga-bhesajjena anavasesato nīharitukāmo ti vedītabbaṇ. *Palutṭha*⁵-makkatī ti, jhāmanga-paccanga-makkatī. *Evam eva kko* ti, yathā sā, bhante tumhehi mayhaṇ dasitā chinna-kaṇṇa-nāsā-palutṭha-makkatī Janapada-kalyāṇiṇ upādāya, evam eva Janapada-kalyāṇi imāni pañca accharā-satāni upādāyā ti attho. *Pañcannaṇ accharā-satānaṇ* ti, upayoge sāmi-vacanaṇ: pañca-accharā-satānī ti attho. Avayava-sambandhe vā etaṇ sāmi-vacanaṇ. Tena pañcannaṇ accharā-satānaṇ rūpa-sampattiṇ upanidhāyā ti adhippāyo: upanidhāyā ti ca samīpe ṭhapetvā⁶ upādāyā ti attho. *Saṅkhaṇ* ti, gaṇanaṇ: kalaṇ vā. *Kala-bhāgaṇ* ti, kalāya pi bhāgaṇ. Ekaṇ solasa-koṭṭhāse katvā tato eka-koṭṭhāsaṇ gahe-tvā solas' addhā nīhaṭe⁷ tattha yo ekeko koṭṭhāso so kala-bhāgo

¹ W. kukkūṭa.² From PJ. ii, 274.³ A. na virecanehi.⁴ Cf. DA. 255; PJ. ii, 274.⁵ W. paludda; DhA. palutṭha (v.l. paluddha).⁶ A. ṭhatvā.⁷ A. nīhaṭe; C₁ gaṇite; C. solasadhā.

ti adhippeto. Tam pi kala-bhāgaṇ na upeti¹ ti vadati. *Upa-nidhin* ti, 'imāya ayaṇ sādisi'² ti upamā-bhāvena gahetvā samīpe ṭhapanam pi. Yass' atthāya anabhirato taṇ brahma-cariyaṇ pubbe vuttaṇ pākatañ cā ti. Taṇ anāmasitvā tattha abhiratiyaṇ ādara-janan' atthaṇ *abhirama*, *Nanda*, *abhirama*, *Nandā* ti, āmeṇḍita-vasena vuttaṇ.

Ahaṇ te pāṭibhogo ti, kasmā Bhagavā tassa brahma-cariya-vāsaṇ icchanto abrahma-cariya-vāsassa pāṭibhogaṇ upagañchi? Yath' assa ārammaṇe rāgo dalhaṇ nipati. Taṇ āgantuk' ārammaṇe sañkāmetvā³ sukhena sakkā jahāpetun ti pāṭibhogaṇ upagañchi. Anupubbi-kathāyaṇ sagga-kathā imassa atthassa nidassanaṇ.

Assosun ti, kathaṇ assosun? Bhagavā hi tadā āyasmante Nande vattaṇ dassetvā, attano divaṭṭhānaṇ gato upaṭṭhānaṇ āgatānaṇ bhikkhūnaṇ taṇ pavattiṇ kathetvā, yathā nāma kusalo puriso akkantaṇ āniṇ aññāya āpiyā nīharetvā puna taṇ hatthādihi sañcāletvā apaneti, evam eva āciṇṇa-visaye tassa rāgaṇ āgantuka-visayena nīharitvā puna tad api sagga-hetuṇ brahma-cariya-hetuṇ⁴ katvā, apanetu-kāmo "etha tumhe, bhikkhave, Nandaṇ bhikkhuṇ bhataka-vādena upakkita-vādena ca samudācarathā" ti āṇāpesi. Evaṇ bhikkhu assosun. Keci pana Bhagavā tathā-rūpaṇ iddh' ābhisañkhāraṇ abhisañkhāsi yathā te bhikkhū tam atthaṇ jāniṇsū ti vadanti. *Bhataka-vādena* ti, bhatako ti vādena: yo hi bhatiyā kammaṇ⁵ karoti, so bhatako ti vuccati. Ayam pi āyasmā accharā-sambhoga-nimittaṇ brahmacariyaṇ caranto bhatako viya hoti ti vuttaṇ bhataka-vādenā ti. *Upakkitaka-vādenā* ti, yo kahāpaṇādihi kiñci kiñci kiṇāti, so upakkitako ti vuccati. Ayam pi āyasmā accharānaṇ hetu attano brahmacariyaṇ kiṇāti, tasmā upakkitako ti evaṇ vacanena. Athavā Bhagavato āṇāya accharā-sambhoga-sañkhātāya bhatiyā brahma-cariya-vāsa-sañkhātāṇ jivitaṇ pavattento tāya bhatiyā yāpane Bhagavatā bhatiyamāno⁶ viya hoti ti bhatako ti vutto.

¹ W. nōpeti.

² Cf. Nid. 2, § 158; C. sādisi.

³ A, C, santāpetvā; cf. Asl. 264.

⁴ C. brahma-cariya-magga-hetuṇ.

⁵ A. bhatikammaṇ.

⁶ So A, C, but C. bhariyamāno.

Tathā accharā-sambhoga-saṅkhātaṃ vikkayaṃ ādātabbaṃ katvā Bhagavato ānattiyaṃ tiṭṭhanto tena vikkayena Bhagavatā upakkito viya hotī ti vuttaṃ upakkitako ti. *Attīyamāno* ti, piḷiyamāno dukkhā-piyamāno. *Harāyamāno* ti, lajjāyamāno. *Jigucchamāno* ti, paṭikulyatā¹ garahanto. *Eko* ti, asahāyo. *Vūpakattho* ti,² vatthu-kāmehi kilesa-kāmehi ca kāyena ca cittena ca apakattho. *Appamatto* ti, kammaṭṭhāne sati-avijahanto. *Ātāpī* ti, kāyika-cetasika-viriyātāpena³ ātāpī. Ātapati kilese ti,⁴ ātāpo, viriyaṃ. *Pahitatto*⁵ ti, kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissatth' attabhāvo: nibbāne vā pesita-citto. *Na cirass' evā* ti, kammaṭṭhān' ārambhato na ciren' eva. *Yass' atthāyā* ti, yassa atthāya. *Kula-puttā* ti, duvidhā kula-puttā: jāti-kulaputtā ca ācāra-kulaputtā ca: ayam pana ubhayathā pi kulaputto. *Samma-d-evā ti*, hetunā 'va kāraṇen' eva. *Agārasmū* ti, gharato. *Anāgāriyaṃ* ti, pabbajjaṃ. Kasi-vanijjādi-kammehi agārassa hitan ti agāriyaṃ nāma. Taṃ ettha n' atthi ti pabbajjā anagāriyā ti vuccati. *Pabbajantī* ti, upagacchanti. *Tadanuttaraṃ* ti, taṃ anuttaraṃ. *Brahma-cariya-pariyosānaṃ* ti, magga-brahma-cariyassa pariyosāna-bhūtaṃ arahatta-phalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā idha⁶ pabbajanti. *Ditthe* 'va dhamme ti, tasmiṃ yeva attabhāve. *Sayam abhiññā sacchikatvā* ti, attanā yeva paññāya paccakkhaṃ katvā. Aparappaccayena ñatvā⁷ ti attho. *Upasampajja vihāsī* ti, pāpuṇitvā sampādetvā vā vihāsi. Evaṃ viharanto ca *khīṇā jātī*—pe—*abhaññāsī* ti, imin' āssa paccavekkhana-bhūmi dassitā.

Tattha *khīṇā jātī* ti,⁸ na tāv' āssa atītā jāti khīṇā, pubbe vā khīṇattā. Na anāgatā pubbe c' eva etarahi ca anāgatattā eva, na paccuppannā, vijjamānattā. Maggassa pana abhāv-itattā yā eka-catu-pañca-vokāra-bhavesu eka-catu-pañca-

¹ C. patikulyato.

² Cf. MA. 180; PJ. ii, 157; for apakattho cf. S. i, 174 trans.

³ MA, PJ. -viriya-saṅkhātena ātāpena.

⁴ A. -kilesehi (cf. DA. 104, viriyaṃ kilesānaṃ ātāpena-vasena ātapan ti).

⁵ Cf. PvA. 143, nibbānaṃ pesita-citte.

⁶ A. iva.

⁷ PJ. paccayaṃ natvā; DA. paccayaṃ katvā.

⁸ A condensation of MA. 180, PJ. 158, and DA. 225.

kkhandha-ppabhedā jāti uppajjeyya, sā maggassa bhāvitattā anuppāda-dhammatāṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so magga-bhāvanāya pahīna-kilese paccavekkhitvā, kiles' ābhāve vijjamānam pi kammaṃ āyatiṃ appaṭisandhikaṃ hoti ti jānanena abhaññāsi.

Vusitan ti, vutthaṃ: parivutthaṃ niṭṭhāpitan ti attho. *Brahma-cariyaṃ* ti, magga-brahmacariyaṃ. Puthujjana-kalyāṇakena hi saddhiṃ satta-sekhā brahma-cariya-vāsaṃ vasantī nāma, khīṇ' āsavo vuttha-vāso. Tasmā so attano brahma-cariya-vāsaṃ paccavekkhanto vusitaṃ brahmācariyaṃ ti abhaññāsi. *Kataṃ karaṇīyaṃ* ti, catusu saccesu catuhi maggehi pariñña-pahāna-sacchikiriya-bhāvanā-vasena solasa-vidha-kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ. Puthujjana-kalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti nāma. Khīṇ' āsavo katakaraṇīyo: tasmā so attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto kataṃ karaṇīyaṃ ti abhaññāsi. *Nāparaṃ itthattāyā* ti, 'idāni puna ittham¹-bhāvāya, evaṃ solasa-kicca-bhāvāya, kilesa-kkhaṇḍāya vā magga-bhāvanāya kiccā me n' atthi' ti abhaññāsi. *Nāparaṃ itthattāyā* ti vā 'ittham-bhāvato imasmā evaṃ pakāra (idāni) vattamāna-kkhandha-santānā aparāṃ khandha-santānaṃ mayhaṃ n' atthi. Ime pana pañca-kkhandhā pariññātā tiṭṭhanti, chinna-mūlakā viya rukkhā, te carimāka-cittānirodhena anupādāno viya jātavedo nibbayissanti, apanṇatīka-bhāvaṃ gamissanti' ti abhaññāsi. *Āññataro* ti, eko. *Arahataṃ* ti, Bhagavato sāvakaṇaṃ arahantaṇaṃ abbhantara eko mahā-sāvako ahoṣi ti attho.

Āññatarā devatā ti, adhigata-magga-phalā eka brahma-devatā. Sā hi sayāṃ asekkhattā asekkha-visayaṃ abhaññāsi. Sekkhā hi taṃ taṃ sekkha-visayaṃ puthujjanaṃ ca attano puthujjana-visayaṃ eva jānanti. *Abhikkantāyā² rattiya* ti, parikkhīṇāya rattiya: majjhima-yāme ti attho. *Abhikkantavannā* ti, ati-uttama-vannā. *Kevala-kappaṃ* ti, anavasesena samantato. *Obhāsetvā* ti, attano pabbhāya cando viya suriyo viya ca Jetavanaṃ ekobhāsaṃ katvā. *Ten' upasaṅkamī* ti, āyasmato Nandassa arahatta-ppattiṃ veditvā pīti-somanassa-

¹ A, C, P.J. ittha-; DA, MA. ittham.

² St. ati-; W. abhi-.

jātā 'taṇ Bhagavato paṭivedissāmi' ti upasaṅkami. *Āsavānaṇ khayā* ti, ettha āsavantī¹ ti, āsavā. Cakkhu-dvārādīhi pavattantī ti attho. Athavā ā-gotrabhūṇ ā-bhavaggaṇ vā savantī ti, ā-savā. Ete dhamme etaṇ ca okāsaṇ anto-karitvā pavattantī ti attho. Cira-parivāsik' atṭhena² madirādayo-āsavā viyā ti pi āsavā. "Purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāyā" ti (A. v, 113) ādi vacanehi tesāṇ cira-parivāsikatā veditabbā. Athavā āyataṇ saṅsāra-dukkhaṇ savanti, pasavantī ti pi, āsavā. Purimo c' ettha attho kilesesu yujjati, pacchimo kamme pi. Na kevalaṇ ca kamma-kilesā eva āsavā, atha kho nāna-ppakārakā³ upaddavā pi. Tatha hi "N' āhaṇ, Cunda, diṭṭha-dhammikānaṇ yeva āsavānaṇ saṇvarāya dhammaṇ desemi" ti (D. iii, 129) ettha vivāda-mūla-bhūtā kilesā āsavā ti āgatā.

Yena dev' ūpapatty' assa gandhabbo vā vihangamo,

Yakkhattaṇ yena gaccheyyaṇ⁴ manussattaṇ ca aṇḍaje,⁵

Te mayhaṇ⁶ āsavā khīṇā viddhastā vinalīkatā ti

(A. ii, 29)

Ettha tebhūmakaṇ kammaṇ avasesā ca akusalā dhammā āsavā ti āgatā. "Diṭṭha-dhammikānaṇ āsavānaṇ saṇvarāya, samparāyikānaṇ āsavānaṇ paṭighātāyā" ti (Vin. iii, 21) parūpaghātā⁷-vipī aṭisāra-vadha-bandhanādayo c' eva apāya-dukkha-bhūtā ca nāna-ppakārā upaddavā.

Te paṇ' ete āsavā: *Vīṇaye* (iii, 21), "diṭṭha-dhammikānaṇ āsavānaṇ saṇvarāya, samparāyikānaṇ āsavānaṇ paṭighātāyā" ti dvidhā āgatā. *Salāyatane* (S. iv, 256), "Tayo 'me, āvuso, āsavā: kāmāsavā, bhavāsavā, avijjāsavā" ti tidhā āgatā: tathā aññesu ca suttantesu. *Abhidhamme*,⁸ te yeva diṭṭhā-savena saddhiṇ catudhā āgatā. *Nibbedhika-pariyāye*, "atthi, bhikkhave, āsavā niraya-gāminiyā⁹ ti (A. iii, 414) ādinā

¹ From Asl. 48 (*Expos.* 63); MA. 61; VM. 683; cf. Nett. 116.

² Asl. pārivāsi-; MA. parivāsik-. C. -vāsiy'. ³ C. -kārā.

⁴ C. -eyya; Ang. eyyaṇ (MA. 61).

⁵ MSS. and Ang. abbaje, with v.l. aṇḍaje (which better agrees with vihangamo; cf. *Pāli Dict.*).

⁶ C. tuyhaṇ.

⁷ MA. parūpavāda.

⁸ E.g., *Dhamma-saṅgaṇi*, 1086 ff.

⁹ So C. and MA. (Tik.), but Ang. *teṭṭ* gamaniyā.

pañcadhā āgatā. *Chakka-nipāte*, “atthi, bhikkhave, āsavā saṅvarā pahātabbā” ti (A. iii, 387) ādinā nayena chaddhā āgatā. *Sabbāsava-pariyāye*,¹ te yeva dassana-pahātabbehi saddhiṇ sattadhā āgatā. Idha pana Abhidhamma-nayena cattāro āsavā veditabbā.

Khayā ti, ettha pana ‘yo āsavānaṇ khayō bhedo paribhedo’ ti ādisu āsavānaṇ pabhedo āsava-kkhayo ti vutto. “Jānato ahaṇ, bhikkhave, passato āsavānaṇ khayaṇ vadāmī” ti (M. i, 7) ādisu āsavānaṇ āyatiṇ anuppādo āsava-kkhayo ti vutto.

“Sekhassa² sikkhamānassa uju-magg’ ānusārino

Khayasmiṇ paṭhamāṇ ñāṇaṇ tato añña anantarā” ti

(It. 53; A. i, 231)

ādisu maggo āsava-kkhayo ti vutto. “Āsavānaṇ khayā samaṇo hoti” ti (M. i, 284) ādisu phalaṇ.

“Paravajj’ ānupassissa niccaṇ ujjhāna-saññino

Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsava-kkhayā” ti

(Dhp. 253)

ādisu nibbānaṇ. Idha pana āsavānaṇ accanta-kkhayo anuppādo vā maggo vā āsavānaṇ khayō ti vutto.

Anāsavan ti, paṭippassaddhi-vasena sabbaso pahīn’ āsavaṇ. *Ceto-vimuttin* ti, arahatta-phala-samādhin. *Paññā-vimuttin* ti, arahatta-phala-paññā. Ubhaya-vacanaṇ magge viya phale pi samatha-vipassanānaṇ yuganandha-bhāva³-dassan’ atthaṇ. *Ñāṇan* ti sabbaññuta-ñāṇaṇ. Devatāya vacana-samanantaram eva tathā nu kho ti āvajjentassa Bhagavato pi paccavekkhaṇa-ñāṇaṇ uppajji ‘Nandena arahattaṇ sacchikatan’ ti. So hi āyasmā sahāya-bhikkhūhi tathā uppaṇḍiyamāno “bhariyaṇ vata mayā kataṇ yo ’haṇ evaṇ svākkhāte dhamma-vinaye pabbajitvā accharānaṇ paṭilābhāya Satthāraṇ paṭibhogaṇ akāsin” ti uppanna-saṇvego hirottappaṇ paccupaṭṭhāpetvā ghaṭanto vāyamanto arahattaṇ patvā cintesi “yan nūn’ āhaṇ Bhagavantaṇ etasmā paṭissavā moceyyan” ti. So Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā attano adhippāyaṇ Satthu ārocesi.

¹ (MA. imasmiṇ pana sutte), M. i, 6.

² A, MA. and texts sekhassa; C. sikkhāya.

³ Cf. VM. 149, 682, 708; Pts. 130.

Tena vuttaṃ *atha kho āyasmā Nando*—pe—*etasmā paṭissavā* ti. Tattha¹ *paṭissavā* ti pāṭibhoga-paṭissavā: accharāraṃ paṭilābhāya ahaṃ paṭibhūto ti paṭiññāya. Ath' assa Bhagavā “yasmā tayā aññā ārādhitā ti ñātam etaṃ mayā (devatā pi me ārocesi), tasmā n' āhaṃ paṭissavā idāni mocetabbo. Arahatta-ppattiyā 'va mocitattā” ti āha. Tena vuttaṃ *yadeva kho te, Nandā* ti ādi. Tattha *yadevā* ti, yadā eva. *Te* ti, tava. *Mutto* ti, pamutto. Idan vuṭṭaṃ hoti: ‘yasmiṃ yeva kāle āsavehi tava cittaṃ vimuttaṃ, anantaram ev' āhaṃ tato pāṭibhogato mutto’ ti. So pi āyasmā vipassanā kāle yeva ‘yadev' āhaṃ² indriya-saṃvaraṃ nissāya imaṃ vippakāra-ppatto tam eva suṭṭhu niggahessāmi’ ti ussāha-jāto balava-hirottappo tattha katādhikārattā ‘indriya-saṃvare ukkaṃsa-pāraṃ agamāsi. Tena vuttaṃ h' etaṃ: “Sace, bhikkhave, Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, cetaso samannāharitvā Nando puratthimaṃ disaṃ āloketi, ‘evam me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato abhijjhā domanassā pāpaka akusalā dhammā anvāssaveyyun’ ti, iti so tattha sampajāno hoti. Sace, bhikkhave, Nandassa pacchimā—pe—uttarā, dakkhiṇā, uddhaṃ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā taṃ anudisaṃ āloketi ‘evam me—pe—’ sampajāno hoti” ti. Ten' eva taṃ āyasmantaṃ Satthā “etad aggaṃ, bhikkhave, mama sāvakanāṃ bhikkhūnaṃ indriyesu gutta-dvārānaṃ yadidaṃ Nando” ti (A. i, 25) etad agge ṭhāpesi.

Etam atthaṃ viditvā ti, etaṃ āyasmato Nandassa sabbāsave khepetvā sukhādisu tādibhāva-ppatti-saṅkhātam atthaṃ sab-bākārato viditvā, *imaṃ udānaṃ* ti, tadattha-vibhāvanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *yassa nītinno paṇko*³ ti, yena ariya-puggalena ariya-magga-setunā sabbo diṭṭhi-paṇko saṃsāra-paṇko eva vā nibbāna-pāra-gamanena tinno. *Maddito kāma-kaṇṭako* ti, yena santānaṃ vijjhanato kāma-kaṇṭako ti laddha-nāmo sabbo kilesa-kāmo sabbo kāma-visūko magga-ñāṇa-daṇḍena maddito, bhaggo, anavasesato pahīno. *Moha-kkhaṇṇaṃ anup-patto* ti, evambhūto ca dukkhādi-visayassa sabbassa sammo-

¹ B, C₁₋₄ bhatta.

² A. yevamme bala; C₁ -thāma-balaṃ.

³ W. padaṇko; cf. Sn. 845, 945, kāma-paṇko duraccayo.

hassa khepanena moha-kkhaṇṇaṇ patto, arahatta-phalaṇ nibbānaṇ ca anuppatto. *Sukha-dukkhesu na vedhati sa bhikkhū* ti, so bhinna-kilesa bhikkhu iṭṭh' ārammaṇa-samāyogato uppannesu sukhesu aniṭṭh' ārammaṇa-samāyogato uppannesu dukkhesu ca na pavedhati na kampati. Taṇ nimittaṇ na cittikāraṇ āpajjati. *Sukha-dukkhesu* ti ca desanā-mattaṇ. Sabbesu pi loka-dhammesu na vedhatī ti veditabbaṇ.

Dutiya-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

3.

Tatiye: *Yasoja-pamukhānī* ti, ettha Yasojā ti tassa therassa nāmaṇ. Taṇ pubbangamaṇ katvā pabbajitattā vicaraṇato ca tāni pañca-bhikkhu-satāni Yasoja-pamukhānī ti vuttāni. Tesāṇ ayaṇ pubba-yogo¹:

Atite Kassapa-dasabalassa sāsane aññataro bhikkhu ārañña-ko araññe piṭṭhi-pāsāṇe katapaṇṇa-kuṭiyaṇ viharati. Tasmiṇ ca samaye pañca-sata corā gāma-ghātakādīni katvā, corikāya jīvantā cora-kammaṇ katvā, janapada-manussehi anubaddhā palāyamānā araññaṇ pavisitvā, tattha kiñci gahanaṇ vā paṭisaraṇaṇ vā apassantā avidūre taṇ bhikkhuṇ pāsāṇe nisinnaṇ disvā, vanditvā, taṇ pavattiṇ ācikkhitvā “amhākaṇ, bhante, paṭisaraṇaṇ hothā” ti yāciṇsu. Thero “tumhākaṇ sīla-sadisa-paṭisaraṇaṇ n' atthi. Sabbe pañca sīlāni samādiyathā” ti āha. Te “sādhū” ti sampatiṇchitvā sīlāni samādiyīṇsu. Thero “tumhe idāni sīlesu patitiṭṭhitā attano jīvitaṇ vināsentesu pi mā manaṇ padūsayitthā²” ti, kakac' ūpama-vidhiṇ ācikkhi.³ Te sādhū ti sampatiṇchīṇsu. Atha te jānapadā taṇ sampattā ito c' ito gavesantā te core disvā sabbe 'va jīvitā voropesuṇ. Te tesu manopadosa-mattam pi akatvā akhaṇḍa-sīlā kālaṇ katvā kāmāvacara-devesu nibbattiṇsu.

¹ Cf. P.J. ii, 307; Dhpa. (Kapila-sutta) iv, 39.

² A, P.J. padosayittha.

³ Cf. M. i, 129; VM. 280.

Tesu jettha-coro jettha-devaputto ahosi: itare tass' eva parivārā. Te aparāparaṇ saṅsarantā ekaṇ Buddhantaraṇ devaloke khepetvā, amhākaṇ Bhagavato kāle devalokato cavitvā, jettha-devaputto Sāvatti-nagara-dvāre kevaṭṭa-gāme pañca-sata-kula¹-jetthakassa kevaṭṭassa putto hutvā nibbatti. Yasojo ti 'ssa nāmaṇ akaṇsu. Itare pi avasesa-kevaṭṭānaṇ puttā hutvā nibbattiṇsu. Te pubba-sannivāseṇa sabbe pi sahāyakā hutvā saha-paṇsu²-kilantā anupubbena vayappattā ahesuṇ. Yasojo tesaṇ aggo ahosi. Te sabbe 'va ekato hutvā jālāni gahetvā nadī-talākādisu³ maccha-bandhanaṇ vicaranti. Ath' ekadivasaṇ Aciravatiyā nadiyā jāle khitte suvaṇṇa-vaṇṇo maccho anto jālaṇ pāvisi. Taṇ disvā sabbe pi kevaṭṭā “amhākaṇ puttā macche bandhantā suvaṇṇa-vaṇṇaṇ macchaṇ bandhiṇsu” ti haṭṭha-tuṭṭhā ahesuṇ. Atha te pañca-satā pi sahāyakā macchaṇ nāvāya pakkhipitvā nāvaṇ ukkhipitvā,⁴ rañño dassesuṇ. Rājā taṇ disvā “Bhagavā etassa vaṇṇa-kāraṇaṇ jānissatī” ti macchaṇ gahapetvā Bhagavato dassesi. Satthā “ayaṇ Kassapa-sammā-sambuddhassa sāsane osakkamāne pabbajitvā micchā-paṭipajjanto sāsanaṇ osakkāpetvā, niraye nibbatto ekaṇ Buddhantaraṇ niraye paccitvā, tato cuto Aciravatiyaṇ maccho hutvā nibbatto” ti vatvā, tassa mātu-bhāginīnaṇ ca niraye nibbatta-bhāvaṇ tassa bhātika-therassa parinibbuta-bhāvaṇ ca ten' eva kathāpetvā, imissā atth' uppattiyā *Kapila-suttaṇ*⁵ desesi. Satthu-desanaṇ sutvā te pañca-sata kevaṭṭa-puttā saṇvega-jātā hutvā, Bhagavato santike pabbajitvā, upasampannā hutvā, viveka-vāsaṇ vasanta Bhagavantaṇ dassanāya agamiṇsu.

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Yasoja-pamukhāni pañca-mattāni bhikkhu satāni* ti ādi. Tattha *te 'dha*⁶ ti, te idha. *Nevāsikehī* ti, nibaddha-vāsaṇ vasamānehi. *Paṭisammoma-mānā* ti, nevāsika-bhikkhūhi “kacc' āvuso khamaniyan” ti ādinā paṭisanthāra-vasena sammodanāya katāya “ām' āvuso khamaniyan” ti ādinā, puna sammodamānā tehi saddhiṇ samappavattamodā. *Senāsanāni paññāpayamānā* ti,

¹ A. pañca-kule-sate; C. pañca-kula-sata; DhA. -kula-satike.

² A, DhA. 308, 326, but C. paṇsu-kilikaṇ kilantā.

³ A. nadī-samuddakādisu.

⁴ A, DhA. omit.

⁵ P.J. ii, 305.

⁶ St. te ca; W. te 'dha.

ācariy' upajjhāyānaṃ attano ca pāpunāna-ttāhānāni¹ pucchitvā, tehi nevāsikehi tesāṃ 'idaṃ tumhakaṃ ācariyānaṃ idaṃ tumhakaṃ upajjhāyānaṃ, idaṃ tumhakaṃ pāpunāti' ti senāsānāni saṃvidhāpetvā, attanā va tattha gantvā, dvāra-vāta-pānāni² vivaritvā, mañca-piṭha-kaṭa-sarakādini³ haritvā, pappoṭhetvā, yathā-ttāhānaṃ tṭhapanādi-vasena paññāpentā ca patta-cīvarāni paṭisāmayamānā, 'bhante, idaṃ me pattāṃ tṭhāpetha: imaṃ ca cīvaraṃ, idaṃ thālakaṃ, idaṃ udakatumbaṃ,⁴ idaṃ me kattara-yaṭṭhin' ti, evaṃ samaṇa-parikkhāraṃ sangopayamānā. *Uccā-saddā mahā-saddā* ti, uddhaṃ uggat' atthena ucco saddo, yesaṃ te uccā-saddā: a-kārassa ā-kāraṃ katvā, samantato pattharaṃ' atthena mahanto saddo, yesaṃ te mahā-saddā. *Kevaṭṭā naññe maccha-vilope*⁵ ti, kevaṭṭā viya maccha-vilumpane. Yathā nāma kevaṭṭā udaye vaṭṭanato maccha-gaḥaṇ' atthaṃ pavattanato kevaṭṭā ti laddha-nāma, maccha-bandhā maccha-gaḥaṇ' atthaṃ jale jālaṃ pakkhipetvā 'paviṭṭho, na paviṭṭho; gahito, na gahito' ti ādinā uccā-sadda-mahā-saddā honti. Yathā ca te macchapacchi⁶-ādini tṭhāpita-ttāhāne mahājane gantvā 'mayhaṃ ekaṃ macchaṃ detha, mayhaṃ ekaṃ maccha-mālaṃ⁶ detha; amukassa dinno mahanto, mayhaṃ khuddako' ti ādini vatvā vilumpamāne tesāṃ paṭisedhanaṃ⁷ ādi vasena uccāsadda-mahāsaddā ca honti; evaṃ eva ete bhikkhū ti dasseti.

*Ete*⁸ ti, te ete. *Kinnu* ti, kissa nu: kim atthaṃ nū ti attho. *Te 'me* ti, te ime. *Paṇāmemi* ti, nīharāmi. *Te* ti,⁸ te tumhe. *Na vo mama santike vattabban*⁹ ti, tumhehi mayhaṃ santike na vasitabbaṃ. Ye tumhe mādisassa Buddhassa vasaṇa-ttāhānaṃ āgantvā evaṃ mahāsaddaṃ karoṭha. Attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sārappaṃ karissatha? Tumhādisānaṃ mama santike pana¹⁰ kiccaṃ n' atthi ti dīpeti. Evaṃ paṇāmitesu¹¹ ca Bhagavatā tesu ekabhikkhū pi Bhagavā 'tumhe

¹ A. pāpuraṇa-

² A, C, dvāra-vāta-pānāni; C. dvāraka-vātāni.

³ C. sabbāni nīharitvā.

⁴ MSS. -tucchaṃ.

⁵ St. macchan vilopā ti; W. vilopenti.

⁶ A. maccha-maccha-

⁷ A. paṭisevanādi.

⁸ Not in St.

⁹ C. vatthabbaṃ.

¹⁰ A. vasaṇa-

¹¹ A. evaṃ pana tesu.

mahāsadda-mattakena amhe paṇāmethā' ti vā aññaṃ vā kiñci paṭivacanāṃ avatvā, Buddha-gāravena sabbe Bhagavato vacanāṃ sampaticchantā 'evaṃ, bhante' ti vatvā nikkhamiṃsu. Evam pana tesāṃ ahosi: "mayaṃ Satthāraṃ passissāma, dhammaṃ sossāma, Satthu santike vasissāmā" ti āgatā, evarūpassa pana garuno Satthu santike āgantvā mahāsaddaṃ karimha: amhākaṃ paṇ'eva doso'yaṃ. Paṇāmitamhā tato, na laddhaṃ Satthu santike vatthuṃ samanta-pāsādikaṃ suvaṇṇa-vaṇṇaṃ sarīraṃ oloketuṃ, madhura-ssarena desitaṃ dhammaṃ sotuṃ' ti, te balava-domanassa-jātā hutvā pakkamiṃsu. *Sanṣāmetvā*¹ ti, surakkhaṃ katvā.

*Vajji*² ti, evaṃ nāmakko janapado. *Vajji* nāma jānapadino rāja-kumārā: tesāṃ nivāso eko pi janapado. Rūhi-vasena Vajji tv'eva vuccati. Tena vuttaṃ Vajjisū ti. *Vaggumudā*³ ti, evaṃ nāma lokassa puñña-sammata⁴ ekā nadī. Vatta-mudā⁵ ti pi pātho. *Attha-kāmenā* ti, kiñci payojanaṃ anapekkhitvā attham eva icchantena. *Hitesinā* ti, atthaṃ icchantena 'kin ti me sāvakaṃ vaṭṭa-dukkhā parimucceyyun' ti tassa attha-saṅkhātassa atthassa va hetu-bhūtassa hitassa esana-sīlena. Tato eva attano sarīra-khedāṃ⁶ agaṇetvā,⁷ dūre pi vineyya santikaṃ gantvā anukampanato. *Anukampakenā* ti, tam eva anukampaṃ upādāya mayaṃ paṇāmitā, na attano veyyā-vaccādi paccāsiṃsāya. Yasmā dhamma-garuno Buddhā Bhagavanto sammā-paṭipattiyā 'va pūjetabbā ye uccāsadda-karaṇa-matte pi paṇāmenti, tasmā *handa mayaṃ āvuso tathā vihāraṃ kappema*, sabbattha sati-sampajañña-yogena apaṇṇaka-paṭipadaṃ⁸ purentā yathā-gahita-kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpentā catu-iriyāpatha-vihāraṃ kappema, viharāma. *Yathā ho viharatan* ti, yathā amhesu viharantesu, *Bhagavā attamano assa*, sammā⁹ paṭipatti-pūjāya ārādhito bhaveyyā ti attho.

Ten' ev' antara-vassenā ti, tasmiṃ yeva antara-vasse mahā-

¹ St. paṭisametvā; W. sanṣāmetvā; A. sanṣāpatvā.

² Cf. KhpA. 160.

³ Cf. Dhpa. iii, 480; Vin. ii, 287; iv, 23, Vaggu; C₃ Vagga.

⁴ C₃ sampadā.

⁵ C₃ Vaggamudā.

⁶ A. -bhedaṃ.

⁷ C₂₋₃ agahetvā.

⁸ Cf. A. i, 113; VM. 392.

⁹ C. samā-.

pavāraṇaṇ anatikkamitvā 'va. *Sabb' eva tisso vijjā sacchākaṇsū* ti, sabbe yeva te pañca-sata bhikkhū pubbe-nivās' ānussati-ñāṇaṇ, dibba-cakkhu-ñāṇaṇ, āsava-kkhaya-ñāṇaṇ ti imā tisso pubbe-nivuttha-khandha-paṭicchāḍaka-moha-kkhandhādīnaṇ vinivijjhaṇ' aṭṭhena vijjā atta-paccakkhā akaṇsu. Lokiy' abhiññāsu imā yeva dve abhiññā āsava-kkhaya-ñāṇassa bahūpakārā, na tathā dibba-sota-ceto-pariya-iddhi-vidhā-ñāṇāni ti dassaṇ' atthaṇ vijjā-ttayaṇ ev' ettha tesā bhikkhūnaṇ adhigama-dassana-vasena uddhaṭaṇ. Tathā hi *Verañjussutte* Bhagavā Verañja-brāhmaṇassa¹ attano adhigamaṇ dasento vijjā-ttayaṇ eva dassesi, dibba-sota-ñāṇādīnaṇ abhāvato na: evaṇ tesam pi bhikkhūnaṇ vijjamānāni pi dibba-sota-ñāṇādīni na uddhaṭāni: chal-abhiññā hi te bhikkhū. Evañ ca katvā *Vaggumudāya nadiyā tīre antarahitā Mahāvane kūtājāra-sālāya Bhagavato sammukhe pāturahesun* ti, tesā bhikkhūnaṇ iddhi-valañjanaṇ² vakkhati.

*Yathābhirantaṇ*³ ti, yathājjhāsaṇaṇ. Buddhānaṇ hi ekasmiṇ ṭhāṇe vasantānaṇ chāy' ūdaka-vipattiṇ vā aphāsuka-senāsanaṇ vā manussānaṇ assaddhādi-bhāvaṇ vā āgamma anabhirati nāma n' atthi. Tesā sampattiya phāsuṇ viharāmā ti cira-vihāro pi n' atthi. Yattha pana Bhagavati viharante manussā saraṇesu vā paṭiṭṭhahanti silāni vā samādiyanti pabbajanti sotāpatti-maggādīni pāpunanti vā Satthā tesā paṭiṭṭhāpan' atthaṇ vasati, tad-abhāve pakkamati. Tadā hi Sāvattiyaṇ kattaḍḍa-buddha-kiccaṇ n' āhosi. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā Sāvattiyaṇ yathābhirantaṇ viharitvā yena Vesālī tena cārikaṇ pakkāmī* ti. *Cārikaṇ caramāno* ti, addhāna-gamaṇaṇ gacchanto. Cārikā ca nām'⁴ esā Bhagavato duvidhā, turita-cārikā aturita-cārikā ti. Tattha dūre pi bodhaneyya-puggalaṇ disvā tassa bodhaṇ' atthaṇ sahasā gamaṇaṇ turita-cārikā nāma. Sā Mahākassapa-paccuggamanādisu daṭṭhabbā. Yadā pana gāma-nigama-rājadhāni-paṭipāṭiya devasiṇaṇ yojana-dviyojana-vasena piṇḍapāta-cariyādihi lokaṇ anuggahanto gacchati, ayaṇ aturita-cārikā nāma. Ayam eva idhādhippetā. *Tad-avasari* ti, tena avasari, taṇ vā avasari, tathā

¹ M. i, 290-1.² A. bala-ñāṇaṇ.³ A. -rataṇ; C. -rattaṇ.⁴ A. cārikaṇ pana.

avasari pāvisi ti attho. *Tatrā* ti, tassañ. *Sudan* ti, nipāta-mattañ. *Vesāliyan* ti, tikkhattuj visāla-bhūtattā¹ *Vesālī* ti laddha-nāmake Licchavi-rājūnañ nagare. *Mahāvane* ti, mahā-vanañ nāma sayañ jātañ aropitañ² aparicchedañ mahantañ vanañ. Kapilavatthu-sāmanta pana mahāvanañ Himavantena saha ekābaddhañ aparicchedañ hutvā mahā-samuddaṇ āhacca tiṭṭhati. Idañ tādisañ na hoti.³ Aparicchedañ mahantañ vanañ ti, mahā-vanañ.

Kūṭāgāra-sālāyan ti, tasmiṇ Mahāvane Bhagavantañ uddissa kate ārāme: kūṭāgārañ⁴ anto katvā haṇsa-vaṭṭaka-channena katā sabbākāra-sampannā Buddhassa Bhagavato gandhakuṭi kūṭāgāra-sālā nāma. Tassañ kūṭāgāra-sālāyañ. *Vaggumudā-tīriyānañ* ti, Vaggumudā-tīra-vāsinañ. *Cetasū cetoparicca manasikarivā* ti, attano cittaena tesañ cittañ paricchijja manasikarivā cetopariya-ñāṇena vā sabbaññuta-ñāṇena vā tehi adhigata-visesañ jānitvā ti attho. *Āloka-jātā viyā* ti, sañjātāloka viya. Itarañ tass' eva vevacanañ, canda-sahassa-suriya-sahassemi obhāsita viyā ti attho. Yasmā te Yasoja-pamukhā pañca-sata-bhikkhū sabbaso avijj' andhakāra-vidhamanena āloka-bhūtā hutvā obhāsita⁵ viharanti, tasmā Bhagavā tehi ṭhita-disāya *āloka-jātā viya me, Ānanda, esū disā* ti ādinā vaṇṇa-bhaṇaṇ' āpadesena te bhikkhū pasaṇsati. Tena vuttañ: *yassaṇ disāyaṇ*⁶ *Vaggumudā-tīriyā bhikkhū viharanti* ti. *Appaṭikūla*⁷ ti, na paṭikūla: manāpā manoharā ti attho. Yasmiṇ hi padese sīlādi-guṇa-sampannā mahesinā viharanti, tañ kiñcāpi ukkūla-vikūla-visama-duggākārañ, atha kho manuññañ ramanīyam eva. Vuttañ h' etaṇ:

Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale,

Yattha arahanto viharanti tañ bhūmiṇ rāmaneyyakan ti

(Dhp. 98)

¹ So A, DA. 309, but C. visāli-katattā.

² C. aropimañ.

³ C₃₋₄ ṭhitañ tañ idaṇ tathā dīpanaṇ hoti.

⁴ Cf. DA. 43.

⁵ C. obhāsa-bhūtā hutvā.

⁶ W. yāyaṇ disāyaṇ.

⁷ St. reads after viharanti: gantaṇ appaṭikūl' āsi me manasikātuj (?) which phrases are omitted in two of his MSS. Comy. apparently has a text thus: -viharanti, Appaṭikūla (disā), and the remarks following support this view.

Pahīṇeyyāsi ti, peseyyāsi. *Satthā āyasmantānaṃ dassana-kāmo* ti, tesañ bhikkhūnaṃ santike pahēṇākāra¹-dassanaṃ. Iti Bhagavā yadatthaṃ te bhikkhū paṇāmesi, tam atthaṃ matthaka-ppattaṃ disvā, āradḍha-citto tesañ dassana-kāmataṃ therassa ārocesi. Evaṃ kir' assa ahosi: 'ahaṃ ime uccā-sadda-mahā-sadda-karaṇe paṇāmessāmi.² Atha te bhadro ass' ājāniyo viya kasābhighātena³ coditā saṃvega-ppattā mam' ārādhan' atthaṃ⁴ araññaṃ pavisitvā ghaṭantā vāyamantā khippam eva arahattaṃ sacchikarissantī' ti. Idāni te agga-phala-ppatte disvā tāya arahatta-ppattiyā ārādḍhita-citto tesañ dassana-kāmo hutvā, evaṃ Dhammabhaṇḍāgārikaṃ ānāpesi.

So bhikkhū ti, Ānanda-ttherena tathā āṇatto chal-abhiñño eko bhikkhu. *Pamukhe* ti, sammukhe. *Āneñja⁵-samādhinā* ti catuttha-jjhāna-pādakena agga⁶-phala-samādhinā. Arūpa-jjhāna-pādakenā ti pi vadanti. Āneñjena samādhinā ti pi pāṭho. Kasmā pana Bhagavā tesañ bhikkhūnaṃ āgamaṇaṃ jānanto paṭisanthāraṃ akatvā samāpattiṃ yeva samāpajji? Tesañ attano samāpattiṃ jānitvā samāpajjan' atthaṃ, na tesañ pubbe paṇāmitānaṃ idāni attanā samāna-sambhoga dassan' atthaṃ: ānubhāva-dīpan' atthaṃ vinā vacī-bhedena añña-byākarana-dīpan' atthañ ca: apare āhu pubbe paṇāmitānaṃ idāni attano santikaṃ āgatānaṃ anuttara-sukh' uppādanena anañña-sādhāraṇa-paṭisanthāra-karaṇ' atthan ti. Te pi āyasmanto Bhagavato ajjhāsayaṃ ñatvā taṃ yeva samāpattiṃ samāpajjiṃsu. Tena vuttaṃ: *katamena nu kho Bhagavā vihārena etarahi viharatī* ti ādi. Ettha ca rūpāvacara-catuttha-jjhānaṃ kosajjādīnaṃ pāripanthika-dhammānaṃ suvidhura⁷-bhāvato iddhiyā mūla-bhūtehi anonamanādihi solasa-hi vodāna-dhammehi samannāgamanato aniñja-ppattaṃ sayāṃ aniñjan' atthēna āneñjan⁸ ti vuccati. Vuttaṃ h' etaṃ⁹:

¹ A. pahīṇā-; C. pahēṇā-.

² C₁ paṇāmeyyāmi.

³ C. *repeats* tena; cf. Dh. 143-4.

⁴ C₂ sammāpaṭipajjanatthaṃ.

⁵ St. āneñjena. *Both forms are found.*

⁶ A. arahatta.

⁷ C. suvidūra.

⁸ A. āneñja-.

⁹ Pts. ii, 206; VM. 386.

“ Anonataṇ cittaṇ kosajje na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Anunnataṇ cittaṇ uddhacce na iñjati ti, āneñjaṇ.
 (Anabhinataṇ cittaṇ rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.)¹
 Anupanataṇ² cittaṇ byāpāde na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Anissitaṇ cittaṇ diṭṭhiyā na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Appaṭibaddhaṇ cittaṇ chanda-rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Vip̐pamuttaṇ cittaṇ kāma-rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Viṣaṇyuttaṇ cittaṇ kilese na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Vimariyādi-kataṇ³ cittaṇ kilesa-vimariyāde na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Ekatta-gataṇ cittaṇ nānatta-kilese na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Saddhāya-pariggahitaṇ cittaṇ assaddhiye na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Viriyena pariggahitaṇ cittaṇ kosajje na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Satiyā pariggahitaṇ cittaṇ pamāde na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Samādhinā pariggahitaṇ cittaṇ uddhacce na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Paññāya pariggahitaṇ cittaṇ avijjāya na iñjati ti, āneñ-
 jaṇ.⁴

Obhāsa-gataṇ cittaṇ avijj’⁵ āndhakāre na iñjati ti, āneñjan ”
 ti rūpāvacara-catuttha-jjhānam eva ca rūpa-virāga-bhāvanā-
 vasena pavattitaṇ ārammaṇa-vibhāgena, catubbidhaṇ arūp-
 āvacara-jjhānan ti; etesaṇ pañcannaṇ jhānānaṇ ānañja-
 voharo. Tesu yaṇ kiñci pādakaṇ katvā samāpannā arahatta-
 phala-samāpatti āneñja-samādhī ti Porānā.

Abhikkantāyā ti, atītāya. *Nikkhante* ti, niggate: apagate⁶
 ti attho. *Tuñhī ahoṣī* ti, Bhagavā ariyena tuñhī-bhāvena
 tuñhī ahoṣi. *Uddhate aruṇe* ti, uggate aruṇe; aruṇo nāma
 puratthima-disāya suriyodayato puretaraṇ eva vuṭṭhit’ obhāso.
Nandī-mukhiyā ti, rattiyaṇ aruṇassa uggatattā eva aruṇa-
 ppabhāya suriy’ ālok’ ūpajivino satte nandāpana⁷-mukhiyā

¹ C. omits.

² C. anabhirataṇ.

³ Pts. vipariy-.

⁴ A. omits the line.

⁵ Pts. kiles-.

⁶ A. apakante.

⁷ Dr. Stede writes: “ I take nandāpana as simple nt. caus. fr. √nand.
 ‘ The night having become (jātāya) as one with a face of gladdening ’ (we
 should, of course, expect ‘ the moon ’ and not suriya to be called ‘ face of
 the night ’). ”

viya rattiyā jātāya: vibhāsamānāyā ti attho. *Tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā* ti, yathā paricchedaṇ tato ānañja-samādhito arahatta-phala-samāpattito uṭṭhāya. *Sace kho tvaṇ, Ānanda, jāneyyāsi* ti, Bhagavā 'ime ca bhikkhū ettakaṇ kālaṇ iminā nāma samāpatti-sukhena vītināmenti' ti, Ānanda, yadi tvaṇ jāneyyāsi. *Ettakam pi te na paṭibhāseyyā*¹ ti, lokiya-paṭisammodanaṇ sandhāya yadidaṇ te 'abhikkhantā, bhante, ratti' ti ādinā tikkhattuṇ paṭibhānaṇ upaṭṭhitaṇ, tayidaṇ ettakam pi te na upaṭṭhaheyya. Yasmā ca kho tvaṇ, Ānanda, sekkho asekkhaṇ samāpatti-vihāraṇ na jānāsi, tasmā maṇ imesaṇ bhikkhūnaṇ lokiya-paṭisammodanaṇ kāretuṇ ussukkaṇ āpajji.² Ahaṇ pana imehi bhikkhūhi saddhiṇ lokuttara-paṭisammodananen' eva tiyāma-rattiṇ vītināmesin ti dassento Bhagavā āha: *ahañ ca, Ānanda, imāni ca pañca bhikkhu-satāni sabbe 'va ānañja-samādhinā nisīdimhā* ti. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ attanā samaṇ āneñja-samādhī-samāpajjana-samatthataṇ sañkhātaṇ vasi-bhāv' atthaṇ sabbākārato veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ anavasesaṇ rāgādi-pahāna-saṇsiddha-tādi³ udānaṇ udānesi.

Tattha *yassa jīto kāma-kaṇṭako* ti, kusala-pakkha-vijjhan' aṭṭhena kaṇṭaka-bhūto kilesa-kāmo yena ariya-puggalena anavasesaṇ jīto pahīno, eten' assa anunay' ābhāvaṇ dasseti. Gāma-kaṇṭako ti pi pāṭho. Tass' attho: gāme kaṇṭaka-ṭṭhāniyo sakalo vatthu-kāmo. *Yassa jīto* ti, jayo c' assa tappaṭibaddha-chanda-rāga-ppahānen' eva veditabbo. Tena tesaṇ bhikkhūnaṇ⁴ anāgāmi-maggo vutto hoti. *Akkoso ca [jīto]* ti, sambandho. *Vadho ca bandhanañ cā* ti, ettha pi es' eva nayo. Tesu akkosa-jayena vacī-duccarit' ābhāvo. Itarena kāya-duccarit' ābhāvo dassito: tena tan-nimittakassa byāpādassa anavasesa-ppahānena tatiya-maggo vutto hoti. Athavā, akkosādi-jaya-vacanena tatiya-maggo vutto hoti. Akkosādinaṇ accanta-samanaṇ tattha pakāsitaṇ hoti. Ubhayathā pi tesaṇ virodhādy-abhāvaṇ⁵ dasseti.

¹ W. -seyyuṇ.² A. samiddhatādi.³ A. virodhabhāvaṇ.⁴ C. āpajjiṇ.⁵ C. omits.

*Pabbato viya so ṭhito anejo*¹ ti, ejā vuccati calana-kilesa-paripantho. Ejā-hetūnaṃ avasesa-kilesānaṃ abhāvena anejo: anejattā yeva sabba-kilese hi paravāda-vātehi ca akampaniya-tāya ṭhito eka-ghana-pabbata-sadiso, *sukha-dukkhesu na vedhati sa bhikkhū* ti, so bhinna kilesa bhikkhu sukha-dukkha-nimittāṃ na kampaṭi ti heṭṭhā vutta-nayen' eva attho veditabbo. Iti Bhagavā tesāṃ pañca-satānaṃ bhikkhūnaṃ arahatt' ādhigamena tādibhāva-ppattiṃ ekajjhaṃ katvā ekapuggal' ādhiṭṭhānaṃ udānaṃ udānesi ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe: *parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā* ti, ārammaṇ' ābhimukhaṃ² satiṃ ṭhapayitvā: mukha-samīpe vā katvā: tathā hi *Vibhange* vuttaṃ: “Ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti supaṭṭhitā nāsikagge vā mukha-nimitte vā. Tena vuccati ‘parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā’ ti” ti (Vibh. 252). Athavā *pari* ti pariggah' aṭṭho *mukhaṃ* ti nīyān'³ attho, *satiṃ* ti upaṭṭhān' aṭṭho. Tena vuccati *parimukhaṃ satiṃ* ti, evaṃ *Paṭi-sambhidāya* (i, 176) vutta-nayena c' ettha attho 'veditabbo. Tatrāyaṃ saṅkhep' attho: “pariggahita-nīyāna-satiṃ katvā” ti nīyānaṃ ti ca satiyā ogāhitabba-ārammaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Ettha ca purimo pacchimo ca attho sabba-sangāhaka-vasena: itaro⁴ samāpattiyā pubba-bhāga-samannāhāra-vasena daṭṭhabbo sati-sisena c' etaṃ vuttaṃ. *Sati* ti vā “ye kāya-gati-satiṃ paribhuñjanti” ti (M. iii, 89; VM. 240) ādisu viya.

Katamaṃ paṇ' etaṃ jhānaṃ ti? Rūpāvacara-catutthajjhānaṃ pādakaṃ katvā samāpannaṃ arahatta-phala-jjhānaṃ. Kathaṃ paṇ' etaṃ jānitabbaṃ ti? Ānañja-samādhi-yogena. Therassa savisesaṃ niccala-bhāvaṃ kenaci akampaniyateṃ

¹ Cf. Nidd. ii, 353.

² From VM. 271 and DA. 210, kammaṭṭhānābhi-.

³ *Texts* niyān-.

⁴ A. inserts sangāhaka-vasena.

ca pabbatopamāya pakāsento Bhagavā imaṇ udānaṇ abhāsī ti. Gathāya eva ayam attho viññāyati. Na cāyaṇ nisajjā therassa sacca-paṭivedhāya, atha kho diṭṭha-dhamma-sukha-vihārāya. Pubbe yeva hi Sūkarakhata-leṇe attano bhāgi-neyyassa digha-nakha-paribbājakassa¹ Bhagavati dhammaṇ desente ayaṇ mahāthero sacca-paṭivedha-kiccaṇ matthakaṇ pāpesī ti. *Etam atthan* ti, therassa āneñja-samādhi-yogena tādibhāva-ppattiyā ca kenaci akampaniyata-sañkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā tad-attha-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yathā pi pabbato selo* ti, yathā silā-mayo ekaghana-silā-pabbato, na paṇsu-pabbato na missaka-pabbato cā ti attho. *Acalo suppatitṭhito* ti, sūpaṭṭhita mūlo pakati-vātehi acalo akampaniyo hoti. *Evaṇ moha-kkhayā bhikkhu pabbato 'va na vedhati* ti, mohassa anavasesa-ppahāṇā moha-mūlak-attā ca sabb'ākusalānaṇ pahīna-sabb'ākusalo bhikkhu, yathā so pabbato pakati-vātehi, evaṇ loka-dhammehi na vedhati na kampati. *Moha-kkhayo* ti vā yasmā nibbānaṇ arahattañ ca vuccati, tasmā moha-kkhaya-hetu-nibbānassa arahattassa ca adhigatattā catusu ariya-saccesu supatitṭhito asaṁāpanna-kāle pi yathā-vutta-pabbato viya na kenaci vedhati, pageva samāpanna-kāle ti adhippayo.

C a t u t t h a S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

o.

Pañcame: *kāyagatāya satiyā* ti, kāyānupassanā-vasena kāye gatāya kāyārammaṇāya satiyā. Itthambhūta-lakkhaṇe idaṇ karaṇa-vacanaṇ. *Ajjhattan* ti, idha ajjhattaṇ nāma niyak' ajjhattaṇ. Tasmā attani atta-santāne² ti attho. Athavā, yasmā kamma-ṭṭhāna-bhūto kesādiko dvattiṇsa koṭṭhāsa-samudāyo idha kāyo ti adhippeto, tasmā ajjhattan ti padasse.

¹ M. i, 497; DA. 233; Dhpa. 125.

² Asl. 169; DA. 183; VM. 156.

gocar' ajjhattan ti attho veditabbo. *Supatīṭṭhitāyā* ti, niyak' ajjhatta-bhūte gocar' ajjhatta-bhūte vā kāye suṭṭhu upaṭṭhitāya. Kā pan' āyaṇ sati yā ajjhattaṇ supaṭṭhitā ti vuttā? Yvāyaṇ Bhagavatā “atthi imasmiṇ kāye kesa lomā” ti (M. iii, 90)¹ ādinā ajjhatta-kesādiko dvattiṇṣākāro kāyo vutto: tattha yā paṭikkūla-manasikāraṇ pavattentassa upacār' appanā-vasena upaṭṭhitā sati, sā kāyagatā-satī ti vuccati. Yā c' āyaṇ evaṇ ānāpāna-catu-iriyāpatha-sati-sampajaññānaṇ vasena uddhumātaka-vinīlakādi-vasena ca manasikāraṇ pavattentassa yath' ārahaṇ upacār' appaṇā²-vasena kāye upaṭṭhitā sati, sā kāyagatā-satī ti vuccati eva. Idha pana ajjhattaṇ kāyagatā-satī paṭhavi-ādika catassa-dhātuyo sa-sambhārasaṅkhepādisu catusu yena kenaci ekenākārena vavatthāpetvā³ tesaṇ aniccādi-lakkhaṇa sallakkhaṇa-vasena upaṭṭhitā vipassanā-sampayuttā sati kāyagatā satī ti adhippetā. Thero pana tathā vipassitvā attano phala-samāpattim eva samāpajjitvā nisīdi. Idhā pi gāthāya evaṇ imassa atthassa viññātabbatā ‘na c' āyaṇ nisajjā’ ti ādi ca vutta-nay' ānusārena yojetabbā. *Etam atthan* ti, etaṇ therassa catu-dhātu-vavatthāna-mukhena kāyānupassanā satipaṭṭhānena vipassanaṇ ogāhetvā phala-samāpatti samāpajjana-saṅkhātāṇ atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ satipaṭṭhāna-bhāvanāya nibbān' ādhigama-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sati kāya-gatā upaṭṭhitā* ti, pubbe vutta-lakkhaṇā sati saddhā⁴-pubbangamānaṇ samādhi-viriya-paññānaṇ yathā-sakaṇ kicca-nipphādanena paṭipakkha-pahāna-bhāvaṇ āpannattā⁵ pahīna-paṭipakkhā, tato eva tikkha-visada-bhūtā⁶ va yathā-vutta-kāya-saraṇa⁷-vasena ekatta-samosaraṇa⁸-vasena ca aviparīta-sabbhāvaṇ⁹ sallakkhentī upagantvā ṭhitā hoti. Etena kāya-saṅkhātānaṇ catunnaṇ dhātunaṇ tan-nissitānañ ca upādā-rūpānaṇ sallakkhaṇa-vasena paccaye vavatthāpetvā, tato paraṇ tesaṇ aniccādi-lakkhaṇa-sallak-

¹ Cf. D. ii, 293; KhpA. 38.

² B. upaṭṭhāna-vasena.

³ Cf. VM. 347.

⁴ A. sadda-; B. paṭipadā-.

⁵ A. āpannāti; B. āsannattā.

⁶ C. kāyassa gahāna-; C₂ yathādhuvaṇ kāya-saraṇa-.

⁷ B. ekatta-samoharana; C. ekattha-samosarana.

⁸ B. avisadi-bhāvaṇ.

khana-vasena pavattaṇ ñāna-paramparā-gataṇ satiṇ dasseti Sati-sīsenā vā taṇ sampayuttaṇ pariññā-ttaya¹-pariyāpanna-ñāna-paramparam eva dasseti. *Chasu phass' āyatanesu saṇvuto* ti, yathā vuttāya kāye upaṭṭhitāya satiyā samannāgato cakkhādisu phassassa kāraṇa-bhūtesu chasu dvāresu kāyānupassanāya abhāvitāya uppajjan' ārahānaṇ abhiijjhādīnaṇ tassa bhāvitattā tñāna-ppavattiṇ paṭisedhento, te pidahanto tattha *saṇvuto* ti vuccati. Etena ñāna saṇvaraṇ dasseti.

Satataṇ bhikkhu samāhito ti, so bhikkhu evaṇ upaṭṭhita-sati sabbattha ca saṇvuto puthutt² ārammaṇe cittaṇ avissajjētvā, aniccādi-vasena sammāsanto vipassanaṇ ussukkāpetvā, ñāṇe tikkhe sūre vahante,³ vipassanā-samādhinā tāva satataṇ⁴ nirantaṇ samāhito. Anuloma-ñāṇ' ānantaṇ gotrabhū-ñāna-dassanato paṭṭhāya *jaññā nibbānaṇ attano*: aññesu puthujanānaṇ supinantenā⁵ pi agocara-bhāvato, ariyānaṇ pana tassa tass' eva āvenikattā atta-sadisattā ca attā ti laddha-vohārassa magga-phala-ñānassa sātisaya⁶-bhāvato ekanta-sukh' āvaṇaṇ nibbānaṇ asaṅkhatā dhātu attano⁷ ti vuttaṇ taṇ nibbānaṇ *jaññā jāneyya*. Magga-phala-ñāṇehi paṭivijjheyya, sacchikareyyā ti attho.

Etena ariyānaṇ va⁸ nibbāṇe vimuttaṇ taṇ⁹ dasseti. Ariyā hi adhiccitta-ppavatti-kāle pi ekanten' eva nibbāṇe ninna-poṇa-pabbhāra-bhāvena viharanti. Ettha ca yassa sati kāya-gatā upaṭṭhitā, so bhikkhu chasu phass' āyatanesu saṇvuto. Tato eva satataṇ samāhito attano paccakkha-karaṇena nibbānaṇ attano jāneyyā ti. Evaṇ gāthā-padānaṇ sambandho vedittabbo. Evaṇ kāyān upassanā-satipaṭṭhāna-mukhena yāva arahattā etassa¹⁰ bhikkhuno niyyāna-maggaṇ dasseti Dhammarājā.

Aparo nayo: *sati kāya-gatā upaṭṭhitā* ti, etena kāyānupassanā satipaṭṭhānaṇ dasseti. *Chasu phass' āyatanānesu saṇvuto* ti, phasso āyatanāṇ kāraṇaṇ etesaṇ ti, phass' āyatanāni: tesu phassāyatanesu. Phassa-hetukesu phassa-paccayā nibbat-

¹ A. -kataya.² A. puthu-nāna.³ A. vabhanto.⁴ A. sataṇ.⁵ C. supinante.⁶ A. sāti saya-visaya.⁷ A. attā ti.⁸ C. omits.⁹ C. vimuttataṇ.¹⁰ A, B. ekassa.

tesu chasu cakkhu-samphassajādi-vedayitesu tanhādinaṇ appavattiya¹ saṇvuto. Etena vedan' ānupassanā sati-paṭṭhānaṇ dasseti. *Satataṇ bhikkhu samāhito* ti, satataṇ nicca-kālaṇ nirantaṇaṇ vikkhep' ābhāvato samāhito bhikkhu. So c' āyaṇ avikkhepo sabbaso satipaṭṭhāna-bhāvanāya matthaka-ppattāya hoti. Sammasanto hi atītādi-bheda-bhinnesu pañ' upādāna-kkhandhesu anavasesato 'va pariggahetvā sammāsati ti vā. Etena sesa-satipaṭṭhāne dasseti. *Jaññā nibbānam attano* ti, evaṇ catu-satipaṭṭhāna-bhāvanaṇ matthakaṇ pāpetvā tṭhito bhinna-kilesa bhikkhu attano kilesa-nibbānaṇ paccavekkhana-ñāṇena sayam eva jāneyyā ti attho. Athavā, *sati kāyagatū-upaṭṭhitā* ti, attano paresaṇ ca kāyassa yathā-sabhāva-pariññā-dīpanena therassa sati-vepulla-ppatti dīpitā. *Chasu phass' āyatanesu saṇvuto* ti, cakkhādisu chasu dvāresu accanta-saṇvara dīpanena santa-vihārādi-vasena therassa sampajañña-pakāsini² paññā-vepulla-ppatti dīpitā. *Satataṇ bhikkhu samāhito* ti, samāpatti-bahulatā dassanena vā anupubba-vihāra-samāpattiyo dassitā. Evambhūto pana bhikkhu³ *jaññā nibbānaṇ attano* ti, kata-kiccattā uttari-karaṇīya-bhāvato kevalaṇ attano anupādisesa nibbānam eva jāneyya, aññaṇ tassa cintetabbaṇ n' atthi ti adhippāyo.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇana
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe: Pilindivaccho⁴ ti, Pilindī ti nāmaṇ, Vaccho ti ca gotta-vasena therāṇ sañjānanti. *Vasala⁵-vādena samudācaratī* ti, 'ehi vasala, apehi vasalā' ti ādinā bhikkhū vasala-vādena voharati, ālapati. *Sambahulā bhikkhū* ti, bahū bhikkhū: te therāṇ tathā samudācarantaṇ disvā 'arahā'va samāno

¹ A. appattiya.

² C. pakāsani.

³ A. cira-bhāvana.

⁴ So A, C. and MSS., but St, DhA. iv, 181, P.J. ii, 347, Vin. i, 204 read Pilinda-, Ap. i. 302.

⁵ DhA. vasali.

appahīna-vāsanattā evaṇ bhaṇatī' ti ajānantā, 'dosantaro maññe ayaṇ therō evaṇ samudācaratī' ti cintetvā, ullapanā-dhippāyā¹ taṇ tato vuṭṭhāpetuṇ Bhagavato ārocesuṇ. Tena vuttaṇ: *ayasmā bhante Pīlindivaccho bhikkhū vasala-vādena samudācaratī* ti.

Keci pan' āhu imaṇ therāṇ bhikkhu arahā ti sañjānanti, ayaṇ ca bhikkhū pharusa-vacanena evaṇ samudācaratī ti abhūto eva nu kho imasmiṇ uttari-manussa-dhammo ti vāsanā-vasena tassa tathā samudācarantaṇ ajānantā ariya-bhāvañ² c' assa asaddahantā ujjhāna-saññino Bhagavato tam atthaṇ ārocesun ti. Bhagavā therassa dosantarābhāvaṇ pakāsetu-kāmo ekena bhikkhunā taṇ pakkosāpetvā sammukhā tassa 'pubbāciṇṇa³-vasen' ayaṇ tathā samudācaratī,⁴ na pharusa-vacan' ādhippāyo' ti āha. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā aññatarāṇ bhikkhuṇ āmantesī* ti ādi.

Tattha pubbe-nivāsaṇ manasikarivā ti, Satthā 'saccaṇ kira tvaṇ, Vaccha, bhikkhū vasala-vādena samudācarasī' ti therāṇ pucchitvā, tena 'evaṇ bhante' ti vutte, 'ayaṇ Vaccho kilesa-vāsanāya vasala-vādaṇ na pariccajati. Kin nu kho atītesu pi atta-bhāvesu brāhmaṇa-jātiko ahoṣī?' ti āvajjento pubbe-nivāsa-ñāṇena sabbaññuta-nāṇena vā tassa pubbe-nivāsaṇ atītāsu jātisu nivuttha⁵-kkhandha-santānaṇ *manasikarivā*,⁶ hattha-taleṭṭhapita-āmalakaṇ viya paccakkha⁷-karaṇa-vasena manasikatvā: *bhikkhū āmantesī* ti, te bhikkhū saññāpetuṇ ālapi, abhāsi. Tena vuttaṇ: *mā kho tumhe, bhikkhave* ti ādi.

Tattha mā ti paṭisedhe nipāto. Tassa⁸ *ujjhāyitthā* ti, iminā sambandho. *Mā ujjhāyitthā* ti, mā heṭṭhā katvā cintayittha, olokayitthā ti attho. *Vacchassa bhikkhuno* ti ca ujjhāyanassa usūyan' atthattā sampadāna vacanaṇ. Idāni 'ssa anujjhā-yitabba-kāraṇaṇ dassento, *na bhikkhave Vaccho dosantaro bhikkhu vasala-vādena samudācaratī* ti āha. Tass' attho: Bhikkhave, ayaṇ Vaccho dosantaro dosa-citto dosena byā-pādena dūsita-citto hutvā bhikkhū vasala-vādena na samu-

¹ C, ullumpanādhippāyā.

² A. pubbāni-ciṇṇa.

³ A. nivutta.

⁴ A. paccakkhana.

⁵ A. bhavassa.

⁶ A. -ti ti.

⁷ A. katvā.

⁸ A. tattha.

dācarati. Maggen' eva assa byāpādo samugghātito. Evaṃ adosantaratte pi tassa tathā samudācārassa purima¹ - jāti-siddhaṃ kāraṇaṃ dassento Vacchassa bhikkhave ti ādim āha.

Tattha abbokinṇānī² ti, khattiyādi-jāti-antarehi-avomiseṇi³ anantarikāni. Pañca jāti-satāni brāhmaṇa-kule paccājātāni⁴ ti, sabbāni tāni Vacchassa pañca-jāti-satāni paṭipāṭiyā brāhmaṇa-kule yeva jātāni ahesun ti attho. So tassa vasala-vādo dīgha-rattaṃ samudāciṇṇo⁵ ti, yo etarahi khīṇāsaven' āpi satā pavattiyati, so tassa Vacchassa bhikkhuno vasala-vādo dīgha-rattaṃ ito jātito paṭṭhāya uddhaṃ ārohaṇa-vasena pañca-jāti-sata-mattaṃ kālaṃ brāhmaṇa-jātikattā samudāciṇṇo samudācarito ahosi. Brāhmaṇa hi jāti-siddhena mānena māna-tthaddhā aññaṃ vasala-vādena samudācaranti. Ajjhāciṇṇo ti pi paṭhanti.⁶ So eva attho.

Tenā ti, tena dīgha-rattaṃ tathā samudāciṇṇa-bhāvena: eten' assa tathā samudācārassa kāraṇaṃ vāsanā ti dasseti. Kā pan' āyaṃ vāsanā nāma? Yaṃ kilesa-rahitassā pi santāne appahīna kilesānaṃ samācāra-sadisa-samācāra-hetubhūtaṃ anādikāla-bhāvitehi⁷ kilesehi āhitaṃ sāmattiya-mattaṃ tathā-rūpā adhimuttī ti vadanti. Taṃ pan' etaṃ abhinīhāra-sampattiyaṃ ñeyyāvaraṇa-ppahāṇa-vasena yattha kilesā pahīnā, tattha Bhagavato santāne n' atthi: yattha pana tathā kilesā na pahīnā, tattha sāvakānaṃ pacceka-Buddhānañ ca santāne atthi. Tato Tathāgato 'va ñāṇa-dassano. Etam atthaṃ viditvā ti, etaṃ āyasmato Pilindivacchassa sati pi vasala-samudācāre dosantar' ābhāva-sañkhātaṃ atthaṃ viditvā. Imaṃ udānaṃ ti, tassa agga-phal' ādhigama-vibhāva-kaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha yamhi na māyā vasati⁸ na māno ti (Sn. 469), yasmiṃ ariya-puggale santadosa-ṭaṭṭicchādana-lakkhaṇā māyā, 'seyyo 'ham asmi' ti ādinā, sampaggāha-vasena pavatto unṇati-lakkhaṇo māno pi na vasati, maggena susamugghātītattā

¹ A. purimaka-.

² Cf. Pāli Dict.

³ C. -tāni.

⁴ So St, MSS. and Dhpa.; W. paccā-jātāni.

⁵ St. ajjhāciṇṇo (as at Vin. ii, 80), but MSS. and Dhpa. as above.

⁶ A. pavadanti.

⁷ A. bhavanāya.

⁸ B, St. vattati; W. vasati; A. vapati (? for vasati).

na pavattati, na uppajjati. *Yo khīṇalobho*¹ *amamo nirāso* ti, yo ca rāgādi-pariyāya²-vasena pavattassa ārammaṇa-gahana-lakkhaṇassa lobhassa sabbathā vigatattā vītalobho, yo tato evarūpādīsu katthaci³ mamāyan' ābhāvato *amamo*, aparigga-ho anāgatānaṃ pi bhavādīnaṃ anāsiṃsanato *nirāso*, *paṇunna-kodho* ti: kujjhana⁴-lakkhaṇassa kodhassa anāgāmi-maggena sabbaso pahinattā, *paṇunna*⁵-*kodho*: samucchinna-āghāto. *Abhinibbutatto* ti, yo evaṃ māyā-mānā⁶ lobha-kodhānaṃ samugghātena tadekaṭṭhatāya sabbassa saṅkilesa-pakkhassa⁷ suppahīnatta sabbaso kilesa-parinibbānena abhinibbuta-citto sīti-bhūto.

So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhū ti, so evarūpo khīṇāsavo sabbaso bāhita-pāpattā *brāhmaṇo*: so eva samita-pāpattā⁸ samacariyāya ca *samaṇo*. So eva ca sabbaso bhinna-kilesattā *bhikkhu* nāma. Evam bhūto 'va, bhikkhave, Vaccho. So kathaṃ dosantaro kiñci kāya-kammādiṃ pavatteyya? Kevalaṃ pana vāsanāya appahīnattā vasala-vādena samudā-caratī ti.

C ha ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

7.

Sattame: *sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinno hoti aññatarāṃ samādhīṃ samāpajjitvā*⁹ ti: ettha keci tāva āhu¹⁰: arahatta-phala-samādhī idha aññataro samādhī ti adhippeto ti. Taṃ hi so āyasmā bahulaṃ samāpajjati diṭṭha-dhamma-sukha-vihār' atthaṃ pahoti ca sattāham pi phala-samāpattiyā vītina-metuṃ. Tathā hi Bhagavatā, "Ahaṃ, bhikkhave, yāva-d-eva ākaṅkhāmi vivicc' eva kāmehi, vivicca akusalehi dhammehi—pe—viharāmi. Kassapo pi, bhikkhave, yāva-d-eva ākaṅkhati vivicc' eva kāmehi—pe—viharatī" ti (M. i, 21; S. ii, 210) ādinā

¹ W, Sn. vītalobho.

² A. tattha pi.

³ C. paṇunna. ⁴ A. mamāyamāna.

⁵ For this etymology cf. Dh. 265.

⁶ For the story see Dh. A. i, 423.

⁷ A. cariyāya.

⁸ C. kuppana.

⁹ A. makkhassa.

¹⁰ A. ettake pi c' āhu.

nav' ānupubba-vihāra-chalabhiññādi-bhede uttari-manusea-dhamme attanā samasama-ṭṭhāne ṭhapito. Na c' ettha yadi evaṇ thero yamaka-pāṭihāriyam pi kareyyā ti vattabbaṇ. Sāvaka-sādhāraṇānaṇ yeva jhānādīnaṇ adhippetattā ti. Porāṇa pan' āhu: *Aññatarāṇ samādhīṇ samāpajjivā* ti, nirodhaṇ samāpajjitvā. Kathaṇ pana nirodha-samāpatti samādhī ti vuttā? Samādhān' atthena.¹ Ko pan' āyaṇ samādhān' attho samma-d-eva ādhātābbatāyā ti? Esā paccanika-dhammehi akampaniyā bala²-ppattiyā samatha-balaṇ vipassanā-balan ti. Imehi ca dvīhi balehi, anicca-dukkh' ānattā-nibbidā-virāgā-nirodhā-paṭinissaggā-vivaṭṭ' ānupassanā, cattāri magga-ñāṇāni, cattāri ca phala-ñāṇāni ti, imesaṇ soḷasannaṇ ñāṇānaṇ vasena soḷasahi ñāṇacariyāhi paṭhamajjhāna-samādhī-ādayo aṭṭha-samādhī ekajjaṇ katvā gahito tesāṇ upacāra-samādhī³ cā ti, imesaṇ navannaṇ samādhīnaṇ vasena navahi samādhī-cariyāhi: kāya-saṅkhāro vacī-saṅkhāro citta-saṅkhāro ti, imesaṇ tiṇṇaṇ saṅkhārānaṇ tattha tattha paṭippassaddhiyā tathā viharitu-kāmena yathā vuttesu ṭhānesu vasībhāva-ppattena arahatā anāgāminā ca yathādhīpetāṇ kālaṇ citta-cetasika-santānassa samma-d-eva appavatti ādhātābbattā tassā tathā samādhātābbatā idha samādhān' aṭṭho. Ten' āyaṇ vihāro samādhī ti vutto avikkhep' aṭṭhena. Eten' assa samāpatti-attho pi vutto ti veditabbo.

Imaṇ hi nirodha-samāpattiṇ sandhāya *Pc̣ṭisambhidā-magge* (Pṭs. i, 97): “Kathaṇ dvīhi⁴ balehi samannāgatattā tayo ca⁵ saṅkhārānaṇ paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇa-cariyāhi, navahi samādhī-cariyāhi vasībhāvatā⁶ paññā nirodha-samāpattiyā ñāṇan” ti, pucchitvā, “dvīhi balehi” ti, dve balāni: samatha-balaṇ vipassanā-balan ti vitthāro. Sāyaṇ nirodha-samāpatti-kathā *Visuddhi-magge* saṇvaṇṇitā 'va (VM. 702).

Kasmā pan' āyaṇ thero phala-samāpattiṇ asamāpajjitvā nirodhaṇ samāpajji? Sattesu anukampāya. Ayaṇ hi mahāthero sabbā pi samāpattiyo valañjeti. Satt' ānuggahena

¹ Cf. VM. 8, 702-3.

² C₃₋₄ samatha-bala-.

³ Cf. VM. 126, 144. C₃ reads upacāra-samādhī appaṇā-samādhī cā ti. imesaṇ dvinnāṇ samādhīnaṇ.

⁴ B. tīhi.

⁵ C. tiṇṇaṇ.

⁶ C. -bhāvatāya.

pana yebhuyyena nirodhaṇ samāpajjati. Taṇ hi samapājjitvā vuṭṭhitassa kato appako pi sakkāro visesato mahapphalo mahānisaṇso hoti ti.

Vuṭṭhāsī ti, arahatta-phala-citta-ppavattiyā vuṭṭhāsī. Nirodhaṇ samāpanno hi arahā ce vā arahatta-phalassa anāgāmī ce vā¹ anāgāmī-phalassa uppādena vuṭṭhito nāma hoti. *Tena kho pana samayena Sakko devānam indo ayasmato Mahākassapassa piṇḍapātaṇ dātukāmo hoti* ti. Kathaṇ tassa dātukāmatā jātā? Yāni tāni pañca-mattāni devatā-satāni ti vuttāni tā Sakkassa deva-rañño paricārīkā kakuṭa-pāḍiniyo pubbe “ayyo Mahākassapo Rājagahaṇ piṇḍāya pavisati. Gacchatha therassa dānaṇ dethā” ti Sakkena pesitā upagantvā dibbāhāraṇ dātukāmā ʔhitā, therena paṭikhittā, devalokam eva gatā, “idāni purima-paṭikkhepaṇ cintevā kadāci gaṇheyyā” ti samāpattito vuṭṭhitassa therassa dānaṇ dātukāmā, Sakkassa anārocetvā, sayam eva āgantvā, dibba-bhojanaṇ upanentiyo purima-nayen’ eva therena paṭikhittā devalokaṇ gatā, Sakkena “kahaṇ gat’ atthā” ti puṭṭhā tam atthaṇ ārocetvā, “dinno vo therassa piṇḍapāto” ti? Sakkena vutte, “gaṇhituṇ na icchatī” ti. “Kiṇ kathesī” ti? “‘Dugga-tānaṇ sangahaṇ karissāmī’ ti āha, devā” ti. “Tumhe ken’ ākārena gatā” ti? “Iminā ’va, devā” ti. Sakko “tumhādisāyo² therassa piṇḍapātaṇ kiṇ dassanti” ti? sayāṇ dātukāmo, jarā-jinno khaṇḍa-danto palita-keso obhagga-sarīro mahallako tantavāyo hutvā, Sujam pi asura-dhītaṇ tathārūpam eva mahallikaṇ katvā, ekaṇ pesakāra-vīthiṇ māpetvā tantaṇ pasārento ecchi. Suja tasaraṇ³ pūreti.

Tena vuttaṇ:—*tena kho pana samayena Sakko devānam indo —pe—tasaraṇ⁴ pūreti* ti. Tattha tantaṇ vinātī ti, pasāritatantaṇ vinanto viyā. *Tasaraṇ pūreti* ti, tasara-vaṭṭiṇ vaḍḍhenti⁵ viya. *Yena Sakkassa devānam indassa nivesanaṇ ten’ upasaṅkamī* ti, thero nivāsetvā patta-cīvaraṇ ādāya “duggata-jana-sangahaṇ karissāmī” ti nagaṇ’ ābhimukho

¹ C. omits vā . . . -vā.

² C. disiyo.

³ A. Sujā tāsaraṇ; C. Sujāta tasaraṇ; Dhpa. 424 as above. Cf. J.P.T.S. (Morris) 1886, p. 160.

⁴ St. vāsaraṇ (v.ū. taṇ saraṇ; naṇ saraṇ); W. tasaraṇ.

⁵ A. vasara-vaḍḍhiṇ; C₂ bandhenti viya.

gacchanto bahi-nagare Sakkena māpitaṇ pesakāra-vīthiṇ paṭipajjitvā, olokeno addasā olugga-vilugga¹-jara-sālaṇ. Tattha ca te jayampatike yathā vutta-rūpe tanta-vāya-kammaṇ karonte disvā cintesi: 'ime mahallaka-kāle pi kammaṇ karonti. Imasmiṇ nagare imehi duggatataro² n' atthi maññe. Imehi dinnāṇ sāka-mattam³ pi gahetvā imesaṇ sangahaṇ karissāmī' ti. So tesāṇ geh' ābhimukho agamāsi. Sakko taṇ āgacchantaṇ disvā Sujaṇ āha: " bhadde, mayhaṇ ayyo ito āgacchati. Taṇ tvaṇ apassantī viya tuṇhi hutvā nisīda. Khaṇen' eva vañcetvā⁴ piṇḍa-pātaṇ dassāmā " ti.

Thero gantvā geha-dvāre aṭṭhāsi. Te pi apassantā viya attano kammam eva karontā thokaṇ āgamayiṇsu.⁵ Atha Sakko " geha-dvāre ʒhito eko thero viya: upadhārehi tāvā⁶ " ti āha. " Tumhe gantvā upadhāretha, sāmī " ti. So gehā nikkhamitvā therāṇ pañca-paṭiṭṭhitena vanditvā ubhohi hatthehi jaṇṇukāni olambitvā⁷ nitthunanto⁸ utṭhāya " katara-thero nu kho ayyo " ti thokaṇ osakkitvā,⁹ " akkhīni me dhūmayantī " ti vatvā, nalāṭe hatthaṇ ʒhapetvā, uddhaṇ oloketvā, " aho dukkhaṇ ayyo no Mahākassapa-tthero 'va cirassaṇ me kuṭi-dvāraṇ āgato. Atthi nu kho kiñci gehe? " ti āha. Suja¹⁰ thokaṇ ākulā viya hutvā " atthi, sāmī " ti paṭivacanaṇ adāsi. Sakko " bhante, lūkhaṇ vā paṇītaṇ vā ti acintetvā sangahaṇ no karoṭhā " ti pattaṇ gaṇhi. Thero pattaṇ dento 'imesaṇ eva duggatānaṇ jarā-jīṇṇānaṇ mayā sangaho kātabbo' ti cintesi. So anto pavisitvā ghaṭi-odanaṇ nāma ghaṭito uddharitvā, pattaṇ puretvā, therassa hatthe ʒhapesi. Tena vuttaṇ: *addasā kho Sakko devānam indo—pe—adāsī*¹¹ ti. Tattha ghaṭiyā ti, bhatta-ghaṭito¹²: ghaṭi-odanaṇ ti pi pāṭho. Tassa ghaṭi-odanaṇ nāma devānaṇ koci āhāra-viseso ti atthaṇ vadanti. *Uddharitvā* ti, kutoci bhājanato uddharitvā.

¹ A. olutta-vilutta (cf. M. i, 80).

² C, DhpA. -tarā.

³ DhpA. uluṅka-mattaṇ.

⁴ A. -vassitvā; C. passitvā; C₃₋₄, DhpA. vañcetvā.

⁵ A. ānayiṇsu.

⁶ A. tātā.

⁷ So A, DhpA, but C. -etvā.

⁸ DhpA. nitthananto vuṭṭhāya.

⁹ A. upakkhipitvā.

¹⁰ A. Sujā tato kiṇ; C. Sujātā thokaṇ; DhpA. Sujā thokaṇ.

¹¹ St. padāsi.

¹² . ghaṭato.

Aneka-sūpo so¹ eva āhāro patte pakkhipitvā therassa hatthe ṭhapana-kāle kapaṇānaṃ upakappanaka²-lūkhāhāro viya paññāyittha: ṭhapita-matto³ pana attano dibbasabhāven' eva⁴ aṭṭhāsi. *Aneka-sūpo* ti, mugga-māsādi-sūpehi c' eva khajjavikatiyā ca aneka-vidha-sūpo. *Aneka-byañjano* ti, nānā-vidha uttari-bhango. *Aneka-sūpa-rasa-byañjano* ti, anekehi sūpehi c' eva byañjanehi ca madhurādi mūla-rasānañ c' eva sambhinna-rasānañ ca abhibyañjako: nān' agga-rasa-sūpa-byañjano ti attho.

So kira piṇḍapāto therassa hatthe ṭhapita-kāle Rājagahanagaraṃ attano dibba-gandhena ajjhotthari.⁵ Tato thero cintesi: 'ayaṃ puriso anpesakkho⁶: piṇḍapāto ativiya paṇito⁷ Sakkassa bhojana-sadiso. Ko nu kho eso?' ti. Atha naṃ⁸ Sakko ti ñatvā āha: "bhāriyaṃ te, Kosiya, kammaṃ kataṃ⁹ duggatānaṃ sampattiṃ vilumpantena: ajja mayhaṃ dānaṃ datvā kocid eva duggato senāpati-ṭṭhānaṃ vā seṭṭhi-ṭṭhānaṃ vā¹⁰ labheyyā" ti. "Mayā¹¹ duggatatato atthi, bhante?" ti. "Kathaṃ tvaṃ duggato deva-rajja-siriṃ anubhavanto?" ti. "Bhante, evaṃ nāma etañ. Mayā pana anuppanne Buddhhe kalyāṇa-kammaṃ kataṃ: Buddh' uppāde pana vattamāne puñña-kammaṃ katvā Cūlaratha-devaputto Mahāratha-devaputto Aneka-vaṇṇa-devaputto ti ime tayo samāna¹²-devaputtā mama āsanna-ṭṭhāne nibbattā mayā¹³ teja-vantatarā. Ahaṃ tesu devaputtesu 'nakkhattaṃ kilis-sāmā" ti paricārīkāyo gahetvā antara-vithiṃ otiṇṇesu palāyitvā gehaṃ pavisāmi.¹⁴ Tesāṃ hi sarīrato tejo mama sarīraṃ ottharati, mama sarīrato tejo tesāṃ sarīraṃ na ottharati. Ko mayā duggatatato, bhante?" ti. "Evaṃ sante pi ito paṭṭhāya

¹ A. ti.

² A. paṇāṇaṃ uppaṇṇaka-; C₁ uppanna. (Cf. Dhpa. ii, 133, attano upakappanakaṃ yāgu-bhattaṃ paṇṇa-supeyyam pi Tathāgatassa da-deyya.)

³ C. matte.

⁴ C₃₋₄ sabhāgen' eva.

⁵ Dhpa. avatthari.

⁶ C. -sakko.

⁷ C. adds so kira.

⁸ A. taṃ.

⁹ St. kataṃ kho te; W. kathaṃ nu.

¹⁰ MSS. (copying Dhpa.) omit the latter phrase, but retain vā after the first.

¹¹ C. ko mayā.

¹² C. omits.

¹³ C. mahā-.

¹⁴ MSS. pavisissāmi.

mayhaṇ mā evaṇ vañcetvā dānam adāsi” ti. “Vañcetvā tumhākaṇ dāne dinne mayhaṇ kusalaṇ atthi n’ atthi?” ti. “Atthi, āvuso” ti. “Evaṇ sante kusala-karaṇaṇ nāma mayhaṇ bhāro, bhante” ti vatvā therāṇ vanditvā Sujam ādāya therāṇ padakkhiṇaṇ katvā, vehāsaṇ abbhuggantvā “aho dānaṇ Kassape suppatiṭṭhitan” ti tikkhattuṇ udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ:—*Atha kho āyasmato Mahākassapassa etad ahoṣi* ti ādi.

Tattha *Kosiyā* ti, Sakkaṇ devānam indaṇ gottena ālapati. *Puññaena attho* ti, puññaena payojanaṇ atthi ti vacanaseso. *Vehāsaṇ abbhuggantvā* ti, paṭhavito vehāsaṇ abhi-uggantvā. *Ākāse antalikkhe*¹ ti, ākāsam eva pariyāya-saddena antalikkhe ti vadanti. Athavā antalikkha-saṅkhāte ākāse na kasiṇ’ ugghātim² ādi ākāse ti visesento vadati. *Aho dānaṇ* ti, ettha *aho* ti acchariy’ atthe nipāto. Sakko hi devānam indo, ‘yasmā nirodhā vuṭṭhitassa ayyassa Mahākassapa-ttherassa sakkaccaṇ sahatthena cittikatvā, anapaviddhaṇ kālena, pare anupahacca, sammā-diṭṭhiṇ purakkhatvā idam idisaṇ mayā³ dibba-bhojana-dānaṇ dinnaṇ, tasmā khetta-sampatti deyya-dhamma-sampatti citta-sampatti ti, tividhāya pi sampattiyā samannāgatattā sabbaṅga-sampannaṇ vata mayā dānaṇ pavattitan’ ti acchariy’ abbhuta-citta-jāto tadā attano haday’ abbhantara-gataṇ pīti-somanassaṇ samug-giranto *aho dānaṇ* ti vatvā tassa dānassa vutta-nayena uttama-dāna-bhāvaṇ khetta-gata-bhāvaṇ ca pakāsento *parama-dānaṇ Kassape suppatiṭṭhitan*⁴ ti udānaṇ udānesi.

Evam pana Sakkassa udānentassa Bhagavā vihāre ṭhito yeva dibba-sotena saddaṇ sutvā “passatha, bhikkhave, Sakkan devānam indaṇ udānaṇ udānetvā ākāsenā gacchantan” ti bhikkhūnaṇ⁵ vatvā tehi “kim pana, bhante, tena katan?” ti puṭṭho, “mama puttassa Kassapassa vañcetvā dānaṇ adāsi. Tena ca attamāno udānesi” ti āha. Tena vuttaṇ: *assosi kho Bhagavā dibbāya sota-dhātuyā* ti ādi.

¹ Cf. PvA. 14.

² Cf. VM. 331 (jhāne) ākāso ti kasiṇ’ ugghātim-ākāso vuccati.

³ A. mayā; C. mahā.

⁴ St. supati-; C. suppaṭi-.

⁵ C. omits.

Tattha *dibbāya sota-dhātuyā*¹ ti, dibba-sadisattā, dibbā. Devatānaṃ hi sucarita-kanma-nibbattā pitta-semha-rudhirā-dīhi apalibuddhā upakkilesa-vimuttatāya dūre pi ārammaṇaṃ (sampaṭicchana-)gaheṭuṃ samatthā dibba-ppasāda-sota-dhātu hoti. Ayaṃ ca pi Bhagavato viriya bhāvanā-bala-nibbattā ñāṇa-mayā sota-dhātu tādisā yevā ti dibba-sadisattā, dibbā. Api ca dibba-vihāra-vasena paṭiladdhattā attanā ca dibba-vihāra-sannissitattā pi, dibbā. Savan' atṭhena sabhāva-dhāraṇ' atṭhena² ca sota-dhātu. Sota-dhātuyā pi kicca-karaṇena sota-dhātu viyā ti, sota-dhātu. Tāya dibbāya sota-dhātuyā. *Visuddhāyā* ti, parisuddhāya nirupakkilesāya. *Atikkanta-mānuskāyā*³ ti, manuss' upacāraṃ atikkamitvā, sadda-savanena mānusa-kaṃsa-sota-dhātuṃ atikkamitvā⁴ tṭhitāya. *Etam atthaṃ viditvā* ti, sammā-paṭipattiyā guṇa-visese patitṭhitāṃ purisātisayaṃ devāpi manussāpi ādara-jātā ativiya pihayanti⁵ ti, imaṃ atthaṃ viditvā tadattha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tatra piṇḍa-pātikanga-saṅkhātāṃ dhutangaṃ samādāya tassa paripūraṇena piṇḍa-pātikassa. Nanu c' āyaṃ gāthā āyasmantaṃ Mahākassapaṃ nimittaṃ katvā bhāsitaṃ; thero ca sabbesaṃ dhuta-vādānaṃ aggo terasa-dhutanga-dhara? So kasmā eken' eva dhutangena kittito⁶ hoti? Atṭh' uppattivasen' āyaṃ niddeso. Athavā desanā-mattam etaṃ, iminā desanā-sisena sabbe pi 'ssa dhutangā vuttā ti veditabbā. Athavā "Yathā pi bhamaro pupphaṃ" ti (Dhp. 49) gāthāya vutta-nayena param' appicchatāya kul' ānuddayatāya c' assa sabbaṃ piṇḍa-pātika-vattaṃ akhaṇḍetvā, tattha sātisaṃsaṃ paṭipattiyā pakāsaṃ atthaṃ *piṇḍa-pātikassā* ti vuttaṃ. *Piṇḍapātikassā* ti ca pihayanti ti padaṃ apekkhitvā⁷ sampadāna-vacanaṃ: taṃ upayog' atthe veditabbaṃ.⁸

Atta-bharassā ti, appāni ca tāni sulabhāni anavajjāni ti evaṃ vuttehi app' ānavajja-sulabha-rūpehi catuhi paccayehi

¹ D. i, 79, etc. *The whole Comy. from VM. 406, 423.*

² VM. savanattṭhena nijjivatṭhena.

³ VM, St. mānuskāyā; A. W. mānussikāyā; C, DhpA. mānusakāyā.

⁴ VM. atikkantāyā pi ti vattitvā.

⁵ A, C_{2,3} piyāyanti.

⁶ A. kittako ti.

⁷ A. avekkh-.

⁸ A. dathabbaṃ.

attānam eva bharantassa. *Anañña-posino*¹ ti, āmisa-saṅgaṇaṇena aññe piyādike² posetaṇ anussukkatāya anañña-posino. Padañ ca yen' assa kāya-parihārikena cīvarena kucchi-parihārikena piṇḍa-pātena vicaraṇato sallahuka-vuttitaṇ³ subharataṇ param' appiccha-santuṭṭhiṇ dasseti.

Athavā *atta-bharassā* ti, ekavacan' icchāya atta-bhāva-saṅkhātaṇ ekaṇ yeva imaṇ attānaṇ bharati na ito paraṇ aññaṇ ti, atta-bharo. Tato eva attanā aññassa posetabbassa abhāvato anañña-posi, tassa atta-bharassa anañña-posino. Padañ ca yen' āpi khīṇāsava-bhāvena āyati anādān' atthaṇ dasseti. *Devā pihayanti*—pe—*satimato* ti, taṇ agga-phal' ādhigamena sabba-kilesa-daratha-parilāhānaṇ vūpasamena paṭippassaddhiyā upasantaṇ, sati-vepulla-ppattiyā nicca-kālaṇ tato⁴ kāritāya satimantaṇ, evañ ca itṭh' āniṭṭhādisu tādi-lakkhaṇa-ppattaṇ khīṇāsavaṇ Sakkādayo devā pihayanti, patthenti tassa silādi-guṇa-visesesu bahu-mānaṇ uppādenta ādaraṇ janenti, pageva manussā ti.

Sattama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

8.

Aṭṭhame, *pacchābhaddhan* ti, ekāsanika-khalu-pacchābhaddhikānaṇ⁵ pāto 'va bhuttānaṇ anto-majjhantiko pi pacchābhaddham eva. Idha pana pakati-bhattass' eva pacchato pacchābhaddhan ti veditabbaṇ. *Piṇḍapāta-paṭikkantānaṇ* ti, piṇḍapātato paṭikkantānaṇ. Piṇḍapātaṇ pariyesitvā bhaddha-kiccassa-niṭṭhāpana vasena tato nivattānaṇ. *Karerī*⁶-*maṇḍalamāle* ti, ettha karerī ti varāna-rukkhassa nāmaṇ. So kira gandha-kuṭiyā maṇḍapassa ca⁷ sālāya ca antare hoti. Tena

¹ *Supra*, Vagg. i, 6.

² A, C. sissādike; C₂₋₄ piyādike.

³ Cf. DA. 207.

⁴ A. tato kāritā sat. evañ ca; C. sato k. s. tato eva.

⁵ Cf. VM. 61.

⁶ St, C. -māle (cf. DA. 43); W. karerī.

⁷ C. omits ca . . . ca.

gandha-kuṭi pi kareri-kuṭikā ti vuccati, maṇḍapo pi sālā pi kareri-maṇḍala-mālo ti. Tasmā kareri-rukkhassa avidūre kate nisīdana-sālā-saṅkhāte maṇḍala-māle. Tiṇa-paṇṇa-ccha-danaṇ anovassakaṇ maṇḍala-mālo ti vadanti. Atimuttakādi latā-maṇḍapo maṇḍalo-mālo ti apare. *Kālena kālan* ti kāle kāle antarantaro, tasmiṇ tasmiṇ samaye ti attho. *Manā-pike* ti, mana-vaḍḍhanake: piya-rūpe iṭṭhe ti attho. Iṭṭh' āniṭṭha-bhāvo ca puggala-vasena dvāra-vasena ca gahetabbo. Ekaccassa hi iṭṭh' ābhimato, ekaccassa aniṭṭho hoti: ekaccassa aniṭṭh' ābhimato, ekaccassa iṭṭho: tathā ekassa dvārassa iṭṭho, aññassa aniṭṭho: vipāka-vasena pan' ettha vinicchayo veditabbo. Kusala-vipāko hi ekantena iṭṭho, akusala-vipāko aniṭṭho eva ti. *Cakkhunā rūpe passitun* ti, gāmaṇ piṇḍāya pavitṭho upāsakehi gehaṇ pavesetvā pūjā-sakkāra-karaṇ' atthaṇ upanītesu āsana-vitānādisu nānā-virāga-samujjala-vaṇṇa-saṅkhāte rajaniye aññe ca saviññāṇa-rūpe cakkhu-dvārika-viññāṇehi passitun. *Sadde* ti, tath' eva issara-janānaṇ gehaṇ pavitṭho tesāṇ payutte gīta-vādita-sadde sotun. *Gandhe* ti, tathā tehi pūjā-sakkāra-vasena upanīte puppha-dhūmādi-gandhe ghāyitun. *Raseti*, tehi dinn' āhāra-paribhoge nānagga-rase sāyitun. *Phoṭṭhabbe* ti, mahagga-paccatthara-ṇesu āsanesu nisīdana-kāle sukha-samphassa phoṭṭhabbe phusitun. Evañ ca pañca-dvārika-iṭṭh' ārammaṇa-paṭilābhaṇ kittetvā idāni mano-dvārika-iṭṭhārammaṇa-paṭilābhaṇ dassetun, *sakkato* ti ādi vuttaṇ. Taṇ heṭṭhā vuttam eva.

Kim pana apiṇḍa-pātikānaṇ ayaṇ nayo na labbhati ti labbhati? Tesam pi hi nimantaṇa-salāka-bhattādi atthaṇ gāmaṇ gata-kāle ulāra-vibhavā upāsakā tathā sakkāra sam-mānaṇ karonti yeva. Tam pana aniyataṇ, piṇḍa-pātikānaṇ pana tadā niccam eva tattha pūjā-sakkāraṇ kariyamānaṇ disvā, sakkāra-garukāratāya anissaraṇa-magge ṭhatvā, ayonisa-manasikāra-vasena te bhikkhū evam āhaṇsu.

Ten' ev' āha *hand' āvuso mayaṇ*¹ *piṇḍa-pātikā homā* ti ādi. Tattha *handā* ti vossagg' atthe nipāto 'va. *Lacchāmā* ti, labhissāma. *Ten' upasaṅkamī* ti, tattha surabhigandha-kuṭiyaṇ nisinno tesāṇ taṇ kathā-sallāpaṇ sutvā, 'ime bhikkhū

¹ St. mayam pi.

mādisassa nāma Buddhassa sāsane pabbajitvā mayā saddhiṃ ekavihāre vasantā pi evaṇ ayoniso-manasikāra-vasena kathaṇ pavattenti, sallekhe na vattanti. Handa te tato niharitvā¹ sallekhe vihāre niyojessāmī' ti maṇḍala-mālaṇ upasaṅkami. Sesañ heṭṭhā vutta-nayam eva. *Elam atthaṇ veditvā* ti, appicchata-santuṭṭhitā-sallekhānaṇ vasena kilese dhunituṇ, taṇhaṇ visosetuṇ paṭipanno ti piṇḍa-pātikassa sato² devā pi pihayanti: tassa paṭipattiyā ādara-jātā piyāyanti na ito aññathā ti, imam atthaṇ veditvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *no ce sadda-siloka-nissito* ti, aho ayyo appiccho santuṭṭho parama-sallekha-vuttī ti ādinā parchi kittitabba-sadda-saṅkhātaṇ silokaṇ. Taṇhāya nissito na hoti ce ti attho. *Saddo* va sammukhā vaṇṇa-bhaṇana-thuti-ghoso. *Siloko* parammukha-bhūtā pasaṅsā, patthaṭa-yasatā vā. Sesañ anantara-sutte vutta-nayam eva.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *ko nu kho ūvuso sippaṇ jānāti* ti; āvuso, amhesu idha sannipatitesu ko nu jivikā-nimittaṇ sikkhitabb' atthena sippaṇ ti laddha-nāmaṇ yaṇ kiñci ājivaṇ vijānāti³? *Ko kiṇ sippaṇ sikkhī* ti, ko digha-rattaṇ sippācariya-kulaṇ payirup-āsitvā⁴ āgamato payogato ca assa hatthi-sippādisu kiṇ sippaṇ sikkhī⁵? *Katara-sippaṇ*⁶ *sippānaṇ aggaṇ* ti, sabba-sippānaṇ agārayhatāya mahā-phalatāya akiccha-siddhiyā ca katarāṇ sippaṇ aggaṇ uttamaṇ? Yaṇ nissāya sukhena sakkā jivitun ti adhippāyo. *Tatth' ekacce* ti, tesu bhikkhūsu ekacce bhikkhū ye hatth' ācariya-kulā pabbajitā *te evam āhaṇsū* ti, te evaṇ bhaṇiṇsu. Ito param pi ekacce ti vutta-ṭṭhāne es' eva nayo.

¹ A. nivāretvā.

³ A. jānāti.

⁵ St. sikkhī; W. and MSS. sikkhi.

² A, C₁ sato; C. yato.

⁴ C. -upasetvā.

⁶ St. omits sippaṇ.

Hatthi-sippan ti, yaṇ hatthīnaṇ parigaṇhana¹-damana-sāraṇa-roga-tikicchādi-bhedaṇ kattabbaṇ. Taṇ uddissa pavattaṇ sabbam pi sippaṇ idha hatthi-sippaṇ adhippettaṇ. *Assa-sippan* ti, etthā pi es' eva nayo. *Ratha-sippan* pana rathayoggānaṇ damana-sāraṇādi-vidhāna-vasena c' eva rathassa karaṇa-vasena ca veditabbaṇ. *Dhanu-sippan* ti, issāsa-sippaṇ: so dhan' ubbedho ti vuccati. *Tharu-sippan* ti, sesa² āvudha-sippaṇ. *Muddā-sippan* ti, hattha-muddāya gaṇa³-sisena sippaṇ. *Gaṇana-sippan* ti, acchiddaka-gaṇanā sippaṇ. *Saṅkhāna-sippan* ti, saṅkhalana-paṭuppādanādi-vasena piṇḍa-gaṇana-sippaṇ, taṇ yassa ca paṇaṇaṇ hoti, so rukkhama pi disvā "ettakāni ettha paṇṇāni" ti bhaṇituṇ⁴ jānāti. *Lekhā-sippan* ti, nānākārehi akkhara-likhāna-sippaṇ, likha-ñāṇaṇ⁵ vā. *Kāveyya-sippan* ti, attano cintā-vasena vā parato paṭiladdha-suta-vasena vā "imassa ayam attho, evaṇ taṇ⁶ yojessāmī" ti evaṇ attha-vasena vā, kiñcid eva kattabbaṇ disvā, "tappaṭibhāgaṇ kattabbaṇ karissāmī" ti: tṭhān' uppattika-paṭibhāna⁷-vasena vā cintā-kavi-ādīnaṇ catunnaṇ kavīnaṇ kabbā⁸-karaṇa-sippaṇ. Vuttan h' etaṇ Bhagavatā: "Cattāro 'me, bhikkhave, kavī: (katame cattāro?) cintā-kavi, suta-kavi, attha-kavi, paṭibhāna-kavī" ti (A. ii, 230). *Lokāyata-sippan* ti, "kāko seto aṭṭhīnaṇ setattā, balākā rattā lohitassa rattattā" ti evamādinaya-ppavattaṇ paraloka-nibbānānaṇ paṭisedhakaṇ vitaṇḍa-sattha-sippaṇ.⁹ *Khatta*¹⁰-*vijjā-sippan* ti, angeyya(?)¹¹—māsu-rakkhādi nīti-sattha-sippaṇ. Imāni kira dvādasa mahā-sippāni nāma. Ten' ev' āha tattha tattha sippānaṇ aggaṇ ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ sabba-sippāyatanānaṇ jīvik' atthatāya vaṭṭa-dukkhato anissaraṇa-

¹ C₁ -pariharaṇa.

² A. sesa vā.

³ So A, but C. hattha-muddā-sippaṇ. Cf. *Pāli Dict. s.v., also, T. W. Rh. Davids' n., MP. 6 and DA. 95 on D. i, 51.*

⁴ A. gaṇatuṇ.

⁵ A. li(kha)-; C. omits likha-.

⁶ So DA. 95; MSS. omit taṇ.

⁷ C. (here and below) -paṭibhāga-.

⁸ C. kattabba-kāraṇa-; cf. DA. 95.

⁹ DA. 91.

¹⁰ DA. 93 n. (Khetta-vijjā ti abbhayaṇ māsu rakkha-rāja-satthādi); St. khetta- (cf. DA. 78); A. khagga- (see *Dialog. i, 18 n.*)

¹¹ The readings are corrupt. A. has kaṇ abbhaya, resembling the v.l. of DA. 93 (above).

bhāvaṇ, silādīnaṇ yeva pana superisuddhānaṇ nissaraṇa-bhāvaṇ taṇ samaṅgino yeva ca bhikkhu-bhāvaṇ sabbākārato veditvā, tad-attha-vibhāvaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *asippa-jīvi* ti, catunnaṇ taṇh' uppādānaṇ samuccheda vikkhambhanena paccay' āsāya visositattā yaṇ kiñci sippaṇ upanissāya jīvitaṇ na kappeti ti, asippa-jīvi. Etena ājīva-parisuddhi-sīlaṇ dasseti. *Lahū* ti, appa-kiccatāya salla-huka-vuttitāya ca *lahu*, abahu-sambhāro. Etena catu-paccaya-santosa-siddhaṇ subharataṇ dasseti. *Attha-kāmo* ti, sadevakassa lokassa attham eva kāmeti icchati ti, attha-kāmo. Etena sattānaṇ anatta-parivajjanassa pakāsītattā pāṭi-mokkha-saṇvara-sīlaṇ dasseti pāṇātipātādi anatta-viraṇa-paridīpanato. *Yatindriyo* ti, cakkhādīnaṇ channaṇ indriyānaṇ abhiyjhādyappavattito¹ saṇyāmena, yatindriyo. Etena indriya-saṇvara-sīlaṇ vuttaṇ. *Sabbadhi vippamutto* ti, evaṇ superisuddha-sīlo catu-paccaya-santosa avaṭṭhito sappaccayaṇ nāma-rūpaṇ pariggahetvā aniccādi-vasena saṅkhāre sammasanto vipassanaṇ ussukkāpetvā, tato paraṇ paṭipātiyā pavatitēhi catuhi ariya-maggehi saṇyojanaṇaṇ pahīnattā sabbadhi sabbattha bhavādisu vippamutto. *Anokasārī amamo nirāso* ti, tathā sabbadhi vippamuttattā eva oka-saṅkhātesu chasu pi āyatanesu taṇh' ābhissaraṇassa abhāvena, *anokasārī*: rūpādisu katthaci mamaṅkāra-abhāvato *amamo*, sabbena sabbāṇ anāsīṇsanato, *nirāso*. *Hitvā*² *mānaṇ ekacaro sa bhikkhū* ti, evambhūto ca so arahatta-magga-ppatti samakālam eva anavasesaṇ mānaṇ hitvā pajahitvā, ime bhikkhū viya gaṇa-saṇaṇaṇ akatvā, paviveka-kāmatāya taṇhā-sahāya-viraṇa ca sabb' iriyāpathesu ekacaro sabbaso bhinna-kilesattā paramatthato bhikkhu nāma, ettha ca asippajīvi ti ādinā lokiya-guṇā kathitā. Sabbadhi vippamutto ti ādinā lokuttara-guṇā kathitā. Tattha asippajīvi ti ādi, vibhave ṭhitass' eva ayaṇ dhammo na sippaṇ nissāya micchājīvena jīvitaṇ kappentassa: tasmā sippesu sāra-gaṇaṇaṇ vissajjetvā adhi-silādisu yeva tumhehi sikkhitabbaṇ ti dasseti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ A. -ādi-ppavattito.

² St. hatvā Māraṇ; W. hitvā Māraṇ.

10.

Dasame: *Buddha-cakkhunā* ti, ettha āsay' ānusaya-ñāṇaṇṇ indriya-paropariyatta-ñāṇaṇṇ ca Buddha-cakkhu nāma. Ya-thā hi, "addasa kho Bhagavā Buddha-cakkhunā lokaṇ volo-kento satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkh' indriye mud' indriye" ti (Vin. i, 6)¹ ādiṇ. *Lokaṇ* ti, tayo lokā, okāsa-loko, saṅkhāra-loko, satta-loko ti. Tattha

Yāvatā candima-suriyā pariharanti disā 'bhanti virocana,²

Tāva saḥassadhā loko: ettha te vattatī vaso ti (M. i, 328)³ ādisu okāsa-loko vutto. "Eko loko: sabbe sattā āhāra-ṭṭhitikā. Dve lokā: nāmaṇ ca rūpaṇ ca. Tayo lokā: tisso vedanā. Cattāro lokā: cattāro āhārā. Pañca lokā: pañc' upādāna-kkhandhā. Cha lokā: cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā: satta viññāṇa-ṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā: aṭṭha loka-dhammā. Nava lokā: nava satt' āvāsā. Dasa lokā: das' āyatanāni. Dvādasa lokā: dvādas' āyatanāni. Aṭṭhārasa lokā: aṭṭhārasa dhātuyo" ti (Pṭs. 123)⁴ ādisu saṅkhāra-loko (VM. 205). "Sassato loko, asassato loko" ti (M. i, 427) ādisu satta-loko vutto. Idhā pi satta-loko veditabbo. Tattha lokiya ti vicittākārato⁵ dissatī ti, cakkavāla-saṅkhāto loko okāsa-loko. Saṅkhāro lujjati palujjati ti,⁶ loko. Lokiya ti ettha puñña-pāpaṇṇ tabbipāko cā ti, satta-loko.

Tesu Bhagavā mahākaruṇāya anukampamāno saṅsāra-dukkhato mocetu-kāmo satta-lokaṇ volokesi. Katamassa pana satt' āhassa accayena olokesi? Paṭhamassa satt' āhasa. Bhagavā hi pallaṅka-satt' āhassa pariyosāne pacchima-yām' āvasāne "yadā have pātubhavanti dhammā—pe—suriyo va obhāsayam antalikkhan" ti (Ud. 3) imaṇ ariya-maggānu-bhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānetvā, "ahaṇ tāva evaṇ suduttaraṇ saṅsāre-mahoghaṇ imāya dhamma-nāvāya samuttaritvā nibbāna-pāre ṭhito handa dāni lokam pi taressāmī" ti: kīdiso nu kho loko? ti, lokaṇ volokesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho*

¹ Cf. Nidd. 359; Vibh. 340; VM. 205.

² VM. reads virocamānā.

³ Cf. A. i, 227; DhA. iii, 240; JA. i, 132. *Supra* p. 107.

⁴ Cf. KhpA. 2; A. v, 50.

⁵ B. vivittā-.

⁶ Cf. Asl. 47, §§ 127, 308; MA. 244; S. iv, 52; A. i, 283; S. iii, 167.

Bhagavā tassa satt' āhassa accayena tamhā samādhimhā vutthahitvā Buddha-cakkhunā lokañ volokesi ti. Tattha volokesi ti, vividhehi ākārehi passi: hattha-tale ṭhapita āmalakaṇ viya attano ñāṇena paccakkhaṇ akāsi. *Anekehi santāpehi* ti ādi olokitākāra-dassanaṇ. *Anekehi santāpehi* ti, anekehi dukkhehi: dukkho hi santāpana-pīlan' atṭhena santāpo ti vuccati. Yath' āha “dukkhassa pīlan' atṭho saṅkhat' atṭho santāp' atṭho viparinām' atṭho” ti¹ (Pṭs. 118; VM. 494). Tañ ca dukkha-dukkhādi-vasena c' eva jāti-ādi-vasena ca anekappa-kāraṇ. Tena vuttaṇ *anekehi santāpehi* ti: anekehi dukkhehi santappamāne pīliyamāne bādhiyamāne. *Parilāhehi* ti, paridāhehi paridayhamāne: indhanaṇ viya agginā samantato dayhamāne. *Rāgajehi* ti, rāga-sambhūtehi. Es' eva nayo sesesu pi. Rāgādayo hi yasmiṇ santāne uppajjanti niddhantā viya vibādhenti. Tena vuttaṇ: “Tayo 'me, bhikkhave, aggi: rāgaggi dosaggi mohaggi” ti (D. iii, 217). Yato te cittaṇ kāyañ ca kilesentī ti kilesā ti vuccanti. Ettha ca *paridayhamāne* ti, etena Bhagavā rāgādi-kilesānaṇ pavatti-dukkhataṇ tena ca sattānaṇ abhibhūtataṇ dasseti. *Santappamāne* ti, iminā pana tesāṇ kālantara-dukkhataṇ tena niran-tar' opaddavatañ ca dasseti.

Bhagavā hi bodhi-rukkha-mūle aparājita-pallaṅkena nisinnno paṭhama-yāme pubbe-nivāsaṇ anussaritvā, majjhima-yāme dibba-cakkhuṇ visodhetvā, pacchima-yāme paṭicca-samuppāde ñāṇaṇ otāretvā, kilesa-mūlakaṇ vaṭṭa-dukkhaṇ abhiññāya saṅkhāre pariggahetvā, sammāsanto anukkamena vipassanaṇ vaḍḍhetvā, ariya-magg' ādhigamena sayāṇ vigata-viddhasa-kilesa abhisambuddho hutvā, paccavekkhaṇ ānantaraṇ anavasesānaṇ kilesānaṇ pahinattā attano vaṭṭa-dukkhassa parikkhiṇa-bhāva-dīpakaṇ sabba-buddhānaṇ avijahitaṇ 'aneka-jāti-saṅsāraṇ' ti udānaṇ udānetvā, ten' eva pallaṅkena sattāhaṇ vimutti-sukha-paṭisaṇvedī nisinnno, sat-tamāya rattiyaṇ tisu yāmesu vutta-nayena tīṇi udānāni udānetvā, tatiya-udān' ānantaraṇ Buddha-cakkhunā lokañ volokento 'sakalam idaṇ sattānaṇ vaṭṭa-dukkhaṇ kilesa-mūlakaṇ, kilesā nām' ete pavatti-dukkhā āyati pi dukkha-hetu-bhūtā,

¹ A. adds abhisamay' atṭho ti sabbādi dukkhaṇ.

tasmā¹ tehi ime sattā santappanti paṇḍayhanti cā ' ti passi. Tena vuttaṇ: *addasā kho Bhagavā—pe—mohajehi pī ti. Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ lokassa yathā-vutta-santāpa-parilāhehi abhibhūyyamānattaṇ² sabbākārato viditvā, *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ sabba-santāpa-parilāhato parinibbāna-vibhāvanaṇ mahā-udānaṇ udānesi.

Tattha *ayaṇ loko santāpa-jato* ti, ayaṇ sabbo pi loko jarā-roga-maraṇehi c' eva nānā-vidha-byasanehi ca kilesa-pari-vuṭṭhānehi ca jāta-santāpo: uppanna-kāyika-cetasika-dukkh' abhibhavo ti attho. *Phassa-pareto* ti, tato eva anekehi dukkha-samphassehi parihato upadduto. Athavā *phassa-pareto* ti, sukhādi-sañkhātānaṇ tissannaṇ dukkhatānaṇ³ paccaya-bhūtehi, chahi phassehi abhibhūto, tato tato dvārato tasmiṇ tasmiṇ ārammaṇe pavatti-vasena upassaṭṭho. *Rogaṇ vadati attato*⁴ ti, phassa-paccayā uppajjamānaṇ vedanā-sañkhātāṇ rogaṇ dukkhaṇ khandha-paṇcakaṇ eva vā yathā-bhūtaṇ ajānanto ' ahan ' ti saññāya diṭṭhi-gāha-vasena ' ahaṇ sukhito dukkhito ' ti attato vadati: attano ti pi paṭhanti.⁵ Tass' attho:—yvāyaṇ loko kenaci dukkha-dhammena phuṭṭho abhāvitattāya adhivāsetuṇ asakkonto ' aho dukkhaṇ idisaṇ dukkhaṇ mayhaṇ sattuno pi mā hotū ' ti ādinā vippalapanto kevalaṇ attano rogaṇ vadati: tassa pana pahānāya na paṭipajjati ti adhippāyo. Athavā taṇ yathā-vuttaṇ dukkhaṇ yathā-bhūtaṇ ajānanto taṇha-gāha-vasena ' maman ' ti saññāya attano vadati, ' mama idan ' ti vācaṇ nicchāreti.

*Yena yena*⁶ *hi maññatī* ti, evaṇ imaṇ roga-bhūtaṇ khandha-paṇcakaṇ *attato* attano vā vadanto loko yena rūpa-vedanādinā kāraṇa-bhūtena yena yena vā sassatādinā pakārena diṭṭhi-māna-taṇhā maññanāhi⁷ tīhi maññati. *Tato taṇ hoti aññathā*

¹ C. omits.

² A. -mānetaṇ: C. -mantāṇ.

³ Cf. Nett. 12, 156; NettA. (Sink.) 207 condenses this Comy.

⁴ (Nett. 156, quoting this, reads *rodaṇ vadati attano: yena yena hi maññanti.*)

⁵ A. attano . . . attano: StA. atthato . . . attato; B. pavadanti.

⁶ St. yena hi; W. yena yena; Sn 588, 757 (and PJ. ii, p. 461 *ad loc.*), Yena yena hi maññanti, tato taṇ hoti aññathā (explained by previous couplet, p. 756).

⁷ C₂-₄ maññatāya; A. maññati maññati.

ti, tato attanā parikappit' ākārato taṇ maññanāya vattubhūtaṇ khandha-pañcakaṇ aññathā anatt' ānattaniyam eva ca hoti. Vase vattetuṇ asakkuṇeyyatāya ahaṅkāra-mamaṅkāratthaṇ na nipphādeti ti attho. Athavā tato ti, tasmā maññanā-matta-bhāvato taṇ pañca-kkhandhakaṇ niccādivasena maññitaṇ aññathā aniccādi-sabbhāvam eva hoti: na hi maññanā-bhāv' aññathattaṇ vā lakkhaṇ' aññathattaṇ vā kātuṇ sakko ti.

*Aññathā-bhāvī-bhava-satto*¹ ti, ayaṇ bhava vaḍḍhiyaṇ² hitasukhe satto laggo satta-loko maññanāya yathā-ruci pi cintiyamāno pi viparīta-paṭipattiyā tato aññathā-bhāvī ahita-dukkha-bhāvī vighātaṇ yeva pāpunāti. *Bhavam*³ ev' ābhinandati ti, evaṇ sante pi taṇ maññanā-parikappitaṇ avijjamāna-bhāvaṇ vaḍḍhiṇ abhinandati eva, abhikaṅkhati eva. Athavā *aññathā-bhāvī* ti, 'nicco me attā' ti ādinā maññanāya parikappit' ākāra-bhavato sayāṇ aññathā-bhāvī samāno anicco addhuvo ti attho. *Bhava-satto* ti, kāmādi-bhavesu bhava-taṇhāya satto laggo gathito *bhavam ev' ābhinandati* ti, evaṇ sante pi⁴ aniccādi-sabbhāvaṇ bhavam eva niccādivasena parāmasitvā tattha v' ādhimutti-saññaṇ taṇhā-diṭṭhi-bhavanandanāya abhinandati, na tattha nibbindati.

*Yad*⁵ *abhinandati taṇ bhayaṇ*, yaṇ vaḍḍhi-saṅkhātaṇ bhavaṇ kāmādi-bhavaṇ vā abhinandati, taṇ aniccādi viparināma-sabbhāvattā aneka-byasan' ānubandhattā ca bhava-hetubhāvato ativiya bhayānak' atthena, bhayaṇ. *Yassa bhāyati* ti, yato jarā-maraṇādito bhāyati jarā-maraṇādi-dukkh' ādhiṭṭhāna-bhāvato dukkha-bhāvato ca dukkha-dukkhaṇ. Athavā *yassa bhāyati* ti, bhav' ābhinandanena yassa pi bhavassa⁶

¹ St. bhavappatto; *MSS. and Nett.* 156, bhavasatto; so also S. iv, C6 (yato maññati yam me ti maññati tato taṇ hoti aññathā aññathā-bhāvī bhavasatto loko bhavaṇ evābhinandati. A. bhavitatto; B. bhavappatto; W. savappatto).

² C₁ asambhave vaddhita.

³ St. (loko)bhava-pareto; *MSS. and Nett.* omit.

⁴ C. omits ev . . . pi.

⁵ A. omits yad abhi . . . ; W. and Nett, yad abhin . . . ; C. and St. yadā' bhin . . .

⁶ A. C₁ pi bhavassa; C. visayassa.

bhāyati so uccheda-saṅkhāto vibhavo tato bhāyanañ ca dukkha-vatthu-bhāvato jāti-ādi dukkhassa anativattanato ca dukkhaṇ dukkha-sabhāvam evā ti attho. Athavā yassa bhāyati taṇ dukkhaṇ ti, yassa aniccādikassa bhāyati taṇ nissaraṇaṇ ajananto taṇ bhayaṇ dukkhaṇ hoti. Dukkhaṇ āvahaṭi ti attho. Ettakena vaṭṭaṇ dassetvā idāni vivaṭṭaṇ dassetvaṇ, bhava-vippahāṇāya kho paṇ' idaṇ brahmacariyaṇ vussatī ti āha. Tattha bhava-vippahāṇāyā ti, kāmādi-bhava-assa pajahan' atthāya. Kho ti, avadhāraṇe. Panā ti, pada-pūraṇe nipāto. Idan ti, āsanna-paccakkha-vacanaṇ. Brahma-cariyaṇ ti, magga-brahmacariyaṇ. Vussatī ti, pūres-sati. Idaṇ vuttaṇ hoti: Ekanten' eva kāmādi-bhavassa samudaya-ppahāṇena anavasesa-pajahan' atthāya idaṇ mayā sata-sahassa-kappādhikāni cattāri asaṅkheyyāni atidukkarāni ācaritā¹ pāramiyo pūretvā, bodhi-maṇḍe tiṇṇaṇ Mārānaṇ matthakaṇ madditvā adhigataṇ silādi-kkhandhattāya-sanga-haṇ aṭṭhangika-magga-brahma-cariyaṇ cariyati bhāvīyati ti, evaṇ ariya-maggassa ekaṇsen' eva niyyānika-bhāvaṇ dassetvā, idāni añña-maggassa tadabhāvaṇ dassento, ye hi kecī ti ādim āha.

Tattha ye ti, aniyama-niddeso. Hī ti, nipāta-mattaṇ. Keci ti, ekacce: pada-dvayenā pi tathā-vādino diṭṭhi-gatike aniyamato pariyādiyati. Samaṇā ti, pabbajj' upagamana-mattena samaṇā, na samita-pāpā. Brāhmaṇā ti, jāti-mattena brāhmaṇā, na bāhita-pāpā. Vā-sadde vikapp' attho. Bhavena bhavassa vippamokkham ahaṇsū ti, ekacce kāma-bhavena rūpa-bhavena vā sabba-bhavato vimuttiṇ saṇsāra-suddhiṇ kathayaṇsu. Ke pana evaṇ vadanti ti? Diṭṭha-dhamma-nibbāna-vādino. Tesu hi keci 'ulārehi pañcahi kāma-guṇehi santappito attā diṭṭh' eva dhamme paramaṇ nibbutiṇ patto hoti' ti vadanti. Keci 'rūpāvacara-jjhānesu paṭhama-jjhāna-samaṇgī-pe'; keci 'dutiya-pe'; keci 'tatiya-pe'; keci 'catuttha-jjhāna-samaṇgī-attā diṭṭh' eva dhamme paramaṇ nibbutiṇ patto hoti' ti vadanti. Yath' āha: "Idha, bhikkhave, ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṇvādi hoti evaṇdiṭṭhi: 'yato kho bho ayaṇ attā pañcahi kāma-guṇehi

¹ A. ācarantā; C. ācaratā.

samappito' " ti (D. i, 36) vitthāro.¹ Te pana, yasmā yā-vadatthaṇ pītattā suhitāya jalūkāya² viya ruhira-pipāsā kāmādi-sukhedhitassa attano kāmesanādayo na bhavissanti, tad-abhāve ca bhavassa abhāvo yeva, yasmiṇ yasmiṇ ca bhavethitassa ayaṇ nayo labbhati, tena tena bhavena sabba-bhavato vimutti hotī ti vadanti. Tasmā *bhavena bhavassa vipkamokkhaṇ ahaṇsū* ti vutto. Yesañ ca ettakaṇ nāma kālaṇ saṇsaritvā bālā ca paṇḍitā ca pariyosāna-bhave tathvā saṇsārato vimuccanti ti laddhi. Te hi bhavena bhavassa vipkamokkhaṇ vadanti nāma. Vuttaṇ h' etaṇ: "Cullāsīti mahākappuno sata-sahassāni yāni bāle ca paṇḍitā ca sandhāvitvā saṇsaritvā dukkhass' antaṇ karissanti" ti (D. i, 54).³

Athavā *bhavenā* ti, bhava-diṭṭhiyā. Bhavati sassataṇ tiṭṭhatī ti pavattanato sassata-diṭṭhi bhava-diṭṭhī ti pavuccati. Bhava-diṭṭhi ev' ettha uttara-pada-lopena [bhavo ti vutta] bhava-taṇhā ti ādisu viya bhavo ti vutto. Bhava-diṭṭhi-vasena ca ekacce bhava-visesaṇ yeva kilesānaṇ vūpasanta-vuttiyā āyuno ca digh' āvāsātāya⁴ niccādi-sabhāvaṇ bhava-vimokkhaṇ maññanti, seyyathā pi Baka Brahmā, 'idaṇ niccaṇ, idaṇ dhuvaṇ, idaṇ sassataṇ, idaṇ aviparināma-dhamman' ti (S. i, 142)⁵ avoca. Tesam eva viparīta-gāhīnaṇ anissaraṇe nissaraṇa-diṭṭhīnaṇ kuto bhava-vimokkho? Ten' āha Bhagāva:—*sabbe te*⁶ *avippamuttā bhavasmā*.

Vibhavenā ti, ucchedena. *Bhavassa nissaraṇaṇ ahaṇsū* ti, sabba-bhavato niggamanaṇ nikkhantiṇ⁷ saṇsāra-suddhiṇ va-diṇsu. Te hi bhavena bhavassa vipkamokkho ti⁸ vadantānaṇ⁹ vādaṇ ananujānantā bhavopacchedena nissaraṇaṇ paṭijāniṇsu. *Vibhavenā* ti vā uccheda-diṭṭhiyā: vibhavati vinassati ucchijjati attā ca loko cā ti pavattanato uccheda-diṭṭhi-vutta-nayena

¹ Cf. Vibh. 370.

² A. jatukāya(bat).

³ Cf. PvA. 248, 254, which reads kappino.

⁴ So C₁, C₂, but A, C. dīghatamatāya.

⁵ The quotation, which also occurs at M. i, 326, there reads (after sassataṇ) idaṇ kevalaṇ, idaṇ acavana-dhammaṇ, instead of avip. dham . . . (cf. D. i, 21).

⁶ St. sabb' ete (as below). All MSS. sabbe te.

⁷ So A, C, but B. niggato nikkhamaṇaṇ.

⁸ C₂ vipkamutto.

⁹ C₂, C₄ vivadantānaṇ.

vibhavo ti vuccati. Ucceda-diṭṭhi-vasena hi sattā adhimucchi tvā tattha tattha uppannā ucchiṇṇanti: sā eva saṅsāra-suddhi ti ucceda-vādino. Vuttaṇ h' etaṇ:—"Yato kho bho ayaṇ attā rūpī cātu-mmahābhūṭiko—pe—n' eva-saññā-n' āsaññā-yatanaṇ upasampajja¹ viharati, ettāvata kho bho ayaṇ attā sammā samucchinno hoti" ti (D. i, 34). Tathā "n' atthi, mahārāja, dinnaṇ, n' atthi yiṭṭhaṇ n' atthi hutaṇ—pe—bālā ca paṇḍitā ca kāyassa bheda ucchiṇṇanti vinassanti na honti param maraṇā" ti (D. i, 55; S. iii, 206). Tesam pi evaṇ viparīta-gāhānaṇ kuto bhava-nissaraṇaṇ? Ten' āha Bhagavā: *Sabbe te anissatā bhavasmā ti vadāmī* ti. Na hi ariya-magga-bhāvanāya anavasesa-kilesaṇ asamugghātetvā kadāci pi bhavato nissaraṇa-vimutti sambhavati. Tathā hi tesā samāna-brāhmaṇānaṇ yathā-bhūṭ' āvabodhābhāvato atthi n' atthi ti anta-dvaya-nipatitānaṇ taṇhā-diṭṭhi-vasena sam-paritasita-vipphandita-mattaṇ, yato te diṭṭhi-gatikā pavatti-hetesu pi sammūlā sakkāya-bhūmiyaṇ sunikhāte viparīta-dassana-tthambhe taṇhā bandhanena baddhā gaddula-bandhanā viya sārameyo na vijahanti bandhana-tṭhānaṇ, kuto tesā vimokkho? Ye pana catusacca-vibhāvanena pavatti-ādisu asammohato taṇ anta-dvayaṇ anupagamma majjhimaṇ paṭipadaṇ samārūlā, tesā yeva bhava-vippamokkho nissaraṇaṇ cā ti dassento Satthā *upadhī hi*² ti ādim āha.

Tattha *upadhī* ti, bandhādi³ upadhi. *Hī* ti, nipāta-mattaṇ. *Paṭiccā* ti, nissāya: paccayaṇ katvā. *Dukkhaṇ* ti, jāti-ādi dukkhaṇ. Kiṇ vuttaṇ hoti? Yatth' ime diṭṭhi-gatikā vimokkha-saññino, tattha khandha-kiles' abhisankhār' ūpadhaya adhiḡatā kuto tatth' assa dukkha-nissaraṇaṇ? Yatra hi kilesā tat' abhisankhāra-sambhavato bhava-ppabandhassa avicchedo yevā ti vaṭṭa-dukkhassa anivatti. Tena vuttaṇ: *upadhī hi paṭicca dukkham idaṇ sambhoti* ti. Idāni yaṇ paramatthato dukkhassa nissaraṇaṇ taṇ dassetuṇ, sabb' *ūpādāna-kkhaṇā* ti, kām' ūpādānaṇ diṭṭh' ūpādānaṇ sīlabbat' ūpādānaṇ attavād' ūpādānaṇ ti sabbesāṇ imesaṇ catunnam pi ūpādānaṇ

¹ D. *text* -āyatanūpago—pe—.

² St. na upadhi hi; A. upadhiyati; Netti, upadhiṇ hi. Cf. PJ. ii, 505 (*Comy. on Sn. v, 728*).

³ NettA. (Sin. 208) khandhādi.

ariya-maggādhigamena anavaśesa-ppahāṇato. Tattha diṭṭh' upādānaṃ silabbat' upādānaṃ atta-vād' upādānaṃ ti imāni tiṇi upādānāni sotāpatti-maggena khiyanti, anuppatti dhammaṃ apajjanti. Kām' upādānaṃ apāya-gamaṇiyaṃ paṭhamena kāma-rāga-bhūtaṃ bahalaṃ, dutiyena sukhumaṃ, tatiyena rūpa-rāga-ppahāṇaṃ, catutthena ti catuhi pi maggehi khiyati, anuppatti-dhammaṃ apajjati ti vedittabbaṃ. *N'atthi dukkhassa sambhavo* ti, evaṃ sabbas' opādāna-kkhaṃyā tad-ekaṭṭhatāya sabbassā pi kilesa-gaṇanassa anuppādanato appamattakassa pi vaṭṭa-dukkhassa sambhavo pātubhāvo n' atthi.

Evaṃ Bhagavā hetunā saddhiṃ pavatti-nivattiṃ ca dassetvā 'imaṃ nayaṃ ajānanto ayaṃ satta-loko vaṭṭato sīsaṃ na ukkhipati' ti dassento, *lokaṃ imaṃ passā* ti attano buddha-cakkhunā paccakkhato visaya-bhāvassa¹ upagatattā lokaṃ imaṃ passā ti Bhagavā dassana-kiriyaṃ niyojento attānam² ev' ālapati. *Puthū* ti, bahu: viṣuṇṇaṃ viṣuṇṇaṃ vā. *Avijjāya paretā* ti, dukkhe aññānaṃ ti ādinā nayaṃ vuttāya catu-sacca-paṭicchāda-kāya avijjāya abhibhūtā. *Bhūtā* ti kamma-kilesehi jātā nibbattā. *Bhūtā ratā*³ ti, bhūtesu mātā-pitu-putta-dārādi-saññāya aññasattesu taṇhāya bhūte vā khandha-paṇcake anicc' āsubha-dukkh' ānatta-sabhāve taṃ sabhāv' ānavabodhato itthi-purissādi-parikappa-vasena niccādi-vasena attaniya-gaṇa-vasena ca abhiratā. *Bhavā aparimuttā* ti, yathā-bhūtena taṇhā-diṭṭhi-gaṇena bhavato saṃsārato na parimuttā. Ettha ca *lokaṃ imaṃ* ti, paṭhamaṃ tāva sakalam pi satta-nikāyaṃ sāmāññato ekattaṃ⁴ upanetvā, ekavacanena anodhiso-gaṇaṃ diṭetvā, 'ayaṃ loko bhava-yoni-gati-sattāvāsādi-vasena c' eva tatthā pi taṃ taṃ satta-nikāyādi-vasena ca aneka-bheda-bhinno paccakaṃ mayā volokito' ti attano buddha-cakku-ñāṇ' ānubhāvaṃ⁵ pakāsento Satthā puna vacana-bhedaṃ katvā bahu-vacanena odhiso-gaṇaṃ diṭeti, *puthu avijjāya paretā*⁶ *bhūtā* ti ādinā. Evaṃ ca katvā, *lokaṃ imaṃ* ti upayoga-vacanāṃ katvā, *avijjāya paretā* ti ādinā ca paccatta-bahuva-

¹ C₂₋₃ viya sabhāvassa.

² NettA. attano cittaṃ ālapati.

³ Netti 157, paretāṃ bhūtaṃ bhūta-rataṃ bhavā aparimuttaṃ.

⁴ A. ekantaṃ upanento.

⁵ C₂ viññāṇa-bhāvaṃ.

⁶ A. abhibhūtā.

cana-niddeso pi aviruddho hoti, bhinna-vākyatā.¹ Keci pana ekavākyat' ādhippayena 'avijjāya paretāṇ bhūtaṇ bhūtarataṇ bhavā aparimuttan' ti paṭhanti. Vibhatti-bhedavasen' eva pana purāṇa-pāṭho.

Idāni yena upayena bhava-vippamokkho hoti taṇ sabbaṇ titthiyānaṇ avisaya²-bhūtaṇ buddha-gocaraṇ vipassanā-vīthi³ dassento, *ye hi keci* ti ādim āha. Tattha *ye hi keci bhavā* ti, kāma-bhavādi saññī-bhavādi ekavokāra-bhavādi vibhāgena nānā-bheda-bhinnā sātavanta-sammata sāra bhinnā sātarahitā dīghāyukā vā itara-lakkhaṇā vā, *ye hi keci bhavā. Sabbadhī* ti, uddhaṇ adho tiriyaṇ ti ādi vibhāgena sabbattha. *Sabb' atthatāyā*⁴ ti, *sagg' āpāya-manussādi-sabba-bhāvena. Sabbe te* ti ādisu, sabbe pi te *bhavā*, rūpa-vedanādi-dhammā hutvā abhāv' aṭṭhena. *Aniccā*, udaya-bbaya-paṭipilitattā. *Dukkhā*, jarayā maraṇena cā ti dividhā vipariṇāmetabbatāya, *vipariṇāma-dhammā. Iti saddo* ādi-attho pakār' attho vā. Kiṇ tena anutta-lakkhaṇam pi sangahetvā avasa-vattan' aṭṭhena *anattā* vipariṇāma-dhammatāya vā avasa-vattan' aṭṭhena anattā ti ?

Evay lakkhaṇa-ttaya⁵-sampaṭivijjhan' ākārena, *etaṇ*, bhava-saṅkhātāṇ khandha-paṇcakaṇ. *Yathābhūtaṇ*, avipariṇāṇ. *Samma-ppaṇṇāya*, sammā-ñāṇena vipassanā-sahitāya magga-paṇṇāya. *Passato*, pariṇā' ābhisamayādi-vasena paṭivijjhatto 'bhavo nicco' ti ādi-naya-ppavatta⁶-bhavesu. *Taṇhā*⁷ *paḥiyati*, agga-magga-ppatti⁸-samakālam eva anavasesaṇ nirujjhati, uccheda-diṭṭhiyā sabbaso pahīnattā. *Vibhavaṇ*⁹ ucchedaṇ¹⁰ *nābhinandati*, na pattheti. Evambhūtassa tassa kāma-taṇhādi-vasena yā aṭṭha-sata-bhedā avatthādi-vibhāgena ananta-bhedā ca tāsaṇ *sabbaso*,¹¹ sabba-ppakārena, *taṇhānaṇ khayā*,¹² pahāṇā tadek' atthatāya sabbassā pi sanki-

¹ C. vākyattā.

² A. evavisaya-.

³ C₂₋₃ vipassanācāraṇ.

⁴ So St, Nett, A, C₂₋₃, but C. sabbattatāya.

⁵ A. -vuttaya.

⁶ A. pavattana.

⁷ St, Nett, bhava-taṇhā.

⁸ A. uppatti.

⁹ St. vibhava-taṇhābhinandati; Nett, W, and MSS. vibhavaṇ nābhinandati.

¹⁰ C. vicchedaṇ.

¹¹ St. sabbato; Nett, W, and MSS. sabbaso.

¹² Nett. taṇhā-saṅkhaya.

lesa-pakkhassa. *Asesaṃ, nissesaṃ. Virāga-nirodho*¹ ti, ariya-maggena yo anuppāda-nirodho taṃ *nibbānaṃ* ti taṃhāya pahāṇa-mukhena savupādisesa-nibbānaṃ dassetvā, idāni anupādisesa-nibbānaṃ dassento, *tassa nibbutassā* ti gātham āha.

Tass' attho:—Yo so sabbaso taṃhānaṃ khayā kilesa-pari-nibbānena nibbuto vutta-nayena bhinna-kilesa khīṇāsava-bhikkhu. *Tassa nibbutassa bhikkhuno anuppādā*,² upādān' ābhāvato kiles' ābhisaṅkhāra-mārāṇaṃ vā agahaṇato, *punabbhavo na hoti*, āyati paṭisandhi-vasena uppatti-bhavo n' atthi. Evambhūtena ca tena *abhibhūto* Māro, ariya-magga-kkhaṇe kilesa-māro abhisaṅkhāra-marō devaputta-māro ca, carimaka-citta-kkhaṇe khandha-māro maccu-māro ti, pañca-vidho pi Māro abhibhūto parājito. Puna sīsaṃ ukkhipituṃ apadānena³ nibbisevano kato yato tena *vijito sangāmo* mārehi tattha tattha pavattito, evaṃ vijita-sangāmo pana iṭṭhādisu pi sabbesu vikār' ābhāvena tādi-lakkhaṇa-ppattiyā *tādi* arahā, *sabba-bhavāni*, yathā-vutta-bhede sabbe pi bhava *upaccagā*,⁴ samatikkanto yattha katthaci saṅkhaṃ na upeti aññadatthu anupādāno viya jātavedo parinibbānato uddhaṃ apaññattiko 'va hoti ti. Iti Bhagavā imaṃ mahā-udānaṃ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā kūṭaṃ gahetvā niṭṭhāpesi.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Tatiya-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ C. *virāgena*.

² St. *anupādā*; C. *anupādānā*; A, Nett, *anuppādā*.

³ C. *appadānena*.

⁴ A, St. (*v.l.*) *upaccatā*.

IV.

MEGHIYA-VAGGA

1.

Meghiya¹-vaggassa paṭhame: *Cālikāyaṇ* ti, evaṇ nāmake nagare. Tassa kira nagarassa dvāra-ṭṭhānaṇ muñcitvā samantato calapañkaṇ hoti. Taṇ calapañkaṇ nissāya ṭhitattā volokentānaṇ calamānaṇ viya upaṭṭhāti. Tasmā Cālikā ti vuccati. *Cālike* pabbate ti, tassa nagarassa avidūre eko pabbato: so pi sabba-setattā kāla-pakkha-uposathe volokentānaṇ calamāno viya upaṭṭhāti. Tasmā Cālika-pabbato ti sañkhaṇ gato. Tattha Bhagavato mahantaṇ vihāraṇ kārayiṇsu. Bhagavā tadā taṇ nagaraṇ gocara-gāmaṇ katvā tasmiṇ Cālika-pabbata-mahāvihāre viharati. Tena vuttaṇ: *Cālikāyaṇ viharati Cālike pabbate ti. Meghiyo* ti, tassa therassa nāmaṇ. *Upaṭṭhāko hoti* ti, paricārako hoti. Bhagavato hi paṭhama-bodhiyaṇ upaṭṭhākā anibaddhā ahesuṇ. Ekadā Nāgasamālo, ekadā Nāgito, ekadā Upavāṇo, ekadā Sunakkhattoto, ekadā Cundo samaṇ'uddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo.² Tadā pi Meghiya-thero 'va upaṭṭhāko. Ten' āha, *tena kho pana samayena āyasmā Meghiyo Bhagavato upaṭṭhāko hoti* ti. *Jantu-gāmaṇ*³ ti, evaṇ nāmakaṇ tass' eva vihārassa aparaṇ⁴ gocara-gāmaṇ. Jana-gāmaṇ⁵ ti pi patho. *Kimikālāyā* ti, kāla-kimīnaṇ bahulatāya kimikālā ti laddha-nāmāya nadiyā. *Jangha-vihāraṇ* ti, cira-nisajjāya janghāsu uppanna-kilamatha-vinodanatthaṇ vicaranaṇ. *Pāsādikaṇ* ti, aviralarukkhatāya siniddha-pattāya ca passantānaṇ pasādam āvahaṭi ti, pāsādikaṇ.

¹ From A. iv, 354-8; cf. JA. iv, 95; DhA. i, 287; ThagA. 66.

² So A. and JA.; C. Upavāṇo; JA. Sāgalo.

³ W. gāme.

⁴ A. paraman.

⁵ Cf. Vin. i, 196. A, C₂₋₃ Jantu-, but C. jana-.

Santacchāyatāya¹ manuñña-bhūmi-bhāgatāya ca manuññeyy. Anto-paviṭṭhānaṃ pīti-somanassa-janaṃ' atthena cittaṃ ra-metī ti, *ramaṇīyaṃ*.² *Alan* ti, pariyaṭṭaṃ: yuttan ti pi attho. *Padhān' atthikassā* ti, jana-viyogena bhāvanāya atthikassa. *Padhānāyā* ti, samaṇa-dhamma-karaṇāya. *Āgaccheyy' āhan* ti, āgaccheyyaṃ ahaṃ. Therena kira pubbe taṃ ṭhānaṃ anu-paṭipātiya pañca-jāti-sattāni raññā eva satā anubhūtaṃ uyyānaṃ ahosi. Ten' assa diṭṭha-matte yeva tattha viharitū cittaṃ nami.³

Āgamehi tāvā ti, Satthā therassa vacanaṃ sutvā, upadhā-rento 'na tāv' assa ñānaṃ paripākaṃ gatan' ti ñatvā, paṭik-khipanto evam āha. *Ekak' amhi*⁴ *tāvā* ti, idaṃ pan' assa evaṃ 'ayaṃ gantvā pi kamme anipphajjamāne nirāsanko⁵ hutvā pema-vasena puna āgacchissatī' ti citta-maddava-janaṃ' atthaṃ āha. *Yāva añño pi koci bhikkhu āgacchatī*.⁶ ti, añño koci bhikkhu mama santikaṃ yāva āgacchatī tāva āgamehī ti attho. Koci bhikkhu dissatī ti pi pāṭho. *Āgacchatū* ti pi paṭhanti, tathā dissatū ti. *N' atthi kiñci uttariṃ karaṇīyaṃ* ti, catusu saccesu catuhi maggehi pariññādīnaṃ solasannaṃ kiccānaṃ katattā abhisambodhiyā vā adhigatattā tato aññaṃ uttariṃ karaṇīyaṃ nāma n' atthi. *N' atthi katassa vā paṭicayo*⁷ ti, katassa vā paṭikatassa vā⁸ puna paṭicayo pi n' atthi. Na hi bhāvita-maggo puna bhāvīyati: pahīna-kilesānaṃ vā puna pahāṇe na kiccaṃ atthi. *Katassa paṭicayo* ti, mayhaṃ santāne nipphāditassa silādi-dhammassa ariya-maggassa anadhigatattā tadatthaṃ puna vadḍhana-saṅkhāto paṭicayo atthi icchitabbo ti attho. *Padhānaṃ ti kho Meghiya vadamāṇeyy*⁹ *kinti vadeyyāma*¹⁰ ti, 'samaṇa-dhammaṃ karomī' ti vada-mānaṃ mayaṃ aññaṃ kiṃ tāva vadeyyāma¹⁰ ?

¹ So A, C₃₋₄, but C. sandacchāya (cf. S. iv, 194; JA. i, 57). St. omits manuññaṃ, W. inserts.

² Cf. DA. 141.

³ A, C₃₋₄ rami.

⁴ St, Ang. iv, 355 and MSS. amhā, but DhA. i, 286 and W. amhi.

⁵ A, C₃₋₄ nirāsako.

⁶ So St. and MSS., but Ang. dissatu; DhA. dissati.

⁷ St. paṭicayo; Ang. and MSS. paṭicayo. ⁸ C. katassa ca puna.

⁹ So St, Ang, A, and C.; others caramānaṃ.

¹⁰ So St, Ang, A, and C.; others vāreyyama (which seems preferable).

Divā vihāraṇ nisīdī ti, divā vihār' atthāya nisīdi: nisinno ca yasmiṇ mangala-silāpaṭṭe pubbe anupaṭipāṭiyā pañca-jāti-satāni rājā hutvā uyyāna-kilaṇ kilanto vividha-nāṭaka-parivāro nisinna-pubbo tasmiṇ yeva ṭhāne nisīdi. Ath' assa nisinna-kālato paṭṭhāya samaṇa-bhāvo rahito viya ahosi. Rāja-vesaṇ gahetvā nāṭaka-parivāra-parivuto seta-cchattassa heṭṭhā mahārahe pallaṅke nisinno viya jāto. Ath' assa taṇ sampattiṇ assādayato kāma-vitakko udapādi. So tasmiṇ yeva khaṇe sahoḍhaṇ¹ gahite dve core anetvā purato ṭhapite² viya addasa. Tesu ekassa vadhaṇ ānāpana-vasena assa³ byāpāda-vitakko uppajji: ekassa bandhanaṇ ānāpana-vasena vihiṇsa-vitakko. Evaṇ so latā-jālena rukkho viya madhumakkhikāhi madhu-ghaṭako viya ca akusala-vitakkehi parikkhitto samparikiṇṇo ahosi. Taṇ sandhāya *atha kho āyasmato Meghiyassā* ti ādi vuttaṇ.

Acchariyaṇ vata bho ti, garahaṇ' acchariyaṇ nāma kir' etaṇ. Yathā āyasmā Ānando Bhagavato vāriy' āvattaṇ⁴ disvā avoca "acchariyaṇ, bhante, abbhutaṇ, bhante" ti. Apare pana tasmiṇ samaye puppha-phala-pallavādisu lobha-vasena kāma-vitakko: khara-ssarānaṇ pakkhiy-ādīnaṇ sadda-savanena byāpāda-vitakko: leḍḍu-ādihi tesāṇ viheṭhan' ādhippāyena vihiṇsā-vitakko. 'Idh' ev' āhaṇ vaseyyan' ti tattha sāpek-khatā-vasena kāma-vitakko: vana-carake tattha disvā tesu citta-dubbhanena⁵ byāpāda-vitakko: tesāṇ viheṭhan' ādhippāyena vihiṇsa-vitakko tassa uppajjantī ti pi vadanti. Yathā vā tathā vā tassa micchā-vitakk' uppatti yeva kāraṇaṇ. *Anvāsattū*⁶ ti, anulaggā,⁷ vokiṇṇā. Attani garumhi ca ekatte pi bahu-vacanaṇ dissati. Anvāsatto ti pi pāṭho.

Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī ti, evaṇ micchā-vitakkehi samparikiṇṇo kamma-ṭṭhāna-sañcaya-sappāyaṇ kātuṇ asak-konto 'idaṇ vata disvā dīgha-dassī Bhagavā paṭisedhesi'⁸ ti sallakhetvā 'imaṇ kāraṇaṇ Dasabalassa āroccassāmī' ti

¹ A. sabodhaṇ; C₁ sahoḍhaṇ (cf. Thig. 184); C. sabhaṇḍe.

² C. ṭhite.

³ C. omits.

⁴ A. cariyāvattaṇ; C. valiāvattaṇ.

⁵ A. dubbaṇṇena.

⁶ St. (and Comy.) anvāsanno; W. anvasandhā; A. anvāsanto; Ang. anvāsatto (v.l. -sante); Pāli Dict. prefers -satto.

⁷ St, A, C₂, anuladdhā.

⁸ A. paṭivedhesi.

nisinn' āsanato vuṭṭhāya yena Bhagavā ten' upasaṅkami. Upasaṅkamitvā ca "idha mayhaṇ, bhante" ti ādinā attano pavattiṇ ārocesi. Tattha *yebhuyyenā* ti, bahulaṇ abhikkhaṇaṇ. *Pāpakā* ti, lāmakā. *Akusalā* ti, akosalla-sambhūtā: duggati-sampāpan' atthena vā pāpakā, kusala-paṭipakkhatāya akusalā. *Vitakko*¹ ti, vitakketi, ūhati, ārammaṇe² cittaṇ abhiniropeti ti, vitakko: kāma-sahagato vitakko, kāmavitakko: kilesa-kāma-sampayutto vatthu-kāmārammaṇo vitakko ti attho: byāpāda-sahagato vitakko, byāpāda-vitakko: vihiṇsā-sahagato vitakko, vihiṇsā-vitakko. Tesu kāmānaṇ abhinandana-vasena pavatto nekkhamma-paṭipakkho, kāmavitakko. 'Ime sattā haññiantu vā nassantu vā mā vā ahesun' ti sattesu sampadussana-vasena pavatto mettā-paṭipakkho, byāpāda-vitakko. Pāṇi-leḍḍu-daṇḍādīhi sattānaṇ viheṭhetu-kāmātā-vasena pavatto karuṇā-paṭipakkho vihiṇsā-vitakko.

Kasmā pan' assa Bhagavā tattha gamanaṇ anujāni? Ananuññāto pi ayaṇ maṇ vohāya gacchat' eva, 'paricāra-kāmatāya maññe Bhagavā gantuṇ na deti' ti. Tassa siyā aññathattaṇ. Tad' assa dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyyā' ti anujāni. Evaṇ tasmiṇ attano pavattiṇ ārocetvā nisinne ath' assa Bhagavā sappāyaṇ dhammaṇ desento, *aparipakkāya*³ *Meghiya ceto-vimuttiyā* ti ādim āha. Tattha *aparipakkāyā* ti, paripākaṇ appattāya. *Cetovimuttiyā* ti, kilesehi cetaso vimuttiyā. Pubba-bhāge hi tadanga-vasena c' eva vikkhambhana-vasena ca kilesehi cetaso vimutti hoti. Aparabhāge hi samuccheda-vasena c' eva paṭipassaddhi-vasena ca. S' āyaṇ vimutti heṭṭhā vitthārato kathitā' va. Tasmā tattha vutta-nayena veditabbā. Tattha vimutti-paripācaniyehi dhammehi āsaye paripācite pabodhite vipassanāya magga-gabbhaṇ gaṇhantiyā, paripākaṇ gacchantiyā, ceto-vimutti-paripakkā nāma hoti, tad-abhāve aparipakkā. Katame⁴ pana vimutti-paripācaniyā dhammā? Saddh' indriyādīnaṇ visuddhi-karaṇa-vasena paṇṇarassa-dhammā veditabbā.

Vuttan h' etaṇ: "Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādaniye suttante

¹ Cf. Asj. 114; VM. 142, 146.

² W. -pākāya.

³ C. ārammaṇaṇ.

⁴ C₂₋₄ dhammā pana.

paccavekkhato: imehi tih' ākārehi saddh' indriyaṇ visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato, āraddha-viriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato: imehi tih' ākārehi viriy' indriyaṇ visujjhati. Muṭṭha-satī puggale parivajjayato, upatṭhita-ssatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato: imehi tih' ākārehi sat' indriyaṇ visujjhati. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato¹ bhajato payirupāsato, jhāna-vimokkhe paccavekkhato: imehi tih' ākārehi samādh' indriyaṇ visujjhati. Dupaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato gambhīra-ñāna-cariyaṇ paccavekkhato: imehi tih' ākārehi paññ' indriyaṇ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato, pañca suttante² paccavekkhato: imehi paṇṇarasahi ākārehi pañc' indriyāni visujjhanti" ti (Pṭs. ii, 1).

Apare pi paṇṇarasa-dhammā vimutti-paripācaniyā, saddhā-pañcamāni indriyāni: anicca-saññā anicce, dukkha-saññā dukkhe, anatta-saññā-pahāna-saññā, virāga-saññā ti, imā pañca-nibbedha-bhāgiyā saññā: kalyāṇa-mittatā sīla-saṅvaro abhisallekhikā³ viriyārambho nibbedhika-paññā ti. Tesu vineyya-damana-kusalo Satthā vineyyassa Meghiya-therassa ajjhāsaya-vasena idha kalyāṇa-mittatādayo vimutti-paripācaniye dhamme dassento 'pañca-dhamma-paripākāya saṅvattanti' ti vatvā te vitthārento idha *Meghiya kalyāṇa-mitto hoti* ti ādim āha.

Tattha *kalyāṇa-mitto*⁴ ti, kalyāṇo bhaddo sundaro mitto etassā ti, kalyāṇa-mitto. Yassa silādi-guṇa-sampanno aghassa ghātā, hitassa vidhātā ti⁵: evaṇ sabbākārena upakāro mitto hoti. So puggalo kalyāṇa-mitto 'va. Yathā vutthehi kalyāṇa-puggaleh' eva sabb' iriyāpathesu saha ayati pavattati, na vinā tehi ti, *kalyāṇa-sahāyo*. Kalyāṇa-puggalesu eva

¹ C. pāṭisevato.

² Pṭs. adds -kkhandhe.

³ Cf. A. iv, 352, sallekha-kathā; C. -sallekhitā; see *infra*, p. 226.

⁴ Repeated at ThigA. 177. D. uses the same phrase below, p. 287 (SinhA.).

⁵ (Suppabuddha-vagga): aghassa hantā, hitassa ca vidhātā ti. The passage originates at DA. 229, where text reads tātā (?), but MA, quoting, has correctly hantā.

cittena c' eva kāyena ca ninna-poṇa-pabbhāra-bhāvena pavattati ti, *kalyāṇa-sampavaṇko*. Pāda-ttayaena kalyāṇa-mitta-saṇsagge ādaraṇ uppādeti. Tatr' idaṇ kalyāṇa-mittalakkhaṇaṇ. Idha kalyāṇa-mitto saddhā-sampanno hoti sīla-sampanno suta-sampanno cāga-sampanno viriya-sampanno sati-sampanno samādhi-sampanno paññā-sampanno. Tattha saddhā-sampattiyaṇ saddahati Tathāgatassa sambodhiṇ kamma-phalaṇ ca. Tena sammā-sambodhi-hetu-bhūtaṇ sattesu hitesinaṇ na pariccajati. Sīla-sampattiyaṇ sabrahmacāriṇaṇ piyo hoti manāpo garu-bhāvaniyo codako pāpa-garahi vattā vacanakkhamo. Suta-sampattiyaṇ sacca-paṭicca-samuppādādi-paṭisaṇyuttānaṇ gambhīraṇaṇ kathānaṇ kattā hoti. Cāga-sampattiyaṇ appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṇsaṭṭho. Viriya-sampattiyaṇ āraddha-viriyo hoti sattānaṇ hita-paṭipattiyaṇ. Sati-sampattiyaṇ upaṭṭhita-sati hoti. Samādhi-sampattiyaṇ avikkhitto hoti samāhita-citto. Paññā-sampattiyaṇ aviparītaṇ pajānāti. So satiyaṇ kusalānaṇ dhammānaṇ ge-tiyaṇ ca sampanno samāno paññāya sattānaṇ hitāhitānaṇ yathā-bhūtaṇ jānitvā, samādhinā tattha ekagga-citto hutvā, viriyena satte ahite nisedhetvā, hite niyojati. Ten' āha :

Piyo ca garu-bhāvaniyo vattā ca vacanakkhamo

Gambhīraṇ ca kathāṇ kattā no c' aṭṭhāne niyojaye.

(A. iv, 32)

Ayaṇ paṭhamo dhammo paripākāya saṇvattati ti, ayaṇ kalyāṇa-mittatā saṇkhāto brahmacariya-vāsassa ādhibhāvato sabbe-saṇ ca kusalānaṇ dhammānaṇ bah' ūpakāratāya¹ padhāna-bhāvato ca imesu pañcasu dhammesu ādito vuttattā paṭhamo anavajja-dhammo avisuddhānaṇ saddhādīnaṇ visuddha-karaṇa-vasena ceto-vimuttiyaṇ paripākāya saṇvattati. Ettha ca kalyāṇa-mittassa bahukāratā padhānatā ca “upaḍḍhaṇ idaṇ, bhante, brahmacariyassa yadidaṇ kalyāṇa-mittatā” ti vadantaṇ Dhammabhaṇḍ' āgārikaṇ, “mā h' evaṇ, Ānandā,” ti dvikkhattuṇ paṭisedhetvā, “sakalam eva h' idaṇ, Ānanda, brahmacariyaṇ, yadidaṇ kalyāṇa-mittatā” ti (S. v, 2-3) ādi-sutta-padehi veditabbā.

Puna ca paran ti, puna ca aparaṇ dhamma-jātaṇ. *Sīlavū*

¹ C. bahukāra.

hoti ti, ettha “ken’ atthena sīlaṇ? Sīlan’ atthena sīlaṇ. Kim idaṇ sīlanāṇ nāma? Samādhānaṇ kāya-kammādīnaṇ susīlya-vasena avippakinnatā ti attho. Athavā upadhāraṇaṇ (jhānādi) kusalānaṇ dhammānaṇ patitṭha¹-vasena ādhāra-bhāvo” ti (VM. i, 8) attho. Tasmā sīleti sīlati ti va, sīlaṇ. Ayaṇ tāva sadda-lakkhaṇa-nayena sīl’ attho. Apare pana ‘sir’ attho sītal’ attho sīl’ attho saṇvar’ attho² ti nirutti³-nayena atthaṇ vaṇṇenti. Tayidaṇ paripūrito atisayato vā sīlaṇ assa atthi ti, sīlavā. Sīla-sampanno ti attho. Yathā ca sīlavā hoti sīla-sampanno taṇ dassetuṇ pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto ti ādim āha.

“Tattha pāṭimokkhan ti, sikkhāpada-sīlaṇ. Taṇ hi yo naṇ pāti rakkhati, taṇ mokkheti moceti, āpāyikādihi dukkhehi: tasmā pāṭimokkhaṇ. Saṇvaranaṇ, saṇvaro: kāya-vāc(ānaṇ) avitikkamo: pāṭimokkham eva saṇvaro, pāṭimokkha-saṇvaro.” Tena saṇvuto pihita-kāya-vāco ti, pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto. Idam assa tasmiṇ sīle patitṭhita-bhāva-paridīpanaṇ.⁴ Viharatī ti, tadānurūpa-vihāra-samaṅgitā-paridīpanaṇ. Ācāra-gocara-sampanno ti, heṭṭhā pāṭimokkha saṇvarassa upari visesānaṇ yogassa ca upakāra-dhamma-paridīpanaṇ. Anumallesu vajjesu bhaya-dassāvī ti, pāṭimokkha-sīlato acavana-dhammatā-paridīpanaṇ. Samādhāyā ti, sikkhāpadānaṇ anavasesato ādāna-paridīpanaṇ. Sikkhatī ti, sikkhāya samaṅgibhāva-paridīpanaṇ. Sikkhāpadesū ti, sikkhitabba-dhamma-paridīpanaṇ.

Aparo nayo:—Kilesānaṇ balava-bhāvato, pāpa-kiriyāya sukara-bhāvato, puñña-kiriyāya ca dukkara-bhāvato, bahu-kkhattuṇ apāyesu patana-sīlo ti, pāti, puthujjano. Aniccataya vā bhavādisu kamma-vega-kkhitto ghaṭi-yantaṇ viya anavadānena paribbhamanato gamana-sīlo ti, pāti. Carana-vasena vā tamhi tamhi satta-nikāye atta-bhāvassa patana-sīlo ti vā, pāti. Satta-santāno cittam eva vā: taṇ pātitaṇ⁵ saṇsāra-dukkhato mokkhetī ti, pāṭimokkhaṇ. Cittam eva

¹ A, VM, v.l. patitṭhāna.

² VM. omits.

³ C. nirutta-.

⁴ From VM. i, 10; cf. Sam. Vin. 323; Vin. ii, 95; A. iii, 113, 262; MA. 155.

⁵ C. pātinaṇ.

va pāti: naṇ saṅsāra-dukkhato makkhetī ti, pātimokkhaṇ. Cittassa hi vimokkhena satto vimutto ti vuccati. Vuttaṇ hi: “Citta vodānā visujjhatī” ti, “anupādāya āsavehi cittaṇ vimuttan” ti (S. ii, 187; iv, 20; v, 317) ca. Athavā avijjādinā hetunā saṅsāre patati gacchati pavattati ti, pāti. “Avijjā-nivaraṇānaṇ sattānaṇ taṇhā-saṇyojanānaṇ sandhāvataṇ saṅsaratan” ti (S. ii, 178) hi vuttaṇ. Tassa pātino sattassa taṇhādi saṅkilesa-ttayato makkho etenā ti, pātimokkho. Kaṇṭh’ oṭṭha-kālo¹ ti ādinaṇ viya samāsa-siddhi veditabbā. Athavā pātetī vinipātetī dukkhehī ti, pāti, cittaṇ. Vuttaṇ hi:—“Cittena nīyati loko, cittena parikissati²” ti (S. i, 39). Tassa pātino makkho etenā ti, pāti-mokkho. Patati vā etena apāya-dukkhe saṅsāra-dukkhe cā ti, pāti taṇhādi-sankilesā. Vuttaṇ hi:—“Taṇhā janeti purisaṇ, taṇhā-dutiyo puriso” ti (S. i, 37; A. ii, 10) ca ādi. Tato pātino makkho ti, pāti-mokkho. Athavā patati etthā ti, pāti, cha ajjhattika-bāhirāni āyatanāni. Vuttaṇ hi:—“Chassu³ loko samuppanno . . . chasu kubbati santhavan” ti (Sn. 169). Tato cha ajjhattika-bāhir’ āyatana-saṅkhāta-pātino makkho ti. Athavā pāto vinipāto assa atthī ti, pāti, saṅsāro. Tato makkho ti, pāti-mokkho. Athavā sabba-lok’ ādhipatibhāvato dhamm’ issaro Bhagavā patī ti vuccati. Muccati etenā ti, makkho: patino makkho tena paññatto ti, pati-mokkho. Pati-mokkho eva, pātimokkho. Sabba-guṇānaṇ taṇmūla-bhāvato uttam’ atthena pati ca so yathā-vutt’ atthena makkho cā ti, pati-mokkho. Pati-mokkho eva, pātimokkho.

Tathā hi vuttaṇ:—“Pātimokkhan ti mukham etaṇ, pamukham etan” ti (Vin. i, 103) vitthāro. Athavā *pa* iti pakāre: *aṭṭi* ti, *accant’*⁴ atthe nipāto. Tasmā pakārehi accantaṇ makkhetī ti, pāti-mokkhaṇ. Idaṇ hi sīlaṇ tadanga-vasena samādhi-sahitaṇ paññā-sahitaṇ ca sayaṇ vikkhambhana-vasena samuccheda-vasena ca accantaṇ makkhetī mocetī ti, pātimokkhaṇ. Pati makkho ti va, pati-mokkho. Tamhā tamhā vītikkama-dosato paccekaṇ makkho ti attho. Pati-

¹ So MSS., but probably for -tālu; cf. Sam. Vin. 105; VM. 503.

² So A. and SV, but C. *kassati* (active form).

³ Sn. *chassu*, *metri causā* for *chasu*.

⁴ C₂₋₄ *attan*.

mokkho eva, pātimokkho. Mokkho ti vā nibbānaṃ: tassa mokkhassa paṭibimba-bhūto ti, patimokkho. Sīla-saṅvaro hi suriyassa aruṇ' uggamaṇaṃ viya nibbānassa udaya-bhūto tabbati-bhāgo ca yathārahaṇaṃ kilesa-nibbāpanato patimokkho yeva, pātimokkho. Paṭivattati mokkhehi dukkhaṇaṃ ti vā, paṭimokkhaṇaṃ. Paṭimokkham eva, pātimokkhaṇaṃ ti. Evaṇ tāv' ettha *pātimokkha*-saddassa attho veditabbo.

Saṅvarati pidahati etenā ti, *saṅvaro*. Pātimokkham eva saṅvaro, pātimokkha-saṅvaro. Atthato pana tato tato vī-tikkamitabbato viratiyo cetanā¹ ca. Tena pātimokkha-saṅvarena upeto samannāgato pātimokkha-saṅvara-saṅvuto ti vutto. Vuttaṇ hi *Vibhange*:—"Iminā pātimokkha-saṅvarena upeto hoti samupeto uppanno samuppanno samannāgato tena vuccati pātimokkha-saṅvara-saṅvuto" ti (Vibh. 244-6).

Viharaṇī ti, iriyāpatha-vihārena viharati iriyati pavattati. *Ācāra-gocara-sampanno* ti, veludānādi-micchājīvassa kāya-pāgabbhiyādinaṇ² ca akaraṇena sabbaso anācāraṇaṃ vajjetvā, kāyiko avītikkamo, vācasiko avītikkamo, kāyika-vācasika avītikkamo ti. Evaṇ-vutta-bhikkhu sārappa-ācāra-sampattiyaṃ vesiyādi-agocaraṇaṃ vajjetvā, piṇḍapātādi-atthaṇaṃ upa-sāṅkamituṇaṃ yutta-tṭhāna-sāṅkhātena gocarena ca sampannatta ācāra-gocara-sampanno. Api ca yo bhikkhu Satthari sagāravo sappatīssu brahmacārisu sagāravo sappatīssu hirottappa-sampanno, sunivattho, supāruto, pāsādikena abhikkantena paṭikkantena, ālokitena vilokitena, sammiñjitena pa-sārītena³ iriyāpatha-sampanno, indriyesu gutta-dvāro, bhojane mattaññaṃ, jāgariyam-anuyutto, sati-sampajaññaṇaṃ samannāgato, appiccho santuṭṭho pavivitto⁴ asaṇsaṭṭho abhisamācārikesu sakkaccakāri garu-cittikāra-bahulo viharati. Ayaṇ vuccati ācāra-sampadā.

Gocaro pana upanissaya-gocara, ārakkha-gocaro, upanibandha-gocaro ti, tividho. Tattha yo dasa kathā-vatthu-guṇa-samannāgate vutta-lakkhaṇe kalyāṇa-mitte nissāya assutaṇaṃ supāti, sutanaṃ pariyodapeti, kaṇkhaṇaṃ vitarati, diṭṭhiṇaṃ ujuṇaṃ karoti, cittaṇaṃ pasādeti, yassa ca anusikkhanto saddhāya vaḍ-

¹ Cf. VM. i, 11.

² KhA. 242; VM. 17; Vibh. 246.

³ VM. 19 *adds* okkhitta-cakkhu.

⁴ VM. *has* āraddha-viriyo.

ḍhati, sīlena sutena cāgena paññāya vaḍḍhati. Ayaṇ vuccati upanissaya-gocaro.

Yo bhikkhu antara-gharaṇ pavitṭho, vīthi-paṭipanno okkhitta-cakkhu yugamatta-dassāvī¹ saṇvuto ca gacchati, na hatthiṇ olokento, na assaṇ na rathaṇ na pattiṇ na itthiṇ na purisaṇ olokento, na uddhaṇ olokento, na adho olokento, na disāvidisaṇ pekkhamāno gacchati, ayaṇ (vuccati) ārakkha-gocaro.

Upanibandha-gocaro pana cattāro satipaṭṭhānā, yattha bhikkhu attano cittaṇ upanibandhati. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā: “Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro, sako pettiko visayo? Yadidaṇ cattāro satipaṭṭhānā” ti (S. v, 148).² Tattha upanissaya-gocarassa pubbe vuttattā itaresaṇ vasaṇ' ettha gocaro veditabbo. Iti yathā-vuttāya ācāra-sampattiya imāya ca gocara-sampattiya samannāgatattā ācāra-gocara-sampanno.

*Aṇumattesu vajjesu bhaya-dassāvī*³ ti, appamattakattā aṇuppannānesu asaṇcicca āpanna-sekkhiya-akusala-citt' uppā-dādi-bhedesu vajjesu bhaya-dassana-sīlo. Yo hi bhikkhu paramaṇu-mattaṇ vajjaṇ aṭṭha-saṭṭhi-yojana-sata-sahassā-dhika yojana-sata-sahass' ubbedha-Sineru-pabbata-rāja-sadisaṇ katvā passati, yo hi bhikkhu sabba-lahukaṇ dubbhāsita-mattaṇ pārājika-sadisaṇ katvā passati, ayam pi aṇumattesu vajjesu bhaya-dassāvī nāma.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesu ti, yaṇ kiñci sikkhāpadesu sikkhitabbaṇ, taṇ sabbena sabbaṇ sabbathā anavasesaṇ sammā ādiyitvā sikkhati, pavattati, paripūreti ti attho.

*Abhisallekkhikā*⁴ ti, ativiya kilesānaṇ sallekhanā tesāṇ tanu-bhāvāya pahāṇāya yutta-rūpā. *Ceto-vivaraṇa-sappāyā* ti, cetaso paṭicchādakānaṇ nīvaraṇānaṇ dūri⁵-bhāva-karaṇena ceto-vivaraṇa-saṅkhātānaṇ samatha-vipassanānaṇ sappāyā, samatha-vipassanā 'va cittass' eva vā vivaraṇāya pākāṭi-karaṇāya vā sappāyā upakārikā ti, ceto vivaraṇa-sappāyā.

¹ A. dassi; C. -dasso; VM. dassāvī.

² Cf. M. i, 221; JA. ii, 59; *Dialog.* iii, 60.

³ Vibh. 247; VM. 20.

⁴ Cf. A. iii, 117.

⁵ A. duri-; C, VM. 71, dūri-; VM. 176, -dūra; *Pāli Dict.* dūri-.

Idāni yeva nibbidādi-āvahanena ayaṇ kathā abhisallekhikā ceto-vivarāṇa-sappāyā 'va nāma hoti. Taṇ dassetuṇ *ekanta-nibbidāyā* ti ādi vuttaṇ. Tattha *ekanta-nibbidāyā* ti, ekaṇ sen' eva vaṭṭa-dukkhato nibbindan' atthāya. *Virāgāya nirodhāyā* ti, tass' eva virajjan' atthāya ca nirujjan' atthāya ca. *Upasamāyā* ti, sabba-kiles' ūpasamāya. *Abhiññāyā* ti, sabassā pi abhiññeyyassa abhijānanāya. *Sambodhāyā* ti, catumagga-sambodhāya. *Nibbānāyā* ti, anupādisesa-nibbānāya. Etesu hi ādito tihi padehi¹ vipassanā vuttā, dvīhi maggo, dvīhi nibbānaṇ vuttaṇ, samatha-vipassanā ādiṇ katvā nibbāna-pariyosāno ayaṇ sabbo uttari-manussa-dhammo dasa-kathāvatthu-lābhino sambhavatī ti dasseti. Idāni taṇ kathaṇ vibhajitvā dassento appiccha-kathā ti ādim āha.

Tattha *appiccho* ti, na iccho: tassa kathā, appiccha-kathā, appiccha - bhāva - patisaṇyuttā kathā vā, appiccha - kathā. Ettha ca atriccho pāpiccho² mahiccho appiccho ti icchāvasena cattāro puggalā: tesu attanā yathā laddhena lābhena atitto uparūpari lābhaṇ icchanto, atriccho nāma. Yaṇ sandhāya

Catubbhi aṭṭh' ajjhagamā aṭṭhāhi pi ca solasa
Solasāhi ca vattiṇsa: atricchaṇ³ cakkaṇ āsado,
Icchāhatassa posassa cakkaṇ bhamati matthake ti.

(JA. i, 414; iii, 207)

Atricchā atilobhena atilobha-madena vā ti ca vuttā, lābha-sakkāra-siloka-nikāmatāya asanta-guṇa-sambhāvan' ādhippāyo pāpiccho. Yaṇ sandhāya vuttaṇ:—"Tattha katamā kuhanā? Lābha - sakkāra - siloka - sannissitassa pāpicchassa icchā-pakatassa paccaya-paṭisevana⁴-sañkhātena vā sāmanta-jappanena⁵ vā iriyāpathassa vā aṭṭhapanā paṭṭhapanā saṇṭhapanā⁶ " ti (Vibh. 352; Pugg. 18; VM. 26; Nidd. 226) ādi.

¹ C. omits.

² Cf. J.P.T.S. 1884, 69.

³ Here JA. says atricchaṇ atra atra icchanto. For the story cf. Sam. Vin. 472.

⁴ So A. and Vibh. but C. paṭisedhanena.

⁵ VM, Vibh. -jappitena, but cf. Sam. Vin. 484 (evaṇ samīpaṇ katvā jappanaṇ sāmanta-jappā ti); Nidd. 227, -jappana.

⁶ VM. and Pāli Dict. aṭṭhapanā (cf. Sam. Vin. for definition); Nidd, Pugg. āṭhapanā; A. attha-, but C. āṭhabbanā paṭṭhabbanā saṇṭhabbanā.

Santa-guṇa-pabhāvan'¹ ādhīppāyo paṭiggahaṇe amattaññu, *mahiccho*: yaṇ sandhāya vuttaṇ: "Idh' ekacco saddho samāno 'saddho ti maṇ jano jānātū' ti icchatī: sīlavā samāno 'sīlavā ti maṇ jano jānātū' ti icchatī" ti ādi. Tathā hi 'ssa vijātā-mātā pi cittaṇ gahetuṇ na sakko ti. Ten' etaṇ vuccati:

Aggi-kkhandho samuddo ca mahiccho cā pi puggalo,

Sakaṭehi paccaye dentu, tayo p' ete atappiyā ti²

ete atricchatādayo dose ārakā parivajjetvā santa-guṇa-nigūhan' ādhīppāyo paṭiggahaṇe mattaññu, appiccho. So attani vijjamānam pi guṇaṇ paṭicchādetu-kāmatāya saddho samāno "saddho ti maṇ jano jānātū" ti na icchatī. Sīlavā bahussuto—pe—pavivatto āraddha-viriyo—pe—upaṭṭhita-sati samāhito paññavā samāno "paññavā ti maṇ jano jānātū" ti na icchatī. Svāyaṇ paccay' appiccho dhutang' appiccho pariyatti-appiccho adhigam' appiccho ti, catubbidho.³ Tattha catusu paccayesu appiccho paccaya-dāyakaṇ deyya-dhammaṇ attano thāmañ ca oloketvā, sace pi hi deyya-dhammo bahulo hoti, dāyako appaṇ dātukāmo, dāyakassa vasena appam eva gaṇhāti. Deyya-dhammo ce appo dāyako bahuṇ dātukāmo, deyya-dhammassa vasena appam eva gaṇhāti deyya-dhammo pi ce bahū dāyakā pi bahuṇ dātukāmo, attano thāmaṇ ñatvā pamāṇa-yuttam eva gaṇhāti. Evarūpo bhikkhu anuppannaṇ lābhaṇ uppādeti, uppannaṇ lābhaṇ thāvaraṇ karoti, dāyakaṇaṇ cittaṇ ārādheti, dhutanga-samādānassa pana attani atthi-bhāvaṇ na jānāpetu-kāmo dhutang' appiccho.

Yo attano bahussuta-bhāvaṇ jānāpetuṇ na icchatī, ayaṇ pariyatti-appiccho. Yo pana sotāpannādisu aññataro hutvā sabrahmacārīnam pi attano sotāpannādi-bhāvaṇ jānāpetuṇ na icchatī, ayaṇ adhigam' appiccho. Evam etesaṇ appicchānaṇ yā appicchatā tassā saddhiṇ santuṭṭhi-sandassanādi vidhinā anek' ākāra-vokāra-ānisaṇsa-vibhāvana-vasena tappatipakkhassa atricchatādi-bhedassa eva icch' ācārassa ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā, appiccha-kathā.

¹ C₂, sambhāvana.

² Cf. MP. 381, and Sam. Vin. 472, which reads bahuke pi paccaye dente, tayo p' ete na pūraye, and adds mahiccha-puggalo hi vijātā-mātuyā pi manāṇ gaṇhītuṇ na sakkoti, pageva upaṭṭhākānaṇ.

³ P.J. II, 494.

*Santutṭhi-kathā*¹ ti, ettha santutṭhi ti sakena attanā laddhena tuṭṭhi, santutṭhi. Athavā visamaṇ paccaya icchaṇ pahāya samā tuṭṭhi, santutṭhi. Santena vā vijjamānena tuṭṭhi, santutṭhi. Vuttaṇ h' etaṇ:

Atītaṇ n' ānusocanto, na jappamān' anāgataṇ,²

Paccuppannaṇa yāpento, santutṭho ti pavuccatī ti.³

Sammā nāyena Bhagavatā anuññāta-vidhinā paccayehi tuṭṭhi, santutṭhi: atthato itarītara-paccaya-santoso. So dvādaśa-vidho hoti. Kathaṇ? Cīvare yathā-lābha-santoso, yathā-bala santoso, yathā-sāruppa-santoso ti tividho. Evaṇ piṇḍa-pātādisu. Tatrāyaṇ pabheda-saṇvaṇṇanā, “Idha bhikkhu cīvaraṇ labhati sundaraṇ vā asundaraṇ vā. So ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa cīvare yathā-lābha-santoso. Atha pana pakati-dubbalo vā hoti ābādha-jarābhibhūto vā, garuṇ cīvaraṇ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṇ taṇ parivattetvā lahukena yāpento pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa cīvare yathā-bala-santoso. Aparopatta-cīvarādīnaṇ aññataṇ mahaggha-cīvaraṇ labhitvā, 'idaṇ therānaṇ cira-pabbajitānaṇ, idaṇ⁴ bahussutānaṇ anurūpaṇ, idaṇ gilānānaṇ dubbalānaṇ appalābhānaṇ vā hotū' ti tesā datvā, attanā saṅkāra-kūṭādito nantakāni⁵ uccinitvā sanghāṭiṇ katvā, tesā vā purāṇa-cīvarāni gahetvā, dhārento pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa cīvare yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍa-pātaṇ labhati lūkhaṇ vā paṇitaṇ vā. So ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-lābha-santoso. Atha pana ābādhiko hoti, lūkhaṇ pakati-viruddhaṇ vā byādhiviruddhaṇ vā piṇḍa-pātaṇ bhuñjitvā gālhaṇ rogātaṇkaṇ pāpunāti. So taṇ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato sappāya-bhojanaṇ bhuñjitvā, samaṇa-dhammaṇ karonto pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-bala-

¹ From DA. 204; cf. M. ii, 6; S. ii, 194.

² A, C. nāppajappamāna-gataṇ.

³ S. i, 5; JA. vi, 25, with variations; cf. Sn. 851; SnA. (Nidd. ii.) 223.

⁴ So DA, but MSS. omit.

⁵ Cf. PvA. 185; DA. reads anantakāni; Nidd. 224, pāpaṇikā vā nantakāni.

santoso. Aparo bhikkhu paṇitaṃ piṇḍa-pātaṃ labhati. So 'ayaṃ piṇḍapāto cira-pabbajitādīnaṃ anurūpo' ti cīvaraṃ viya tesāṃ datvā, tesāṃ vā santakaṃ gahetvā, attanā piṇḍāya caritvā, missak' āhāraṃ vā paribhuñjanto¹ pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu² senāsanaṃ pāpunāti manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, antamaso tiṇa-kuṭīkam³ pi tiṇa-santhārakam pi. So ten' eva santussati.⁴ Puna aññaṃ sundarataṃ vā pāpunāti. Taṃ na gaṇhāti. Ayam assa senāsane yathā-lābha-santoso. Atha pana⁵ ābādhiko hoti dubbalo vā. So byādhi-viruddhaṃ vā pakati-viruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatth' assa vasato aphāsu hoti; so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā, tassa santake sappāya-senāsane vasitvā samaṇadhammaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa senāsane yathā-bala-santoso.

Aparo sundaraṃ senāsanaṃ pattam pi na sampatiṇṇhati 'paṇita-senāsanaṃ pamāda-tṭhānaṃ' ti, mahāpuññaṭṭhāya vā leṇa-maṇḍapa-kūṭāgārādīni paṇita-senāsanaṃ labhati. So tāni cīvarāni viya cira-pabbajitādīnaṃ datvā, yattha katthaci vasanto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa senāsane yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā. So ten' eva tussati, aññaṃ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-lābha-santoso. Atha pana telen' atthiko phāṇitaṃ labhati. So taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā, tassa hatthato telaṃ gahetvā,⁶ bhesajjaṃ katvā samaṇadhammaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-bala-santoso.

Aparo mahāpuñño bahuṃ tela-madhu-phāṇitādi-paṇita-bhesajjaṃ labhati. So taṃ cīvarādīni viya cira-pabbajitānaṃ datvā, tesāṃ ābhatakena⁷ yena kenaci bhesajjaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane mutta-hariṭakaṃ ekasmiṃ catu-madhuraṃ ṭhapetvā 'gaṇha, bhante, yad' icchasi' ti vuccamāno, sac' assa tesu aññaṭṭharena pi rogo

¹ A. bhuñjanto.

² C. bhikkhuno.

³ A, C. -kā pi.

⁴ C₂ santappati; DA. tussati.

⁵ C. omits atha.

⁶ A. omits; C₁ telena.

⁷ A. āgatenā.

vūpasammati, idaṇ mutta-harīṭakaṇ nāma Buddhādihi vaṇṇitaṇ “pūti-mutta-bhesajjaṇ nissāya pabbajā, tattha te yāvajīvaṇ ussāho karaṇīyo” ti (Vin. i, 58, 77), vacanaṇ anussaranto catu-madhuraṇ paṭikkhipitvā mutta-harīṭakena bhesajjaṇ karonto parama-santuṭṭho ’va hoti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-sāruppa-santoso.”

So evaṇ pabhedo sabbo santoso santuṭṭhi ti vuccati. Tena vuttaṇ: “atthato itarītara-paccaya-santoso” ti. Tassa santuṭṭhitāya saddhiṇ sandassanādi-vidhinā ānisaṇsa-vibhāvana¹-vasena tappatipakkhassa atricchatādi bhedassa icchā-pakat’ attassa² ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā, santuṭṭhi-kathā. Ito parāsu pi kathāsu es’ eva nayo. Visesa-mattam eva vakkhāma.

Paviveka-kathā ti, ettha kāya-viveko citta-viveko upadhi-viveko ti, tayo vivekā. “Etesu eko gacchati,³ eko tiṭṭhati, eko nisidati, eko seyyaṇ kappeti, eko gāmaṇ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko cankamaṇ adhiṭṭhāti, eko carati, eko viharati” (Nidd. i, 26) ti. Evaṇ sabb’ iriyāpathesu sabba-kiccesu gaṇa-saṅgaṇikaṇ pahāya vivitta-vāso kāya-viveko nāma. Aṭṭha-samāpattiyo pana citta-viveko nāma: nibbānam upadhi-viveko nāma. Vuttaṇ h’ etaṇ:—“Kāya-viveko ca vavakatṭha⁴-kāyānaṇ nekkhamm’ ābhiratānaṇ: citta-viveko ca parisuddha-cittānaṇ parama-vodāna⁵-ppattānaṇ: upadhi-viveko ca nirupadhīnaṇ puggalānaṇ visaṅkhāra-gatānaṇ” ti (Nidd. i, 27). Viveko yeva paviveko, paviveka-paṭisaṇyuttā kathā, paviveka-kathā.

Asaṇsagga-kathā ti, ettha savana-saṇsaggo dassana-saṇsaggo samullapana-saṇsaggo sambhoga-saṇsaggo kāya-saṇsaggo ti pañca-saṇsaggā.⁶ Tesu idh’ ekacco bhikkhu suṇāti “asukasmiṇ⁷ gāme vā nigame vā itthi abhirūpā dassaniyā pāsādikā paramāya vaṇṇa-pokkharatāya samannāgatā” ti. So taṇ

¹ A. vibhāga-.

² A, C, icchāhatassa.

³ C. omits.

⁴ So DA. 169, DhA. ii, 103, but A. vivattha-; Nidd. vūpakatṭha- (with v.l. vivekatṭha-).

⁵ A. vedana.

⁶ Cf. PJ. ii, 1, 70; B. adds gihi-saṇsaggo ti, cha saṇsaggā.

⁷ A. amukasmiṇ.

sutvā saṅsīdati visīdati, na sakkoti brahmacariyaṃ santānetuṃ,¹ sikkhaṃ paccakkhāya hināy' āvattati. Evaṃ visabhāg' ārammaṇa-vasena uppanno kilesa-santhavo savana-saṅsaggo nāma.

Na h' eva kho bhikkhu suṇāti, api ca kho sāmaṃ passati itthiṃ abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikaṃ paramāya vaṇṇa-pokkharatāya samannāgataṃ. So taṃ² disvā 'va saṅsīdati, visīdati, na sakkoti brahmacariyaṃ santānetuṃ, sikkhaṃ paccakkhāya hināy' āvattati. Evaṃ visabhāg' ārammaṇa-dassanena uppanno kilesa-santhavo dassana-saṅsaggo nāma.

Disvā pana aññamaññaṃ allāpa-sallāpa-vasena uppanno kilesa-santhavo samullapana-saṅsaggo nāma. Saha-jagghanaḍḍini³ pi eten' eva sangahaṇhāti.

Attano pana santakaṃ yaṃ kiñci mātugāmassa datvā vā adatvā vā tena dinn' agghiyādinaṃ⁴ paribhoga-vasena uppanno kilesa-santhavo sambhoga-saṅsaggo nāma.

Mātugāmassa hattha-gāhādi-vasena uppanno kilesa-santhavo kāya-saṅsaggo nāma. Yo pi c' esa "gihi-saṅsaṭṭho viharati (ananulomikena⁵ saṅsaggena) saha-sokī saha-nandī sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kicca-karaṇīyesu attanā tesu yogani⁶ āpajjati" ti (S. iv, 108) evaṃ vutto ananulomiko gihi-saṅsaggo yo ca sabrahmacarihi pi kiles' uppatti-hetu-bhūto saṅsaggo, taṃ sabbaṃ pahāya yvāyaṃ saṅsāre thiratarāṃ saṇvegaṃ sasaṅkhāresu tibba-bhaya-saññaṃ sarīre paṭikkūla-saññaṃ sabb' ākusalesu jigucchā-pubbangaṃ hirottappaṃ sabb' ākiriyaṃ sati-sampajaññaṃ ti sabbaṃ⁷ paccupaṭṭhāpetvā, kamala-dale jala-bindu viya sabbattha alagga-bhāvo, ayaṃ sabba-saṅsagga-paṭipakkhatāya asaṅsaggo. Tappaṭi-saṇyuttā kathā asaṅsagga-kathā.

Viriyārambha-kathā ti, ettha vīrassa bhāvo kamman ti vā, viriyaṃ: vidhinā irayitabbaṃ pavattetabbaṃ ti vā, viriyaṃ: iriyaṃ ca vata akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya, kusalānaṃ

¹ C, sandhāretuṃ (*but cf.* S. iv, 104).

² A. *omits* so taṃ.

³ A. jagghana.

⁴ A. *omits*; C_{1,3} dinnassanevangiyādino.

⁵ A. ananulomiko. *The words bracketed occur in another version at* A. iii, 116, 258.

⁶ A. attano te yogaṃ; C. attanā uyyogaṃ.

⁷ A. *omits*.

dhammānaṃ uppādāya, ārambho. Svāyaṃ kāyiko cetasiko cā ti duvidho. Ārambha-dhātu nikkama-dhātu parakkama-dhātū¹ ti tividho. Samma-ppadhāna-vasena catubbidho. So sabbo pi yo bhikkhu gamane uppannaṃ kilesaṃ ṭhānaṃ pāpūṇitaṃ na deti, ṭhāne uppannaṃ nisajjaṃ, nisajjāya uppannaṃ sayanaṃ pāpūṇitaṃ na deti. Tattha tatth' eva aja-padena daṇḍena² kaṇha-sappaṃ uppīletvā, gaṇhanto viya tikhiṇena asinā amittaṃ gīvāya paharanto viya ca sīsaṃ ukkhipitaṃ adatvā, viriya-balena niggaṇhāti, tass' evaṃ āradha-viriyassa vasena veditabbo. Tappaṭi-saṃyutta-kathā viriy' ārambha-kathā.

Sīla-kathā ti ādisu, duvidhaṃ sīlaṃ, lokiyaṃ lokuttaraṃ ca. Tattha lokiyaṃ pāṭimokkha-saṃvarādi catu-pārisuddhi-sīlaṃ: lokuttaraṃ, magga-sīlaṃ phala-sīlaṃ ca. Tathā vipassanāya pādaka-bhūtā saha upacārena aṭṭha-samāpattiyo, lokiyo samādhi: magga-sampayutto pan' ettha lokuttaro *samādhi* nāma. Tathā *paññā* pi lokiya sutamayā cintāmayā jhāna-sampayuttā vipassanā-ñāṇaṃ ca. Visesato pan' ettha vipassanā-paññā gahetabbā, lokuttarā magga-paññā phala-paññā ca. *Vimuttī* pi ariya-phala-vimutti nibbānaṃ ca. Apare pana tadanga-vikkhambhana-samuccheda-vimuttinaṃ pi vasen' ettha atthaṃ vaṇṇenti. *Vimutti-ñāṇa-dassanaṃ* pi, ekūna-vīsati-vidhaṃ paccavekkhana-ñāṇaṃ. Iti imesaṃ sīlādinaṃ saddhiṃ sandassanādi-vidhinā anekākāra-vokāra-ānisaṃsa-vibhāvana-vasena c' eva tappaṭipakkhānaṃ dussīlādinaṃ ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā tappaṭisaṃyutta-kathā vā sīlāsi-kathā nāma. Ettha ca 'attanā ca appiccho hoti, appiccha-kathaṃ ca paresaṃ kattā santuṭṭho hoti, itaritarena cīvarena itarītara-cīvāra-santuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī' ti ca ādivacanato sayam appicchatādi-guṇa-sampannāgatena paresam pi tadatthāya hitajjhāsayena pavatte-tabbā tathā-rūpā kathā idha abhisallekhikādi bhāvena vise-setvā vuttā appiccha-kathādī ti veditabbā. Kārakass' eva hi kathā visesato adhippet' attha-sādhani. Tathā hi vakkhati 'kalyāṇa-mittass' etaṃ, Meghiya, bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ

¹ C. nikkhama- (S. v, 104; MA. 284).

² C₂₋₃ jappamānena mantena. For the simile cf. M. i, 134.

—pe—akasira-lābhī' ti. *Evarūpāyā*¹ ti, idisāya, yathā-vuttāya. *Nikāma-lābhī* ti, yath' icchita-lābhī, yathā-ruci-lābhī. Sabba-kālaṇ imā kathā sotuṇ vicāretuṇ² ca yathā-sukhaṇ labhanto. *Akiccha-lābhī* ti, adukkha-lābhī. *Akasira-lābhī* ti, vipula-lābhī.

Āraddha-viriyo ti, paggaḥita-viriyo. *Akusalānaṇ dhammānaṇ pahānāyā* ti, akosalla-sambhūt' atthena akusalānaṇ pāpa-dhammānaṇ pajahan' atthāya. *Kusalānaṇ dhammānaṇ* ti, kucchitānaṇ salanādi-atthena anavajj' atthena ca kusalānaṇ saha vipassanānaṇ magga-phala-dhammānaṇ.³ *Upa-sampadāyā* ti, sampādanāya, attano santāne uppādanāya. *Thāmaṇā* ti, ussolhi-saṅkhātena viriya-thāmena samannāgato. *Daḥa-parakkamā* ti, thira-parakkamo asithila-viriyo. *Anik-khittadhuro* ti, anorohita-dhuro, anosakkita-viriyo. *Paññavā* ti, vipassanā-paññāya paññavā. *Uday' attha-gāminiyā*⁴ ti, pañcannaṇ khandhānaṇ udayaṇ ca vayaṇ ca paṭivijjhantiyā.⁵ *Ariyāyā* ti, vikkhambhana-vasena kilesehi ārakāya dūre ṭhitāya niddosāya. *Nibbedhikāyā* ti, nibbedha-bhāgiyāya. *Sammā-dukkha-kkhaya-gāminiyā* ti, vuṭṭa-dukkhassa khepanato dukkha-kkhayo ti laddha-nāmaṇ ariya-maggaṇ sammā hetunā nayena gacchantiyā. Imesu ca pana pañcasu dhammesu sīlaṇ viriyaṇ paññā ca yogino ajjhantikaṇ angaṇ, itaradvayaṇ bāhiraṇ angaṇ. Tathā pi kalyāṇa-mitta-sannissayaṇ' eva sesaṇ catubbidhaṇ icchati.⁶

Kalyāṇa-mittass' ev' ettha bahūpakārataṇ dassento Satthā, "kalyāṇa-mittass' etaṇ, Meghiya, bhikkhuno pāṭikaṇkhan" ti ādinā desanaṇ vaḍḍheti.⁷ Tattha *pāṭikaṇkhan* ti, ekaṇsena icchitabbaṇ avassa(ṇ)-bhāvī ti attho. *Yan* ti, kiriya-parāmasanaṇ.⁸ *Idaṇ vuttaṇ hoti*:—*sīlavā bhavissatī* ti, ettha yad' etaṇ kalyāṇa-mittassa bhikkhuno sīlavantatāya bhavanaṇ sīla-sampannattaṇ tassa bhikkhuno sīla-sampannattā ca etaṇ tassa pāṭikaṇkhaṇ avassa-bhāvī ekaṇsen' eva tassa tattha niyojanato ti adhippāyo. *Pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto viharissatī* ti ādisu pi es' eva nayo.

¹ St, C. and MSS. -rūpiyā; W. -rūpāya.

² Cf. Asl. 38-9.

³ A. -vijjhanīyāya.

⁷ C, ṭhapeti.

² A. vivācāretuṇ.

⁴ B. udayabbaya-.

⁵ A. pi chā ti.

⁶ Cf. PvA. 159.

Evaṃ Bhagavā sadevake loka uttama-kalyāṇa-mitta-saṅkhatassa attano vacanaṃ anādiyitvā taṃ vana-saṇḍaṃ pavasi tvā, tādisaṃ vippekāra-ppattassa āyasmato Meghiyassa kalyāṇa-mittatādinā¹ sakalaṃ sāsana-sampattiṃ dassetvā, idāni 'ssa tattha ādara-jātassa pubbe yehi kāma-vitakkādīhi upaddutattā kamma-ttāhānaṃ pamajjitassa uju-vipaccanīka-bhūtattā ca bhāvanā-nayaṃ pakāsetvā, tato paraṃ arahatassa kamma-ttāhānaṃ ācikkhanto, *tena ca pana, Meghiya, bhikkhunā imesu pañcasu dhammesu patitthāya cattāro dhammā uttariṃ² bhavetabbā* ti ādim āha.

Tattha *tenā* ti, evaṃ kalyāṇa-mitta-sannissayena yathā-vutta-silādi³-guṇa-samannāgatena. Ten' ev' āha:—*imesu pañcasu dhammesu patitthāya* ti. *Uttarin* ti, āraddha-taruṇa-vipassanāya rāgādi-paripanthā ce uppajjeyyūṃ, tesāṃ visodhan' atthaṃ tato uddhaṃ. *Cattāro dhammā bhāvetabbā* ti, uppādetabbā vaḍḍhetabbā ca. *Asubhā* ti, ekādasasu asubha-kamma-ttāhānesu yathārahaṃ yattha katthaci asubha-bhāvanā. *Rāgassa pahānāya* ti, kāma-rāgassa pajahan' atthāya. Ayam attho sāli-lāyak-opamāya vibhāvetabbo:—Eko hi puriso asitaṃ gahetvā koṭito paṭṭhāya sāli-khette sāliyo lāyati. Ath' assa vatiṃ bhinditvā gāvo pavasiṃsu. So asitaṃ tṭhapetvā, yaṭṭhiṃ ādāya, ten' eva maggena gāvo nīharitvā, vatiṃ pākātikaṃ katvā, puna asitaṃ gahetvā sāliyo lāyi. Tattha sāli-khettaṃ viya. Buddha-sāsanaṃ datthabbaṃ: sāli-lāyako viya yogāvacaro: asitaṃ viya⁴ paññā: lāyana-kālo viya vipassanāya kamma-karaṇa-kālo: yaṭṭhi viya asubha-kamma-ttāhānaṃ: vatiṃ viya saṅvaro: vatiṃ bhinditvā gāvīnaṃ pavisaṇaṃ viya sahasā appatisankhāya pamādaṃ agamma rāgassa uppajjanaṃ. Asitaṃ tṭhapetvā, yaṭṭhiṃ ādāya, pavitṭha-maggen' eva gāvo nīharitvā, vatiṃ paṭipākātikaṃ katvā, puna tṭhita-ttāhānato paṭṭhāya sāli-lāyanaṃ viya asubha-kamma-ttāhānena rāgaṃ vikkhambhetvā, puna vipassanāya kamma-ārabhana-kālo ti. Idam ettha upamā saṅsandanaṃ. Evaṃ bhūta-bhāvanā-vidhiṃ sandhāya vuttaṃ 'asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyā' ti.

¹ A. -tādināṃ.³ C₂ -appicchātādi-.² St. uttari; Ang. uttariṃ.⁴ A. magga-.

Mettā ti, metta-kamma-ttḥānaṇ. *Byāpādassa pahānāyā* ti, vutta-nayen' eva uppannassa kopassa pajahan' atthāya. *Ānāpāna-satī* ti, solassa-vatthukā ānāpāna-sati. *Vitakk' upacchedāyā* ti, vutta-nayen' eva uppannānaṇ vitakkānaṇ upacchedan' atthāya. *Asmi-māna-samugghātāyā*¹ ti, asmī ti uppajjanakassa nava-vidhassa mānassa samucchedan' atthāya. *Anicca-saññīno* ti, hutvā abhāvato udayabbaya-vantato pabhangurato tāva-kālikato nicca-paṭikkhepato ca 'sabbe sañkhārā aniccā' ti pavatta-aniccānupassanā-vasena anicca-saññīno. *Anatta-saññā sañthātī* ti, asārakato avasavattanato parato rittato tucchato suññato ca 'sabbe dhammā anattā' ti evaṇ pavattā anattānupassanā-sañkhātā anatta-saññā citte sañthāti, atidalhaṇ paṭiṭṭhāti. Anicca-lakkhaṇe hi diṭṭhe anatta-lakkhaṇaṇ diṭṭham eva hoti: tisu hi lakkhaṇesu ekasmiṇ diṭṭhe itaraṇ c' āyaṇ diṭṭham eva hoti. Tena vuttaṇ *anicca saññīno*, *Meghiya*, *anatta-saññā sañthātī* ti. Anatta-lakkhaṇe sudiṭṭhe asmī ti uppajjanaka-māno samugghāto 'va'² hoti ti āha:—*anatta-saññā asmi-māna samugghātāṇ pāpunāti* ti. *Diṭṭhe'va dhamme nibbānan* ti, diṭṭhe yeva dhamme, imasmiṇ yeva attabhāve apaccaya-parinibbānaṇ pāpunāti. Ayam ettha sañkhepo, vitthārato pana asubhādi-bhāvanānayo *Visuddhi-Magge*³ vutta-nayena gahetabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Meghiyassa micchā-vitakka-corehi kusala-bhaṇḍ' upaccheda-sañkhātān atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānan* ti, imaṇ kāma-vitakkādīnaṇ avinodane ca ādīnaṇ vinodane c' ānisaṇsassa-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *khuddā* ti, hinā, lāmakā.⁴ *Vitakkā* ti, kāma-vitakkādayo tayo pāpa-vitakko. Te hi sabba-vitakkehi paṭikiṭṭhatāya idha khuddā ti vuttā "na ca khuddaṇ samācare" ti (Sn. 145) ādisu viya. *Sukhumā* ti, sukhuma-vitakkādayo adhipetā "ñāti-vitakko, janapada-vitakko, amarā-vitakko, parānuddayatā(ya paṭisaṇyutto) vitakko, lābha-sakkāra-siloka-paṭisaṇyutto vitakko, anavaññatti-paṭisaṇyutto vitakko" ti (Nidd. ii, 386). Ete vitakkā kāma-vitakkādayo

¹ St. and Ang. read *anicca-saññā bhāvetabbā asmi-māna*.

² A, C, supajaho.

³ VM. 110, 178.

⁴ Cf. KhpA. 243 on Sn. 145.

viya dāruṇa na hontī ti anolārika-sabhāvatāya sukhumā ti vuttā. *Anugatā* ti, cittaṇa anuvattitā. Vitakke hi uppajjamāne cittaṇ tadānugatam eva hoti tassa ārammaṇ' ābhini-ropanato. Anuggatā ti pi pāli. Anuṭṭhitā ti attho. *Manaso ubbilāpā* ti,¹ cetaso ubbillāvitatta-karā.²

Ete avidvā manaso vitakke ti, ete kāma-vitakkādike mano-vitakke assād' ādinava - nissaranato ñāta - tīraṇa - pahāna-pariññāhi yathā bhūtaṇ ajānanto.³ *Hurdhuraṇ*⁴ *dhāvati bhanta-citto* ti, appahīna-micchā-vitakkattā anavaṭṭhita-citto kadāci rūpe kadāci sadde ti ādinā tasmiṇ tasmiṇ ārammaṇe assādādi-vasena aparāparaṇ *dhāvati*, paribbhamati, athavā *hurā hurāṇ dhāvati bhanta-citto* ti, aparīññāta-vitakkattā taṇ nimittānaṇ avijjā-taṇhānaṇ vasena paribbhamamāna-mānaso idha-loka-paralokato ādāna⁵-nikkhepehi aparāparaṇ dhāvati saṇsaratī ti attho.

Ete ca vidvā manaso vitakke ti, ete pana yathā⁶-vutta-ppabhede kāma-vitakkādike mano-vitakke assādādito yathā-bhūtaṇ jānanto. *Ātāpiyo* ti, viriyavā. *Sanjvaratī* ti, pidahati. *Satimā* ti, sati-sampanno.

*Anugate*⁷ ti, dullabha-vasena anuppanne. Idaṇ vuttaṇ hoti:—Ete vutta-ppakāre kāma-vitakkādike mano-vitakke cittassa ubbilāpana-hetutāya⁸ manaso ubbilāpe vidvā vipassanā-paññā-sahitāya magga-paññāya samma-d-eva jānanto, tassa sahāya-bhūtānaṇ sammā-vāyāma-satīnaṇ atthitāya ātāpiyo satimā te ariya-magga-bhāvanāya asati uppatti-rahe *anugate* anuppanne eva magga-kkhaṇe *sanjvaratī*, ñāna-saṇvara-vasena⁹ pidahati: āgamana-pathaṇ pacchindati. Evaṇ bhūto ca catu-sacca-sambodhena¹⁰ buddho ariya-sāvako

¹ So St, A, C. and MSS.; St. has v.ū. ubbilāvē, uppilāvē (cf. J.P.T.S. 1887, Morris, whose Comy. ad loc. reads : uppilāpā ti cetaso uppilāpā vitakka-kārā cittassa uppilāpita-hetukāya manasā uppilāpetvā). Pāli Dict. (s.v. uppilapa) prefers uppilāva. Cf. DA. 53, ubbillāvitattaṇ = ud lhaccāvahāya; VM. 158.

² Cf. Sam. Vin. 506.

³ Cf. Nidd. i, 52.

⁴ Cf. DhA. iv, 43-4.

⁵ A. aḍḍānanti; C₁ lokaṇ addhāna.

⁶ A. -nava.

⁷ So MSS., C. and W.; St. anugate (see Comy.).

⁸ A. ubbilla-cittatā-hetu.

⁹ A. saṇvarena.

¹⁰ C₁ -padodhena.

arahatt' ādhigamena asesañ, anavasesañ ete kāma-vitakke pajahāsi, samucchindi ti. Ettha anugate ti pi paṭhanti. Tassa attho heṭṭha vutto 'va.

Paṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *Kusinārāyaṇ* ti, Kusinārāyaṇ nāma Malla-rājūnaṇ nagare. *Upavattane Mallānaṇ sāla-vane* ti, yathā hi Anurādhapurassa Thūpārāmo evañ Kusinārāyaṇ uyyānaṇ dakkhiṇa-pacchima-disāya hoti. Yathā Thūpārāmato dakkhiṇa-dvārena nagaraṇ pavisana-maggo pācīna-mukho gantvā uttarena nivattati, evañ uyyānato sāla-panti pācīna-mukhā gantvā uttarena nivattā. Tasmā Upavattanan ti vuccati. Tasmiṇ Upavattane Malla-rājūnaṇ sāla-vane.¹ *Arañña-kuṭikāyaṇ* ti, sāla-pantiyā avidūre rukkhā-gaccha-sañchinne² ṭhāne katā kuṭikā. Taṇ sandhāya vuttaṇ: 'arañña-kuṭikāyaṇ viharati' ti. Te pana bhikkhū paṭisaṅkhāna-virahitā ossaṭṭha-viriyā pamatta-vihārino. Tena vuttaṇ: *uddhaṭṭā* ti ādi. Tattha uddhacca-bahulattā avūpasanta-cittatāya uddhaṭṭā. Tuccha-bhāvena māno naḷo viyā ti, naḷo. Māna-saṅkhāto uggato naḷo etesan ti, *unnaḷā*.³ Uggata-tuccha-mānā ti attho. Patta-cīvara-maṇḍanādi-cāpallena samannāgatattā bahukatāya vā *capalā*.⁴ Pharusa-vācanāya mukhena kharā ti, *mukharā*.

Tiracchāna-kathā-bahulatāya vikiṇṇā byākulā vācā etesan ti, *vikiṇṇa-vācā*. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesan ti, *muṭṭha-ssatino*: sati-virahitā pamāda-vihārino ti attho. Sabbena sabbaṇ sampajaññābhāvato asampajānā. Gaddūhana⁵-mat-

¹ So B. at SA. on S. i, 157.

² A. -channe.

³ For these terms cf. M. i, 32 (MA. 152, 'uggata-naḷā: uṭṭhita-tucchamānā').

⁴ Cf. DA. 286.

⁵ C. gaddūbhana; cf. Trenckner, *Miscellany*, 59 n.; S. ii, 264; MP. 110; C₂, yāgu-pāna-bhattassādana.

tam pi kālaṇ citta-samādhānassa abhāvato na samāhitā ti, *asamāhitā*. Lola-sabhāvattā bhanta-miga-sappaṭibhāga-tāya *vibbhanta-cittā*. Mano chaṭṭhānaṇ¹ indriyānaṇ asaṇ-
varanato asanyat' indriyatāya *pākat' indriyā*. *Etam atthaṇ*
viditvā ti, etaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ uddhaccādi-vasena pamāda-
vihāraṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ pamāda-vihāre
appamāda-vihāre ca yathākkamaṇ ādīnav' ānisaṇsa-vibhā-
vanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *arakkhitenā* ti,² sati-ārakkhābhāvena aguttena. *Kā-
yenā* ti, cha-viññāṇa-kāyena cakkhu-viññāṇena hi rūpaṇ disvā
tattha nimitt' ānubyañjana-gaḥaṇa-vasena abhiññādi-ppa-
vattito viññāṇa-dvārassa satiyā arakkhita-bhāvato. Sota-
viññāṇādisu pi es' eva nayo. Evaṇ cha-viññāṇa-kāyassa
arakkhita-bhāvaṇ sandhāy' āha *arakkhitenā kāyenā* ti. Keci
pana kāyenā ti atthaṇ vadanti. Tesam pi vutta-nayen' eva
attha-yojanāya sati yujjeyya. Apare 'arakkhitenā cittenā'
ti pavadanti.³ Tesam pi vutta-nayo eva attho. *Micchā-
ditṭhi-gatenā* ti, sassatādi-micchābhīnivesa-bhūtena.⁴ *Thīna-
middhābhībhūtenā* ti, cittass' ākalyatā-lakkhaṇena thīnena,
kāyass' ākalyatā-lakkhaṇena middhena ca ajjhotthatena.
Tena kāyena cittenā ti vā sambandho. *Vasaṇ Mārassa
gacchatī* ti, kilesa-mārādikassa sabbassa pi Mārassa yathā-
kāma-karaṇīyataṇ upagacchatī. Tesaṇ visayaṇ n' ātikkamatī
ti attho. Imāya hi gāthāya Bhagavā 'ye sati ārakkhābhā-
vena sabbaso arakkhita - citta - yoniso - manasikārassa - hetu-
bhūtāya paññāya abhāvato ayoniso ummujjanena niccan ti
ādīnā vipariyāsa-gāhino tato eva kusala-kiriyāya viriy'
ārambh' ābhāvato kosajj' ābhibhūtā saṇsāra-vaṭṭato sīsaṇ
na ukkhipissantī' ti, tesaṇ bhikkhūnaṇ pamāda-vihāraṇaṇ
garahā-mukhena vaṭṭaṇ dassetvā, idāni vivaṭṭaṇ dassetuṇ,
tasmā rakkhita-citt' assā ti, dutiya-gātham āha.

Tattha *tasmā rakkhita-citt' assā* ti, yasmā arakkhita-citto
Mārassa yathā-kāma-karaṇīyo hutvā saṇsāre yeva hoti,
tasmā sati-saṇvarena mano-chaṭṭhānaṇ indriyānaṇ rakkha-
nena pidahanena rakkhita-citto assa. Citte hi rakkhite

¹ C. manacch-; cf. Sn. 171 (PJ. ii, 212).

² Cf. NettA. (S.) 119 for an abstract of this Comy.

³ C. vadanti.

⁴ A. -dūsite.

cakkhādi-indriyāni rakkhitān' eva hontī ti. *Sammā-saṅkappa-gocarō* ti, yasmā micchā-sankappa-gocarō tathā ayoniso vitakketvā nānā-vidhāni micchā-dassanāni gaṇhanto micchā-diṭṭhi-gatena cittena Mārassa yathā-kāma-karaṇīyo hoti, tasmā yoniso manasikārena kammaṇ karonto nekkhamma-sankappādi-sammā-sankappa-gocarō assa jhānādi-sampayuttaṇ sammā-sankappam eva attano cittassa pavatti-tṭhānaṇ kareyya.

Sammā-diṭṭhi-purekkhāro ti, sammā-sankappa-gocaratāya vidhūta¹-micchā-dassano puretaṇ yeva kammassa kata-lakkhaṇaṇ tato yathābhūta-nāṇa-lakkhaṇaṇ ca sammā-diṭṭhiṇ purato katvā, pubbangamaṇ katvā, pubbe vutta-nayen' eva sīla-samādhi-sampayuttaṇ vipassanaṇ ārabhitvā, saṅkhāre sammasanto, *ñatvāna udaya-bbayaṇ*, pañcasu upādāna-kkhandesu samappaṇṇāsaya ākārehi uppāda-nirodhaṇ vavatthāpetvā, udaya-bbaya-nāṇaṇ adhigantvā, tato paraṇ bhaṅg' ānupassanādi-vasena vipassanaṇ ussukkāpetvā, anukkamena ariya-maggaṇ gaṇhanto agga-maggena, *thīna-middhābhībhū bhikkhu sabbā duggatiyo jahe* ti, evaṇ so heṭṭhima-magga-vajjānaṇ² kilesānaṇ paṭhamam eva pahīnattā diṭṭhi-vippayutta-lobha-sahagata-citt' uppādesu uppajjanaka-thīna-middhānaṇ adhigatena arahatta-maggena samucchindanato tadekaṭṭhānaṇ mānādīnam pi pahīnattā sabbaso bhinna-kilesa khīṇāsava-bhikkhū tividha-duggati-saṅkhātā sabbā pi gatiyo ucchinna-bhava-mūlattā, *jahe*, pajaheyya. Tāsaṇ parabhaṅge nibbāne patitṭheyyā ti attho.

Dutiya - Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

3.

Tatiye, *Kosalesū* ti, Kosalā nāma janapada-vāsino rājākumārā. Tesāṇ nivāso eko pi janapado Kosalā tveva vuccati: tasmiṇ Kosala-janapade.³ *Cārikaṇ-caratī* ti,⁴ aturita-cārikā-

¹ A. virata.-

² C. vajjhānaṇ.

³ From DA. 239; A. Kosala janapadesu; C. Kosale janapade; DA. -esu janapade.

⁴ Defined at DA. 239-43.

vasena janapada-cārikaṇ carati. *Mahatā*¹ ti, guṇa-mahattena pi mahatā, aparicchinnaka-saṅkhātattā saṅkhyā-mahattena² pi mahatā. *Bhikkhu-sanghenā* ti, diṭṭhi-sīla-sāmañña-sangatenā samaṇa-gaṇena.³ *Saddhin* ti, ekato. *Maggā okkammā* ti, maggato apakkamitvā. *Aññatarāṇ rukkha-mūlan* ti, sandagahana-paṭicchannassa sanda-cchāyassa⁴ mahato rukkhassa samipa-saṅkhātāṇ mūlaṇ.

Aññataro gopālako ti, eko gogaṇa-rakkhako: nāmena pana Nandā nāma.⁵ So kira aḍḍho mahaddhano mahā-bhogo: yathā Keniyo jaṭilo pabbajja-vesena⁶ evaṇ Anāthapiṇḍikassa goyūthaṇ rakkhanto gopālakattena rāja-pīḷam-apaharanto⁷ attano kuṭumbaṇ rakkhati. So kālena kālaṇ pañca-gorase⁸ gahetvā, mahā-setṭhissa santikaṇ āgantvā nīyādetva Satthu santikaṇ gantvā, Satthāraṇ passati, dhammaṇ supāti attano ca vasana-tṭhānaṇ āgamm' atthāya Satthāraṇ yācati. Satthā tass' eva ñāṇa-paripākaṇ āgamayamāno āgantvā,⁹ apara-bhāge mahatā bhikkhu-sanghena parivuto janapada-cārikaṇ caranto, 'idāni'ssa ñāṇaṇ paripakkan' ti ñatvā tassa vasana-tṭhānassa avidūre maggā okkamma aññatarasmiṇ rukkha-mūle nisīdi, tassa āgamaṇaṇ āgamayamāno. Nando pi kho 'Satthā kira janapada-cārikaṇ caranto ito gacchati' ti sutvā, haṭṭha-tuṭṭho vegena gantvā, Satthāraṇ upasankamitvā, vanditvā, kata-paṭisanthāro ekamantaṇ nisīdi. Ath' assa Bhagavā dhammaṇ desesi. So sotāpatti-phale patiṭṭhahitvā, Bhagavantaṇ nimantetvā, sattāhaṇ pāyāsa-dānam adāsi. Sattame divase Bhagavā anumodanaṇ katvā pakkāmi. Tena vuttaṇ:—'Ekam antaṇ nisinnaṇ kho taṇ gopālakaṇ Bhagavā dhammiyā kathāya sandassesi—pe—uṭṭhāy' āsanā, pakkāmi' ti.

¹ DA. 35.

² A. saṅkhyāta saṅkhyātenā pi: C. saṅkhyattā saṅkh-.

³ DA. sāmañña-sanghāta-saṅkhātena samaṇa-gaṇena (cf. PJ. ii, 440).

⁴ So at PvA. 43 in diff. order. A. ghana-sākhā-vīta-patta-phalā-sassa; C₁, ghana-sākhā-vīta-pa-sampannassa; C. ghana-patta-phalā-sassa.

⁵ Cf. DhA. i, 323; PJ. ii, 440; DA. 270.

⁶ C₁, PJ. -vasena.

⁷ So A, C, but DhA. and C₁, pīḷaṇ pariharanto.

⁸ C₁ pañca-gonamattasate.

⁹ A, DhA. āgantvā; C. omits.

Tattha *sandassesī*¹ ti, 'ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā' ti ādinā kusalādi-dhamme kamma-vipāke idha-loka-paraloke ca paccakkhato dassento ānupubbi-kathāvasāne cattāri ariya-saccāni sammā desesi. *Samādapesī* ti, sacc' ādhigamāya ime nāma dhammā attani uppādetabbā ti sīlādi-dhamme sammā gaṇhāpetvā tesu taṇ patiṭṭhapesi. *Samuttejesī* ti, te dhammā samādinna anukkamena bhāviyamānā nibbedha-bhāgiyā hutvā tikkha-visadā yathā khippaṇ ariya-maggaṇ āvahanti tathā samuttejesi, sammā uttejesi. *Sampahaṇsesī* ti, bhāvanāya pubbe-nāparaṇ visesa-bhāva-dassanena cittassa pamodāpana-vasena suṭṭhu sampahaṇsesi. Api c' ettha sāvajjānavajja-dhammesu dukkhādisu ca sammoha-vinodanena,² sandassanaṇ: sammā-paṭipattiyā samādapane-na,³ samādapanaṇ: cittass' ālasiyāpatti-vinodanena, samuttejanaṇ: sammā-paṭipatti-siddhiyā sampahaṇsanaṇ veditabbaṇ. Evaṇ so Bhagavato sāmukkaṇsikāya⁴ dhamma-desanāya sotāpatti-phale patiṭṭhahi.

Adhivāsesī ti, tena diṭṭha-saccena 'adhivāsetu me, bhante Bhagavā' ti ādinā nimantito, kāyanga-vācangaṇ acopento citten' eva adhivāsesi sādiyi.⁴ Ten' ev' āha 'tuṇhī-bhāvenā' ti. *Appodaka-pāyāsan* ti, nirudaka-pāyāsaṇ. *Paṭiyādāpetvā* ti, sampādetvā, sajjetvā. *Navaṇ ca sappin* ti, navanītaṇ gahetvā tāvad eva vilīnaṇ maṇḍa-sappiṇ ca paṭiyādāpetvā. *Sahatthā* ti, ādara-jāto sahatthen' eva parivisanto,⁵ *santappesi*: paṭiyattaṇ bhojanaṇ bhojesi. *Sampavāresi* ti, alam alan ti vācāya paṭikkhipāpesi. *Bhuttāvin* ti, kata-bhatta-kiccaṇ.⁶ *Onīta-patta-pāṇin* ti pattato apanīta-pāṇiṇ, dhota-patta⁷-pāṇin ti pi pāṭho. Dhota-patta-hatthan ti attho. *Nīcan* ti, anuccaṇ, āsanaṇ gahetvā. Āsane yeva nisīdanaṇ ariya-desavāsīnaṇ cārittaṇ. So pana Satthu santike upacāra-vasena paññattassa dāru-phalak' āsanassa samīpe nisīdi. *Dhammiyā kathāyā* ti ādi sattame divase kataṇ anumodanaṇ sandhāya

¹ Cf. DA. 300.

² A. sammohāpane-danena; C. sampahaṇsādanena.

³ C. samāpatti; C. sammā-paṭipattiyaṇ sammoha-vinodanena; C_{1,2} samāpādananena.

⁴ Cf. DA. 277.

⁵ C. -visento.

⁶ DA. bhuttavantaṇ.

⁷ A. hattha.

vuttaṇ. So kira sattāhaṇ Bhagavantaṇ bhikkhu-sanghaṇ ca tattha vasāpetvā-mahādānaṇ pavattesi. Sattame pana divase appodaka-pāyāsa-dānaṇ adāsi. Sattha tassa tasmiṇ attabhāve uparimagg' atthāya ṇāṇa-paripākā-bhāvato anumodanam eva katvā pakkāmi.

Sīmantarikāyā ti, sīmanta-sīmantare.¹ Tassa gāmassa antara-gāma-vāsino kira ekaṇ talākaṇ nissāya tena saddhiṇ kalahaṇ akaṇsu. So te abhibhavitvā taṇ talākaṇ gaṇhi. Tena baddh' āghāto eko puriso, Satthu pattaṇ gahetvā, dūraṇ anugantvā 'nivattāhi upāsakā' ti vutte Bhagavantaṇ vandi-tvā, padakkhiṇaṇ katvā, bhikkhu-sanghassa ca añjaliṇ katvā, yāva dassan' ūpacāra-samatikkamā dasa-nakha-samodhāna-samujjalaṇ añjaliṇ sirasmiṇ paggayha,² paṭinivattitvā, dvinnaṇ gāmānaṇ antare araṇṇa-padese ekekaṇ gacchantaṇ sarena vijjhivā māresi. Tena vuttaṇ: 'acira-pakkantassa—pe—coro māresi' ti. Kenacid eva karaṇiyena ohiyivā pacchā gacchantā bhikkhū tathā mataṇ disvā Bhagavato tam atthaṇ ārocesuṇ. Taṇ sandhāya vuttaṇ: 'atha kho sambahulā bhikkhū' ti ādi. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yasmā diṭṭhi-sampannaṇ ariya-sāvakaṇ Nandaṇ mārentena purisena ānanta-rika-kappaṇ³ bahulaṇ apuṇṇaṇ pasutaṇ, tasmā yaṇ corehi verīhi ca kattabbaṇ tato pi ghorataṇ imesaṇ sattānaṇ 'micchā-paṇihitaṇ cittaṇ karoti' ti imaṇ atthaṇ jānitvā, tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *diso disa*⁴ ti, dūsako dusanīyaṇ,⁵ coro coraṇ: disvā ti vacana-seso.⁶ *Yaṇ taṇ kayirā* ti, yaṇ (taṇ) tassa anaya-byasanaṇ kareyya, dutiya-pade pi es' eva nayo. Idaṇ vuttaṇ hoti:—eko ekassa mitta-dūbhi-coro putta-dāra-khetta-vatthugo-mahisādisu aparajjhanto⁷ yassa aparajjhati, tam pi tath' eva attani aparajjhantaṇ coraṇ disvā. *Verī vā pana* kenacid eva kāraṇena baddha-veraṇ veriṇ disvā attano kakkhalatāya dāruṇatāya yaṇ taṇ⁸ tassa anaya-byasanaṇ kareyya, putta-dāraṇ vā pīleyya khattādini va nāseyya,⁹ jīvitā vā pana naṇ¹⁰

¹ C. simāyantare.

² Cf. VvA. 7; A, C. sirasi.

³ C. here and below ānantariya-.

⁴ The whole is the same as DhA.

⁵ C. dūsaniyaṇ.

⁶ DhA. pāṭha-seso.

⁷ C₁ hatanto.

⁸ C. omits yaṇ taṇ.

⁹ C_{2,3} duseyya.

¹⁰ A, C. omits.

voropeyya, dasasu akusala-kamma-pathesu micchā-ṭhapitattā micchā-panihitaṇ cittaṇ pāpiyo naṇ tato kare, taṇ purisaṇ pāpa-taraṇ tato kareyya: vutta-pakārehi¹ diso vā verī vā disassa vā verino vā imasmiṇ yev' attabhāve dukkhaṇ vā uppādeyya, jīvita-kkhayaṇ vā kareyya, idaṇ pana akusala-kamma-pathesu micchā-ṭhapitaṇ cittaṇ diṭṭhe 'va dhamme anaya-byasanaṇ pāpeti, attabhāva-sata-sahassesu pi catusu apāyesu khipitvā sisam assa ukkhipituṇ na deti ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *Kapota-kandarāyan* ti, evannāmake vihāre. Tasmiṇ kira pabbata-kandare pubbe bahū kapotā vasiṇsu. Tena sā upaccakā kapota-kandarā ti vuccati. Aparabhāge tattha kata-vihāro pi Kapota-kandaro tveva paññāyittha. Tena vuttaṇ: Kapota-kandarāyan ti evannāmake vihāre. *Junhāya rattiyā* ti, sukka-pakkha-rattiyā. *Nav' oropitehi kesehi* ti, acira-ohāritehi kesehi. Itthambhūta-lakkhaṇe c' etaṇ karaṇa - vacanaṇ. *Abbhokāse* ti, yattha upari-cchadanaṇ² parikkhepo vā n' atthi, tādise ākāsangane. Tattha āyasmā Sāriputto suvaṇṇa - vaṇṇo, āyasmā Mahāmoggallāno nīl' uppala-vaṇṇo, ubho pana te mahātherā udicca-brāhmaṇa-jaccā, kappānaṇ sata-sahassādhikaṇ ekaṇ asaṅkheyyaṇ abhinīhāra-sampannā, chalabhiññā-paṭisambhida-ppattā, mahā-khiṇāsavā, sabba-samāpatti-lābhino, satta-saṭṭhiyā sāvaka-pāramī-ñāṇanaṇ matthaka-ppattā, etaṇ Kapota-kandara-vihāraṇ upasobhayantā, ekaṇ kanaka-guhaṇ pavitṭhā dve sīhā viya ekaṇ vijambhana-bhūmiṇ otiṇṇā, dve byagghā viya ekaṇ supupphita-sāla-vanaṇ pavitṭhā, dve chaddanta-nāgarājāno viya ekaṇ simbalī-vanaṇ pavitṭhā, dve supaṇṇa-rājāno viya ekaṇ nara-vāhana-yānaṇ abhirūlā, dve Vessa-vaṇā viya ekaṇ paṇḍu-kambala-silāsanaṇ³ abhinisinnā, dve

¹ C. uttapakāro hi.

² A. chedanaṇ.

³ C. omits silā.

Sakkā viya eka-vimān' abbhantara-gatā, dve hārta-mahā-brahmāno viya ekasmiṃ gagana-ṭṭhāne, dve canda-maṇḍalāni viya, dve suriya-maṇḍalāni viya ca virocīṇsu. Tesu āyasmā Mahāmoggallāno tuṇhī nisīdi.

Āyasmā pana Sāriputto samapājji. Tena vuttaṃ: *aññatarāṃ samādhin samāpajjitvā* ti, tattha *aññatarāṃ samādhin* ti, upekkhā-brahmavihāra-samāpattiṃ. Keci saññā-vedayita-nirodha-samāpattin ti vadanti. Apare pan' āhu āruppa-pādaṃ phala-samāpattin ti. Imā eva hi tisso kāya-rakkhaṇa-samatthā samāpattiyo. Tattha nirodha-samāpattiyā samādhī-pariyāya sambhavo heṭṭhā vutto yeva. Pacchimass' eva pana ācariyā vaṇṇenti. *Uttarāya disāya dakkhiṇaṃ disaṃ* gacchantī ti, uttarāya disāya yakkha-samāgamaṃ gantvā attano bhavanaṃ gantaṃ dakkhiṇaṃ disaṃ gacchanti.

Paṭibhāti man ti, upaṭṭhāti mamaṃ.¹ *Paṭi-sadda-yogena* sāmī-atthe upayoga-vacanaṃ. 'Imassa sīse pahāraṃ dātva cittaṃ me uppajjati' ti attho. So kira purima-jātiyā there baddh' āghāto: ten' assa therāṃ disvā paduṭṭha-cittassa evam ahoṣi. Itaro pana sappañña-jātiko tasmā taṃ paṭisedhento *alaṃ sammā* ti ādim āha. Tattha *mā āsādesi* ti, mā ghaṭṭesi²: mā pahāraṃ dehī ti vuttaṃ hoti. *Uḷāro* ti, uḷārehi uttamehi sīlādi-guṇehi samannāgato. *Anādiyitvā* ti, ādaraṃ akatvā, tassa taṃ vacanaṃ agahetvā. Yasmā pana tassa vacanaṃ agaṇhanto naṃ anādiyanto nāma hoti, tasmā vuttaṃ 'taṃ yakkhaṃ anādiyitvā' ti. *Sīse pahāraṃ adāsi* ti, sabba-thāmena ussāhaṃ janetvā ākāse ṭhito 'va sīse khatakaṃ³ adāsi: muddhani muṭṭhi-ghātaṃ akāsi ti attho. *Tāva mahā* ti,⁴ thāma-mahantaṃ tattakaṃ mahanto *pahāro ahoṣi* ti. *Tena pahārenā* ti, tena pahārena karaṇa-bhūtena. *Satta-ratanaṃ* ti, pamāṇa-majjhimaṃ purisassa ratanena satta-ratanaṃ. *So*⁵ ti, yakkho. *Nāgaṃ* ti, hatthi-nāgaṃ. *Osādeyya*⁶ ti,

¹ Cf. P.J. ii, 398 (mama bhāgo pakāsaṭi).

² So A, C, but C₁, ghaṭṭesi; St, Comy. ghātesī; W. āpādesi.

³ So A, VvA. 206, but C. khatakaṃ.

⁴ St. omits, W. inserts; A. tāva pahāti.

⁵ Not in St.

⁶ W. osāreyya.

paṭhaviyaṃ osīdāpeyya, nimujjāpeyya : osāreyyā ti pi pāṭho : cunṇa-vicunṇaṃ kareyyā ti attho. *Adḍh' atṭhama-ratanan* ti,¹ adḍhena atṭhamāṇaṃ pūraṇan ti, adḍh' atṭhamāni. Adḍh' atṭhamāni ratanāni pamāṇaṃ etassā ti adḍh' atṭhama-ratano, taṃ adḍh' atṭhama²-ratanan.

Mahantaṃ (vā) *pabbata-kūṭan* ti, Kelāsa-kūṭa-ppamāṇaṃ Vippulaṃ Giri-kūṭaṃ. *Padāleyyā* ti, sakalikākārena bhindeyya, osāreyya. *Api* padāleyyā ti sambandho. Tāvad eva c' assa sarīre mahāparilāho uppajji. So vedanāturo ākāse thātun asakkonto bhūmiyaṃ pati. Taṃ khaṇaṇṇeva atṭha-satṭhi-sahass' ādhika-yojana-sata-sahass' ubbedhaṃ Sinerum pi pabbata-rājānaṃ sandhārentī catu-nahut' ādhika-dviyojana-sata-sahassa-bahalā mahā-paṭhavī taṃ pāpa-sattaṃ dhāretuṃ asakkonti viya vivaram adāsi. Avicito jālā utṭhahitvā kandantaṃ yeva taṃ gaṇhiṃsu. So taṃ taṃ vippalapanto pati. Tena vuttaṃ : 'atha kho so yakkho "dayhāmi dayhāmi" ti tatth' eva mahāniraye avatṭhāsī' ti. Tattha *avatṭhāsī*³ ti, apati. Kim pana so yakkh' attabhāven' eva nirayaṃ upagacchī ti ? Na upagacchi : yaṃ tattha diṭṭha-dhamma-vedanīyaṃ pāpakammaṃ ahosi, tassa balena yakkh' attabhāve mahantaṃ dukkhaṃ anubhavi. Yam pana upapajja-vedanīyaṃ ānatarika-kappaṃ⁴ tena cuti anantaṃ niraye uppajji ti. Therassa pana samāpatti-balena upatthambhita-sarīrassa na koci vikāro ahosi. Samāpattito avuṭṭhita-kāle hi yakkho pahari. Tathā paharantaṃ dibba-cakkhunā disvā Mahāmoggallāno Dhammasenāpatiṃ upasaṅkami, upasaṅkamana-samakālam eva ca Dhammasenāpati samāpattito utṭhāsī. Atha naṃ Mahāmoggallāno taṃ paribhavaṃ pucchi. So pi 'ssa vyākāsi. Tena vuttaṃ : 'addasā kho āyasmā Mahāmoggallāno—pe—api ca me sīsaṃ thokaṃ dukkhaṃ' ti.

Tattha *sīsa*⁵ *thokaṃ dukkhaṃ* ti, thokaṃ appamattakaṃ madhuraka-jātaṃ⁶ viya me sīsaṃ dukkhiṭaṃ : dukkha-ppattan

¹ St. adḍh' atṭha-ratanan. So S. ii, 217.

² A. -atṭhamāna-.

⁴ C₁, ₂ -kamman.

³ St. apatāsi.

⁵ St. sīse.

⁶ Cf. D. ii, 99 (DA. saṅjāta-garubbhāvo saṅjāta-tibbabbhāvo sullettasita-sadiso); M. i, 334; S. iii, 106.

ti attho. Dukkha' ādhiṭṭhānaṃ hi sīsaṃ dukkhaṃ ti vuttaṃ. Sīse thokaṃ dukkhaṃ ti pi pāṭho. Kathaṃ pana samāpattibalena sarīre upatthaddhe therassa sīse thokaṃ pi dukkhaṃ ahoṣi ti? Aciren' eva vuṭṭhitattā anto-samāpattiyaṃ apaññāyamānaṃ dukkhaṃ: tāya nissitattā niddaṃ upagatassa makasādi-janitaṃ viya paṭibuddhassa thokaṃ paññāyittha. Mahābalena yakkena tatha sabb' ussāhena paḥaṇe sarīre vikāro nāma n' atthi ti acchariy' abbhuta-citta-jātena āyasmatā Mahāmoggallānaṃ "acchariyaṃ āvuso Sāriputtā", ti ādinā Dhammasenāpatino mahānubhāvataṃ dīpitā. So pi 'ssa "acchariyaṃ āvuso Moggallāna" ti ādinā iddh' ānubhāva-mahantatā-pakāsaṃ āpadesena attano issā-macchariy'āhañkāra-ādi-mālaṇaṃ suppahīnataṃ dīpeti.

*Paṇsu-pisācakaṃ*¹ pi na passāma ti, sañkāra-kūṭādisu vicaraṇaka-khuddaka-petaṃ pi na passāma. Iti adhigam' appicchānaṃ agga-bhūto mahāthero tasmiṃ kāle anāvajjanaṃ tesā adassanaṃ sandhāya vadati. Ten' ev' āha *etarahi* ti. Bhagavā pana Veluvane ṭhito ubhinnaṃ agga-sāvakaṇaṃ imaṃ kathā-sallāpaṃ dibba-sotena assosi. Tena vuttaṃ: 'assosi kho Bhagavā' ti ādi. Taṃ vutt' attham eva. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ āyasmato Sāriputtassa samāpatti-bahul' ūpagaṭaṃ² iddh' ānubhāva-mahantataṃ viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti tass' eva tādibhāva-ppatti-dīpaṇaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha yassa *selūpamaṃ cittaṃ ṭhitaṃ nānupakampati* ti,³ yassa khīṇāsavassa cittaṃ ekaghana-silāmaya-pabbat' ūpamaṃ sabbesaṃ iñjanaṇaṃ abhāvato vasībhāva-ppattiyā 'va ṭhitaṃ sabbehi pi loka-dhammehi nānukampati na pavedhati, idān' assa akampaṇ' ākāraṃ saddhiṃ kāraṇena dassetuṃ *virattaṃ* ti ādi vuttaṃ. Tattha *virattaṃ rajanīyesū* ti, virāga-sañkhātena ariya-maggena rajanīyesu rāguppati-hetu-bhūtesu sabbesu tebhūmika-dhammesu virattaṃ. Tattha sabbesu samucchinna-rāgaṃ ti attho. *Kopaneyye* ti, paṭighaṭṭaniye sabbasmiṃ pi āghāta-vatthusmiṃ. *Na kuppati*, na dussati, na vikāraṃ āpajjati. *Yass' eva bhāvitāṃ cittaṃ* ti, yassa yathā-vuttassa

¹ W. piṇṣācaṃ.² C₁ bahalūpagaṭaṃ.³ Cf. Thag. 191.

ariya-puggalassa cittam evan vutta-nayena tādibhāv' āva-hana-bhāvena bhāvitaṇ. *Kuto taṇ dukkham essatī* ti, taṇ uttama-puggalaṇ kuto sattato saṅkhārato vā dukkham upa-gamissati¹: na tādissassa dukkham atthī ti attho.

Catuttha-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame, *Kosambiyan*² ti, Kusumbena nāma isinā vasita-ṭṭhāne māpitattā Kosambī ti, evaṇ laddha-nāmake nagare. *Ghositārāme* ti, Ghosita-seṭṭhinā kārīte ārāme. *Bhagavā ākinṇo viharatī* ti, Bhagavā sambādha-ppatto³ viharatī. Kim pana Bhagavato sambādho atthi saṇsaggo vā ti? N' atthi. Na hi koci Bhagavato anicchāya upasaṅkamituṇ sakkoti. Durāsadā hi Buddhā Bhagavanto, sabbattha ca anupalittattā: hitesitāya pana sattesu anukampaṇ upādāya 'mutto mocessāmī' ti paṭiññānurūpaṇ caturogha-nittharaṇ' atthaṇ aṭṭhannaṇ purisānaṇ attano santikaṇ kālena kālaṇ upasaṅkamaṇaṇ adhivāseti: sayaṇ ca mahākaruṇā samus-sāhito kālaññū hutvā tattha upasaṅkamati. Idaṇ sabba-Buddhānaṇ āciṇṇaṇ. Ayam idha ākiṇṇa-vihāro ti adhippeto. Idha pana Kosambikānaṇ bhikkhūnaṇ kalaha-jātānaṇ Satthā Dīghatissa-Kosala-rañño⁴ vatthuṇ āharitvā, "na hi verena verāni sammanti 'dha kudācanan" ti (Dhp. 5) ādinā ovādam adāsi.

Taṇ divasaṇ tesaṇ kalahaṇ karontānaṇ yeva ratti vibhātā. Dutiya-divase pi Bhagavā tam eva vatthuṇ kathesi. Taṇ divasam pi tesaṇ kalahaṇ karontānaṇ yeva ratti vibhātā. Tatiya-divase pi Bhagavā tam eva vatthuṇ kathesi. Ath' aññataro bhikkhu Bhagavantam evam āha—"Appossukko, bhante, Bhagavā diṭṭha-dhamma-sukha-vihāram anuyutto viharatu. Mayam etena bhaṇḍanena kalahena viggahena

¹ A, C₁ upatthare.

² C₁ -paṭipanno.

³ Vin. i, 352; DhpA. i, 52.

⁴ DhpA. i, 56.

vivādena paññāyissāmā” ti. Satthā “pariyādinna-cittā kho ime mogha-purisā. Na ’dāni me sakkā saññāpetuṇ, n’ atthi c’ ettha saññāpitabbā. Yan nūn’ āhaṇ ekacārīka-vāsaṇ vaseyyaṇ? Evaṇ ime bhikkhū kalahato oramissanti¹” ti cintesi. Evaṇ tehi kalaha-kārakehi bhikkhūhi saddhiṇ eka-vihāre vāsaṇ vinetabb’ ābhāvato upāsakādihi upāsāṅkamanāṇi ca ākiṇṇaka-vihāraṇ katvā vuttaṇ:—‘Tena kho pana samayena Bhagavā ākiṇṇo viharatī’ ti ādi.

Tattha *dukkhan* ti, na sukhaṇ: anārādhita-cittatāya na iṭṭhan ti attho. Ten’ ev’ āha: *na phāsu-vihārāmī* ti. *Vūpa-kattho* ti, vavakaṭṭho, dūribhūto. Tathā cintetvā ca Bhagavā pāto ’va sarīra-paṭijagganaṇ katvā, Kosambiyaṇ piṇḍāya caritvā, kañci anāmantetvā, eko adutiyo gantvā, Kosalaratṭhe Pārileyake² vanasaṇḍe bhadda-sāla-mūle vihāsi. Tena vuttaṇ: *Atha kho Bhagavā pubbaṇḥa-samayaṇ*—pe—*bhadda-sāla-mūle* ti.

Tattha *sāman* ti, sayaṇ. *Sanjāmetvā* ti, paṭisāmetvā. *Patta-cīvaram ādāyā* ti, ettha pi sāman ti padaṇ ānetvā yojetabbaṇ. *Upaṭṭhāke* ti, Kosambi-nagara-vāsino Ghositaseṭṭhi ādike upaṭṭhāke vihāre ca agg’ upaṭṭhākaṇ āyasmantaṇ Ānandaṇ anāmantetvā. Evaṇ gato Satthari pañca-satā bhikkhū āyasmantaṇ Ānandaṇ āhaṇsu: “Āvuso Ānanda, Satthā ekako ’va gato, mayaṇ anubandhissāmā” ti. “Āvuso, yadā Bhagavā sāmaṇ senāsanaṇ sanjāmetvā patta-cīvaram ādāya anāmantetvā upaṭṭhāke, anapaloketvā bhikkhu-saṅhaṇ adutiyo gacchaṭi, tadā ekacāraṇ³ caritūṇ Bhagavato ajjhāsayo. Sāvakena nāma Satthu ajjhāsaya’ ānurūpaṇ paṭipajjitabbaṇ. Tasmā na imesu divasesu Bhagavā anugantabbo” ti nivāresi, sayam pi n’ ānugacchi. *Anupubbenā* ti, anukkamena: gāmanigama-paṭipātiyā cārīkaṇ caramāno ‘ekacāra-vāsaṇ tāva vasamānaṇ bhikkūṇ passissāmā’ ti Bālaka-loṇakārāmaṇ gantvā, tattha Bhagu-ttherassa sakala-pacchābhattaṇ c’ eva tiyāmaṇi ca rattīṇ ekacāra-vāse ānisaṇsaṇ kathetvā, puna-divase tena pacchā-samaṇena piṇḍāya caritvā, taṇ tatth’ eva nivattetvā ‘samaggavāsaṇ vasamāne tayo kulaputte passis-

¹ A. orassanti; C₁ moramissanti; cf. J.P.T.S. (Morris) 1887, p. 154.

² MSS. Pāri-; St. Pāli-.

³ A. ekavāraṇ.

sāmi' ti Pācīnavaṇṣa-migadāyaṇ gantvā, tesañ sakala-rattīṇ samagga-vāse ānisaṇṣaṇ kathetvā, te pi tatth' eva nivattetvā, ekako 'va Pārileyya-gāmaṇ sampatto. Pārileyya-gāma-vā-sino paccuggantvā, Bhagavato dānaṇ datvā, Pārileyya-gāmassa avidūre (Rakkhita-vanasaṇḍo nāma atthi) tattha Bhagavato paṇṇa-sālaṇ katvā "ettha Bhagavā vasatū" ti yācitvā vāsayiṇsu. *Bhadda*¹-sālo ti pana tatth' eko manāpo laṭṭhako² sāla-rukkho. Bhagavā taṇ gāmaṇ upanissāya vana-saṇḍe paṇṇa-sālā samīpe tasmiṇ rukkhā-mūle vihāsi. Tena vuttaṇ: *Pārileyyake viharati rakkhita-vanasanḍe bhadda-sāla-mūle* ti.

Hatthi-nāgo ti, mahā-hatthi yūtha-pati. *Hatthi-kalabhehi*³ ti hatthi-potakehi. *Hatthi-cchāpehi*⁴ ti, khīrapakehi dahara-hatthi-potakehi, ye bhinkā ti pavuccanti. *Chinn' aggānī* ti, purato purato gacchantehi hatthi-ādīhi chinn' aggānī khādit' āvasesānī khāṇu-sadisānī tiṇānī khādati. *Obhagg' obhaggaṇ* ti, tena hatthi-nāgena ucca-tṭhānato bhaññitvā bhaññitvā pātitaṇ. *Assa sākā-bhangaṇ* ti, etassa santakaṇ sākā-bhangaṇ⁵ te khādanti. *Āvilānī* ti, tehi paṭhamataraṇ ota-rivā pivantehi⁶ ālulitattā āvilānī kaddama-missānī pānīyānī pivati. *Ogāhā* ti titthato: ogāhan ti pi pāli. *Assā* ti, hatthi-nāgassa. *Upanighaṇsantiyo* ti, ghaṭṭentiyo.⁷ Upanighaṇsiya-māno pi attano ulāra-bhāvena na kujjhati: tena tā taṇ ghaṇsanti yeva.⁸

Yūthā ti, hatthi-ghaṭṭāya. *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī* ti, so kira hatthi-nāgo yūtha-vāse ukkaṇṭhito taṇ vanasaṇḍaṇ pavitṭho tattha Bhagavantaṇ disvā, ghaṭṭa-sahassena nibbā-pita-santāpo viya nibbuto hutvā, pasanna-citto Bhagavato santike aṭṭhāsi. Tato paṭṭhāya vatta-sīse ṭhatvā, bhadda-sālassa paṇṇa-sālāyā ca samantato appa-haritakaṇ katvā, sākā-bhangaṇa⁹ sammajjati, Bhagavato mukha-dhovaṇaṇ deti, nahān' odakaṇ āharati, danta-kaṭṭhaṇ deti, araṇṇīato madhurānī phalānī āharitvā Satthu upaneti. Satthā tāni

¹ A. bhaddaka.² C. laddhaka.³ St. kalārehi; W, C. kalabhehi.⁴ St. chāpakehi.⁵ A, C₁ bhangaṇī.⁶ A. pavattehi.⁷ C. ghaṭṭentiyo.⁸ A. sātāsaṇ santi yeva; C₁ santi yeva.⁹ C. -bhangehi.

paribhuñjati. Tena vuttaṇ: *tatra sudan so hatthi-nāgo yasmīṇ padese Bhagavā viharati taṇ padesaṇ appa-haritaṇ*¹ *karoti, soṇḍāya ca Bhagavato pānīyaṇ paribhojanīyaṇ upatthāpeti* ti: soṇḍāya dārūni āharitvā, aññamaññaṇ ghaṇsitvā aggiṇ utthāpetvā, dārūni jalāpetvā, tattha pāsāṇa-khaṇḍāni tāpetvā, tāni daṇḍakehi pavattetvā, soṇḍiyaṇ khipitvā, udakassa tatta-bhāvaṇ ñatvā Bhagavato santikaṇ upagantvā tiṭṭhati. Bhagavā “hatthi-nāgo mama nahānaṇ icchatī” ti tattha gantvā, nahāna-kiccaṇ karoti. Pāniye pi es’ eva nayo. Tasmīṇ pana sītale sañjāte upasaṅkamati.² Taṇ sandhāya vuttaṇ, *soṇḍāya pānīyaṇ paribhojanīyaṇ upatthāpeti* ti.

Atha kho Bhagavato rahogatassā ti ādi, ubhinnaṇ mahānā-gānaṇ viveka-sukha-paccavekkhana-dassanaṇ, taṇ vutt’ attham eva. *Attano ca pavivekaṇ viditvā* ti, kehici anākiṇṇa-bhāva-laddhaṇ kāya-vivekaṇ jānitvā. Itare pana vivekā Bhagavato sabbakālaṇ vijjanti yeva. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ attano hatthi-nāgassa ca pavivekābhiraṭiyā samān’ ajjhāsaya-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tatth’ āyaṇ saṅkhep’ attho. *Etan*³ *īsā-dantassa* ratha-īsā-sadisa-dantassa hatthi-nāgassa cittaṇ. *Nāgena*, Buddha-nāgassa cittaṇa sameti saṇsandati. Kathaṇ sameti ce? *Yad*⁴ *eko ramati vane*, yasmā Buddha-nāgo ‘ahaṇ kho pubbe ākiṇṇo vihāsin’ ti purimaṇ ākiṇṇa-vihāraṇ jigucchitvā vivekaṇ upabrūhayamāno idāni yathā *eko* adutiyo *vane* araññe abhiraṃmati, evam ayam pi hatthi-nāgo pubbe attano hatthi-ādihi ākiṇṇa-vihāraṇ jigucchitvā vivekaṇ upabrūhayamāno idāni eko asahāyo⁵ *vane* ekavihāraṇ ramati abhiraṃmati.⁶ Tasmā ‘ssa *cittaṇ nāgena sameti*, tassa cittaṇa sameti ti katvā ekī-bhāva-ratiyā eka-sadisaṇ hoti ti attho.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ St. hāritaṇ. ² A. -kamitvā; C₁, upasaṅkamati; C. upatthāpeti.

³ Vin. i, 353, evaṇ.

⁴ St. yaṇ; C. ramati.

⁵ So A. and MSS.; C. adutiyo.

⁶ C. vane araññe ramati abhinandati.

6.

Chaṭṭhe *Pinḍola-Bhāra-dvājo* ti, piṇḍaṇ ulamāno¹ pariyesamāno pabbajito ti, piṇḍolo. So kira parijinna-bhogo brāhmaṇo hutvā, mahantaṇ bhikkhu-saṅghassa lābha-sakkāraṇ disvā, piṇḍ' atthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṇ kapāla-pattaṇ² gahetvā carati, kapāla-pūraṇ yāguṇ pivati, bhattaṇ bhuñjati, pūva-kkhajjakaṇ ca khādāti. Ath' assa mahaggha-sabhāvaṇ Satthu ārocayaṇsu. Satthā tassa patta-tthavikaṇ na anujāni. Heṭṭha mañce pattaṇ nikkujjitvā ṭhapeti. So ṭhapento pi ghaṇsento 'va³ paṇāmetva ṭhapeti. Gaṇhanto pi ghaṇsento 'va ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṇ gacchante gacchante kāle ghaṇsanena parikkhinaṇ nālik' odana-mattass'eva gaṇhanakaṇ jātaṇ. Tato Satthu ārocesuṇ. Ath' assa Satthā patta-tthavikaṇ anujāni. Thero aparena samayena indriya-bhāvaṇaṇ bhāvanto agga-phale arahatte patitṭhāsi. Iti so pubbe āmisaṇ esāno⁴ piṇḍ' atthāya ulatī ti, piṇḍolo. Gottena pana Bhāra-dvājo ti ubhayaṇ ekato katvā Pinḍola-Bhāra-dvājo ti vuccati.

Ārañṇako ti, gāmanta-senāsana⁵-paṭikkhipanena ārañṇe nivāso assā ti, ārañṇako: ārañṇaka-dhutantaṇ samādāya vattantass' etaṇ nāmaṇ. Tathā "bhikkhā-saṅkhātānaṇ (pana) āmisa-piṇḍānaṇ pāto (ti), piṇḍapāto; parehi dinnānaṇ piṇḍānaṇ patte nipatanaṇ" ti attho. "Piṇḍapātaṇ uñchati: taṇ taṇ kulaṇ upasaṅkamanto gavesatī ti *piṇḍapātiko*: piṇḍāya vā patituṇ, carituṇ, vatam etassā ti piṇḍapāti; piṇḍapāti yeva, *piṇḍapātiko*" (VM. 60).

Saṅkāra-kūṭādisu paṇsunāṇ upari-ṭhitattā abbhuggat' aṭṭhena paṇsukūlaṇ ivā ti, paṇsu-kūlaṇ. Athavā paṇsu viya kucchita-bhāvaṇ ulatī, gacchatī ti, paṇsukūlaṇ.⁶ Paṇsukūlassa dhāraṇaṇ paṇsu-kūlaṇ vā sīlaṇ etassā ti, paṇsu-kūliko. Sanghāti uttarā-sanga-antara-vāsaka-saṅkhātāni tīṇi cīvarāni, ticīvaraṇ. Ticīvara-dhāraṇaṇ ticīvaraṇ vā sīlaṇ etassā ti, *tecīvariko*. *Appiccho* ti ādinaṇ attho heṭṭha vutto yeva.

¹ Cf. VM. 31, 60.² A. kapallaka-pankā.³ A. ghaṇsetvā 'va.⁴ A. -savisse; C. amisamesaṇ; C₁ -viseṣaṇ.⁵ Cf. VM. 65.⁶ So A. (from ivā ti, following VM. 60 closely); C. omits.

Dhuta-vādo ti, dhuto vuccati dhuta-kilesa puggalo, kilesa-dhunana vā dhammo.¹ Tattha “atthi dhuto na dhuta-vādo, atthi na dhuto dhuta-vādo, atthi n’ eva dhuto na dhuta-vādo, atthi dhuto c’ eva dhuta-vādo cā” ti (VM. i, 80) idaṇ catukkaṇ veditabbaṇ. Tesu yo sayañ dhuta-dhamme samādāya vat-tati, na paraṇ tathattāya samādapeti, ayaṇ paṭhamo. Yo pana sayañ dhuta-dhamme samādāya vattati, paraṇ samā-dāpeti, ayaṇ dutiyo. Yo ubhaya-rahito, ayaṇ tatiyo. Yo pana ubhaya-sampanno, ayaṇ catuttho. Evarūpo ca ayāsmā Piṇḍola-Bhāradvājo ti. Tena vuttaṇ, *dhutavādo* ti. Eka-desa-sarūp’ ekasesa-vasena hi ayaṇ niddeso, yathā taṇ nāma-rūpan² ti.

*Adhicittam anuyutto*³ ti, ettha aṭṭha-samāpatti-sampayogato arahatta-phala-samāpatti-sampayogato vā cittassa adhicitta-bhāvo veditabbo. Idha pana arahatta-phala-cittan ti. Taṇ taṇ samāpattisu samādhi eva adhicittaṇ. Idha pana arahatta-phala-samādhi veditabbā. Keci pana “adhicittam-anuyuttēna, bhikkhave, bhikkhunā kālena kālaṇ tīṇi nimittāni manasikātabbāni” ti (A. i, 256) etasmiṇ adhicitta-sutte viya samatha-vipassanā-cittaṇ adhicittan ti idh’ adhippetan ti vadanti.⁴ Taṇ na sundaraṇ. Purimo yev’ attho gahetabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etam āyasmato Piṇḍola-Bhāradvājassa adhiṭṭhāna-parikkhāra-sampadā-sampannaṇ adhicittānuyoga-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā, ‘evaṇ adhicitt’ ānuyogo mama sāsanān⁵’ ti dīpento imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *anūpavādo*⁶ ti, vācāya kassaci pi anupavādanaṇ.⁷ *Anūpaghāto* ti, kāyena kassaci upaghāt’ ākaraṇaṇ. *Pāṭi-mokkhe* ti, ettha pāṭimokkha-padassa attho heṭṭha nāna-ppakārehi vutto, tasmiṇ pāṭimokkhe. Sattannaṇ āpatti-kkhandhānaṇ avītikkama-lakkhaṇo, *saṇvaro. Mattaññutā*

¹ A, C. kammaṇ vā; C₁, ₂ dhammaṇ, but VM. 80 (whence the quotation following also) kilesa-dhunano vā dhammo.

² So A, C₁, ₂, but C. omits nāma.

³ Cf. VM. i, 246.

⁴ Cf. VM. ii, 646.

⁵ A. sāsan’ utṭhānaṇ.

⁶ Dhṛp. 185; DhṛpA. iii, 237 (anupavādanañ c’ eva anupavādāpanaṇ ca); St. anup.; C. -vādanaṇ; D. ii, 50 (cf. J.P.T.S. 1909, pp. 315-6, R. Otto Franke, for the gāthās and their parallels).

⁷ A. adds ca mattaññutā.

ti, paṭiggahana paribhoga-vasena pamāṇ' aññutā. *Pantañ¹ ca sayan' āsanān* ti, vivittaṇ saṅghaṭṭana-virahitaṇ senāsanaṇ. *Adhicitta ca āyogo* ti, aṭṭhannaṇ samāpattinaṇ adhigamāya bhāvan' ānuyogo.

Aparo nayo *anupavādo* ti, kassaci uparujjhana-vacanassa avacanaṇ: tena sabbam pi vācasikaṇ sīlaṇ saṅgaṇhāti. *Anupaghāto* ti, kāyena kassaci upaghātassa paraviheṭhanassa akaraṇaṇ.² Tena sabbam pi kāyika-sīlaṇ saṅgaṇhāti. Yādisaṇ pan' idaṇ ubhayaṇ Buddhānaṇ sāsan' antogadhaṇ hoti, taṇ dassetuṇ: 'pāṭimokkhe ca saṇvaro' ti vuttaṇ. *Ca-saddo* nipāta-mattaṇ. *Pāṭimokkhe ca saṇvaro* ti, pāṭimokkhasaṇvara-bhūto anūpavādo anūpaghāto cā ti attho. Athavā pāṭimokkhe ti adhikaraṇe bhummaṇ: pāṭimokkhe nissaya-bhūte saṇvaro. Ko pana so ti? Anupavādo anupaghāto: upasampadā-velāyan hi visesena pāṭimokkha-sīlaṇ samādinnaṇ nāma hoti: tasmiṇ pāṭimokkhe ṭhitassa tato paraṇ upavād' ūpaghātanaṇ akaraṇa-vasena saṇvaro so anūpavādo anūpaghāto cā ti vutto.

Athavā pāṭimokkhe nipphādetabbe bhummaṇ, yathā cetaso avūpasamo ayoniso manasikāra-pada-ṭṭhānan ti, tena pāṭimokkhena sādhetabbo anupavādo anupaghāto. Pāṭimokkhasaṇvara-saṅgaḥito anupavādo anupaghāto icc' eva attho.

Saṇvaro cā ti, iminā pana sati-saṇvaro ñāṇa-saṇvaro khanti-saṇvaro viriya-saṇvaro ti (VM. 7) imesaṇ catunnaṇ saṇvarānaṇ, gahaṇaṇ, pāṭimokkha-sādhanaṇ.³ Idaṇ saṇvara-catukkaṇ.⁴ *Mattaññutā ca bhāttasmiṇ* ti, pariyesanā-paṭiggahana-paribhoga-vissajjanānaṇ-vasena bhojane pamāṇ' aññutā. *Pantañ⁵ ca sayan' āsanān* ti, bhāvan' ānukulaṇ arañña-rukkha-mūlādi-vivitta-sen' āsanaṇ. *Adhicitta ca āyogo* ti, sabba-cittānaṇ adhikattā uttamattā adhicitte-sañkhāte arahatta-phala-citte sādhetabbe⁶ tassa nipphādan' atthaṇ samatha-vipassanā-bhāvanā-vasena āyogo. *Etaṇ Buddhāna sāsanaṇ* ti, etaṇ parassa anupavādanaṇ anupaghātanaṇ

¹ So D, Dhp, DhpA, Franke, W. and Pāli Dict., but A. patthañ ca; C. panthañ ca.

² A. na viheṭh- . . . karaṇaṇ.

³ B, C₁₋₃, saṇvaraṇ.

⁴ As above.

⁵ A. saṇvarā tā ca.

⁶ A. bhāvetabbe.

pāṭimokkha-saṅvaro pariyesana - paṭiggahaṇādi - mattaññutā vivitta-vaso yathā-vutta-adhicitt' ānuyogo ca Buddhānaṃ sāsanaṃ, ovādo anusāsani ti attho. Evaṃ imāya tisso sikkhā kathitā ti veditaḍḍhā.

Chaṭṭhama - Sutta - Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

7.

Sattame, apubbaṃ n' atthi. Gāthāya, *adhicetaso*¹ ti, adhicitṭa-vato. Sabba-cittānaṃ adhikena arahatta-phala-cittena samannāgatassā ti attho. *Appamajjato* ti, na pamajjato appamādena anavajja-dhammesu sātacca-kiriyaṃ saman-nāgatassā ti vuttaṃ hoti. *Munino* ti, “yo munāti ubho loke, muni tena pavuccatī” ti (Dhp. 268-9) evaṃ ubhaya-loka-munanena vā: monaṃ vuccati *ñāṇaṃ*²: tena arahatta-phala-paññā-saṅkhātena *ñāṇena* samannāgatattā khīṇāsavo muni nāma, tassa munino.

Mona - pathesu sikkhato ti, arahatta - *ñāṇa* - saṅkhātassa monassa pathesu satta-tiṇṣa-bodhi-pakkhiya-dhammesu tīsu vā sikkhāsu sikkhato, idaṃ ca pubba-bhāga-paṭipadaṃ ga-hetvā vuttaṃ. Pariniṭṭhita-sikkho hi arahā. Tasmā evaṃ sikkhato, imāya sikkhāya muni-bhāvaṃ pattassa munino ti, evam ettha attho daṭṭhabbo. Yasmā ca etad eva tasmā heṭṭhima-magga³-phala-cittānaṃ vasena *adhicetaso*: catu sacca-sambodha-paṭipattiyaṃ appamāda-vasena *appamajjato*: magga-*ñāṇa*-samannāgamena *munino* ti, evam etesaṃ tiṇṇaṃ padānaṃ attho yujjati yeva. Athavā appamajjato sikkhato ti padhāna-hetu-atthattā daṭṭhabbā, appamajjana-hetu-sikkhana-hetu ca *adhicetaso* ti. *Sokā na bhavanti tādino* ti, tādissa khīṇāsava-munino abbhantare itṭha-viyogādi vat-thukā sokā citta-santāpā na honti. Athavā *tādino* ti, tādilakkhaṇa-samannāgatassa evarūpassa munino sokā na bha-

¹ DhpA. iii, 384.

² Nidd. i, 57-8.

³ A. heṭṭhima-phal' agga.

vanti ti, ayam ettha attho. *Upasantassā* ti, rāgādīnaṃ accant' ūpasamena upasantassa. *Sadā satīmato* ti, satīvepulla-ppattiyā nicca-kālaṃ satiyā avirahitassa. Ettha ca munino adhicetaso ti iminā adhicitta-sikkhā. *Appamajjato* ti, etena adhisīla-sikkhā, munino mona-pathesu sikkhato ti, etena tāsaṃ lokuttara-sikkhānaṃ pubba-bhāga-paṭipadā: sokā na bhavanti ti ādihi sikkhā pāripūriyā ānisaṃso pakāsito ti veditabbaṃ. Sesaṃ vutta-nayam eva.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, *sakkato* ti ādīnaṃ padānaṃ attho heṭṭha¹ vaṇṇito yeva. *Asahamānā* ti, na sahamānā: usūyantā ti attho. 'Bhikkhu-sanghassa ca sakkāraṃ asahamānā ti sambandho. *Sundarī*² ti, tassa nāmaṃ. Sā kira tasmiṃ kāle sabba-paribbājikāsu abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇa-pokkharatāya samannāgatā. Ten' eva sā sundarī ti paññāyittha. Sā ca anatīta-yobbanā asaṇyata-samācārā ca hoti. Tasmā te Sundari-paribbājikaṃ pāpa-kamme uyyojesuṃ. Te hi aññatitthiyā Buddh' uppādato paṭṭhāya hata-lābha-sakkāra heṭṭha (*Akkosa*³)-*sutta-vaṇṇanāyaṃ* āgata-nayena Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca ulāraṃ aparimitaṃ lābha-sakkāraṃ pavattamānaṃ disvā issā-pakatā ekato hutvā samantayīṃsu "mayaṃ samaṇassa Gotamassa upanna-kālato paṭṭhāya naṭṭhā hata³-lābha-sakkāra: na no koci atthi-bhāvam pi jānāti. Kiṃ nissāya nu kho loko samaṇe Gotame abhippasanno ulāraṃ sakkāra-sammānaṃ upaneti" ti?

Tatth' eko āha: "uccā-kula-ppasūto asambhinnāya mahā-sammata-ppaveniyā jāto" ti. Aparo "abhijātiyā⁴ tassa

¹ *Supra*, Ud. 12.

² *Cf.* JA. ii, 415; DhA. iii, 474; PJ. ii, 518.

³ *A. omits*; PJ. upakkosam akaṅsu: sabbaṃ pāliyaṃ āgata-nayena veditabbaṃ.

⁴ *C₂*, hīna.

anekāni acchariyāni pātubhūtāni” ti. Añño “Kāladevalan¹ vandāpetuṇ upanīto assa pādā parivattitvā tassa jaṭṭasu paṭiṭṭhitā” ti. Aparo “vappa-mangala-kāle jambu-cchāyā sayāpitassa vītikkante pi majjhantike jambu-cchāyā aparivattitvā ṭhitā”² ti. Añño “abhirūpo dassaniyo pāsādiko rūpa-sampattiya” ti. Aparo “jiṇṇ’ ātura-mata-pabbajita-saṅkhāta-nimitte disvā saṇvega-jāto aparimāṇaṇ³ cakka-vatti-rajjaṇ pahāya pabbajito” ti. Evaṇ aparimāṇa-kāla-sambhūtaṇ anañña-sādhāraṇaṇ Bhagavato puñña-sambhāraṇ ukkaṇsa-pārami-ppattaṇ nirupamaṇ⁴ sallekha-paṭipadaṇ anuttaraṇ ca ñāṇaṇ pahāna-sampadādi Buddh’ ānubhāvaṇ aṇānanta, attanā yathā-diṭṭhaṇ yathā-sutaṇ taṇ taṇ Bhagavato bahu-māna-kāraṇaṇ kittetvā, abahu-māna-kāraṇaṇ pariyesitvā, apassantā, “kena nu kho kāraṇena mayam samaṇassa Gotamassa ayasaṇ uppādetvā lābha-sakkāraṇ nāseyyāmā” ti ?

Tesu eko tikhiṇa-mati evam āha : “Ambho, imasmiṇ satta-loke mātugāma-sukhe asattā sattā nāma n’ atthi. Ayaṇ ca samaṇo Gotamo abhirūpo devasamo taruṇo attano samarūpaṇ mātugāmaṇ labhitvā sajjeyya.⁵ Athā pi na sajjeyya,⁶ janassa pana saṅkiyo bhaveyya. Handa mayaṇ Sundariṇ paribbājikaṇ tathā uyyojema yathā samaṇassa Gotamassa ayasaṇ paṭhaviyaṇ patthāreyyā” ti. Taṇ sutvā itare “sutṭhu tayā cintitaṇ.⁶ Evaṇ hi kate samaṇo Gotamo ayasena upadduto sīsaṇ ukkhipituṇ asakkonto yena vā tena vā palāyissati” ti.

Sabb’ eva ekajjhāsayā hutvā tathā uyyojetuṇ Sundariyā santikaṇ agamaṇsu. Sā te disvā “Kiṇ tumhe ekato āgatattā” ti ? āha. Tittihīyā anālapantā ārāma-pariyante paṭichanne ṭhāne⁷ nisīdiṇsu. Sā tattha gantvā punappunaṇ ālapantī paṭivacanaṇ alabhitvā “kiṇ tumbhākaṇ aparajjhīṇ⁸ ? Kasmā me paṭivacanaṇ na dethā” ti ? “Kim pana tvaṇ

¹ C₁ bāla-kāle.

² JA. i, 54.

³ So A, C₂, but C. āgāmināṇ.

⁴ C₁ anopamaṇ.

⁵ C. saṅjeyya.

⁶ C. idaṇ sutṭhu tayā re sutṭhu cintitaṇ.

⁷ So A, C₂, but C. padese.

⁸ So A, but C. mayā aparajjhaṇ (?).

amhe bādhiyamāne¹ ajjhupekkhasi” ti ? “Ko tumhe viheṭṭeti” ti ? “Kim pana tvaṇ na passasi samaṇaṇ Gotamaṇ amhe viheṭṭetvā hata-lābha-sakkāre katvā vicarantan” ti ? vatvā, tattha “Mayā kiṇ kātabban” ti ? vutte, “Tena hi tvaṇ abhikkhaṇaṇ Jetavana-samīpaṇ gantvā, mahā-janassa evaṇ ca evaṇ ca vadeyyāsi” ti āhaṇsu. Sā pi sādhu ti sampatṭicchi.² Tena vuttaṇ: *aññatitthiyā paribbājakā Bhagavato sakkāraṇ asahamānā* ti ādi.

Tattha, *ussahasī* ti, sakkosi. *Atthan* ti, hitaṇ kiccaṇ vā. *Kyāhan* ti, kim ahaṇ. Yasmā te titthiyā tassā aññatakā pi samānā pabbajjā-sambandha-mattena taṇ sangarhituṇ³ ñātakā viya hutvā *ussahasī tvaṇ*⁴ *bhagini ñātīnaṇ atthaṇ kātun* ti āhaṇsu. Tasmā sā pi migī viya valliya pāde laggā⁵ “*jīvitam pi me pariccattar*⁶ *ñātīnaṇ atthāyā*” ti āha: *tena hī ti*, “yasmā tvaṇ ‘jīvitam pi me tumhākaṇ atthāyā pariccattan’ ti vadasi, tvaṇ ca paṭhama-vaye ṭhitā abhirūpā sobhagga-ppattā ca, tasmā yathā tvaṇ nissāya samaṇassa Gotamassa ayaso uppajjissati, tathā kareyyāsi” ti vatvā, “*abhikkhaṇaṇ Jetavanaṇ gacchāhi*” ti uyyojesuṇ.

Sā pi kho bālā kakaca-danta-pantiyaṇ pupph’ āvali-kīlaṇ kīlitu-kāmā viya,⁷ pabhinna-madaṇ caṇḍa-hatthiṇ soṇḍāya parāmasantī viya, nalāṭena Maccuṇ⁸ gaṇhanti viya, titthiyānaṇ vacanaṇ sampatṭicchitvā, mālā-gandha-vilepana-tambūla-mukha-vāsakādini gahetvā, mahājanassa Satthu dhamma-desanaṇ sutvā, nagaṇaṇ pavisana-kāle Jetavaṇ’ abhimukhī gacchantī, “kahaṇ gacchasi” ti ? ca puṭṭhā, “samaṇassa Gotamassa santikaṇ. Ahaṇ hi tena saddhiṇ eka-gandha-kuṭiyaṇ vasāmi” ti vatvā, aññatarasmiṇ titthiy’ ārāme vasitvā, pāto ’va Jetavana-maggaṇ otaritvā, nagaṇ’ abhimukhī

¹ C. viheṭhiyamāne.

² Cf. JA. iv, 187.

³ So A, C₁ (i.e., *conciliandi causā*); C. paggaḥitun.

⁴ St. omits.

⁵ A, C₁ sā pi gavesiyamānā valli viya; C. sā pi migaṇ valli viya pāde laggā.

⁶ A. pariyatta; cf. JA. iv, 413.

⁷ A. bala kakādanta pantiyaṇ pupphāphali; C. pantiyā. [The similes are from DA. 37.]

⁸ A, C₂ maccuṇ; cf. JA. iv, 417 (nalāṭena maccuṇ ādāya).

āgacchantī, “kiṃ Sundari kahaṃ gatā 'sī” ti? ca puṭṭhā “samaṇena Gotamena saddhiṃ eka-gandha-kuṭiyaṃ vasitvā taṃ kilesa-ratīyā ramāpetvā¹ āgatā 'mhī” ti vadati (DhpA. iii, 475).

Tena vuttaṃ: *evaṃ ayyā ti kho Sundarī paribbājikā tesāṃ aññatitthikānaṃ paribbājakānaṃ paṭissutvā abhikkhaṇaṃ Jetavanaṃ agamāsī* ti. Titthiyā katipāhass' accayena dhuttānaṃ kahāpane datvā, “gacchatha Sundariṃ māretvā samaṇassa Gotamassa gandha-kuṭiyā avidūre mālā-kacavar' antare nikhaṇitvā² ethā” ti vadiṃsu. Te tathā akaṃsu. Tato titthiyā “Sundariṃ na passāmā” ti kolāhalaṃ katvā rañño ārocetvā, “kattha pana tumhe parisaṅkathā” ti? raññā vuttā, “imesu hi divasesu Jetavane vasati. Tatr'³ assa pavattiṃ na jānāmā” ti. “Tena hi gacchatha, naṃ tattha vicinathā” ti raññā anuññatā⁴ attano upaṭṭhāke gahetvā, Jetavanaṃ gantvā vicinantā viya hutvā, mālā-kacavaraṃ khubhitvā,⁵ tassa sarīraṃ mañcaṇaṃ āropetvā, nagaraṃ pave-setvā, “samaṇassa Gotamassa sāvakā 'Sattharā⁶ kata-pāpa-kammaṃ paṭicchādessāmā” ti Sundariṃ māretvā mālā-kacavar' antare nikkhipiṃsū” ti rañño arocesuṃ. Rājā pi anupa-parikkhitvā 'va “tena hi gacchatha nagaraṃ āhiṇḍathā” ti āha. Te nagara-vīṭhisu “passatha samaṇānaṃ Sakyaputtiyānaṃ kamman” ti ādini vadantā vicaritvā puna rañño nivesana-dvāraṃ āgamiṃsu.⁷ Rājā Sundariyā sarīraṃ āmakasūsāne aṭṭakaṃ āropetvā rakkhāpesi. Sāvatti-vāsino ṭhapetvā Ariya-sāvake yebhūyyena “passatha samaṇānaṃ Sakyaputtiyānaṃ kamman” ti ādini vatvā, antonagare bahinagare ca bhikkhū akkosantā vicariṃsu.

Tena vuttaṃ: *yadā te aññiṃsu aññatitthiyā paribbājakā voditthā⁸ kho Sundarī* ti ādi; tattha aññiṃsū ti, jāniṃsu. *Voditthā* ti, vyāpadiṭṭhā: ‘Jetavanaṃ gacchantī ca āgacchantī ca visesato diṭṭhā, bahulaṃ diṭṭhā’ ti attho. *Parikhā⁹ kūpe* ti,

¹ C₁ samassāsetvā.

² Texts nikkhipitvā, but see below.

³ C. tath' assā; JA. tatr' assa; DhpA. tatr' assā.

⁴ So C. and texts; A. vutte; C₁ vuttā.

⁵ Perhaps we should read with A. viyūhitvā.

⁶ C. Satthunā.

⁷ JA, C. agamiṃsu; DhpA. āga-.

⁸ St. (text and Comy. corrupt) te diṭṭhā.

⁹ A. parikkhā.

dighik' āvāṭe. *Yā sū mahārāja Sundarī* ti, mahārāja, yā sū imasmiṇ nagare rūpa-sundaratāya Sundarī ti pakatā abhiññātā paribbājikā. *Sā no na dissati*¹ ti, sā amhākaṇ cakkhu viya jīvitaṇ viya ca piyāyitabbā idāni na dissati. *Yathā-nikkhittan* ti, purise āṇāpetvā malā-kacavar' antare attanā yathā ṭhapitaṇ: yathā nikhātam pi ti pāṭho. Paṭhaviyaṇ nikhāta-ppakāraṇ ti attho.

Rathiyāya rathiyān ti, vīthito vīthiṇ.² Vīthī hi vinivijjhanaka-racchā. *Singhātakan* ti, koṇa-racchā.³ *Alajjino* ti, na lajjino: pāpaṇ ajigucchanta⁴ ti attho. *Dussilā* ti, nissilā. *Pāpa-dhammā* ti, lāmaka-sabhāvā, nihinācārā. *Musāvādino* ti, dussilā samānā 'sīlavanto mayan' ti alikavāditāya, musāvādino. *Abrahmacārino* ti, methuna-paṭisevitāya aśeṭṭha-cārino. *Ime hi nāmā* ti, hīlentā vadanti. *Dhamma-cārino* ti, kusala-dhamma-cārino. *Samacārino* ti, kāya-kammādi-samacārino. *Kalyāṇa-dhammā* ti, sundara-sabhāvā. *Paṭijānissanti* nāmā ti, sambandho. *Nāma-sadda-yogena* hi ettha paṭijānissanti ti anāgata-kāla-vacanaṇ. *Sāmaññan* ti, samaṇa-bhāvo, samita-pāpattā.⁵ *Brahmaññan* ti, viśiṭṭha-bhāvo, bāhita-pāpattā. *Kuto* ti, kena kāraṇena. *Apagatā* ti, apetaṇ paribhaṭṭha.⁶ *Purisa-kiccan* ti, methuna-paṭisevanaṇ sandhāya vadanti.

Atha bhikkhū taṇ pavattiṇ Bhagavato ārocesuṇ. Satthā "tena hi, bhikkhave, tumhe pi te manusse imāya gāthāya⁷ paṭicodethā" ti vatvā *abhūta-vāḍī* ti gātham āha. Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho sambahulā—pe—nikhīna-kammā manujā paratthū* ti. Tattha n' eso, bhikkhave, saddo ciraṇ *bhavissatī* ti, idaṇ Satthā sattāhassa ayasa-nipphattiṇ sabaññuta-ñānena jānitvā bhikkhū samassāsento āha. Gāthāya, *abhūta-vāḍī*⁸ ti, parassa dosaṇ adisvā 'va, musā-vādaṇ katvā, abhūtena atacchena paraṇ abbhācikkhanto. *Yo vāpi katvā* ti, yo vā pana pāpa-kammaṇ katvā 'n' āhaṇ etaṇ karomi' ti āha. *Pecca*⁹ *samābhavanti* ti, te ubho pi janā ito paralokaṇ

¹ St. dassati.

² A. vīthiyo vīthiyā.

³ C. tikoṇa- (cf. PvA. 24, singhātako tikoṇa-racche).

⁴ A. jigucchā-virahitā.

⁵ A. samita-pāpitā.

⁶ A. paribhaṭṭhā.

⁷ A. kathāya.

⁸ DhPa. iii, 477.

⁹ A. pacca.

gantvā niray' ūpagamanena gatiyā samā bhavanti. Gati yeva hi nesaṇ paricchinṇā,¹ āyu pana aparicchinnaṇ: bahukaṇ hi pāpaṇ katvā ciraṇ niraye paccanti,² parittaṇ katvā appamattakam eva kālaṇ paccanti. Yasmā pana tesaṇ ubhinnaṃ pi lāmakam eva kammaṇ, tena vuttaṇ:—*nihīna-kammā manujā paratthā* ti, paratthā ti padassa purato peccā ti padena sambandho. Pecca parattha, ito gantvā te nihīna-kammā paraloke samā bhavanti ti attho.

Pariyāpunivā ti, uggahetvā. *Akārakā*³ ti, aparādhassa na kārakā. *Na y imehi katan* ti, evaṇ kira tesaṇ ahosi: 'imehi samaṇehi Sakyaputtiyehehi addhā taṇ pāpakammaṇ na katan, yaṇ aññatitthiyā ugghositvā sakala-nagaraṇ āhiṇḍiṇsu, yasmā ime amhesu evaṇ asabbhāhi pharusāhi vācāhi abbhācikkhantesu pi na kiñci vikāraṇ dassenti, khanti-soraccaṇ ca na vijahanti. Kevalam pana 'abhūta-vādi nirayaṇ upeti' ti dhammaṇ yeva vadantā *sapanti* yeva. Ime samaṇā Sakya-puttiyā amhe anupadhāretvā abbhācikkhante sapanti, āpādentā viya vadanti.⁴ Athavā *yo vāpi*⁵ *katvā na karomī ti cāhā* ti, vadantā sapanti, attano akāraka-bhāvaṇ bodhetuṇ amhākaṇ sapathaṇ karonti ime ti attho. Tesaṇ hi manus-sānaṇ Bhagavatā bhāsita-gāthāya savana-samanantaram eva Buddh' ānubhāvena sārājjaṇ okkami, saṇvego uppajji, "na-y-idaṇ amhehi paccakkhato diṭṭhaṇ, suttaṇ nāma tathā pi hoti, aññathā pi hoti: ete ca aññatitthiyā imesaṇ anatthakāmā ahita-kāmā, tasmā te sandhāya na-y-idaṇ amhehi vat-tabbaṇ 'dujjānā hi samaṇā'" ti vatvā⁶ te tato paṭṭhāya tatra oramiṇsu.

Rājā pi yehi Sundarī mārītā tesaṇ jānaṇ' atthaṇ purise āṇāpesi. Atha kho te dhuttā⁷ tehi kahāpaṇehi suraṇ pivantā aññam aññaṇ kalahaṇ kariṇsu. Tesu hi eko āha: "Tvaṇ Sundariṇ ekappahārena māretvā, mālā-kacavar' antare khi-pitvā, tato laddha-kahāpaṇehi suraṇ pivasi: hotu hotū" ti. Rājapurisā taṇ sutvā te dhutte gahetvā, rañño dassesuṇ.

¹ C. -channā, āyū pana aparicchinṇā.

³ A, St. (v.l.) akāraṇa.

⁵ St. cāpi.

⁷ From Dhpa. 478.

² C. paccati.

⁴ A. honti.

⁶ C. omits.

Rājā “tumhehi sā mārītā” ti? te dhutte pucchi. “Āma, devā” ti. “Kehi mārāpitā” ti? “Aññatitthiyehi, devā” ti. Rājā titthiye pakkosāpetvā tam atthaṇ paṭijānāpetvā, “ayaṇ Sundarī tassa samaṇassa Gotamassa ayaṇṇaṇ āropetu-kāmehi amhehi mārāpitā. N’ eva Gotamassa na Gotama-sāvakanāṇaṇ doso atthi. Amhākaṇ eva doso” ti. “Evaṇ vadantā nagaṇaṇ āhiṇḍathā” ti āṇāpesi. Te tathā akaṇsu. Mahājano sammad eva saddahi. Titthiyānaṇ dhikkāram akāsi.¹ Titthiyā manussa-vadha-daṇḍaṇ pāpuṇṇsu. Tato paṭṭhāya Buddhassa bhikkhu-saṅghassa ca bhiyyoso-mattāya sakkāra-sammāno mahā ahosi.

Bhikkhū acchariy’ abbhuta-citta-jātā Bhagavantaṇ upa-saṅkamitvā attano pītiṇ pavedesuṇ.² Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū—pe—antarāhito bhante so saddo* ti. Kasmā pana Bhagavā ‘titthiyānaṇ idaṇ kamman’ ti bhikkhūnaṇ n’ ārocesi? Ariyānaṇ tāva ārocanena payojanaṇ n’ atthi.³ Puthujjanesu pana “ye na saddaheyyuṇ, tesāṇ taṇ dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyyā” ti (S. ii, 255) n’ ārocesi. Api c’ etaṇ Buddhānaṇ anāciṇṇaṇ yaṇ anāgatassa idisassa vatthussa ācikkhanaṇ. Par’ ānuddesikam eva hi Bhagavā sankilesa-pakkaṇaṇ vibhāveti, kammaṇ ca kat’ okāsaṇ na sakkā nivattetuṇ ti abbhakkaṇaṇ tannimittaṇ ca Bhagavā ajjh’ upekkhanto nisīdi. Vuttaṇ h’ etaṇ:

Na antalikkhe na samudda-majjhe na pabbatānaṇ vivaraṇ pavissa

Na vijjati so jagati-ppadeso yattha-tṭhito muñceyya pāpakammā ti (Dhp. 127)

Etam atthaṇ viditvā ti, mamma-cchedana-vasenā pi bāla-janehi pavattitaṇ durutta-vacanaṇ⁴ khantī-bala-samannā-gatassa dhīrassa dutitikkhā nāma n’ atthi ti imaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ adhivāsana-khantī-bala-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

*Tattha tudanti vācāhi janā asaṇyatā sarehi*⁵ *saṅgāma-gataṇ*

¹ A. vikāram adāsi; C₁₋₃, cikkāram adāsi; DhpA, JA. omit.

² C₂, abhivādetvā attamanā paṭivedesuṇ.

³ Cf. PJ. ii, 521.

⁴ Cf. DhpA. 75.

⁵ St. parehi; MSS. sarehi.

va *kuñjaraṇ* ti, kāyika-saṇṇarādisu kassaci pi saṇṇarassa abhāvena. *Asaṇṇatā*, avinītā bālajānā, *sarehi*, sāyakehi, *saṇṇāma-gataṇ*, yuddha-gataṇ, *kuñjaraṇ* va, hatthi-nāgaṇ paṭiyodhā viya vācā-sattihi,¹ *tudanti*, vijjhanti. Ayaṇ tesaṇ sabhāvo. *Sutvāna vākyāṇ pharusāṇ udīritaṇ adhiwāsaye bhikkhu aduṭṭha-citto* ti, taṇ pana tehi bāla-janehi udīritaṇ bhāsitaṇ mamma-ghaṭṭana-vasena pavattitaṇ *pharusāṇ vākyāṇ*, vacanaṇ abhūtaṇ bhūtato nibbeṭhento mama kakac' ūpaṃ' ovādaṇ² anussaranto isakam pi aduṭṭha-citto hutvā 'saṇṇāra-sabhāvo eso' ti saṇṇāre bhayaṇ ikkhaṇa-sīlo *bhikkhu adhiwāsaye*, adhiwāsana-khantiyaṇ ṭhatvā khomeyyā ti attho.

Etth' āha, kim pana taṇ kammaṇ? Yaṇ aparimāṇa-kālaṇ sakkaccaṇ upacita-vipula-puñña-sambhāro Satthā evaṇ dāruṇaṇ abhūt' abbhakkhānaṇ pāpuṇi ti, vuccate:—Ayaṇ so Bhagavā Bodhisatta-bhūto atīta-jātiyaṇ Munāli nāma dhutto hutvā pāpajana-sevi ayoṇiso-manasikāra-bahulo vicarati. So ekadivasaṇ Surabhiṇ nāma Pacceka-sambuddhaṇ nagaṇaṇ piṇḍāya pavisitū cīvaraṇ pārupantaṇ passi. Tasmiṇ ca samaye aṇṇatarā itthi tassa avidūre³ gacchanti, "dhutto abrahmacārī ayaṇ samaṇo" ti abbhācikkhi. So tena kammena bahūni vassa-sahassāni niraye paccitvā tass' eva kammasa vipāk' āvasesena idāni Buddho hutvā pi Sundariyā kāraṇā abbhakkhānaṇ pāpuṇi. Yathā c' etaṇ evaṇ Cīca-mānavikādīnaṇ⁴ vikāraṇ' itthīnaṇ Bhagavato abbhakkhānādīni dukkhāni nipphannāni sabbāni pubbe katassa kammassa vipāk' āvasesāni, yāni kammāni pilotikāni⁵ ti vuccanti. Vuttaṇ h' etaṇ *Apudāne* (i. 299):

'Anotatta-sarāsanne ramaṇiye silātale
Nānā-ratana-pajjote nānā-gandha-van' antare
Mahatā bhikkhu-sanghena upeto Loka-nāyako
Āsīno byākari tattha pubba-kammāni attano.

Suṇātha,⁶ bhikkhavo, mayhaṇ yaṇ kammaṇ pakataṇ mayā Pilotikassa⁷ kammassa Buddhatte⁸ pi vipaccati.

¹ C. satth-.

² M. i, 129 (*kakac' ūpama-Suttaṇ*); cf. VM. 298; Thag. 441.

³ C. avidūrena gacchati. ⁴ Cf. JA. iv, 187, etc.; DhA. iii, 178.

⁵ A. vilokiyāni; C., lokiyāni.

⁶ Ap. i (Lilley), suṇoṭha.

⁷ Ap. i, op. cit. pilotiyassa.

⁸ Ibid. -attho.

Munāli nām' ahaṇ dhutto pubbe aññāya jātiyā
 Pacceka-buddhaṇ Surabhiṇ abbhācikkhiṇ adūsakaṇ.
 Tena kamma-vipākena niraye saṇsariṇ ciraṇ,
 Bahu vassa-sahassāni dukkhaṇ vedemi vedanaṇ.¹
 Tena kamm' āvasesena idha pacchimake bhava
 Abbhakkhānaṇ mayā laddhaṇ Sundarikāya kāraṇā.
 Sabb' ābhibhussa Buddhassa Nando nām' āsi sāvako
 Naṇ abbhakkhāya niraye ciraṇ saṇsaritaṇ mayā.
 Dasa-vassa-sahassāni niraye saṇsariṇ ciraṇ
 Manussa-dehaṇ patvā 'haṇ abbhakkhānaṇ bahuṇ labhiṇ.
 Tena kamm' āvasesena Ciñcamāṇavikā mama²
 Abbhācikkhi abhūtena jana-kāyassa āgatā.
 Brāhmaṇo sutavā āsim ahaṇ sakkata-pūjito
 Mahāvane pañca-sate mante vācesīṇ māṇave.
 Tathāgato isi Bhīmo pañc' ābhiñño mah' iddhiko:
 Tañ c' āhaṇ āgataṇ disvā abbhācikkhim adūsakaṇ.
 Tato 'haṇ avacaṇ sisse "kāma-bhogī ayaṇ isi."
 Mayham pi bhāsamānassa anumodiṇsu māṇavā.
 Tato mānavakā sabbe bhikkhamānā³ kule kule
 Mahājanassa āhaṇsu "kāma-bhogī ayaṇ isi."
 Tena kamma-vipākena pañca-bhikkhu-satā ime
 Abbhakkhānaṇ labhuṇ sabbe Sundarikāya kāraṇā.
 Vemātu*-bhātikaṇ pubbe dhana-hetu haniṇ ahaṇ,
 Pakkhipiṇ giri-duggasmiṇ silāya ca apiṇsayiṇ.⁴
 Tena kamma-vipākena Devadatto silaṇ khiṇi:
 Abbhutthā⁵ phassayi pāde mama pāsāṇa-sakkharā.
 Pure 'haṇ dāraako hutvā, kilamāno mahāpathe
 Pacceka-buddhaṇ disvāna magge sakalikaṇ dahiṇ.⁶

¹ This verse reads in Dhpa. iii, 512 (appendix):

... niraye paocati ciraṇ

Bahūni vassa-sahassāni niraye sañcariṇ ahaṇ.

² Ibid. (as above), but C. mamaṇ and aggato.

³ C. -māno. * Ap. i, Dvemītā-bhātaro.

⁴ A. ahaṇsayiṇ; C. aphassayiṇ.

⁵ A. ahaṭṭhaṇ piṇsayi; C. angutthaṇ. Ap. i, angutthan piṇsayi.

⁶ A. sakalikaṇ dahiṇ; C. sañkhalikaṇ dahiṇ; C. sakalikaṇ ruhiṇ.

Tena kamma-vipākena idha pacchimake bhavē
Aduṭṭhaṇ maṇ Devadatto abhimāre¹ payojayi.

Hatth' āroho pure āsiṇ, pacceka-munim uttamaṇ
Piṇḍāya vicarantaṇ tam āsādesiṇ gajen' ahaṇ.

Tena kamma-vipākena bhanto Nālāgiri gajo
Giribbaje purāvare dāruṇo sam* upāgami.

Rājā 'haṇ khattiyo āsiṇ, sattiyaṇ purisaṇ² haniṇ.
Tena kamma-vipākena niraye paccasiṇ³ bhusaṇ.

Kammuno tassa sesena so 'dāniṭ sakalaṇ mama
Pāde chaviṇ vināsesi. Na hi kammaṇ vinassati.

Ahaṇ kevaṭṭa-gāmasmiṇ ahu kevaṭṭa-dārako.

Macchake ghātite disvā janayiṇ somanassataṇ.⁴

Tena kamma-vipākena sīsa-dukkhaṇ ahu mama.
Sakyā ca sabbe haññiṇsu yadāhani Viḍūḍabho.⁵

Phussass' āhaṇ pāvācane sāvake paribhāsayiṇ

"Yavaṇ khādatha bhuñjetha mā ca bhuñjetha sāliyo."

Tena kamma-vipākena temāsaṇ khāditaṇ yavaṇ
Nimantito brāhmaṇena Verañjāyaṇ vasiṇ kadā.⁶

Nibbuddhe⁷ vattamānamhi Malla-puttaṇ nisedhayiṇ.⁸

Tena kamma-vipākena piṭṭhi-dukkhaṇ ahu mama.

Tikicchako aham āsiṇ: seṭṭhi-puttaṇ virecayiṇ:

Tena kamma-vipākena h' eti⁹ pakkhandikā mama.

Avacāhaṇ Jotipālo Kassapaṇ Sugataṇ tadā,

"Kuto nu bodhi muṇḍassa ? Bodhi parama-dullabhā."

Tena kamma-vipākena akariṇ¹⁰ dukkaṇaṇ bahuṇ:

Chabbassān' Uruvelāyaṇ tato bodhim apāpuniṇ.

¹ A, C., abhimāre; C. abhicore (cf. JA. ii, 199, Devadatta abhimāre payojesi, silaṇ pavijji Nālāgirim pi payojesi). Ap. i, vadhatthaṇ maṇ.

* Ap. i, mam.

² A. parisaṇ; C. purisaṇ.

³ A. paccayaṇ; C. paco' ahaṇ.

† Ap. i, c' ādinnāṇ . . . pakopesi.

⁴ C. Somanass' ahaṇ.

⁵ Cf. JA. iv, 152.

⁶ Cf. JA. iii, 494; A. kadā (quondam); C. tadā.

⁷ DA. 85 (Malla-yuddhaṇ).

⁸ So A, C., but C. Malla-yuddhaṇ niyojayiṇ; cf. JA. ii, 96.

⁹ A. Ap. i, hoti.

¹⁰ Ap. i, ācariṇ.

Nāhaṇ etena maggena pāpuṇiṇ bodhim uttamaṇ.
Kummaggena gavesissaṇ pubba-kammaṇa vārito.¹

Puñña-pāpa-parikkhīṇo sabba-santāpa-vajjito
Asoko anupāyāso nibbāyissam anāsavo.²

Evaṇ Jino viyākāsi bhikkhu-saṅghassa aggato²
Sabb' ābhiññā-bala-ppatto Anotatta-mahāsare ti.³

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *Upasenassā* ti, ettha Upaseno ti tassa therassa nāmaṇ. Vaṅganta-brāhmaṇassa pana puttattā Vaṅganta-putto ti ca vocharanti.³ Ayaṇ hi thero āyasmato Sāriputtassa kaniṭṭha-bhātā sāsane pabbajitvā appaṇṇatte sikkhāpade upasampadāya dvivasso upajjhāyo hutvā, ekaṇ bhikkhuṇ upasampādetvā, tena saddhiṇ Bhagavato upaṭṭhānaṇ gato.⁴ Tassa bhikkhuno Bhagavatā tassa saddhi-vihārika-bhāvaṇ pucchitvā *Khandhake* āgata-nayena “atilahuṇ kho tvaṇ, mogha purisa, bāhullāya āvatto yadidaṇ gaṇa-bandhiyaṇ⁵” ti (Vin. i, 59) vigarahito, kasābhīhato viya ājāniyo saṇvigga-mānaso “yadi p’ āhaṇ idāni parisaṇ nissāya Bhagavatā vigarahito, parisaṇ yeva pana nissāya pasaṇsiyo bhaveyyaṇ” ti ussāha-jāto sabbe dhuta-dhamme samādāya vattamāno vipassanaṇ ārabhitvā, na cirass’ eva chaḷabhiñño paṭisambhida-ppatto mahākhīṇ’ āsavo hutvā, attano nissitake dhutaṅga-dhare eva katvā, tehi saddhiṇ Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā, santata⁶-sikkhāpade āgata-nayena, “pāśādika kho tyāyaṇ, Upasena, parisā” ti (MP. 360) parisā-vasena Bhagavato santīke⁷ laddha-pasaṇso, “etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ samanta-pāsādikānaṇ yadidaṇ Upa-

¹ A. Ap. i, kārito.

² A. attano.

³ A. omits.

⁴ Cf. Vin. i, 59; AngA. 270; JA. ii, 300.

⁵ V. -bandhikaṇ.

santhata so.

⁷ C. santikā.

seno Vaṅganta-putto ” ti (A. i, 24) etad agge ṭhapito asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro.

So ekadivasaṇ pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto ante-vāsikesu attano attano divaṭṭhānaṇ gatesu udaka-kumbhato udakaṇ gahetvā, pāde pakkhāletvā, gattāni sīti-katvā, camma-khaṇḍaṇ attharitvā, divā-ṭṭhāne divā-vihāraṇ nisinno attano guṇe āvajjesi. Tassa te aneka-satā aneka-sahassa poṅkh’ ānupoṅkhaṇ¹ upaṭṭhahiṇsu. So “mayhaṇ tāva sāvakassa sato ime evarūpā guṇā. Kīdisā nu kho mayhaṇ Satthu guṇā ” ti Bhagavato guṇābhimukhaṇ manasikāraṇ pesesi. Ten’ assa tāni nāṇa-bal’ ānurūpaṇ aneka-koṭi-sahas-sāni upaṭṭhahiṇsu. So “evaṇ-sīlo me Satthā evaṇ-dhammo evaṇ-pañño evaṇ-mutti ” ti ādinā ca “iti pi so Bhagavā Arahaṇ Sammā-sambuddho ” ti ādinā ca āvibhāv’ ānurūpaṇ. Satthu guṇe anussaritvā, tato “svākkhāto ” ti ādinā dhammassa, “supaṭipanno ” ti ādinā ariya-sanghassa ca guṇe anussari. Evaṇ mahāthero anekākāra-vokāraṇ ratana-ttaya-guṇesu āvibhūtesu attanā pamudito ulāra-pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedento nisīdi.

Tam atthaṇ dassetuṇ āyasmato Upasenassa Vaṅganta-puttassa raho-gatassā ti ādi vuttaṇ. Tattha rahogatassā ti, rahasi gatassa. Paṭisallīnassā ti, ekī-bhūtassa. Evaṇ cetaso parivitaḅko udapādī ti, evaṇ idāni vuccamān’ ākāro citassa vitakko uppajji. Lābhā vata me ti, ye ime manussatta-buddh’ uppāda-saddhā-samadhigamādayo aho vata me ete lābhā. Suladdhaṇ vata me ti, yaṇ kiñc’ idaṇ mayā Bhagavato sāsane pabbajj’ upasampadā-ratana-ttaya-payirupāsanādi paṭiladdhaṇ, taṇ me aho vata suṭṭhu laddhaṇ. Tattha kāraṇam āha. Satthā ca me ti ādinā. Tattha diṭṭha-dhammika-samparāyika-param’ atthehi yathārahaṇ satte anusāsati ti, Satthā. Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi, Bhagavā.² Ārakattā kilesehi saṅsāra-cakkassa vā arānaṇ hatattā, kilesādīnaṇ hatattā, paccayādīnaṇ arahattā, pāpa-karaṇe rahā-bhāvā,

¹ So A, C., but C. poṅkhānupenkhāṇ (? for pekkh’ ānupekkhaṇ [cogitationes]); but the context here favours poṅkh- (cf. *infra*, Jaccandha Vagga, 3, p. 337).

² VvA. 231.

arahāṇa.¹ Sammā sāmaṇ va sabba-dhammānaṇ Buddhattā sammā-sambuddho ti, ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana *Visuddhi-Magge* Buddh' ānussati-niddesato gahetabbo.

Svākkhāte ti,² suṭṭhu akkhāte, ekanta-nīyānikaṇ katvā kathite.³ *Dhamma-vinaye*⁴ ti, pāvācane. Taṇ pan' etaṇ yathānusitṭhaṇ - paṭipajjamānānaṇ saṅsāra-dukkha-pātato dhāraṇena rāgādi-kilesa-vinayanena ca dhamma-vinayo ti vuccati. *Sabrahmacāriyo* ti, seṭṭh' aṭṭhena brahma-saṅkhātaṇ Bhagavato sāsanaṇ ariya-maggaṇ ca⁵ samānaṇ caranti paṭipajjanti ti, sabrahmacāriyo. *Silavanto* ti, magga-sīla-phala-sīla-vasena silavanto. *Kalyāṇa-dhammā* ti, 'samādhi-paññā-vimutti-vimutti-ñāṇa-dassanādayo kalyāṇa sundarā dhammā etesaṇ atthi' ti, kalyāṇa-dhammā. Etena sanghassa suppaṭipattiṇ dasseti. *Sīlesu c' amhi paripūrakārī* ti, 'aham pi pabbajitvā na tiracchāna-kathā-kathiko kāya-daddhi⁶-bahulo hutvā vihāsiṇ. Atha kho pāṭimokkha-saṅvarādi-catubbidham pi sīlaṇ akhaṇḍaṇ acchiddaṇ asabalaṇ akammāsaṇ bhujissaṇ viññu-ppasatthaṇ aparāmaṭṭhaṇ katvā⁷ paripūrento ariya-maggam yeva pāpesin⁸'. ti vadati. Etena heṭṭhima-phala-dvaya-sampattiṇ attano dīpeti: sotāpanna-sakadāgāmino pi sīlesu paripūrakārino.⁹

*Samāhito*¹⁰ c' amhi ekagga-citto ti, upacār' appanā-bhedena samādhinā sabbathā pi samāhito ca amhi avikkhitta-citto. Iminā samādhismiṇ paripūrakārītā-vacanena tatiya-phala-sampattim attano dīpeti. Anāgāmino hi samādhismiṇ paripūrakārī. *Arahā c' amhi khīṇāsavo* ti, kām' āsavādīnaṇ sabbaso khīṇattā khīṇāsavo, tato eva parikkhīṇa-bhāva-saṇyojano sadevake loke agga-dakkhineyyatāya arahā c' amhi. Etena attano kata-karaṇīyataṇ dasseti. *Mahiddhiko c' amhi mahānubhāvo* ti, adhiṭṭhāna-vikubbanādi-iddhisu mahatā vasi-bhāvena samannāgatattā mahiddhiko: ulārassa

¹ VM. 198; PJ. ii, 441; cf. *supra*, pp. 84, 106.

² St. -khyāte; VM. 214-5.

³ So A, C₁, but C. bhāsīte.

⁴ Cf. Sam. Vin. 325-6.

⁵ So A, C₁, but C. magga-saccaṇ.

⁶ A. viriya-dalha-bahulo. See *Pāli Dict. s.v.*; cf. VM. i, 127; DA. 89.

⁷ Cf. D. i, 94.

⁸ A. pāvisiṇ; C. pācesin (? pavesin).

⁹ Cf. VM. 6.

¹⁰ Cf. VM. 410 (upacāra-ppatta appanā-patto ti).

puññ' ānubhāvassa guṇ' ānubhāva-sampattiyā mahānubhāvo ca asmiṇ. Etena so lokiy' ābhiññā-nav' ānupubba-vihāra-samāpatti-yogam attano dīpeti. Abhiññāsu vasī-bhāvena hi ariyā yad-icchita-nipphādanena mahiddhikā, pubb' ūpanisāya-sampattiyā nānā-vihāra-samāpattihi ca visodhita-santānattā mahānubhāvā ca hontī ti.

Bhaddakaṇ me jīvitān ti, evaṇ-vidha¹-sīlādiguṇa-samannāgata-ssa me yāv' āyaṇ kāyo dharati, tāva sattānaṇ hita-sukham eva vaḍḍhati puñña-kkhetta-bhāvato jīvitam pi me bhaddakaṇ, sundaraṇ. *Bhaddakaṇ maraṇan* ti, sace paṇ' idaṇ khandha-pañcakaṇ ajjhattaṇ vā imasmiṇ yeva khaṇe anupādāno viya jāta-vedā nibbāyati, naṇ appaṭṭisandhikaṇ parinibbāna-saṅkhātaṇ maraṇam pi me bhaddakan ti, ubhayattha tādibhāvaṇ dīpeti. Evaṇ mahāthero appahīna-somanass' ubbilāvitatt' ussannattā ulāra-somanassataṇ dhamma-bahumānena dhamma-pīti-paṭisaṇvedanena parivittakkesi. Taṇ Satthā gandha-kuṭiyaṇ nisinno yeva sabbaññuta-ñāṇena jānitvā jivite maraṇe ca tassa tādī-bhāva-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā imaṇ udānaṇ udānesī* ti; *tattha yaṇ jīvitāṇ na tapatī* ti, yaṇ khīṇāsava-puggalaṇ jīvitāṇ āyati-kkhandha-ppavattiyā sabbena sabbaṇ abhāvato *na tapatī*, na bādhati; vattamānam eva vā jīvitāṇ sabbaso saṅkhāta-dhammattā sati-pañña-vepulla-ppattiyā sabbattha sati-sampajañña-samāyogato na bādhati. Yo hi andha-puthujjano pāpajana-sevī ayoniso manasikāra-bahulo katākusalo akata-puñña so 'akataṇ vata me kalyāṇan' ti ādinā vippatīsārena tappatī ti, tassa jīvitāṇ tapatī nāma. Itare pana akata-pāpā kata-puñña kalyāṇa-puthujjanena saddhiṇ satta-sekhā vā tapanīya-dhamma-parivajjanena atapanīya-dhamma-samannāgamenā ca pacch' ānutāpena na tappantī ti, na tesāṇ jīvitāṇ tappatī. Khīṇāsava pana vattabbam eva n' atthī ti pavattidukkha-vasena atta-vaṇṇanā katā. *Maraṇante na socatī* ti maraṇa-saṅkhāte ante pariyosāne maraṇa-samīpe vā na socatī. Anāgāmi-maggen' eva sokassa samugghātittā.

Sa ve² ditṭha-pado dhīro soka-majjhe na socatī ti, so dukkhā-

¹ So A, C₁, but C. vividha.

² St. sace.

dīnaṃ¹ catunnaṃ dhamma-padānaṃ nibbānass' eva vā diṭṭhattā, *diṭṭha-pado*. Dhiti-sampannattā, *dhīro*,² khīṇāsavo. Socana-dhammattā, *sokā* ti, laddha-nāmānaṃ avīta-rāgānaṃ sattānaṃ soka-hetūnaṃ vā loka-dhammānaṃ *majjhe* tathvā pi *na socati*. Sabbaso soka-hetūnaṃ abhāvaṃ dipetuṃ³ *ucchinna-bhava-taṇhassā* ti ādim āha. Tattha yassa agga-maggena sabbaso ucchinnā bhava-taṇhā tassa avasesa-kilesānaṃ anavasesa-vūpasamena santa-cittassa khīṇāsava-bhikkhuno. *Vikkhīno*⁴ *jāti-saṃsāro* ti, jāti-ādiko,

Khandhānaṃ paṭipāṭi dhātu-āyatanānaṃ⁵ ca

Abbhocchinnaṃ⁶ vattamānaṃ⁷ saṃsāro ti pavuccatī ti
(PJ. ii, 426)

vutta-lakkhaṇo saṃsāro visesato khīṇo: tasmā *n' atthi tassa punabbhavo* ti; yasmā tassa evarūpassa ariya-puggalassa āyati punabbhavo *n' atthi*, tasmā tassa jāti-saṃsāro khīṇo. Kasmā pan' assa punabbhavo *n' atthi*? Yasmā ucchinna-bhava-taṇho santa-citto ca hoti, tasmā ti āvattetvā vattabbaṃ. Athavā vikkhīno jāti-saṃsāro tato eva *n' atthi tassa punabbhavo* ti attho yojetabbo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, *attano upasaman* ti, sāvaka-pārami-matthaka-ppattiyā hetu-bhūtaṃ aggamaggena attano anavasesa-kilesa-vūpasamaṃ. Āyasmā hi Sāriputto anupasanta-kilesānaṃ sattānaṃ rāgādi-kilesa-janita-santāpa-daratha-parilāha-dukkhassa hetu-bhūtaṃ kiles' ābhisaṅkhāra-nimittaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-paridevādi-dukkhaṃ ca paccakkhato dis-

¹ A. anābhijjhādīnaṃ.

² Cf. Nidd. i, 44.

³ Sn. 746.

⁴ Sn. has vitipiṇṇo.

⁵ A. āyatanāni ca; C. āyatanāna ca; PJ. -nāna(ñ)ca.

⁶ A. abbhocchina; C, PJ. abbhocchinnaṃ (*there is sometimes a confusion between this word and abbokipṇa*. See Pāli Dict. and refs.).

⁷ A. vattamāna; C. vattamānaṃ; PJ. -mānānaṃ.

vā, atit' ānāgate pi nesaṇ vaṭṭa-mūlaṇ dukkhaṇ paritu-
letvā, karuṇāyamāno attanā pi puthujjana-kāle anubhūtaṇ
kilesa-nimittaṇ vā anappakaṇ dukkhaṇ anussaritvā, 'idisassa
nāma mahā-dukkhassa hetu-bhūtā kilesā idāni me suppahinā'
ti attano kilesa-vūpasamaṇ abhiṇhaṇ paccavekkhati. Pacca-
vekkhanto ca 'ime me kilesā sotāpatti-maggena upasamitā,
ettakā sakadāgāmi-maggena, ettakā anāgāmi-maggena, ettakā
arahatta-maggena upasamitā' ti, taṇ taṇ magga-ñāṇehi
odhiso kilesānaṇ upasamita-bhāvaṇ paccavekkhati. Tena
vuttaṇ: *attano upasamaṇ paccavekkhamāno* ti. Apare therō
arahatta-phala-samāpattiṇ samāpajjitvā, taṇ paccavekkhitvā
'imassa vat' āyaṇ santa-panīta-bhāvo accanta-santatāya
asaṅkhatāya dhātuyā ārammaṇato sayaṇ ca samma-d-eva
kilesa-vūpasamā' ti evaṇ abhiṇhaṇ vūpasamaṇ paccavekkhati
ti vadanti. Aññe pana anavasesa-kilesānaṇ vūpasamā pari-
yosāne jātaṇ agga-phalam ev' ettha vūpasamo nāma, taṇ
paccavekkhamāno nisinno ti. *Etam atthaṇ veditvā* ti, yadidaṇ
āyasmato Sāriputtassa hāsupaṇṇatādi¹-hetubhūtaṇ sāvakesu
anañña-sādhāraṇaṇ kilesa-ppahānaṇ agga-phalaṇ va vūpa-
samaṇ pariyāyena vuttaṇ tassa paccavekkhana-saṅkhātāṇ
atthaṇ sabbākārato veditvā, tad-ānubhāva-dīpaṇ imaṇ
udānaṇ udānesi.

Tattha *upasanta-santa-cittassā* ti, upasantam eva hutvā
santaṇ cittaṇ etassā ti, upasanta-santa-citto. Samāpattiya
vikkhambhanaena hi santa-kilesattā upasanta-cittaṇ na sabba-
thā upasanta-santaṇ ti vuccati. Tassa upasantassa anaccan-
tika-bhāvato, na tathā agga-maggena. Tena pana accantam
eva kilesānaṇ samucchinnattā arahato cittaṇ pūna kilesānaṇ
anupasametabbatāya samatha-vipassanā heṭṭhima-maggehi
upasanta-kilesaṇ hutvā, accanta-santa-bhāvato 'va upasanta-
santaṇ ti vuccati. Tena vuttaṇ upasantam eva hutvā santaṇ
cittaṇ etassā ti upasanta-santa-citto ti. *Upasantan* ti vā
vūpasamo vuccati, accant' ūpasamena santa-cittassā ti attho.
Athavā sati pi sabbesaṇ khīṇ' āsavānaṇ anavasesa-kilesa-
vūpasame sāvaka-pāramī-ñāṇassa pana matthaka-ppatti-
hetubhūto sāvakesu anañña-sādhāraṇo saviseso Dhammase-

¹ A, C. hāsu (DA. 412 hāsa-).

nāpatino kilesa-vūpasamo ti dassento¹ Satthā *upasanta-*saddena visesetvā āha upasanta-santa-cittassā ti. Tatr' āyam attho:—bhusaṇ dalhaṇ vā santaṇ upasantaṇ, tena vūpasamena saṇyamena vūpasantam eva hutvā vā santam upasanta-santaṇ tādisaṇ cittaṇ, etassā ti sabbaṇ purimasadisam eva. Tathā h' esa Bhagavatā “Sāriputto, bhikkhave, mahāpaṇṇo hāsupaṇṇo javana-paṇṇo tikkha-paṇṇo nibbedhika-paṇṇo” ti (S. i, 63) ādinā aneka-pariyāyena vaṇṇito thomito.

Netti-cchinnassā ti, netti vuccati bhava-taṇhā, saṇsārassa nayanato. Sā netti chinnā etassā ti netti-cchinno. Tassa netti-cchinnassa, paḥīna-taṇhassa² ti attho. *Mutto so Māra-bandhanā* ti, so evaṇvidho parikkhīna-bhava-saṇyojano sabasmā Māra-bandhanato mutto, na tassa Māra-bandhana-mocanāya karaṇīyaṇ atthi. Tasmā Dhammasenāpati attano vūpasamaṇ paccavekkhatī ti. Sesaṇ vutta-nayam eva.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Catuttha-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ So A, C., but C. dassetuṇ.

² A. taṇhāyā; cf. It., p. 94.

V.

MAHĀ-VAGGA OR SONATHERASSA-VAGGA

1.

Mahāvaggassa¹ paṭhame; *Mallikāya deviyā*² saddhin ti, Mallikāya nāma attano mahesiyā saha. *Upaṇi-pāsāda-vara-gato* ti, pāsāda-varassa uparigato. *Koc' añño attanā piya-taro* ti, koci añño attanā piyāyitabbataro. *Atthi nu kho te* ti, kin te atthi ti? devij pucchati. Kasmā pucchati? Ayaṇ hi Sāvattiyaṇ duggata-mālā-karakassa dhītā ekadivasaṇ āpaṇato pūvaṇ gahetvā mālārāmaṇ gantvā khādissāmi ti gacchanti paṭipathe bhikkhu-sangha-parivutaṇ Bhagavantaṇ bhikkhācāraṇ pavisaṇtaṇ disvā, pasanna-cittā taṇ Bhagavato adāsi. Satthā tathārūpe tṭhāne nisīdan' ākāraṇ dassesi. Ānanda-thero cīvaraṇ paññāpetvā adāsi. Bhagavā tattha nisīditvā, taṇ pūvaṇ paribhuñjitvā mukhaṇ vikkhāletvā, sitaṇ pātvākāsi. Thero “ko imissa, bhante, dānassa vipāko bhavissati” ti pucchi. “Ajjh' esā, Ānanda, Tathāgatassa paṭhamaṇ bhojanaṇ adāsi. Ajj' eva Kosala-rañño agga-mahesī bhavissati piya-manāpā” ti.

Taṇ divasam eva ca rājā Kāsigāme bhāgineyyena saddhiṇ yujjhivā³ parājito palāyitvā, āgato nagaraṇ pavisaṇto “bala-kāyassa āgamaṇaṇ āgamaṇessāmi” ti taṇ māl' āramaṇ pāvīsi. Sā rājānaṇ āgataṇ passitvā, tassa vattam akāsi. Rājā tassā vatte pasīditvā, pitaṇaṇ pakkosāpetvā mahantaṇ issariyaṇ

¹ St. Sonatherassa.

² The story and gāthās are at S. i, 75, the latter explained at VM. 297 and SA. ad loc.; cf. JA. iii, 405.

³ JA. (Ajātasattunā saddhiṇ yujjhanto).

datvā taṇ antepuraṇ atiharāpetvā,¹ agga-mahesi-ṭṭhāne ṭhapesi.

Ath' ekadivasaṇ rājā cintesi: "mayā hi imissā mahantaṇ issariyaṇ dinnāṇ. Yannūn' āhaṇ imaṇ puccheyyaṇ 'ko te piyo?' ti. Sā 'tvaṇ me, mahārāja, piyo' ti vatvā, puna maṇ pucchissati. Ath' ass' āhaṇ 'mayham pi tvaṇ yeva piyā' ti vakkhāmī" ti. Iti so aññamaññaṇ viśāsa-janan' atthaṇ sammodaniyaṇ karonto pucchi.² Devī pana paṇḍitā Buddh' upaṭṭhāyikā sangh' upaṭṭhāyikā 'nāyaṇ pañho rañño mukham oloketvā kathetabbo' ti cintetvā yathā-bhūtam eva vadanti *n' atthi kho me, mahārāja, koc' añño attanā piyataro* ti āha. Vatvā pi attanā byākatam atthaṇ upāyena rañño paccakkhaṇ kātu-kāmā *tuyhaṇ pana mahārāja atth' añño koci attanā piyataro* ti tath' eva rājānaṇ pucchi yathā rañño sā puṭṭhā. Rājā pi tāya sarasa-lakkhaṇena kathitattā nivattituṇ asak-konto sayam pi sarasa-lakkhaṇen' eva kathento tath' eva byākāsi yathā deviyā byākataṇ.

Byākaritvā ca muddhā³-dhātukatāya rājā evaṇ cintesi: "ahaṇ rājā paṭhav' issaro mahantaṇ paṭhavi-maṇḍalaṇ abhivijjiya ajjhāvasāmi. Mayhaṇ tāva vuttaṇ⁴ 'attanā pi-yatarāñ aññaṇ na passāmi' ti. Ayaṇ pana vasali hīna-jaccā samānā mayā ucce ṭhāne ṭhapitā sāmi-bhūtaṇ maṇ na tathā piyāyati: 'attā 'va piyataro' ti mama sammukhā vadati yeva.⁵ Kakkhalā vat' ayaṇ" ti anattamano hutvā "nanu te tīṇi ratanāni piyatarāni" ti codesi.

Devī "ratana-ttayaṇ ahaṇ, deva, attano sagga-sukhaṇ mokkha-sukhañ ca 'hitāyaṇ'⁶ ti sampiyāyāmi. Tasmā attā 'va me piyataro" ti āha. "Sabbo c' āyaṇ loko atta-d-attham eva param piyāyati, puttaṇ patthento pi 'ayaṇ maṇ jīṇa-kāle possessatī' ti pattheti; dhītarāṇ 'mama kulaṇ vaḍḍhissatī' ti; bhariyaṇ 'mayhaṇ pāde paricarissatī' ti; aññe pi nāti-mitta-bandhave 'taṇ taṇ kicca-vasena' iti atta-d-attham

¹ So A, C₂, but C. paṭiharāpetvā.

² C₁, SA. pucchati. In this sentence both *te* and *so* are grammatically wrong. SA. *has te*.

³ A, C. muddhā; C₂, *manda*.

⁴ A, C. yuttaṇ; C₂, *vuttaṇ*.

⁵ A, C. yāva; C₂, *sā ca*.

⁶ A. ahitāsanti; C. hitāyanti.

eva sampassanto loko param piyāyati” ti. Ayaṇ hi deviyā adhippāyo.

Atha rājā cintesi, “Ayaṇ Mallikā kusalā paṇḍitā nipuṇā ‘attā ’va me piyataro’ ti vadati. Mayham pi attā ’va piyataro hutvā upaṭṭhāti. Hand’ āhaṇ imaṇ atthaṇ Satthu ārocessāmi, yathā ca me Satthā byākarissati tathā naṇ byākarissāmī” ti. Evam pana cintetvā Satthu santikam upasaṅkamitvā etam atthaṇ ārocesi. Tena vuttaṇ: *atha kho Pasenadi Kosalo—pe—piyataro* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ loka sabba-sattānaṇ attā ’va attano piyataro ti raññā vuttam atthaṇ sabbaso jānitvā tad-attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sabbā disā anuparigamma cetasā*¹ ti, sabbā anava-sesā dasa pi disā pariyesana-vasena cittena anugantvā. *N’ ev’ ajjhagā*² *piyataram attanā kvacī* ti, attano atisayena piyaṇ aññaṇ koci puriso sabb’ ussāhena pariyesanto, *kvaci*, katthaci sabba-disāsu n’ eva adhigaccheyya na passeyya.³ *Evam piyo*⁴ *puthu attā paresan* ti, evaṇ kassaci attanā piyatarassa anupalabbhana-vasena. *Puthu*, visuṇ visuṇ tesā tesā sattānaṇ attā piyo. *Tasmā na hiṇse paraṇ atta-kāmo*⁵ ti, yasmā evaṇ sabbo pi satto attānaṇ piyāyati attano sukha-kāmo dukkha-paṭikkūlo, tasmā atta-kāmo attano hita-sukham icchanto paraṇ sattaṇ antamaso kuntha-kipillikaṇ upādāya, *na hiṇse*,⁶ na hīleyya,⁷ na pāṇi-leḍḍu-daṇḍādīhi pi viheṭṭheyya. Yassa hi attanā kate dukkhe taṇ tato sankamantaṇ viya kāl’ antare attani sandissati. Ayaṇ hi kammānaṇ dhammatā ti.

Paṭṭha-ma - Sutta - Vaṇṇa-nā niṭṭhitā.

¹ Cf. NettA. 211 (S.).

² Cf. KhpA. 180 (ajjhagā=vindi, paṭilabhi, attano ñāṇa-balena sacchākkāsi).

³ C. omits na passeyya. ⁴ St. evam pi so; but MSS. and S, VM. piyo.

⁵ St, MSS. and S. atta-; VM. attha-.

⁶ Cf. KhpA. 189 (ariyasāvako kuntha-kipillikam pi jīvitā na voro-peti).

⁷ C. hineyya.

2.

Dutiye, *acchariyaṇ*, *bhante* ti; idam pi *Meghiya-sutte* viya, garahaṇ' *acchariya*-vasena veditabbaṇ. *Yāv' appāyukā*¹ ti, yattakaṇ paritt' āyukā, ati-ittara-jivitā ti attho. *Sattāha-jāte* ti, *sattāhaṇ jāto*, *sattāha-jāto*: tasmiṇ *sattāha-jāte*. *Jātassa sattame ahanī* ti attho. *Tusitaṇ kāyaṇ uppajjī* ti, *Tusita-deva-nikāyaṇ paṭisandhī-gaḥaṇa*-vasena upapajji. *Ekadivasaṇ kira thero pacchā-bhattaṇ diva-tṭhāne nisinno lakkhaṇ' ānubyañjana-patimaṇḍitaṇ sobhagga-ppattaṇ dasaṇānuttariya-bhūtaṇ Bhagavato rūpa-kāya-siriṇ manasikarivā*, “*aho Buddhānaṇ rūpa-kāya-sampatti dassaniyā samanta-pāsādikā manoharā*” ti ulāraṇ pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedento evaṇ cintesi: “*Vijāta-mātuyā nāma virūpo pi putto surūpo piya-manāpo hoti. Sace pana Buddhānaṇ mātā Mahāmāyā-devī dhareyya, kīdisaṇ nu kho tassa Bhagavato rūpa-dassane pīti-somanassaṇ uppajjeyya. Mahājāni kho mayhaṇ mātu-Mahāmāyā-devī yā sattāha-jāte Bhagavati kālaṇ katā*” ti.

Evam pana cintetvā Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā attano parivitaṅkaṇ ārocento tassā kāla-kiriyaṇ garahanto *acchariyaṇ*, *bhante* ti ādim āha. Keci pana āhu: “*Mahāpajāpati Gotamī Bhagavantaṇ mahatā āyāsena pabbajjaṇ yācitvā pi paṭikkhattā: mayā pana upāyena yācito Bhagavā aṭṭhagaru-dhamma-paṭiggahaṇa*-vasena pabbajjaṇ upasampadaṇ ca anujāni. Sā te dhamme paṭiggahetvā laddha-pabbajj' upasampadā Bhagavato tatiyaṇ pariṇaṇ uppādetvā, catutthāya pariṇaṇa paccayo aho. Sace pana Bhagavato janettī *Mahāmāyā devī dhareyya*, *evam etā ubho pi khattiya-bhaginiyo ekato hutvā imā sāsanaṇ sobheyya*, *Bhagavā ca mātari bahu-mānena mātu-gāmassa sāsane pabbajjaṇ upasampadaṇ ca sukheṇ' eva anujāneyya. Appāyukatāya pan' assa kasi-rena nipphannaṇ idan ti, iminā adhippāyena thero Bhagavato santike 'acchariyaṇ, bhante' ti ādim āhā*” ti. *Taṇakāraṇaṇ. Bhagavā hi mātuyā vā aññassa vā mātu-gāmassa attano*

¹ St. yāvad app-.

sāsane pabbajjaṇ anujānanto garukaṇ yeva katvā anujānāti na lahukaṇ, ciraṭṭhiti-kāmatāyā ti.

Apare pan' āhu: "Dasabala-catu-vesarājjhādike anañña-sādhāraṇe anantā-parimāṇe Buddha-guṇe thero manasika-ritvā, yā evaṇ mahānubhāvaṇ nāma loke agga-puggalaṇ Satthāraṇ kucchinā dasa-māse parihari, sā Buddha-mātā kassaci parihārikā¹ bhavissati" ti. Ayuttaṇ idaṇ. Kasma ? Satthu-guṇ' anucchavikam etaṇ yadidaṇ sattāha-jāte Bhagavati janetti kālaṇ karoti, kālaṇkatā ca Tusitesu uppajjati ti. Acchariy' abbhuta-citta-jāto hutvā taṇ attano vimhay' uppādaṇ Bhagavato ārocento 'acchariyaṇ, bhante' ti adivacanaṇ avocā ti.

Satthā pana, yasmā sattāha-jātesu Bodhisattesu mātu-kālakiriya dhammatā siddhā, taṇ dhammataṇ paridīpento *evam etaṇ Ānandā* ti ādim āha. Sā pan' āyaṇ dhammatā yasmā yathā sabbe Bodhisattā pāramiyo puretvā Tusita-pure nibbattitvā, tattha yāvat' āyukaṇ ṭhatvā āyu-pariyosāne dasasahassa-cakka-vāla-devatāhi sannipatitvā, abhisambodhiy' atthaṇ manussa-loke paṭisandhi-gaḥaṇam-ajjhesitā-kāladīpa-desa-kulāni viya janettiyā āyu-parimāṇam² pi oloketvā, paṭisandhiṇ gaṇhanti. Ayam pi Bhagavā Bodhisatta-bhūto tath' eva Tusita-pure ṭhito pañca-mahā-vilokanāni vilokento satta-divas' ādhika-dasa-māsa-parimāṇaṇ mātuyā āyu-parimāṇaṇ paricchinditvā, 'ayaṇ mama paṭisandhi-gaḥaṇassa-kālo : idāni uppajjitun vattati' ti ñatvā 'va paṭisandhiṇ agga-hesi. Tasmā sabba-bodhisattānaṇ āciṇṇa-samāciṇṇa-vasen' eva veditabbaṇ.

Ten' āha Bhagavā *appāyukā hi Ānanda Bodhisatta-mātaro honā* ti ādi. *Kālaṇ karontā* ti, yathā vutta-āyu-parikkhayen' eva kālaṇ karonti na vijāta-ppaccayā. Carim' attabhāvehi Bodhisattehi vasita-ṭṭhānaṇ cetiya-ghara-sadisaṇ hoti, na aññesaṇ paribhog' ārahaṇ, na ca sakkā Bodhisatta-mātaraṇ apanetvā aññaṇ agga-mahesi-ṭṭhāne ṭhapetun ti. Tattakam eva Bodhisatta-mātu āyu-ppamāṇaṇ hoti, tasmā tadā kālaṇ karonti. Imam eva hi atthaṇ sandhāya Mahā-Bodhisattā pañca mahā-vilokanāni karonti. Katarasmiṇ pana vaye

¹ C. -cārikā.

² C₁ parihāniṇ.

kālaṇ karontī ti ? Majjhima-vaye. Paṭhama-vayasmiṇ hi sattānaṇ attabhāve chanda-rāgo balavā hoti, tena tadā sañjāta-gabbha itthiyo yebhuyyena gabbhaṇ anurakkhituṇ na sak-konti : gaṇheyyuṇ ce bavh' ābādho hoti. Majjhima-vayassa pana dve koṭṭhāse atikkamitvā tatiye koṭṭhāse vatthu-visadaṇ hoti : visade vatthumhi nibbatta-dārakā arogā honti. Tasmā Bodhisatta-mātaro paṭhama-vaye sampattiṇ anubhavitvā majjhima-vayassa tatiye koṭṭhāse vijāyitvā kālaṇ karontī ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ Bodhisatta-mātu aññesaṇ ca sabba-sattānaṇ attabhāve āyussa¹-maraṇa-pariyosānataṇ viditvā, tad-attha-vibhāvana-mukhena anavaṇṇa-paṭipattiyaṇ ussāha-dīpaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *ye kecī* ti, aniyama-niddeso. *Bhūtā* ti,² nibbattā, bhavissanti ti, anāgate nibbattissanti. *Vā*³-saddo vikapp' attho. *Api*-saddo sampiṇḍan' attho : tena nibbattamāne pi sangahaṇhāti. Ettāvata atitādi-vasena⁴ paṭisandhi-pariyāpanne satte anavasesato pariyādiyati. Api ca gabbha-seyyakā sattā gabbhato nikkhanta-kālate paṭṭhāya bhūtā nāma. Tato pubbe bhavissanti nāma saṇsedaj' ūpapātikā paṭisandhi-cittato upari⁵-bhūtā nāma : tato pubbe uppajjitabba-bhava-vasena bhavissanti nāma : sabbe pi vā paccuppanna-bhava-vasena bhūtā nāma : āyati punabbhava-vasena bhavissanti nāma : khīṇāsavā bhūtā nāma, te hi bhūtā eva na puna bhavissanti ti. Tad-aññe bhavissanti nāma. *Sabbe gamissanti pahāya dehan* ti, sabbe yathā vutta-bhedā sabba-bhava-yonigati-viññāṇa-ṭṭhiti-satt' āvāsādi-vasena aneka-bheda-bhinnā sattā dehaṇ, attano sarīraṇ pahāya nikkhipitvā paralokaṇ gamissanti. Asekkhā pana nibbānaṇ. Ettha koci acavana-dhammo nāma n' atthi ti dasseti.

*Taṇ sabba-jāniṇ*⁶ *kusalo viditvā* ti, tad etaṇ sabbassa sattassa jāniṇ, hāniṇ, maraṇaṇ, sabbaṇ vā' ssa sattassa hāniṇ, vināsaṇ, pabhangurataṇ *kusalo* paṇḍita-jātiko maraṇānussati-vasena aniccata-manasikāra-vasena vā jānitvā, *ātāpiyo brahmacariyaṇ careyyā* ti, vipassanāya kammaṇ karonto ātāpiya-

¹ C, vāya-.

² St. ye cāpi; W. and MSS. ye vāpi.

³ A, C, yato.

⁴ NettA. 212 (S.).

⁵ A. adda tiyaddhā.

⁶ St. sabbaṇ jāniṇ; W. sabbaj-.

sañkhātena viriyena samannāgatattā ātāpiyo catubbidha¹-
sammappadhāna-vasena āradha-viriyo anavasesa-maraṇa-
samatikkam'upāyaṇ magga-brahma-cariyaṇ careyya, paṭi-
pajjeyyā ti attho.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *Rājagahe Suppabuddho nāma kuṭṭhī aho* ti, Suppa-
buddho nāma eko puriso Rājagahe aho. So ca kuṭṭhi-rogena
gālha-vidūsita-gatto.² *Manussa-daliddo* ti, yattakā Rājagahe
manussā tesu sabbattato dukkhito. So hi sañkāra-kūṭa-
vati-ādisu manussehi chaḍḍita-pilotika-khaṇḍāni sibbitvā
paridahati, kapālaṇ gahetvā, gharā gharāṇ gantvā, laddha-
ācāmā-ucchiṭṭha-bhattādi³ nissāya jīvati. Tam pi pubbe
katakamma-paccayā na yāvad-atthaṇ labhati. Tena vuttaṇ:
'manussa-daliddo' ti. *Manussa-kapaṇo* ti, manussesu para-
ma-kapaṇataṇ patto. *Manussa-varāko* ti, manussānaṇ
hīlita-paribhūtatāya ativiya dīno. *Mahatiyā parisāyā* ti,
mahatiyā bhikkhu-parisāya c' eva upāsaka-parisāya ca.
Ekadivasaṇ kira Bhagavā mahā-bhikkhu-sangha-parivāro
Rājagahaṇ piṇḍāya pavisitvā bhikkhūnaṇ sulabha-piṇḍa-
pātaṇ katvā pacchā-bhattaṇ piṇḍa-pāta-paṭikkanto katipaya-
bhikkhu-parivāro nikkhamanto yehi dānaṇ dinnaṇ tesaṇ
upāsakānaṇ avasesa-bhikkhūnaṇ ca āgamaṇaṇ āgamayamāno
anto-nagare yeva aññatarasmiṇ ramaṇiye padese aṭṭhāsi.
Tāvad-eva bhikkhū tato tato āgantvā Bhagavantaṇ sampa-
rivāresuṇ. Upāsakā pi anumodanaṇ sutvā vanditvā 'nivat-
tissāmā' ti Bhagavantaṇ upasaṅkamiṇsu. Mahā-sannipāto
aho. Bhagavā nisīdan' ākāraṇ dassesi. Tāvad-eva Buddh'
ārahaṇ āsanaṇ paññāpesuṇ. Atha Bhagavā asīti-anubyañ-

¹ A. catudhamme.

² A. gālha-vadussita-gatto; C. gālha-dusita; C. bālha-virūpita.

³ C. -āni.

jana-paṭimanditehi dvattiṇṣa-mahāpurisa-lakkhaṇehi viro-camānāya byāma-ppabhā-parikkhepa-samujjalāya nīla-pīta-lohita-maññeṭṭha-pabhassarānaṃ vasena chabbanna-Buddha-raṇsiyo vissajjentiyaṃ anupamāya rūpakāya-siriyaṃ sakalam eva naṃ padesaṃ obhāsento tāra-gaṇa-parivuto viya puṇṇa-cando bhikkhu-gaṇa-parivuto paññatta-vara-buddhāsane nisī-ditvā, mano-silātale kesari-siḥo viya sīha-nādaṃ nadanto, karavīka-ruta-mañjunā brahma-ssarena dhammaṃ deseti.

Bhikkhū pi kho appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āraddha-viriyaṃ pahitattā codakā pāpa-garahino cattāro va-cana-kkhamā sīla-sampannā samādhi-sampannā paññā-sam-pannā vimutti-sampannā vimutti-ñāṇa-dassanā-sampannā, megga-vaṇṇaṃ paṇsukūla-cīvaraṃ pārupitvā, sudamitā¹ viya gandha-hatthino Bhagavantaṃ parivāretvā, ohita-sotā dham-maṃ suṇanti. Upāsakā pi suddha-vattha-nivattā suddh' uttar' āsangaṃ pubbaṇḍa-samayaṃ mahādānāni pavattetvā, gandha-mālādihi Bhagavantaṃ pūjetvā, vanditvā, bhikkhu-saṅghassa nipacc' ākaraṃ dassetvā, Bhagavantaṃ bhikkhu-saṅhaṃ ca parivāretvā, saṃyata-hattha-pādādi ohita-sotā sakkaccaṃ dhammaṃ suṇanti. Tena vuttaṃ:

Tena kho pana samayena Bhagavā mahatiyā parisāya pari-vuto dhammaṃ desento nisinno hoti ti. Suppabuddho pana jighacchā-dubbalya-pareto ghāsa-pariyesanaṃ caramāno, antara-vīthiṃ otiṇṇo, dūrato 'va taṃ mahājana-sannipātaṃ disvā, "kin nu kho ayaṃ mahājana-kāyo sannipatito? Addhā ettha bhojanaṃ diyaṃ maññe. App' eva nāma ettha gate² kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā laddhuṃ sakkā" ti sañjātābhilāso, tattha gantvā addasā Bhagavantaṃ pāsādikaṃ pāsādaniya-uttama-samatham-anuppattaṃ,³ dantaṃ guttaṃ santindriyaṃ susamāhitaṃ,⁴ tāya parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvāna, purima-jāti-sangātāya paripakkāya upa-nissaya-sampattiyaṃ codiyamāno "yaṃ nūnaṃ ahaṃ pi dhammaṃ suṇeyyaṃ" ti parisa-pariyante nisīdi. Taṃ sandhāya vuttaṃ:
Addasā kho Suppabuddho kutthi-pe-tatti' eva ekamantaṃ

¹ A. C. suvammitā; C. sudamitā.

² A. gatena.

³ A. uttamattāṃ samanuppattaṃ.

⁴ C. samannāgataṃ; A. -āgatattāṃ.

*nisīdi, aham pi dhammaṃ sossāmī ti . . . sabbāvantaṃ ti, sabbāvatiṃ, hīnādi-sabba-puggala-vatiṃ: tattha kiñci pi ase-
setvā ti attho. Sabbantaṃ ti pi paṭhanti. Cetasā ti, Buddha-
cakkhu-sampayutta-cittena: citta-sīsena hi ñāṇaṃ niddiṭṭhaṃ,
tasmā āsayānusaya-ñāṇena indriya-paropariyatta-ñāṇena cā
ti attho. Ceto paricca manasākāśi ti, tassa parisāya cittaṃ
paccekaṃ paricchinditvā manasi-ākāśi, te volokesi. Bhabbo
dhammaṃ viññātun ti, magga-phala-dhammaṃ-adhigantaṃ
samattho. Upanissaya-sampanno ti attho.*

*Etad ahoṣi ti, 'ayaṃ Suppabuddho, kiñcāpi Tagara-sik-
himhi pacceka-Buddhe aparajjhivā idiso jāto, magga-phal'
upanissayo pan' assa paṇsu-paṭicchanna-suvaṇṇa-nikkhaṃ
viya anto hadaye yeva vijjotati. Tasmā suviññāpayo¹
ti idaṃ ahoṣi. Ten' āha ayaṃ kho idha bhabbo dhammaṃ
viññātun ti. Anupubbi-kathan² ti, dānānantaraṃ sīlaṃ sīlā-
nantaraṃ saggaṃ saggānantaraṃ maggaṃ ti evaṃ anupaṭipāti-
kathaṃ. Bhagavā hi paṭhamaṃ hetunā saddhiṃ saggaṃ
dassetvā, tato satte vivecetunā nānā-nayehi ādīnavaṃ pakā-
setvā, ādīnava-vasena saṃvigga-hadayānaṃ nekkhamma-guṇa-
vibhāvana-mukhena ca vivaṭṭaṃ dasseti.*

*Dāna-kathan ti, idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ,
sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ paṭiṭṭhā, visama-gata-sattānaṃ
tānaṃ leṇaṃ gati parāyanaṃ: idhaloka-paralokesu dāna-sadiso
avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyanaṃ
n' atthi. Idaṃ hi avassay' aṭṭhena ratana-maya-sīhāsana-
sadisaṃ, paṭiṭṭhān' aṭṭhena mahā-paṭhavī-sadisaṃ, ālamban'
aṭṭhena ālambana-rajju-sadisaṃ, dukkha-nittharaṃ' aṭṭhena
nāvā-sadisaṃ, samassāsan' aṭṭhena sangāma-suro, bhaya-
parittān' aṭṭhena suparikkhā-parikkhitta-nagaraṃ, macchera-
malādihi anupalitt' aṭṭhena padumaṃ, tesāṃ nidahan' aṭṭhena
jātavedo, durāsad' aṭṭhena³ āsiviso, asantās' aṭṭhena sīho,
balavant' aṭṭhena hatthi, abhimangala-sammat' aṭṭhena
seta-usabho, khemanta-bhūmi-sampāpan' aṭṭhena valāhako
assa-rājā. Dānaṃ hi loke rajja-siriṃ deti, cakka-vatti-sampat-
tiṃ deti, Sakka-sampattiṃ Māra-sampattiṃ Brahma-sampattiṃ*

¹ C. suviññāpiyo; cf. Vin. i, 6.

² Cf. DA. 277.

³ A. durās'; C₂, durāsah-.

sāvaka-pāramī-ñāṇaṇ pacceka-bodhi-ñāṇaṇ, sammā-sambodhi-ñāṇaṇ deti' ti, evamādi-dāna-paṭisaṇyutta-kathaṇ.

Yasmā pana dānaṇ dento sīlaṇ samādātuṇ sakkoti, tasmā dāna-kathānantaraṇ sīla-kathā kathesi,¹ *sīla-kathan* ti. Sīlaṇ nām' etaṇ sattānaṇ avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṇ tānaṇ leṇaṇ gati parāyanaṇ idhaloka-paraloka-sampattīnaṇ hi sīla-sadiso avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṇ tānaṇ leṇaṇ gati parāyanaṇ n' atthi. Sīla-sadiso alaṅkāro sīla-puppha-sadisaṇ pupphaṇ sīla-gandha-sadiso gandho n' atthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṇ sīla-kusuma-pilāndhitaṇ sīla-gandh' ānulittaṇ sadevako loko olovento tittiṇ na gacchatī ti evamādihi sīla-guṇa-paṭisaṇyutta-kathaṇ. Idaṇ pana sīlaṇ nissāya ayaṇ saggo labbhatī ti dassetuṇ sīlānantaraṇ sagga-kathaṇ kathesi.

Sagga-kathan ti, saggo nāma iṭṭho kanto manāpo: niccam ettha kilā nicca-sampattiyo labbhanti: cātummahārājikā devā navuti-vassa-sata-sahassāni dibba-sukhaṇ dibba-sampattiṇ paṭilabhani: tāvatiṇsā tisso vassa-koṭiyo saṭṭhiṇ ca vassa-sata-sahassāni ti, evamādi-sagga-guṇa-paṭisaṇyutta-kathaṇ sagga-sampattiṇ kathentānaṇ hi Buddhānaṇ mukhaṇ² nappahoti. Vuttam pi c' etaṇ, "aneka-pariyāyena kho ayaṇ, bhikkhave, sagga-kathaṇ katheyyan" ti () ādi. Evaṇ hetunā saddhiṇ sagga³-kathāya palobhitvā, puna hatthiṇ alaṅkāritvā tassa soṇḍaṇ chindanto viya, 'ayaṇ pi saggo anicco addhuvo, na ettha chanda-rāgo kātabbo' ti dassan' atthaṇ "appaṣādā kāmā bahu-dukkhā bahūpāyāsā ādīnava c' ettha bhiyyo" ti (M. i, 130) ādinā nayena kāmānaṇ ādīnavaṇ okāraṇ saṅkilesaṇ kathesi.

Tattha *ādīnavaṇ* ti, dosaṇ. *Okāraṇ* ti, lāmaka-sabhāvaṇ, aseṭṭhehi sevitabbaṇ, seṭṭhehi na sevitabbaṇ. Nihīna-sabhāvaṇ ti attho. *Saṅkilesaṇ* ti, tehi sattānaṇ saṅsāre saṅkilissanaṇ. Ten' ev' āha: "Saṅkilissanti vata bho sattā" ti (S. iii, 69). Evaṇ kām' ādīnavena tajjetvā *nekkhamme*⁴ c' *ānisaṇsaṇ* pakāsesi. Pabbajjāya jhānādisu ca guṇaṇ dīpesi vaṇṇesi. *Kalla-cittan* ti ādisu. *Kalla-cittan* ti kammaniya-cittaṇ heṭṭhā pavattita-desanāya assaddhiyādīnaṇ

¹ C. katheti *passim*.

² A. sukhaṇ.

³ A. assāda.

⁴ St. nikkhame; W. and MSS. nekkhamme.

citta-dosānaṃ vigatattā upari-desanāya bhājana-bhāv' ūpaga-
manena kammanīya-cittaṃ: kamma-kkhamā-cittā¹ ti attho.
Diṭṭhi-mānādi kilesa-vigamena, *mudu-cittaṃ*: kāma-cchandādi-
vigamena, *vinīvarana-cittaṃ*: sammā-paṭipattiyaṃ ulāra-pīti-
pāmojja-yogena, *udagga-cittaṃ*: haṭṭha-pahaṭṭha-sampattiyaṃ,
pasanna-cittaṃ, 'Yadā Bhagavā aññāsī' ti, sambandho.
Athavā *kalla-cittā* ti, kāma-cchanda-vigamena aroga-cittaṃ.
Mudu-cittā ti, byāpāda-vigamena mettā-vasena akaṭṭhina-
cittaṃ. *Vinīvarana-cittā* ti, uddhacca-kukkucca-vigamena
avikkhipanato pihita-cittaṃ. *Udagga-cittā* ti, thīna-middha-
vigamena sampaggāha-vasena alīna-cittaṃ. *Pasanna-cittā*
ti, vicikicchā-vigamena sammā-paṭipattiyaṃ adhimutta-cittaṃ.
Athā ti, pacchā. *Sāmuḥkaṇṣikā* ti, yasmiṃ ukaṇṣakā² attanā
'va uddharitvā gahita-sayambhū-ñāṇena sāmāṃ diṭṭhā: añ-
ñesaṃ asādhāraṇā ti attho. Kā pana sā ti? Ariya-sacca-
desanā. Ten' ev' āha: 'dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ
maggā' ti.

Idaṃ hi saccānaṃ sarūpa-dassanaṃ, tasmā imasmiṃ thāne
ariya-saccāni kathetabbāni: tāni sabbākārato vitthārena
*Visuddhi-Magge*³ vuttāni ti, tattha vutta-nayena veditabbāni.

Seyyathā pi ti ādinā upamā-vasena Suppabuddhassa kilesa-
ppahānaṃ ariya-magg' uppādañ ca dasseti. *Apagata-kālakaṇ*
ti, vigata-kālakaṇ. *Samma-d-evā* ti, suṭṭhu yeva. *Rajanan*
ti, nīla-pīta-lohita-mañjetthādi-ranga⁴-jātaṃ. *Paṭigaṇheyyā*
ti, pabbhassaraṃ bhaveyya. *Tasmiṃ yeva āsane* ti, tassaṃ
yeva nisajjāyaṃ. Eten' assa lahu-vipassana-katā tikkha-
paññatā sukhā-paṭipadā khipp' ābhiniññatā ca dassitā honti.
Virajaṃ vītamalaṃ ti, apāya-gamanīya rāga-rajādīnaṃ abhā-
vena, virajaṃ: anavasesa-diṭṭhi-vicikicchā-mal' āpagamena,
vītamalaṃ. Paṭhama-maggena-jjhāpita⁵-kilesa-rajābhāvena
va, virajaṃ: pañca-vidha-dussīla-malāpagamena, vītamalaṃ.
Dhamma-cakkhun ti, sotāpatti-maggo adhippeto.⁶ Tassa up-
patti-ākāra-dassan' atthaṃ yaṃ kiñci samudaya-dhammaṃ
sabbaṃ taṃ nirodha-dhammaṃ ti vuttaṃ. Taṃ hi nirodhaṃ

¹ Cf. VM. 377, 465, 469.² Cf. DA. 277; C. ukaṇṣikā.³ VM. 494-7, 669.⁴ A. ratta-.⁵ So A, C₁, but C. magga-vajjha-kilesa.⁶ C₁ veditabbo.

ārammaṇaṇ katvā kicca-vasena evaṇ saṅkhata-dhamme paṭivijjhantaṇ¹ uppajjati. Tatṭṭ'idaṇ upamā-saṇsandanaṇ:— Vatthaṇ² viya cittaṇ daṭṭhabbaṇ, vatthassa āgantuka-malehi kiliṭṭha-bhāvo viya, cittassa rāgādi-malehi sākiliṭṭha-bhāvo, dhovana-phalakaṇ viya ānupubbi-kathā, udakaṇ viya saddhā uduke temetvā temetvā, gomaya-khārehi kālake sammadditvā,³ vatthassa dhovana-ppayogo viya saddhā salilena temetvā temetvā, sati-samādhi-paññāhi dose sithile katvā, saddhādi⁴ vidhinā cittassa sodhane viriyārambho. Tena sampayogena vatthe kālak' āpagamo viya viriyārambhena kilesa-vikkhambhanaṇ, ranga-jātaṇ viya ariya-maggo, tena suddhassa vatthassa pabhassara-bhāvo viya vikkhambhita-kilesassa cittassa maggena pariyodapanan ti.

Evaṇ pana Suppabuddho⁵ parisa-pariyante nisinno dhamma-deśanaṇ sutvā, sotāpatti-phalaṇ patvā, attanā paṭiladdha-guṇaṇ Satthu ārocetu-kāmo parisa-majjhaṇ ogāhituṇ avisa-hanto mahājanassa Satthāraṇ vanditvā anugantvā, nivattakāle Bhagavati vihāraṇ gate, sayam pi vihāraṇ agamāsi. Tasmiṇ khaṇe Sakko devarājā “ayaṇ Suppabuddho kuṭṭhī attanā Satthu-sāsane paṭiladdha-guṇaṇ pākaṭaṇ kātu-kāmo” ti ñatvā, “vimaṇsissāmi nan” ti gantvā ākāse ṭhito etad avoca: “Suppabuddha, tvaṇ manussa-daliddo manussakapaṇo manussa-varāko. Ahaṇ te aparimitaṇ⁶ dhanāṇ dasāmi: ‘Buddho na Buddho, dhammo na dhammo, sangho na sangho. Alaṇ me Buddhena, alaṇ me dhammena, alaṇ me sanghenā’ ti vadehī” ti. Atha naṇ so āha “ko 'si tvaṇ?” ti. “Ahaṇ Sakko deva-rājā” ti. “Andha-bāla! Ahirika! Tvaṇ mayā saddhiṇ kathetuṇ na yuttarūpo, yaṇ⁷ tvaṇ evaṇ avattabbaṇ vadesi. Api ca maṇ ‘tvaṇ duggato daliddo kapaṇo’ ti kasmā vadasi? Nanu ahaṇ Loka-nāthassa orassa putto? N ev' āhaṇ duggato na daliddo na kapaṇo. Atha kho sukha-ppatto paramena sukhena aham asmi⁸ mahād-dhano” ti vatvā āha:

¹ C, paṭipajjantaṇ.

² Cf. S. iii, 131.

³ A. sammaddetvā; C. saṇmadditvā; S. samaṇ madditvā.

⁴ A. sutvādi; C, sukhādi. ⁵ DhA. ii, 33-4. ⁶ DhA. aperiyaṇtaṇ.

⁷ A. na yutta-rupo yaṇ; C. ayutta-rūpo yo; DhA. omits yaṇ.

⁸ C. ap' āham asmi; C, apāmasmiṇ.

Saddhā-dhanaṃ sīla-dhanaṃ hiri-ottappiyaṃ dhanaṃ
Suta-dhanaṃ ca cāgo ca paññā me¹ sattamaṃ dhanaṃ.
Yassa ete dhanā atthi itthiyā purisassa vā
'Adaliddo' ti tam āhu, amoghaṃ tassa jīvitān' ti.

(A. iv, 5)

Tass' imāni me satta(vidha)-ariya-dhanāni santi. Yesaṃ hi imāni dhanāni santi, na tv' eva te Buddhhehi vā Paccekabuddhehi vā 'daliddā' ti vuccanti ti.

Sakko tassa kathaṃ sutvā tam antara-maggaṃ vohāya Satthu santikaṃ gantvā sabbaṃ taṃ vacanaṃ paṭivacanaṃ ca ārocesi. Atha naṃ Bhagavā āha: "Na kho, Sakka, sakkā Sakka-sadisānaṃ² satena pi sahassena pi Suppabuddhaṃ kuṭṭhiṃ 'Buddho na Buddho, dhammo na dhammo, sangho na sangho' ti kathāpetun" ti. Suppabuddho pi kho kuṭṭhi Satthu santikaṃ gantvā kata-paṭisanthāro attanā paṭiladdha-guṇaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ: *atha kho Suppabuddho kuṭṭhi diṭṭha-dhammo patta-dhammo* ti ādi.

Tattha *diṭṭha-dhammo* ti, diṭṭho ariya-sacca-dhammo, etenā ti diṭṭha-dhammo. Sesa-padesu pi es' eva nayo. Tattha diṭṭha-dhammo ti c' ettha samañña-vacane dhamma-saddo, dassanaṃ nāma ñāṇa-dassanato aññaṃ pi atthi ti, taṃ nivattan' atthaṃ *patta-dhammo* ti vuttaṃ. Patta-dhamme ca ñāṇa-sampattiyaṃ añño pi vijjati tato visesaṃ atthaṃ *vidita-dhammo* ti vuttaṃ. Sā pan' āyaṃ vidita-dhammatā dhammesu eka-desena pi hoti ti, nippadesa-vasena taṃ dassetuṃ *pariyogāḷha-dhammo* ti vuttaṃ. Ten' assa yathā-vutta-saccādhigamoyeva dīpito, magga-ñāṇaṃ hi ekābhisamaya-vasena pariññādikcaṃ sādhetvaṃ nippadesena pi ñeyya-dhammaṃ samantato ogāḷhaṃ nāma hoti na tad-añña-ñāṇaṃ. Tena vuttaṃ: diṭṭho ariya-sacca-dhammo etenā ti 'diṭṭha-dhammo' ti. Ten' ev' āha: *tiṇṇa-vicikiccho* ti ādi: tattha cora-kantāra-sadisā solasa-vatthukā ca aṭṭha-vatthukā ca tiṇṇā vicikicchā etenā ti tiṇṇa-vicikiccho. Tato eva pavatti-ādisu 'evaṃ nu kho, na nu kho' ti evaṃ pavattitā vigatā samucchinnā kathaṃ-kathā³.

¹ C. ve.

² A. Sakka-sadisena; C. Sakkādīnaṃ; DhA. tādīsānaṃ.

³ Cf. VM. 509.

etassā ti *vigata-kathaṇ-katho*. Sāvajja¹-karānaṇ paṇa-dhammānaṇ pahinattā tappatipakkhesu silādiguṇesu ca suppatiṭṭhitattā vesārajaṇ visārada-bhāvaṇ veyyattiyaṇ patto ti *vesāraja-ppatto*. N' āssa paropaccayo na parassa saddhāya ettha vattatī ti *aparappaccayo*² Satthu-sāsane.

*Abhikkanta*³ ti ādisu, kiñcāpi ayaṇ *abhikkanta*-saddo khaya-sundar' abhirūpa-abbhanumodanādisu anekesu atthesu dissati. Idha pana abbhanumodane daṭṭhabbo. Ten' eva so pasāda-vasena paṇasā-vasena ca dvikkhattuṇ vutto 'sādhu, sādhu, bhante' ti vuttaṇ hoti. *Abhikkanta*⁴ ti vā atikkantaṇ, ati-iṭṭhaṇ, ati-manāpaṇ, ati-sundaran ti attho. Tattha ekena abhikkanta-saddena Bhagavato desanaṇ thometi, ekena attano pasādaṇ. Ayaṇ h' ettha adhippāyo: 'abhikkantaṇ, bhante, yadidaṇ Bhagavato dhamma-desanaṇ āgamma mama pasādo' ti Bhagavato yeva vā vacanaṇ abhikkantaṇ dosa-nāsanato, atikkantaṇ⁵ guṇ' ādhigamanato. Tathā saddhā-jananato⁶ paññā-jananato: sātthato sabyañ-janato: uttāna-padato gambhīr' atthato: kaṇṇa-sukhato hadayaṇ-gamato: anatt' ukkaṇsanato apara-vambhanato: karuṇā-sītalato paññāvadātato: āpātha-ramaṇiyato vimadda-kkhamato: suyyamāna-sukhato vimaṇsiyamāna-hitato ti evam ādi-nayehi thomento pada-dvayam āha. Tato param pi catuhi upamāhi desanaṇ yeva thometi.

Tattha *nikkujjita* ti, adho-mukhaṇ ṭhapitaṇ, heṭṭhā-mukha-jātaṇ vā. *Ukkujjeyyā* ti, upari-mukhaṇ kareyya. *Paṭicchanna* ti, tiṇa-panṇādinā chāditaṇ. *Vivareyyā* ti, ugghāṭeyya. *Mūlhassā* ti, disā mūlhassa. *Maggaṇ ācikkheyyā* ti, hatthe gahetvā 'esa maggo' ti maggaṇ upadiseyya.⁷ *Andhakāre* ti, caturanga-samannāgate tamasi.⁸ Ayam pana adhip-

¹ A. sārājja-.

² Cf. DA. 278.

³ This passage is based on DA. 228; KhpA. 114; VvA. 52; PJ. ii, 155; AngA. on A. i, 56.

⁴ Cf. VA. i, 170; A. abhikkantaṇ; C, DA. abhi-kant-; MA. atikkantaṇ (the context seems to favour the latter reading).

⁵ Texts abhikkantaṇ; C. atikkantaṇ.

⁶ C. vaḍḍhanato.

⁷ So A, C, but C₂ paṭivedeyya. All texts maggo ti vedeyya.

⁸ So A, but C. omits tamasi (Texts kāla-pakkha-cātuddasi-aḍḍharatta-ghana-vana-saṇḍa-megha-paṭalehi caturange tame, but PJ. ii, 156, tamasi).

pāya-yojanā:—Yathā koci nikkujitaṇ ukkujjeyya, evaṇ saddhamma-vimukhaṇ¹ asaddhamme patitaṇ² maṇ asaddhammā vuṭṭhāpentena: yathā paṭicchannaṇ vivareyya, evaṇ Kassa-passa Bhagavato sāsana' antaradhānato paṭṭhāya³ micchā-diṭṭhi-gaḥaṇa-paṭicchannaṇ sāsanaṇ vivarentena: yathā mūlhasa maggaṇ āchikkheyya, evaṇ kummagga-micchā-magga-paṭipannassa me⁴ sagga-mokkha-maggaṇ āvikarontena⁵; yathā andhakāre tela-pajjotaṇ dhāreyya, evaṇ moh' andhakāre nimuggassa me Buddhādi-ratana-rūpāni apassato tappaṭicchādaka-mohandhakāra-viddhaṇsaka⁶-desanā-pajjotadhāraṇena Bhagavatā nānā-nayehi pakāsitattā⁷ aneka-pariyāyena dhammo pakāsito.

Evaṇ⁸ desanaṇ thometvā tāya desanāya Ratana-ttaye pasanna-citto pasann' ākāraṇ karonto es' āhan ti ādim āha. Tattha es' āhan ti, eso ahaṇ. *Bhagavantaṇ saraṇaṇ gacchāmi* ti, 'Bhagavā me saraṇaṇ parāyanaṇ, aghassa⁹ ghātā, hitassa vidhātā' ti iminā adhippāyena 'Bhagavantaṇ gacchāmi, eva pajānāmi,¹⁰ bujjhāmi' ti. Yesaṇ hi dhātūnaṇ gati-attho, buddhi pi tesaṇ attho.¹¹ *Dhamman* ti, adhigata-magge sacchikata-nirodhe yathānusiṭṭhaṇ paṭipajjamāne, catusu apāyesu apatamāne dhāretī ti, dhammo: ariya-maggo c' eva nibbānaṇ ca. Vuttaṇ h' etaṇ: "Yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā ariyo aṭṭhangiko maggo tesaṇ aggam akkhāyatī" ti: "yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā virāgo tesaṇ (dhammānaṇ) aggam akkhāyatī" ti (A. ii, 34) ca. Na kevalaṇ

¹ Cf. also PJ. ii, 193.

² So A, C. and texts, but C. patiṭṭhaṇ.

³ So A, C, but texts pabhuti.

⁴ A, C. omit.

⁵ So all, but PJ. ācikkhantena.

⁶ C. dhaṇsana.

⁷ Texts mayhaṇ bhotā Gotamena etehi pariyāyehi pak-. D-pāla prefers Bhagavā to Bho Gotama.

⁸ In this para. our text follows DA, MA. closely, but PJ. first re-explains the previous para. more fully.

⁹ The phrase is quoted above from DA. 229 (where it is wrong in P. text). Dham. uses it again at ThigA. 177 (quoting Meghiya-vagga of Udāna), where Müller reads vidhānāni for vidhātātī. See note, p. 221.

¹⁰ A. eva jānāmi; C. jānāmi. Texts insert bhajāmi sevāmi payirupāsāmi after gacchāmi; C. adds vā after ti.

¹¹ DA, MA. explain thus: Tasmā gacchāmi ti imassa jānāmi, bujjhāmi ti ayam attho vutto.

ca ariya-maggo c' eva nibbānañ ca, api ca kho ariya-phalehi saddhiṃ pariyatti-dhammo pi. Vuttaṃ h' etaṃ¹:

Rāga-virāgam anejam asokaṃ

Dhammam asaṅkhatam appaṭikkūlaṃ

Madhuram imaṃ paṇaṇaṃ suvivhattaṃ

Dhammam imaṃ saraṇattham upemi² ti (Vv. 51).

[Ettha hi rāga-virāgaṃ ti, maggo vutto. Anejam-asokaṃ ti, phalaṃ. Asaṅkhatam ti, nibbānaṃ. Appaṭikkūlaṃ madhuram imaṃ paṇaṇaṃ suvivhattaṃ ti, pariyatti-dhammo vutto.³]

Bhikkhu-saṅghaṃ ti, diṭṭhi-sīla-sāmaññaena saṅgataṃ⁴ aṭṭha-ariya-puggala-samūhaṃ. Ettāvata Suppabuddho tīṇi saraṇa-gamanāni paṭivedesi.

Upāsakaṃ maṃ Bhagavā dhāretu ajjatagge pāṇ' upetaṃ saraṇaṃ gataṃ ti, ajjatan⁵ ādiṃ katvā. Ajja-d-agge ti pi pāṭho. Tattha *da-kāro* pada-sandhikaro. Ajja aggaṃ⁶ katvā ti attho. *Pāṇ' upetaṃ* ti, pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ, anañña-satthukaṃ tīhi saraṇa-gamanehi saraṇaṃ gataṃ Ratana-ttayaassa upāsanato upāsakaṃ kappiya-kārakaṃ maṃ Bhagavā upadhāretu, jānātū ti attho. Imassa ca saraṇa-gamaṇaṃ ariya-magga' ādhigamen' eva niphannaṃ, ajjhāsayāṃ pana āvikaronto evam āha.

Bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā ti, Bhagavato vacanaṃ cittaena abhinanditvā tam eva abhinandita-bhāvaṃ pakāsentō vutta-nayena vācāya anumoditvā. *Abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi* ti, taṃ Bhagavantaṃ pañca-paṭiṭṭhitaena vanditvā, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā, Satthu guṇe ninna-citto yāva dassana-visaya-samatikkamā Bhagavantaṃ yeva pekkhamāno pañjaliko namassamāno pakkāmi. Pakkanto ca kuṭṭha-rogaḥbhavena chinna-hattha-pādanguliarupakka-gatto⁷ samantato vissandamān' āsavo kaṇḍu-paṭi-

¹ Texts add Chatta-māṇavaka-vimāṇe.

² C, MA. -emi; A, DA. ehi.

³ Dhpl. explains more fully ad loc. VvA. 232, DA, MA. quote also the verse on Saṅgha.

⁴ A. sankataṃ.

⁵ DA. ajjatan = ajja-bhāvaṃ.

⁶ So texts; C. ajja agge; A. ajja-t-agge, omits katvā.

⁷ A. upakkāru-gatto; C, upakkāra; C. ukkāra (cf. for aru-pakka-gatta- A. iv, 198 and M. i, 506, where a leper is described).

pīlito¹ asuci duggandho jegucchatamo parama-karuṇṇataṇ patto, 'nāyaṇ kāyo imassa accanta-santassa paṇītatamassa ariya-dhammassa ādhāro bhavituṇ yutto' ti, uppann' ābhisandhinā viya sagga-saṇvattanikena² upacchedakena puṇṇīakammena okāse kate appāyuka-saṇvattanikena upacchedakena pāpa-kammena kat'upacitena codiyamāno, taruṇa-vacchāya dhenuyā āpatitvā mārīto. Tena vuttaṇ: *atha kho acira-pakkantaṇ Suppabuddhaṇ kuṭṭhiṇ gāvī taruṇa-vacchā dhenu adhipātetvā jīvītā voropesī* ti.

So³ kira atīte eko seṭṭhi-putto hutvā attano sahāyehi tīhi seṭṭhi-puttehi saddhiṇ kilanto ekaṇ nagara-sobhiṇṇaṇ gaṇikaṇ uyyānaṇ netvā, divasaṇ sampattiṇ anubhavitvā, atthangate suriye sahāye etad avoca: "Imissā hatthe kahāpaṇa-sahassaṇ bahukaṇ ca suvaṇṇaṇ mahagghāni ca pasādhanāni saṇvijjanti. Imasmiṇ ṭhāne⁴ añño koci n' atthi, ratti ca jātā. Handa imaṇ mayaṇ māretvā, sabbaṇ dhaṇaṇ gahetvā gacchāmā" ti. Te cattāro pi janā ekajjhāsaya hutvā taṇ māretuṇ upakkamiṇsu. Sā tehi māriyamānā "ime nillajjā nikkaruṇā mayā saddhiṇ kilesa-santhavaṇ katvā anaparādhaṇ maṇ kevalaṇ dhana-lobhena mārenti. Ekavāraṇ tāva maṇ ime mārenti: ahaṇ pana yakkhinī hutvā anekavāraṇ ime māretuṇ samatthā bhaveyyāmī" ti patthanaṇ akāsi.

Tesu kira eko Pukkusāti kula-putto ahosi, eko Bāhiyo Dāruciyo, eko Tambadāthiko cora-ghātako, eko Suppabuddho kuṭṭhi. Iti imesaṇ catunnaṇ janānaṇ aneka-sate attabhāve sā yakkha-yoniyaṇ nibbattā gāvī hutvā jīvītā voropesi. Te ca tassa kammassa nissandena antarā-maraṇaṇ pāpuṇṇsu. Evaṇ Suppabuddhassa kuṭṭhissa sahasā maraṇaṇ jātaṇ. Tena vuttaṇ: *atha kho acira-pakkantaṇ—pe—voropesī* ti.

Atha sambahulā bhikkhū tassa kāla-kiriyaṇ Bhagavato ārocetvā abhisamparāyaṇ pucchiṇsu. Bhagavā vyākāsi. Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū* ti ādi. Tattha *tiṇṇaṇ saṇyojanānaṇ parikkhaya* ti, sakkāya-diṭṭhi vicikicchā silabbata-parāmāso ti imesaṇ tiṇṇaṇ bhava-bandhanānaṇ

¹ A. kaṇḍa-paṭīlito; C. kaṇḍuti-paṭipīlito.

² C. -niyena.

³ From DhA. ii, 35.

⁴ A, C, DhA. ṭhāne; C. vane.

samuccheda-vasena pahānā, *sotāpanno* ti, sotā-saṅkhātaṇ ariya-maggaṇ ādito panno. Vuttaṇ h' etaṇ: “‘Soto soto’ ti idaṇ, āvuso Sāriputto, vuccati. Katamo nu kho, āvuso, soto?” ti. “Ayam eva (hi bhante) ariyo aṭṭhangiko maggo” ti ādi (S. v, 347). *Avinipāta-dhammo* ti, vinipātanaṇ, vini-pāto. ‘N’ assa vinipāto dhammo’ ti, avinipāta-dhammo. Catusu apāyesu uppajjana-vasena apātana-sabhāvo ti attho. *Niyato* ti, dhamma-niyāmena samatta-niyāmena niyato. *Sambodhi-parāyano* ti, upari-maggattāya-saṅkhātā sambodhi: paraṇ ayaṇaṇ assa gati paṭisaraṇaṇ avassaṇ pattaḍḍhan ti, sambodhi-parāyano.

Eten’ assa *kā gati ko abhisamparāyo* ti pucchāya ‘bhaddakā¹ eva Suppabuddhassa gati, na pāpakā’ ti ayam attho dassito. Na pana tena sampattā gati ti. Tam pana pucchānusandhi-vasena pakāsetu-kāmo Dhammarājā ettakam eva abhāsi. Passati hi Bhagavā ‘mayā ettake kathite imissaṇ yeva parisatiṇ anusandhi-kusalo eko bhikkhu Suppabuddhassa kuṭṭhi-bhāvaṇ uddissa kapaṇa-bhāvāya kāraṇaṇ pucchissati. Ath’ āhaṇ tassa taṇ kāraṇaṇ tena pucchānusandhinā pakāsetvā desanaṇ niṭṭhāpessāmī’ ti. Ten’ ev’ āha: *Evaṇ vutte aññataro bhikkhū* ti ādiṇ. Tattha *hetū* ti, asādhāraṇa-kāraṇaṇ, sādha-raṇaṇ pana paccayo ti. Ayam etesaṇ viseso. *Yenā* ti, yena hetunā paccayena ca. *Bhūta-pubban* ti, jāta-pubbaṇ: atīte kāle nibbattaṇ: taṇ dassetuṇ *Suppabuddho* ti ādi vuttaṇ. Kadā pana bhūtan? ti.

Atīte² kira anuppanne Tathāgate Bārāṇasīyā sāmantaṭ ekasmiṇ gāme eka kula-dhītā khettaṇ rakkhati. Sā ekaṇ Pacceka-buddhaṇ disvā pasanna-cittā tassa pañcahi lājā-satehi saddhiṇ ekaṇ paduma-pupphaṇ datvā pañca-putta-satāni patthesi. Tasmiṇ yeva ca khaṇe pañca-satā miga-luddhakā Pacceka-buddhassa madhura-maṇsaṇ datvā, “etissa puttā bhaveyyāma, tumhehi sampatta-visesaṇ labheyyāmā” ti ca patthayiṇsu. Sā yāvatāyukaṇ tathavā devaloke nibbattā tato cutā ekasmiṇ jāta-ssare paduma-gabbhe nibbatti. Tam eko tāpaso disvā paṭijaggi. Tassā vicarantiyā paduddhāre

¹ C. bhaddikā . . . pāpikā.

² Cf. JA. iii, 299; DhA. ii, 36.

paduddhāre bhūmito padumāni vuṭṭhahanti. Eko vana-carako disvā Bārāṇasī-rañño ārocesi. Rājā naṇ ānetvā agga-mahesiṇ akāsi. Tassā kucchiyā gabbho saṇṭhāsi. Mahā-paduma-kumāro tassā kucchiyaṇ vasi, sesā gabbha-malaṇ nissāya nibbattā. Te vayappattā uyyāne paduma-sare kilantā ekekasmiṇ padume nisīditvā paripakka-ñāṇā saṅkhāresu khaya-vayaṇ paṭṭhapetvā pacceka-bodhiṇ pāpuṇṇsu. Tesāṇ byākaraṇa-gāthā ahosi

Saroruhāṇ¹ paduma-palāsa-pātrajaṇ²

Supupphitaṇ bhamara-gaṇ' ānukiṇṇaṇ

Aniccataṇ khaya-vayataṇ veditvā,

Eko care khagga-visāṇa-kappo ti.

Evaṇ pacceka-bodhiṇ abhisambuddhesu tesu pañcasu Pacceka-buddha-satesu abbhantaro Tagarasikhī nāma Pacceka-sambuddho Gandhamādana-pabbate Nandamūlaka-pabbhāre sattāhaṇ nirodha-samāpattiṇ samāpajjitvā, sattāhassa accayaena nirodhā vuṭṭhito³ ākāseṇa āgantvā, Isigili-pabbate otarivā, pubbaṇha-samayaṇ nivāsetvā, patta-cīvaraṇ ādāya, Rājagahaṇ piṇḍāya pāvisi. Tasmiṇ samaye Rājagahe eko seṭṭhi-putto mahatā parivāreṇa uyyāna-kilaṇ' atthaṇ nagarato nikkhamanto Tagara-sikhī-pacceka-buddhaṇ disvā, "Ko 'yaṇ bhaṇḍu cīvareṇa sarīraṇ pārupitvā gacchatī?" ti, *niṭṭhuhitvā apasabyaṇ*⁴ *katvā pakkāmi*. Tan sandhāya vuttaṇ: *Suppabuddho kuṭṭhī imasmiṇ yeva Rājagahe—pe—pakkāmi* ti.

Tattha *kvāyaṇ* ti, ko ayaṇ? Khuṇsana-vasena vadati. Ko c' āyaṇ ti pi pāli. *Kuṭṭhī* ti, akkuṭṭhaṇ⁵ yeva taṇ. Seṭṭhi taṇ kuṭṭha-rogaṇ akkosa-vatthūṇ pāpento vadati. *Kuṭṭhī-cīvareṇā*⁶ ti, kuṭṭhīnaṇ cīvareṇa. Yebhuyyena hi kuṭṭhino dhaṇsa-makasādi-paṭibāhaṇ' atthaṇ roga-paṭicchādan' atthaṇ

¹ Line 3 occurs at PvA. 275 (Pv. iv, 12); line 4 at SN. 35.

² C. palāsapatrajaṇ.

³ A. vuṭṭhāya.

⁴ St. apasabyāmato karitvā (cf. J.P.T.S. 1886, p. 127, Morris); W. apasabyato and niṭṭhuhitvā; DhA. ii, 36, niṭṭhuhitvā apavyāmaṇ (Skt. viyāma + apa, 'want of forbearance').

⁵ Cf. Sn. 702, akkuṭṭha-vandita = akkosa-vandana. A. taṇ kuṭṭhi yeva; C. akuṭṭhiṇ yeva.

⁶ Not in St. Comy's text apparently ran thus: kv' āyaṇ kuṭṭhi kuṭṭhī-cīvareṇa.

ca yaṇ vā taṇ vā pilotika-khaṇḍaṇ gahetvā pārupanti. Evam ayam pi ti dasseti. Paṇsukūla-cīvara-dharattā vā aggaḷāṇaṇ aneka-vaṇṇa-bhāvena kuṭṭhi-sarīra-sadiso ti hīlento kuṭṭhi-cīvarenā ti āha. *Niṭṭhubhivā* ti, khelaṇ pātetvā. *Apasabyaṇ karitvā*¹ ti, paṇḍitā tādisaṇ Pacceka-buddhaṇ disvā vanditvā padakkhiṇaṇ karonti. Ayam pana aviññutāya paribhavaṇ tassa sabyaṇ katvā. Attano apasabya-pakkhaṇ datvā² gato. Apabyāmato ti pi pāṭho.

Tassa kammassā ti, Tagarasikhimhi Pacceka-buddhe “kvā-yaṇ kuṭṭhi” ti hīletvā niṭṭhubhana-apasabya-karaṇa-vasena pavatta-pāpa-kammasa. *Niraye paccitthā*³ ti, niray’ agginā ḍayhittha: paccitvā niray’ agginā ti pi paṭhanti. *Tass’ eva kammassa vipāk’ āvasesenā* ti, yena kammena so niraye paṭi-sandhiṇ gaṇhi, na taṇ kammaṇ manussa-loke vipākaṇ deti. Yā pan’ assa nānā-khaṇikā cetanā tadā Pacceka-buddhe vip-paṭipajjana-vasena pavattā aparāpariyāya vedanīya-bhūtā, sā aparāpariya-vedanīyen’ eva puñña-kammena manussesu tihetuka-paṭisandhiyā dinnāya pavattiyaṇ kuṭṭhi-bhāvaṇ dāliddiya-parama-karuññaṭaṇ āpādesi. Taṇ sandhāya kamma-sabhāgatā-vasena ‘tass’ eva kammassa vipākāvasesenā’ ti vuttaṇ. Paravase pi hi loke tabbohāro diṭṭho, yathā taṇ ‘sā eva tittiriya’ ti Vedasākhajāta⁴ ti.

Ettāvatā *ko nu kho bhante hetū* ti, tena bhikkhunā puṭṭha-paṇhaṇ vissajjetvā, idāni tassa *kā gati ko abhisamparāyo* ti pubbe bhikkhūhi puṭṭha-paṇhe vissajjetuṇ so *Tathāgata-ppaveditaṇ dhamma-vinayan* ti ādi vuttaṇ. Tattha *Tathāgata-ppaveditaṇ* ti, Tathāgatena Bhagavatā desitaṇ akkhātaṇ pakāsitaṇ ti, Tathāgata-ppaveditaṇ. *Āgammā* ti, adhigantvā: nissāya ñatvā ‘Tathāgata-ppavedite dhamma-vinaye’ ti pi pāṭho. *Saddhaṇ samādiyi* ti, ‘Sammā-sambuddho Bhagavā: svākkhāto Bhagavatā dhammo: supaṭipanno Bhagavato sāvaka-saṅgho’ ti (M. i, 37; D. ii, etc.) ratana-ttaya-sannissaya-pubbabhāga-saddhañ c’ eva lokuttara-saddhañ cā ti duvidham

¹ C₂, apasabyāmato; A. apasabyāmakō taritvā.

² C. apasabya-pakkhe katvā; C₂ apasabyaṇ padakkhiṇaṇ katvā.

³ St. paccittha; W. paccittha.

⁴ A. *garbles the passage*. C₁ so eva tittiriyaṇi osadhāni ti (? ref. to Vishnu Purāṇa, iii, 5).

pi saddhaṇ sammā ādiyi, yathā na puna ādātābbā ti eva yāva bhava-kkhaṇḍaṇ gaṇhi. Attano citta-santāne uppādesī ti attho. *Sīlaṇ samādiyī* ti ādisu pi es' eva nayo. *Sīlaṇ* ti, pubba-bhāga-sīlena saddhiṇ magga-sīlaṇ phala-sīlaṇ ca. *Sutaṇ* ti, pariyatti-bāhu-saccaṇ paṭivedha-bāhu-saccaṇ cā ti duvidham pi sutaṇ, pariyatti-dhammā pi hi tena dhamma-savana-kāle sacca-paṭivedhāya sāvakehi yathā-laddha-ppakāraṇ sutā paricitā manas' ānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭi-viddhā ca honti. *Cāgaṇ* ti, paṭhama-magga-vajjha-kilesābhisaṅkhārāṇaṇ vossagga-saṅkhātāṇ cāgaṇ. Yena ariya-sāvakaṇ deyya-dhammesu mutta-cāgā¹ va honti payatapāṇī vossagga-ratā.¹ *Paññaṇ* ti, saddhiṇ vipassanā-paññaṇ magga-paññaṇ c' eva phala-paññaṇ ca. *Kāyassa bhedaṇ* ti,² upādiṇṇa-kkhandha-pariccāgā. *Param-maraṇā* ti, tad-anantaraṇ abhinibbatti-kkhandha-gaṇaṇ. Athavā kāyassa-bhedaṇ ti jīvit' indriyassa upacchedā, param-maraṇā ti cuticittato uddhaṇ. *Sugatiṇ saggaṇ lokan* ti pada-ttāyenaṇ pi devalokam eva vadati. So hi sampattinaṇ sobhanattā sundarā gatiṇ ti, sugatiṇ. Rupādīhi visesehi³ 'suṭṭhu aggo' ti, saggo. Sabba-kālaṇ sukham ev' ettha 'lokiyati lujjati' ti vā, loko ti vuccati.⁴ *Uppanno* ti, paṭi-sandhi-gaṇaṇ vasena upagato. *Sahabyatan* ti, saha-bhāvaṇ.⁵ Vacan' attho pana saha-byati pavattati vasatī ti vā, sahabyo: saha-ṭhāti saha-vāti vā, tassa bhāvo sahabyatā. *Atirocati* ti, atikkamma abhibhavitvā vā rocati virocati. *Vannaṇā* ti, rūpa-sampattiyaṇ. *Yasasā* ti, parivārena. So hi asuci-makkhitaṇ jajjaraṇ mattika-bhājanaṇ chaḍḍetvā aneka-ratana-vicittaṇ pabhassaraṇ raṇsi-jāla⁶-vinaddha-suddha-jambunada-bhājanaṇ gaṇhanto viya, vutta-ppakāraṇ kālebaraṇ idha nikkhipitvā,⁷ eka-citta-kkhaṇḍena yathā-vuttaṇ nibbattattā-bhāvaṇ mahatā parivārena saddhiṇ paṭilabhi ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ pāpānaṇ aparivajjane ca ādinavaṇ parivajjane ca ānisaṇsaṇ sabbākārato viditvā tadattha-vibhāvaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

¹ Cf. VM. 224.² From VM. 427.³ VM. visayehi.⁴ Cf. S. iv, 52 (lujjati ti tasmā loko ti vuccati). Cf. Expos. 63; Asl. 48.⁵ DA. 111.⁶ C₁ -māla-.⁷ A. iva nikkhamitvā.

Tass' āyaṇ saṅkhep' attho:—Yathā cakkhumā puriso *parak-kame* kāyika-viriye, *vijjamāne* sarīre sante, *visamānī* 'va papāt' ādiṭṭhānāni caṇḍa-bhāvena vā visamāni hatthi-assa-ahikukkura-go-rūpādāni saṇvega-ppatto¹ *parivajjaye* ti, evaṇ *jīvalokasmiṇ*, imasmiṇ satta-loke *paṇḍito* sappañño puriso tāya sappaññatāya attano hitaṇ jānanto, *pāpāni* lāmakāni duccharitāni parivajjeyya. Evaṇ hi yath' āyaṇ Suppabuddho Tagarasikhimhi Pacceka-buddhe pāpaṇ aparivajjetvā mahantaṇ anayabyasanaṇ āpajji, evam āpajjeyyā ti adhippāyo. Yathā va Suppabuddho kuṭṭhī mama dhamma-desanaṇ āgama idāni saṇvega-ppatto pāpāni parivajjento ulāra²-viseṣaṇ adhigañchi, evaṇ añño pi ulāraṇ viseṣ' ādhigamaṇ icchanto pāpāni parivajjeyyā ti adhippāyo.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *kumārakā* ti, taruṇa-puggalā. Ye subhāsita-dubbhāsitaṣṣa atthaṇ jānanti, te idha *kumārakā* ti adhippetā. Ime hi sattā jāta-divasato paṭṭhāya yāva pañca-dasa-vassakā *kumārakā* balā ti pavuccanti. Tato paraṇ vīsati vassāni yuvāno³ ti. *Macchake bādhentī* ti, magga-samīpe ekasmiṇ talāke nidāgha-kāle udake parikkhiṇe ninna-ṭṭhāne taṇ udakaṇ ussiñcitvā ussiñcitvā⁴ khuddaka⁴-macche gaṇhanti yeva hananti ca 'pacitvā khādissāmā' ti. *Ten' upasaṅkamī* ti, magga-gato thokaṇ apakkamitvā⁵ ṭhito. Tasmā 'upasaṅkamī' ti vadati. Te pana *kumārake* attani viṣṣāsaṇ jānetuṇ upasaṅkami. *Bhāyatha vo?* ti, ettha vo ti nipāta-mattaṇ. *Dukkhaṣṣā* ti, nissakke sāmi-vacanaṇ: dukkhaṣṣmā ti attho. *Appiyaṇ vo dukkhaṇ* ti, 'kiṇ tumhākaṇ sarīre uppajjanaka-dukkhaṇ appiyaṇ aniṭṭhaṇ' ti pucchati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, 'ime

¹ C. omits.

² C. udāra-.

³ A. yubbano.

⁴ A. udaka.

⁵ So A, but C. talākaṇ atikkamitvā.

sattā attano dukkhaṇ anicchantā eva hutvā, dukkha-hetuṇ paṭipajjantā attano taṇ icchantā eva nāma hontī' ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ*¹ ti, imaṇ pāpa-kiriyaṇa nisedhanaṇ ādinava-vibhāvanaṇ ca udānaṇ udānesi. Tass' attho:—'yadi tumhākaṇ sakalam āpāyikaṇ sugatiyaṇ ca app' āyukatā-manussa-dobhaggaṭṭādi-bheda-*dukkhaṇ appiyaṇ*, anittḥaṇ, yadi tumhe tato bhāyatha. *Āvi vā*, paresaṇ pākāṭa-bhāva-vasena apaṭicchannaṇ katvā kāyena vācāya vā pānātipātādi-ppabedhaṇ. *Yadi vā raho*, apākāṭa-bhāva-vasena paṭicchannaṇ katvā manodvāre eva abhijjhādi-ppabedhaṇ aṇu-mattam pi *pāpakaṇ*, lāmaka-kammaṇ, *mā kattha*, mā karittha. Atha pana taṇ pāpa-kammaṇ etarahi vā karoṭha āyatiṇ vā karissatha nirayādīsu catūsu apāyesu manussesu ca tassa phalabhūtaṇ dukkhaṇ ito vā etto vā palāyante 'amhe² nānubandhissatī' ti adhippāyena *upecca*,³ sañcicca palāyantaṇ⁴ pi tumhākaṇ, tato *mutti*, mokkho n' atthi. Gatikālādi-ppaccay' antara-samavāye vipaccati⁵ yevā' ti dasseti. Palāyante⁶ ti pi paṭhanti. Vutta-nayena yattha-katthaci gamane pakkamanaṇ satī ti attho. Ayaṇ ca attho

Na antalikkhe na samudda-majjhe

Na pabbatānaṇ vivaṇaṇ pavissa,

Na vijjati so jagati-ppadeso

Yattha tṭhito muñceyya pāpa-kammā ti (Dhp. 127)

imāya gāthāya dīpetabbo.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i t t h i t ā.

¹ The gāthās, except the first four words, are from S. i, 209, PV. ii, 7. St. prints wrongly (as W. notes). Cf. Netti, 131, where we have:

Sace bhāyatha dukkhassa sace vo dukkham appiyaṇ

Mā kattha pāpakaṇ kammaṇ āvi vā yadi vā raho:

Sace 'va pāpakaṇ kammaṇ karissatha karoṭha vā

Na vo dukkhā pamutyatthi (upacohāpi) palāyitaṇ.

² PvA. tumhe anubandh-.

³ At PvA. 103, *Dhammapāla* quotes as here and says of upaccha, upeccā ti pi pāli . . . sañcicca (i.e., eo consilio). But Sārattha-Pakāsini (ad S. i, 209) says: upacō pi, uppatitvā . . . sakuno viya.

⁴ So A, PvA, but C. palāyatam. ⁵ PvA. -vaye pana satī vipaccati.

⁶ C. palāyaneti pi. St. quotes the Comy. here with surprise.

5.

Pañcame,¹ *tadahū* ti, tasmiṇ ahaṇi, tasmiṇ divase. *Upasathe*² ti, ettha upavasanti etthā ti, uposatho. Upavasanti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasanti ti attho. Ayaṇ hi *uposatha*-saddo “aṭṭhanga-samannāgataṇ uposathaṇ upavasāmī” ti (A. iv, 248) ādisu sīle āgato: “uposatho vā pavāraṇā vā” ti (Vin. i, 174) ādisu pāṭimokkh’ uddesādi vinaya-kamme: “gopālak’ uposatho nigaṇṭh’ uposatho” ti (A. i, 205) ādisu upavāse: “uposatho (nāma) nāga-rājā” ti (D. ii, 174) ādisu paññattiyaṇ: “ajj’ uposatho paṇṇaraso” ti (Vin. i, 102) ādisu divase.

Idhā pi divase yeva daṭṭhabbo. Tasmā *tadah’ ūposathe* ti, tasmiṇ uposatha-divasa-bhūte ahaṇi ti attho. *Nisinno hoti* ti, mahābhikkhu-saṅgha-parivuto ovāda-pāṭimokkhaṇ uddisituṇ nisinno hoti. Nisajja pana bhikkhūnaṇ cittāni olokento ekaṇ dussīlaṇ puggalaṇ disvā, ‘sac’ āhaṇ imasmiṇ puggale idha nisinne yeva pāṭimokkhaṇ uddisissāmi sattadhā ‘ssa muddhaṇ phalissatī’ ti tasmiṇ anukampāya tuṇhī yeva ahosi. Ettha ca *uddhataṇ aruṇaṇ*³ ti aruṇ’ uggamaṇaṇ patvā, “uddisatu, bhante, Bhagavā bhikkhūnaṇ pāṭimokkhaṇ” ti thero Bhagavantaṇ pāṭimokkh’ uddesaṇ yāci.

Tasmiṇ kāle “na, bhikkhave, anuposathe uposatho katabbo” ti sikkhāpadassa apaññattattā. *Aparisuddhā, Ānanda, parisā* ti, tikkhattuṇ therena pāṭimokkh’ uddesassa yācitattā anuddesassa kāraṇaṇ kathento “asuka-puggalo aparisuddho” ti avatvā “aparisuddhā, Ānanda, parisā” ti āha. Kasmā pana Bhagavā tiyāma-rattiṇ tathā vitināmesi? Tato paṭṭhāya ovāda-pāṭimokkhaṇ anuddisitu-kāmo tassa vatthuṇ pākataṇ kātuṇ. *Addasā* ti, kathaṇ addasā? Attano ceto-pariyañānena tattha parisatiṇ bhikkhūnaṇ cittāni parijānanto tassa mogha-purisassa dussīlya-cittaṇ passi. Yasmā pana citte diṭṭhe taṇ-samaṅgi-puggalo diṭṭho nāma hoti, tasmā *addasā kko āyasmā Mahāmoggallāno taṇ puggalaṇ dussīlaṇ* ti ādi

¹ Cf. Vin. ii, 236; A. iv, 204.

² Cf. Pj. ii, 199 (Sn. 153); Vin. i, 104.

³ A. uddhantaṇ; Vin. uddhataṇ; Ang. uddhastāṇ.

vuttaṇ. Yath' eva hi anāgatesattasu divasesu pavattamānaṇ paresaṇ cittaṇ ceto-pariya-ñāṇa-lābhī pajānāti, evaṇ atīte pi ti. *Dussīlan* ti, nissīlaṇ. *Sīla-virahitan* ti attho. *Pāpa-dhamman* ti, dussīlattā eva hīṇ' ajjhāsayatāya lāmaca-sabbhāvaṇ. *Asuciṇ* ti, aparisuddhe hi kāya-kammādihi samannāgatattā na suciṇ *saṅkassara-samācāraṇ*¹ ti, kiñcid eva asāruppaṇ disvā idaṇ iminā kataṇ bhavissati: evaṇ paresaṇ āsaṅkaniyatāya saṅkāya-saritaḍḍa-samācāraṇ. Athavā kenacid eva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā, 'kin ti nu kho ime mayā kata-kammaṇ mantenti' ti attano yeva saṅkāya-saritaḍḍa-samācāraṇ. Lajjitabbatāya paṭicchādetabbassa kāraṇato paṭicchannaṇ kammantaṇ etassā ti, *paṭicchanna-kammantaṇ*: taṇ kucchita-samaṇa-vesadhāritāya na samaṇan ti, *assamaṇaṇ*: salāka-gaḥaṇādisu kittakā samaṇā ti ca ganaṇāya, 'aham pi samaṇo 'mhī' ti, micchā-paṭiññāya, *samaṇa-paṭiññāṇ*: aśeṭṭha-cariyāya,² *abrahmacāriṇ*: aññe sabrahma-cārīno sunivatthe supārute supattadhare gāma-nigamādisu piṇḍāya caritvā jīvikaṇ kappente disvā, abrahmacārī samāno sayam pi tādisena ākārena paṭipajjanto uposathādisu ca sandissanto 'aham pi brahmacārī' ti paṭiññāṇ dento viya hoti ti, *brahmacārī-paṭiññāṇ*: pūtinā kammena sīla-vipattiyā anto-anupaviṭṭhattā, *antopūtiṇ*: chahi-dvārehi rāgādīhi kilesa-vassanena tintattā, *avassutaṇ*: sañjāta-rāgādi-kacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca *kasambu-jātaṇ*. *Majjhe bhikkhu-saṅghassa nisinnan* ti, saṅgha-pariyāpanno viya bhikkhu-saṅghassa anto nisinnaṇ. *Diṭṭho 'sī* ti, ayam pana na pakatatto ti Bhagavatā diṭṭho asī, yasmā ca eva diṭṭho tasmā *n' atthi te* tava bhikkhūhi saddhiṇ ekakaminādi-*saṇvāso*. Yasmā pana so saṇvāso tava *n' atthi*, tasmā '*utthehi āvuso*' ti evam ettha pada-yojanā veditabbā.

Tatiyaṃ pi kho so puggalo tuṇhī aho ti, anekavāraṇ vatvā pi 'thero sayam eva nibbinno oramissati' ti vā 'idāni imesaṇ paṭipattiṇ paṭijānissāmi'³ ti vā adhippāyena tuṇhī aho. *Bāhāyaṇ gaḥetvā* ti, Bhagavatā mayā ca yathāvato diṭṭho yāva tatiyaṇ utthehi ti vutto na utthāti: idāni 'ssa nikkaḍ-

¹ Cf. A. ii, 239-40.

² A. -cārikaya; C. -cāritāya.

³ C. jānissāmi.

ḍhana-kālo, mā sanghassa uposath' antarāyo ahoṣī' ti bāhā-yaṇ aggahesi, tathā gahetvā *bahi dvāra-koṭṭhakā nikkhāmetvā* ti, dvāra-koṭṭhaka-sāto bahi-nikkhāmetvā. *Bahī* ti pana nikkhāmita-tṭhāna-dassanaṇ. Athavā bahi-dvāra-koṭṭhakā ti bahi-dvāra-koṭṭhakato pi nikkhāmetvā na anto-dvāra-koṭṭhakato. Evaṇ ubhayattha pi vihārato bahi-katvā ti attho. *Sūci-ghaṭikaṇ datvā* ti, aggala-sūciṇ upari-ghaṭikaṇ ca ādahitvā: suṭṭhutarāṇ thaketvā¹ ti attho. *Yāva bāhā-gahaṇā pi nāmā* ti, iminā 'aparissuddhā, Ānanda, parisā' ti vacanaṇ sutvā eva hi tena pakkamitabbaṇ siyā evaṇ apakkamitvā 'yāva bāhā-gahaṇā pi nāma so mogha-puriso āgameṣṣati'² ti acchariyam idan ti dasseti. Idam pi garaṇaṇ' acchariyam evā ti veditabbaṇ.

Atha Bhagavā cintesi: 'idāni bhikkhu-sangho abbuda-jāto. Aparissuddhā puggalā uposathaṇ āgacchanti, na ca Tathāgatā aparissuddhāya parisāya uposathaṇ uddisanti, anuddisante ca bhikkhu-sanghassa uposatho pacchijjati. Yan nūn' āhaṇ ito paṭṭhāya bhikkhūnaṇ yeva pāṭimokkh' uddesaṇ anujāney-yaṇ' ti. Evam pana cintetvā bhikkhūnaṇ yeva pāṭimokkh' uddesaṇ anujāni. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā—pe—pāṭimokkhaṇ uddiseyyāthā* ti. *Tattha na dān' āhaṇ* ti, idāni āhaṇ uposathaṇ na karissāmi, *pāṭimokkhaṇ na uddissāmi* ti paccekaṇ na-kārena sambandho. Duvidhaṇ hi pāṭimokkhaṇ, āṇā-pāṭimokkhaṇ ovāda-pāṭimokkhaṇ ti ca. Tesu 'suṇātu me, bhante' ti ādikaṇ āṇā-pāṭimokkhaṇ. Taṇ sāvakā eva uddisanti na Buddhā, ayaṇ anvaḍḍha-māsaṇ uddisiyati.

Khantī paramaṇ tapo, titikkhā, nibbānaṇ paramaṇ—pe
(Dhp. 184)

Sabba-pāpassa akaraṇaṇ, kusalass' ūpasampadā—pe
(Dhp. 183)

Anūpavādo, anūpaghāto, pāṭimokkhe ca saṇvaro—pe
Etaṇ Buddhāna-sāsanaṇ (Dhp. 185)

imā pana tisso gāthā ovāda-pāṭimokkhaṇ nāma. Taṇ Buddhā eva uddisanti na sāvakā, channam pi vassānaṇ accayena uddisanti. Digh' āyuka-Buddhānaṇ hi dharamāna-kāle ayam eva

¹ A. ṭhapetvā; St., Comy. suṭṭhu kavāṭaṇ thaketvā.

² St. āgameṣṣati.

pāṭimokkh' uddeso. App' āyuka-Buddhānaṃ pana paṭhamabodhiyam eva: tato paraṃ ittarō: tañ ca kho bhikkhū yeva uddisanti na Buddhā. Tasmā amhākam pi Bhagavā vīsativassa-mattaṃ ovāda-pāṭimokkhaṃ uddisitvā imaṃ antarāyaṃ disvā tato paraṃ na uddisi. *Atthānaṃ* ti, akāraṇaṃ. *Anavakāso* ti, tass' eva vevacanaṃ. Kāraṇaṃ hi yathā tiṭṭhati ettha phalaṃ tad-āyatta-vuṭṭhitāyā ti ṭhānaṃ ti vuccati. Evaṃ anavakāso ti pi vuccati. *Yan* ti kiriya parāmasanaṃ. Taṃ heṭṭhā vutta-nayena yojetabbaṃ.

Atth' ime, bhikkhave, mahāsamudde ti: ko anusandhi? Yvāyaṃ aparisuddhāya parisāya pāṭimokkhassa anuddeso vutto, so imasmiṃ dhamma-vinaye acchariyo abbhuto dhammo ti, taṃ aparehi sattahi acchariy' abbhuta-dhammehi saddhiṃ vibhajitvā dassetu-kāmo, paṭhamāṃ tava tesāṃ upamā-bhāvena mahāsamudde aṭṭha-acchariy' abbhuta-dhamme dassento Satthā 'aṭṭh' ime, bhikkhave, mahāsamudde' ti ādim āha. *Asurā* ti, pakati-devā viya na suranti na isanti na virocanti ti, asurā. Surā nāma devā, tesāṃ paṭipakkhā ti vā, asurā, Vepacitti Pahārādayo¹: tesāṃ bhavanaṃ Sinerussa heṭṭha-bhāge. Te tattha pavisantā nikkhamantā Sineru-pāde maṇḍapādi nimminitvā kilantā 'va abhiramanti. Tattha tesāṃ abhiratiyā ime guṇe disvā ti āha: *ye disvā disvā asurā mahā-samudde abhiramanti* ti: tattha *abhiramanti* ti, ratiṃ vindanti, anukañṭhamānā² vasanti ti attho.

Anupubba-ninno ti ādini sabbāni anupaṭipatiyā ninna-bhāvass' eva vevacanāni. *N' āyataken' eva papāto* ti, na chinnatato mahāsobbho viya ādito eva papāto. So hi tira-desato paṭṭhāya ekangula-dvangula-vidatthi ratana yaṭṭhi usabha aḍḍha-gāvuta gāvuta yojanādi-vasena gambhīro hutvā (gacchanto Sineru-pada-mūle caturāsīti yojane na sahassa gambhīro hutvā)³ ṭhito dasseti. *Ṭhita-dhammo* ti, ṭhita-sabbhāvo, avatṭhita-sabbhāvo. *Na matena kunapena saṃvasatī* ti, yena kenaci hatthi-assādinaṃ kaḷebarena saddhiṃ na vasati. *Tiraṃ pāpetī*⁴ ti, tiraṃ apaneti. *Thalaṃ ussādetī*⁵

¹ Cf. JA. i, 202-5; DhA. i, 278; D. ii, 259.

² C. anuggaṇhamānā.

³ A. adds the passage bracketed.

⁴ St. vāheti (v.l. pāpeti).

⁵ St. ussāreti; MSS. agree ussādeti.

ti, hatthena gahetvā viya vici-ppahāren' eva thale sañkhipati.

Gangā Yamunā ti, Anotatta-dahassa dakkhiṇa-mukhato nikkhanta-nadī pañca-dhārā hutvā pavatta-tṭhāne Gangā ti ādinā pañcadhā-saṅkhaṇ gatā. Tatrāyaṇ imāsaṇ nadinaṇ ādito paṭṭhāya uppatti-kathā. Ayaṇ hi Jambu-dīpo¹ dasa-sahassa-yojana-parimāṇo: tattha catu-sahassa-yojana-ppamāṇo padeso udakena ajjhotthato samuddo ti saṅkhaṇ gato, tisahassa-yojana-ppamāṇe manussā vasanti. Tisahassa-yojana-ppamāṇo Himavā patitṭhito, Ubbedhena pañca-yojana-satiko caturāsīti-kūṭa-sahassa-paṭimaṇḍito samantato sandamāna-pañca-sata-nadī-vicitto, yattha āyāmena vitthārena gambhīratāya ca paññāsa²-yojana-ppamāṇo diyaḍḍha-yojana-sata-parimaṇḍalo Anotatta-daho Kaṇṇamuṇḍa-daho Rathamāra-daho Chaddanta-daho Kuṇāla-daho Mandākini-daho Siha-ppapāta-daho ti satta-mahāsārā patitṭhitā. Tesu Anotatta-daho Sudassana-kūṭaṇ Citta-kūṭaṇ Kāla-kūṭaṇ Gandhamādana-kūṭaṇ Kelāsa-kūṭaṇ ti imehi pañcahi pabbata-kūṭehi parikkhitto. Tattha Sudassana-kūṭaṇ sovaṇṇa-mayaṇ tiyojana³-satubbedhaṇ anto-kāka⁴-mukha-saṇṭhānaṇ, tam eva saraṇ paṭicchādetvā ṭhitaṇ, Cittakūṭaṇ satta⁵-ratana-mayaṇ, Kālakūṭaṇ añjana-mayaṇ, Gandhamādana-kūṭaṇ sānu⁶-mayaṇ, abbhantare mugga-vaṇṇaṇ, mūla-gandho sāra-gandho pheggu-gandho taca-gandho papatīkā-gandho rasa-gandho puppha-gandho phala-gandho patta-gandho gandha-gandho ti, imehi dasahi gandhehi ussannaṇ⁷ nāna-ppakāra osadha-sañchannaṇ kāla-pakkhe uposatha-divase ādittaṇ viya angāraṇ⁸ pajjalantaṇ tiṭṭhati. Kelāsakūṭaṇ rajata-mayaṇ. Sabbāni c' etāni Sudassanaena samān' ubbedha-saṇṭhānāni tam eva saraṇ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tattha dev' ānubhāvena nāg' ānubhāvena ca devo⁹ vassati, nadiyo ca sandanti. Taṇ sabbam pi udakaṇ Anotattam eva pavisati. Candima-suriyā dak-

¹ From PJ. ii, 437.

² PJ. paññāsa-paññāsa-yojanā . . . diyaḍḍha-. Cf. PJ. ii, 407.

³ PJ. dviyojana.

⁴ PJ. antovankaṇ kāka-.

⁵ PJ. sabba-.

⁶ So A, PJ, but C. māsāra.

⁷ PJ. omits mūla-ussannaṇ.

⁸ A, C. agāraṇ; PJ, S. ii, 3, angāraṇ

⁹ PJ. cavassanti.

khinena vā uttarena vā gacchantā pabbat' antarena tattha obhāsaṃ karonti, ujukaṃ gacchantā na karonti, ten' ev' assa Anotattan ti saṅkhā udapādi.

Tattha manohara-pada-silātalāni¹ nimmaccha-kacchapāni phalika-sadisāni nimmal' ūdakāni tad-upabhoga-sattānaṃ² kamma-nimmitān' eva³ nahāna-titthāni ca honti, yattha Buddha-pacceka-buddhā iddhimanto sāvakā isayo pi nahānādāni karonti, deva-yakkhādayo ca udaka-kīlaṃ kīlanti.⁴ Tassa catusu passesu Sihamukhaṃ Hatthimukhaṃ Assamukhaṃ Usabhamukhaṃ ti cattāri udaka-nikkhamana⁵-mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sihamukhena nikkhanta-nadī-tīre sīhā⁶ bahutarā honti. Tathā hatthi-mukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthima-disato nikkhanta-nadī Anotattaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma⁷ pācīna-Himavanten' eva amanussa-pathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchima-disato uttara-disato ca nikkhanta-nadiyo pi tatth' eva padakkhiṇaṃ katvā pacchima-Himavanten' eva uttara-Himavanten' eva ca amanussa-pathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhina-disato nikkhanta-nadī pana⁸ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhinena ujukaṃ pāsāṇa-piṭṭhen' eva saṭṭhi yojanāni gantvā pabbataṃ paharitvā utṭhāya parikkhepena⁹ tigāvuta-ppamāṇa-udaka-dhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gantvā Tiyaggale nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udaka-dhārā-vegena bhinno, tattha paññāsa-yojana-ppamāṇā Tiyaggalā nāma mahāpokkharāṇi jātā. Pokkharāṇiyā kūlaṃ bhinditvā, pāsāṇaṃ pavisitvā, saṭṭhi yojanāni gantvā, tato ghana-paṭhaviṃ bhinditvā, ummaggena saṭṭhi yojanāni gantvā, Vijjhaṃ¹⁰ nāma tiraccha¹¹-pabbataṃ paharitvā, hattha-tale pañcangula¹².

¹ A. manoharaṃ-silātalāni; C. ratana-maya-manuñña-sopāna-silātalāni; PJ. manohara-pada-silāni nimmaccha-.

² A. omits.

³ C. kamma-nibbattān' eva.

⁴ PJ. uyyāna-kīlaṃ.

⁵ PJ. omits ud- nik-.

⁶ C. kesara-sīhā.

⁷ A. anukammaṃ; C₂ anokkamma; PJ. anupagamma.

⁸ C. pana taṃ.

⁹ PJ. pariṇāhena.

¹⁰ So A, PJ, C₁, ₃, but C. Viñjhaṃ.

¹¹ A, C. tiracchāna-.

¹² C. -anguli-.

sadisā pañca-dhārā hutvā pavattati. Sā tikkhattuṇ Anotattaṇ padakkhiṇaṇ katvā, gata-tthāne Āvaṭṭa-gangā ti vuccati. Ujukaṇ pāsāṇa-piṭṭhena saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Kaṇha-gangā ti, Tiyaggala-pāsāṇe paññāsa yojan' okāse tthitā Tiyaggala-pokkharāṇi ti, kūlaṇ bhinditvā, pāsāṇaṇ pavasitvā, saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Bahala-gangā ti, ummaggena saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Ummagga-gangā ti vuccati.¹ Vijjhaṇ nāma tiraccha-pabbataṇ paharitvā, pañca-dhārā hutvā, pavatta-tthāne Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū² Mahi ti pañcadhā saṅkhaṇ gatā.³ Evam etā pañca mahā-nadiyo Himavantato pavattanti ti veditabbā.

Tattha *nadī*⁴ ti ādikaṇ gottaṇ. *Gangā Yamunā* ti ādikaṇ nāmaṇ. *Savantiyo* ti, yā kāci sandamānā gacchantiyo mahā-nadiyo vā kunnadiyo vā. *Appenti* ti, alliyanti osaranti. *Dhārā* ti, udaka-dhārā. *Pūrattaṇ* ti, puṇṇa-bhāvo. Mahā-samuddassa hi ayaṇ dhammatā: 'Imasmiṇ kāle devo mando jāto, jāla-kkhipādini ādāya maccha-kacchape gaṇhissāmā' ti vā, 'imasmiṇ kāle atimahanti vuṭṭhi, na labhissāma nu kho piṭṭhi-pāsāṇa-tthānaṇ' ti vā, taṇ na sakkā vattuṇ. Paṭhama-kappika-kālato paṭṭhāya hi yaṇ vassitvā Sineru-velaṇ āhacca udakaṇ tthitaṇ. Tato ekangula-mattam pi udakaṇ n' eva heṭṭhā otarati, na uddhaṇ uttarati.⁵

Ekaraso ti, asambhinna-raso. *Muttā*⁶ ti, khuddaka-mahanta-vaṭṭa-dighādi-bhedā aneka-vidhā muttā. *Maṇi* ti, ratta-nīlādi-bhedo aneka-vidho maṇi. *Veluriyo* ti, vaṇsa-vaṇṇa-sirisā-puppha-vaṇṇādi-saṇṭhānato aneka-vidho. *Saṅkha* ti, dakkhiṇāvatta-tamba⁷-kucchika-dhamana-saṅkhādi-bhedo aneka-vidho. *Silā* ti, seta-kāla-mugga-vaṇṇādibhedā aneka-vidhā. *Pavāḷaṇ* ti, khuddaka-mahanta-manda-ratta-ghana-rattādibhedāṇ aneka-vidhaṇ. *Lohitankaṇ* ti, paduma-rāgādibhedāṇ aneka-vidhaṇ. *Masāragallam* pana kabara-citta⁸-phalikaṇ ti pavadanti.

¹ PJ. *repeats* vuccati *after each* ti-.

² St. *omits*.

³ PJ. *vuccati*.

⁴ St. *omits* nadī *and names*.

⁵ A. *uggirati*.

⁶ *For lists of gems cf. Vin. ii (Cull.) ix, i, 3; A, iv, 199; UdA. supra, p. 103; MP. 118; VvA. 110, 304.*

⁷ A, C₁ *tamba*-.; C. *āvatta*.

⁸ A. *maniratta*-..

Mahataṇ bhūtānaṇ ti, mahantānaṇ sattānaṇ. *Timi-timingala-timitimingalā*¹ ti, tisso maccha-jātiyo. *Timiṇ-gilana-samatthā timingilā* ti: timiṇ ca timingalaṇ ca gilana-samatthā timitimingalā² ti vadanti. *Nāgā* ti, ummī-piṭṭhi-vāsino pi vimān' aṭṭhaka-nāgā pi.

Evam eva kho ti, kiñcāpi Satthā imasmiṇ dhamma-vinaye solasa pi battiṇsa pi tato bhiyyo pi acchariy' abbhuta-dhamme vibhajitvā dassetuṇ sakkoti, tadā upamā-bhāvena pana gahitānaṇ atthānaṇ anurūpa-vasena aṭṭh' eva te upametabba-dhamme vibhajitvā dassento *evam eva kho, bhikkhave, imasmiṇ dhamma-vinaye acchariy' abbhuta-dhammā* ti ādim āha.

Tattha *anupubba-sikkhāya*³ tisso sikkhā gahitā, *anupubba-kiriyāya* terasa dhuta-dhammā, *anupubba-paṭipadāya* satta-anupassanā aṭṭhārasa-mahāvipassanā aṭṭha-tiṇsa ārammaṇa-vibhattiyo satta-tiṇsa-bodhipakkhiya-dhammā ca gahitā. *N' āyataken' eva aññā-paṭivedho* ti, maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṇ viya ādito 'va sīla-pūranādī ti akatvā arahatta-paṭivedho nāma n' atthi, paṭipāṭiyā pana sīla-samādhi-paṇṇāyo pūretvā 'va arahatt' uppatti ti attho.

Mama sāvakā ti, sotāpannādike ariya-puggale sandhāya vadati. *Na saṇvasatī* ti, uposatha-kammādi-vasena saṇvāsaṇ na ca karoti. *Ukkhipatī* ti, apaneti. *Ārakā vā* ti, dure yeva.

Na tena nibbāna-dhātuyā unattaṇ vā pūrattaṇ vā ti, asaṅkheyye pi mahā-kappe Buddhesu anuppajjantesu ekasatto pi parinibbātuṇ⁴ na sakkoti. Tadā pi tucchā nibbāna-dhātū ti na sakkā vattuṇ. Buddhatta-kāle pana ekekasmiṇ samāgame asaṅkheyyā pi sattā amataṇ ārādhenti. Tadā pi na sakkā vattuṇ pūrā nibbāna-dhātū ti.

Vimutti-raso ti, kilesehi vimuccana-raso. Sabbā hi sāsana-sampatti yava-d-eva anupādāya āsavehi cittassa vimuttiyā hoti.

Ratanānī ti, rata-janan' aṭṭhena ratanāni. Satipaṭṭhānād-ayo hi bhāviyamānā pubba-bhāge pi anappakaṇ pīti-pāmoj-jaṇ nibbattenti, pag' eva aparabhāge. Vuttaṇ h' etaṇ:

¹ C. timingalādikā; St. timirapingalo; A, W, Vin. 238, *as above*.

² C. timirapinagalā.

³ St. sikkhā . . . kiriyā . . . paṭipadā.

⁴ A. nibbāpetuṇ.

Yato yato sammāsati khandhānaṃ udayabbayaṃ
Labhati pīti-pāmojjaṃ amataṃ taṃ vijānatan ti

(Dhp. 374)

Lokiya-ratana-nimittaṃ pana pīti-pāmojjaṃ na tassa kalabhā-
gam pi agghatī ti ayam attho heṭṭhā dassito eva. Api ca
Cittikataṃ¹ mahagghaṃ ca atulaṃ dullabha-dassanaṃ
Anoma-satta-paribhogaṃ ratanaṃ ti pavuccatī² ti

(KhpA. 170)

Yadi ca cittikatādi-bhāvena ratanaṃ nāma hoti satipaṭṭhānā-
dinaṃ yeva bhūtato ratana-bhāvo, bodhi-pakkhiya-dhammā-
naṃ hi so ānubhāvo yaṃ sāvaka sāvaka-pārami-ñānaṃ Pacceka-
buddhā pacceka-bodhi-ñānaṃ Sammā-sambuddhā sammā-
sambodhiṃ adhigacchantī ti āsanna-kāraṇattā paramparā-
kāraṇaṃ hi dānādi upanissayo ti evaṃ rati-janaṃ' atthena
cittikatādi-atthena ca ratana-bhāvo bodhi-pakkhiya-dham-
mānaṃ sātissayo. Tena vuttaṃ: *tatr' imāni ratanāni . . .
seyyath' idaṃ : cattāro satipaṭṭhānā* ti ādi.

Tattha ārammaṇe okkhanditvā³ upaṭṭhān' aṭṭhena paṭ-
ṭhānaṃ. Sati yeva paṭṭhānaṃ, satipaṭṭhānaṃ: ārammaṇassa
pana kāyādi-vasena catubbidhattā vuttaṃ *cattāro satipaṭṭhānā*
ti. Tattha hi kāya-vedanā-citta-dhammesu subha-sukha-
nicca-atta-saññānaṃ pahānato, asubha-dukkh' ānicc' ānat-
tānaṃ gahanato pan' esaṃ kāy' ānupassanādi-bhāvo vibhatto.
Sammā padahanti etena sayaṃ vā sammā padahati pasatthā
sundarā vā padahanan ti, *sammappadhānaṃ*. Puggalassa vā
samma-d-eva padhāna-bhāva-karaṇato sammappadhānaṃ,
viriyass' etaṃ adhivacanaṃ.⁴ Tam pi anuppann' uppannānaṃ
akusalānaṃ anuppādana-pahāna-vasena anuppann' uppan-
nānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādana-bhāvana-vasena ca
catubbidhattā vuttaṃ *cattāro sammappadhānā* ti. Ijjhatī ti,
iddhi: samijjhatī, nippajjati ti attho. Ijjhanti vā etāya sattā
iddhā vuḍḍhā ukkaṇsa-gatā honti ti, *iddhi*.⁵ Iti paṭhamena
atthena *iddhi* yeva, pādo ti *iddhi-pādo*: *iddhi-kotṭhāso* ti

¹ C. citti.

² PJ. tena vuccati.

³ Cf. MA. 238 (*Comy. on Satip. Sutta. of M. i*) (upaṭṭhāti, okkhan-
ditvā pakkhanditvā pavattati ti attho). A. okkhanditvā; C. pakkhan-
ditvā. *Tika to MA.* okkantitvā.

⁴ Cf. VM. 679.

⁵ VM. 378, 385.

attho. Dutiyena atthena iddhiyā pāḍopāyo¹ patitṭhā adhi-gam' upāyo ti, iddhi-pādo. Tena hi upar' upari-visesa-saṅkhā-taṇ iddhiṇ paḍanti² pāpūnanti, svāyaṇ iddhi-pādo yasmā cchandālike cattāro adhipatidhamme dhure jetṭhakaṇ katvā nibbattiyaṭi, tasmā vuttaṇ cattāro iddhi-pāḍā ti.

Pañc' indriyānī ti, saddhādīni pañca indriyāni. Tattha assaddhiyaṇ abhibhavitvā adhimokkha-lakkhaṇe ind' aṭṭhaṇ karotī ti,³ saddhā-indriyaṇ. Kosajjaṇ abhibhavitvā pagga-halakkhaṇe, pamādaṇ abhibhavitvā upaṭṭhāna-lakkhaṇe, vik-khepaṇ abhibhavitvā avikkhepa-lakkhaṇe, aññāṇaṇ abhibha-vitvā dassana-lakkhaṇe, indaṭṭhaṇ karotī ti, paññā-indri-yaṇ. Tāni yeva assaddhiyādihi anabhibhavanīyato akampi'y' aṭṭhena sampayutta-dhammesu thira-bhāvena balāni ti veditabbāni.

Satta bojjhaṅgā ti,⁴ bodhiyā bodhissa vā angā ti, bojjhaṅgā. Yā hi esā dhamma-sāmaggi lokuttara-magga-kkhaṇe uppajjati tāya līn' uddhacca patitṭhān' āyuhana-kāma-sukhatta-kila-math' ānuyoga-uccheda-sassat' ābhinivesādīnaṇ anekesaṇ upaddavānaṇ paṭipakkha-bhūtāya sati-dhammavicaya-viriya-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhā-saṅkhātāya dhamma-sāmag-giyā ariya-sāvako bujjhati, kilesa-niddāya vuṭṭhahati, cattāri vā ariya-saccāni paṭivijjhati, nibbānam eva vā sacchikarotī ti, *bodhī* ti vuccati. Tassā dhamma-sāmaggi-saṅkhātāya bodhiyā angā ti pi bojjhaṅgā, jhānanga-maggangādayo viya. Yo p' esa yathā⁵-vutta-ppakārāya etāya⁵ dhamma-sāmaggiya bujjhatī ti katvā ariya-sāvako bodhī ti vuccati, tassa bodhissa angā ti pi bojjhaṅgā, senanga-rathangādayo viya. Ten' āhu *Porāṇā*: "Bujjhanakassa puggalassa angā ti vā bojjhaṅgā ti. . . . Bodhāya saṇvattantī ti, bojjhaṅgā" ti (Pṭs. ii, 115) ādinā nayena pi bojjhaṅgānaṇ bojjhang' attho veditabbo.

Ariyo aṭṭhangiko maggo ti, taṇ taṇ magga-vajjha-kilesehi ārakattā ariya-bhāva-karattā ariya-bala⁶-paṭilābha-karattā ca, ariyo. Sammā-diṭṭhi-ādīni aṭṭh' angāni assā ti aṭṭha angāni yeva vā, aṭṭhangiko. Kilese mārento gacchatī, nibbān'

¹ C. omits opayo.

² A. pattanti.

³ A, C₂, 3 kareti.

⁴ This para. from MA. 83, 289.

⁵ C. omits.

⁶ A, C₂, 3 phala-

atthikehi maggiyati sayañ vā maggatī ti, maggo ti. Evam etesañ sati-paṭṭhānādinañ attha-vibhāgo veditabbo.

Sotāpanno ti, magga-saṅkhāta-sotam-āpajjitvā pāpunītvā t̥hito sotāpatti-phal'aṭṭho ti attho. *Sotāpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipanno* ti, sotāpatti-phalassa attano paccakkha-karaṇāya paṭipajjamāno, paṭhama-magg' aṭṭho. So aṭṭha-mako¹ ti vuccati. *Sakadāgāmī* ti, saki-d-eva imañ lokañ paṭisandhi-gahaṇa-vasena āgamana-sīlo, dutiya-phal' aṭṭho. *Anāgāmī* ti, paṭisandhi-gahaṇa-vasena kāma-lokañ anāgamana-sīlo, tatiya-phal' aṭṭho. Yo pana saddhānusārī dhamm' ānusārī eka-bījī² ti evamādiko ariya-puggala-vibhāgo, so etesañ yeva pabhedo ti. Sesañ vutta-nayam eva.

Etam atthañ viditvā ti, etam attano dhamma-vinaye mata-kunapa-sadisena dussīla-puggalena saddhiñ saṇvās' ābhāva-saṅkhātañ atthañ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ asaṇvās' āraha-saṇvās' āraha-vibhāga-kāraṇa-paridīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *channam ativassatī*³ ti, āpattiñ āpajjitvā paṭicchādetto aññañ navañ āpattiñ āpajjati, tato parañ tato paran ti evaṇ āpatti-vassañ kilesa-vassañ ativiya vassati. *Vivaṭaṇ n' ativassatī* ti, āpattiñ āpanno apaṭicchādetvā vivaranto sabrahmacārīnañ pakāsento yathā-dhammañ paṭikaronto desento vuṭṭhahanto aññañ āpattiñ n' āpajjati, ten' assa vivaṭaṇ puna āpatti-vassañ kilesa-vassañ na vassati. Yasmā ca etad eva tasmā *channañ* chāditañ, āpattiñ *vivaretha*, *pakāsetha*. *Evaṇ taṇ n' ativassatī* ti, evaṇ sante taṇ āpatti-āpajjanakañ āpanna-puggalañ attabhāvañ ativijjhītvā kilesa-vassanena na vassati na temeti. Evam eva kilesehi anavassuto parisuddhasīlo samāhito hutvā vipassanañ paṭṭhapetvā sammāsanto anukkamena nibbānañ pāpunāti ti adhippāyo.

P a ñ c a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ Cf. VM. 11.

² A. i, 233.

³ Vin. ii, 240; Thag. 447; PJ. ii (on Sn. 10) 31; AngA. on A. i, 24. Cf. Dh. 13-4.

6.

Chaṭṭhe,¹ *Avantīsū* ti, *Avanti-ratthe*. *Kuraraghare* ti, evaṇ nāmake nagare. *Papāte pabbate*² ti, papāte nāmake pabbate. Pavatte ti pi paṭhanti. *Soṇo*³ *upāsako kuṭikanṇo* ti, nāmena Soṇo nāma tihi saraṇa-gamanehi upāsaka-bhāva-paṭivedanena upāsako. Koṭi-agghanakassa kaṇṇa⁴-pilandhanassa dhāranena Koṭikanṇo ti ca vattabbo Kuṭi-kaṇṇo ti ca. Evaṇ abhiññāto Sukumāro Soṇo ti adhippāyo. Ayaṇ hi āyasmato Mahākaccānassa⁵ santike dhammaṇ sutvā sāsane abhippasanno saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhito, papāte pabbate chāy' udaka-sampanne thāne vihāraṇ kāretvā, therāṇ tattha vasāpetvā, catuhi paccayehi upaṭṭhāti. Tena vuttaṇ: *āyasmato Mahākaccānassa upaṭṭhāko hoti* ti. So kālena kālaṇ therassa upaṭṭhānaṇ gacchati. Thero tassa dhammaṇ deseti, tena⁶ saṇvega-bahulo dhamma-cariyāya ussāha-jāto viharati. So ekadā satthena saddhiṇ vāṇijj' atthāya Ujjenīṇ gacchanto antarāmagge aṭaviyaṇ satthe nivīṭṭhe rattiyaṇ janasambādhabhayena ekamantaṇ apakkamma niddaṇ upagañchi. Sattho paccūsa-velāyaṇ vuṭṭhāya gato: na eko pi Soṇaṇ pabodhesi: sabbe pi asaritvā agamaṇsu. So pabhātāya rattiyā pabujjhitvā vuṭṭhāya kañci apassanto satthen' eva gata-maggaṇ gahetvā, sīgha sīghaṇ gacchanto ekaṇ vaṭa-rukkaṇ upagañchi. Tatth' addasā ekaṇ mahā-kāyaṇ⁷ virūpa-dassanaṇ gacchantāṇ purisaṇ aṭṭhito muttāni⁸ attano maṇṣāni sayam eva khādantaṇ. Disvāna "ko 'si tvaṇ?" ti pucchi. "Peto 'smi, bhante" ti. "Kasmā evaṇ karosī?" ti. "Attano pubba-kammenā" ti. "Kim pana taṇ kamma-katan?" ti. "Ahaṇ pubbe Bhārakaccha-nagara-vāsī kūṭa-vāṇijo hutvā paresaṇ santakaṇ vañcetvā khādiṇ, samaṇe ca bhikkhāya upagate 'tumahākaṇ maṇsaṇ khādathā' ti akkosīṇ. Tena kammena etarahi imaṇ dukkaṇ anubhavāmī" ti.

¹ Vin. i, 194; AngA. 237.

² So Vin, S. iii, 9, C, but St. pavatte pabbate. A. pavattatabbate ti pavatta nāmake. Vin. has these as v.l. and papatake pabbate.

³ A. i, 24; Thag. 365; Dhpa. iv, 101.

⁴ C. omits.

⁵ St., Vin. and texts Kaccāna. A., C. Kaccāyana here, but lower Kaccāna.

⁶ C. na.

⁷ C. vikāraṇ.

⁸ A. mukkāni.

Taṇ sutvā Soṇo ativiya saṇvegaṇ paṭilabhi. Tato paraṇ gacchanto mukhato paggharita-kāla-lohite dve peta-dārake passitvā tath' eva pucchi. Te pi 'ssa attano kammaṇ kathe-suṇ. Te kira Bhārukaccha-nagare dāraka-kāle bhaṇḍa-vāṇijjāya jīvikaṇ kappentā, attano mātari khīṇāsave niman-tetvā bhojentiyaṇ gehaṇ gantvā " amhākaṇ santakaṇ kasmā samaṇānaṇ desi? Tayā dinnāṇ bhojanaṇ bhuñjaka¹-sama-nānaṇ mukhato kāla-lohitaṇ paggharatū " ti akkosinṇsu. Tena kammena niraye paccitvā tassa vipākāvasesena peta-yoniyaṇ nibbattitvā tadā imaṇ dukkhaṇ anubhavanti.

Tam pi sutvā Soṇo ativiya saṇvega-jāto ahosi. So Ujjeniṇ gantvā taṇ karaṇiyaṇ tīretvā kula-gharaṇ paccāgato therāṇ upasaṇkamitvā kata-paṭisanthāro therassa tam atthaṇ ārocesi. Thero pi 'ssa pavatti-nivattiṇ² sutvā ādinavānisaṇse vibhā-vento dhammaṇ desesi. So therāṇ vanditvā, gehaṇ gato sāyamāsaṇ bhuñjitvā, sayanaṇ upagato thokaṇ yeva niddā-yitvā, pabujjhivā sayana-tale nisajja yathā-suta-dhammaṇ paccavekkhituṇ āraddho. Tassa taṇ dhammaṇ paccavekk-hato te ca petatta-bhāve anussarato saṇsāra-dukkhaṇ ativiya bhayānakaṇ hutvā upaṭṭhāsi. Pabbajjāya cittaṇ nami. So vibhātāya rattiyā sarīra-paṭijagganaṇ katvā therāṇ upasaṇ-kamitvā attano ajjhāsaṇ ārocetvā pabbajjaṇ yāci. Tena vuttaṇ: *atha kho Soṇassa upāsakassa Kuṭīkannassa rahogata-ssa—pe—pabbājetu maṇ, bhante, Mahākaccāno ti.*

Tattha yathā yathā ti ādinaṇ padānaṇ ayaṇ saṇkhep'attho:—yena yena ākārena Mahākaccāno dhammaṇ deseti ācikkhati paññāpeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti pakāseti, tena tena me upaparikkhato evaṇ hoti:—yad'etaṇ sikkhatta-yaṇ³ brahmacariyaṇ ekam pi divasaṇ akkhaṇḍaṇ katvā cari-maka-cittaṇ pāpetabba⁴tāya: *ekanta-paripunnāṇ* ekadivasam pi kilesa-malena amalinaṇ katvā carimaka-cittaṇ pāpetabba-tāya: *ekanta-parisuddhaṇ saṇkhalikkhitaṇ* ti, likhita-saṇkha-sadisaṇ vā dhota-saṇkha-sappaṭibhāgaṇ: caritabbaṇ idaṇ

¹ C. bhuñjana.

² A. pavatti-nivattinṇsu; C₁ pavatti nivattisū niyamādibhedāṇ; C. pavattiṇ sutvā.

³ Cf. VM. 274 (ādhisīla-citta-paññā).

na sukaraṇ: *agāraṇ ajjhāvasatā*, *agāra-majjhe vasantena ekanta-paripunnāṇ*—pe—*caritūṇ*: *yaṇ nūn' āhaṇ* *kese c' eva massūni ca ohāretvā¹ voropetvā kāsāya-ratta²-pītāni kāsāyāni*, *brahma-cariyaṇ carantānaṇ anucchavikāni vatthāni acchādetvā*, *nivāsetvā c' eva pārūpitvā ca*, *agārasmā nikkhamitvā*, *anagāriyaṇ pabbajeyyaṇ*: *yasmā agārassa hitaṇ kasi-vanijjādikammaṇ agāriyaṇ ti vuccati*, *tañ ca pabbajjāya n' atthi*, *tasmā pabbajjā anagāriyaṇ nāma: tattha anagāriyaṇ pabbajjaṇ pabbajeyyaṇ*, *upagaccheyyaṇ paṭipajjeyyaṇ ti attho*. *Evaṇ attanā raho-parivitakkitaṇ Soṇo upāsako therassa ārocetvā*, *taṇ paṭipajjitu-kāmo pabbājetha maṇ*, *bhante, ayyo Mahākaccāno ti āha*.

Thero pana tāv' assa ñāṇa-paripākaṇ kathan ti upadhāretvā, ñāṇa-paripākaṇ āgamayamāno, *dukkaraṇ kho* ti ādinā pabbajjā-chandaṇ nivāresi. Tattha *ekabhattan* ti, “ekabhattiko hoti ratt' ūparato virato vikāla-bhojanā” ti (A. i, 212) evaṇ vutta-vikāla-bhojana-viratiṇ sandhāya vadati. *Ekaseyyan* ti, adutiya-seyyaṇ: ettha ca seyyā-sīsena ‘eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati’ ti ādinā nayena vuttesu catūsu iriyā-pathesu kāya-vivekaṇ dīpeti, na ekākinā hutvā sayana-mattaṇ. *Brahmacariyan* ti, methuna-virati-brahma-cariyaṇ sikkhattayānuyoga³-saṅkhātāṇ sāsana⁴-brahmacariyaṇ vā. *Inghā* ti, codan' atthe nipāto. *Tatth' evā* ti, gehe yeva. *Buddha-sāsanaṇ anuyuñjā* ti, nicca-sīla-uposatha-sīlādibhedaṇ pañcanga-aṭṭhanga-dasanga-sīlaṇ tad-anurūpaṇ ca samādhi-paññābhāvanaṇ anuyuñja. Etaṇ hi upāsakena pubba-bhāge anuyuñjitabbaṇ Buddha-sāsanaṇ nāma. Ten' āha *kāla-yuttaṇ ekabhattan ekaseyyaṇ brahmacariyan* ti. Tattha *kāla-yuttaṇ* ti, cātuddasī-pañcadasi-aṭṭhamī-pāṭihāriya-pakkha-saṅkhātēna kālena yuttaṇ⁵: yathā-vutta-kāle vā tuyhaṇ anuyuñjantassa yuttaṇ paṭirūpaṇ sakkuṇeyya, na sabba-kālaṇ pabbajjā ti adhippāyo. Sabbaṇ taṇ⁶ ñānassa aparipakkattā tassa kāmā-

¹ St, Vin. ohāretvā; A. okāretvā; C. ohāya.

² A. kāsāyassa-pītatāya; C. kāsāya-rasa-pitāni.

³ C₃ -anupeta.

⁴ C, anavajja.

⁵ For uposatha-kālaṃ cf. PJ. ii, 377; A. i, 144; PvA. 71.

⁶ C. omits.

naṇ duppahānatāya sammā-paṭipattiyaṇ yogyataṇ kārāpetuṇ¹ vadati, na pabbajjā-chandaṇ nivāretuṇ.

Pabbajjābhisaṅkhāro ti, pabbajituṇ ārambho ussāho. *Paṭipassambhī* ti, indriyānaṇ aparipakkattā saṇvegassa ca n' ātittikkha-bhāvato vūpasami, kiñcāpi paṭipassambhi. Therena vutta-vidhaṇ pana anutittthanto kālena kālaṇ theran upasaṅkamitvā payirupāsanto dhammaṇ suṇāti. Tassa vuttanayen' eva dutiyam pi pabbajjāya cittaṇ uppajji. Therassa ārocesi. Dutiyam pi thero paṭikkhipi. Tatiya-vāre pana ṇāṇassa paripakka-bhāvaṇ ṇatvā "idāni taṇ pabbājetuṇ kālo" ti thero pabbājesi. Pabbajitaṇ pana tīpi saṇvaccharāni atikkamitvā gaṇaṇ pariyesitvā upasampādesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *dutiyam pi kho Soṇo—pe—upasampādesi* ti.

Tattha *appa-bhikkhuko* ti, katipaya-bhikkhuko. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhima-dese yeva vasiṇsu. Tasmā tattha katipayā ahesuṇ. Te ca ekasmiṇ nigame eko ekasmiṇ nigame dve ti evaṇ visuṇ visuṇ vasiṇsu. *Kicchena* ti dukkhena. *Kasireṇā* ti, āyāsena. *Tato tato* ti, tasmā tasmā gāma-nigamādito. Therena hi katipaye bhikkhū ānetvā aññesu āṇiyamānesu pubbe ānītā kenacid eva karaṇiyena pakkamiṇsu. Kañci kālaṇ āgametvā puna² tesu āṇiyamānesu itare pakkamiṇsu. Evaṇ punappunaṇ ānayanena sannipāto ciren' eva ahosi. Thero ca tadā ekavihārī ahosi. *Dasa-vaggaṇ bhikkhu-sanghaṇ sannipātetvā* ti, tadā Bhagavatā paccanta-dese pi dasa-vaggena va sanghena upasampadā anuññātā, ito nidānaṇ hi therena yācito pañca-vaggena sanghena paccanta-dese upasampadaṇ anujāni. Tena vuttaṇ *tiṇṇaṇ vassānaṇ—pe—sannipātetvā* ti.

Vassaṇ vutthassā ti, upasampajjitvā paṭhama-vassaṇ upagantvā vusita-vato. *Īdiso īdiso cā* ti, evarūpāya nāmakāya-rūpakāya-sampattiyā samannāgato, evarūpāya dhammakāya-sampattiyā samannāgato. *Suto yeva me so Bhagavā na kho so Bhagavā sammukhā diṭṭho* ti, etena puthujjanaṇ sandhāya evaṇ āyasmā Soṇo Bhagavantaṇ daṭṭhu-kāmo ahosi ti ca. Aparabhāge pana Satthārā saddhiṇ eka-gandhakuṭiyaṇ vasitvā, paccūsa-samayaṇ ajjhittṭho solasa-aṭṭhaka-vaggiyāni

¹ C₂ pakāsetuṇ.

² C. pana.

Satthu sammukhā atthikatvā, manasikatvā, samannāharitvā, attha-dhamma-paṭisaṇvedī hutva, bhaṇanto dhamma-phassa-sañjāta-ppāmujjādi-sukhena samāhito sarabhañña-pariyosāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā, saṅkhāre sammāsanto anupubbena arahattaṃ pāpuni. Etad attham eva hi 'ssa Bhagavatā attanā saddhiṃ eka-gandha-kuṭiyaṃ vāso ārabhito ti vadanti. Keci paṇ' āhu 'na kho nu so Bhagavā sammukhā diṭṭho' ti idaṃ rūpakāya-dassanam eva sandhāya vuttaṃ ti. Āyasmā hi Soṇo pabbajitvā 'va therassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā ghaṭanto vāyamanto anupasampanno 'va sotāpanno hutvā upasampajjitvā 'upāsakā pi sotāpannā honti. Aham pi sotāpanno: kim ettha cittaṃ' ti upari-magg' atthāya vipassanaṃ vadḍhetvā, antovasse yeva chalabhiñño hutvā visuddhi-pavāraṇāya pavāresi. Ariya-sacca-dassanena hi Bhagavato dhamma-kāyo diṭṭho nāma hoti ti. Vuttaṃ h' etaṃ "Yo kho, Vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati" ti (S. iii, 120). Tasmā 'ssa dhamma-kāya-dassanaṃ pageva siddhaṃ.¹

Pavāretvā pana rūpa-kāyaṃ daṭṭhu-kāmo ahoṣi ti. *Sace maṃ upajjhāyo anujāneyyā* ti, anujānāti ti pi pāṭho. Bhante ti pana likhanti. Tathā *sādhū sādhū, Soṇa! Gaccha tvaṃ, Soṇā* ti, āvuso Soṇo ti pi pāṭho. 'Mā āvuso' ti pana kesuci potthakesu² atthi. Tathā eva 'āvuso' ti kho āyasmā Soṇo ti pi pāṭho. Āvuso-vādo yeva hi aññamaññaṃ bhikkhūnaṃ Bhagavato dharamāna-kāle āciṇṇo. *Bhagavantaṃ pāsādikaṃ* ti ādinaṃ padānaṃ attho heṭṭhā vutto yeva.

*Kacci bhikkhu khamanīyaṃ*³ ti, bhikkhu idaṃ tuyhaṃ catu-cakkaṃ⁴ nava-dvāraṃ sarīra-yantaṃ kacci khamanīyaṃ, kiṃ sakkā khamituṃ sahituṃ pariharituṃ, kiṃ dukkha-bhāro n' ābhībhavati? *Kacci yāpanīyaṃ* ti, 'kiṃ taṃ taṃ kiccesu'⁵ yāpetuṃ gametuṃ sakkā, na kiñci antarāyaṃ?' ti dasseti. *Kacci 'si' appa-kilamathenā* ti, anāyāsena imaṃ ettakaṃ addhānaṃ kacci āgato 'si.

Etad ahoṣi ti, Buddh' āciṇṇaṃ anussarantassa āyasmato

¹ Cf. Asl. 359; VM. 129.

² Sār. Pak. ad S. iii, 120.

³ So A, but C. taṃ kicce pi.

⁴ C₂ peṭakesu; C. n' atthi.

⁵ A. catukkaṃ.

⁶ St. pi.

Ānandassa etaṇ. *Yassa kho maṇ Bhagavā* ti ādīnaṇ idāni vuccamānaṇ citte āciṇṇaṇ ahosi. *Ekavihāre* ti, eka-gandha-kuṭiyaṇ. Gandha-kuṭi hi idha vihāro ti adhippeto. *Vatthun* ti, vasituṇ. *Nisajjāya vītināmetvā* ti, ettha Bhagavā yasmā āyasmato Soṇassa samāpatti-samāpajjanena paṭisanthāraṇ karonto sāvaka-sādhāraṇā sabbā samāpattiyo anuloma-paṭiloma-samāpajjanto bahu-d-eva rattin—pe—vihāraṇ pāvisi, tasmā āyasmā pi Soṇo Bhagavato adhippāyaṇ ñatvā tad-anurūpaṇ sabbā tā samāpattiyo samāpajjanto bahu-d-eva rattin—pe—vihāraṇ pāvisi ti keci vadanti. Pavisitvā ca Bhagavato anuññāto cīvaraṇ tiro-karaṇīyaṇ katvā pi Bhagavato pādapasse nissajjāya vītināmesi.

Ajjhesi ti, āṇāpesi. *Paṭibhātu taṇ, bhikkhu, dhammo bhāsituṇ* ti,¹ bhikkhu, tuyhaṇ dhammo bhāsituṇ upaṭṭhātu, ñāṇa-mukhe āgacchatu. Yathā-sutaṇ yathā-pariyattaṇ dhammaṇ bhaṇāhi ti attho. *Soḷasa-atthaka-vaggikāni* ti, atthaka-vagga-bhūtāni, kāma-suttādini² soḷasa-suttāni. *Sarena abhaṇi* ti, sutt'ussāraṇa-sarena abhāsi: sara-bhaṇṇa-vasena kathesi ti attho. *Sarabhaṇṇa³-pariyosāne* ti, ussāraṇ' āvasāne. *Suggahitāni* ti, sammā uggahitāni. *Sumanasikatāni* ti, suṭṭhu manasikatāni. Ekacco uggahaṇa-kāle sammā uggahetvā pi, pacchā sajjhāyaṇādi-vasena⁴ manasi-karaṇa-kāle byañjanaṇi vā micchā ropeti pada-paccābhaṭṭhaṇ⁵ vā karoti. Na evaṃ ayaṇ. Iminā pana samma-d-eva yath' uggahitaṇ manasikatāni. Tena vuttaṇ: *sumanasikatāni* ti, suṭṭhu manasikatāni. *Sūpadhāritāni* ti, atthato pi suṭṭhu upadhāritāni: atthe hi suṭṭhu upadhārite, sakkā pāli-dhammaṇ uttāretuṇ.⁶ *Kalyāṇiyā 'si⁷ vācāya samannāgato* ti, sithila-dhanitādīnaṇ yathā-vivādana⁸-vacanena parimaṇḍala-pada-byañjana-puṇṇāya poriyā vācāya samannāgato asi. *Vīssattihāyā⁹* ti, vimuttāya. Eten' assa mut-

¹ St. *wrongly* paṭibhātu bhikkhūnaṇ dhammaṇ bhāsituṇ; *MSS.*, *W. and Vin.* as above.

² Section iv. of Sutta Nipāta.

³ Cf. Vin. ii, 108, 316 (VinA. sarabhaṇṇan ti sarena bhaṇanaṇ).

⁴ A. sajjhāyana-divase.

⁵ C. paccha-

⁶ A. uddhāretuṇ; C₁ ussāretuṇ; C. uccāretuṇ.

⁷ Vin. kalyāṇiyāpi; cf. DA. 282; PJ. ii, 170, 370.

⁸ A, C₁ vivādana; C. vidhāna.

⁹ Cf. DA. 283 (apalibuddhāya).

ta-vāditāṇ dasseti. *Anelagalāyā* ti,¹ elā vuccati doso: taṇ na paggharatī ti, anelagalā: tāya niddosāyā ti attho. Athavā *anelagalāyā* ti, anelāya ca agalāya ca niddosāya agalita-pada-byañjanāya: aparihīna-pada-byañjanāyā ti attho. Tathā hi naṇ Bhagavā: “ etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ kalyāṇa-vākkaraṇānaṇ, yadidaṇ Soṇo Kuṭi-kaṇṇo ” ti (A. i, 24) etadagge ṭhapesi.

Atthassa viññāpaniyā ti, yathādhippetaṇ atthaṇ viññāpetuṇ samatthāya. *Kativasso* ti, so kira majjhima-vayassa tatiya-kotṭhāse ṭhito thāma-sampanno ca paresaṇ cirataṇ pabbajito viya khāyati: taṇ sandhāya Bhagavā pucchati. Keci, taṇ akāraṇaṇ evaṇ sante,² samādhi-sukhaṇ anubhavituṇ yutto ettakaṇ kālaṇ kasmā pamādaṇ āpanno ? ti, puna anuyujjituṇ Satthā ‘kativasso ’si?’ ti taṇ pucchi.³ Ten’ ev’ āha *kissa tvaṇ bhikkhu evaṇ ciraṇ akāsī* ti.

Tattha *kissā* ti, kiṇ kāraṇā. *Evaṇ ciraṇ*⁴ *akāsī* ti, evaṇ cirā ’si. Kena kāraṇena evaṇ cira-kālaṇ pabbajjaṇ anupagantvā agāra-majjhe vasi? ti attho. *Ciraṇ diṭṭho me* ti, cirena cira-kālena mayā diṭṭho. *Kāmesū* ti, kilesa-kāmesu ca vatthu-kāmesu ca. *Ādīnava* ti, doso. *Api cā* ti, kāmesu ādīnave kenaci pakārena diṭṭhe pi na tāv’ āhaṇ gharā-vāsato nikkhamituṇ asakkhiṇ. Kasmā? *Sambādho gharā-vāso*, uccāvacehi⁵ kicca-karaṇīyehi samupabbūlho akiriya-bhāvo ca. Ten’ ev’ āha *bahukicco bahukaraṇīyo* ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, kāmesu yathā-bhūtaṇ ādīnava-dassino cittaṇ cirāyitvā pi na⁶ patiṭṭhāti aññad-atthu paduma-palāse udaka-bindu viya vinivattati yevā ti, etam atthaṇ sabbā-kārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, ‘pavatti-nivattiṇ samma-d-eva jānanto pavattiyaṇ taṇ taṇ, nimitte pana na kadāci pi ramati’ ti, idam-attha-dīpakaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *disvā ādīnavaṇ loke* ti, sabbasmiṇ saṅkhāra-loke ‘anicco dukkho vipariṇāma-dhammo’ ti ādīnā ādīnavaṇ dosaṇ paññāya cakkhunā⁷ passitvā: etena vipassanā-vāro

¹ So Vin. and MSS., but St. anelāya; cf. S. i, 189; ii, 280, and Comy.; W. anelāgalāya.

² A. esantan.

³ C. ti pucchati.

⁴ W. ekaciraṇ.

⁵ Cf. VvA. 60 (uccā ca avacā ca, vividhā ti).

⁶ A. inserts pakkhandati.

⁷ C. omits.

kathito. *Ñatvā dhammaṃ nirūpadhin¹* ti, sabb' ūpadhi-paṭi-nissaggattā nirūpadhiṃ nibbāna-dhammaṃ yathā-bhūtaṃ ñatvā, nissaraṇa-viveka-saṅkhāta-mataṃ vibhāvetvā sabhāvato magga-ñāṇena paṭivijjhivā: disvā ñatvā ti imesaṃ padānaṃ 'ghataṃ pivitvā balāṃ hoti, sihaṃ disvā bhayaṃ hoti, paññāya disvā āsavā parikkhīṇā honti²' ti ādisu viya hetu-attho daṭṭhabbo.

Ariyo na ramatī pāpe ti, kilesehi ārakattā ariyo sappuriso aṇumatte pi pāpe na ramatī. Kasmā? *Pāpe na ramatī suci* ti, suvisuddha-kāya-samācārattā visuddha-puggalo rāja-haṇsa viya ukkāra-ṭṭhāne pāpe sankiliṭṭha-dhamme na ramatī nābhinandati. 'Pāpo na ramatī sucin' ti pi pāṭho. Tass' attho: 'pāpo pāpa-puggalo suciṃ anavajjaṃ vodāna-dhammaṃ na ramatī, aññad-atthu gāma-sūkarādāyo viya ukkāra-ṭṭhānaṃ asuci-saṅkilesa-dhammaṃ yeva ramatī' ti paṭipakkhato desanaṃ parivatteti.

Evaṃ Bhagavatā udāne udānite āyasmā Soṇo utthāyāsanaṃ Bhagavantaṃ vanditvā, attano upajjhāyassa vacanena pac-canta-dese pañca-vaggena sanghena upasampadādini pañca-vatthūni yāci. Bhagavā pi tāni anujānī ti taṃ sabbaṃ *Khandhake³* āgata-nayena veditabbaṃ.

Ch a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā N i ṭ ṭ h i t ā.

7.

Sattame, *Revato* ti tassa therassa nāmaṃ. So hi sāsane pab-bajitvā laddh' ūpasampado sīlavā kalyāṇa-dhammo viharati. 'Akappiyā muggā: na kappanti muggā paribhuñjituṃ: akap-piyo gulo' ti ca ādinā (Vin. i, 210) vinaye kukkucca-saṅkhāta-kaṅkhā-bahulo pana⁴ hoti: tena Kaṅkhā-Revato ti paññā-yittha. So aparabhāge Satthu santike kamma-ṭṭhānaṃ ga-hetvā ghaṭanto vāyamanto chalabhiññā sacchikatvā jhāna-

¹ St. -padhi.

³ Cf. Vin. i, 197.

² The last phrase is from A. iv, 418.

⁴ A. pi na.

sukhena phala-sukhena vītināmeti. Yebhuyyena pana attanā adhigataṃ ariya-maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhati. Tena vuttaṃ: *attanō kaṅkhā-vītaṇa-visuddhiṃ paccavekkhamāno* ti. Magga-paññā “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītam-addhānaṃ” ti (M. i, 111)¹ ādinaya-ppavattāya solasa-vatthukāya Buddhē kaṅkhati—pe—‘paṭicca-samuppannesu dhammesu kaṅkhati’ ti: ‘evaṃ vuttāya aṭṭha-vatthukāya pāgeva itarāsaṃ’ ti anavasesato sabba-kaṅkhānaṃ vītaṇato samatikkamanato aññehi ca attanā pahātabba-kilesehi accanta-visujjhanato kaṅkhā-vītaṇa-visuddhī ti idh’ āhippetā. Taṃ hi ayam āyasmā dīgha-rattaṃ kaṅkhā-pakatattā ‘imaṃ vata dhammaṃ adhigamma² me kaṅkhā anavasesā pahinā’ ti garuṃ katvā paccavekkhamāno nisīdi. ‘Na sappaccaya-nāmarūpa-dassanaṃ aniccan’ ti katattā tassa kaṅkhā-vītaṇassa. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ ariya-maggassa anavasesa-kaṅkhā-vītaṇa-saṅkhātāṃ atthaṃ viditvā, tad-attha-dīpakaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha yā kāci kaṅkhā idha vā huraṃ vā ti (KV. 187), idha imasmiṃ paccuppanne attabhāve ‘ahaṃ nu kho ’smi, no nu kho ’smi’ ti ādinā, huraṃ vā atīti’ ānāgatesu attabhāvesu ‘ahosiṃ nu kho ahaṃ atītam-addhānaṃ’ ti ādinā uppajjanakā kaṅkhā. *Sakavediyā vā paravediyā vā* ti, tā evaṃ vutta-nayen’ eva saka-attabhāve ārammaṇa-vasena paṭilabhitabbāya pavattiyā *sakavediyā*: tā paresaṃ attabhāve paṭilabhitabbāya ‘Buddho nu kho na nu kho’ ti ādinā vā: yasmiṃ pana padhāne³ uttame paṭilabhitabbāya pavattiyā *paravediyā vā, yā kāci kaṅkhā*, vicikicchā: *jhāyino tā pajahanti sabbā ātāpino brahmacariyaṃ carantā* ti, ye ārammaṇ’ upanijjhānena jhāyino vipassanaṃ ussukkāpetvā, catubbidha-samma-ppadhāna-pāripūriyā ātāpino magga-brahmacariyaṃ carantā adhigacchantā saddhānusārī-ādippabedhā paṭhama⁴-maggaṭṭha-puggalā tā sabbā kaṅkhā pajahanti samucchindanti magga-kkhaṇe. Tato paraṃ pana tā pahinā nāma honti. Tasmā ‘ito aññaṃ tassaṃ accanta-ppahānaṃ nāma n’ atthī’ ti adhippāyo.

¹ Cf. MA. 68 ff.; VM. 599-604.

² A, C₁ gata-dhammaṃ; C. vata kammaṃ.

³ C₂ -ṭhāne.

⁴ C_{2, 3} atṭhama.

Iti Bhagavā jhāna-mukhena¹ āyasmato Kaṇkhā-Revatassa jhāna-sisena ariya-magg' ādhigamaṇ thomento thomana-vasena udānaṇ udānesi. Ten' eva va naṇ "etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ jhāyīnaṇ, yadidaṇ Kaṇkhā-Revato" ti (A. i, 24; Thag. 3) jhāyi-bhāvena etadagge thapesi.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, āyasmantaṇ Ānandaṇ etad avocā² ti, abhimāre³ payojetvā, Nālāgiriṇ vissajjāpetvā, silaṇ parivattetvā, Bhagavato anattaṇ kātuṇ asakkonto sanghaṇ bhinditvā 'vagga-bhedaṇ karissāmi' ti adhippāyena etaṇ 'ajjatagge' ti adivacanaṇ avoca. *Aññatr' eva Bhagavatā* ti, vinā eva Bhagavantaṇ: Satthāraṇ akatvā ti attho. *Aññatr' eva bhikkhu-sanghā* ti, vinā eva bhikkhu-sanghaṇ. *Uposathaṇ karissāmi sangha-kammāni cā* ti, Bhagavato ovāda-kāraṇaṇ bhikkhu-sanghaṇ visuṇ⁴ katvā maṇ anuvattantehi bhikkhūhi saddhiṇ āvenika-uposathaṇ sangha-kammāni ca karissāmi ti attho. *Devadatto sanghaṇ bhindissatī* ti, bheda-kāraṇaṇ sabbesaṇ Devadattena sajjitattā ekaṇsen' eva Devadatto ajja sanghaṇ bhindissati, dvidhā karissati. Dhammo adhammo⁵ ti ādisu hi aṭṭhārasasu bheda-kāra-vatthusu, yaṇ kiñci ekaṇ vatthuṇ dipetvā tena kāraṇena "imaṇ gaṇhatha imaṇ rocethā" ti (Vin. ii, 203) saññāpetvā salākaṇ gāhetvā, visuṇ sangha-kamme kate sangho bhinno hoti.

Vuttaṇ h' etaṇ:—"Pañcah', Upāli, ākārehi sangho bhijjati . . . kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena,⁶ salāka-gāhenā" ti (Vin. v, 201). Tattha kammenā ti, apalokana-kammādisu catūsu kammesu aññātarena kammena. Uddesenā

¹ So A, C, but C₂, 3 -sukhena. ² Cf. Vin. ii, 198; DhP. iii, 154.

³ A. abhimāre (cf. JA. i, 142, abhimāra-payojana; do. vi, 131); MSS. abhimāro; C. abhihāre (?); cf. *supra*, p. 265.

⁴ A. vinā maṇ.

⁵ Vin. ii, 204, dhammaṇ adhammo ti.

⁶ C. anusāv-.

ti, pañcasu pāṇimokkh' uddesesu aññatarena uddesena. Voharanto ti, tāhi tāhi uppattihi¹ 'adhammaṃ dhammo' ti ādini aṭṭhārassa-bheda-kara-vatthūni dīpento. Anussāvanenā ti,² 'nanu tumhe jānātha mayaṃ uccā-kulā pabbajita-bhāvaṃ bahussuta-bhāvaṃ ca? Mādiso nāma uddhammaṃ³ ubbinayaṃ gāheyyā' ti: 'kin tumhākaṃ cittaṃ pi uppādetuṃ yuttaṃ? Kim ahaṃ apāyato na bhāyāmi?' ti ādinā nayena kaṇṇa-mūle vacī-bhedaṃ katvā anussāvanena. Salāka-gāhenā ti, evaṃ anussāvetvā tesaṃ cittaṃ upatthambhetvā anāvatti-dhamme katvā 'gaṇhatha imaṃ salākaṃ' ti salāka-gāhaṇena.

Ettha ca ekakammam eva uddeso vā pamāṇaṃ, vohār' ānussāvana-salāka-gāhāṇaṃ pubba-bhāge, aṭṭhārassa-vatthu-dīpana-vasena hi voharantena tattha ruci-janaṃ' atthaṃ anussāvetvā, salākāya gāhitāya pi abhinno 'va hoti sangho. Yadā paṇ' evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gāhetvā⁴ āveṇikaṃ uddesaṃ vā kammaṃ vā karonti, tadā sangho bhinno nāma hoti. Devadatto ca sabbaṃ sangha-bhedassa pubba-bhāgaṃ nipphādetvā 'ekaṃsen' eva ajja āveṇikaṃ uposathaṃ sangha-kammaṃ ca karissāmi' ti cintetvā "ajjatagge" ti ādivacanaṃ avoca, "ajja Bhagavā Devadatto sanghaṃ bhindissati" ti yato avocumha bheda-karāṇaṃ sabbesaṃ sajjitattā ti.

Ētam atthaṃ viditvā ti, etaṃ avīci-mahāniray' uppatti-saṃvattanikaṃ kappatṭhikaṃ⁵ atekicchaṃ Devadattena nibbattiya-mānaṃ sangha-bheda-kammaṃ sabbākārato viditvā, imaṃ udānaṃ ti, kusalākusalesu yathā-kammaṃ sappuris' āsappurisā sabhāga-visabhāga-paṭipatti-vasena pana sukusalā ti idamattha-vibhāvanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha sukaṇaṃ sādhuṇā sādhu⁶ ti, attano paresaṃ ca hitaṃ

¹ C₂ āpattihi.

² C. anusāvaṇeṇā.

³ Morris, Ang. i (edit. princ.) notes, p. 101, quoting B.'s Comy., reads uddhaaccaṃ (?).

⁴ A. and Morris, sup. cit., gāhāpetvā.

⁵ So A. and Vin. ii, 198, but C. kappatṭhikaṃ.

⁶ From DhA. iii, 154, as Comy. on DhA. 163:

Sukarāni asādhūni attano ahitāni ca

Yaṃ ve hitaṃ ca sādhuṃ ca taṃ ve parama-dukkaraṃ ti.

Vin. sādhuṃ; St. ariyebhi; MSS. and texts ariyehi.

sādhētī ti, sādhu, sammā-paṭipanno. Tena sādhunā Sāriputtādīnā-sāvakena Pacceka-sambuddhena Sammā-sambuddhena aññena vā lokiya-sādhunā sādhuṃ sundaraṃ laddhaṃ attano paresañ ca hita-sukhāvahaṃ sukaṃ sukhena kātuṃ sakkā ti. *Sādhu pāpena dukkaraṃ* ti, tam eva pana vutta-lakkhaṇaṃ sādhu pāpena Devadattādīnā pāpa-puggalena dukkaraṃ kātuṃ na sakkā. Na so kātuṃ sakkotī ti attho. *Pāpaṃ pāpena sukaṃ* ti, pāpaṃ asundaraṃ attano paresañ ca anatth'āvahaṃ pāpena yathā-vutta-pāpa-puggalena sukaṃ sukhena kātuṃ sakkuneyya. *Pāpaṃ ariyehi dukkaraṃ* ti, ariyehi pana Buddhādīhi taṃ taṃ pāpaṃ dukkaraṃ durabhisambhavaṃ. Setu-gḥāto yeva hi tesāṃ ti Satthā¹ dipeti.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *mānavakā* ti, taruṇā: paṭhame yobbane ṭhitā brāhmaṇa-kumārakā idh'ādhippetā. Te *vadhāyamāna-rūpā*² ti, uppaṇḍana³-jātikaṃ vacanaṃ sandhāya vuttaṃ. Aññesaṃ uppaṇḍentā vadhanti, tad-attha-vacana-silā ti attho. Tass'āyaṃ⁴ 'vacan' attho: vadhanaṃ, vadho, taṃ ācikkhanti ti: vadhāyamānā ti vattabbe, dīghaṃ katvā vadhāyamānā ti vuttaṃ. Athavā viheṭṭhe vadhe viya attānaṃ ācaranti ti, vadhāyamānā. Tato evaṃ sabhāvatāya⁵ vadhāyamāna-rūpā ti vuttaṃ. Saddāyamāna-rūpā ti pi pāṭho. Uccā-sadda-mahāsaddaṃ karontā ti attho. *Bhagavato avidūre atikkamanti* ti, Bhagavato savana-visaye taṃ mukh'ārūlhaṃ vadantā atiyanti. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ tesāṃ vācāya asaṇṇata-

¹ A. *inserts* yathā padukkhara (?) duvidho sajjha-vasena, kuto ye pāpā.

² St. saddāyamāna-; A, W. pathāyamāna-.

³ So A, C, but C₂ uppīḷaṇa.

⁴ A. tatraṇaṃ; C₁ te eva taṃ; St, Comy. uppīḷaṇa-jātikā; paṭhanañ ca te taṃ ācikkhanti ti paṭhayamānā ti.

⁵ A. etaṃ saṅkhātāya vadh-.

bhāvaṇ jānitvā tad-attha-dīpanaṇ dhamma-saṇvega-vasena imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *parimuttā*¹ ti, dandhā, muṭṭha-ssatino. *Paṇḍitābhāsā* ti, paṇḍita-paṭirūpakā: 'ke aññe jānānti? mayam ev' ettha jānāmā' ti tasmiṇ tasmiṇ atthe attānam eva jānantaṇ katvā samudācaraṇato. *Vācāgocārā-bhāṇino*, yesaṇ vācā eva gocaro visayo te vācā-gocara-bhāṇino: vācā-vatthu-mattass' eva bhāṇino atthassa aparīññātattā.² Athavā vācāya agocaraṇ ariyānaṇ kathāya avisayaṇ musāvādaṇ bhaṇanti ti, vācā-gocara-bhāṇino. Athavā gocara-bhāṇino ti ettha ākā-rassa rassa-bhāvo kato. Vācā-gocārā na sati-paṭṭhāna-gocārā bhāṇino 'va. Kathaṇ bhāṇino? *Yāv' icchanti mukh' āyāmaṇ*, attano yāva mukh' āyāmaṇ, yāva mukha-pasāraṇaṇ icchanti, tāva pasāretvā bhāṇino. Paresu gāravena attano avisayatāya ca mukha-saṅkocaṇ na karonti ti attho. Athavā vācā-gocārā eva hutvā bhāṇino sayāṇ ajānitvā, pada³-pattikā eva hutvā vattāro ti attho. Tato yeva yāv' icchanti mukh' āyāmaṇ yena vacanena sāvetabbaṇ⁴ taṇ acintetvā yāvad eva attano mukha-pasāraṇa-mattaṇ icchanti ti attho. *Yena nītā na taṇ vidū* ti, yena muṭṭha-saccādinā nillajja-bhāvaṇ paṇḍita-māni-bhāvaṇ ca nītā 'mayāṇ evaṇ bhaṇāmā' ti taṇ tathā attano bhaṇantassa kāraṇaṇ na vidū, avidū, asūrā, na jānanti ti attho.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, *Cūḷapanthako*⁵ ti, Mahāpanthaka-ttherassa kaniṭṭha-bhātikattā panthe jātattā ca dahara-kāle laddha-vohārena aparabhāge pi ayam āyasmā Cūḷapanthako 'tveva paññāyittha. Guṇa-visesehi pana chalabhiñño pabbhinna-paṭisambhido "etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ manomayaṇ kāyaṇ abhinimminantānaṇ yadidaṇ Cūḷapanthako, ceto-

¹ Cf. Vin. i, 349 and Comy. ad loc., p. 305.

² C₁ aparīññeyyattā.

³ A. cara-.

⁴ C₂ sādhetabbaṇ.

⁵ Cf. DhA. i, 239-41. Read Cūḷa or Culla-.

vivaṭṭa¹-kusalānaṃ yadidaṃ Cūḷapanthako” ti (A. i, 24) dvīsu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapito asītiyā mahā-sāvakesu abbhantaro. So ekadivasaṃ pacchā-bhattaṃ piṇḍapāta-paṭik-kanto attano divā-ṭṭhāne divā-vihāraṃ nisinno nānā-samāpat-tihi divasa-bhāgaṃ vītināmetvā, sāyaṇha-samayaṃ upāsakesu dhamma-savaṇ’ atthaṃ anāgatesu, eva vihāra-majjhaṃ pavisitvā, Bhagavati gandha-kuṭiyaṃ nisinne, akālo² tāva Bhagavato upaṭṭhānaṃ upasaṅkamitun ti gandha-kuṭi-pamukhe ekamantaṃ nisīdi pallaṅkaṃ ābhujitvā. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena āyasmā Cūḷapanthako Bhagavato avidūre nisinno hoti, pallaṅkaṃ ābhujitvā, ujjuṃ kāyaṃ paṇidhāya, parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā* ti.

So hi tadā kāla-paricchedaṃ katvā samāpattiṃ samāpaj-jitvā nisīdi. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etam āyasmato Cūḷapanthakassa kāya-cittānaṃ sammā-paṇihita-bhāva-saṅkhātāṃ atthaṃ jānitvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, añño pi yo passaddha-kāyo sabb’ iriyāpathesu upaṭṭhita-sati-samāhito, tassa bhikkhuno anupādāya parinibbāna-pariyosānassa viśes’ ādhigamassa tattha pātubhāva-vibhāvanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *ṭhīlena kāyena* ti, kāya-dvārikassa asaṅvarassa pa-hānena akaraṇena sammā-ṭhapitena dhopita-kāyena. Tathā cakkhādīnaṃ indriyānaṃ nibbisevana-bhāva-karaṇena suṭṭhu ṭhapitena pañca-dvārika-kāyena. Asaṅyata-hattha-pāda-kāya-kukkuccādīnaṃ abhāvato aparipphandanena ṭhītena karaṇa-kāyena cā ti saṅkhepato sabbena pi kāyena nibbi-kāratā-saṅkhātena niccala-bhāvena. Eten’ assa sīla-pari-suddhi dassitā, itthambhūta-lakkhaṇa ca idan karaṇa-vacanaṃ.

Ṭhītena cetasā ti, cittassa ṭhīti-paridīpanena samādhī-sampadaṃ dasseti. Samādhī hi cittassa ṭhīti vuccati: tasmā samatha-vasena vipassanā-vasen’ eva va ekaggatāya-ssati cittaṃ ārammaṇe ekodibhāv’ upagamanena ṭhītaṃ nāma hoti, na aññathā. Idaṃ ca yathā-vutta-kāya-cittānaṃ ṭhapanāṃ samādahanaṃ sabbasmiṃ kāle sabbesu ca iriyāpathesu icchī-tabban ti dassento āha *tiṭṭhaṃ nisinno uda vā sayāno*³ ti

¹ C. -vivaṭṭa; A. vivaddha. So also at A. i, 24. ² C₃ yāva-kālo.

³ Cf. Itiv. 82, which reads sayāṇ. (P.J. ii, 245 explains sayāṇ as tiriyaṃ pasāraṇa-bhāvena sayāno.)

(Sn. 193). Tattha vā-saddo aniyam' attho. Tena tiṭṭhanto vā nisinno vā sayāno vā tad-aññ' iriyāpatho vā ti ayam attho dīpito hoti ti cankamanassā pi idha sangaho veditabbo.

Etaṇ satīṇ bhikkhu adhiṭṭhahāno ti, yāya pageva parisuddha-samācāro kāya-citta-duṭṭhulla-bhāv' upasamānena kāyaṇ cittaṇ ca asāradaddhaṇ katvā, paṭiladdhāya anavajja-sukh' ādhiṭṭhānāya kāya-citta-passaddhi-vasena cittaṇ lahuṇ muduṇ kammaññataṇ ca katvā, sammā ṭhapento samādahanto kamma-ṭṭhānaṇ paribrūheti matthakaṇ ca pāpeti, tam eva kammaṭṭhān' ānuyogāya ādi-majjha-pariyosānesu bahukāraṇ satīṇ bhikkhu adhiṭṭhahāno sīla-visodhanaṇ ādiṇ katvā, yāva viṣes' ādhigamā tad-atthaṇ tattha adhiṭṭhahanto ti attho.

Labhetha pubb' āpariyaṇ viṣesan ti, so evaṇ sati-ārakkhena cetasā kamma-ṭṭhānaṇ uparūpari vaḍḍhento brūhanto phātiṇ karonto pubb' āpariyaṇ pubb' āpariyantavantaṇ¹ pubb' āpara-bhāgena pavattaṇ ulār' ulāratādibheda-viṣesaṇ labheyya. Tattha duvidho pubb' āpariya-viṣeso, samatha-vasena vipas-sanā-vasena hoti. Tesu samatha-vasena tāva nimitt' uppat-tito paṭṭhāya yāva n' eva-saññā-n' āsaññāyatana-vasībhāvo² tāva pavatto bhāvanā-viṣeso pubb' āpariya-viṣeso. Vipas-sanā-vasena pana rūpa-mukhena abhinivisantassa rūpa-dhamma-pariggahato itarassa³ dhamma-pariggahato paṭṭhāya yāva arahatt' ādhigamo tāva pavatto bhāvana-viṣeso pubb' āpariya-viṣeso. Ayam ev' attho idh' ādhippeto.

Laddhāna pubb' āpariyaṇ viṣesan ti, pubb' āpariya-viṣeso ukkaṇsa - pārami - ppattaṇ arahattaṇ labhitvā. *Adassanaṇ Maccu-rājassa gacche* ti, jīvit' ūpacchedassa vasena sabbesaṇ sattānaṇ abhibhavanato Maccu-rāja-saṅkhātassa maraṇassa visaya-bhūta-bhavattayaṇ sam-atikkamanato adassanaṇ ago-caraṇ gaccheyya. Imasmiṇ vagge yaṇ avuttaṇ taṇ heṭṭhā-vutta-nayam evā ti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Mahāvagga-Vaṇṇanā.

¹ C. -pariyavantaṇ.

² C₂ -adhigamo.

³ C₂ imāya itarassa.

VI.

JACCANDHA-VAGGA

I.

Jaccandha-vaggassa paṭhame,¹ *Vesālayan* ti, heṭṭhā vuttanayam eva. *Vesāliṇ piṇḍāya pāvisi* ti, kadā pāvisi? Ukkāvelato² nikkhamitvā Vesāliyaṇ-gata-kāle. Tattha Bhagavā Beluva-gāmake vassaṇ vasitvā tato nikkhamitvā anupubbena Sāvattiyaṇ patvā Jetavane vihāsi. Tasmiṇ kāle Dhammasenāpati attano āyu-saṅkhāre oloketvā “sattāham eva pavattissatī” ti ñatvā, Bhagavantaṇ anujānāpetvā, Nālaka-gāmaṇ gantvā, tattha mātaraṇ sotāpatti-phale paṭiṭṭhāpetvā, parinibbāyi. Satthā Cundena ābhatā tassa dhātuyo gahetvā dhātu-cetiyaṇ kārāpetvā mahābhikkhu-saṅgha-parivuto Rājagahaṇ agamāsi. Tattha gata-kāle āyasmā Mahā-moggallāno parinibbāyi. Bhagavā tassa pi dhātuyo gahetvā cetiyaṇ kārāpetvā Rājagahato nikkhamitvā anupubbena Ukkāvelaṇ agamāsi. Tattha Gangā-tīre bhikkhu-saṅgha-parivuto nisīditvā agga-sāvakaṇaṇ parinibbāna-paṭisaṇyuttaṇ suttaṇ desetvā Ukkāvelato nikkhamitvā Vesāliṇ agamāsi. Evaṇ gato³ Bhagavā pubbaṇha-samayaṇ nivāsetvā patta-civaram ādāya Vesāliṇ piṇḍāya pāvisi ti vuccati. Tena vuttaṇ Ukkāvelato nikkhamitvā Vesāli-gata-kāle ti.

Nisīdanan ti, idha camma-khaṇḍaṇ adhippetāṇ. *Cāpāla-cetiyaṇ*⁴ ti, pubbe Cāpālassa nāma yakkhassa vasita-tṭhānaṇ

¹ I have compared throughout with *Sum. Vil. on D. ii, 73 (Adyar MS., referred to here as DAA.)*, which *Dhammapāla* follows in all definitions of terms.

² A. Ukkāpelato (*infra*, Ukkāpallan-palato-calato). C. Ukkācelato; DAA. -velato; cf. M. i, 125. For the events see D. ii, 102; DA. 259; A. iv, 308.

³ A. atha kho.

⁴ Cf. D. ii, 73 (*Dialog. ii, 80*).

Cāpāla-cetiyan ti paññāyittha. Tattha Bhagavato kata-vihāro pi tāya rūlhiyā Hāpāla-cetiyan ti vuccati. *Udenaṇ cetiyan* ti, evamādisu pi es' eva nayo. *Sattamban* ti, Kikissa¹ kira Kāsi-rañño dhītaro satta kumāriyo saṇvega-jātā Rājagahato nikkhamitvā yattha padhānaṇ padahiṇsu taṇ ṭhānaṇ Sattamba-cetiyan ti vadanti. *Bahuputtan* ti, bahu-pāroho eko nigrodha-rukko tasmiṇ adhivatthaṇ devataṇ bahū manussā putte patthenti, tad-upādāya taṇ ṭhānaṇ Bahuputta-cetiyan ti paññāyittha. *Sārandadan* ti, Sārandada-nāma yakkhassa vasita-ṭṭhānaṇ. Iti sabbān' eva tāni Buddh' uppādato pubbe devatā-pariggahitāni ti cetiya-vohārena vohāritāni. Bhagavato vihāre kate pi ca tath' eva paññātān² ti. *Ramaṇīyānī* ti, ettha Vesāliya tāva bhūmi-bhāga-sampattiyā puggala-sampattiyā sulabha-paccayatāya ca ramaṇīya-bhāvo veditabbo. Vihārānaṇ pana nagarato n' ātidūratāya n' āccāsannatāya gaman' āgamaṇa-sampattiyā anākiṇṇa-vihāra-ṭṭhānatāya chāy' ūdaka-sampattiyā ca paviveka-paṭi-rūpatāya ca ramaṇīyatā datṭhabbā.

Cattāro iddhi-pādā ti, ettha iddhi-pādassa attho heṭṭhā vutto yeva. *Bhāvītā* ti, vaḍḍhitā. *Bahulikatā* ti, punappuna katā. *Yānikatā* ti, yutta-yānaṇ viya katā. *Vatthu-katā* ti, paṭiṭṭhān' atthena vatthu viya katā. *Anuṭṭhitā* ti, adhiṭṭhitā. *Paricitā* ti, samantato citā suvaḍḍhitā. *Susamāradhā* ti, suṭṭhu samāradhā: ativiya sammā-nipphādītā ti. Evaṇ aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento,³ *Tathāgata*ssa kko ti ādim āha.

Ettha ca *kappan* ti, āyu-kappaṇ. *Tiṭṭheyyā* ti, tasmiṇ tasmiṇ kāle yaṇ manussānaṇ āyu-ppamānaṇ taṇ paripunnāṇ katvā tiṭṭheyya dhareyya.⁴ *Kappāvasesaṇ* vā ti, appaṇ vā, bhiyyo vā ti, vutta-vassa-satato atirekaṇ vā. Mahāsivatthero pan' āha: "Buddhānaṇ aṭṭhānegajjitaṇ nāma n' atthi. Yath' eva hi Beluva-gāmake uppannaṇ māraṇantikaṇ vedanaṇ dasamāse vikkhambhesi, evaṇ punappunaṇ vā samāpatṭiṇ samāpajjitvā dasamāse vikkhambhento⁵ imaṇ bhadda-kap-

¹ Cf. JA. 481 (Vessantara Jāt.).

² A. saññātāṇ.

⁴ A. careyya; for kappa cf. DA. 103.

³ C. dassetuṇ.

⁵ So A, DAA, C. -bhetvā.

pam eva tiṭṭheyyā ti. Kasmā pana na ṭhito ti? Upādiṇṇaka-sariraṇaṃ nāma khaṇḍiccādihi abhibhuyyā ti. Buddhā pana khaṇḍiccādi bhāvaṇaṃ appatvā pacchime āyu-kotṭhāse bahujaṇassa piya-manāpa-kāle yeva parinibbāyanti. Buddh' ānubuddhesu agga-sāvaka-mahāsāvakasu parinibbutesu aparivārena ekaken' eva ṭhātabbaṇaṃ hoti dahara-sāmaṇera¹-parivārena vā: tato 'aho Buddhānaṃ parisa' ti hīletabbataṇaṃ āpajjeyya: tasmā na ṭhito" ti. Evaṇ vutte pi so pana² vuccati āyu-kappo ti. Idam eva *Atthakathāya* niyamitaṇaṃ.

Olārike nimitte ti, thūla-saññ' uppādane: thūla-saññ' uppādanaṇaṃ h' etaṇaṃ, *tiṭṭhatu Bhagavā kappan* ti sakalaṇaṃ kappanaṃ tiṭṭhatu: avatṭhāna-yācanaṃ, yadidaṇaṃ 'yassa kassaci, Ānanda, cattāro iddhi-pādā bhāvitā' ti ādinā añña-padesena attano catu-iddhipādā bhāvanānubhāvena kappanaṃ-avatṭhāna-samatthatā-vibhāvanaṇaṃ obhāseti pākata-vacanena. Pakataṇaṃ³ h' etaṇaṃ vacana-pariyāyaṇaṃ muñcitvā ujukam eva attano adhippāya-vibhāvanaṇaṃ. *Bahujaṇa-hitāyā*⁴ ti, mahājaṇassa hit' atthāya. *Bahujaṇa-sukhāyā* ti, bahujaṇassa sukh' atthāya. *Lokānukampāyā* ti, satta-lokassa anukampaṇaṃ paṭicca. Katara-satta-lokassa? Yo Bhagavato dhamma-desanaṇaṃ sutvā dhammaṇaṃ paṭivijjhati: amata-pānaṇaṃ pibati, tassa Bhagavato hi *Dhamma-cakka-ppavattana-sutta*-desanāya Aññākoṇḍañña-pamukhā atṭhārassa-brahma-kotīyo dhammaṇaṃ paṭivijjhiṇsu. Evaṇ yāva Subhadda-paribbājaka-vinayanā dhamma-paṭividdha-sattānaṇaṃ gaṇanā n' atthi. *Mahāsamūya-suttaṇaṃ Mangala-suttaṇaṃ Cūla-Rāhulovāda-suttaṇaṃ Samacitta-suttaṇaṃ*⁵ ti. Etassa aparimāṇassa sattalokassa anukampāya Bhagavato ṭhānaṇaṃ hoti. Evaṇ anāgate pi bhavissati ti adhippāyena vadati.

Deva-manussānaṇaṃ ti, na kevalaṇaṃ deva-manussānaṇaṃ yeva avasesānaṇaṃ nāga-supannaṇādināṇaṃ pi atthāya hitāya sukhāya Bhagavato ṭhānaṇaṃ hoti, sahetuka-paṭisandhike pana magga-phala-sacchikiriyāya bhabba-puggale dassetuṇaṃ evaṇ vuttaṇaṃ. Tasmā aññesaṃ pi atth' atthāya hit' atthāya sukh' atthāya Bhagavā tiṭṭhatū ti attho. Tattha *atthāyā* ti, idha-loka-sampatti-

¹ C₂ sāmaṇera-sāmaṇeri.

² So A, C, but C₂, 3 asittito pana.

³ A. pākataṇaṃ.

⁴ Cf. MA. 123.

⁵ Cf. list at MP. 20, and Rhys Davids' notes to translation, vol. i, pp. 31-2.

atthāya. *Hitāyā* ti, paraloka-sampattiya hetu-bhūta-hit' atthāya. *Sukhāyā* ti, nibbāna-dhātu-sukh' atthāya. Purimaṇ pana hita-sukha-gaṇaṇ sabba-sādhāraṇa-vasena vedittabbaṇ.

Yathā taṇ Mārena pariyaṭṭhita-citto ti, ettha *tan* ti nipāta-mattaṇ. *Yathā Mārena pariyaṭṭhita-citto* ajjhotthata-citto añño pi koci puthujjano paṭivijjhitaṇ na sakuṇeyya. Evam eva n' āsakkhi paṭivijjhitaṇ ti attho. Māro hi yassa keci vipallāsā appahinā tassa cittaṇ pariyaṭṭhāti. Yassa pana sabbena sabbaṇ dvādasa-vipallāsā appahinā, tassa vattabbam eva n' atthi. Therassa cattāro vipallāsā appahinā, ten' assa cittaṇ pariyaṭṭhāsi. So pana citta-pariyaṭṭhānaṇ karonto kiṇ karotī ti? Bherava-rūpārammaṇaṇ vā dasseti saddārammaṇaṇ vā sāveti. Tato sattā taṇ disvā vā sutvā vā satīṇ vissajjetvā vivata-mukhā¹ honti. Tesā mukhena hatthaṇ pavesetvā hadayaṇ maddati, tato visaññino hutvā tiṭṭhanti. Therassa pan' esa mukhena hatthaṇ pavesetū kiṇ sakkhissati? Bherav' ārammaṇaṇ pana dassesi. Taṇ disvā thero nimitt' obhāsaṇ na paṭivijjhi. Jānanto yeva Bhagavā kim atthaṇ yāva tattiyaṇ āmantesi? Parato "tiṭṭhatu, bhante, Bhagavā" ti yācite "tuyh' ev' etaṇ dukkataṇ, tuyh' ev' etaṇ aparaddhan" ti dosāropanena soka-tanukaraṇ' atthaṇ. Passati hi Bhagavā "ayaṇ mayi ativiya siniddha-hadayo. So parato bhūmi-cālana-kāraṇaṇ ca ēyu-saṅkhār' ossajanaṇ ca sutvā mama cira-ṭṭhānaṇ yācissati. Tass' āhaṇ 'kissa tvaṇ puretaraṇ na yācī' ti tass' eva sīse dosaṇ pātesāmi, sattā ca attano aparādhena na tathā vihaññanti, ten' assa soko tanuko bhavissati²" ti.

Gaccha tvaṇ, Ānandā ti, yasmā divā-vihār' atthāya idh' āgato tasmā, Ānanda, gaccha tvaṇ yathā-rucitaṇ³ ṭhānaṇ divā-vihārāya. Ten' ev' āha: 'yassa dāni kālaṇ maññasi' ti.

Māro Pāpimā ti, ettha satte anatto niyojento māretī ti, Māro. *Pāpimā* ti, tass' eva vevacanaṇ. So hi pāpa-dhammena samannāgatattā pāpimo ti vuccati. *Bhāsītā kho pan' esā* ti, ayaṇ hi, Bhagavati Bodhimaṇḍe satta-sattāhe atikkamitvā

¹ A. vivijja-; C₂ vivata-; C. vivatta-.

² All this para. is D.'s. The next is B.'s (DA.).

³ A, C₂ rūpitaṇ.

Ajapāla-nigrodhe viharante, attano dhītāsu āgantvā icchā-vighātaṇ patvā gatāsu, “ayam atth’ eso upāyo” ti cintento āgantvā, Bhagavā “yad’ atthaṇ tumhehi pāramiyo pūritā so vo attho anuppatto, paṭividdhaṇ sabbaññuta-ñāṇaṇ: kiṇ vo loka-viharaṇāyā¹” ti vatvā yathā ajja evam eva “parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā” ti yāci. Bhagavā c’ assa “na tāv’ āhan” ti ādini vatvā paṭikkhipi.

Taṇ sandhāya idāni *bhāsītā kho panā* ti ādim āha. Tattha *vyattā* ti, ariya-maggādhigama-vasena byattā. *Vinītā* ti, tath’ eva kilesa-vinayanena vinītā. *Visāradā* ti, sārājja-karāṇaṇ diṭṭhi-vicikicchādīnaṇ pahānena visārada-bhāvaṇ pattā. *Bahussutā* ti, tepiṭaka-vasena bahuṇ sutaṇ etesan ti, bahussutā. Tam eva dhammaṇ dhārenti ti, *dhamma-dharā*. Athavā bahussutā ti pariyatti-bahussutā c’ eva paṭivedha-bahussutā ca: dhamma-dharā ti pariyatti-dhammānañ c’ eva paṭivedha-dhammānañ ca dhāraṇato, dhamma-dharā ti. Evam p’ ettha attho veditabbo. *Dhammānudhamma-paṭipannā* ti, ariya-dhammassa anudhamma-bhūtaṇ vipassanā-dhammaṇ paṭipannā. *Sāmañci-paṭipannā* ti, ñāṇa-dassana-visuddhiyā anucchavikaṇ visuddhi-paramparā-paṭipadaṇ paṭipannā. *Anudhamma-cārino* ti, abhisallekh’ atthaṇ² tassā paṭipadāya anurūpaṇ appicchatādi dhamma-caraṇa-silā. *Sakaṇ ācariyakaṇ* ti, attano ācariya-vādaṇ *ācikkhissanti* ti, ādito kathessanti: attanā uggahita-niyāmena pare uggaṇhāpessanti ti attho. *Desessanti* ti, vācessanti: pāli-dhammaṇ pabodhessanti ti attho. *Paññāpessanti* ti, jānāpessanti, pakāsessanti ti attho. *Paṭṭhapessanti* ti, pakārehi ṭhapesanti. *Vivarissanti* ti, vivaraṇ karissanti. *Saha dhammenā* ti, sahetukena sakārakena vacanena. *Sappāṭihāriyaṇ* ti, yāva-niyānikaṇ katvā. *Dhammaṇ desessanti* ti, nava-vidhalokuttara-dhammaṇ pabodhessanti: pakāsessanti ti attho. Ettha ca *paññāpessanti* ti ādihi chahi padehi cha-attha-padāni dassitāni: ādito pana dvīhi padehi cha-byañjana-padāni ti. Ettāvata tepiṭakaṇ Buddha-vacanaṇ saṇvaṇṇanā-nayena sangahetvā dassitaṇ hoti. Vuttañ c’ etan *Nettiyaṇ*³:—“Dvā-

¹ So A, C₂, DAA, but C. kin te vicaranena.

² A. sallekhitaṇ; D. is fuller here than Bdgha.

³ Cf. Netti Pak., 208.

dasa padāni suttaṇ¹ taṇ sabbaṇ byañjanaṇ ca attho cā ” ti (Nett. i, line 3).

Brahmacariyaṇ ti, sikkha-ttaya-sangahitaṇ sakalaṇ sāsana-brahmacariyaṇ. *Iddhaṇ* ti, samiddhaṇ jhān’ uppāda-vasena. *Phītaṇ* ti, vuddhi-ppattaṇ sabba-phali-phullaṇ² abhiññā-sampatti-vasena. *Vitthārikaṇ* ti, vitthataṇ, tasmiṇ tasmiṇ disā-bhāge patiṭṭhamāna-vasena. *Bahujaññaṇ* ti, bahūhi ñātaṇ paṭividdhaṇ mahājan’³ ābhisamaya-vasena. *Puthu-bhūtaṇ* ti, sabbākāra-vasena puthula-bhāva-ppattaṇ. Kathaṇ? Yāva-deva⁴-manussehi. *Suppakāsitaṇ* ti, yattakā viññū-jātikā devā c’ eva manussā ca atthi: tehi sabbehi suṭṭhu pakāsitaṇ ti attho.

Appossukko ti, nirussukko, nirālayo.⁵ “ Tvaṇ hi, Pāpima, satta - sattāhātikkamanato paṭṭhāya ‘ parinibbātu ’dāni, bhante, Bhagavā, parinibbātu Sugato ’ ti viravanto āhiṇ-dittha. Ajja ’dāni paṭṭhāya vigat’ ussāho hohi. Mā mayhaṇ parinibbān’ atthāya vāyāmaṇ karohi ” ti vadati.

*Sato sampajāno āyu-saṅkhāraṇ ossaji*⁶ ti, satīṇ supaṭṭhitaṇ katvā ñāṇena paricchinditvā āyu-saṅkhāraṇ vissaji, pajahi.⁷ Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍuṇ viya āyu-saṅkhāraṇ ossaji. Temāsa-mattam eva samāpatti-samāpajjitvā, tato paraṇ na samāpajjissāmī ti cittaṇ uppādesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ ‘ ossaji ’ ti: ussajji⁸ ti pi pāṭho. Kasmā pana Bhagavā kappāṇ vā kapp’ āvasesaṇ vā ṭhātuṇ samattho tattakaṇ kālaṇ aṭhatvā⁹ parinibbāyituṇ Mārassa yācanāya āyu-saṅkhāraṇ ossaji? Na Bhagavā Mārassa yācanāya āyu-saṅkhāraṇ ossaji na pi therassa yācanāya na ussajjissati. Temāsato pana paraṇ Buddha-veneyyānaṇ abhāvato āyu-saṅkhāraṇ

¹ C. suttantaṇ.

² So C, DAA, but A. vuddhi-paribhūtaṇ.

³ C, Dīgh. bahuj-; DAA. bahujana.

⁴ So MSS., St., but lower yāva-d-eva manuss-; Dīgha text, yāvad eva; Ang, Samy. yāva deva.

⁵ C. līnavirayo.

⁶ A, DAA, DhA. (iv, 31), but C. līnaviriyo (cf. ThigA. 282 = aññakiccesu nirussuko).

⁷ A. always ussaji.

⁸ A. vijahi; A. ussaji ti ussajji ti; DAA. ossaji ti ossajji ti. (The rest of this section is D.’s own.)

⁹ A. adatvā.

ossaji. Thānaṇ hi nāma Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ yāvad eva veneyya-vinayan' atthaṇ. Te asati veneyyake kena nāma kāraṇena ṭhassanti? Yadvā Mārassa yācanāya parinibbāyeyya puretaraṇ yeva parinibbāyeyya: bodhimande pi hi Mārena yācitan, nimitt' obhāsa-karaṇaṇ pi therassa sokatanu-karaṇ' atthan ti vutto c' āyam attho. Api ca Buddhābala-dīpan' atthaṇ nimitt' obhāsa-karaṇaṇ, evaṇ mahānubhāvā Buddhā Bhagavanto yeva tiṭṭhantā pi attano ruciyā 'va tiṭṭhanti parinibbāyantā pi attano ruciyā yeva parinibbāyanti ti.

Mahābhūmi-cālo ti, mahanto paṭhavi-kampo. Tadā kira dasa-sahassī-lokadhātu akampittha.¹ *Bhīṣanako* ti, bhaya-janako. *Deva-dundubhiyo ca phaliṇsu* deva-bheriyo nadiṇsu, devo sukkha-gajjitaṇ gajji,² akāla-vijjullatā nicchariṇsu, khanika-vassaṇ vassī ti vuttaṇ hoti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ saṅkhārānaṇ visaṅkhāra-visesa-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, anavasesaṇ saṅkhāre vissajjetvā attano visaṅkhāra-gamana-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Koci nāma vadeyya: Mārena pacchato pacchato anubandhitvā 'parinibbāyatha, parinibbāyatha, bhante' ti, upadduto bhayena Bhagavā āyu-saṅkhāraṇ ossajī ti. Tass' okāso mā hotu: bhītassa udānaṇ nāma n' atthī ti, pītito³ vissatṭhaṇ udānaṇ udānesī ti *Atthakathāsu* vuttaṇ. Tato temāsa-mattam eva ca pana Buddha-kiccassa nipphajjanato 'evaṇ dīgharattaṇ mayā paribhato' yaṇ dukkha-bhāro na cirass' eva nikhipiyatī' ti passato parinibbāna-guṇa-paccavekkhaṇen' assa ulāraṇ pīti-somanassaṇ uppajji. Tena pīti-vegena udānesī ti yuttaṇ⁴ viya. Ekantena hi visaṅkhāra-ninno nibbān' ajjhāsayo Satthārā mahākaruṇāya balakkārena viya satta-hit' atthaṇ loke suciraṇ ṭhapito. Tathā hi devasiṇaṇ catu-visati koṭi-sata-sahassa-saṅkhā samāpattiyo valañjeti. So 'dāni mahākaruṇ' ādhikārassa nipphannattā nibbān' ābhimukho anappaṇaṇ pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedesi. Ten' eva

¹ A. akampitta; C₁ sankampittha; DAA, C. akampittha.

² A. deve sugajjitaṇ gajji; C_{1,2} sugajjitaṇ; DAA, C. sukkha-gajjitaṇ gajji.

³ DAA. pīti-vega (*the rest is D.'s only*).

⁴ A. vuttaṇ.

hi Bhagavato kilesa-parinibbāna-divase viya khandha-parinibbāna-divase pi sarīr' ābhā visesato vippasannā parisuddhā pabhassarā ahosi ti.

Gāthāya,¹ soṇa-sigālādīnaṃ hi paccakkha-bhāvato tulitaṃ paricchinnan ti, *tulaṃ*: kāmāvacara-kammaṃ na tulaṃ, *atulaṃ*. Sadisam assa aññaṃ lokiya-kammaṃ n' atthi ti vā, *atulaṃ*: mahaggata-kammaṃ, kāmāvacaraṃ vā rūpāvacaraṃ vā, *tulaṃ*: arūpāvacaraṃ, *atulaṃ*. Appa-vipākaṃ vā, *tulaṃ*: bahu-vipākaṃ, *atulaṃ*. *Sambhavan* ti, sambhavassa hetu-bhūtaṃ: uppatti-janakaṃ ti attho. *Bhava-saṅkhāraṇ* ti, punabbhava-saṅkhāraṇakaṃ. *Avassajjī*² ti, vissajjesi. *Munī* ti, Buddha-muni. *Ajjhatta-rato* ti, niyak' ajjhata-rato. *Samāhito* ti, upacār' appanā³-samādhi-vasena samāhito. *Abhindi*⁴ *kavacam ivā* ti, kavacaṃ viya bhindi. *Atta-sambhavan* ti, attani, sañjātaṃ kilesaṃ. Idan vuttaṃ hoti: Sa-vipāk' atthena sambhavaṃ bhav' ābhav' ābhisaṅkhāraṇ'⁵ atthena bhava-saṅkhāraṇ ti ca laddha-nāmaṃ tul' ātula-saṅkhātaṃ lokiya-kammaṃ ca⁶ ossajji: sangāma-sīse mahāyodho kavacaṃ viya atta-sambhavaṃ kilesaṃ ca ajjhatta-rato samāhito hutvā abhindi.⁷

Athavā *tulan* ti tūlento, tīrento, *atulaṃ sambhavan* ti nibbānaṃ c' eva bhavaṃ ca. *Bhava-saṅkhāraṇ* ti, bhava-gāmi-kammaṃ. *Ossajjī munī* ti, pañca-kkhandhā aniccā, pañcanaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ niccan ti ādinā nayena tūlento Buddha-muni bhava ādinavaṃ nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā, taṃ khandhānaṃ mūla-bhūtaṃ bhava-saṅkhāra-kammaṃ, 'kamma-kkayaṃ saṃvattati' ti evaṃ vuttena kamma-kkaya-karena ariya-maggena avassajji. Kathaṃ? *Ajjhatta-rato samāhito abhindi kavacam iv' atta-sambhavaṃ*. So hi vipassanā-vasen' ajjhata-rato samatha-vasena samāhito ti

¹ Cf. A. iv, 312; S. v, 263; Netti Pak., 61, also Netti A. (S.), 105 (*tulan* ti saṅkhāra-dhātū. *Atulan* ti nibbāna-dhātū).

² A, DAA., W., Netti and texts avassajji; C. ossajji; St. avassajji.

³ DAA. -appamāna-.

⁴ Ang., Samy., St. abhindi; Digh., DAA., Nett. abhida; so also NettA.; A. abhidi va.

⁵ DAA. sambhavyabhavābhi.

⁶ C. pi.

⁷ A. abhidha; NettA. abhidā ti.

evaṃ pubba-bhāgato paṭṭhāya¹ samatha-vipassanā-balena kavacam viya atta-bhāvaṃ pariyaṇandhitvā, ṭhitaṃ attani sambhavattā² *atta-sambhavan* ti laddha-nāmaṃ sabbaṃ kilesa-jātaṃ³ abhindi. Kiles' ābhāve(n' eva) kammaṃ appaṭṭisandhi-kattā avassaṭṭhaṃ nāma hoti ti. Evaṃ kilesa-ppahānena kammaṃ pajahi. Iti Bodhi-mūle yeva avassaṭṭha-bhava-saṅkhāro Bhagavā, vekha-missakena⁴ viya jara-sakaṭaṃ, samāpatti-vekha-missakena *atta-bhāvaṃ* yāpento pi ito temāsato uddhaṃ 'samāpatti-vekkham assa na dassāmi' ti adhippāyena⁵ āyu-saṅkhāraṃ ossajī ti.

Paṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye,⁶ *bahi dvāra-koṭṭhake* ti, pāsāda-dvāra-koṭṭhakassa bahi, na vihāra-dvāra-koṭṭhakassa. So kira pāsādo Loha-pāsādo⁷ viya samantā catu-dvāra-koṭṭhaka-parivuto pākāra-parikkhitto. Tesu pācīna-dvāra-koṭṭhakassa bahi pāsāda-cchāyāyaṃ pācīna-lokadhātuṃ olovento paññatta-vaṇṇa-Buddhāsane nisinno hoti. *Jaṭilā* ti, jaṭāvanto, tāpasa-vesadhārino. *Nigāṇṭhā*⁸ ti, setapaṭa-nigāṇṭha-rūpadhārino. *Ekasātakā* ti, ekasāṭaka-nigāṇṭha viya ekaṃ pilotika-khaṇḍaṃ hatthe bandhitvā eken' antena hi sarīrassa purima-bhāgaṃ

¹ C. pavattāya.

² DAA. bhavanato.

³ A, DAA. jātaṃ; C. jālaṃ.

⁴ A. vekkha-; C₄ *vegga*-missakena; cf. J.P.T.S. 1884, p. 97 (*Morris*) for the phrase; Dīgh. *vegga*-; Thag. 143 *vegga* (*v.ū.* *vekha*, *vegga*-miyena). S. v, 153, *vedha* (*v.ū.* *vega*, *vena*). *Burmese MSS.* ad loc., *vekha*; *Sinh. MSS.* *vegga*. *Siamese MSS.* *veḷu* (*bamboo, a method in use in India and Ceylon*). This para. is D.'s own, and is not in DA. We should read *vekha* (Skt. *aveksha*).

⁵ So A; C. reads *citt' uppādanena . . . ussajī* ti.

⁶ See S. i, 77-9. Most of the chapter is from Sār. Pakāsa. (*Comy.*) which I am now editing (1925), designated here by SPA.

⁷ Cf. Mahāvagga xxvii.

⁸ W. *nigāṇṭhā*; cf. DA. 162.

paṭicchādetvā vicaraṇakā. *Parūḷha-kaccha-nakha-lomā* ti, parūḷha-kaccha-lomā, parūḷha-nakhā, parūḷha-avasesa-lomā ca: kacchādisu dīgha-lomā dīgha-nakhā cā ti attho. *Khāriṇ*¹ *vividhaṇ ādāyā* ti, vividhaṇ khāriṇ nāna-ppakāraṇ pabbajita-parikkhāra-bhaṇḍikaṇ gahetvā. *Avidūre ati kkamanā* ti, viharassa avidūra-maggena nagaraṇ pavisanti. *Rājā 'haṇ bhante Pasenadi Kosalo* ti, ahaṇ, bhante, rājā Pasenadi Kosalo, mayhaṇ nāmaṇ tumhe jānāthā ti.

Kasmā pana rājā loke agga-puggalassa santike nisinno evarūpānaṇ nagga-bhogga-nissirikānaṇ² añjaliṇ paggaṇhāti ti? Sangahaṇ' atthāya. Evaṇ hi 'ssa ahosi: "Sac' āhaṇ³ ettakam pi etesaṇ na karissāmi, 'mayāṇ putta-dāraṇ pahāya etass' atthāya dubbhojana-dukkha-seyyādini anubhoma. Ayaṇ amhākaṇ upacāra⁴-mattam pi na karoti. Tasmiṇ hi kate amhe ocarakā' ti jano agahetvā 'pabbajitā icc' eva sañjānissatī' ti. 'Kiṇ imassa bhūt' atthaṇ kathemā' ti attanā diṭṭhaṇ sutāṇ paṭicchādetvā na katheyyuṇ. Evaṇ kate pana anigūhitvā kathessantī" ti. Api ca Satthu ajjhāsaya-jānaṇ' attham pi evam akāsi ti.

Rājā kira Bhagavantaṇ upasaṅkamanto pi katipaya-kālaṇ sammā-sambodhiṇ na saddahi. Ten' assa evaṇ ahosi: "Yadi Bhagavā sabbaṇ jānāti mayā imesaṇ nipaccākāraṇ katvā 'ime arahanto' ti vutte n' ānujāneyya: atha maṇ anuvattanto taṇ anujāneyya. Kuto tassa sabaññutā" ti? Evaṇ so Satthu ajjhāsaya-jānaṇ' atthaṇ tathā akāsi. Bhagavatā pana ujukam eva 'na ime samaṇā, ocarakā' ti vutte, yadi pi rājā saddahati, mahājano pana tam atthaṇ ajānanto na saddaheyya, 'samaṇo Gotamo, rājā attano kathaṇ sunāti' ti 'yaṇ kiñci mukh' ārūḷhaṇ katheti' ti vadeyya. Taṇ tassa dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyya, rañño ca gūḷha-kammaṇ vivaṇaṇ kattaṇ bhaveyya, sayam eva rājā tesāṇ ovādaka-bhāvaṇ kathessatī' ti ñatvā, *dujjānaṇ kho etaṇ* ti ādim āha.

Tattha *putta-sambādha-sayanaṇ*⁵ ti, puttehi sambādha-

¹ Cf. DA. 269; St. khāri-; W. khāri.

² So A, SPA. and JA. vi, 225; C₁ nagga-gotta-nissita-kānaṇ; C. nagga-nissiri-kānaṇ.

³ SPA. sac' āhaṇ; C. so ahaṇ.

⁴ SPA. añjali-mattam.

⁵ St. sayanaṇ; S. i, 78, samayaṇ.

sayanaṇ. Ettha ca putta-sīsena dāra-pariggahaṇ: putta-dāresu ubbilāvitena tena tesaṇ rāgādi-hetu-sokābhibhavana cit-tassa sankiliṭṭhataṇ dasseti. *Kāma-bhoginā*¹ ti, iminā pana rāgābhibhavanaṇ, ubhayenā pi vikkhitta-cittataṇ dasseti. *Kāsika-candanā* ti, saṇha-candanaṇ: Kāsika-vatthaṇ ca candanaṇ cā ti vā attho. *Mālā-gandha-vilepanā* ti, vanna-gandh' atthāya mālā-sugandha-bhāv' atthāya sugandhaṇ chavi-rāga-karaṇ' atthāya vilepanaṇ ca dhārentena. *Jāta-rūpa-rajatan* ti, suvaṇṇaṇ c' eva avasiṭṭha-dhanaṇ ca. *Sādi-yantenā* ti, paṭiggaṇhantena. Sabbena pi kāmesu abhigiddha-bhāvam eva pakāseti.

Sanvāsena ti, saha vāsena. *Sīlaṇ veditabban* ti, ayaṇ pesalo vā dussīlo vā ti saṇvasantena ekasmiṇ ṭhāne, saha vasantena jānitabbo. *Tañ ca kho dīghena addhunā na ittarenā*² ti, taṇ ca sīlaṇ dīghena kālena veditabbaṇ, na ittarena katipaya-divasena. Saṇyat' ākāro ca saṇvut' indriy' ākāro ca hutvā sakkā dassetuṇ. *Manasikarotā no amanasikarotā* ti, tam pi sīlam assa parigaṇhissāmī ti manasikarontena paccavekkhantena vā sakkā jānituṇ, na itarena. *Paññavatā* ti, tam pi sappaññien' eva paṇḍitena: bālo hi manasikaronto pi jānituṇ na sakkoti. *Sanvohārenā*³ ti, kathentena.

Yo hi koci manussesu vohāraṇ upajīvati

Evaṇ Vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so, na brāhmaṇo ti

(Sn. 614)

Ettha hi vaṇijjaṇ vohāro nāma. "Cattāro ariya-vohārā" ti (D. iii, 232), ettha cetanā. "Saṅkhā samaññā"⁴ paññatti-vohāro" ti (S. iii, 71; Pts. 96, 100), ettha paññatti. "Vohāra-mattena so vohareyyā" ti (S. i, 14-5), ettha kathā-vohāro. Idha pi so eva adhippeto. Ekaccassa hi sammukhā kathā parammukhā kathāya na sameti, parammukhā kathā sammukhā kathāya, tathā purima-kathā pacchima-kathāya ca pacchima-kathā purima-kathāya sameti. So kathento n' eva⁵ sakkā jānituṇ 'asuci eso puggalo' ti. Suci-sīlassa pana

¹ A. bhogi-; St. bhojinā; C. bhogino; Samy., W. bhoginā.

² St., S. i, itaraṇ; SPA, A. itaraṇ.

³ St. sabbyohārena; A, S. i, MSS. saṇvohārena.

⁴ A, C. saññā, an error (cf. Dhs. § 1306, trans. 340); SPA. as above.

⁵ C. yeva; SPA. n' eva, which makes sense.

purimaṇ pacchimena pacchimañ ca purimena sammukhā-kathitañ ca parammukhā-kathitena, parammukhā-kathitañ ca sammukhā-kathitena sameti. Tasmā kathentena sakkā sucibhāvo jānitun ti pakāsento āha *saṇvohārena soceyyaṇ veditabban* ti.

Thāmo ti, *ñāṇa-thāmo*: yassa hi *ñāṇa-thāmo* n' atthi, so uppannesu upaddavesu gahetabbaṇ pahātabbañ ca kiñci apassanto¹ advārikaṇ ghaṇaṇ pavisittho viya carati. Ten' āha *āpadāsu kho mahārāja thāmo veditabbo* ti. *Sākacchāyā* ti, sankathāya. Duppaññassa hi kathā udae-gaccho viya upplavati²: paññavato kathentassa paṭibhāṇaṇ anantaṇa³ hoti. Udaa-vipphanditen' eva hi maccho khuddako vā mahanto vā ti *ñāyati*.

Iti Bhagavā rañño ujukam eva 'te ime nāmā' avatvā arahantāṇaṇ anarahantānañ ca jānaṇ' upāyaṇ pakāsesi. Rājā taṇ sutvā Bhagavato sabbaññutāya desanā-vilāsena ca abhippasanno, *acchariyaṇ*, *bhante* ti ādinā attano pasādaṇ pakāsetvā, idāni te yathāvato Bhagavato ārocento *ete bhante mama purisā corā*⁴ ti ādim āha. Tattha *corā* ti, appabbajitā yeva pabbajita-rūpena raṭṭha-piṇḍaṇ bhuñjantā: paṭicchanna-kammantattā *ocarakā* ti, heṭṭhā carakā: corā hi pabbata-matthakena carantā pi heṭṭhā carakā 'va: nihīna-kammattā. Athavā *ocarakā* ti cara-purisā. *Ocaritvā* ti, avacaritvā, vimaṇsitvā, tasmiṇ tasmiṇ dese taṇ taṇ pavattiṇ *ñatvā* ti attho. *Osāpayissāmī* ti,⁵ paṭipajjissāmī, karissāmī ti attho.

Raḷojallaṇ ti, rajañ ca jallañ⁶ ca. *Pavāhetvā* ti, suṭṭhu vikkhālana-vasena apanetvā. *Kappita-kesa-massū* ti, alaṇ-kāra-satthe vutta-vidhinā kappakehi chinna-kesa-massū. *Kāmaguṇehi* ti, kāma-koṭṭhāsehi, kāma-bandhanehi vā. *Samappitā* ti, suṭṭhu-appitā, allinā. *Samāṇgi-bhūtā* ti, saha-

¹ SPA. gahetabba-gaṇaṇ kattabba-kiccaṇ.

² So SPA. (with gañcho for gaccho), but copyists have misunderstood the simile and substituted leḍḍu, reading (A, C, etc.) udae leḍḍu viya n' upplavati (A=C₁, however, omits na).

³ A. anatta; C₁ anantaṇ.

⁴ Samy. carā.

⁵ St. otarissāmī; W. ossārissāmī; A. oyāsissāmī; C₂ osāyissāmī; C. osāḍissāmī; Samy. osāpayissāmī (SPA. is silent).

⁶ A, C, SPA. jallaṇ; C. malaṇ; cf. Sn. 249, 291; JA. vi, 578.

bhūtā. *Paricārissanti*¹ ti, indriyāni samantato cāressanti kilāpessanti.

Etam atthaṇ veditvā ti, etaṇ tesaṇ rāja-purisānaṇ attano udarassa-kāraṇa-pabbajita-vesena loka-vañcana-saṅkhātaṇ atthaṇ veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ parādhināta-para-vañcanatā-paṭikkhepa-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha na vāyameyya sabbatthā ti, dūteyya:ocaraka-kam-mādi ke sabbasmiṇ pāpakamme² ime rāja-purisā viya, pabbajito na vāyameyya, vāyāmaṇ ussāhaṇ na kareyya. Sabbattha yattha katthaci vāyāmaṇ akatvā appamattake pi puññasmiṇ yeva vāyameyyā ti adhippāyo. *N' aññassa puriso siyā* ti, pabbajita-rūpeṇa aññassa puggalassa sevaka-puriso na siyā. Kasmā ? Evarūpassa pi ocarakādi-pāpakammasa kattabban ti. *N' aññaṇ nissāya jīveyyā* ti, aññaṇ paraṇ issariyaṇ nissāya tappaṭibaddham eva sukha-dukkhaṇ ti, evaṇ citto hutvā na jīvikaṇ pavatteyya. Atta-dīpo atta-saraṇo anañña-saraṇo eva bhaveyya. Athavā anatt' āvahato ocarāṇaṇ ti lad-dha-nāma-kattā aññaṇ akusala-kammaṇ nissāya na jīveyyā. *Dhammena na vāṇijjaṇ care*³ ti, dhanādi atthāya dhammaṇ na katheyya. Yo hi dhanādi-hetu paresaṇ dhammaṇ deseti, so dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Na evaṇ dhammena careyya. Athavā dhanādīnaṇ atthāya, Kosala-rañño purisā viya ocarakādi-kammaṇ karonto, parehi anāsankaniyatāya pabbajjā-linga-samādānādīni anuṭṭhahanto, dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Yo pi idha parisuddhaṇ brahmacariyaṇ caranto pi aññatarāṇ deva-nikāyaṇ paṇidhāya brahmacariyaṇ carati, so pi dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Evaṇ dhammena vaṇijjaṇ na care, na kareyyā ti attho.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ C. carissanti (for def. cf. PvA. 58). St., Comy. paricarissanti ti ... oārissanti vā kilissanti vā.

² C. dhamme.

³ St., A. dhammena na vaṇi care (?). We should read dhamme na vāṇijaṇ care (W.); C₂ vāṇij.

3.

Tatiye, *attano aneke pāpake akusale dhamme pahīne* ti,¹ lobha-dosa - moha - viparīta - manasikāra² - ahirik' anottappa-thīna-middha-kodh' ūpanāha-makkha-palāsa-issā-maccha-riya-māyā-sātheyya-thambha-sārambha-mānātimāna-madappamāda-taṇhā-avijjā-, tividh' ākusala-mūla-duccarita-sankilesa-mūla-visama-saññā-(mala)-vitakka-papañca-, catubbidha-vipalāsa³-āsava-gantha-ogha-yoga-gadhita-chandā-gatigamana-taṇh' ūpādāna⁴-, pañca-vidha ceto-khila-, pañca ceto-vinibandha-nīvaraṇābhinandana-, chabbivāda-mūla-taṇhā-kāya-, satt' ānusaya-, aṭṭha micchatta-, nava taṇhāmūlaka-, dasa akusala-kammāpatha-, dvāsattṭhi-diṭṭhigata-, aṭṭhasata-taṇhā-vicaritādi-ppabedhe attano santāne anādikāla-ppavatte diyaḍḍha-sahassa kilese taṇ sahaagate vā pi aneke pāpake lāmake akosalla-sambhūt' aṭṭhena akusale dhamme anavasesaṇ saha-vāsanāya bodhimūle yeva pahīne ariya-maggena samucchinne paccavekkhamāno, 'ayam pi me kilesa pahīno, ayam pi me kilesa pahīno⁵' ti anupadasamavekkhanāya paccavekkhamāno Bhagavā nisimmo hoti.

Aneke pi kusale dhamme ti, sīla-samādhi-paññā-vimutti-vimutti-ñāṇa-dassanaṇ, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro samāpādhānā, cattāro iddhipādā, cattāro ariya-maggā, cattāri phalāni, catasso paṭisambhidā, catu-yoni-paricchedaka-ñāṇaṇ, cattāro ariya-vaṇsā, cattāri vesārajja-ñāṇāni: pañca padhāniy' angāni, pañca-gatiko⁶ sammā-samādhi, pañca-ñāṇiko sammā-samādhi, pañc' indriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyyā dhātuyo, pañca vimutt' āyatana-ñāṇāni, pañca vimutti-paripācaniyyā saññā⁷: cha anussati-ṭṭhānāni, cha jāgarā, cha nissaraṇiyyā dhātuyo, cha satata-vihārā, cha anuttariyāni, cha nibbedha-bhāgiyā paññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇa-ñāṇāni: satta aparihāniya-dhammā, satta ariya-dhanāni, satta bojjhaṅgā, satta sappurisa-dhammā, satta nijjara-vatthūni,

¹ From VM. i, 210.² So A, C, VM, but C. manakkāra.³ Or vipariyāsa (VM. wrongly pariyesa-).⁴ C. āsava-ogha-yoga.⁵ A. does not repeat.⁶ So A, C, but C. angiko.⁷ C. paññā.

satta saññā, satta dakkhiṇeyya-puggala-desanā, satta khīṇā-sava-bala-desanā: aṭṭha paññā-paṭilābha-hetu-desanā, aṭṭha sammattāni, aṭṭha-loka-dhamm' ātikkamo, aṭṭha sārambha-vatthūni, aṭṭhakkaṇa-desanā, aṭṭha mahāpurisa-vitakkā, aṭṭha-abhibhāyatana-desanā, aṭṭha vimokkhā: nava yoniso-manasikāra-mūlaka-dhammā, nava pārisuddhi-padhāniy' angāni, nava sattāvāsa-desanā, nava āghāta-paṭivīṇayā, nava saññā, nava nānattāni, nava anupubba-vihāra-desanā: dasa nātha-karaṇā dhammā, dasa kaṣiṇ' āyatanāni, dasa kusala-kamma-pathā, dasa ariya-vāsā, dasa asekkhā dhammā, dasa Tathāgata-balāni: ekadasa mett' ānisaṇṣā: dvādasā paccayatā: terasa dhutanga-guṇā: cuddasa Buddha-ñāṇāni: paṇṇarasa vimutti-paripācaniyā-dhammā: solasa-vidhā-ānāpāna-sati, solasa amata-pariyāya-dhammā: aṭṭhārasa mahā-vipassanā: aṭṭhārasa Buddha-dhammā: ekūnavīsati paccavekkhana-ñāṇāni: catucattālisa ñāṇa-vatthūni: paññāsa udayabbaya-ñāṇāni: paropaññāsa kusalā dhammā: satta sattati ñāṇa-vatthūni: catuvisati koṭi-sata-sahasā-samāpatti¹-paññā-mahāvajira-ñāṇāni, ananta-naya-samanta-paṭṭhāna-visaya-paccavekkhana-desanā-ñāṇāni tathā anantāsu loka-dhātusu anantānaṇ sattānaṇ āsayādi-vibhāvana-ñāṇāni cā² ti,—evamādi ke aneke attano kusale anavajja-dhamme ananta-kālaṇ pārami-paribhāvitāya magga-bhāvanāya ca pāripūriṇ vuddhiṇ gate, 'ime hi pi anavajja-dhammā mayi sanvijjanti' ti rucita-vasena manasikār' ābhimukhe Buddhagūṇe vagga-vagge puñja-puñje katvā paccavekkhamāno nisinno hoti. Taṇ ca kho sappadesato eva na nippadesato. Sabbe Buddhagūṇe Bhagavatā pi anupadaṇ anavasesato manasikātuṇ na sakkā, taṇ ananta-parimeyya-bhāvato. Vuttaṇ h' etaṇ:

Buddho pi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṇ.

Kappam pi ce aññam abhāsamāno

Khīyetha kappo cira-dīgham antare.

Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassa³ ti (DA. 288).

¹ B. samādhī.

² C_{2,3} vibhāga.

³ A, C₁ Tathāgatānaṇ.

Aparam pi vuttaṇ:

Asaṅkheyyāni nāmāni saṅṅena mahesino

Guṇena nāmaṇ uddhareyya¹ api nāmaṇ saḥassato ti ()
Tadā hi Bhagavā pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto vi-
hāraṇ pavasitvā, gandhakuṭi-pamukhe ṭhatvā, bhikkhūsu
vattaṇ dassetvā, gatesu mahāgandha-kuṭiṇ pavasitvā, paññat-
ta-vara-buddhāsane nisinno attano atīta-jāti-visayaṇ ñāṇaṇ
pesesi. Ath' assa tāni niraṇṭaraṇ poṅkh' ānupoṅkhaṇ²
anantāparimāṇa-bhedā upaṭṭhahiṇsu. So evaṇ mahantassa
nāma dukkha-kkhandhassa mūla-bhūtā 'ime kiḷesā' ti kiḷesa-
visayaṇ ñāṇācāraṇ pesetvā, te paḥāna-mukhena anupadaṇ
paccavekkhitvā, 'ime 'va kiḷesā anavasesato mayhaṇ suṭṭhu
pahinā' ti, puna tesaṇ paḥānākāraṇ sākāraṇ saparivāraṇ
sa-uddesaṇ ariya-maggaṇ paccavekkhanto ananta-parimāṇa-
bhede attano sīlādi-anavajja-dhamme manasākāsi. Tena
vuttaṇ:—*Tena kho pana samayena Bhagavā attano aneke
pāpake akusale dhamme pahīne paccavekkhamāno nisinno hoti,
aneke ca kusale dhamme bhāvanā pāripūriṇ kate ti.*³ Evaṇ
paccavekkhitvā uppanna-pīti-somanass' uddesa-bhūtaṇ imaṇ
udānaṇ udānesi.

Tattha ahu pubbe⁴ ti, 'arahatta-magga-ñāṇ' uppattito
pubbe sabbo pi rāgādiko kiḷesa-gaṇo⁵ mayhaṇ santāne ahu,
āsi. Na imasmiṇ kiḷesa-gaṇe koci pi kiḷeso n' āhosi' ti. *Tadā
n' āhū* ti, tadā tasmiṇ kāle ariya-magga-kkhaṇe so kiḷesa-gaṇo
na ahu, na āsi. Tattha aṇumatto pi kiḷeso aggamaṇṇa-kkhaṇe
appahīno nāma n' atthi. Tato n' āhū ti pi paṭhanti. Tato
arahatta-magga-kkhaṇato pana n' āsi ti attho. *N' āhu pubbe*
ti, yo c' āyaṇ mama aparimāṇo anavajja-dhamme etarahi
bhāvanāya pāripūriṇ gato upalabbhati: so pi ariya-magga-
kkhaṇato pubbe na ahu, na āsi. *Tadā ahu* ti, yadā pana me
aggamaṇṇa-ñāṇaṇ uppannaṇ tadā sabbo pi me anavajja-
dhammo āsi. Aggamaṇṇ' ādhigamena hi sabbe pi sabbaññu-
gūṇā Buddhānaṇ hattha-gatā eva honti. *Na c' āhu na ca
bhavissati na c' etarahi vijjati*⁶ ti, yo pana so anavajja-dhammo

¹ A. ovādeyya.

² A. pokhānupokhaṇ; cf. *supra*, p. 267, where C_{a,3} read poṅkh-.

³ St. bhāvanāya pāripūrikate.

⁴ Cf. S. iii, 55; Thag. v, 180.

⁵ C₁-gato.

⁶ Thag. reads na ca me bhavissati, na ca m' etarahi pi.

ariya-maggo mayhaṇ bodhi-maṇḍe uppanno yena sabbo kilesa-gaṇo anavasesato pahīno, so yathā mayhaṇ magga-kkhaṇato pubbe na c' āhu na ca ahosi. Evan attanā pahā-tabba-kilesābhāvato te kilesā viya ayam pi na ca bhavissati, anāgate na uppajjissati. Etarahi paccuppanna-kāle pi na hi vijjati na upalabbhati attanā kattaḥ-kicc' ābhāvato, na hi ariya-maggo anekavāraṇ pavattati. Ten' ev' āha: "Na pāraṇ¹ diguṇaṇ yaṇti" ti (Sn. 714).

Iti Bhagavā ariya-maggena attano santāne anāvasesaṇ pahine akusale dhamme bhāvanā-pāripūriṇ gate aparimāṇe anavajja-dhamme ca paccavekkhamāno att' ūpanāyika-pīti²-vega-vissaṭṭhaṇ udānaṇ udānesi. Purimāya gāthāya purima vesārajjāṇi c' āyaṃ eva kathitaṇ. Pacchimāṇi c' āyaṇ sammā sambodhiyā pakāsitattā pakasitam eva hoti ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *nānā-titthiyā samaṇa-brāhmaṇa-paribbājakā* ti, 'ettha taranti etena saṇsār' oghan' ti, titthaṇ: nibbāna-maggo. Idha pana viparīta-vipallāsa-vasena diṭṭhi-gatikehi tathā-gahita-diṭṭhi-dassanaṇ titthan ti adhippetāṇ. Tasmiṇ sassatādi nānākāre titthe niyuttā, nānā-titthiyā.³ Nagga-nigaṇṭhādi samaṇā c' eva kaṭṭha-kalāpādi brāhmaṇā ca pokkhara-sāṭādi paribbājakā ca, samaṇa-brāhmaṇa-paribbā-jakā, nānā-titthiyā 'va te samaṇa-brāhmaṇa-paribbājakā 'sassato attā ca loko cā' ti ādinā passanti, 'etāya sayāṇ vā passati tathā dassana-mattam eva cā' ti, diṭṭhi. Micchābhinivesass' etaṇ adhivacanaṇ: sassatādi-vasena nānā-anekavidhā diṭṭhiyo etesan ti nānā-diṭṭhikā. Sassatādi-vasen' eva khamanaṇ, *khanti*. Rocanaṇ, *ruci*. 'Atthato sassato attā ca loko cā' ti ādinā pavatto citta-vipallāso saññā-

¹ C, nadi pāraṇ; cf. PJ. ii, 497 (*Comy. on Sn. 714*), 'duguṇaṇ ti vā pātho: ekamaggena dvikkhattaṇ na yaṇti ti attho.'

² A. att' ūpanā-parikampi ti.

³ Cf. PJ. ii, 372; DA. 107.

vipallāso ca: tathā nānā-khantiyo etesan ti, *nānā-khantikā*: nānā ruciyo etesan ti, nānā-rucikā. Diṭṭhi-gatikā hi pubba-bhāge tathā tathā cittaṇ rocetvā khamāpetvā ca pacchā 'idam eva saccaṇ, mogham aññaṇ' ti abhinivisanti. Athavā aniccaṇ niccaṇ ti ādinā tathā tathā dassana-vasena diṭṭhi, khamana-vasena khanti, ruccana-vasena ruci ti. Evaṇ tihi pi padehi diṭṭhi eva vuttā ti veditabbā. *Nānā-diṭṭhi-nissaya nissitā* ti, sassatādi-parikappa-vasena nānā-vidhaṇ diṭṭhiyā nissaya-vatthu-kāraṇaṇ diṭṭhi-saṅkhātā eva vā nissayaṇ nissitā allinā upalinā upagatā vā anissajjitvā ṭhitā ti attho. Diṭṭhiyo pi hi diṭṭhi-gatikāṇaṇ abhinives' ākāraṇaṇ¹ nissayā honti. *Santī* ti, atthi saṇvijjanti, upalabbhanti. *Ekacce*. *Samana-brāhmaṇā* ti, pabbajj' ūpagamena samaṇā jātiyā brāhmaṇā lokena vā samaṇā ti ca brāhmaṇā ti ca evaṇ gahitā. *Evaṇ vādino* ti, evaṇ idāni vattabb' ākāren' eva vadantī ti, evaṇ vādino. Evaṇ idāni vattabb' ākārena pavattā diṭṭhi etesan ti, evaṇ diṭṭhino. Tattha dutiyena diṭṭhi-gatikāṇaṇ micchābhiniveso dassito. Paṭhamena tesāṇ yathābhinivesa-padesatta-paṭiṭṭhāpana-vasena vohāro. *Sassato loko idam eva saccaṇ mogham aññaṇ* ti, ettha loko ti, attā: so hi diṭṭhi-gatikehi lokīyaṇ ti ettha puññaṇ pāpaṇ tabbipākā sayāṇ vā kārakādi-bhāvena abhiyuttehi lokīyatī ti, loko ti adhippeto. Svāyaṇ sassato amaro nicco dhuvo ti yadidaṇ amhākaṇ dassanaṇ idam eva saccaṇ aviparītaṇ, aññaṇ pana asassato ti ādi padesa-dassanaṇ moghaṇ micchā ti attho. Etena² cat-tāro pi sassata-vādā dassitā honti.

Asassato ti, na sassato. Anicco adhuvo cavana-dhammo ti attho. Asassato ti, sassat' ābhāva-paṭikkhepen' eva ucchedo dīpito ti, satta pi uccheda-vādā dassitā honti. *Antavā* ti, sapariyanto parivaṭumo³ paricchinna-pamāṇo, na sabba-gato⁴ ti attho. Etena sarīra⁵-parimāṇo anguṭṭha-parimāṇo yava-parimāṇo param' āṇu-parimāṇo attā ti evamādivādā dassitā honti. *Na antavā*⁶ ti, apariyanto sabba-gato ti attho. Etena *Kapila-Kanādādi* vādā dassitā⁷ honti. *Taṇ jīvaṇ*

¹ A, C. vosāṇaṇ; cf. SVin. 509.

² Cf. VM. 657.

³ So A, C₁, but C. pāda-.

⁴ St. anantavā.

⁵ A. etesaṇ.

⁶ C₂ apagato.

⁷ C. dīpitā.

taṇ sarīraṇ ti, yaṇ sarīraṇ tad-eva jīva-sañkhātaṇ vatthu: yañ ca jīva-sañkhātaṇ vatthu tad eva sarīraṇ ti: jīvañ ca sarīrañ ca advayaṇ samanupassati: etena ājīvakānaṇ viya rūpī attā ti, ayaṇ vādo dassito hoti. *Aññaṇ jīvaṇ sarīraṇ* ti, iminā pana arūpī attā ti ayaṇ vādo dassito hoti. *Tathāgato param maraṇā* ti, ettha *Tathāgato* ti, attā. Taṇ hi diṭṭhi-gatiko kāraka-vedakādi¹-sañkhātaṇ nicca-dhuvādi-sañkhātaṇ vā tathāgata-bhāvaṇ gato ti, tathāgato ti voharati. So maraṇato idha kāyassa-bhedato paraṇ uddhaṇ hoti, atthi, saṇvijjatī ti attho. Etena sassata-gāha-mukhena solasa-saññī-vādā aṭṭha-asaññī-vādā aṭṭha pi n' eva-saññī-n' āsaññī-vādā dassitā honti. *Na hotī* ti, na atthi na upalabbhati. Etena uccheda-vādā dassitā honti. *Hoti ca na hotī* ti, atthi ca n' atthi cā ti: etena ekacca-sassata-vādā satta-saññī-vādā ca dassitā. *N' eva hoti na na-hotī* ti, iminā pana amarā-vikkhepa-vādā dassitā honti ti veditabbaṇ.

Ime kira diṭṭhi-gatikā nānā-desato āgantvā Sāvattiyaṇ paṭivasantā ekadā samaya-ppavādake sannipatitvā attano attano vādaṇ paggayha aññavāde khuṇsentā vivādāpannā ahesuṇ. Tena vuttaṇ: *te bhaṇḍana-jātā* ti ādi. Tattha *bhaṇḍanaṇ* nāma kalahassa pubba-bhāgo.² *Bhaṇḍana-jātā* ti, jāta-bhaṇḍanā. Kalaho eva vā kalassa vā hananato kalaho datthabbo. Añña-m-aññassa viruddha-vādaṇ³ āpannā ti, *vivād' āpannā*. Mamma-ghaṭṭanato mukham eva sattī ti, *mukha-sattī*, pharusa-vācā. Phal' ūpacārena viya hī kāraṇaṇ, kāraṇ' ūpacārena phalam pi vohariyati. Yathā taṇ 'sukho Buddh' uppādo: pāpa-kammaṇ paccanubhūtan' ti ca, tāhi *mukha-sattīhi vitudantā*, vijjhantā viharanti. *Ediso dhammo* ti, aviparita-sabhāvo, ediso evarūpo: yathā mayā vuttaṇ sassato loko ti—pe—. *N' ediso dhammo* ti, na ediso dhammo yathā tayā vuttaṇ asassato loko ti—pe. Evaṇ sesa-padehi pi yojetabbo. So ca titthiyānaṇ vivādo sakala-nagare pākaṇ jāto.

Atha bhikkhū Sāvattiyaṇ piṇḍāya pavitṭhā taṇ sutvā, "atthi nu kho idaṇ kathā-pābhataṇ. Yan nūna mayaṇ imaṇ

¹ Cf. VM. 578; M. i, 8; VM. 427. ² Cf. Nidd. i, 255; PJ. ii, 551.

³ C₁ viruddhācāraṇ.

pavattiṃ Bhagavato āroceyyāma.¹ App' eva nāma taṃ nissāya saṃha-sukhumaṃ dhamma-desanaṃ labheyyāma² ti te pacchā-bhattaṃ dhamma-desana-kāle Bhagavato etam atthaṃ ārocesuṃ. Tena vuttaṃ: *atha kho sambahulā bhikkhū ti ādi.*

Taṃ sutvā Bhagavā añña-titthiyānaṃ dhammassa ayathā-bhūta-pajānanaṃ pakāseto *aññatitthiyā, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *andhā* ti, paññā-cakkhu-virahena andhā. Ten' āha *acakkhukā* ti, Paññā hi idha cakkhū ti adhippettaṃ. Tathā hi vuttaṃ, *atthaṃ na jānanti* ti ādi. Tattha *atthaṃ na jānanti* ti, idhalok' atthaṃ paralok' atthaṃ na jānanti: idhaloka-paralokesu vuddhiṃ abbhuddayaṃ n' āvabujjhanti. Paramatthe pana nibbāne kathā 'va kā? Ye hi nāma pavattimatte pi sammūlhā, te kathaṃ nivattiṃ jānissanti ti? Yad aggena te *atthaṃ na jānanti*, tad aggena *anattāham pi na jānanti*. Yasmā *dhammaṃ na jānanti adhammam pi na jānanti*, te hi vipariyāsa-gahitāya³ dhammam pi kammaṃ akusalaṃ karonti, adhammam pi kammaṃ kusalaṃ karonti, na kevalaṃ ca dhammā dhammesu eva. Atha kho tassa vipākesu pi sammūlhā. Tathā hi te kammam pi vipākaṃ katvā voharanti, vipākam pi kammaṃ katvā tathā *dhammaṃ sabhāva-dhammam pi na jānanti, adhammaṃ asabhāva-dhammam pi na jānanti*. Evam bhūtā ca sabhāva-dhammaṃ asabhāva-dhammaṃ ca, asabhāva-dhammaṃ ca sabhāva-dhammaṃ ca katvā pavedenti. Iti Bhagavā titthiyānaṃ moha-diṭṭhi-paṭilābha-bhāvena paññā-cakkhu-vekallato andha-bhāvaṃ dassetvā idāni tam atthaṃ jaccandh' ūpamāya pakāsetuṃ *bhūta-pubbaṃ, bhikkhave* ti ādim āha.

Tathā *bhūta-pubbaṃ* ti, pubbe bhūtaṃ, atīta-kāle nibbattaṃ. *Aññataro rājā ahoṣi* ti, purātano nāma-gottehi-loke apākaṭo eko rājā ahoṣi. *So rājā aññataraṃ purisaṃ āmantesi* ti, tassa kira rañño sobhagga-ppattaṃ sabbanga-sampannaṃ attano opavayaṇa⁴ upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā etad ahoṣi: 'Bhaddakaṃ vata bho hatthi-yānaṃ dassaniyaṃ' ti. Tena ca samayena eko jaccandho rājanganena āgacchati. Disvā rājā cintesi

¹ C₁, ārocessāma. ² A, C₂ labhissāma. ³ C. vipariyesa-gāhitāya.

⁴ A. upavuyhaṃ; C. ovayhaṃ; C₂ obhuyhaṃ (cf. KhpA. 178, opavuyhaṃ; v.l. opavayhaṃ, opaguyhaṃ).

‘mahājāniyā kho ime andhā ye evarūpaṇ dassaniyaṇ na labhanti. Yan nūn’ āhaṇ imissā Sāvattthiyā yattakā jaccandhā sabbe te sannipātāpetvā, ekadesaṇ ekadesaṇ hatthena phusāpetvā, tesāṇ vacanaṇ suṇeyyaṇ’ ti kelisīlo rājā ekena purisena Sāvattthiyā sabbe jaccandhe sannipātāpetvā tassa purisassa saññaṇ adāsi “yathā ekeko jaccandho sīsādikaṇ ekekaṇ yeva hatthino angaṇ phusitvā ‘hatthī mayā diṭṭho’ ti saññaṇ karoti tathā karohi” ti. So puriso tathā akāsi. Atha rājā te andhe paccekaṇ pucchi ‘kīdiso bhaṇe hatthī’ ti? Te attanā diṭṭha-diṭṭh’ āvayavam eva hatthiṇ katvā vadantā ‘edisō-hatthī, n’ edisō hatthī’ ti aññaṇamaññaṇ kalahaṇ karontā hatth’ ādihi upakkamitvā rājangane mahantaṇ kolāhalam akaṇsu. Rājā saparijano tesāṇ taṇ vippakāraṇ disvā phāsukehi bhijjamānehi hadayena uggatena¹ mahāhasitaṇ hasi. Tena vuttaṇ: *Atha kho bhikkhave so rājā—pe—attamano ahoṣī* ti.

Tattha *ambho* ti, ālapanāṇ. *Yāvaticā* ti, yattakā. *Jaccandhā* ti, jātiyā andhā: jātito paṭṭhāya acakkhukā. *Ekajjhaṇ* ti, ekato. *Bhaṇe* ti, abahumān’ ālāpo. *Hatthiṇ dassehi* ti, yathā-vutta-hatthiṇ sayāpetvā dassehi. So ca susikkhitattā apariphandanto² nippajji. *Diṭṭho no hatthī* ti, hatthena parāmasanaṇ dassanaṇ katvā āhaṇsu. Tena purisena sīsaṇ parāmasāpetvā ‘edisō hatthī’ ti saññātattā tādisaṇ yeva hatthiṇ sañjānantā³ jaccandhā ‘edisō, deva, hatthī. Seyyathā pi kumbho’ ti vadiṇsu. *Kumbho* ti ca ghaṭo ti attho. *Khīlo* ti, nāga-danta khīlo. *Soṇḍo* ti, hattho. *Nāgalāsā* ti, nangalassa siraṇ, isā. *Kāyo* ti, sarīraṇ. *Koṭṭho* ti, kusūlo. *Padā* ti, janghā. *Thūno* ti, thambho. *Nangutṭhan* ti, vāl-assa uparima padeso. *Muṭṭhihi saṇsumbhīṇsū*⁴ ti, muṭṭhiyo bandhitvā pahariṇsu: muṭṭhi-ghātaṇ akaṇsu. *Attamano ahoṣī* ti, keli-sīlattā so rājā tena jaccandhānaṇ kalahena attamano hāsena gahitamano ahoṣi.

Evam eva kho ti, upamā-saṇsandanaṇ. Tass’ attho:—“Bhikkhave, yathā te jaccandhā acakkhukā ekanga-dassino anavasesato hatthiṇ passitvā, attanā diṭṭh’ āvaya-mattaṇ

¹ C., ukkaṭṭhena.² A. -ppejanto.³ A. saññātattā.⁴ St., C. saṇyujjhīṇsu; A. saṇbhīṇsu; C, saṇkhubhīṇsu; W. saṇsumbhīṇsu.

hatthi-saññāya itarehi diṭṭhaṇ n' ānujānantā añña-m-aññaṇ vivādaṇ āpannā kalahaṇ akaṇsu, evam eva ime añña-titthiyā sakkāyassa ekadesaṇ rūpa-vedanādiṇ attano diṭṭhi-dassanena yathā-diṭṭhaṇ attā ti maññamānā tassa sassatādi-bhāvaṇ āropetvā 'idam eva saccaṇ, mogham aññaṇ' ti abhinivisitvā aññamaññaṇ vivadanti, yathā-bhūtam pana atth' ānatthaṇ dhamm' adhammañ ca na jānanti. Tasmā andhā acakkhukā jaccandhā paṭibhāgā" ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ titthiyānaṇ dhamma-sabhāvaṇ yathā-bhūtaṇ ajānantā apas-santā jaccandhā viya hatthimhi ayathā-dassana-micchābhini-vesā tattha vivād' āpannā ti sabbākārato viditvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *imesu kira sajjanti eke samana-brāhmaṇā* ti, idh' ekacce pabbajj' ūpagamanena samaṇā, jātimattena brāhmaṇā 'sassato loko' ti ādi naya-ppavattesu imesu eva asāresu diṭṭhi-gatesu diṭṭhiy' ābhinandana-vasena imesu vā rūpādisu upādāna-kkhandesu, evaṇ aniccesu dukkhesu viparināma-dhammesu, taṇhābhinandana-diṭṭhābhinandanānaṇ vasena 'etaṇ mamā' ti ādinā *sajjanti kira*, 'aho pan' esaṇ sammoho' ti dasseti. *Kira-saddo c' ettha aruci-sūcan'* attho. Tena tattha sakāraṇ' ābhāvam eva dīpeti, na kevalaṇ sajjanti yeva. Athavā *viggayha naṇ vivadanti*, 'na tvaṇ imaṇ dhamma-vinayaṇ ājānāsi, ahaṇ imaṇ dhamma-vinayaṇ ājānāmī' ti ādinā viggāhika-kathānuyoga-vasena viggayha vivadanti vivādaṇ āpajjanti. *Nan* ti c' ettha nipāta-mattaṇ. Athavā *viggayha nan* ti, naṇ diṭṭhi-nissayaṇ sakkāya-diṭṭhim eva vā visadisa¹-dassanattā sassatādi-vasena aññamaññaṇ viruddhaṇ² gahetvā vivadanti, visesato vadanti, attanā eva vā viditaṇ visiṭṭhaṇ aviparītaṇ katvā abhinivissa voharanti. Yathā kiṇ? *Janā ekanga-dassino* yathā te jaccandha-janā hatthissa ekek' anga-dassino, yaṇ yaṇ attanā phusitvā ñānaṇ taṇ tadeva hatthī ti gahetvā aññamaññaṇ viggayha vivadiṇsu. Evaṇ sampadam idan ti attho. *Iti saddo c' ettha lutta-niddiṭṭho*³ ti veditabbo.

Catuttha-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

¹ C, viparīta-. ² A. visuddhaṇ. ³ A. lagatta-; C. niddiṭṭho.

5.

Pañcame, *sassato attā ca loko cā* ti, rūpādisu aññatarañ attā ti ca loko ti ca sangahetvā tañ sassatañ niccan ti aññe pi tathā gāhentā voharanti. Yathā hi rūpañ attā c' eva loko ca sassato cā ti attānañ ca lokañ ca paññāpenti, tathā vedanañ saññañ sañkhāre viññāṇañ attā ca loko ca sassato cā ti attānañ ca lokañ ca paññāpenti ti.

Athavā *attā* ti ahañkāra-vatthu, *loko* ti mamañkāra-vatthu : yañ attaniyan ti vuccati. *Attā* ti vā sayañ, *loko* ti paro : *attā* ti vā pañcasu upādāna-kkhandhesu eko khandho, itaro loko : attā ti vā saviññāṇako khandha-santāno, aviññāṇako loko. Evañ tan ti¹ attā ti ca loko ti ca yathā-dassanañ dvidhā gahe-tvā tad ubhayañ nicco dhuvo sassato ti abhinivissa voharanti. Etena cattāro sassata-vādā dassitā. *Asassato* ti, satta pi uccheda-vādā dassitā. *Sassato ca asassato cā* ti, ekacco sassato attā ca loko ca, ekacco asassato ti, evañ sassato ca asassato cā ti attho. Athavā sveva attā ca loko ca attabhanga-ditthikānañ viya sassato ca asassato ca siyā. *Asassato* ti evam ettha attho veditabbo. *Sabbathā*² ti, iminā ekacca-sassata-vādo dassito. *N' eva sassato n' āsassato* ti, iminā amarā-vikkhepa-vādo dassito. Te hi sassata-vāde asassata-vāde ca dosañ disvā 'n' eva sassato n' asassato attā ca loko cā ' ti vikkhepañ karontā vicaranti.

Sayaṇ kato ti, attanā kato. Yathā hi tesañ tesañ sattānañ attā ca attano dhamm' ānudhammañ katvā sukha-dukkhāni paṭisaṇvedeti, evañ attanā 'va attānañ tassa ca upabhoga-bhūtañ kiñcana-palibodha-sañkhātañ lokañ ca karoti. *Abhinimminatī*³ ti, atta-laddhi viya ayam pi tesañ laddhi. *Parakato*⁴ ti, parena kato : atthato parena issarena vā purisena vā pajāpatinā vā kālena vā pakatiyā vā attā ca loko ca kato nimmito ti attho. *Sayaṇ kato parakato vā* ti, yasmā attānañ ca lokañ ca nimminantā issarādayo na kevalañ sayam eva nimminanti. Atha kho tesañ tesañ sattānañ dhamm' ādhammānañ sahakārikāraṇaṇ⁵ labhitvā 'va, tasmā 'sayañ kato ca

¹ A. evam āti; C₁ tan ti; C. tañ hi.

² Comy. here differs from text.

³ Not in St.

⁴ St. parañkato.

⁵ A. sakārikāraṇaṇ; C₁ kāraṇākāraṇaṇ.

parakato ca attā ca loko cā' ti ekaccānaṃ laddhi. *Asayaṅkāro* *aparaṅkāro*¹ ti, n' atthi etassa sayaṅkāro ti, asayaṅkāro. N' atthi etassa parakāro ti, paraṅkāro. Anunāsikāgamaṃ katvā vuttaṃ 'asayaṅkāro paraṅkāro' ti. Ayaṃ ubhayattha dosaṃ disvā ubhayaṃ paṭikkhipati. 'Atha kathaṃ carahi uppanno' ti? āha. *Adhicca-samuppanno*² ti, yadicchāya samuppanno, kenaci kāraṇena vinā uppanno ti, adhicca-samuppanno-vādo dassito. Tena ahetuka-vādo pi sangahito hoti. Idāni ye diṭṭhi-gatikā attānaṃ viya sukha-dukkham pi tassa guṇa-bhūtaṃ kiñcana-bhūtaṃ vā sassatādi-vasena abhinivissa voharanti. Tesāṃ taṃ vādaṃ dassetuṃ *sant' eke samaṇa-brāhmaṇā* ti ādi vuttaṃ. Taṃ vutta-nayam eva.

Etam atthaṃ vidivā ti, ettha pana idha jaccandh' ūpamāya anāgatattā taṃ hitvā hetthā vutta-nayen' eva attho yojetabbo. Tattha gāthāya *antarā 'va'*³ *visīdanti appatvā*⁴ *'va tam ogadhaṇ* ti, ayaṃ visesato tass' attho:—evaṃ diṭṭhi-gatesu diṭṭhi-nissayesu⁵ āsajjamānā diṭṭhi-gatikā kām' oghādīnaṃ catunnaṃ oghānaṃ saṃsāra-mahoghass' eva vā antarā 'va vemajjhe eva, yaṃ tesāṃ vād' ābhāvena paṭiṭṭh' aṭṭhena vā ogadha-saṅkhātaṃ nibbānaṃ tad adhigam' upāyo vā ariya-maggo, taṃ appatvā 'va anadhigantvā eva visīdanti, saṃsīdanti, ogadhanti, paṭiṭṭhahanti; etena ettha vā ti ogadho, ariya-maggo nibbānaṃ ca.⁶ Ogādham ev' ettha rassattaṃ katvā ogadhaṇ ti vuttaṃ. Taṃ ogadhaṇ, tamogadhaṇ ti pada-vibhāgo.

Pañcama Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe sabbaṃ hetthā vutta-nayam eva. *Imaṃ udānaṃ* ti, ettha pana diṭṭhi-taṇhā-mānesu dosaṃ disvā, te dūrato vaj-jetvā saṅkhāre yathā-bhūtaṃ passato ca tattha anādinava-

¹ St. -kāraṇ . . . kāraṇ.

² Cf. DA. 118.

³ A. *omits*; St. ca; W, C. va.

⁴ St. *apatvā*.

⁵ C. *visayesu*.

⁶ Cf. A. iii, 297, ogādhappattā; Sn. 635, amatogadhaṇ anuppattaṃ (amataṃ nibbānaṃ ogaheṭvā anuppattam).

dassitāya micchābhiniṭṭhassa yathā-bhūtaṃ apassato ca yathākkamaṃ saṃsārato ativattan' ānativattana-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesī ti attho yojetabbo. Tattha ahaṅkāra-pasutā ayaṃ pajā ti, 'sayāṃ kato attā ca loko ca' ti evaṃ vutta-sayaṅkāra-saṅkhātaṃ ahaṅkāraṃ tathā pavatta-diṭṭhiṃ pasutā, anuyuttā: ayaṃ pajā micchābhiniṭṭha satta-kāyo, paraṃ kār' ūpasaṃhitā ti, paro añño issarādiko sabbaṃ karotī ti. Evaṃ pavatta-parakāra-diṭṭhi-sannissitā tad upasaṃhitā ti, paraṅkār' ūpasaṃhitā. Etad eke n' ābhaññiṃsū¹ ti, etaṃ diṭṭhi-dvayaṃ, eke samaṇa-brāhmaṇā tattha dosa-dassino hutvā n' ānujāṇiṃsu. Kathaṃ? Sati hi sayaṅkāre kāmākārato sattānaṃ iṭṭhen' eva bhavitabbaṃ na anīṭṭhena, na hi koci attano dukkhaṃ icchati: bhavati ca anīṭṭhaṃ, tasmā na sayaṅkāro: paraṅkāre pi yadi issara-hetukā svāyaṃ issaro att' atthaṃ vā kareyya paratthaṃ vā: tattha yadi att' atthāya, attanā akata²-kicco siyā, aladdhassa³ sādhanato. Athavā paratthaṃ sabbesaṃ hita-sukham eva nippahajjeyya, na ahitaṃ dukkhaṃ nippahajjati. Tasmā issara-vasena paraṅkāro sijjhatī ti yadi 'va issara-saṅkhātaṃ añña-nirapekkhaṃ⁴ niccam eva kāraṇaṃ pavattiyā siyā, kammena uppatti na siyā, sabbe h' eva ekajjhaṃ uppajjitabbaṃ kāraṇa-sannihitattā: ath' assa aññaṃ pi saha-kāri-kāraṇaṃ icchitaṃ tañ ñeva hotu. Kim issarena apariniṭṭhita-sāmatthiyena parikappitena? Yathā ca issara-hetuko paraṅkāro na sijjhati, evaṃ pajāpati-purisa-pakati-brahmakālādi hetuko pi na sijjhate, tesam pi asid-dhattā vutta-dosānativattanato ca. Tena vuttaṃ: etad eke n' ābhaññiṃsū ti.

Ye pana⁵ yathā vutte sayaṅkāra-paraṅkāre ananujānantā pi adhicca-samuppannaṃ attānañ ca lokañ ca paññāpenti, te pi na naṃ sallaṃ ti addasun⁶ ti, adhiccasamuppannaṃ ti vādino pi micchābhinivesaṃ anatikkamantā yathābhūtaṃ ajānantā naṃ diṭṭhi-gataṃ tattha tattha dukkh' uppādanato vijjhaṃ atṭhena sallaṃ ti na passaṃsu. Etañ ca sallaṃ paṭikacca⁷

¹ St., W. aṃsu.² A. atta.³ C., asiddhassa.⁴ C., añña-nikkhepe.⁵ C. omīte ye pana.⁶ St. addaṃsu; A. adaṃsu; W, C. addasaṃ.⁷ St. C. paṭigaccha; W. paṭikacca; A. paṭikañca (cf. Trenckner on MP. 48). Pāli Dict. paṭikacca (gerund of paṭikaroti).

passato ti, so pana āradḍha-vipassako pañca pi upādāna-kkhandhe aniccato dukkhato anattato samanupassati, *etañ ca* tividhaṇviparīta-dassanaṇ aññañ ca sakalaṇ micchābhinivesaṇ tesañ ca nissaya-bhūte pañc' upādāna-kkhandhe pi tujjanato¹ duruddhārato ca sallaṇ ti *paṭikacca*, pubbe yeva vipassanā-paññāya passati. Evaṇ *passato* ariyamagga-kkhaṇe ekanten' eva *aḥaṇ karomī* ti, *na tassa hoti* yathā ca attano kāraka-bhāvo tassa na upaṭṭhāti, evaṇ *paro karotī ti, na tassa hoti*, kevalaṇ pana anicca-saṅkhātāṇ paṭicca-samuppanna-dhamma-mattam eva² hoti. Ettāvatā sammāpaṭipannassa sabbathā pi diṭṭhi-mānābhāvo dassito. Ten' eva arahatta-ppattiyā saṅsāra-samatikkamo pakāsito hoti. Idāni yo diṭṭhi-gate allino na so saṅsārato sīsaṇ ukkhipituṇ sakkotī ti taṇ dassetuṇ, *mān' upetā* ti gātham āha.

Tattha *mān' upetā ayam pajā* ti, ayaṇ sabbā pi diṭṭhi-gatika-saṅkhātā pajā satta-kāyo 'mayhaṇ diṭṭhi sundarā, mayhaṇ ādāno sundaro' ti attano gāhassa sampaggāha-lakkhaṇena mānena upetā samannāgatā. *Māna-ganthā*³ *māna-vinibandhā* ti, tato eva tena aparāparaṇ uppajjamānena yathā naṇ diṭṭhiṇ na paṭinissajjati⁴ evaṇ attano santānassa gathitattā⁵ vinivaṭṭattā⁶ vinibandhattā māna-ganthā māna-vinibandhā ti: *diṭṭhisu sārambha-kathā*⁷ *saṅsāraṇ n' ātivattatī* ti, 'idam eva saccaṇ mogham aññaṇ' ti att' ukkaṇsana-paravambhana-vasena attano diṭṭhābhinivesena paresaṇ diṭṭhisu sārambha-kathā virodha-kathā saṅsāra-sannissitānaṇ avijjā-taṇhānaṇ appahānato saṅsāraṇ n' ātivattati na atikkamatī ti attho.

Ch a ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ A. lajanato.

² A, C₁ maggantveva.

³ So MSS. and St, but W. māna-gaddhā.

⁴ C. diṭṭhi na paṭinissajjati.

⁵ A. gadhitattā.

⁶ C. omīte.

⁷ St. byārambhakatā; W. byārabbhakatā.

7.

Sattame, *Subhūti* ti, tassa therassa nāmaṇ. So hi āyasmā Padumuttarassa Bhagavato pādamūle katābhinihāro kapasata-sahassaṇ upacita-puñña-sambhāro imasmiṇ Buddh' uppāde ulāra-vibhave mahati kule uppanno, Bhagavato dhamma-desanaṇ sutvā, saṇvega-jāto gharā nikkhamma pabbajitvā, katādhikārattā ghaṭanto¹ vāyamanto na cirass' eva chalabhiñño jāto. Brahma-vihāra-bhāvanāya pana ukkaṇsa-pāramī-pattiyā ca "etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāvakanāṇ bhikkhūnaṇ araṇa-viharīnaṇ yadidaṇ Subhūti" ti (A. i, 24) araṇa-vihāre Bhagavatā etadagge ṭhapito.

So ekadivasaṇ sāyaṇha-samaye divā-ṭṭhānato vihāraṇaṇaṇ otiṇṇo catu-parisa-majjhe Bhagavantaṇ dhammaṇ desentaṇ disvā desanā-pariyosāne vuṭṭhahitvā vandissamī ti kāle paricchedaṇ katvā Bhagavato avidūre aññatarasmiṇ rukkhamaūle nisinno phala-samāpattiṇ samāpajji. Tena vuttaṇ tena kho pana samayena āyasmā *Subhūti*—pe—*samapājjitvā* ti. Tattha dutiya-jjhānato paṭṭhāya rūpāvacāra-samādhi sabbo pi arūpāvacāra-samādhi avitakka-samādhi yevā ti. Idha pana catuttha-jjhāna-pādako arahatta-phala-samādhi avitakka-samādhi ti adhippeto. Dutiya-jjhānādīhi pahīnā micchā-vitakkā, na tāva suppahīnā accanta-ppahān' ābhāvato, ariya-maggena pana pahīnā eva, puna pahāna-kicc' ābhāvato. Tasmā aggamagga-pariyosāna-bhūto arahatta-phala-samādhi sabbesaṇ micchā-vitakkānaṇ pahānante uppannattā visesato avitakka-samādhi ti vattabbataṇ arahati, pageva catuttha-jjhāna-pādako. Tena vuttaṇ "idha pana catuttha-jjhāna-pādako arahatta-phala-samādhi avitakka-samādhi ti adhippeto" ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ āyasmato Subhūtissa sabba-micchā - vitakka - sabba - saṅkilesa-pahāna-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato jānitvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi. Tattha *yassa vitakkā vidhupitā*² ti, yena ariya-puggalena yassa

¹ A. ghaṭtento.

² From Sn. 7; cf. Pj. ii, 21; St. vidūpitā; W, MSS. and texts vidhūpitā.

vā ariya-puggalassa kāma-vitakkādayo sabbe pi micchā-vitakkā *vidhūpitā*, ariya-magga-ñāṇena santāpitā samucchinna¹: *ajjhataṇ suvikappitā asesā* ti, niyak' ajjhata-saṅkhāte attano santāne² n' uppajjan' ārahā suvikappitā asesato, kiñci pi asesetvā susamucchinna ti attho.

Taṇ sangaṇ aticca arūpa-saññā ti, ettha *tan* ti nipāta-mattaṇ, athavā hetu-attho *taṇ*-saddo. Yasmā anavasesena micchā-vitakkā samucchinna tasmā rāga-sangādikaṇ pañca-vidha-sangaṇ sabbam pi vā kilesa-sangaṇ aticca, atikkamitvā, atikka-mana-hetu rūp' ābhāvato ruppana-saṅkhātassa ca vikārassa, tattha ābhāvato nibbikāra-bhāva-hetuto vā ārūpan ti laddha-nāmaṇ nibbānaṇ ārammaṇaṇ katvā, pavattāhi magga-phala-saññāhi arūpa-saññā. *Catu-yog' ātigato* ti, kāma-yogo bhava-yogo diṭṭhi-yogo avijjā-yogo ti cattāro yoge yathārahaṇ catuhi pi maggehi atikkamitvā gato. *Na jātum eti* ti,³ ma-ākāro padasandhi-kāro: jātu ekaṇsen' eva puna-bbhavāya na eti: āyati punabbhav' ābhinibbatti tassa n' atthi ti attho: na jātim eti ti pi paṭhanti. So ev' attho. Iti Bhagavā āyasmato Subhūtissa arahatta-phala-samāpatti-vihāraṇ anupādisesa-nibbānaṇ ca ārabha pīti-vega-vissaṭṭhaṇ udānaṇ udānesi.

Sattama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

8.

Aṭṭhame, *dve pūgā* ti, dve gaṇā. *Aññatarissā gaṇikāyā* ti, aññatarāya nagara-sobhiṇiyā. *Sārattā* ti, suṭṭhu rattā: *paṭi-baddha⁴-cittā* ti, kilesa-vasena baddha-cittā. Rājagahe kira ekasmiṇ chaṇa⁵-divase bahu-dhutta-purisā gaṇa-bandhanena vicarantā ekamekassa ekamekaṇ vesīṇ ānetvā uyyānaṇ pavisitvā chaṇa-kīlaṇ kīliṇsu. Tato param pi dve tayo chaṇa-divase taṇ taṇ yeva vesīṇ ānetvā chaṇa-kīlaṇ kīliṇsu.

¹ (P.J. *ad loc.*, bhusaṇ dhūpitā santāpitā, daḍḍhā ti attho.)

² Cf. VM. i, 349.

³ St. jātim eti.

⁴ W. -bandha-.

⁵ C. chana.

Athāparasmiṇ chaṇa-divase aññe pi dhuttā tath' eva chaṇa-kīlaṇ kīlitu-kāmā vesiyo ānentā purima-dhuttehi pi pubbe ānitaṇ ekaṇ vesiyaṇ ānenti. Itare taṇ disvā "ayaṇ amhākam pi pariggaho" ti āhaṇsu. Te pi tatth' eva āhaṇsu. Evaṇ "amhākaṇ amhākaṇ pariggaho pariggaho" ti kalahaṇ vaḍḍhetvā pāṇi-ppahārādini akaṇsu. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Rājagahe dve pūgā* ti ādi. Tattha upakkamantī ti, paharanti. *Maranam pi nigacchantī* ti, balava-upakkamehi maraṇaṇ upagacchanti: itare hi *marana-mattaṇ* maraṇa-ppamāṇa-*dukkhaṇ* pāpuṇanti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ kāmesu gedhaṇ vivāda-mūlaṇ sabb' ānatthamūlaṇ ti sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānan* ti, antadvaye ca majjhimāya paṭipattiyā ādīnav' ānisaṇsa-bhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yañ ca pattan* ti,¹ yaṇ rūpādisu pañca-kāma-guṇa-jātaṇ pattaṇ 'n' atthi kāmesu doso' ti diṭṭhiṇ purakkhatvā apurakkhatvā vā etarahi laddhaṇ, anubhūyamāṇaṇ. *Yañ ca pattabban* ti, yañ ca kāma-guṇa-jātam eva 'bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, asevitabbā kāmā, paṭisevitabbā kāmā. Yo kāme paribhuñjati, so lokaṇ vaḍḍheti. Yo lokaṇ vaḍḍheti, so bahuṇ puññaṇ pasavati' ti diṭṭhiṇ upanissāya, taṇ anissajjivā katena kammunā anāgate pattabbaṇ anubhavitaṇ. *Ubhayaṇ etaṇ rajānukiṇṇan* ti etaṇ ubhayaṇ pattaṇ pattabbañ ca rāga-rajādīhi anukiṇṇaṇ, sampatte² hi vatthu-kāme, anubhavanto rāga-rajena vokiṇṇo hoti. Tassa pana saṅkiliṭṭha-cittassa phale āyati āpanne³ domanass' uppattiyaṇ dosa-rajena vokiṇṇo hoti, ubhayatthā pī moha-rajena vokiṇṇo hoti. 'Kassa pan' etaṇ rajānukiṇṇan' ti āha. *Āturass' ānusikkhato*⁴ ti, kāma-patthana-vasena kiles' āturaṇ tassa ca phale⁵ dukkh' āturaṇ ca ubhayatthā pi phāti-karaṇ' ābhilāsāya kilesa-phale anusikkhato. Tattha *yañ ca pattan* ti, yaṇ acelaka-vatādi-vasen' ātura-pattaṇ

¹ NettA. (Sin.) 217 repeats all this in a more condensed form; pattan ti=adhigataṇ.

² C₂ pamatto.

³ A. āpattite; C₁ appatte.

⁴ St. ānusikkhino (? anusikkhino) (v.l. ānusikkhato. So W, C, MSS. and NettA, which expl. 'kilesa-bahula-puggale anusikkhato').

⁵ C₂ balena.

atta-paritāpanaṇ. *Yañ ca pattabban* ti, yaṇ micchā-diṭṭhi-kamm' ādāna-hetu apāyesu pattabbaṇ phalaṇ. *Ubhayam etaṇ raḥ' ānukiṇṇan* ti, tad ubhayan dukkha-rajānukiṇṇaṇ. *Āturassā* ti, kāya-kilamathena dukkhāturassa. *Anusikkhato* ti, micchā-diṭṭhiṇ, tassā samādāyake puggale ca anusikkhato yeva.¹ *Sikkhāsārā* ti, yehi yathā samādinnaṇ silabbatādisaṅkhātāṇ sikkhaṇ sārato gahetvā iminā saṇsāre suddhī ti kathitā te.²

Ten' āha *silabbataṇ jīvitaṇ brahmacariyaṇ upaṭṭhānaṇ sārā* ti, tattha 'yaṇ na karomī' ti oramati, taṇ silaṇ: yaṇ visa-bhojana-kiccā³-caraṇādi taṇ⁴ vataṇ: sāka-bhākkhatā jīvitaṇ⁵: methuna-virati brahmacariyaṇ: etesaṇ anutiṭṭhanaṇ upaṭṭhānaṇ: bhūta-piṇḍaka⁶-paribhaṇḍādi-vasena Khandha-deva-Sivādi⁷-paricaraṇaṇ vā upaṭṭhānaṇ. Evam etehi yathā-vuttehi silādihi saṇsāra-suddhi hotī ti. Tāni sārato gahetvā ṭhitā samaṇa-brāhmaṇā *sikkhāsārā silabbataṇ jīvitaṇ brahmacariyaṇ upaṭṭhānaṇ sārā* ti veditabbā.

Ayam eko anto ti, ayaṇ silabbata-parāmāsa-vasena attakilamath' ānuyoga-saṅkhāto majjhimāya paṭipattiyaṇ uppatha-bhūto lāmak' aṭṭhena ca eko anto. *Ayaṇ dutiyo anto* ti, ayaṇ kāma-sukhallik' ānuyogo kāmesu pātabyatā patti-saṅkhāto dutiyo vutta-nayena anto. *Icc' ete ubho anto* ti, kāma-sukhallik' ānuyogo attakilamath' ānuyogo ca itī ete ubho antā, te ca kho etarahi patte āyati pattabbe ca kilesa-dukkha-rajānukiṇṇe kāma-guṇe attaparitāpane ca allinehi kilesa-dukkh' āturaṇaṇ anusikkhantehi sayañ ca kilesa-dukkh' āturehi paṭipajjitabbattā lāmakā uppatha-bhūtā cā ti antā. *Kaṭasi-vadḍhanā* ti, andha-puthujjanehi abhikankhitabb' aṭṭhena kaṭasi-saṅkhātānaṇ taṇhā-avijjānaṇ abhivadḍhakā. *Kaṭasiyo diṭṭhī vadḍhenti*⁸ ti, tā

¹ St. ānusikkino yeva sikkhāsārā; Nett. ye ca sikkhā.

² NettA. ye yathā . . . silavatādi sikkhātāṇ sikkhaṇ . . . gahetvā ṭhitā.

³ A, Nett. kiccā; C. kicchā.

⁴ A, Nett. yaṇ . . . taṇ; C. omits and reads ādikaṇ.

⁵ NettA. expl. jivitaṇ ti, ājivo.

⁶ So A, C, but C, sindhika; NettA. omits the sentence.

⁷ I.e., the god Skanda; A. Khandhādiva; C., Khandā; C. Khandha-deva; NettA. omits.

⁸ Cf. ThigA. 291.

pana kaṭasiyo nānappakārā-ditṭhi vaḍḍhenti. Vatthu-kāmesu assād' ānupassino hi te pajahituṇ asakkontassa taṇhā-avijjā-sahakārikāraṇaṇ labhitvā 'n' atthi dinnan' ti ādinā n' atthika-ditṭhiṇ akiriya-ditṭhiṇ ahetuka-ditṭhiṇ ca gaṇhāpenti. Atta-paritāpanaṇ anuyuttassa pana avijjā-taṇhā-sahakārikāraṇaṇ labhitvā sīlena suddhi-vatena suddhī ti ādinā atta-suddhi abhilāpena sīlabbata-parāmāsa-ditṭhiṇ gaṇhāpenti. Sakkāya-ditṭhiyā pana tesāṇ paccaya-bhāvo pākaṭo yeva: evaṇ anta-dvay' ūpanissayena taṇhā-avijjānaṇ ditṭhi-vaḍḍhakatā vedi-tabbā. Keci pana kaṭasī ti pañcannaṇ khandhānaṇ adhivac-anan ti vadanti. Tesāṇ yad aggena antadvayato saṅsāra-suddhi na hoti tad aggena te upādāna-kkhandhe abhivaḍ-ḍhenti ti adhippāyo. Apare pana *kaṭasi-vaḍḍhanā* ti padassa aparāparaṇ jarā-maraṇehi sīvathika-vaḍḍhanā ti atthaṇ paṭhanti.¹ Tehi anta-dvayassa saṅsāra-suddhi-hetubhāv' ābhāvo yeva vutto. Kaṭasiyā pana ditṭhi-vaḍḍhana-kāraṇa-bhāvo veditabbo.

Ete te ubho anabhiññāyā ti, te ete yathā-vutte ubho pi ante ajānitvā 'ime antā te ca evaṇ gahitā, evaṇ anuṭṭhitā, evaṇ gatikā, evam abhisamparāyā' ti, evaṇ ajānana-hetu ajānana-kāraṇā, 'paññāya c' assa disvā āsavā parikkhīnā' ti ādisu viy' assa hetu-atthataṇ daṭṭhabbā. *Oliyanti eke* ti, eke kāma-sukh' ānuyoga-vasena saṅkocaṇ āpajjanti.² *Atidhāvanti eke* ti, eke atta-kilamath' ānuyoga-vasena atikkamanti: kāma-sukham-anuyuttā hi viriyassa akaraṇato kosajja-vasena sammāpaṭipattito saṅkocaṇ āpannattā oliyanti nāma: atta-paritāpanam-anuyuttā pana kosajjaṇ pahāya anupāyena viriy' ārambhaṇ karontā, sammā-paṭipattiyā atikkamanato atidhāvanti nāma. Tad ubhayaṇ pana tattha ādīnava-adas-sanato.

Tena vuttaṇ *ubho ante anabhiññāya oliyanti eke, atidhāvanti eke* ti. Tattha taṇhābhinandana-vasena oliyanti, ditṭh' ābhinandana-vasena atidhāvanti ti veditabbaṇ. Athavā sas-sat' ābhinivesa-vasena oliyanti eke: ucched' ābhinivesa-vasena atidhāvanti eke. Gosilādi-vasena hi atta-paritāpanam-anu-yuttā ekacce 'imināhaṇ sīlena vā tapena vā'³ brahmacariyena

¹ C. vadanti; cf. S. ii, 178 ff.

² Cf. PvA. 103, 123.

³ A. sīlena vā vatena.

vā devo vā bhavissāmi dev' aññataro vā, tattha nicco dhuvo sassato aviparināma-dhammo sassatisamaṇ tath' eva t̥hassāmi ti sassata-dassanaṇ abhinivisantā saṇsāre *olīyanti nama*. Kāma-sukham-anuyuttā pana ekacce yaṇ kiñci katvā indriyāni santappetu-kāmā lokāyatikā viya tad anuṇaṇ uccheda-dassanaṇ abhinivisantā anupāyena vatt' upacchedassa pariyesanato *atidhāvanti nāma*.¹ Evaṇ sassat' ucchedavasena pi oliyan' ātidhāvanāni veditabbāni.

Ye ca kho te abhiññāyā ti, ye ca kho pana ariya-puggalā te yathā-vutte ubho ante ime antā evaṇ gahitā evaṇ anuṭṭhitā evaṇ gatikā evaṇ abhisamparāyā ti abhivisiṭṭhena ñāṇena vipassanā-sahitāya magga-paññāya jānitvā, majjhima-paṭipadaṇ sammā-paṭipannā tāya sammā-paṭipattiyā, *tatra ca n' āhesuṇ* ti, tatra tasmiṇ anta-dvaye patitā na ahesuṇ, taṇ anta-dvayaṇ pajahiṇsū ti attho. *Te na ca amaññiṇsu*² ti, te tena anta-dvaya-pahānena 'mama idaṇ anta-dvaya-pahānaṇ, ahaṇ anta-dvayaṇ pahāsiṇ,³ iminā anta-dvaya-ppahānena seyyo ' ti ādinā taṇhā-diṭṭhi-māna-maññanā-vasena na amaññiṇsu, sabba-maññanānaṇ samma-d-eva pahinattā.

Ettha ca magga-phale t̥hite ariya-puggalā sandhāya *tatra ca n' āhesuṇ*, *te na ca amaññiṇsū* ti, atīta-kāla-vasena ayaṇ desanā pavattā. Magga-kkhaṇe pana adhippete vattamāna-kāla-vasen' eva vattabbaṇ siyā *vattaṇ tesu n' atthi paññāpanāyā* ti, ye evaṇ pahīna-sabba-maññanā uttama-purisā, tesu anupādā-parinibbutānaṇ kamma-vipāka-kilesa-vasena tividham pi vattaṇ n' atthi paññāpanāya vattamāna-kkhandhabhedato uddhaṇ, anupādāno viya jātavedo, apaṇṇatika-bhāvam eva gacchantī ti attho.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ Cf. P.J. ii, 21 *passim*.

² St. tena ca; W, A. tena ca na; NettA. te na ca.

³ A. pahāyīṇ.

9.

Navame, *ratt' andhakāra-timisāyan* ti, rattiyaṇ andhakāre mahā-timisāya: ratti pi hi andhakāra-virahitā hoti yā puṇṇamāya¹ ratti juṇh' obhāsītā, andhakāro pi timisāya asati na vattabbo hoti abbha-mahikādi upakkilesa-virahite deve. Mahandhakāro hi timisā ti vuccati. Ayaṇ pana amāvāsirratti-devo megha-paṭala-cchanno. Tena vuttaṇ *ratt' andhakāra-timisāyan* ti. Rattiyā andhakāre mahā-timisāyan ti attho. *Abbhokāse* ti appaticchanne okāse vihār' angaṇe. *Tela-padīpesu jhāyamānesū* ti, tela-pajjotesu jalamānesu. Nanu ca Bhagavato byāma-ppabhā pakatiyā byāma-matta-ppadesaṇ abhiyāpetvā, candima-suriy' ālokaṇ abhibhavitvā, ghana-bahalaṇ Buddh' ālokaṇ vissajjenti andhakāraṇ vidhamitvā tiṭṭhati, kāya-ppabhā pi nīla-pītādi-vasena chabbanna-ghana-buddha-rasmiyo vissajjetvā, pakatiyā 'va samantato asiti-hattha-ppadesaṇ obhāsenti tiṭṭhati: evaṇ Buddh' āloken' eva ekobhāsa-bhūte Bhagavato nisinn' okāse padīpa-karaṇe kiccaṇ n' atthi ti? Saccaṇ n' atthi. Tathā pi puññ' atthikā upāsakā Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca pūjākaraṇ' atthaṇ devasikaṇ tela-ppadīpaṇ upaṭṭhapenti. Tathā hi vuttaṇ *Sāmañña-phale* pi "ete maṇḍala-māle dīpā jhāyanti" ti (D. i, 50).

Rattandhakāra-timisāyan ti, idam pi tassā rattiyā sabhāvakkittan' atthaṇ vuttaṇ: na hi Bhagavato nisinn' okāsessa andhakāra-bhāvato. Pūja-karaṇ' attham eva hi tadā pi upāsakehi padīpā kārītā. Tasmiṇ hi divase Sāvatti-vāsino bahū upāsakā pāto 'va sarīra-paṭijagganaṇ katvā, vihāraṇ gantvā, uposath' angāni samādiyivā, Buddha-pamukhaṇ bhikkhu-saṅhaṇ nimantetvā, nagaraṇ pavisitvā, mahādānāni pavattetvā, Bhagavantaṇ bhikkhu-saṅhaṇ ca anugantvā nivattitvā, attano attano gehāni gantvā, sayam pi paribhuñjitvā, suddha-vattha-nivatthā suddh' uttarāsaṅgā gandha-mālādi-hatthā vihāraṇ gantvā, Bhagavantaṇ pūjetvā, keci manobhāvaniye bhikkhū payirupāsantā, keci yoniso manasikarontā divasa-bhāgaṇ vītināmesuṇ. Te sāyaṇha-samaye Bhagavato

¹ A. puṇṇamāsi.

santike dhammaṇ sutvā, Satthari dhamma-sabhā maṇḍapa-ppatte gandha-kuṭi-samīpe ajjhokāse paññatta-vara-Buddh' āsane nisinne bhikkhu-sanghe ca Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā payirupāsante uposatha-visodhan' atthañ c' eva yoniso manasikāra-paribrūhan' atthañ ca nagaraṇ agantvā vihāre yeva vasitu-kāmā ohīyisū.

Atha te Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca pūja-karaṇ' atthaṇ bahū tela-ppadīpe āropetvā, Satthāraṇ upasaṅkamitvā vanditvā, bhikkhu-sanghassa ca añjaliṇ katvā, bhikkhūnaṇ pariyante nisinnā kathaṇ samuṭṭhāpesuṇ: "Bhante, ime tiṭṭhiyā nānā-vidhāni diṭṭhi-gatāni abhinivissa voharantā caranti, tathā voharantā ca kadāci sassataṇ kadāci ucchedādisu aññataran ti, ekasmiṇ yeva aṭhatvā¹ nava-navāni diṭṭhi-gatāni 'idam eva saccaṇ, mogham aññaṇ' ti paggayha tiṭṭhanti ummattaka-sadisā. Tesaṇ tathā abhinivīṭṭhānaṇ kā gati kā abhisamparāyo" ti? Tena ca samayena bahū paṭanga-pāṇakā patantā patantā tesu tela-ppadīpesu nīpatanti. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena sambahulā adhipātakā* ti ādi.

Tattha *adhipātakā*² ti paṭanga-pāṇakā: ye salabhā ti pi vuccanti. Te hi dīpa-sikhaṇ adhipatanato adhipātakā ti adhippetā. *Āpāta-paripātan* ti, āpātaṇ paripātaṇ āpatitvā āpatitvā, paripatitvā paripatitvā abhimukhaṇ pātañ c' eva paribbhamitvā pātañ ca katvā ti attho. Āpāte padīpassa attano āpātha-gamane sati paripatitvā paripatitvā ti attho. *Anayaṇ* ti, avaḍḍhiṇ, dukkhaṇ. *Byasanaṇ* ti, vināsaṇ. Purima-padena hi maraṇa-mattaṇ dukkhaṇ, pacchima-padena maraṇaṇ tesaṇ dīpeti. Tattha keci pāṇakā saha patanena mariṇsu, keci maraṇa-mattaṇ dukkhaṇ āpajjiṇsu. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ adhipātaka-pāṇakānaṇ atta-hitaṇ ajānantānaṇ att' ūpakkama-vasena niratthaka-byasana-ppattiṇ viditvā tesaṇ viya diṭṭhi-gatikānaṇ diṭṭh' abhinivesena anaya-byasana-ppatti-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *upātīdhāvanti na sāram entū* ti, sīla-samādhi-paññā-

¹ A. avatvā.

² A. -pātikā; cf. J.P.T.S. 1886 (Morris), 108, and P.J. ii, 2, 572 (tato tato adhipatitvā khādanti, tasmā *adhipātā* ti vuccanti). Nidd. ii, 484 reads *adhipātikā*. Acc. to Comy. we should translate 'flutterers.'

vimutti-ādhigacchanta sāraṇa na enti, catusacca' ābhisaṃsāra-va-sena na adhiṃgacchanti. Tasmiṇa pana sa-upāya sāre tiṭṭhanta yeva vimutta' ābhisaṃsāra¹ taṇa upenta viya hutvā pi diṭṭhi-vipallāsaena atidhāvanti, atikkamitvā gacchanti. Pañca' upā-dāna-kkhandhe niccaṇa subhaṇa sukhaṇa attani abhinivisitvā gaṇhantā ti attho. *Navanā navanā bandhanānaṇa brūhayanti* ti, tathā gaṇhantā ca taṇhā-diṭṭhi-saṅkhātānaṇa navanā navanā bandhanānaṇa brūhayanti, vaḍḍhayanti. *Patanti pajjotamā iv' ādhipātā, diṭṭhe sute iti h' eke nivittā* ti, evaṇa taṇhā-diṭṭhi-bandhanehi baddhattā eke samaṇa-brāhmaṇā diṭṭhe attanā cakkhu-viññāṇena diṭṭhi-dassanena vā diṭṭhe anussava' upa-labbhamatten' eva ca sute iti hi ekantato evaṃ etaṇa ti nivittā, diṭṭh' ābhiniवेशena sassaṭṭaṇa ti ādinā abhinivittā, ekanta-hitaṇa vā nissaraṇaṇa ajānantā rāgādihi ekadasahi aggīhi āditta-bhava-ttaya-saṅkhātānaṇa āgāra-kāsaṇa yeva ime viya adhipātā imaṇa pajjotaṇa patanti, na tato sīsaṇa ukkhipitūṇa sakkonti ti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, yāva kīvaṇa ti, yattakaṇa kālaṇa. Yato ti, yato paṭṭhāya yasmaṇa kāle ti vā attho. *Evam etaṇa Ānandā* ti, "Ānanda, 'Tathāgata uppanne, Tathāgatassa Tathāgata-sāvakaṇaṇa yeva ca paralābha-sakkāro abhivaḍḍhati, tiṭṭhiyā pana nittejā vigata-ppabhā pahīna-lābha-sakkārā honti' ti, yaṇa tayā vuttaṇa etaṇa evaṇa na etaṇa aññathā-bhāvo. Cakkavattino hi cakka-rataṇassa pātubhāvena loka cakkavattanaṇa muñcitvā aññatha pūjā-sakkāra-sammānaṇa na ppavatteti,² cakka-rataṇaṇa eva pana sabbe loka sabba-bhāvehi sakkaroti garukaroti mānetai pūjetai. Iti vaṭṭ' ānu-sāri-puñña-matta³-nissandassā pi nāma mahanta ānubhāvo.

¹ C₁ abhisaṃsāra.

² A. samāno na ppavattati.

³ A, C₁ -magga.

Kimanga pana vivaṭṭ' ānusāri-puñña-phal' ūpatthambhassa anantāparimeyya-guṇa-gaṇ' ādhārassa Buddha-ratanassa Dhamma-ratanassa Sangha-ratanassa cā" ti dasseti. Bhagavā hi sammā sambodhiṇ patvā, pavatta-vara-dhamma-cakk' ānukkamena loke ekasaṭṭhiyā arahantesu jātesu, saṭṭhi-arahante janapada-cārikāya vissajjetvā, Uruvelaṇ patvā, Uruvela-Kassapa-pamukhe saḥassa-jāṭile arahante patitṭhāpetvā, tehi parivuto laṭṭhi-van' uyyāne nisīditvā,¹ Bimbisāra-pamukhānaṇ Anga-Magadha-vāsīnaṇ dvādasa-nahutāni sāsane otāretvā, yadā Rājagahe vihāsi. . Tato paṭṭhāya Bhagavato bhikkhu-saṅghassa ca yathā yathā upar' ūpari lābha-sakkāro abhivaḍḍhati, tathā tathā sabba-titthiyānaṇ lābha-sakkāro parihāyi yeva. Ath' ekadivasaṇ āyasmā Ānando divātṭhāne nisinno Bhagavato ca ariya-saṅghassa ca sammā-paṭipattiṇ paccavekkhitvā pīti-somanassa-jāto 'kathaṇ nu kho titthiyānan' ti tesāṇ paṭipattiṇ āvajjesi.

Ath' assa tesāṇ sabbathā pi duppaṭipatti yeva upaṭṭhāsi. So evaṇ mahānubhāvo nāma puññ' ūpanissayassa dhamm' ānudhamma-paṭipattiyā ca ukkaṇsa-pārami-ppatte Bhagavati ariya-saṅghe ca dharante 'kathaṇ ime añña-titthiyā evaṇ duppaṭipannā akata-puññā ocarakā lābhino sakkatā bhavissantī' ti titthiyānaṇ lābha-sakkāra-hāniṇ nissāya kāruññaṇ uppādetvā, atha attano parivitaṇṇaṇ yāva kīvaṇ ca, bhante ti ādinā Bhagavato ārocesi.

Bhagavā ca "taṇ, Ānanda, tayā micchā-parivitaṇṇaṇ" ti avatvā suvaṇṇa-mudinga-sadisāṇ gīvaṇ unnāmetvā supupphita-satapatta-sassirikaṇ mahāmukhaṇ adhippasann' ākāraṇ katvā "evam etaṇ, Ānandā" ti sampahaṇsitvā yāva kīvaṇ cā ti ādinā tassa vacanaṇ pasaṇsi.² Tena vuttaṇ, atha kho āyasmā Ānando—pe—bhikkhu-saṅgho cā ti. Atha Bhagavā tassa aṭṭh' uppattiyaṇ "atīte pi mayi anuppanne ekacce nica-janā bahumānaṇ labhitvā mama uppādato paṭṭhāya hata-lābha-sakkāra ahesun" ti Bāveru-jātaṇ³ kathesi. Etam attāṇ viditvā ti, diṭṭhi-gatikānaṇ tāva sakkāra-sammāno yāva

¹ C₁ viharitvā.

² A. pahasi; C₁ pahaṇsi; C. paccanumodi (?).

³ JA. iii, 126.

na Sammā-sambuddhā loke uppajjanti. Tesaṃ pana uppādato paṭṭhāya te hata-lābha-sakkārā nippabhā nittejā ca honti, duppaṭipattiyā dukkhato ca na muccantī ti, etam atthaṃ sabbākārato veditvā tad-attha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *obhāsati tāva so kimī* ti, so khajju-pāṇaka¹-kimi tāvad eva obhāsati joteti dippati, *yāva na unnamati*² *pabhaṅkaro* ti, catusu³ pi mahādīpesu ekakkhaṇe āloka-karaṇena pabhaṅkaro ti laddha-nāmo suriyo yāva na unnamati⁴ na udeti. Anuggate hi suriye laddh' okāsa-khajju-pāṇakā viparivat-tamānā kaṇṭaka⁵-phala-sadisā tamasi vijjotanti. *Verocanamhi*⁶ *uggate hata-ppabho hoti na c' āpi bhāsati* ti, samantato andhakāraṃ vidhamitvā kirāṇa-sahassena virocana-pabhāvantatāya verocana-nāmake ādicce uṭṭhite khajju-pāṇako hata-ppabho nittejo kālako hoti, ratt' andhakāre viya na bhāsati na dippati. *Evaṃ obhāsitaṃ eva titthiyānaṃ* ti, yathā tena khajju-pāṇakena suriyo'uggamanato pure yeva obhāsitaṃ hoti, evaṃ takketvā vitakketvā parikkappana-mattena diṭṭhinaṃ gahaṇato takkikā ti laddha-nāmehi⁷ titthiyehi obhāsitaṃ attano sa-maya-tejena dīpetvā adhiṭṭhitaṃ tāva *yāva Sammā-sambuddhā loke na uppajjanti, na takkikā sujjhanti na c' āpi sāvakā* ti: yadā pana Sammā-sambuddhā loke uppajjanti, tadā diṭṭhi-gatikā na sujjhanti na sobhanti, na c' āpi tesaṃ sāvakā sobhanti, aññadatthu vihata-sobhā ratti-khittā viya sarā na paññāyanti' eva. Atha yāva Sammā-sambuddhā loke na uppajjanti tāvad eva titthiyānaṃ obhāsitaṃ attano samayena jotanaṃ na khalu tato paraṃ yasmā tasmā na takkikā sujjhanti na c' āpi sāvakā. Te hi durakkhāta-dhamma-vinayā sammā-paṭipatti-rahitā na saṃsārato sujjhanti aniyānika-sāsanattā.

Ten' āha *duddiṭṭhī na dukkhā pamuccare* ti, takkikā hi aya-

¹ So MSS., but *Pāli Dict.* khajjopanaka, khajjūpanaka (M. ii, 34, 41, -opanako).

² So St, A, but C. udeti.

³ A. tisū.

⁴ C. uggamati.

⁵ A. kantha; C₁, sakaṇṭaka.

⁶ St. virocanamhi; W. sa verocanamhi.

⁷ Cf. DA. 106.

thāva¹-laddhi-katāya² duddiṭṭhī micchābhiniṭṭha-diṭṭhikā
viparīta-dassanā taṃ diṭṭhiṃ anissajjitvā saṃsāra-dukkhato
na kadāci pi muccantī ti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā

niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Jaccandha-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ *MSS.* ayāthāva.

² *Cf.* Nidd. 113, 458.

VII. CŪĻA-VAGGA

1.

Cūlavaggassa paṭhame, *Lakunṭaka-bhaddiyan*¹ ti, ettha Bhaddiyo ti tassa āyasmato nāmaṇ. Kāyassa pana rassattā Lakunṭaka-bhaddiyo ti naṇ sañjānanti. So kira Sāvatthi-vāsi kula-putto mahaddhano mahābhogo rūpena apāsādiko dubbaṇṇo duddassiko okoṭimako. So ekadivasaṇ Satthari Jetavane viharante upāsakehi saddhiṇ vihāraṇ gantvā, dhamma-desanaṇ sutvā, paṭiladdha-saddho pabbajitvā, laddh' ūpasampado Satthu santike kamma-tṭhānaṇ gahetvā, vipassanāya kammaṇ karonto sotāpatti-phalaṇ pāpuni. Tadā sekkhā bhikkhū yebhuyyena āyasmantaṇ Sāriputtaṇ upasaṅkamitvā upari-magg' atthāya kamma-tṭhānaṇ yācanti, dhamma-desanaṇ yācanti, paṇhaṇ pucchanti. So tesā adhippāyaṇ pūrento kamma-tṭhānaṇ ācikkhati, dhammaṇ deseti, paṇhaṇ vissajjeti. Te ghaṭantā vāyamaṇtā app' ekacce sakadāgāmi-phalaṇ, app' ekacce anāgāmi-phalaṇ, app' ekacce arahattaṇ, app' ekacce tisso vijjā, app' ekacce chala-bhiññā, app' ekacce catasso paṭisambhidā adhigacchanti. Te disvā Lakunṭaka-bhaddiyo pi sekkho samāno okāsaṇ² ñatvā attano citta-kallataṇ ca sallekhaṇ ca paccavekkhitvā Dhammasenāpatiṇ upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro sammodamāno dhamma-desanaṇ yāci. So pi 'ssa ajjhāsayass' ānurūpaṇ dhammī-kathaṇ³ kathesi. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Sāriputto āyasmantaṇ Lakunṭaka-bhaddiyaṇ aneka-pariyāyena dhammiyā kathāya sandasseti* ti ādi.

¹ Cf. S. ii, 279; JA. ii, 202; St. *Lakunṭhaka*; W. *Lakunṭaka*; Ang., Samy. *Lakunṭaka*; A. *Lakunṭaka*.

² So A, C₁, but C. *kālaṇ*.

³ C. *kathaṇ*.

Tattha *aneka-pariyāyenā* ti, iti pi pañca-kkhandhā aniccā, iti pi dukkhā, iti pi anattā ti, evaṇ anekehi kāraṇehi. *Dhammiyā kathāyā*¹ ti, pañcannaṇ upādāna-kkhandhānaṇ udaya-bbayādi-pakāsanīyā dhammiyā kathāya, *sandasseti* ti, tāni yeva aniccādi-lakkhaṇāni udaya-bbayādi-ke ca dhammā dasseti, hatthena gahetvā viya paccakkhato dasseti. *Samā-dāpeti* ti, tattha lakkhaṇ' ārammanika-vipassanaṇ sammā ādāpeti,² yathā-vīthi paṭipannā hutvā pavattati, evaṇ gaṇhāpeti. *Samuttejēti* ti, vipassanāya āradadhāya saṅkhārānaṇ udaya-bbayesu upaṭṭhahantesu yathā-kālaṇ paggaha-niggaha-samupekkhanaena hi bojjhangānaṇ anupavattanena bhāvanaṇ majjhimaṇ vīthiṇ otāretvā, yathā vipassanā-ñānaṇ suvipassanaṇ hutvā pavatteti, evaṇ indriyānaṇ visada-bhāva-kāraṇena vipassanā-cittaṇ sammā uttejēti, visadāpana³-vasena codāpeti. *Sampahaṇseti* ti, tathā pavattiyamānāya vipassanāya samappavatta-bhāvana-vasena c' eva upari-laddha-bbhāvanā-balena ca cittaṇ sammā-pahaṇseti, laddh' assāda-vasena vā suṭṭhu toseti.

Anupādāya āsavehi cittaṇ vimuccēti ti, yathā yathā Dhammasenāpati dhammaṇ deseti, tathā tathā tathā-lakkhaṇaṇ vipassannassa therassa ca desan' ānubhāvena attano ca upanissaya-sampattiyā ñānassa paripākaṇ gatattā desan' ānusārena ñāṇe anupavattante kām' āsavādisu kiñci āsavaṇ agahetvā magga-paṭipātīyā 'va anavasesato cittaṇ vimuccēti. Arahatta-phalaṇ sacch' ākāsi ti attho. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ āyasmato Lakunṭaka-bhaddiyassa aññā-rocana⁴-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato veditvā tad-attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *uddhan*⁵ ti, rūpa-dhātuyā arūpa-dhātuyā ca. *Adho cū* ti, kāma-dhātuyā. *Sabbadhī* ti, sabbasmim pi saṅkhāragate. *Vippamutto* ti, pubba-bhāgena vikkhambhana-vimuttiyā aparabhāge samuccheda-paṭipassaddhi-vimuttihi sabba-ppakārena vimutto. Ettha ca *uddhaṇ vippamutto* ti, etena pañc' uddham-bhāgiya saṇyojana-ppahānaṇ dasseti: *adho vippamutto* ti, etena pañc' orambhāgiya-saṇyojana-ppahānaṇ.

¹ For terms cf. DA. 300.

² A. nisādana-vasena vodāpeti.

⁵ Repeated at Netti 63, NettA. (S.), 143.

³ A. dīpeti.

⁴ A. ropana.

Sabbadhī vip̐pamutto ti, eteṇa avasiṭṭha-sabb' akusala-ppa-hānaṇ dasseti.

Athavā *uddhan* ti, anāgata-kāla-gahaṇaṇ. *Adho* ti, atīta-kāla-gahaṇaṇ: ubhaya-gahaṇeṇ'eva tad-ubhaya-paṭisaṇyutt-attā paccuppanno addhā gahito hoti. Tattha anāgata-kāla-gahaṇeṇa anāgata-kkhandh' āyatana-dhātuyo gahitā. Sesa-padesu pi es' eva nayo. *Sabbadhī* ti, kāma-bhedādike sabbasmiṇ bhavē. Idaṇ vuttaṇ hoti: anāgato atīto paccuppanno ti evaṇ tiyaddha-sangahite sabbasmiṇ bhavē vip̐pamutto.

*Ayam*¹ *aham asmī ti anānupassī* ti, yo evaṇ vip̐pamutto so rūpa-vedanādisu ayaṇ nāma dhammo aham asmī ti diṭṭhi-māna-maññanā-vasena evaṇ n' ānupassati tassa tathā otaṇaṇaṇ² n' atthī ti adhippāyo. Athavā *ayam aham asmī ti anānupassī* ti, idaṇ yathā-vuttāya vimuttiyā adhigam' ūpaya-dīpanaṇ, tiyaddha-sangahite tebhūmake saṅkhāre 'etaṇ mama, eso 'ham asmī, eso me attā' ti pavattana-sabhāvāya maññanāya anadhiṭṭhānaṇ³ katvā 'n' etaṇ mama, n' eso 'ham asmī, na me so attā' ti, evaṇ uppajjamānā yā pubba-bhāga-vuṭṭhāna-gāminī vipassanā sā vimuttiyā padaṭṭhānaṇ.

Evaṇ vimutto udatāri oghaṇ atinṇa-pubbaṇ apuna-bbhavāyā ti, evaṇ dasahi saṇyojanehi sabbehi akusalehi ca sabbathā vimutto arahā ariya-magg' ādhigamanato pubbe supin' ante⁴ pi atinṇa-pubbaṇ kām' ogho bhav' ogho diṭṭh' ogho avijj' ogho ti idaṇ catubbidhaṇ oghaṇ saṇsāra-mahogham eva vā apuna-bbhavāya anupādi-sesāya nibbānāya udatāri otiṇṇa⁵: uttaritvā pāre ṭhito ti attho.

Paṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ St. *ayam aham*; W. *ayam 'ham*; Nett. *ayam aham* ti (NettA. *ayam aham* ti anānupassī ti ayaṇ sakkāyadiṭṭhiyā samugghāto).

² A. te kāranaṇ; B. carane-kāranaṇ; C. mānakaraṇaṇ.

³ So A, B, but C. anavattāṭṭhānaṇ.

⁴ A. sucirante.

⁵ C. uttiṇṇa.

2.

Dutiye, *sekkhaṇ maññamāno*¹ ti, sekkho ayan ti maññamāno. Tatráyaṇ vacan' attho: sikkhatī² ti, sekkho: kiṇ sikkhatī ti? Adhicittaṇ ca adhipaññaṇ ca. Athavā sikkhanaṇ, sikkhā. Sā etassa sīlan ti, sekkho. So hi अपariyosita-sikkhattā tad adhimuttattā ca ekantena sikkhana-sīlo: na pariniṭṭhita-sikkho asekkho viya, tattha paṭippassaddha-sikkho, n' āpi vissatṭha-sikkho pacura-jano³ viya tattha anadhimutto. Athavā ariyāya jātiyā tisu sikkhāsu jāto, tattha vā bhavo ti sekkho. *Bhiyyoso-mattāyā* ti, pamāṇato uttariṇ, pamāṇaṇ atikkamitvā. Adhikataran ti attho. Āyasmā hi Lakunṭaka-bhaddiyo paṭhama-sutte vuttana vidhinā paṭham' ovādena yathā nisinno 'va āsava-kkhaya-ppatto. Dhammasenāpati pana tassa taṇ arahatta-ppattiṇ anāvajjanena ajānitvā 'sekkho yevā' ti maññamāno, appaṇ yācito bahuṇ dadamāno udāra⁴-puriso viya, bhīyo bhīyo aneka-pariyāyena āsava-kkhayaṇ dhammaṇ katheti yeva. Āyasmā pana Lakunṭaka-bhaddiyo katakicco 'idān' āhaṇ kiṇ iminā ovādenā' ti acintetvā saddhamma-gāravena pubbe viya sakkaccaṇ suṇāti yeva. Taṇ disvā Bhagavā gandha-kuṭiyaṇ yeva nisinno Buddh' ānubhāvena yathā Dhammasenāpati tassa kilesa-kkhayaṇ jānāti, tathā katvā, imaṇ udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayenā* ti ādi.

Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ anantara-sutte vuttam eva. Gāthāyaṇ pana *accheccchi*⁵ *vaṭṭan* ti, anavasesato kilesa-vaṭṭaṇ samucchindi. Chinne kilesa-vaṭṭe kamma-vaṭṭam pi chinnaṇ eva. *Nirāsan* ti, āsā vuccati taṇhā. N' atthi ettha āsā ti, nirāsā, nibbānaṇ. Taṇ nirāsaṇ visesena agā adhigato ti, *byāga*.⁶ Aggamaggassa adhigatattā puna adhigama-kāraṇena vinā adhigato ti attho. Yasmā taṇhā dukkha-samudaya-bhutā, tāya pahināya appahino nāma kilesa n' atthi. Tam

¹ St. *wrongly* sekkho ti maññamānaṇ; A, C, W. *as above*.

² Cf. VM. 274, sikkhatī = ghaṭati, vāyamati.

³ A. madhurājāto (?).

⁴ A. ulāra.

⁵ St. *acchiṇṇi*; W, MSS. *accheccchi*; cf. S. i, 12, 23, 127; Sn. 355.

⁶ St. *byāgā* (Comy. *corrupt*); W. *byagā*.

assa¹ taṇhā-pahānaṇ savisesaṇ katvā dassento, *visukkhā saritā na sandatī* ti āha. Tass' attho: catuttha-suriya-pātubhāvena viya mahānadiyo² catuttha-magga-ñāṇ' uppādena anavasesato *visukkhā* visositā³ taṇhā-saritā nadī *na sandatī*, ito paṭṭhāya n' appavattati: taṇhā hi *saritā* ti vuccati. Yathā hi:

Saritāni sinehitāni ca

Somanassāni bhavanti jantuno ti (Dhp. 341)⁴

“saritā visattikā” ti ca (Dhp. 335). *Chinnaṇ vaṭṭaṇ na vattatī* ti, evaṇ kilesa-vaṭṭa-samucchedena chinnaṇ vaṭṭaṇ anuppāda-dhammataṇ avipāka-dhammataṇ ca āpādanena upacchinnaṇ kamma-vaṭṭaṇ na vattati na pavattati. *Es' ev' anto dukkhassā* ti, yad' etaṇ sabbaso kilesa-vaṭṭ' ābhāvato kamma-vaṭṭassa appavattanaṇ, so āyati vipāka-vaṭṭassa ekaṇsen' eva anuppādo eva sakalassa pi saṇsāra-dukkhassa anto paricchedo parima-vaṭṭuma-bhāvo ti.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *kāmesū* ti, vatthu-kāmesu. *Ativelan* ti, velaṇ atikkamitvā. *Sattā* ti, ayoniso manasikāra-bahulatāya vijjā-mānam pi ādinavaṇ anoloketvā, assādam eva saritvā, sajjana⁵-vasena sattā āsattā laggā ti attho. *Rattā* ti, vatthaṇ viya ranga-jātena cittassa viparināma-karaṇena chanda-rāgena rattā sārattā. *Giddhā* ti, abhisāṅkharāṇa-sabhāvena abhijjhāya⁶ giddhā, gedhaṇ āpannā. *Gathitā* ti, ganthitā viya dummocaniya-bhāvena tattha paṭibaddhā. *Mucchitā*⁷ ti,

¹ A. tasmā 'ssa.

² VM. cap. 13.

³ A. visodhitā.

⁴ Cf. DHS. § 1058, trans. p. 278 n.; Asl. 363.

⁵ A, C, sajjana; C. sañjana; cf. S. iii, 190 (satto); VM. 310.

⁶ A, C. abhijjhanena.

⁷ Cf. ThigA. 281, mucchita = kamesu ajjhositā; S. iii, 165.

kilesa-vasena visaññi-bhūtā viya anañña-kiccā muyhaṇ mohaṇ āpannā. *Ajjhopannā*¹ ti, anañña-sādhāraṇe viya katvā gilitvā pariniṭṭhāpetvā ṭhitā. *Sammattaka-jātā*² ti, kāmesu pātabyataṇ āpajjantā, appasukha-vedanāya sammattā, suṭṭhumattā jātā, sammohaka³-jātā ti pi pātho. Jāta-sammohakā uppannā pamūlhā⁴ ti attho. Sabbehi pi padehi tesāṇ taṇhāvipannataṇ yeva vadati. Ettha ca paṭhamāṇ kāmesū ti vatvā puna pi kamesū ti vacanaṇ tesāṇ sattānaṇ tad adhimutti-dīpan' atthaṇ. Tena sabb' iriyāpathesu kāma-guṇa-samaṇgino hutvā tadā vihariṇsū ti dasseti.

Tasmiṇ kira samaye ṭhapetvā ariya-sāvake sabbe Sāvattivāsino ussavaṇ ghoṣetvā yathā-vibhavaṇ āpāna⁵-bhūmiṇ sajjetvā bhuñjantā pivantā āvi c' eva raho ca kāme paribhuñjantā indriyāni paricārentā kāmesu pātabyataṇ āpajjiṇsu. Bhikkhū Sāvattiyaṇ piṇḍāya carantā tattha tattha gehe ārām' uyyānādisu ca manusse ussavaṇ ghoṣetvā kāma-ninne tathā paṭipajjante disvā, vihāraṇ gantvā 'saṇha-sukhumadhamma-desanaṇ labhissāmā' ti Bhagavato etam atthaṇ ārocesuṇ. Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū—pe—kāmesu viharantī* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ tesāṇ manussānaṇ āpāna-bhūmiṇ⁶ ramanīyesu mahāparilāhesu anek' anatth' ānubhandesu ghor' āsayha-kaṭuka-pphalesu kāmesu anādinava-dassitaṇ sabbākārato viditvā, 'kāmānañ c' eva kilesānañ ca ādinava-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *kāmesu sattā* ti, vatthu-kāmesu kilesa-kāmena rattā

¹ St, *v.l.* ajjhosannā (see *Pāli Dict.*); cf. A. i, 74, gathitā, mucchitā, ajjhopannā (*v.l.* ajjhosāno) and Comy. ad loc., ganthitā ajjhopannā ti ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhitapetvā ṭhitā; cf. Asl. 370 (mucchanatṭhena kāmamucchā, gilitvā pariniṭṭhāpanatṭhena kāmajjhosānaṇ. D. i, 244, gathitā mucchitā ajjhāpannā (*v.l.* ajjhopannā).

² St. sampattaka . . . (St, Comy. sampattaka . . . sampattaka suṭṭhupattā jātā); A, W, C. sammattaka-.

³ A. sammādukkha; St, Comy. samparāyaka (?); C. sammodaka; MSS. very corrupt. The next phrase is conjectural.

⁴ St, Comy. jātasamparāyikā uppannāpahāsā; A. jātasamādakā uppannapabhāyā; C. jātasammodanā uppanna-pahaṇsā.

⁵ A. āpaṇa; C. kilāna. (cf. *infra*); cf. JA. i, 52, susajjita-āpāna-maṇḍalaṇ; JA. v, 292.

⁶ C. āpānabhūmi-; C₂, āpānamatā.

mattā sattā visattā laggitā saṇyuttā. *Kāma-saṅgā*¹ ti, tāya yeva kāma-sattiyā vatthu-kāmesu rāga-sangena c' eva diṭṭhi-māna-dos' avijjā-sangehi ca sattā āsattā. *Sanjōjane vajjam apassamanā* ti kāma-vaṭṭaṇ vipāka-vaṭṭena bhavādike vā bhav' antarādīhi satte vā dukkhehi saṇjōjanato bhanda-nato saṇjōjanaṇ nāma. Te kāma-rāgādi-kilesa-jāte saṇjōjanīyesu dhammesu assād' ānupassitāya vaṭṭa-dukkha-mūla-bhāvādikaṇ vajjaṇ dosaṇ ādinavaṇ apassantā. *Na hi jātu saṇjōjana-saṅga-sattā oghaṇ tareyyuṇ vipulaṇ mahantaṇ* ti, evaṇ ādinava-dassanābhāvena saṇjōjana-sabhāvesu sangesu saṇjōjana-saṅkhātehi vā sangehi, tesāṇ visayesu tebhūmaka-dhammesu sattā vipula-visayatāya anādikālatāya ca vipulaṇ vitthiṇṇaṇ mahantaṇ ca kāmādi-oghaṇ saṇsār' ogham eva vā na kadāci tareyyuṇ, ekaṇsen' eva tassa oghassa pāraṇ na gaccheyyuṇ ti attho.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *andhikatā*² ti kāmā nāma anandham pi andhaṇ karonti : yathāha

Luddho atthaṇ na jānāti, luddho dhammaṇ na passati,
Andhaṇ tamaṇ tadā hoti, yaṇ lobho sahate naraṇ.

(It. p. 84)

Tasmā kāmēna anandhā andhā katā ti, andhi-katā. Sesāṇ anantara-sutte vutta-nayam eva. Tattha hi manussānaṇ pavatti bhikkhūhi diṭṭhā Bhagavato ārocitā. Idha Bhagavatā sāmāṇ yeva diṭṭhā ti: ayam eva viseso. Satthā Sāvathito nikkhamitvā Jetavanaṇ gacchanto antara-magge Aciravatiyaṇ nadiyaṇ maccha-bandhehi oḍḍitaṇ³ kuminaṇ pavisitvā niggantaṇ⁴ asakkonte bahu-macche passi. Tato apara-

¹ St. kāma-saṅgā; A, W. kāma-sanga-; C. kāmesu-sanga.

² St. andhikatā; W, MSS. andhi-.

³ A. oḍḍitaṇ; cf. A. i, 1 (Morris), p. 103.

⁴ C, nikkhantaṇ.

bhāge ekaṃ khīrapakaṃ vacchaṃ goravaṃ katvā anubandhitvā thaṇṇa-pipāsāya jivhaṃ¹ pasāretvā mātu-antara-satthiṃ mukhaṃ upanentaṃ passi. Atha Bhagavā vihāraṃ pavisitvā pāde pakkhāletvā, paṇṇatta-vara-Buddhāsane nisinno, pacchimaṃ vatthu-dvayaṃ purimāya upamā-bhāvena gahe tvā, imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *kāmandhā*² ti, vatthu-kāmesu kilesa-kāmena andhā vicakkhukā katā. *Jāla-sañchannā*³ ti, para-attabhāva-saka-attabhāvesu ajjhattika-bāhira-āyatanesu tanniśsitesu ca dhammesu atitādi-vasena aneka-bheda-bhinnesu heṭṭh' upari-vasena aparāparaṃ uppattiyā anto-bhavānaṃ⁴ anatt' āvahato 'va jāla-bhūtāya taṇhāya, sukhuma-cchiddena jālena parivuto viya udaka-rahado, sañchannā paliguṇṭhitā ajjhotthata. *Taṇhā-chadana-chāditā* ti, taṇhā-sankhātena chadanena sevāla-paṇakena viya udakaṃ chāditā paṭicchannā pihitā ti attho. Pada-dvayena pi kāma-cchanda-nīvaraṇena nīvaritaṃ kusala-citta-caraṇaṃ⁵ dasseti. *Pamatta-bandhunā baddhā* ti,⁶ kilesa-Mārena deva-putta-Mārena ca baddhā: yad aggena hi kilesa-Mārena baddhā tad aggena devaputta-Mārena pi baddhā⁷ nāma honti. Vuttaṃ h' etaṃ:

Antalikkha-carō pāso yvāyaṃ carati mānaso:

Tena taṃ bādhayissāmi: na me, samaṇa, makkhasī ti.

(Vin. i, 21; S. i, 111)

Namuci, kaṇho, pamatta-bandhū ti, tiṇi Mārassa nāmāni. Deva-putta-Māro pi hi kilesa-Māro viya anattena pamatta-satte bandhati ti, pamatta-bandhu. Pamatta-bandhane baddhā ti pi paṭhanti. Tattha bandhane ti kāma-guṇa-bandhane ti attho. *Baddhā* ti, niyamitā.⁸ Yathā kiṃ? *Macchā va kuminā-mukhe*. Yathā nāma maccha-bandhakena oḍḍitassa kuminassa mukhe paviṭṭhā macchā, tena baddhā hutvā

¹ C. gīvhaṃ.

² From Thag. v, 297, quoted Nett. 36; ThagA. (S.), 395.

³ St, Thag, MSS. sañchannā; Nett. sacchannā.

⁴ A. antobhavānaṃ anantā; C. antaradhānaṃ.

⁵ A. paraṇaṃ; C. haraṇaṃ; C. cāritaṃ.

⁶ St. and Comy. bandhā; Nett, Thag, Vin, C. baddhā.

⁷ A. laddhā.

⁸ So C₁, 2; A. nighagathāni; C. nighaṭṭitā; B. niyāmakā.

marañañ enti, pāpunanti. Evam eva Mārena oḍḍitena¹ kāma-guṇa-bandhanena baddhā ime sattā jarā-maraṇam anventi.² *Vaccho khīrapako*³ *va mātaṇaṇ*, yathā khīra-pāyī taruṇa-vaccho attano mātaṇaṇ anveti, anugacchati, na aññaṇ, evañ Māra-bandhana-baddhā sattā saṅsāre paribhamantā maraṇam eva anventi, anugacchanti, na ajaṇaṇ amataṇ nibbānaṇ ti adhippāyo.

Catuttha Sutta - Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame, *sambahulāṇaṇ bhikkhūṇaṇ piṭṭhito piṭṭhito* ti, āyasmā Lakunṭaka-Bhaddiyo ekadivasaṇ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṇ gām' antarena piṇḍāya caritvā, katabhatta-kicco pattaṇ vodakaṇ katvā, thavikāya pakkhipitvā, aṇse laggetvā, cīvaraṇ saṅharitvā,⁴ tam pi vām' aṇse ṭhapetvā, pāsādikena abhikkantena paṭikkantena ālokitena vilokitena sammiñjitena pasāritena okkhitta-cakkhu-iriyāpatha-sampanno attano sati-paṇṇā-vepullaṇ pakāsento viya sati-sampannaṇ sūpaṭṭhitaṇ katvā, samāhitena cittena pade padaṇ nikkhipanto va gacchati: gacchanto ca bhikkhūṇaṇ pacchato pacchato gacchati tehi bhikkhūhi asammiṣso. Kasmā? Asaṅsaṭṭha-vihāritāya. Api ca tass' āyasmato rūpaṇ paribhūtaṇ paribhava-ṭṭhāniyaṇ puthujjanaṇ ohīenti. Thero taṇ jānitvā piṭṭhito piṭṭhito gacchati, 'mā ime maṇ nissāya apuññaṇ pasaviṇsu' ti. Evaṇ te bhikkhū ca thero ca Sāvattiṇ patvā, vihāraṇ pavisitvā, yena Bhagavā ten' upasaṇkamanti. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Lakunṭaka-bhaddiyo* ti ādi.

Tattha *dubbannaṇ* ti, virūpaṇ. Ten' assa vaṇṇa-sampattiyaṇ saṅghāna-sampattiyaṇ ca abhāvaṇ dasseti. *Duddasikaṇ*⁵

¹ A. as above utṭhit-.

² Netti reads anventi in text.

³ Cf. Dh. 284; St. khīrapako; W. khīrūpako; P.T.S. ed. of Dh. khīrapāno.

⁴ A. saṅsaritvā; C₁ saṅharitvā.

⁵ St. -dassikaṇ.

ti, apāsādika-dassanaṃ. Ten' assa anubyañjana-sampattiya ākāra-sampattiya ca abhāvaṃ dasseti. *Okotimakan* ti, rassaṃ. Iminā āroha-sampattiya abhāvaṃ dasseti. *Yebhuyyena hi bhikkhūnaṃ paribhūta-rūpaṃ* ti, puthujjana-bhikkhūhi ohīta-rūpaṃ. Puthujjana ekacce chabbaggiyādayo tassa āyasmato gūṇaṃ ajānantā hattha-kaṇṇa-cūḷādisu gaṇhantā parāmasantā kilantā paribhavanti, na ariyā kalyāṇa-puthujjanā vā.

Bhikkhū āmantesi ti: kasmā āmantesi? Therassa gūṇaṃ pakāsetuṃ. Evaṃ kira Bhagavato ahosi: 'ime bhikkhū mama puttassa mahānubhāvattaṃ na jānanti. Tena taṃ paribhavanti. Taṃ tesāṃ dīgha-rattaṃ ahitāya dukkhāya bhavissati. Hand' āhaṃ imassa gūṇe bhikkhūnaṃ pakāsetvā paribhavato naṃ mocessāmi' ti. *Passatha no* ti, passatha nu? *Na ca sā samāpatti sulabha-rūpā, yā tena bhikkhunā asāma-panna-pubbā, rūpa-samāpatti arūpa-samāpatti brahma-vihāra-samāpatti nirodha-samāpatti phala-samāpatti* ti evaṃ pabhedā sāvaka-sādhāraṇā, yā kāci samāpattiyo nāma, tāsu ekā pi samāpatti na sulabha-rūpā, dullabhā. N' atthi yeva sā tena Lakunṭaka-bhaddiyena bhikkhunā na samāpanna-pubbā. Eten' assa yaṃ vuttaṃ *mahiddhiko mahānubhāvo* ti, tattha mahiddhikataṃ pakāseti. Idāni mahānubhāvataṃ pakāsetuṃ *yass' atthāyā*¹ ti ādim āha. Tan hettha vutta-nayam eva.

Ettha ca Bhagavā *eso, bhikkhave, bhikkhū* ti, ādinā. "Bhikkhave, ayaṃ bhikkhu: na kho 'ayaṃ dubbaṇṇo duddasiko okotimako bhikkhūnaṃ piṭṭhito piṭṭhito agacchati' ti ettakena oñātabbo; atha kho mahiddhiko mahānubhāvo. Yaṃ kiñci sāvakena pattabbaṃ sabbaṃ taṃ tena anuppattaṃ. Tasmā taṃ pāsāna-cchattaṃ viya garuṃ katvā oloketha."² Taṃ vo dīgha-rattaṃ hitāya sukhāya bhavissati" ti dasseti. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etam āyasmatā Lakunṭaka-bhaddiyassa mahiddhikatā-mahānubhāvatādi-bhedāṃ gūṇa-rāsiṃ sabbākārato jānitvā tad-attha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *nelaggo*³ ti, eḷaṃ vuccati doso: n' āssa eḷaṃ ti,

¹ So W, MSS., but St. yassa c' atthāya.

² C. olokeyya.

³ S. iv, 291, nelango. So W. (cf. J.P.T.S. 1886 [Morris], for this reading).

nelaṇ.¹ Kim pana taṇ? Suparisuddha-sīlaṇ.² Taṇ hi niddos' atthena n' atthi eḷan ti adhippetāṇ. Taṇ nelaṇ padhāna-bhūtaṇ aggaṇ maggaṇ etassā ti, nelaṅgo. So yaṇ ratho ti vakkhati tena sambandho, tasmā suparisuddha-sīlaṅgo³ ti attho. Arahatta-phala-sīlaṇ hi idh' ādhippetāṇ. Seto pacchādo etassā ti, *seta-pacchādo*. Pacchādo ti rathassa upari attharitaḥḥa-kambalādi. So pana suvisuddha-dhavaḷa-bhāvena seto vā hoti ratta-nīlādisu vā aññataro. Idha pana arahatta-phala-vimuttiya adhipetattā suparisuddha-bhāvaṇ upādāya seta-pacchādo ti vuttaṇ. Yathā aññatrā pi 'ratho seta-parikkhāro' ti. Eko sati saṅkhāto āro etassā ti, *ekāro*. Vattatī ti, pavattati. Ratho⁴ ti, therassa attā-bhāvaṇ sandhāya vadati. Anīghaṇ⁵ ti, niddukkhaṇ. 'Kilesa-khobha-virahitaṇ ti attho. Āyantaṇ ti, sambahulānaṇ bhikkhūnaṇ piṭṭhito piṭṭhito āgacchantaṇ. Chinna-sotaṇ⁶ ti, pacchinna-sotaṇ. Pakati-rathassa hi sukha-vattaṇ' atthaṇ akkha-sīsesu nābhīyañ ca upalittānaṇ sappi-telādīnaṇ soto, savanaṇ, sandanaṇ hoti. Tena so acchinna-soto nāma hoti. Ayaṇ pana chatṭisatiya sotānaṇ anavasesato pahinattā chinna-soto nāma hoti. Taṇ chinna-sotaṇ. N' atthi etassa bandhanaṇ ti, *abandhana*. Rath' upattharassa hi akkheṇa saddhiṇ niccala-bhāva-karaṇ' atthaṇ bahūni vekha⁷-bandhanāni honti. Tena so sa-bandhana. Ayam pana sabba-yoga⁷-saṇyojana-bandhanānaṇ anavasesato parikkhīṇattā abandhana. Tam abandhanaṇ.

Passā ti, Bhagavā therassa guṇehi somanassa-ppatto hutvā attānaṇ vadati. Iti Satthā ayaṇantaṇ Lakunṭaka-bhaddiyaṇ arahatta-phala-sīseṇa sucakkaṇ arahatta-vimuttiya sa-uttara-cchadaṇ, sūpatiṭṭhitattāya sūpatiṭṭhaṇ, kilesa-parikkhobh'

¹ DA. i, 75, n' assa eḷan ti (vācāya).

² C, catuparisuddhi-.

³ A. ango.

⁴ S. loc. cit. reads ratho ti imass' etaṇ catu-mahā-bhūtikassa kāyassa adhivacanaṇ.

⁵ Cf. It. 97, 112; S. iv, 292, khīṇāsava bhikkhu ti.

⁶ Ibid. soto ti taṇhāy' etaṇ adhivacanaṇ.

⁷ C. omits.

ābhāvena ariya-kkhobhaṇ, taṇh' ūpalep' ābhāvena anupa-
lepaṇ, saṇyojanādīnaṇ abhāvena abandhanaṇ, suparikkhataṇ
suyuttaṇ ājaññaṇ rathaṇ katvā dasseti.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe, *Aññāta*¹-*Koṇḍañño* ti, ettha Koṇḍañño ti tassa
āyasmato gottato āgata-nāmaṇ: sāvakesu pana sabba-paṭha-
maṇ ariya-saccāni pativijjhī ti Bhagavatā “Aññāsi vata
bho, Koṇḍañña” ti (Vin. i, 10) vutta-udāna-vacana-vasena
thero ‘sāsane Aññakoṇḍañño’ tveva paññāyittha. *Taṇhā-
saṅkhaya-vimutti* ti taṇhā saṅkhīyati pahīyati. Etthā ti
taṇhā-saṅkhayo, nibbānaṇ. Tasmiṇ taṇhā-saṅkhaye, vi-
mutti; taṇhā vā saṅkhīyati pahīyati etenā ti, taṇhā-saṅkhayo,
ariya-maggo: tassa phala-bhūtā pariyosāna-bhūtā vā vimutti,
ti, taṇhā-saṅkhaya-vimutti. Nippariyāyena arahatta-phala-
samāpatti, taṇ paccavekkhamāno nisinno hoti. Ayaṇ hi
āyasmā bahulaṇ phala-samāpattiṇ samāpajjati. Tasmā idhā
pi evam akāsi. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ Aññātakoṇḍañña-
ttherassa magga-phala-paccavekkhanaṇ viditvā, tad-attha-
dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha yassa mūlaṇ chamā n' atthi ti, yassa ariya-puggalassa
attabhāva-rukkha-mūla-bhūtā avijjā, tassā va patiṭṭhāya
hetubhūtā āsava-nīvaraṇa-ayoniso-manasikāra-saṅkhātā cha-
mā² paṭhavi n' atthi, aggamaggena³ samugghātītattā. *Paṇṇā
n' atthi kuto latā* ti, n' atthi latā kuto paṇṇā ti pada-sambandho.
Mānādi⁴-ppabheda-sākhā-pasākhādi-saṅkhātā latā pi n' at-
thi: kuto eva mada-ppamāda-māyā-sātheyyādi paṇṇāni⁵
ti attho. Athavā ‘paṇṇā n' atthi, kuto latā’ ti, rukkh'
aṅkurassa patamānassa paṭhamaṇ paṇṇāni nipatanti: pacchā
sākhā-pasākhā-saṅkhātā latā ti katvā vuttaṇ.

¹ St, A. aññāta-; C. aññā-.

² C. adds ca.

³ A. ariya-.

⁴ C. reads mānā ti mānādi.

⁵ A. paṇṇā ti; C₁ phala-pattāni; C. pattāni.

Tattha yassa ariya-magga-bhāvanāya asati uppajjan' ārahassa attabhāva-rukkhassa ariya-maggassa bhāvitattā yaṇ avijjā-saṅkhāta-mūlaṇ tassa patitṭha-tṭhāna-bhūtaṇ āsavādi ca n' atthi mūla-gaḥaṇen' eva c' ettha mūla-karaṇ' atthaṇ avijjā-tṭhānīyaṇ kammaṇ tad-abhāve pi gahitaṇ yevā ti veditabbaṇ. Asati ca kamma-bīje tan-nimitto viññān' aṅkuro viññān' aṅkura-nimittā ca nāma-rūpa-salāyatanādi paṇṇa¹-sākhādayo na nibbattissanti yeva. Tena vuttaṇ 'yassa mūlaṇ chamā n' atthi paṇṇā n' atthi, kuto latā' ti.

Taṇ dhīraṇ bandhanā muttan ti, taṇ catubbidha-sammapadhāna-viriya-yogena vijita-mārattā dhīraṇ tato eva sabba-kilesābhisaṅkhāra-bandhanato muṭtaṇ: ko taṇ ninditum arahatī ti,² ettha tan ti nipāta-mattaṇ. Evaṇ sabba-kilesa-vippamuttaṇ silādi-anuttara-guṇa-samannāgataṇ ko nāma viññū-jātiko nindituṇ garahituṇ arahati? Nindā-nimittass' eva abhāvato. Devā pi naṇ pasaṇsanti ti, aññad-atthu devā Sakkādayo guṇa-visesassa vidū. Api-saddena manussā pi khattiya-paṇḍitādayo pasaṇsanti. Kiṇ bhiyyo Brahmunā pi pasaṇsito, mahābrahmunā pi aññehi pi brahmanāga-yakkha-gandhabbādīhi pi pasaṇsito thomito yevā ti.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame, papañca-saññā-saṅkhā-pahānaṇ ti, papañcenti³ yattha sayaṇ-upannā taṇ santānaṇ vitthārenti, ciraṇ ṭhapenti ti, papañcā, kilesā: visesato rāga-dosa-moha-diṭṭhi-mānā. Tathā hi vuttaṇ "rāga-papañco dosa-papañco moha-papañco diṭṭhi-papañco taṇhā-papañco māna-papañco" ti. Api ca sankiles' attho papañc' attho, kacavar' attho papañc' attho. Tattha rāga-papañcassa subha-saññā-nimittaṇ, dosa-papañcassa āghāta-vatthu, moha-papañcassa āsavā, taṇhā-papañc-

¹ C. salāyatana-patta.

² Dh. 230; A. ii, 8.

³ (NettA. [S.], 85, papañcenti, saṇsāre ciraṇ ṭhapenti ti.)

assa vedanā, diṭṭhi-papañcassa saññā, māna-papañcassa vitakko nimittaṇ. Tehi papañcehi sahagatā saññā, papañca-saññā: papañca-saññānaṇ sañkhā bhāgā koṭṭhāsā, *papañca-saññā-saṅkhā*. Atthato saddhiṇ nimittehi taṇ taṇ papañcassa pakkhiyo kilesa-gaṇo: saññā-gahaṇaṇ c' ettha tassa tesā sādharmaṇa-hetubhāvena. Vuttaṇ h' etaṇ: "Saññā-nidānā hi papañca-saṅkhā" ti (Sn. 874).¹ Tesā pahānaṇ tena tena maggena rāgādi-kilesānaṇ samucchadanā ti attho.

Tadā kira Bhagavā atītāsu aneka-koṭi-satasahassa-saṅkhāsu attano jātisu anattassa nimitta-bhūte kilese imasmiṇ carima²-bhāve ariya-maggena bodhimande savāsane pahīne paccavekkhitvā, satta-santānaṇ ca kilesa-caritaṇ rāgādi-kilesa-sankiliṭṭhaṇ kañjiya-puṇṇa-lāpuṇ viya, takka-bharita-cāṭiṇ viya, vasā-pīta-pilotikaṇ³ viya ca dubbini-mocayaṇ disvā, "evaṇ gahanaṇ nām' idaṇ⁴ kilesa-vaṭṭaṇ anādi-kāla-bhāvitaṇ mayhaṇ anavasesaṇ pahīnaṇ. Aho suṭṭhu pahīnaṇ" ti uppanna-pīti-pāmojjo udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ: *Atha kho Bhagavā attano papañca-saññā-saṅkhā-pahānaṇ viditvā tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi*.

Tattha yassa papañcā *ṭhiti* ca n' atthi ti, Yassū ti, yasmā Bhagavā attānam eva paraṇ viya katvā niddisati, tasmā yassa agga-puggalassa vutta-lakkhaṇā papañcā tehi katā saṅsāre *ṭhiti* ca n' atthi. *Nettiyaṇ*⁵ pana *ṭhiti* nāma anusayo ti vuttaṇ. Anusayo hi bhav' uppattiya⁶ mūlan ti. Satte saṅsāre papañcenti ti, papañcā papañca-*ṭṭhiti* ti ca pāṭho. Tass' attho: papañcānaṇ *ṭhiti* vijjamānatā maggena asamucchedo, papañca-*ṭṭhiti*: papañco eva vā avasiṭṭha-kusalāk-usala-vipākānaṇ pavattiya⁷ hetu-bhāvato vattassa *ṭhiti* vā papañca-*ṭṭhiti*. Sā yassa puggalassa n' atthi, *sandānaṇ*⁷ *palighaṇ* ca *vītivatto* ti, so bandhan' aṭṭhena bandhana-sadi-

¹ Quoted Nidd. 280; PJ. ii, 2, 553.

² A. purima-.

³ A. vasā-mita-pīta-lohita (?).

⁴ C. namedaṇ.

⁵ Nett. 37 (Dh. says at NettA. [S., p. 85] on this passage: 'Titthanti etaṇ ti *ṭhiti*').

⁶ C. ppavattiya.

⁷ St. sandhānaṇ; A. santānaṇ; C. bandhānaṇ, but Nett. 37, sandānaṇ nāma taṇhāya pariyuṭṭhānaṇ; and NettA. (S.) ad loc. bandhan' aṭṭhena sandhānaṇ viyā ti sandhānaṇ.

sattā *sandānan*¹ ti laddha-nāma taṇhā-diṭṭhiyo, nibbāna-nagara-ppavesa-nisedhanato paḷigha-sadisattā paḷigha-sañ-khātaṇ avijjaṇ ca vitivatto savāsana-ppahānena visesato atikkamanto. Apare pana kodhan² ti vadanti. Taṇ na gahetabbaṇ. Sā hi parābhisajjanī ti vuttattā ti.

Tan³ *nittanhaṇ munīṇ carantan* ti, sabbathā pi taṇhā-bhāvena nittanhaṇ ubhaya-loka-munanato atta-hita-para-hita-munanato ca munīṇ, ekanten' eva sabba-satta-hitatthaṇ catuhi iriyāpathehi nānā-samāpatti-cārehi anañña-sādhāraṇena ñānācārena ca carantaṇ. *N' āvajānāti⁴ sadevako pi loko* ti, sabbo sajātiko satta-loko sadevako pi sabrahmako pi na kadāci pi āvajānāti, na paribhoti. Atha kho 'ayam eva loke aggo seṭṭho uttamo pavaro' ti garukaronto sakkaccaṇ pūjā-sakkāra-nirato hoti ti.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, *ajjhattan* ti, ettha ayaṇ ajjhatta-saddo 'cha-ajjhattikāni āyatanāni' ti ādisu ajjhatt' ajjhatte āgato.⁵ 'Ajjhattā dhammā ajjhattaṇ vā kāye kāy' ānupassī' ti ādisu niyak' ajjhatte. 'Sabba-nimittānaṇ amanasikārā ajjhattaṇ suññataṇ upasampajja viharatī' ti ādisu 'visay' ajjhatte issariya-ṭṭhāne' ti attho. Phala-samāpatti hi Buddhānaṇ issariya-ṭṭhānaṇ nāma. "Ten', Ānanda, bhikkhunā tasmiṇ yeva purimasmiṇ samādhi-nimitte ajjhattam eva cittaṇ saṇṭhapetabban" ti (M. iii, 112) ādisu gocar' ajjhatte yeva daṭṭhabbo. Idhā pi gocar' ajjhatte yeva daṭṭhabbo. Tasmā *ajjhattan* ti 'gocar' ajjhatta-bhūte kamma-ṭṭhānārammaṇe' ti vuttaṇ hoti.

¹ C. bandhā ti.

² C_{1, 2} khandhānaṇ.

³ St. na taṇ.

⁴ Nett. 37, na vijānāti.

⁵ Cf. Asl. 46 (ajjhatta-saddo pan' ayaṇ gocar' ajjhatte niyak' ajjhatte ajjhatt' ajjhatte visay' ajjhatte ti catūsu atthesu dissati).

Parimukhaṇ ti, abhimukhaṇ. *Sūpatthitāyā* ti, suṭṭhu upaṭṭhitāya kāya-gata-satiyā, sati-sīsena c' ettha jhānaṇ vuttaṇ.

Idaṇ vuttaṇ hoti:—Ajjhattaṇ kāy' ānupassanā sati-paṭṭhāna-vasena paṭiladdhaṇ ulāraṇ jhānaṇ samāpajjitvā. Ayaṇ hi thero Bhagavati Sāvattiyaṇ viharante ekadivasaṇ Sāvattiyaṇ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto vihāraṇ pavisitvā, Bhagavato vaṭṭaṇ dassetvā, divāṭṭhāne divāvihāraṇ nisinno nānā-samāpattihi divasa-bhāgaṇ vītināmetvā, sāyaṇha-samayaṇ vihāra-majjhaṇ ota-ritvā, Bhagavati gandha-kuṭiyaṇ nisinne, 'akālo tāva Bhagavantaṇ upasaṅkamitun' ti gandha-kuṭiyā avidūre aññatarasmiṇ rukkha-mūle kāla-paricchedaṇ katvā, yathā-vutta-samāpattiṇ samāpajjitvā nisīdi. Satthā tathā nisinnaṇ gandha-kuṭiyaṇ nisinno yeva passi. Tena vuttaṇ: *tena kho pīna samāyena āyasmā Mahākaccāyano*¹—pe—*sūpatthitāyā*² ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Mahākaccāyana-ttherassa satipaṭṭhāna-bhāvanā-vasena adhigatā-jjhānaṇ pādakaṇ katvā³ samāpajjanaṇ sabbākārato viditvā tad-attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yassa siyā sabbadā sati satataṇ kāyagatā upaṭṭhitā* ti: yassa āraddha-vipassakassa ekadivasaṇ cha-koṭṭhāse katvā sabbasmiṇ pi kāle nāma-rūpa-bhedena duvidhā pi kāyena-gatā-kāyārammaṇā pañcannaṇ upādāna-kkhandhānaṇ aniccādi-sammasana-vasena satataṇ nirantaṇaṇ sacc' ābhīyoga-vasena sati-upaṭṭhitā siyā, ayaṇ kira āyasmā paṭhamaṇ kāya-gatā sati-kammaṭṭhāna-vasena jhānaṇ nibbattetvā, taṇ pādakaṇ katvā kāyānupassanā sati-paṭṭhāna-mukhena vipassanaṇ paṭṭhapetvā, arahattaṇ patto.

So aparabhāge pi yebhuyyena tam eva jhānaṇ samāpajjitvā vuṭṭhāya tath' eva ca vipassitvā, phala-samāpattiṇ samāpajjati. Svāyaṇ yena vidhinā arahattaṇ patto taṇ vidhiṇ dassento Satthā "Yassa siyā sabbadā sati satataṇ kāyagatā upaṭṭhitā" ti vatvā tassā upaṭṭhān' ākāraṇ vibhāvetuṇ,

¹ St. -Kaccāno.

² St. supatitthitāya.

³ Cf. VM. 666.

no c' assa no ca me siyā, na bhavissati na ca me bhavissati ti¹ āha.

Tass' attho dvidhā veditabbo. Sammasanato pubbabhāga-vasena sammasana-kāla-vasena cā ti. Tesu pubbabhāga-vasena tāva 'no c' assa no ca me siyā' ti, atīta-kāle mama kilesa-kammaṇ *no c' assa, na bhaveyya* ce. Imasmiṇ paccuppanna-kāle ayaṇ attabhāvo *no ca me siyā, na me uppajjeyya*. Yasmā pana me atīte kamma-kilesā ahesuṇ, tasmā tan-nimitto etarahi ayaṇ me attabhāvo pavattati. *Nā bhavissati na ca me bhavissati* ti, imasmiṇ attabhāve patipakkhādi-vigamen' eva na kilesa-kammaṇ bhavissati, na uppajjissati me āyatiṇ vipāka-vaṭṭaṇ: *na ca me bhavissati, na me pavattissati* ti. Evaṇ kāla-ttaye kamma-kilesa-hetukaṇ idaṇ mayhaṇ attabhāva-saṅkhātāṇ khandha-pañcakaṇ na issarādi-hetukaṇ, yathā ca mayham evaṇ sabba-sattānaṇ ti sabb' accaya-nāma-rūpa-dassanaṇ pakāsitaṇ hoti. Sammasana-kāla-vasena pana *no c' assa no ca me siyā* ti, yasmā idaṇ khandha-pañcakaṇ hutvā abhāv' aṭṭhena aniccaṇ abhinhaṇ patipīlaṇ' aṭṭhena dukkhaṇ, avasavattaṇ' aṭṭhena anattā, evaṇ yadi ayaṇ attā nāma n' āpi khandha-pañcaka-vinimutto koci *no c' assa, na bhaveyya*. Evaṇ sante *no ca me siyā* mama santakaṇ nāma kiñci na bhaveyya. *Na bhavissati* ti, attani yeva bhavitabbaṇ yathā c' idaṇ nāma-rūpaṇ etarahi ca atīte ca attaniyaṇ suññaṇ evaṇ na bhavissati. *Na me bhavissati*, anāgate pi khandha-nimutto attā nāma koci na me bhavissati, na pavattissati. Tato eva kiñci palibodha-tṭhānīyaṇ na me bhavissati. Āyatim pi attaniyaṇ nāma na me kiñci bhavissati ti. Iminā tīsu kālesu ahan ti gahetabbassa abhāvato maman ti gahetabbassa ca abhāvaṇ dasseti. Tena catu-koṭikā suññatā pakāsitā hoti.

Anupubba-vihārī tattha so ti, evaṇ tīsu pi kālesu att' attaniya-suññat' aṭṭha-saṅkhāra-gate anupassanto anukkamena udaya-bbaya-ñānādi-vipassanā-ñāṇesu uppajjamānesu anupubba-vipassanā-vihāra-vasena anupubba-vihārī samāno.

¹ S. iii, 55, 183; *Comy.* (Sāratṭha-P.) reads *ad loc.* *no c' assaṇ; and says* sace ahaṇ na bhaveyyaṇ, mama parikkhāro na bhaveyya. Sace vā pana me atīte kamm' ābhisaṅkhāro na bhavissa, idaṇ me etarahi khandha-pañcakaṇ na bhaveyya.

*Kālen' eva tare visattikan*¹ ti, so evaṇ vipassanaṇ matthakaṇ pāpetvā t̥hito yogāvacaro indriyānaṇ paripāka-gata-kālena, vuṭṭhāna-gāminiyā vipassanāya maggen' ugghāṭita-kālena, ariya-maggassa uppatti-kālena, sakalassa bhava-ttayassa santānanato visattikā-saṅkhāta-taṇhaṇ tareyya: vitaritvā tassa paratīre tiṭṭheyyā ti adhippāyo. Iti Bhagavā aññā-padesena āyasmato Mahākaccāyanassa arahatt' uppatti-udānaṇ udānesi.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *Mallesu*² ti, Mallā nāma jānapadino rāja-kumārā. Tesāṇ nivāso eko pi janapado rūhi-vasena Mallā ti vuccati. Tesu Mallesu, yaṇ loke Mallā ti vuccati. Keci pana Mālesū ti paṭhanti. *Cārikaṇ caramāno* ti, aturita-cārikā-vasena mahāmaṇḍala-janapada-cārikaṇ caramāno. *Mahatā bhikkhu-sanghenā* ti, aparicchada-guṇena mahantena samaṇa-gaṇena. Tadā hi Bhagavato mahā-bhikkhu-parivāro ahosi. *Thūṇaṇ nāma Mallānaṇ brāhmaṇa-gāmo* ti, puratthima-dakkhiṇāya-disāya majjhima-desassa avadhi-tṭhāne Malla-dese Thūṇa-nāmako brāhmaṇa-bahulatāya brāhmaṇa-gāmo. *Tad avasari* ti, taṇ avasari. Thūṇa-gāma-maggaṇ sampā-punī ti attho. *Assosun* ti, suṇiṇsu. Sota-dvāra-sampattavacana-nigghos' ānusārena jāniṇsū ti attho. *Kho* ti, pada-pūraṇe: avadhāraṇ' atthe vā nipāto. Tattha avadhāraṇ' atthena assosun yeva, na tesāṇ savan' antarāyo ahosī ti vuttaṇ hoti. Pada-pūraṇena pada-byañjana-siliṭṭhatta-mattam eva. *Thūṇeyyakā* ti, Thūṇa-gāma-vāsino. *Brāhmaṇa-gaḥapatikā* ti, ettha Brahmaṇ aṇanti ti, brāhmaṇā. Mante sajjhāyanti ti attho. Idam eva hi jāti-brāhmaṇānaṇ nibbacanaṇ.³

¹ Cf. Asl. 364 (*Expos.* 468); Nett. 219; Dh. 179.

² For the story in full cf. VvA. 46 ff., Mallā, the same as MA. 225 (for Kurū).

³ Def. from MA. 109; DA. 245.

Ariyā pana bāhita-pāpattā brāhmaṇā ti vuccanti. *Gahapatikā* ti, khattiya-brāhmaṇe vajjetvā, ye keci agāra-majjh' āvasantā vuccanti, visesato vessā. Brāhmaṇā ca gahapatikā ca, brāhmaṇa-gahapatikā. Idāni yam ettha te assosun taṇ pakāsetun¹ *samaṇo khalu bho Gotamo* ti ādi vuttaṇ.

Tattha samita-pāpattā samaṇo ti veditabbo. Vuttaṇ h' etaṇ: "Samitā 'ssa honti pāpakā akusalā dhammā" ti (M. i, 280) ādi. Bhagavā ca anuttarena ariya-maggena sabbaso samita-pāpo ten' assa yathābhucca-guṇādhigatam etaṇ nāmaṇ yadidaṇ samaṇo ti. *Khalū* ti, anussav' atthe nipāto. *Bho* ti, brāhmaṇa-jātikānaṇ jāti-samud' āgataṇ ālapana-mattaṇ. Vuttam pi c' etaṇ: "Bho-vādi nāma so hoti sace hoti sakiñcano" ti (Sn. 620, Dh. 396). *Gotamo* ti, gottavasena Bhagavato parikkittanaṇ. Tasmā 'samaṇo khalu bho Gotamo' ti, samaṇo kira bho Gotamo ti, ayam ettha attho. *Sakyaputto* ti, idam pana Bhagavato uccā-kula-paridīpanaṇ. *Sakya-kulā pabbajito* ti, saddhā-pabbajita-bhāva-paridīpanaṇ. Kenaci pārijuṇṇena anabhibhūto aparikhīṇaṇ yeva taṇ kulaṇ pahāya nekkhammādhigama-saddhāya pabbajito ti vuttaṇ hoti.

Udapānaṇ tiṇassa ca bhusassa ca yāva mukhato pūresun ti, pāniya-kūpaṇ tiṇena ca bhusena ca mukha-ppamāṇena vaḍḍhesuṇ. Tiṇādini pakkhipitvā kūpaṇ pidahīṇsū ti attho. Tassa kira gāmassa bahi Bhagavato āgamaṇa-magge brāhmaṇānaṇ paribhoga-bhūto eko udapāno ahosi. Taṇ ṭhapetvā tattha sabbāni kūpa-talākādini udaka-ṭṭhānāni tadā visukkhāni nirudakāni ahesuṇ. Atha Thūṇeyyakā ratana-ttaye appasannā macchera-pakatā Bhagavato āgamaṇaṇ sutvā, "sace samaṇo Gotamo imaṇ gāmaṇ pavisitvā dviha-tīhaṇ vaseyya sabbaṇ imaṇ janaṇ attano vacane patitṭhāpeyya."² Tato brāhmaṇa-dhammo patitṭhaṇ na labheyyā" ti tattha Bhagavato anāvāsāya³ parisakkantā, "imasmiṇ gāme añña-tha udakaṇ n' atthi. Amuṇ udapānaṇ aparibhogaṇ karisāma. Evaṇ samaṇo Gotamo sa-sāvaka-sangho imaṇ gāmaṇ na pavisissati" ti sammantayitvā, sabbe gāma-vāsino sattāh-

¹ C. dassetuṇ.

² C. omits pati-

³ A, C. avāsāya.

assa udakaṇ gahetvā, cāṭi-ādini pūretvā, udapānaṇ tiṇena ca bhusena ca pidahiṇsu. Tena vuttaṇ: *udapānaṇ tiṇassa ca bhusassa*¹ *ca yāva mukhato puresuṇ*. *Mā te muṇḍakā samaṇakā pāṇiyaṇ apaṇsū*² ti. Tattha *muṇḍakā samaṇakā* ti, muṇḍesu muṇḍā ti samaṇesu samaṇā ti vattaṇ vatteyya: te pana khuṇsan' ādhippāye hīlentā³ evam ahaṇsu. *Mā* ti, paṭisedhe: mā apaṇsu mā pivīṇsū ti attho.

*Maggā okkamā*⁴ ti, maggato apasakkivā. *Etamhā udapānā* ti, yo udapāno tehi tathā kato tam eva niddisanto āha. Kim pana Bhagavā tesaṇ brāhmaṇānaṇ taṇ vippakāraṇ anāvajjetvā evam āha, 'etamhā udapānā pāṇiyaṇ āharā' ti? Udāhu āvajjetvā jānanto ti? Jānanto eva Bhagavā attano Buddh' ānubhāvaṇ pakāsetvā te dametvā nibbisevānaṇ kātuṇ evam āha, na pāṇiyaṇ pātu-kāmo. Ten' ev' ettha *Mahāparinibbāna-Sutte* viya "pipāsito 'smī" ti (D. ii, 128) na vuttaṇ. Dhammabhaṇḍāgārīko pana Satthu ajjhāsayaṇ ajānanto Thūṇeyyaakehi kataṇ vippakāraṇ ācikkhanto, *idāni so bhante* ti ādim āha. Tattha *idāni* ti, adhunā. Amhākaṇ āgamana-velāyam evā ti attho. Eso, bhante, udapāno ti paṭhanti. Thero dvikkhattuṇ paṭikkhipitvā tatiya-vāre 'na kho Tathāgatā tikkhattuṇ paccaniyā⁵ kātabbā. Kāraṇaṇ diṭṭhaṇ bhavissati Dīgha-dassinā' ti mahārāja-dattiyaṇ Bhagavato pattaṇ gahetvā, udapānaṇ agamāsi.

Gacchante gacchante there udapāne udakaṇ paripunṇaṇ hutvā uttaritvā samantato sandati, sabbaṇ tiṇaṇ bhusaṇ ca uppalavitvā⁶ sayam eva apagacchi. Ten' eva sandamānena salilena uparūpari vaḍḍhantena tasmiṇ gāme sabb' eva pokkharāṇi-ādayo jalāsaya visukkhā paripūriṇsu: tathā parikkhā-kusubbha-ninnādini ca: sabbo gāma-ppadeso mahoghena ajjhotthato mahā-vassa-kāle viya ahosi. Kumudupala-paduma-puṇḍarikādi-jalaj' uppalāni⁷ tattha tattha ubbhijjitvā vikaṣamānāni udakaṇ sañchādesuṇ. Saresu haṇsa-

¹ VvA. paṇsuyā.² St. adaṇsu; VvA, W, C. and MSS. apaṇsu³ A. hīlentā.⁴ A, St, v.l. ukkamma.⁵ C. paccaniyā.⁶ VvA. uplavitvā; v.l. uppalavitvā . . . apagañhi.⁷ So C₂; A. jalakāni; C. jalaja-pupphāni.

koñca-cakkavāka-kādamba¹-bakādayo udaka-sakuṇikā vasa-mānā tattha tattha vicariṇsu.

Thūṇeyyakā taṇ mahoghaṇ tathā uttarantaṇ samantato vicitranga²-samākulaṇ pariyantato samuṭṭhahamānaṇ ruciraṇ nānā-bubbulakaṇ disvā, acchariy' abbhuta-citta-jātā evaṇ sammantesuṇ: "mayaṇ samaṇassa Gotamassa udak' ūpacchedaṇ kātuṇ vāyamimha. Ayaṇ pana mahogho tassa āgamana-kālato paṭṭhāya evaṇ abhivaḍḍhati. Nissaṇsayāṇ kho ayaṇ tassa iddh' ānubhāvo. Mahiddhiko hi so mahānubhāvo. Thānaṇ kho paṇ' etaṇ vijjati yadidaṇ mahogho uṭṭhahitvā amhākaṇ gāmam pi otthareyya. Handa mayaṇ samaṇaṇ Gotamaṇ upasaṅkamitvā payirupāsitvā accayaṇ desentā khamāpeyyāmā " ti.

Te sabbe ekajjhāsaya hutvā, sanghā-saṅghī³ gaṇibhūtā hutvā, gāmato nikkhamitvā yena Bhagavā ten' upasaṅkamiṇsu. Upasaṅkamitvā appekacce Bhagavato pāde sirisā vandiṇsu, appekacce añjaliṇ paṇāmesuṇ, appekacce Bhagavatā saddhiṇ sammodiṇsu, appekacce tuṇhī-bhūtā nisīdiṇsu, appekacce nāma-gottaṇ sāvesuṇ. Evañ ca pana katvā sabbe 'va ekamantaṇ nisīditvā, "idha mayaṇ, bho Gotama, bho c' eva Gotamassa Gotama-sāvakaṇaṇ ca udaka-paṭisedhaṇ kārayimha, amukasmiṇ udapāne tiṇaṇ ca bhusaṇ ca pakkhipimha. So pana udapāno acetano pi samāno sacetano viya bhoṇ guṇaṇ jānanto viya, sayam eva sabbaṇ tiṇaṇ bhusaṇ ca apanetvā suvisuddho jāto, sabbo pi c' ettha ninna-padeso mahatā udakena paripuṇṇo ramaṇiyo 'va jāto, udak' ūpajīvino sattā parituṭṭhā. Mayam pana manussā pi samānā bhoṇ guṇe na jānimha, ye mayaṇ evam akamha. Sādhu no bhavaṇ Gotamo tathā kāretu yathāyaṇ mahogho imaṇ gāmaṇ na otthareyya.⁴ Accayo no accagamā yathā bālyaṇ.⁵ Taṇ no bhavaṇ Gotamo accayaṇ paṭigaṇhātū anukampaṇ upādāyā " ti, accayaṇ desesuṇ.

Bhagavā hi "taggha tumhe accayo accagamā yathā bālyaṇ. Taṇ vo mayaṇ paṭigaṇhāma āyatiṇ saṇvarāyā " ti tesuṇ

¹ A, C₁ kūdamba; C. kāraṇḍava.

² C. vicitra-ranga.

³ Cf. D. i, 112, iii, 317; C. saṅghino.

⁴ A. uttareyya.

⁵ C. bālaṇ; C₂ yathā taṇ (cf. M. i, 438; S. ii, 127, etc.).

accayaṇ paṭiggahetvā, pasanna-cittataṇ ñatvā, uttariṇ ajjh-
āsay' ānurūpaṇ dhammaṇ desesi. Te Bhagavato dhamma-
desanaṇ sutvā pasanna-cittā saraṇādisu paṭiṭṭhitā Bhaga-
vantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā pakkamiṇsu.

Tesaṇ pana āgamanato puretaraṇ yeva āyasmā Ānando taṇ
pāṭihāriyaṇ disvā acchariy' abbhuta-citta-jāto pattena pāṇi-
yaṇ ādāya Bhagavato upanāmetvā taṇ pavattiṇ ārocesi.
Tena vuttaṇ : *evaṇ bhante ti kho āyasmā Ānando ti ādi*. Tattha
*mukhato ovamitvā*¹ ti, sabbaṇ taṇ tiṇādiṇ mukhena chaḍḍetvā.
*Vissandanto*² *maññe* ti, pubbe diḥha-rajjukena udapānena
ussiñcitvā gahetabba udak' ogho. Bhagavato pattaṇ gahetvā
therassa gata-kāle mukhena vissandanto viya samatittiko
kākapeyyo hutvā aṭṭhāsi. Idaṇ ca therassa gata-kāle udaka-
pavattiṇ sandhāya vuttaṇ. Tato paraṇ pana pubbe vutta-
nayaṇa tasmiṇ gāme sakalaṇ ninna-tṭhānaṇ udakena pari-
punṇaṇ ahoṣi ti. Ayaṇ pan' iddhi na Buddhānaṇ adhiṭ-
ṭhānena n' āpi devānaṇ dev' ānubhāvena, atha kho Bhagavato
puññ' ānubhāvena paritta-desan' atthaṇ Rājagahato Vesāli-
gamena viya. Keci pana Thūṇeyyakānaṇ Bhagavati pasāda-
janaṇ' atthaṇ tesaṇ attha-kāmāhi devatāhi kataṇ ti. Apare
udapānassa heṭṭhā-vasanaka-nāgarājā evam akāsi ti. Sabbaṇ
taṇ akāraṇaṇ. Kathāyā³ pi Bhagavato puññ' ānubhāvena
yeva tathā udak' uppattiyā paridīpitattā.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ adhiṭṭhānena vinā attanā
icchita-nipphatti-saṅkhātaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā, tad
attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi. Tattha *kiṇ kayirā*
udapānena, āpā ce sabbadā siyuṇ ti. Yassa sabba-kālaṇ
sabbattha ca āpā yadi siyuṇ, yadi upalabbheyyuṇ, yadi
pān' ākaṅkha-matta⁴-paṭiladdho tesaṇ lābho, tad-atthena
udapānena kiṇ kayirā, kiṇ kareyya, kim payojanaṇ ti ? attho.

Taṇhāya mūlato chetvā kissa pariyesanaṇ care ti, yāya

¹ So St, but A. uddhamitvā; C. ubbhamitvā.

² W, St, v.l. vissando; A. visandanto; B, C. vissandanto.

³ A. kathāyā ti; C₁ gāmassa pi.

⁴ MSS. corrupt; A. āpā yadi siyuṇ yadi upalabbheyyuṇ yadi . . .
pānākaṅkha-cattaṇ paṭilabbho tesaṇ labho tad atthena upanena ti
kayirā; C. āpā ce siyuṇ, payaṇ yadi upalabbheyya, yadi pānaka-matta
paṭibaddho tesaṇ lobho, tena udapānena . . . ; B. ākaṅkhā-matta.

taṇhāya vinibaddhā sattā akata-puññā hutvā icchita-lābha-
dukkhena vihaññanti, tassa taṇhāya mūlaṇ mūle vā chinditvā
ñhito mādiso sabbaññu-buddho kissa kena kāraṇena pāṇiya
pariyesanaṇ aññaṇ vā paccaya-pariyesanaṇ careyya? Mū-
lato chettā¹ ti pi paṭhanti. Taṇhāya mūlaṇ mūle yeva
vā chetvā ti attho. Athavā mūlato chettā ti mūlato
paṭṭhāya taṇhāya chedako. Idaṇ vuttaṇ hoti: 'ye bodhi-
mūla-bhūta-mahāpanidhānato paṭṭhāya aparimitaṇ sakalaṇ
puñña-sambhāraṇ acintetvā loka-hit' attham eva parināma-
vasena hi paripūrento mūlato-ppabhuti taṇhāya chettattā
taṇhā-hetukassa icchita-lābhassa abhāvato, kissa kena kāra-
ṇena udaka-pariyesanaṇ careyya? Ime pana Thūpeyyakā
andhabālā imaṇ kāraṇaṇ ajānantā evamakaṇsū' ti adhippāyo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame,² *rañño Udenassā* ti, Udenassa nāma rañño yo
Vajji-rājā ti pi vuccati. *Uyyāna-gatassā* ti, uyyāna-kīlan'
atthaṇ uyyānaṇ gatassa: anādare hi idaṇ sāmivacanaṇ.
Antepuran ti, na padaṇ³ apekkhitvā. Sambandhe c' etaṇ
sāmi-vacanaṇ hoti. *Kālaṇ katānī* ti, aggi-daḍḍhāni hutvā
matāni honti. *Sāmāvati-pamukhānī* ti, ettha kā pan' āyaṇ
Sāmāvati kathaṇ ca daḍḍhā ti? Vuccate Bhaddavatiyaṇ
seṭṭhino dhītā Ghosita⁴-seṭṭhinā dhītu-ṭṭhāne⁵ ṭhapitā pañca-
sata-itthi-parivārā rañño Udenassa aggamahesi mettā-vihāra-
bahulā-ariya-sāvikā Sāmāvati nāma. Ayam ettha saṅkhe-
po, vitthārato pana ādito paṭṭhāya Sāmāvatiyā uppatti-
kathā *Dhammapada*-vatthumhi vutta-nayena veditabbā.
Māgandiyassa⁶ nāma brāhmaṇassa dhītā attano mātā-
pitunnaṇ:

¹ A. chetvā; cf. Sn. 343.

² From DhA. 160, 222; PJ. ii, 2, 543; Divy. 516; JA. i, 78.

³ C. janapadaṇ (? for antopadaṇ). ⁴ C. ghosaka-; cf. DhA. i, 187.

⁵ C. -ṭṭhāno.

⁶ C. Māgandhiyassa.

Disvāna Tanhaṇ Aratiṇ Rāgaṇ ca¹

N' āhosi chando api methunasmiṇ:

Kim ev' idaṇ muttakarisa-puṇṇaṇ,

Padā pi naṇ samphusituṇ na icche ti (Sn. 835).

Bhagavatā desitaṇ imaṇ gāthaṇ sutvā, Satthari bandhāghātā Māgandiyā² aparabhāge raññā Udenena mahesi-tṭhāne ṭha-pitā, Bhagavato Kosambiyaṇ upagata-bhāvaṇ Sāmāvati-parimukhānaṇ pañcannaṇ itthi-satānaṇ upāsikā-bhāvaṇ ca ñatvā “āgato nāma Samaṇo Gotamo imaṇ nagaraṇ. Idāni 'ssa kattabbaṇ jānissāmi. Imā pi tassa upaṭṭhāyikā, imāsam pi Sāmāvati-pamukhānaṇ ca kattabbaṇ jānissāmi” ti, anekapariyāyena Tathāgatassa etāsaṇ ca anattaṇ kātuṇ vāyamitvā pi asakkontī pun' ekadivasaṇ rañño saddhiṇ uyyāna-kīlaṇ gacchantī cūḷa-pitu-sāsanaṇ pahīni³: “Sāmāvatiyā pāsādaṇ gantvā dussa-koṭṭhāgāra-tela-koṭṭhāgārāni vivarāpetvā, dussāni tela-cāṭṭisu temetvā, thambhe veṭhetvā, tā sabbā ekato katvā, dvāram pidahitvā, bahi yantakaṇ datvā,⁴ daṇḍa-dīpikāhi gehe aggiṇ dadamāno otaritvā gacchā⁵” ti.

Taṇ sutvā so pāsādaṇ abhiruyha, koṭṭhāgārāni vivaritvā, vatthāni tela-cāṭṭisu temetvā, thambhe veṭhetuṇ ārabhi. Atha naṇ Sāmāvati-pamukhā itthiyo “kiṇ etaṇ, cūlapitā?” ti vadantiyo upasaṅkamiṇsu. “Ammā, rājā dalhi-kamm' atthāya ime thambhe tela-pilotikāhi veṭhāpeti. Rāja-gehe nāma suyutta-duyuttaṇ dujjānaṇ. Mā ime santike hothā” ti vatvā, tā āgatā gabbhesu pavesetvā, dvārāni pidahitvā, bahi yantakaṇ datvā, ādito paṭṭhāya aggiṇ dento otari.

Sāmāvati tāsāṇ ovādaṇ adāsi:—“Amhākaṇ⁶ anamatagge saṇṇāre vicarantīnaṇ c' eva agginā ca jhāma-atta-bhāvānaṇ Buddha-ñānena pi paricchedo na sukaro. Appamattā hothā” ti.⁷ Tā (Satthu santike dhammaṇ sutvā, āgata-phalāya-

¹ Nidd. i, 182, aratiṇ ca rāgaṇ.

² C. Māgandhi; cf. DhpA. i, 210 ff., baddhāghātā.

³ DhpA. 220.

⁴ A. bayantaṇ datvā; C. bahiyantaṇ datvā (*but both below bahi yantakaṇ datvā, as DhpA.*).

⁵ DhpA. gacchatu.

⁶ C. amma; cf. S. ii, 178 ff.

⁷ The passage following in brackets is added by D. to the DhpA. version.

viññāta-Satthu-sāsanāya Khujjuttarāya ariya-sāvikāya asekha-paṭisambhida-ppattāya Satthārā desita-niyāmen' eva dhammaṃ desentiyā santike, sotā-patti-phalass' ādhigatattā¹ antarā kamma-ṭṭhāna-manasikāre yutta-payuttā) gehe jhāyante vedanā-pariggaha-kamma-ṭṭhānaṃ manasikarontiyo, kāci dutiya-phalaṃ, kāci tatiya-phalaṃ pāpunītvā kālam akaṃsu.

Atha bhikkhū Kosambiyaṃ piṇḍāya carantā taṃ pavattiṃ ñatvā, pacchābhattaṃ Bhagavato ārocetvā, tesaṃ abhisamparāyaṃ pucchisū. Bhagavā tesaṃ ariya-phal' ādhigamaṃ bhikkhūnaṃ abhāsi. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena rañño Udenassa—pe—anipphalā kālaṃ katā*² ti. Tattha *anipphalā* ti, na nipphalā, sampatta-sāmañña-phalā eva kālaṃ katā ti. Tā pana phalāni paṭilabhantiyo Sāmāvatiyo:

Ārabhatha nikkhamatha yuñjatha Buddha-sāsane,

Dhunātha Maccuno senaṃ naḷāgāraṃ va kuñjaro.

Yo imasmiṃ dhamma-vinaye appamatto vihasati³

Pahāya jāti-saṃsāraṃ dukkhass' antaṃ karissatī ti.

(S. i, 156-7)

Gathāhi ovādiyamānā vedanā-pariggaha-kamma-ṭṭhānaṃ manasikarontiyo vipassitvā dutiya-tatiya-phalāni paṭilabhīsū. Kujjuttarā pana āyu-sesassa atthitāya pubbe tādissassa kammassa akatattā ca tato pāsādato bahi ahoṣi. Dasa-yojan' antare pakkamī ti ca vadanti.

Atha bhikkhū dhamma-sabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ: “Āvuso, anucchaviyaṃ⁴ vata ariya-sāvikānaṃ evarūpaṃ maraṇaṃ ” ti. Satthā āgantvā, “kāya nu 'ttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā ” ti pucchitvā, “imāya nāmā ” ti vutte, “na, bhikkhave, yadipi tesaṃ imasmiṃ atta-bhāve ayuttaṃ. Pubbe kata-kammassa pana yuttam eva tāhi laddhaṃ ” ti vatvā, tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārānasiyaṃ Brahmadatte rajjaṃ kārente aṭṭha Pacceka-buddhā rañño nivesane nibaddhaṃ bhuñjanti.

¹ C. phalam adhigatā.

² So W, A, C, but St. anipphalāni kālaṃ katāni.

³ S. vihasati (v.l. *Sin. text* vihessati); A. viharati; C. vipassati. SA. does not notice it.

⁴ A. auncchaviyaṃ; C, DhA. ananucchavikaṃ; C. acchariyaṃ.

Pañca-sata itthiyo te upaṭṭhahanti. Tesu satta janā Hima-vantaṇ gacchanti. Eko nadī-tīra-samīpe¹ ekasmiṇ tiṇa-gahane samāpattiyaṁ nisīdati² ti. Ath' ekadivasaṇ rājā Pacceka-buddhesu gatesu tāhi itthīhi saddhiṇ udaka-kīlaṇ kilitu-kāmo gato. Tattha itthiyo divasa-bhāgaṇ uduke kilitvā, sīta-pīlitā visivetu³-kāmaṁ taṇ tiṇa-gahanaṇ upari visukkha-tiṇa-sañchannaṇ disvā "tiṇa-rāsī" ti saññāya parivāretva ṭhitā aggiṇ datvā, tiṇesu jhāyitvā, patantesu Pacceka-buddhaṇ disvā, "rañño Pacceka-buddho jhāyati. Taṇ rājā ñatvā amhe nāsessati" ti, "sudaḍḍhaṇ naṇ⁴ karissāma" ti sabbā ito c' ito ca dārūni⁵ āharitvā tassa upari rāsīṇ katvā, ālimpetvā, "idāni jhāyissati" ti pakkamiṇsu.

Tā paṭhamaṇ asaṇcetanikā⁶ hutvā idāni kammanā baj-jhiṇsu. Pacceka-buddhā pana anto-samāpattiyaṇ sace dārūnaṇ sakata-sahassam pi āharitvā ālimpentā usumākāra-mattam pi gahetuṇ na sakkonti. Tasmā so sattame divase uṭṭhāya yathāsukhaṇ agamāsi. Tā tassa kammassa katattā bahūni-vassa-sahassāni, bahūni vassa-sata-sahassāni niraye paccitvā, tass' eva kammassa vipākāvasesena atta-bhāva-sate iminā 'va niyāmena gehe jhāyamāne jhāyiṇsu. Idaṇ tāsāṇ pubba-kammaṇ. Yasmā pana tā imasmiṇ atta-bhāve ariya-phalāni sacchākaṇsu, ratana-ttayaṇ payirupāsīṇsu, tasmā tattha anāgāminiyo suddh' āvāsesu uppannā, itarā kāci tāvatiṇsesu, kāci yāmesu, kāci tusitesu, kāci nimmāṇa-ratīsu, kāci paranimmita-vasavattīsu uppannā ti. Rājā pi kho Udeno 'Sāmāvatīyaṁ gehaṇ kira jhāyati' ti sutvā vegena āgacchanto pi taṇ padesaṇ tāsū daḍḍhāsu yeva sampāpunitvā, āgantvā pana gehaṇ nibbāpetvā, uppanna-balava-domanasso Māgandīyaṁ tathā kārīta-bhāvaṇ upāyena ñatvā, ariya-sāvīkāsu kataparādha-kammunā codiyamāno tassā rājānaṇ karesi saddhiṇ ñātakehi. Evaṇ sā saparijanā⁷ samitta-bandhavā anayabyasanaṇ pāpuṇi.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ Sāmāvatī-pamukhānaṇ tāsāṇ itthīnaṇ aggimhi anayabyasan' āpatti-hetuṇ Māgandīkāya

¹ A, C, sambandhe.

² C, viharati.

³ A. visibbitu; C. visibbetu; DhpA. visivetu.

⁴ MSS. omit.

⁵ So A, DhpA, but C. dāru-ādāni.

⁶ A. acetanikā.

⁷ C. -jānā.

ca samitta-bandhavāya rājānāya anayabyasan' āpatti-nimittañ sabbākārato viditvā, tad attha-dīpanañ imañ udānañ udānesi.

Tattha moha-sambandhano loko bhabba¹-rūpo va dissati ti, yo idha satta-loko bhabba-rūpo 'va hetu-sampanno viya hutvā dissati, so pi moha-sambandhano mohena paligunṭhito attahitāhitañ ajānanto hite na paṭipajjati, ahitañ dukkh' āvahañ bahuñ ca apuññañ ācināti. Bhava-rūpo 'va dassati ti pi pāṭho. Tass' attho: Ayañ loko moha-sambandhano, mohena paligunṭhito, tato eva bhava-rūpo 'va sassata-sabhāvo viy' assa² attā dissati, ajaramāno viya upaṭṭhāti, yena pānātipātādini akattabbāni karoti.

Upadhi bandhano³ bālo tamasā⁴ parivārīto

Sassati viya⁵ khāyati ti,

Na kevalañ ca moha-sambandhano eva, api ca kho upadhi-sambandhano pi ayañ andha-bāla-loko avijjā-tamasā parivārīto. Idañ vuttañ hoti:—Yena ñāṇena 'aviparītañ kāme khandhe ca aniccā dukkhā vipariṇāma-dhammā' ti passeyya tassa abhāvato yasmā bālo andha-puthujjano aññāṇa-tamasā samantato parivārīto nivuto. Tasmā so 'kām' upadhi kiles' upadhi khandh' upadhī' ti imesañ upadhīnañ vasena ca upadhi-bandhano: tato evaṇ passato upadhī sassati viya nicco sabba-kāla-bhāvī khāyati. 'Assasati-riva khāyati' ti pi pāṭho. Tass' attho:—Attā sabba-kālañ vijjati upalabbhati ti, añño assasati anicco ti. Lokassa so upadhi micch' ābhinivesa-vasena ekadeso viya khāyati upaṭṭhahati ti attho. Ra-kāro hi pada-sandhi-karo.

Passato n' atthi kiñcanan ti, yo pana sañkhāre paggahe tvā aniccādi-vasena vipassati, tass' eva vipassanā-paññā sahita-ya magga-paññāya yathā-bhūtañ passato jānato paṭipajjato⁶

¹ A, W. sabba-; St, Comy. abhabba (cf. Nett. 62, NettA. [S.], 105 for the whole passage.)

² A. pi sassa.

³ C. sambandhano.

⁴ Dhpa. tamassa (Nett.).

⁵ St, A. sassar iva; Nett, NettA. assiri viya; C, Dhpa. sassati viya; W. sassato-r-iva.

⁶ A. paṭivijjhato.

rāgādi-kiñcanaṇ¹ n' atthi yena saṅsāre baddho bhaveyya.
Tathā apassanto yeva hi avijjā-taṇhā-diṭṭhādi-bandhanehi
saṅsāre baddho siyā ti adhippāyo.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Sattama-Cūḷavagga-Vaṇṇanā ca
samattā.

¹ Nett. 62, rāgo kiñcanaṇ doso kiñcanaṇ moho kiñcanaṇ.

VIII.

PĀṬALIGĀMIYA-VAGGA

1.

Pāṭaligāmiya-vaggassa paṭhame, *nibbāna-paṭisaṇṇyuttāyā* ti, amata-dhātu-sannissitāya, asaṅkhatāya dhātuyā pavedana-vasena pavattāya. *Dhammiyā kathāyā* ti, dhamma-desanāya. *Sandasseti* ti, sabhāva-sarasa¹-lakkhaṇato nibbānaṃ dasseti. *Samādapeti* ti, tam eva atthaṃ te bhikkhū gaṇhāpeti. *Samuttejeti* ti, tad-attha-gaṇaṇe ussāhaṃ janento tejeti joteti. *Sampahaṇseti* ti, nibbāna-guṇehi samma-d-eva sabba-ppakā-rehi toseti. Athavā *sandasseti* ti, 'so sabba-saṅkhāra-sam-atho sabb' ūpadhi-paṭinissaggo taṇha-kkhayo virāgo nirodho' ti ādinā nayan' eva sabbathā tena tena pariyāyena tesāṃ ajjhāsay' ānurūpaṃ sammā dasseti. *Samādapeti* ti, iminā ariya-maggena taṃ adhigantabban ti adhigama-paṭi-padāya saddhiṃ tattha bhikkhū ninna-poṇa-pabbhāre karonto samādapeti, gaṇhāpeti. *Samuttejeti* ti, 'etaṃ dukkaraṃ durabbhisambhavan' ti: 'mā sammā-paṭipattiyaṃ pamādaṃ antarā-vosānaṃ āpajjatha: upanissaya²-samppannassa viriyavato na yidaṃ dukkaraṃ: tasmā sīla-visuddhi-ādi visuddhi-paṭi-padāya uṭṭahatha ghaṭayatha vāyameyyathā' ti nibbān' ādhigamāya ussāheti. Tattha vā cittaṃ vodapeti. *Sampahaṇseti* ti, "māda-nimmadano pipāsa-vinayo ālaya-samugghāto" ti (A. i, 34; VM. 293): 'rāga-kkhayo dosa-kkhayo moha-kkhayo' ti: 'asaṅkhatan' ti: 'amataṃ santaṃ' ti ādinā ca aneka-pariyāyena hi nibbān' ānisaṃsa-pakāsanena tesāṃ bhikkhūnaṃ cittaṃ tosento hasento sampahaṇseti sammassāseti.

¹ Cf. Asj. 71.

² C. upari-.

Te ca bhikkhū atthikatvā ti, adhikicca¹: 'ayaṃ no attho adhigantabbo' ti evaṃ sallakkhetvā: tāya desanāya atthikā hutvā. *Manasikatvā* ti, citte ṭhapetvā: anañña-vihitā taṃ desanaṃ attano citta-gatam eva katvā. *Sabbaṃ cetaso² samannāharitvā* ti, sabbena kāraṇa-cittena ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā desanaṃ āvajjitvā taggatam³ eva ābhogaṃ⁴ katvā ti attho. Athavā *sabbaṃ cetaso samannāharitvā* ti, sabbasmā cittato desanaṃ sammā anu anu āharitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti:—'desentassa yehi cittehi desanā katā sabbasmā cittato pavattaṃ desanaṃ bahi-gantuṃ adento sammā aviparītaṃ anu anu āharitvā, attano citta-santānaṃ ānetvā, yathā dassitaṃ desita-desanaṃ suṭṭhu upadhāretvā.' *Ohita-sotā* ti,⁵ avahita-sotā, suṭṭhu ṭhapita-sotā. *Ohita-sotā* ti vā, avikkhitta-sotā, tam eva upalabhamāno pi hi savane avikkhepo sati-saṃvaro viya cakkhundriyādini sot' indriye pi vattabataṃ arahatī ti. Ettha ca *atthikatvā* ti ādīhi catūhi pi padehi tesāṃ bhikkhūnaṃ tapparabhāvato savane ādara-dīpanena sakkacca savanaṃ dasseti.

Etam atthaṃ viditvā ti, etaṃ tesāṃ bhikkhūnaṃ tassa nibbāna-paṭisaṃyuttāya dhamma-kathāya savane ādara-kāritaṃ sabbākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ nibbānassa tabbidhura-dhamma-desana-mukhena paramatthato vijjāmāna-bhāva-vibhāvanaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *atthi⁶* ti, vijjati. Paramatthato upalabbhatī ti attho. *Bhikkhave* ti, tesāṃ bhikkhūnaṃ ālapanāṃ. Nanu ca udānaṃ nāma pīti-somanassa-samuṭṭhapito vā dhamma-saṃvega-samuṭṭhapito vā dhamma-paṭiggāhaka-nirapekkho udāhāro, tathā c' eva ettakesu⁷ suttesu āgataṃ? Idha kasmā Bhagavā udānento te bhikkhū āmantesi ti? Tesāṃ bhikkhūnaṃ saññāpan' atthaṃ. Nibbāna-paṭisaṃyuttaṃ hi Bhagavā tesāṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ desetvā, nibbāna-guṇ' ānussaraṇena uppanna-pīti-somanasso udānaṃ udānesi.

¹ So St, Comy., A, but C. atthi kiñci (?).

² C. sabba cetasā.

³ C₂ taggaham eva.

⁴ Āhāra = ābhoga; cf. DA. i, 122, Pāli Dict.

⁵ Cf. VM. 300, ohita-soto, atṭhiṃ katvā kāyena vā vācāya vā citta-pasādaṃ karonto dhammaṃ suṇāti.

⁶ Quoted Netti, 62-3, NettA. (S.), 105.

⁷ C₁ avasesu.

Idha nibbāna-vajjo sabbo sabhāva-dhammo paccay' āyatta-vuttiko 'va upalabbhati, na paccaya-nirapekkho. Ayaṇṇa pana nibbāna-dhammo katama-ppacaye upalabbhatī ti? Tesañ bhikkhūnaṇ ceto-parivittakam-aññāya te ca saññāpetukāmo, *atthi, bhikkhave, tad āyatanan* ti ādim āha, na ekantato 'va te paṭiggāhake katvā ti veditabbaṇ. *Tad āyatanan* ti, taṇ kāranaṇ: *da-kāro* pada-sandhi-karo. Nibbānaṇ hi magga-phala-ñāṇādīnaṇ ārammaṇa-ppaccaya-bhāvato rūpādīni viya cakkhu-viññāṇādīnaṇ ārammaṇa-ppaccaya-bhūtāni ti kāranaṇ' atthena āyatanan ti vuccati. Ettāvata ca Bhagavā tesañ bhikkhūnaṇ asaṅkhatāya dhātuyā paramatthato atthi-bhāvaṇ pavedesi. Tatrāyaṇ dhamma-nayo: idha saṅkhata-dhammānaṇ vijjamānattā asaṅkhatāya pi dhātuyā bhavitabbaṇ paṭipakkhattā sabhāva-dhammānaṇ. Yathā hi dukkhe vijjamāne tappaṭipakkha-bhūtaṇ sukham pi vijjati yeva, tathā uṇhe vijjamāne sītam pi vijjati, pāpa-dhammesu vijjamānesu kalyāṇa-dhammā pi vijjanti yeva. Vuttaṇ h' etaṇ:

Yathā pi dukkhe vijjante sukhaṇ nāma pi vijjati,
Evaṇ bhava vijjamāne vibhavo pi icchitabbako.

Yathā pi uṇhe vijjante aparāṇ vijjati sītalaṇ,
Evam eva jāti vijjante nibbānam icchitabbakaṇ.

Yathā pi pāpe vijjante kalyāṇam pi vijjati,
Evam eva jāti vijjante ajāti p' icchitabbakā¹ ti (Bv.II,10-12)

ādim āha. Api ca nibbānassa paramatthato atthi-bhāva-vivaraṇaṇ² parato āvibhavissati. Evaṇ Bhagavā asaṅkhatāya dhātuyā paramatthato atthi-bhāvaṇ sammukhena dassetvā, idāni tabbidhura-dhamma-vosāna³-mukhen' assa sabhāvaṇ dassetuṇ, *yattha n' eva paṭhavī na ca āpo* ti ādim āha. Tattha yasmā nibbānaṇ sabba-saṅkhāra-vidhura-sabhāvaṇ, yathā saṅkhata-dhammesu katthaci n' atthi, tathā n' atthi pi⁴ sabbe saṅkhata-dhammā: na hi saṅkhat' āsaṅkhatā-dhammānaṇ samodhānaṇ sambhavati. Tatrāyaṇ

¹ C. ajatima pi icchitabbakaṇ.

² A. viharanaṇ.

³ A. poḥāna; C₁, 2. posāna.

⁴ C. tathā tattha pi.

attha-vibhāvanā:—*Yattha*, yasmiṃ nibbāne yassaṃ asaṅkhata-dhātūyaṃ n' eva kakkhala-lakkhaṇā paṭhavi-dhātu atthi, na paggharaṇa-lakkhaṇā āpo-dhātu atthi, na uṇha-lakkhaṇā tejo-dhātu, na vitthambhana-lakkhaṇā vāyo-dhātu atthi. Iti tattha catummahā-bhūt' ābhāva-vacanena yathā sabbassa pi upādā-rūpassa abhāvo vutto hoti tannissitattā. Evaṃ anavasesato kāma-rūpa-bhavassa tattha abhāvo vutto hoti tad-āyatta-vuttyabhāvato. Na hi mahābhūta-sannissayena vinā pañca-vokāra-bhāvo eka-vokāra-bhāvo vā sambhavatī ti. Idāni arūpa-sabbhāvatte pi nibbānassa arūpa-bhāva-pariyāpannānaṃ dhammānaṃ tattha abhāvaṃ dassetuṃ, *na ākās' ānañc' āyatanaṃ*—pe—*na n' eva-saññā-n' āsaññāyatanaṃ* ti vuttaṃ.

Tattha *na ākās' ānañcāyatanaṃ* ti, saddhiṃ ārammaṇena kusala-vipāka-kiriya-bhedo tividho pi ākās' ānañcāyatana-citt' uppādo n' atthī ti attho. Seseṣu pi es' eva nayo. Yā aggena ca nibbāne kāma-lokādīnaṃ abhāvo hoti tadaggena tattha idhaloka-paralokānañ¹ ca abhāvo ti āha, *na ayaṃ loko na paraloko* ti. Tass' attho:—yváyaṃ itthattaṃ diṭṭha-dhammo idhaloko ti ca laddha-vohāro khandha-loko, yo ca tato aññattha paro abhisamparāyo ti ca laddha-vohāro khandha-loko tad-ubhayam pi tattha n' atthī ti.

Na ubho candīma-suriyā ti, yattha rūpa-bhāve sati tamo siyā tamassa ca vidhaman' atthaṃ candīma-suriyehi vattitabbaṃ. Sabbena sabbaṃ pana yattha rūpa-bhāvo n' atthi, kuto tattha tamo tamassa vā viddhaṃsakā candīma-suriyā? Tasmā candīma-suriyo cā ti loko pi tattha nibbāne n' atthī ti attho. Iminā āloka-sabbhāvaṃ tass' eva² nibbānassa dasseti.

Ettāvata ca anabhisametaṃ hi taṃ bhikkhūnaṃ anādimati³-saṃsāre supin' ante pi ananubhūta-pubbaṃ parama-gambhīraṃ atiduddasaṃ saṃha-sukhumanā atakkāvacaraṃ accanta-santaṃ paṇḍita-vedanīyaṃ atipaṇītaṃ amataṃ Nibbānaṃ vibhāvento paṭhamāṃ tāva "atthi, bhikkhave, tadāyatanaṃ" ti, tassa atthi-bhāva tesaṃ aññanādīni apanetvā, "yattha n' eva

¹ C. lokādīnañ ca.² A. taṃ yeva.³ A. anādhimati- (apparently the word = anamatagga).

paṭhavi—pe—na ubho candima-suriyā ” ti tadanga-dhamma-desana¹-mukhena taṇ vibhāveti Dhammarājā. Ten’ assa paṭhavi-ādi sabba-saṅkhata-dhamma-vidhura-sabhāvā yā asaṅkhata dhātu taṇ nibbānan ti dīpitaṇ hoti.

Ten’ ev’ āha *tatra p’ āhaṇ*,² *bhikkhave, n’ eva āgatiṇ vadāmi* ti. Tattha *tatrā* ti tasmiṇ. *Api*-saddo samuccaye. *Ahaṇ*, *bhikkhave*, yattha saṅkhārā-pavatte kutoci kassaci āgatiṇ na vadāmi, yathā paccayā tattha dhamma-mattassa uppajjanato, evaṇ tasmim pi āyatane nibbāne kutoci āgatiṇ āgamaṇaṇ n’ eva vadāmi, āgantabba-ṭṭhānatāya abhāvato. *Na gatiṇ* ti, katthaci gamaṇaṇ na vadāmi, gantabba-ṭṭhānatāya abhāvato. Na hi tattha sattānaṇ ṭhapetvā ñānena ārammaṇa-karaṇaṇ āgati-gatiyo sambhavanti. N’ āpi ṭhiti-cut’ uppattiyo vadāmi. Tadā p’ āhan ti pi pāli. Tass’ attho:—Tam pi āyatanaṇ gāmaṇ’ antarato gāmaṇ’ antaraṇ viya na āgantabbatāya na āgati, gati-n’ atthitāya na gati, paṭhavi-pabbatādi viya appati-ṭṭhānatāya na ṭhiti, appaccayattā vā uppād’ ābhāvo, tato amata-sabhāvattā cavaṇ’ ābhāvo, uppāda-nirodh’ ābhāvato c’ eva tad-ubhaya-paricchināya ṭhitiyā ca abhāvato *na ṭhitiṇ na cutiṇ na upapattiṇ*³ vadāmi. Kevalam pana taṇ arūpa-sabhāvattā appaccayattā pi na katthaci patiṭṭhitan ti, *appatiṭṭhaṇ*.

Tattha sampavatt’ ābhāvato pavatta-paṭipakkhato ca, *appavattaṇ*: arūpa-sabhāvatte pi vedanādayo viya kassaci pi ārammaṇassa anālambanato upatthambha-nirapekkhato ca *anārammaṇam* eva taṇ āyatanaṇ ti vuttaṇ Nibbānaṇ. Ayaṇ c’ eva-saddo appatiṭṭham eva appavattam evā ti padadvayenā pi yojetabbo. *Es’ ev’ anto dukkhassā* ti, yadidaṇ appatiṭṭhan ti ādihi vacanehi vaṇṇitaṇ thomitaṇ yathā-vutta-lakkhaṇaṇ nibbānaṇ, eso eva sakalassa vaṭṭa-dukkhassa anto pariyo-sānaṇ tadadhigame sati sabba-dukkh’ ābhāvato, tasmā dukkhassa anto ti ayam eva tassa sabhāvo ti dasseti.

Paṭṭhama - Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ C. tādāñña-dhamma-vesana.-

² St. tad amhaṇ; W. tatrā p’ āhaṇ.

³ C. uppattiṇ.

Dutiye, *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ nibbānassa pakatiyā gambhīra-bhāvato duddasa-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *duddasaṇ* ti, sabhāva-gambhīrattā atisukkhuma-saṇha-sabhāvattā ca anupacita-ñāṇa-sambhārehi passituṇ na sakkā ti, duddasaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ: "Taṇ hi te, Māgandiya,¹ ariyaṇ cakkhuṇ n' atthi yena tvaṇ (ariyena cakkhunā) ārogyaṇ jāneyyāsi nibbānaṇ passeyyāsi" ti (M. ii, 510). Aparam pi vuttaṇ: "Idam pi kho thānaṇ (su)duddasaṇ yadidaṇ sabba-saṅkhāra-samatho" ti (M. i, 167) ādi. *Anatan*² ti, rūpādisu ārammaṇesu kāmādisu ca bhavesu namanato tanninna-bhāvena pavattito sattānaṇ ca tattha namanato taṇhā natā nāma.³ N' atthi ettha natā ti, anataṇ. Anantaṇ⁴ ti pi paṭhanti. Nicca-sabhāvattā anta-virahitaṇ, acavana-dhammaṇ anirodhaṇ amatan ti attho. Keci pana anatan ti padassa appamānaṇ ti atthaṇ vadanti.

Ettha ca *duddasaṇ* ti iminā paññāya dubbali-karaṇehi rāḡādi-kilesehi cirakāla-bhāvitattā sattānaṇ appaccaya-bhāvanā na sukarā ti nibbānassa kicchena adhigāmanīyataṇ dasseti. 'Na hi saccaṇ sudassanaṇ' ti iminā pi tam ev' atthaṇ pākataṇ karoti. Tattha *saccaṇ* ti, nibbānaṇ. Taṇ hi kenaci pariyāyena asanta-sabhāv' ābhāvato ekanten' eva santattā aviparīt' aṭṭhena saccaṇ ti gaṇhi. *Na hi sudassanaṇ* sukhena na passitabbaṇ suciram pi kālaṇ puñña-ñāṇa-sambhāre samānenteḡi pi kasiren' eva samadhigantabbato. Tathā hi vuttaṇ Bhagavatā: "Kicchena me adhigatan" ti.

Paṭividdhā taṇhā jānato passato n' atthi kiñcanaṇ ti, nirodha-saccaṇ sacchikiriy' ābhisamaya-vasena abhisamentena visa-yato kiccato ca ārammaṇato ca paṭividdhā taṇhā ti. Evaṇ ca yaṇ cattāri saccāni ārammaṇa-paṭivedhena asammoha-paṭivedhena ca paṭividdhāni, yathā pariññ' ābhisamaya-vasena dukkha-saccaṇ bhāvan' ābhisamaya-vasena magga-

¹ C. Māgandhiya.

² St. anattaṇ; A. ananti.

³ Cf. Pj. ii, 2, 606 (tena ten' eva nato ti . . . tena pi nato tanninno tappono ti).

⁴ St. Comy. anattaṇ . . . atta-virahitaṇ.

saccañ ca asammohato paṭividdhaṇ hoti. Evaṇ pahān' ābhisamaya-vasena asammohato ca paṭividdhā taṇhā hoti. Evañ ca cattāri saccāni yathā-bhūtaṇ ariya-magga-paññāya jānato passato bhavādīsu nata-bhutaṇ taṇhā n' atthi. Tad abhāve sabbassa pi kilesa-vaṭṭassa abhāvo, tato vā kamma-vipāka-vaṭṭānaṇ asambhavo yevā ti.

Evaṇ Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ anavasesa-vaṭṭa-dukkha-vūpasama-hetu-bhūtaṇ amata-mahā-nibbānassa ānubhāvaṇ pakāsesi. Sesāṇ vutta-nayam eva.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *atha kho Bhagavā etam atthaṇ viditvā* ti, tadā kira Bhagavatā aneka-pariyāyena saṅsāre ādinavaṇ pakāsetvā,¹ sandassanādi vasena nibbāna-paṭisaṇyuttāya dhamma-desanāya katāya tesāṇ bhikkhūnaṇ etad ahosi: 'ayaṇ saṅsāro Bhagavatā avijjādihi karaṇehi sahetuko pakāsito: nibbānassa pana tad-upasamassa na kiñci kāraṇaṇ vuttaṇ, tay idaṇ ahetukaṇ kathaṇ² sacchik' attha-paramatṭhena upalabbhatī?' ti.³ Atha Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ etaṇ yathā-vuttaṇ parivitaṅka-saṅkhātāṇ atthaṇ viditvā *imaṇ udānaṇ* ti, tesāṇ bhikkhūnaṇ vimati-vidhaman' atthañ c' eva, idha samaṇa-brāhmaṇānaṇ 'nibbānaṇ nibbānan' ti c' āha⁴ taṇ vatthumattam eva, 'n' atthi nibbānan' ti paramatṭhato nibbānaṇ nāma anupalabbhamāna-sabbhāvattā ti lokāyatikādayo viya vipapaṭipannānaṇ bahiddhā ca puthu-diṭṭhi-gatikānaṇ micchā-vāda-bhañjan' atthañ ca imaṇ amata-mahā-nibbānassa paramatṭhato atthi-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ⁵ udanesi.

Tattha *ajātaṇ abhūtaṇ akataṇ asaṅkhataṇ* ti, sabbāni pi

¹ C. saṅsārassa . . . pakāseti.

² C. tayidaṇ ahetukaṇ: kathaṇ katvā.

³ Cf. Asl. 4.

⁴ A. vāha.

⁵ Dh. repeats (condensing the first part) all this chapter at NettA. (S.); Nett. 80; cf. VM. 507.

padāni aññamañña-vevacanāni. Athavā vedanādayo viya hetu-paccaya-samavāya-saṅkhātāya kāraṇa-sāmaggiyā na jātaṇ na nibbattaṇ ti, *ajātaṇ*. Kāraṇena vinā sayam eva vā na bhūtaṇ na pātubhūtaṇ na uppannaṇ ti, *abhūtaṇ*. Evaṇ ajātattā abhūtattā ca yena kenaci kāraṇena na katan ti, *akataṇ*. Jāta-bhūta-kata-sabhāvo ca nāma-rūpādinaṇ saṅkhata-dhammānaṇ hoti na asaṅkhata-sabhāvassa nibbānassā ti dassan' atthaṇ, *asaṅkhataṇ* ti vuttaṇ.

Paṭilomato vā samecca sambhūyya paccayehi katan ti, saṅkhataṇ. Tathā na saṅkhataṇ saṅkhata-lakkhaṇa-rahitaṇ ti ca *asaṅkhataṇ* ti. Evam anekehi kāraṇehi nibbatti-sabhāve paṭisiddhe 'siyā nu kho eken' eva kāraṇena katan?' ti āsankāya yena kenaci na katan ti dassan' atthaṇ *akataṇ* ti vuttaṇ. Evaṇ apaccayan hi samānaṇ 'sayam eva nu kho idaṇ bhūtaṇ pātubhūtaṇ?' ti āsankāya tannivattaṇ' atthaṇ *abhūtaṇ* ti vuttaṇ. Ayañ c' etassa asaṅkhat' ākat' ābhūta-bhāvo sabbena sabbaṇ ajāti-dhammattā ti dassetuṇ, *ajātaṇ* ti vuttaṇ. Evam etesaṇ catunnam pi padānaṇ sātthaka-bhāvaṇ viditvā, tay idaṇ nibbānaṇ 'atthi, bhikkhave' ti paramatthato nibbānassa atthi-bhāvo pavedito ti vedittabbo.

Tattha¹ udān' antena Bhagavatā bhikkhave ti ālapane kāraṇaṇ heṭṭhā vutta-nayen' eva vedittabbaṇ. Iti Satthā 'atthi, bhikkhave, ajātaṇ abhūtaṇ akataṇ asaṅkhataṇ' ti vatvā tattha hetuṇ dassento *no c' etaṇ, bhikkhave*. ti ādim āha. Tass' āyaṇ saṅkhep' attho:—Bhikkhave, yadi ajātādi-sabhāvā asaṅkhata-dhātu na abhavissa,² na siyā p' idhaloke jātādi-sabhāvassa rūpādi-kkhandha-paṇcaka-saṅkhātassa nissaraṇaṇ, anavasesa-vūpasamo na paññāyeyya, na upalabbheyya, na sambhaveyya. Nibbānaṇ hi ārammaṇaṇ katvā pavattamānā sammā-diṭṭhi-ādayo ariya-magga-dhammā anavasesa-kilese samucchindanti. Ten' ettha sabbassa pi vaṭṭa-dukkhassa appavatti apagamo nissaraṇaṇ paññāyati. Evaṇ byatireka-vasena nibbānassa atthi-bhāvaṇ dassetvā idāni anupagama-vasena pi taṇ dassetuṇ, *yasmā ca kho* ti ādi vuttaṇ. Taṇ vutt' attham eva.

¹ C. ettha.² C. na bhavissa.

Ettha ca yasmā “appaccayā dhammā asaṅkhatā dhammā,”¹ “atthi, bhikkhave, tad āyatanāṃ yattha n’ eva paṭhavī,” “idam pi kho tñānaṃ duddasaṃ yadidaṃ sabba-saṅkhārāsamatho sabb’ ūpadhi-paṭinissaggo” (S. i, 135), “asaṅkhatāṃ ca vo, bhikkhave, dhammaṃ desissāmi asaṅkhatā-gāminiṃ ca paṭipadan” ti (S. iv, 359) ādihi anekehi sutta-padehi, “atthi, bhikkhave, ajātan” ti iminā pi ca suttena nibbāna-dhātuyā paramatthato sambhavo sabbalokaṃ anukampamānena Sammāsambuddhena desito, tasmā yadi pi tassa appaccakkha-kārinam pi viññūnaṃ kaṅkhā vā vimati vā n’ atthi yeva, ye pi paraneyya-buddhino² puggalā tesāṃ vimati-vinodan’ atthaṃ ayam ettha adhippāyo. Yathā³ nibbāna-mukhena yutti-vicāraṇāya vā parīññeyyatāya sauttarānaṃ kāmānaṃ rūpānaṃ ca⁴ paṭipakkha-bhūtānaṃ tabbidhura-sabhāvaṃ nissaraṇaṃ paññāyati, evam taṃ⁵ sabhāvānaṃ sabbesam pi saṅkhatā-dhammānaṃ paṭipakkha-bhūtena tabbidhura-sabhāvena nissaraṇena bhavitabbaṃ. Yaṃ ca taṃ nissaraṇaṃ, sā asaṅkhatā-dhātū ti. Kiṃ cāpi bhiyyo saṅkhatā⁶-dhamm’ ārammaṇaṃ vipassanā-ñānaṃ. N’ āpi anuloma-ñānaṃ kilese samuccheda-vasena pajahituṃ sakkoti. Tathā sammuti-sacc’ ārammaṇaṃ paṭhama-jjhānādisu ñānaṃ vikkhambhana-vasen’ eva kilese pajahati, na samuccheda-vasena. Iti saṅkhatā⁶-dhamm’ ārammaṇassa sammuti-sacc’ ārammaṇassa ca ñānaṃ kilesānaṃ samuccheda-pahāne asamattha-sabhāvato tesāṃ samuccheda-pahāna-karassa ariya-magga-ñānaṃ tad-ubhaya-viparīta-sabhāvena ārammaṇena bhavitabbaṃ sā asaṅkhatā-dhātu.

Tathā “atthi, bhikkhave, ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatan” ti idaṃ nibbāna-padassa paramatthato atthi-bhāva-jotakaṃ vacanaṃ aviparīt’ atthaṃ Bhagavatā kathi-tattā. Bhagavatā bhāsitaṃ aviparīt’ atthaṃ, yathā taṃ “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe

¹ NettA. refers to Dham. Sang.

² So A, C, but C, tassa-sekkhino.

³ C. omits; cf. NettA. (S.) 105 ad loc.

⁴ So A, NettA, but C. rupādīnaṃ ca.

⁵ So A, NettA, but C. evam pi para-.

⁶ So A, NettA, but C. asaṅkhatā.

dhammā anattā" ti. Tathā nibbāna-saddo katthaci pi visaye yathā-bhūtaṃ paramattha-visayo upacāra-vutti-sabhāvato,¹ seyyathāpi samaya-saddo.² Athavā atthe 'va paramatthato³ asaṅkhatā dhātu: ittarāṃ tabbiparīta-vinimmutta-sabhāvattā, seyyathāpi paṭhavi-dhātu vedanā vā ti. Evamādihi nayehi yuttito pi⁴ asaṅkhatāya dhātuya paramatthato atthi-bhāvo dīpetabbo.⁵

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *atha kho Bhagavā etam atthaṃ viditvā* ti, tadā kira Bhagavatā aneka-pariyāyena sandassanādi-vasena nibbāna-paṭisaṃyuttāya dhamma-desanāya katāya tesāṃ bhikkhūnaṃ etad ahoṣi: 'ayaṃ tvaṃ Bhagavatā amatāya nibbāna-dhātuyā anekākāra-vokāraṃ ānisaṃsaṃ dīpentena anañña-sādhāraṇa-ānubhāvo pakāsito, adhigam' ūpāyo paṇ' assa na bhāsito. Kathaṃ nu kho paṭipajjantehi amhehi ayaṃ adhi-gantabbā?' ti.

Atha Bhagavā tesāṃ bhikkhūnaṃ etaṃ yathā-vutta-pari-vitakka-saṅkhātāṃ atthaṃ sabbākārato viditvā, *imaṃ udānaṃ* ti, taṇhā-vasena katthaci anissitassa passaddha-kāya-cit-tassa vīthi-paṭipanna-vipassanassa ariya-maggena anava-sesato taṇhā-pahānena nibbān' ādhigama-vibhāvaṇaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *nissitassa calitaṃ*⁶ ti, rūpādi-saṅkhāre taṇhā-diṭṭhādi nisitassa *calitaṃ*. 'Etaṃ mama, eso me attā' ti taṇhā-diṭṭhi-vipphanditaṃ hoti. Appahīna-taṇhā-diṭṭhikassa hi pugga-lassa sukhādisu uppannesu tāni abhibhuyya viharitūṃ

¹ So A, NettA, C₃, but C. upacāramattam-vutti-sambhāvato.

² NettA. yathā taṃ sīha-saddo. ³ C₃ sadd' atthato.

⁴ C₃ yathā-bhūtato.

⁵ C₄ deditabbo.

⁶ Cf. Nett. 65; NettA. (S.) 107, taṇhā-diṭṭhi-vasena kammaṃ ana-vaṭṭhānaṃ.

asakkontassa 'mama vedanā, ahaṇ vedyāmi' ti ādinā taṇhā-diṭṭhi-gāha-vasena kusala-ppavattito citta-santānassa calaṇaṇ kampaṇaṇ avakkhalitaṇ vā hotī ti attho.

Anissitassa calitaṇ n' atthī ti, yo pana visuddhi-padaṇ paṭipajjanto samatha-vipassanā hi taṇhā-diṭṭhiyo vikkham-bhetvā aniccādi-vasena saṅkhāre sammāsanto viharati, tassa taṇ anissitassa yathā-vuttaṇ calitaṇ avakkhalitaṇ vipphandi-taṇ vā n' atthi, kāraṇassa suvikkhambhitattā.

Calite asatī ti, yathā-vutte calite asati, yathā taṇhā-diṭṭhi-gāha na ppavattanti, tathā vīthi-paṭipannāya vipas-sanāya taṇ ussukkantassa¹ *passaddhī* ti, vipassanā-citta-sahajātānaṇ kāya-cittānaṇ sārāmbha-kilesa-vupasaṃmena duvidhā pi passaddhi hoti.

*Passaddhiyā sati natī*² na hoti ti, pubbe nāparaṇ visesa-yuttāya passaddhiyā sati, anavajja-sukh' ādhiṭṭhānaṇ samādhin ca vaḍḍhetvā, taṇ paññāya samavāya-karaṇena samatha-vipassanaṇ yuga-naddhaṇ yojetvā,³ magga-param-parāya kilese khepentassa kāma-bhavādisu namanato⁴ natā ti laddha-nāma taṇhā arahatta-magga-kkhaṇe anavasesato na hoti, anuppatti-dhammaṇ āpāditattā na uppajjati ti attho.

*Natīyā*⁵ *asatī* ti, arahatta-maggena taṇhāya suppahin-attā bhavādi-atthāya ālaya-nikantiyā pariyaṭṭhāne asati. *Āgati-gati na hotī* ti, paṭisaṇḍhi-vasena idha āgati āgamaṇaṇ cuti-vasena gati ito paraloka-gamaṇaṇ pecca-bhāvo na hoti na ppavattati.

Āgati-gatīyā asati ti, vutta-nayena āgatiyā ca gatiyā ca asati. Cut' ūpapāto na hotī ti, aparāparaṇ cavaṇ' uppajjanaṇ na hoti na ppavattati. Asati hi kilesa-vaṭṭe kamma-vaṭṭaṇ pacchinnam eva. Pacchinne ca tasmiṇ kuto vipāka-vaṭṭassa sambhavo?

Ten' āha *cut' ūpapāte asati, n' ev' idha na huran* ti ādi. Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ heṭṭhā *Bāhiya-sutte*⁶ vitthārato vuttam eva. Tasmiṇ tasmiṇ vutta-nayen' eva veditabbo.

¹ A. ukkaṇsāpentassa.

² St, C. rati; W, A, NettA. nati . . . natīyā (*infra*).

³ Cf. VM. 149, 708.

⁴ Cf. previous chapter.

⁵ St, C. ratīyā.

⁶ Cf. i, 10.

Iti Bhagavā idhā pi tesaṃ bhikkhūnaṃ anavasesato vaṭṭa-
dukkha-vūpasama-hetubhūtaṃ amata-mahānibbānassa ānu-
bhāvaṃ sammā-paṭipattiyā pakāsesi.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

5.

Pañcame, *Mallesū*¹ ti, evaṃ nāmake janapade. *Mahatā bhikkhu-sanghenā* ti, guṇa-mahatta-saṅkhyā-mahattehi mahā. So hi bhikkhu-sangho sīlādi-guṇa-visesa-yogena pi mahā tattha sabba-pacchimakassa sotāpanna-bhāvato, saṅkhyā-mahattena pi mahā aparicchinna-gaṇanattā.² *Āyu-saṅkhār'* ossajanato paṭṭhāya hi āgatāgatā bhikkhū na pakkamiṃsu. *Cundassā* ti,³ evaṃ nāmakassa. *Kammāra-puttassā* ti, suvaṇṇa-kāra-puttassa. So kira aḍḍho mahā-kuṭumbiko, Bhagavato paṭhama-dassanen' eva sotāpanno hutvā, attano ambavane Satthu-vasan' ānucchavikaṃ gandha-kuṭiṃ bhikkhu-sanghassa ca ratti-tṭhāna-divā-tṭhāna-upaṭṭhāna-sālā kuṭi-maṇḍapa-cankamanādike ca sampādetvā, pākāra-parikkhittaṃ dvāra-koṭṭhaka-yuttaṃ vihāraṃ katvā Buddha-pamukhassa sanghassa niyyādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ *tatra sudaṃ Bhagavā Pāvāyaṃ viharati Cundassa kammāra-puttassa ambavane* ti.

Paṭiyādāpetvā ti, sampādetvā ti attho. *Sūkara-maddavan*⁴ ti, sūkaraassa mudu-siniddhaṃ-pavatta-maṇṣaṇ ti *Mahā-atthakathāyaṃ* vuttaṃ. Keci pana sūkara-maddavan ti na sūkara-maṇṣaṇ, sūkarehi maddita-vaṇṣa⁵-kaḷi-ro ti vadanti. Aññe sūkarehi maddita-padese jātaṃ⁶ ahi-cchattakan ti. Apare pana sūkara-maddavaṃ nāma taṃ eka-rasāyantana⁷ ti

¹ Cf. D. ii, 126.

² Cf. DA. 35, *infra*, § 6.

³ Dh. *here partly follows* DA. on D. ii, but adds freely.

⁴ Cf. MP. i, 244 (*trans. n.*). (DA. *ad loc.* tāni taruṇassa n' atijjinnassa eka-jetthaka-sūkaraassa pavatta-maṇṣaṇ. Taṃ kira mudu o' eva siniddhaṃ ca hoti, taṃ pariāpetvā sādhukaṃ paoṣpetvā ti attho.)

⁵ A. rasa.

⁶ St. A. omī.

⁷ C. nāmā ekaṃ rasāyananti (? for ayatanāṃ); A. eka rasan ti.

gaṇhiṃsu. Taṇ hi Cundo kammāra-putto 'ajja Bhagavā parinibbāyissati' ti sutvā 'app' eva nāma paribhuñjitvā ciratarāṇ tittheyyā' ti Satthu-cira-jīvitū-kamyatāya¹ adāsī ti vadanti.

Tena maṇ parivīsā ti, tena maṇ bhojehi. Kasmā Bhagavā evam āha? Parānuddayatāya. Tañ ca kāraṇaṇ pāliyaṇ vuttam eva. Tena abhihaṭa²-bhikkhāya 'paresaṇ aparibhog' ārahā' ti tathā vattuṇ³ vaṭṭati ti dassitaṇ hoti. Tasmiṇ kira sūkara-maddave dvi-sahassa-dīpa-parivāresu catūsūmahā-dīpesu devatā ojaṇ⁴ pakkhipiṃsu. Tasmā taṇ añño koci sammā-jirāpetuṇ na sakkoti. Tam atthaṇ pakāsento Satthā parūpavādā-mocan' atthaṇ n' āhaṇ taṇ Cunda passamī ti ādinā siha-nādaṇ nadi. "Ye hi pare upavadeyyuṇ 'attanā paribhutt' āvasesaṇ n' eva bhikkhūnaṇ na aññesaṇ manus-sānaṇ⁵ adāsī, āvāte nikhanāpetvā, vināsesi⁶ ti, tesāṇ vacan' okāso mā hotū" ti parūpavāda-mocan' atthaṇ siha-nādaṇ nadi.

Tattha *sadevake* ti ādisu saha-devehī ti, sadevako: saha-Mārenā ti, samārako: saha-Brāhmunā ti, sabrahmako: saha-samaṇa-brāhmaṇehī ti, sassamaṇa-brāhmaṇī. Pajātattā, pajā. Saha-deva-manussehī ti, *sadevamanussāya*. Tasmiṇ *sadevake loke*—pe—*sadevamanussāya*, tattha sadevaka-vacanena pañca-kāmāvacara-deva-gaṇaṇ: samāraka-vacanena chaṭṭha-kāmāvacara-deva-gaṇaṇ: sabrahmaka-vacanena brahma-kāyikādi brahma-gaṇaṇ: sasamaṇa-brāhmaṇī-vacanena sāsanaṇ paccatthika-paccāmitta-samaṇa-brāhmaṇa-gaṇaṇ: samita-pāpa-bāhita-pāpa-samaṇa-brāhmaṇa-gaṇaṇ aṇ ca pajā-vacanena satta⁷-loka-gaṇaṇ: sa-deva-manussa-vacanena sammuti-deva-avasesa-manussa-gaṇaṇ. Evam ettha tihi padehi okāsa-loka-vasena dvīhi pajā-vasena satta-loko gaṇito ti veditabbo.

¹ A. cira-pavita-kappanaṇ.

² C. abhihaṭa- . . . pare . . .

³ A, B. vuttaṇ.

⁴ A. bhojaṇ; cf. MP. 175 dībbam ojaṇ sūkara-maddave ākirīṃsu.

⁵ DA. *adds* dātuṇ.

⁶ So DA, C, but A. chaddeti (DA. *adds* vattukāmānaṇ idaṇ sutvā vacan' okaso na bhavissati ti).

⁷ A. sagga.

Aparo nayo, sadevaka-vacanena arūpāvacara-loko-gahito ti, sa-māraka-vacanena cha-kāmāvacara-devaloko, sa-brāhma-
maka-vacanena rūpī-brāhmaloko, sa-ssamaṇa-brāhmaṇādi-
vacanena catu-parisa-vasena sammuti-devehi saha manussa-
loko, avasesa-sattaloko vā gahito ti veditabbo.

*Bhuttavissā*¹ ti, bhuttavato. *Kharo* ti, pharuso. *Ābādho*
ti, visūcikā²-rogo. *Bālhā* ti, balavatiyo. *Māraṇantikā* ti,
maraṇa-samīpa-pāpaṇa-samatthā. *Sato sampajāṇo adhi-
vāsesi* ti, satiṃ sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā adhi-
vāsesi. *Avihaññamāno* ti, vedanānuvattana-vasena asaṇrak-
khita³-dhammo viya aparāparaṃ parivattanaṃ akaronto,
apīliyamāno adukkhiyamāno viya adhiyāsesi. Bhagavato hi
Beluva-gāmake yeva tā vedanā uppannā, samāpatti-balena
pana vikkhambhitā yāva parinibbāna-divasā na uppajjiṃsu
divase divase samāpattihi paṭipañāmanato. Taṃ divasaṃ
pana parinibbātu - kāmo 'koṭi-sahassa-hatthīnaṃ balaṃ
dhārentānaṃ vajira-sanghāṭa⁴-samāna-kāyānaṃ aparimita-
kālaṃ upacita-puñña-sambhārānam pi bhava sati evarūpā
vedanā vattanti, kimanga pana aññesan' ti sattānaṃ saṃvega-
jānaṃ' atthaṃ samāpattiṃ na samāpajji. Tena vedanā kharā
vattiṃsu. *Āyāmā* ti, ehi yāma.

*Cundassa bhattaṃ bhuñjivā*⁵ ti ādinā aparabhāge dhamma-
sangāhakehi ṭhapitā gāthā. Tattha *bhuttassa ca sūkara-
maddavenā* ti, bhuttassa⁶ *udapādī*, na pana bhutta-ppaccayā,
yadi hi abhuttassa uppajjissattha,⁷ atikharo abhavissa:
siniddha-bhojanaṃ pana bhuttattā tanukā vedanā ahoṣi.
Ten' eva padasā gantuṃ asakkhi. Etena yvāyaṃ *yassa taṃ
paribhuttaṃ sammā-pariñāmaṃ gaccheyya aññatra Tathāgatenā*
ti siha-nādo nadito tassa sātthaka-vācā ti dassitā.⁸ Bud-
dhānaṃ hi aṭṭhāne gajjitaṃ nāma n' atthi. Yasmā taṃ
paribhuttaṃ Bhagavato na kiñci vikāraṃ uppādesi: kammena
pana laddh' okāsena uppādiyamānaṃ vikāraṃ appamattatāya

¹ C. bhuttāvissa.

² So A. (cholera), but C. visabhāga.

³ A. saṇkhata; C. asaṇlakkhita.

⁴ C. saṇkhāta; cf. DA. 34; KhpA. 110.

⁵ For these gāthās see J.P.T.S. 1906 (R. O. Franke).

⁶ C. bhuttāya.

⁷ So A, DA, but C. uppajjissa.

⁸ A. sātthakavādan ti; C. sātthakatā; C. hatthagatā.

upasamento sarīre balan uppādesi, yena¹ yathā vakkhamānaṃ tividhaṃ payojanaṃ sādheti. Tasmā samma-d-eva taṃ parināmaṃ gataṃ. Māraṇantikattā pana vedanānaṃ aviññūnaṃ apākataṃ ahosi.

*Viriccamāno*² ti, abhinhaṃ pavatta-lohita-virecano samāno. *Avocā* ti, attanā icchita³-tthāne parinibbān' atthāya evam āha. Kasmā pana Bhagavā evaṃ roge uppanne Kusināraṃ agamāsi? Kiṃ aññattha na sakkā parinibbāyitun ti? Parinibbāyituṃ nāma⁴ katthaci na sakkā? Evaṃ pana cintesi: 'Mayi Kusināraṃ gate *Mahāsudassana-sutta*-desanāya atth' uppatti bhavissati. Tāya yā devaloke anubhavitabba-sadisā sampatti manussa-loke mayā anubhūtā, taṃ dvīhi bhāṇa-vārehi paṭimaṇḍetvā desissāmi. Taṃ sutvā bahujaṇā kusalaṃ kattabbaṃ maññissanti. Subhaddo pi tattha maṃ upasaṅkamitvā, pañhaṃ pucchitvā, vissajjana-pariyosāne saraṇesu paṭitthāya pabbajitvā, laddh' ūpasampado kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā, mayi dharante yeva arahattaṃ patvā pacchima-sāvako nāma bhavissati. Aññattha mayi parinibbute dhātu-nimittaṃ mahā-kalaho bhavissati, lohitaṃ nadī viya sandayissati. Kusinārāyaṃ pana parinibbute Doṇa-brāhmaṇo vivādaṃ vūpasametvā dhātuyo vibhajitvā dassati' ti. Imāni tīṇi kāraṇāni passanto Bhagavā mahatā ussāhena Kusināraṃ agamāsi. *Inghā* ti, codan' atthe nipāto. *Kilanto 'smi* ti, parissanto 'smi. Tena yathā-vutta-vedanānaṃ balava-bhāvam eva dasseti. Bhagavā hi attano ānubhāvena tadā padasā agamāsi. Aññesaṃ pana pi yathā pād' uddhāram pi kātuṃ na sakkā, tathā vedanā tikhiṇā kharā kaṭukā vattiṃsu. Ten' ev' āha *nisīdissāmī* ti. *Idānī* ti, adhunā. *Lulītan* ti, madditaṃ⁵ viya ākulaṃ. *Āvilan* ti, kalalaṃ. *Acchodakā* ti, tanu-pasanna-salilā.⁶ *Sātodikā* ti, madhuratāya.⁷ *Sītodikā* ti,⁸ sītala-jalā. *Setodikā* ti, nikkad-

¹ C. tena.

² St, Comy. virecamāno.

³ DA. pavatthita.

⁴ C. adds na (the rest of this para. is Dh.'s own).

⁵ A. maddhitaṃ.

⁶ DA. pasannodika; St, A, M. (i, 76), *Pāli Dict.*: all-odaka; D, DA, C. odika.

⁷ DA. madhurodika.

⁸ DA. tanu-sītala-salilā.

damā. Udaṇaṇ hi sabhāvato seta-vaṇṇaṇ, bhūmi-vasena kaddam' āvilatāya ca aññādisaṇ hoti. Kukutṭhā¹ pi nadī² vimala-vālikā samokiṇṇā seta-vaṇṇā sandati. Tena vuttaṇ *setodakā* ti. *Sūpatitthā* ti, sundara-titthā.³ *Ramaṇīyā* ti, manohara-bhūmibhāga-gatāya⁴ ramitabbā yathā-vutta-udaka-sampattiyaṇ ca manoramā. *Kilanto 'smi, Cundaka,*⁵ *nipajjissāmī* ti, Tathāgatassa hi

Kālāvakaṇ ca Gangeyyaṇ Paṇḍaraṇ Tamba-Pingalaṇ

Gandha-Mangala-Hemaṇ ca Uposatha Chaddantena cā ti⁶ evaṇ vuttesu dasasu hatthi-kulesu Kālāvaka-saṅkhatānaṇ yaṇ dasannaṇ pakati-hatthīnaṇ balaṇ taṇ ekassa Gangeyyassā ti evaṇ dasa-guṇa-saṇhitāya⁷ ganānāya pakati-hatthīnaṇ koṭi-sahassa-balappamaṇaṇ sarīra-balaṇ, taṇ sabbam pi tasmiṇ divase pacchā-bhattato paṭṭhāya cangavāre⁸ pakkhitta-udakaṇ viya parikkhayaṇ gataṇ. Pāvāya tigāvutāni Kusinārā. Etasmiṇ antare pañca-vīsatiyaṇ ṭhānesu nisīditvā mahantaṇ ussāhaṇ katvā āgacchanto suriy' atthangamana-velāya Bhagavā Kusināraṇ pāpuṇi ti. Evaṇ⁹ 'rogo nāma sabbā ārogyaṇ maddanto āgacchatī' ti imaṇ atthaṇ dassento sadevakassa lokassa saṇvega-karaṇ vācaṇ bhāsanto 'kilanto 'smi, Cundaka, nipajjissāmī' ti āha.

*Sīha-seyya*¹⁰ ti, ettha kāma-bhogī-seyyā, peta-seyyā, sīha-seyyā, Tathāgata-seyyā sīha-seyyā ti, catasso seyyā. Tattha "Yebhuyyena, bhikkhave, kāma-bhogī-sattā vāmena passena seyyaṇ kappenti" ti, ayaṇ kāma-bhogī-seyyā. "Ye-

¹ D. Kakutṭha; C. Kukutṭhā.

² A. nadī-jalaṇ vimala-mātikā samotiṇṇā; C₁ nadī-jalaṇ.

³ Cf. M. i, 76 (*Rhys Davids*, at D. ii, apparently translates from *sūpatitthā*).

⁴ C. bhūmi-gatāya.

⁵ St. Cundaka; A, C. Cunda (DA. as here Cundaka-tthero samīpe ahoṣi).

⁶ Childers quotes *Abhidhānapadīpika*, p. 361, for these names of elephants. (The lines occur in SA. (on S. ii, 28) as a Porāṇa.) A. cā ti; C. ce ti.

⁷ C. guṇitāya.

⁸ A. cāṅkavāre; C₂ nattāya cakkavāle.

⁹ A. adds dasa-guṇa . . . hatthīnaṇ (from above) . . . rogo nāma. . .

¹⁰ Cf. A. ii, 244-5; also Sam. Vin. 344, which reads sayanti for kappenti here; at A. ii, senti (where the order differs).

bhuyyena, bhikkhave, petā uttānā senti” ti, ayaṇ peta-seyyā. “Catuttha-jjhānaṇ.” Tathāgata-seyyā. “Sīho, bhikkhave, miga-rājā dakkhiṇena passena seyyaṇ kappeti” ti, ayaṇ sīha-seyyā ti. Ayaṇ hi tej’ ussada-iriyāpathattā uttama-seyyā nāma. Tena vuttaṇ *dakkhiṇena passena sīha-seyyaṇ kappesi* ti. *Pāde pādan* ti, dakkhiṇa-pāde vāma-pādaṇ. *Accādhāyā* ti, ati ādhāya: gopphakaṇ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jānuna jānumhi sanghaṭṭiyamāne abhinhaṇ vedanā uppajjanti,¹ seyyā phāsukā na hoti. Yathā pana na sanghaṭṭeti evaṇ atikkamma ṭhapite, vedanā n’ uppajjanti, seyyā phāsukā hoti. Tasmā evaṇ nipajji.²

Gantvāna Buddho ti, imā gāthā aparabhāge dhamma-sangāhakehi ṭhapitā. Tattha *nadiyaṇ* ti, nadiṇ. *Appaṭimo ’dhaloke*³ ti, appaṭisamo⁴ idha imasmiṇ sadevake loke. *Nahātvā ca pivitvā*⁵ *ca udatārī* ti, gattānaṇ sīti-karaṇa-vasena nahātvā ca pāniyaṇ pivitvā ca nadito uttari. Tadā kira Bhagavati nahāyante anto nadiyaṇ maccha-kacchapā udakaṇ ubhosu tīresu vanasaṇḍo sabbo⁶ ca so bhūmi-bhāgo ti sabbaṇ suvaṇṇa-vaṇṇam eva ahosi. *Purakkhato* ti, guṇa-visiṭṭha-sattuttama-garu-bhāvato sadevakena lokena pūjā-sammāna-vasena purakkhato. *Bhikkhu-gaṇassa majjhe* ti, bhikkhu-sanghassa majjhe. Tadā bhikkhū Bhagavato vedanānaṇ adhimatta-bhāvaṇ veditvā āsannā hutvā samantato parivāretvā ’va gacchanti. *Satthā* ti, diṭṭha-dhammika-samparāyika-paramatthehi sattānaṇ anusāsanato Satthā. *Pavattā* ti, pavattetā. *Bhagavā ’dha-dhamme* ti, bhāgyavantatādīhi Bhagavā.⁷ Idha silādi-sāsana-dhamme pavattā dhamme vā caturāsīti - dhamma - kkhandha - saḥassāni vā taṇ pavattā pavattetā.

Ambavanān ti, tassa eva nadiyā tīre amba-vaṇaṇ. *Āman-tayī Cundakan* ti, tasmiṇ kira khaṇe āyasmā Ānando udaka-sāṭikaṇ pilento⁸ ohīyi. Cundaka-tthero samīpe ahosi.

¹ SV. *adds here* cittaṇ ekaggaṇ na hoti.

² C. nippajjitvā.

³ D. *text* ’va loke.

⁴ C. appaṭimo.

⁵ D. *text* pitvā.

⁶ C. omits.

⁷ Cf. DA. 34; VM. 210; VvA. 231.

⁸ A, B, DA. pilento; C. visajjento (?); cf. pilayhati (*Pāli Dict.*).

Tasmā taṇ Bhagavā āmantesi.¹ *Pamukhe nisīdī* ti, Satthu purato² nisīdī. Kinnu kho Satthā āṇāpeti ti? Ettāvatā Dhammabhaṇḍāgāriko anuppatto. Evaṇ anuppattaṇ *atha kho Bhagavā āyasmantaṇ Ānandaṇ āmantesi*.

*Upādaheyyā*³ ti, uppādeyya. Vipphaṇṣārassa uppādako koci vā puriso siyā, api bhaveyya. *Alābhā* ti, ye aññesaṇ dānaṇ dadantānaṇ dān' ānisaṇsa-saṅkhātā lābhā honti, te alābhā. *Dulladdhaṇ* ti, puñña-visesena laddham pi manussattaṇ dulladdhaṇ. *Yassa te* ti, yassa tava. Uttanḍulaṇ vā atikilinnaṇ vā⁴ ko vā taṇ jānāti? Kīdisam pi pacchimaṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā Tathāgato parinibbuto? Addhā tena yaṇ vā taṇ vā dinnāṇ bhavissatī ti.

Lābhā ti, diṭṭha-dhammika-samparāyika-dān' ānisaṇsa-saṅkhātā lābhā. *Suladdhaṇ* ti, tuyhaṇ manussattaṇ suladdhaṇ. *Sammukhā* ti, sammukhato, na anussavena, na paramparāyā ti attho. *Me taṇ* ti, me etaṇ: mayā etaṇ. *Dve 'me* ti, dve ime. *Samaphalā*⁵ ti, sabbākārena samāna-phalā. Nanu yaṇ Sujātāya dinnāṇ piṇḍapātaṇ bhuñjitvā Tathāgato abhisambuddho taṇ kilesānaṇ appahīna-kāle dānaṇ, idaṇ pana Cundassa dānaṇ khīn' āsava-kāle? Tasmā etāni samaphalāni parinibbāna-samatāya samāpatti-samatāya anusarāṇa-samatāya ca. Bhagavā⁶ Sujātāya dinnāṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā sa-upādisesāya⁷ nibbāna-dhātuyā parinibbuto. Cundena dinnāṇ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbuto ti.⁸ Evaṇ parinibbāna-samatāya pi samaphalā. Abhisambujjhana-divase⁹ catu-vīsati-koṭi-sata-sahassa-saṅkhā samāpattiyo samāpajji. Parinibbāna-divase pi sabbā te samāpajji. Evaṇ samāpatti-samatāya samaphalā ti. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā¹⁰: "Yassa (c' etaṇ) piṇḍa-

¹ C. āmantayī. ² So A, DA, but C. vatta-sīsena pamukkhe.

³ D. *text and Childers* (MPS.), upadaheyya.

⁴ Cf. JA. iii, 383; iv, 44; C. patikilinnaṇ; (*Pāli Dict.* uttandālaṇ).

⁵ A. sapphalā; St. samāsamapphalā; W. samasamapphalā; DA. samaphalā; MP. 174, samā samaphalā.

⁶ C. Bhagavatā.

⁷ A. upād-; C. savupād-; DA. sāupād-.

⁸ So C, DA, but A. nibbāti; C. nibbāyī ti.

⁹ C. *adds* pi aggamaggassa hetu-bhūtā (*not in A, DA.*).

¹⁰ *This para. added by Dh.; cf. A. iii, 51; S. v, 391.*

pātaṇ paribhuñjitvā (anuttaraṇ) appamānaṇ ceto-samādhiṇ upasampajja viharati,¹ appamāṇo tassa puññ' ābhisando kusal' ābhisando " ti (A. ii, 54) ādi.

Sujātā aparabhāge assosi 'na kira sā rukkhā-devatā, Bodhisatto kira h' etaṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā anuttaraṇ sammāsambodhiṇ abhisambuddho. Satta sattāhaṇ kir' assa tena yāpanā ahosi 'ti. Tassā idaṇ sutvā² 'lābhā vata me' ti anussarantiyā balava-pīti-somanassaṇ udapādi. Cundassā pi aparabhāge 'avasāna-piṇḍapāto kira mayā dinno dhamma-sīsaṇ kira me³ gahitaṇ: mayhaṇ kira piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā Satthā attanā cira-kāl' ābhisamācitāya⁴ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbuto 'ti sutvā, 'lābhā vata me' ti anussarato⁵ balava-pīti-somanassaṇ udapādi. Evaṇ anusarāna-samatāya pi samaphalāni dve pi piṇḍapāta-dānāni ti veditabbāni.

Āyusaṇvattanikaṇ ti, dīghāyuka-ṣaṇvattanikaṇ. Upacitaṇ ti pasutaṇ, uppādiṇ. Yasa-ṣaṇvattanikaṇ ti, parivāra-ṣaṇvattanikaṇ. Adhipateyya⁶-ṣaṇvattanikaṇ ti, seṭṭha⁷-bhāva-ṣaṇvattanikaṇ. Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ dānassa mahapphalatāñ c' eva sīlādi-guṇehi attano ca anuttaraṇ dakkhiṇeyya-bhāvaṇ anupāda-parinibbānañ cā ti tividham pi atthaṇ sabbākārato viditvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha dadato puññaṇ pavaḍḍhatī ti.⁸ Dānaṇ dentassa citta-sampattiyaṇ ca dakkhiṇeyya-sampattiyaṇ ca dānamayaṇ puññaṇ upacīyati, mahapphalataraṇ ca mahānisaṇsataṇ ca hotī ti attho. Athavā 'dadato puññaṇ pavaḍḍhatī' ti deyyadhammaṇ pariccajantena pariccāga-cetanāya bahulikātāya anukkamena sabbattha anāpatti-bahulo suvisuddhaṇ sīlaṇ sakkāya-vācā-citche⁹ rakkhitvā, samatha-vipassanaṇ ca bhāvetuṇ sakkotī ti, tassa dānādi-vasena tividham pi puññaṇ abhivaḍḍhatī ti, evam attho veditabbo.

¹ *Texts*, C₂ and A. viharati; C. vihāsiṇ.

² DA. suttaṇ.

³ DA. me; A, C₂ manasā; C. mayā.

⁴ A. abhisampattitāya.

⁵ A. anussaritvā; DA. anussaranto.

⁶ St. adhi- (cf. PvA. 136, āyuna yasasā c' ova vaṇṇena ca sukhena ca adhipaccena). (*Pāli Dict.*) prob. for ādhi-.

⁷ DA. jeṭṭhaka-.

⁸ Cf. NettA. 257-263.

⁹ C. omits.

Sanjyamato ti, sīla-saṇyamena saṇyamentassa. Saṇvare tṭhitasā¹ ti attho. *Verañ na cīyati* ti, pañca-vidha-verañ na ppavattati,² adosa-padhānattā vā adhisīlassa kāya-vāca-cittehi saṇyamanto suvisuddha-sīlo khanti-bahulatāya kenaci verañ na karoti, kuto tassa upacayo? Tasmā tassa saṇyamato saṇyamentassa saṇyama-hetu vā verañ na cīyati. *Kusalo jahāti pāpakan* ti, kusalo pana nāṇa-sampanno suvisuddha-sīle patitṭhito aṭṭha-tiṇṣāya ārammaṇesu attano anurūpaṇ kamma-tṭhānaṇ gahetvā upacār' appanā-bhedañ³ jhānaṇ sampādentō, *pāpakaṇ*, lāmaṇ kāma-cchandādi-akusalaṇ vikkhambhana-vasena *jahāti*, pariccajati.

So tam eva jhānaṇ pādakaṇ katvā saṅkhāresu khaya-vayaṇ patṭhapetvā, vipassanaṇ ussukāpetvā, ariya-maggena anava-sesaṇ pāpakaṇ lāmaṇ akusalaṇ samuccheda-vasena pajahāti. *Rāja-dosa-moha-kkhaṇṇā sa-nibbuto*⁴ ti, so evañ pāpakaṇ pajahitvā rāgādinaṇ khayā anava-sesa-kilesa-nibbānena tato paraṇ khandha-nibbānena ca nibbuto hoti ti.

Evaṇ Bhagavā Cundassa ca⁵ dakkhiṇā-sampattiṇ nissāya attano ca⁵ dakkhiṇeyya-sampattiṇ nissāya pīti-vega-nissatṭhaṇ⁶ udānaṇ udānesi.

P a ñ c a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā N i ṭ ṭ h i t ā.

6.

Chaṭṭhe, *Magadhesū*⁷ ti, Magadha-raṭṭhe. *Mahatā*⁸ ti, idha pi guṇa-mahattena pi aparicchinna-saṅkhyattā ganaṇa-mahattena pi mahatā bhikkhu-sanghena. *Pāṭaligāmo* ti, evañ nāmako Magadha-raṭṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa

¹ DA. saṇvaraṇ tassā ti.

² DA. na vaḍḍhati.

³ A. bhesajjhaṇ (?).

⁴ St. C. pari-; W. Nett. sa- nibbuto; A. sannibuto (Nett. 257, sa-nibbuto ti katāvi-bhūmiṇ dasseti).

⁵ A. pa . . . pa; DA. va . . . va. ⁶ C. vissatṭhaṇ; DA. pasasamāno.

⁷ Vin. 1, 226; D. ii, 84; cf. M. i, 354; S. iv, 183.

⁸ Cf. DA. 35 and *supra*, § 5.

māpana-divase gām' angaṇa¹-tthāne dve tayo pāṭal' añkurā² paṭhavito ubbhijjitvā³ nikkhamiṃsu. Tena taṇ Pāṭali-gāmo tv' eva vohariṃsu. *Tad avasari* ti, taṇ Pāṭaligāmaṇ anupāpuni. Kadā pana Bhagavā Pāṭaligāmaṇ anupāpuni? Heṭṭha-vutta-nayena Sāvatthiyaṇ Dhammasenāpatino cetiyaṇ kārāpetvā tato nikkhamitvā Rājagahe vasanto tattha āyasmato Mahāmoggalānassa ca cetiyaṇ kārāpetvā, tato nikkhamitvā, Ambalaṭṭhikāyaṇ vasitvā, aturita-cārika-vasena janapada-cārikaṇ caranto tattha tattha ekaratti-vasena vasitvā lokaṇ anugaṇhanto anukkamena Pāṭaligāmaṇ anupāpuni. *Pāṭaligāmiyā* ti, Pāṭaligāma-vāsino upāsakā. Te kira Bhagavato paṭhama-dassanena keci saraṇesu keci sīlesu keci saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhitā. Tena vuttaṇ *upāsakā* ti. *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamīṃsū* ti, Pāṭaligāme kira Ajātasattuno Licchavi-rājūnaṇ ca manussā kālena kālaṇ āgantvā geha-sāmike⁴ gehato nīharitvā māsam pi addha-māsam pi vasanti. Tena Pāṭaligāma-vāsino manussā nicc' upaddutā,⁵ etesaṇ c' eva 'āgata-kāle vasana-tthānaṇ bhavissatī' ti, 'ekapasse issarānaṇ bhaṇḍa-patisāmana⁶-tthānaṇ, ekapasse vasana-tthānaṇ, ekapasse āgantukānaṇ addhika-manussānaṇ, ekapasse daliddānaṇ kapaṇa⁷-manussānaṇ, ekapasse gilānānaṇ vasana-tthānaṇ bhavissatī' ti sabbesaṇ aññaṃaññaṇ aghaṭṭetvā vasana-ppahonakaṇ nagara-majjhe mahatiṇ⁸ sālaṇ kāresuṇ. Tassā nāmaṇ āvasathāgāraṇ ti.

Taṇ taṇ divasam eva niṭṭhānam agamāsi. Te tattha gantvā kaṭṭhakamma-sudhākamma-cittakammādi-vasena supariniṭṭhitaṇ susajjitaṇ deva-vimāna-sadisaṇ taṇ dvāra-koṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā, "idaṇ āvasathāgāraṇ ativiya manoramaṇ sassirikaṇ. Kena nu kho paṭhamaṇ paribhuttaṇ amhākaṇ dīgha-rattaṇ hitāya sukhāya assā?" ti cintesuṇ. Tasmiṇ yeva ca khaṇe 'Bhagavā taṇ gāmaṇ anuppatto' ti assosuṇ. Tena te uppanna-pīti-somanassā "amhehi Bhagavā

¹ A, C, gāma-gata.

² A. Pāṭali-kumārā (?); cf. VvA. 42.

³ C, uppajjhivā.

⁴ C. gantvā; DA. āgantvā kulāni gehato.

⁵ DA. niccupaddutā; A. niccaddutā.

⁶ So A, but C. parisām-.

⁷ DA. pīlā-.

⁸ A. mahati; C. mahā; DA. mahatiṇ.

gantvā pi ānetabbo siyā. So sayam eva amhākaṇ vasana-
tṭhānaṇ sampatto ajja mayaṇ Bhagavantaṇ idha vasāpetvā
paṭhamaṇ paribhuñjāpessāma,¹ tathā bhikkhu-sanghaṇ.
Bhikkhu-sanghe āgate tepitakaṇ buddha-vacanaṇ āgataṃ
eva bhavissati. Satthāraṇ mangalaṇ vadāpessāma, dham-
maṇ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhutte pacchā
amhākaṇ ca paresaṇ ca paribhogo bhavissati. Evaṇ no
dīgha-rattaṇ hitāya sukhāya bhavissati” ti sannitṭhānaṇ
katvā etad attham eva Bhagavantam upasaṅkamiṃsu.
Tasmā evaṃ āhaṇsu *adhivāsetu, bhante, Bhagavā āvasathāg-
āraṇ* ti.

Yena āvasathāgāraṇ ten’ upasaṅkamiṃsu ti, kiñcāpi taṇ taṇ
divasam eva pariniṭṭhitattā deva-vimānaṇ viya susajjitaṇ
supaṭijaggitaṇ, Buddh’ ārahaṇ pana katvā na paññattaṇ.
Buddhā nāma araṇṇ’ ajjhāsaya āraṇṇ’ āramā antogāme
vasituṇ iccheyyuṇ vā no vā.² Tasmā ‘Bhagavato ruciṇ’³
jānitvā ‘va paññāpessāmā’ ti cintetvā te Bhagavantaṇ
upasaṅkamiṃsu. Idāni Bhagavato ruciṇ jānitvā tathā paññā-
petu-kāmā yen’ āvasathāgāraṇ ten’ upasaṅkamiṃsu. *Sabba-
santhariṇ āvasathāgāraṇ santharivā* ti, yathā sabbam eva
santhataṇ hoti evaṇ naṇ santharivā. Sabba-paṭhamaṇ
tāva gomayaṇ nāma sabba-mangalesu vaṭṭatī ti sudhā-
parikamma-kataṃ pi bhūmiṇ alla-gomayena opuñjāpetvā,
parisukkha⁴-bhāvaṇ ñatvā, yathā akkanta-tṭhāne padaṇ
na paññāyati, evaṇ catujāta-gandhehi limpetvā, upari nānā-
vaṇṇa-kaṭa-sārake santharivā, tesāṇ upari mahāpitṭhika-
kojavādiṇ katvā satta-hatthādihi⁵ nānā-vaṇṇehi attharaṇehi
santharitabba-yuttakaṇ sabb’ okāsaṇ santharāpesuṇ. Tena
vuttaṇ *sabbasanthariṇ āvasath’ āgāraṇ santharivā* ti.

Āsanānaṇ hi majjha-tṭhāne tāva mangala-tṭhambhaṇ
nissāya mahārahaṇ Buddhāsaṇaṇ paññāpetvā tattha yaṇ
yaṇ mudukaṇ ca mangramaṇ ca paccattharaṇaṇ taṇ taṇ
paccattharivā, ubhato lohitaṇ manuñña-dassanaṇ upa-

¹ C. -peyyāma.

² C. antogāme vaseyya vā no vā; DA. *as above*.

³ DA, SA. manañ. *What follows is copied fairly closely from DA.*
(repeated at SA. on S. iv, 183 ff.).

⁴ C. parisuddha.

⁵ A. hattatthakādiṇi; C. hatthattharaṇādīhi.

dhānaṃ upadahitvā,¹ upari suvaṇṇa-rajata-tāraka-vicittan vitānaṃ bandhitvā, gandha-dāma-puppha-dāmādihi alaṅka-ritvā, samantā dvādasa-hatthamatte² ṭhāne puppha-jālaṃ karitvā,³ tiṇsa-hatthamatta-ṭṭhānaṃ paṭṭa-sāṇiya parikkhi-pāpetvā, pacchima-bhittiṃ nissāya bhikkhu-sanghassa pal-laṅka-apassaya-mañca⁴-piṭṭhādini paññāpetvā, upari seta-paccattharaṇehi⁵ patthāretvā,⁶ sālāya pācīna-passe attano nisajja-yoggaṃ kāresuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ āsanāni⁷ paññāpetvā ti. *Udaka-manikaṃ* ti, mahā-kucchikaṃ⁷ udaka-cātiṃ. Evaṃ Bhagavā bhikkhu-sangho ca yathā ruciṃ hattha-pāde dhovissanti⁸ mukhaṃ vikkhālessanti⁸ ti tesu tesu ṭhānesu maṇi-vannaṃ udakassa pūretvā, vās' atthāya nānā-pupphāni c' eva udaka-vāsa-cuṇṇāni ca pakkhipitvā, kadali-paṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesuṃ. Tena vuttaṃ *udaka-manikaṃ patiṭṭhāpetvā* ti. *Tela-ppadīpaṃ āropetvā* ti, rajata-suvaṇṇādi-maya-daṇḍa-dīpakāsu ca yonaka-rūpa-vilāsa-kha-cita⁹-rūpakādīnaṃ hatthe ṭhapita¹⁰-suvaṇṇa-rajatādi-maya-kapallakāsu¹¹ tela-ppadīpe jālayitvā, *yena Bhagavā ten' upasaṅkamīṃsū* ti.

Ettha pana te Pāṭaligāmiyā upāsakā na kevalaṃ āvasath' āgāram eva atha kho sakalasmim pi gāme vīthiyo sajjāpetvā,¹² dhaje ussāpetvā, geḥa-dvāresu puṇṇa-ghaṭe kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakala-gāmaṃ dīpa-mālāhi vippakiṇṇa-tārakaṃ viya katvā, “khīrapake dārake khīraṃ pāyetha, dahara-kumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha,¹³ uccā-saddaṃ mākarittha, ajj' ekarattiṃ Satthā antogāme vasissati. Bud-dhā nāma appasadda-kāmā hontī” ti, bheriṃ carāpetvā

¹ So SA, but C. upanetvā.

² A. dvādasamatte; C. dvādasa-hatthe.

³ C. kiritvā; SA. kāretvā; A. kāritvā.

⁴ A. apassaya-piṭha-; C₂, 3 pallankam iva apassayum iva.

⁵ A. attharikehi. ⁶ SA. paccatthārāpetvā; A. paccantarāpetvā.

⁷ A. kucchiyaṃ; C. -kāca; SA. kucchikaṃ. ⁸ C. -tu . . . -tu . . .

⁹ A. yonaka-rūpa-cinaraṇaṃ rūp-; C₁ sobhānurūpa-vilasānurūpa-khacitānaṃ; C. yodhaka-rūpa-vilāsa-khacita-rupakādīnaṃ; SA. yonaka-rūpa-kirāta-rūpakādīnaṃ.

¹⁰ A. -pīta-.

¹¹ SA, C. kapallikāsu.

¹² So A, C₂, but C. sodhāpetvā; SA. samajjāpetvā.

¹³ C₁ samassāpetha.

sayañ danda-dīpikañ ādāya yena Bhagavā ten' upasañkamisū.

Atha kho Bhagavā nivāsetvā patta-cīvaraṇ ādāya saddhiṃ bhikkhu-saṅghena yena āvasath' āgāraṇ ten' upasañkamī ti. "Yassa¹ dāni, bhante, Bhagavā kālaṇ maññatī" ti evaṇ kira tehi kāle ārocite, Bhagavā lākhā-rasena tinta-rattakovilāra-puppha-vannaṇ ratta-dupaṭṭaṇ kattariyā padumaṇ kantento viya saṇvidhāya timaṇḍalaṇ paṭicchādento nivāsetvā, suvaṇṇa-pāmangena paduma-kalāpaṇ parikkhipanto viya, vijjullatā-sassirikaṇ kāya-bandhanaṇ bandhitvā, rattakambalena gaja-kumbhaṇ pariyonandhento viya, ratana-sat' ubbedhe suvaṇṇ' agghike paṭa-jālaṇ khipamāno viya, mahati suvaṇṇa-cetiye ratta-kambala-kañcukaṇ paṭimuñcanto viya, gacchantāṇ punṇa-candaṇ ratta-valāhakena paṭicchādento viya, Kañcana-giri-matthake supakka-lākhā rāsiṇ paṭisiñcanto viya, Citta-kūṭa-pabbata-matthakaṇ vijjullatā-jālena parikkhipanto viya, sakala-cakkavāla-Sineru Yugandhara-mahā-paṭhaviṇ cāletvā, gahita-nigrodha-pallava-samāna-vannaṇ suratta-vara-paṇsukūlaṇ pārupitvā, vana-gahanato nikkhanta-kesara-sīho viya, samantato udaya-pabbata-kūṭato punṇa-cando viya, bālasuriyo viya ca attanā nisinna-cāru-maṇḍapato nikkhamī.

Ath' assa kāyato megga-mukhato vijjukalāpā² viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇa-rasa-dhārā-parise-kapiñjara-patta-puppha-phala-sākhā-viṭape viya samantato rukke kariṇsu.³ Tāvad eva attano attano patta-cīvaram ādāya mahā-bhikkhu-saṅgho Bhagavantaṇ parivāresi. Te ca naṇ parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṇ:—appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṇsaṭṭhā āraddha-viriyā vattāro vacana-kkhamā codakā pāpa-garahino sīla-sampannā samādhi-sampannā pañña-sampannā vimutti-sampannā vimutti-ñāṇa-dassanā-sampannā. Tehi parivuto Bhagavā, ratta-kambala-parikkhitto viya suvaṇṇa-kkhandho,⁴ ratta-paduma-vanaṇḍa-

¹ The whole of the following eulogy occurs at SA. on S. iv, 183. D. alters slightly.

² So C, but A. vijjullatā.

³ C, phariṇsu; cf. DA. 40.

⁴ A. -tthambho.

majjhagatā viya suvaṇṇa-nāvā, pavāla-parikkhitto viya suvaṇṇa-pāsādo, virocittha.

Mahākassapa-pamukhā pana mahātherā megha-vaṇṇaṇ paṇsu-kūla-cīvaraṇ pārūpitvā, maṇi-vamma-vammitā viya mahānāgā parivārayiṇsu, vanta-rāgā bhinna-kilesa-vijaṭṭha-jatā¹ chinna-bandhanā kule vā gaṇe va alaggā. Iti Bhagavā sayāṇ vītārāgo vītārāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittanṇho nittanṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayāṇ Buddhō anubuddhehi parivārīto, patta-parivārītaṇ viya kesaraṇ, kesara-parivārītā viya kaṇṇikā, atṭha-nāga-sahassa-parivārīto viya Chaddanto nāga-rājā, navuti-haṇsa-sahassa-parivārīto viya Dhataratṭho haṇsa-rājā, senanga-parivārīto viya cakkavatti-rājā, Maru²-gaṇa-parivārīto viya Sakko deva-rājā, Brahma-gaṇa-parivārīto viya Hārīta-mahābrahmā, tāra-gaṇa-parivuto viya punṇa-cando, anupamena Buddha-vesena aparimāṇena Buddha-vilāsena Pāṭaligāmināṇ maggaṇ paṭi-pajji.

Ath' assa puratthima-kāyato suvaṇṇa-vaṇṇa-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Tathā pacchima-kāyato dakkhiṇa-passato vāma-passato suvaṇṇa-vaṇṇa-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Upari kes' antato paṭṭhāya sabba-kesa-vatṭhehi mora-gīva-rāja-vaṇṇā asita-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā gaganatale asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Heṭṭhā pādātalehi pavāla-vaṇṇa-rasmiyo utṭhahitvā ghana-paṭṭha-viyaṇ asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Dantato atṭhīnaṇ seta-tṭhānato nakhānaṇ camma-maṇsa-vimutta-tṭhānato odāta-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Ratta-pīta-vaṇṇānaṇ sambhinna-tṭhānato mañ-jetṭha-vaṇṇa-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hatthamatta-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Sabbattha-gām' eva pabhassa-rasmiyo utṭahīṇsu.

Evan samantā-asīti-hatthamatta-tṭhānaṇ chabbanna-buddha-rasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvamānā³

¹ Cf. VM. i, vijaṭṭhe jataṇ.

² C. amara.

³ Cf. DA. 46; A. virocāmānā; A. omits. For the whole passage cf. DA. 40 (repeated at SA. on S. iv, 182).

kañcana-daṇḍa-dīpikādihi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandamānā padīpa-jālā viya, cātuddīpika-mahāmeghato nikkhantavijjullatā viya ca disodisaṃ pakkhandiṃsu.

Yā hi sabbe disābhāgā suvaṇṇa-campaka-pupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇa-ghaṭato suvaṇṇa-rasa-dhārāhi āsiñciyamānā viya, pasārīta-suvaṇṇa-paṭa-parikkhattā viya, veramba-mahāvātena samuddhaṭa-kiṇṣuka-kaṇikāra-kovilāra-puppha-cuṇṇa-samokiṇṇā viya, cīna-piṭṭha-cuṇṇa-parirañjitā¹ viya ca virocīṃsu.

Bhagavato hi asīti-anubyañjana-byāma-ppabhā-parikkhepa-samujjalaṃ dvattiṃsa-mahāpurisa-lakkhaṇa-paṭimaṇḍita-sarīraṃ abbha-mahikādi-upakkilesa-vimuttaṃ samujjalanta-tāraka²-vibhāsitaṃ viya, gagana-talaṃ vikasitaṃ viya, paduma-vanaṃ sabbaphālī-phullō viya, yojana-satiko pāricchattako paṭipātiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsa-suriyānaṃ, dvattiṃsa-candimānaṃ, dvattiṃsa-cakka-vattīnaṃ, dvattiṃsa-devarājānaṃ, dvattiṃsa-mahābrahmānaṃ siriyā siriṃ abhibhavamānaṃ viya virocittha.

Yathā taṃ³: dasahi pāramīhi, dasahi upapāramīhi, dasahi paramattha-pāramīhi ti samma-d-eva paripūritāhi samattiṃsa-pāramitāhi alaṅkataṃ: kappa-sata-sahass' ādhikāni cattāri asaṅkheyyāni dinnena dānena, rakkhiteṇa sīlena, katena kalyāṇa-kammena, ekasmiṃ attabhāve samosaritvā vipākaṃ dātuṃ okāsaṃ alabhamānena, sambādha-ppattaṃ viya nibbatitaṃ: nāvā-sahassa-bhaṇḍaṃ eka-nāvāya āropana-kālo viya, sakata-sahassa-bhaṇḍaṃ eka-sakate āropana-kālo viya, pañcaviṣatiyā Gangānaṃ sambhinna-mukha-dvārānaṃ ekato rāsibhūta-kālo viya ahoṣi.

Imāya Buddha-siriyā obhāsamānassā pi Bhagavato purato anekāni daṇḍa-dīpika-sahassāni ukkhipiṃsu. Tathā pacchato vāma-passe dakkhiṇa-passe jāti-kusuma-campaka-vanamālikā ratt' uppala-nīl' uppala-vakula-sindha-vārādi⁴-pupphāni c' eva nīla-pītādi-vaṇṇa-sugandha-cuṇṇāni ca cātuddīpika-mahāmegha-vissatṭhā salila-sisira⁵-vuṭṭhiyo viya vipa-

¹ So C.; A. omits; DA. puṇṇa; C₁ muttasara.

² C. tārakāvabhāsa.

³ C. tena; A, C₁ taṃ.

⁴ A. siniddha vā.

⁵ C. omits.

kirinṣu. Pañc' angika-turiya-nigghosā ca Buddha-dhamma-saṅgha-guṇa-paṭisanyuttā thuti-ghosā ca sabba-disā pūrayamānā mukharā viya akaṇṣu, deva-supanna-nāga-yakkha-gandhabba-manussānaṃ akkhini amata-pānaṃ viya labhinṣu.

Imasmiṃ pana tḥāne tḥatvā pada-sahasseehi gamana-vannaṇaṃ vattuṃ¹ vaṭṭatī ti. Tatr' idaṃ mukha-mattaṃ:

Evaṃ sabbanga-sampanno kampayanto vasundharaṃ²
Aheṭḥayanto pānāni yāti loka-vināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ padaṃ uddharanto narāsaḃho,
Gacchantaṃ³ siri-sampanno sobhate dipad' uttamo.

Gacchato Buddha-seṭṭhassa heṭṭhā pādatalaṃ mudu
Samaṃ samphūsate bhūmiṃ rajas' ānupalippati.⁴

Ninnaṃ tḥānaṃ unnamati gacchante lokanāyake
Unnatañ ca samaṃ hoti paṭhavī ca acetanā.⁵

Pāsānā sakkharā c' eva kaṭṭhalā khānu-kaṇṭakā
Sabbe maggā vivajjenti⁶ gacchante lokanāyake.

Nāti-uddharatī pādaṃ,⁷ nāccāsanne ca pakkhipaṃ⁸
Aghaṭṭayanto niyyāti ubho jaṇṇū⁹ ca gopphake.

Nātisīghaṃ pakkamati sampanna-carāṇo muni,
Na cāpi sanikaṃ yāti gacchamāno samāhito.

Uddhaṃ adho ca tiriyañ ca disañ ca vidisaṃ tathā
Na pekkhamāno so yāti yugamattam va pekkhati.¹⁰

Nāga-vikkanta-cāro¹¹ so gamane sobhate¹² jino
Cāruṃ¹³ gacchati lokaggo hāsayaṃto¹⁴ sadevake.

Usabha-rājā 'va sobhanto cārucārī 'va kesarī
Tosayaṃto bahū satte gāmaṃ seṭṭhaṃ¹⁵ upāgamī ti.

¹ C. kattun.

² Cf. VM. 205, 366.

³ A. gacchato.

⁴ A. and Burnouf (*Lotus*) limpiti.

⁵ Cf. DA. 45.

⁶ Burnouf (*Lotus*) 576 reads sabbe sammaggā vijjanti, quoting *Dhammapadipikā* (the order of the verses differs).

⁷ So A, but C. nātidure uddharati nāccas-. ⁸ A. -sanne anikkhipaṃ.

⁹ A. jaṇṇū; C. jāṇū.

¹⁰ C. -am apekkhati.

¹¹ Burn. vāro.

¹² Burn. sobhati.

¹³ Burn. pāraṃ.

¹⁴ Burn. bhāsayaṃto sadevakaṃ (but instead of seṭṭhaṃ upāgamī of next couplet).

¹⁵ A. gāmaṃ seṭṭhaṃ; C₁, gāmasetṭhaṃ; C. gāmaṃ seṭṭho.

Vaṇṇa-kālo nām' āyaṇ, evaṇ vidhesu kālesu Bhagavato sarīra¹-vaṇṇe vā guṇa-vaṇṇe vā dhamma-kathikassa thāmo yeva pamāṇaṇ. Cuṇṇa²-padehi gāthā-bandhehi yattakaṇ sakkoti tattakaṇ vattabbaṇ dukkathitan ti vā atitthena pakkanto³ ti vā na vattabbo ti. Aparimāṇa-vaṇṇā hi Buddhā Bhagavanto, tesāṇ Buddhā pi anavasesato vaṇṇaṇ vattuṇ asaṃmatthā: sakalam pi hi kappāṇ vaṇṇento pariyo-sāpetuṇ na sakkonti, pageva itarā pajā ti.

Iminā siri-vilāsena alaṇkata-paṭiyattaṇ Pāṭaligāmaṇ⁴ pavisitvā Bhagavā pasanna-cittena janena puppha-gandha-dhūpa⁵-vāsa-cuṇṇādihi pūjayamāno⁶ āvasath' āgāraṇ pāvīsi. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaraṇ ādāya saddhiṇ bhikkhu-sanghe yena āvasath' āgāraṇ ten' upasaṇkamī* ti.

Pāde pakkhāletvā ti, sadā pi Bhagavato pade rajojallaṇ na upalimpati.⁷ Tesāṇ pana upāsakānaṇ kusala' ābhivuddhiṇ ākaṇkhanto paresāṇ diṭṭh' ānugatiṇ āpajjaṇ' atthañ ca Bhagavā pāde pakkhālesi. Api ca upādiṇṇaka⁸-sarīraṇ nāma sīti-kātabbam pi hotī ti. Tad attham⁹ hi Bhagavā nahāna-pāda-dhovanāni¹⁰ karoti yeva. *Bhagavantaṇ yeva purakkhatvā*¹¹ ti, Bhagavantaṇ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañ c' eva upāsakānañ ca majjhe nisinno, gandh' odakena nahāpetvā dukūla-cumbātakena vodakaṇ katvā, jāti-hingulakena majjetvā,¹² ratta-kambala-pariveṭṭhite piṭṭhe ṭhapita-ratta-suvaṇṇa-ghana-paṭimā¹³ viya ativiroc-ittha. Ayaṇ pan' ettha porāṇānaṇ vaṇṇa-bhaṇana-maggo¹⁴:

Gantvāna maṇḍala-mālaṇ nāga-vikkanta-cāriko

Obhāsayaṇto lokaggo nisīdi varam-āsane.¹⁵

¹ C, sarīre.

² (C. cuṇṇiya-; cf. Skt. kṣuṇṇa [pounded: trodden]; cf. DA. 38 for the idea.) Padas of aromatic powder. The phrase occurs at SA. on S. i, 193 (cuṇṇa-padāni).

³ C. pakkhando; DA. pakkhanto; Pāli Dict. pakkanto.

⁴ C. adds pāvīsi.

⁵ C. dhūma.

⁶ C. pūjiya-.

⁷ C. upalippati.

⁸ C. upādiṇṇaka; cf. Pāli Dict. s.v.

⁹ So A, but C. etad attham pi.

¹⁰ C. dhovanādāni.

¹¹ St. purakkhitvā; A. purekkhatvā.

¹² Cf. VvA. 168.

¹³ C. patimā.

¹⁴ A. matto.

¹⁵ A. param-.

Tahiṇ nisinno nara-damma-sārathī
Devâtidevo sata-puñña-lakkhaṇo

Buddhāsane majjha-gato virocati
Suvanṇa-nikkhaṇ¹ viya paṇḍu-kambale.

Nikkhaṇ jambonadass' eva nikkhittaṇ paṇḍu-kambale
Virocati vītamalo maṇi verocano yathā.

Mahāsālo 'va samphullo Merurājā² 'v' ālaṅkato
Suvanṇa-rūpa-sankāso³ padumo kokāsako yathā.

Jalanto dīpa-rukkho 'va pabbatagge yathā sikhī
Devānaṇ pāricchatto⁴ 'va sabba-phullo virocati⁵ ti.

*Pāṭaligāmiye*⁶ *upāsake āmantesi* ti, yasmā tesu upāsakesu bahujanā sīlesu patitṭhitā, tasmā pathamaṇ tāva sīla-vipat-tiyā ādinavaṇ pakāsetvā, pacchā sīla-sampadāya ānisaṇsaṇ dassetuṇ "pañc' ime, gahapatayo" ti ādinā dhamma-desan' atthaṇ āmantesi. Tattha *dussīlo*⁷ ti, nissīlo. *Sīlavipanno* ti, vipanna-sīlo bhinna-saṇvaro. Ettha ca dussīlo ti padena puggalassa sīlabhāvo vutto. So pan' assa sīlabhāvo duvidho, asamādānena vā samādinnaṇa bhedenā vā ti. Tesu purimo n' atthi sāvajjo yathā dutiyo hi sāvajjataro. Yathādhīpet' ādinava-nimittaṇ sīlabhāvaṇ puggal' ādhiṭṭhānāya desanāya dassetuṇ sīla-vipanno ti vuttaṇ. Tena *dussīlo* ti padassa atthaṇ dasseti. *Pamād' ādhikaraṇan* ti, pamāda-kāraṇā. Idaṇ ca suttaṇ gahaṭṭhānaṇ vasena āgataṇ, pabbajitānam pi⁸ pana labbhate va.⁹ Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikaṇ kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena pānātipātādi-vasena pamatto taṇ taṇ yathā-kālaṇ sampādetuṇ na sakkoti. Ath' assa kammaṇ¹⁰ vinassati. Māghāta-

¹ SA. reads nekkhaṇ.

² SA. Neru-.

³ A. saṅkhāto; SA. yūpa-saṅkāso.

⁴ Cf. A. iv, 118, kokāsaka-jāto . . . pāricchattako . . . sabba-phāli-phullo.

⁵ A, C, virocasi; SA. virocatha.

⁶ St. D. ii, 86, *Childers*, -gāmiye; Vin. i, 226, c. -gāmiye.

⁷ Here Dh. follows DA. (assīlo nissīlo ti) in all definitions of terms, but adds phrases of his own; cf. Man. Pur. on A. ii.

⁸ C. omits.

⁹ A, C. evaṇ.

¹⁰ DA. mūlaṇ.

kāle¹ pāṇātipātādini karonto danḍa²-vasena mahatiṇ bhoga-jāniṇ nigacchati. Pabbajito dussilo pamāda-kāraṇā sīlato Buddha-vacanato jhānato satta-ariya-dhanato parihāniṇ³ nigacchati. *Pāpako kitti-saddo* ti, gahaṭṭhassa 'asuko asuka-kule jāto dussilo pāpa-dhammo pariccatta-idhaloka-paraloko salāka⁴-bhatta-mattam pi na deti' ti catuparisa⁵-majjhe pāpako kitti-saddo abbhuggacchati. Pabbajitassa 'asuko nāma Satthu-sāsane⁶ pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhituṇ, Buddha-vacanaṇ gahetuṇ, vejja-kammādihi jīvati, chahi agāravehi samannāgato' ti, evaṇ pāpako kitti-saddo abbhug-gacchati.

Avīsārado ti, gahaṭṭho tāva 'avassaṇ bahunnaṇ sannipāta-ṭṭhāne koci mama kammaṇ jānissati, atha maṇ nigganhis-santi ti vā rāja-kulassa vā dassenti⁷' ti sabhayo upasaṅka-mati, maṅku-bhūto vā patta-kkhandho adho-mukho⁸ nisīdati. Visārado hutvā kathetuṇ na sakkoti. Pabbajito pi bahu bhikkhū sannipatite⁹ 'avassaṇ ete mama kammaṇ jānis-santi, ajja¹⁰ me uposatham pi pavāraṇam pi ṭhapetvā, sāmāññato cāvetvā, nikkadḍhissanti' ti sabhayo upasaṅka-mati. Visārado hutvā kathetuṇ na sakkoti. Ekacco pana dussilo pi samāno adussilo appito¹¹ viya carati. So pi ajjhā-sayena maṅku hoti yeva sammūlho kālaṇ karoti. Dussilassa hi maraṇa-maṅce nipannassa dussila-kammāni samādāya pavattita-ṭṭhānāni āpāthaṇ āgacchanti.¹² So ummīletvā idhalokaṇ nimmīletvā paralokaṇ passati. Tassa cattāro apāyā kammānurūpaṇ upaṭṭhahanti, satti-satena pahari-yamāno viya aggi-jālāya ālingiyamāno¹³ viya ca hoti. So 'vāretha vārethā' ti viravanto va marati.¹⁴ Tena vuttaṇ: *sammūlho kālaṇ karoti* ti.

¹ C. adds pana.² C₁ chanda-.³ DA. ca jāniṇ.⁴ DA. saka-.⁵ C₂ mahāparisa-.⁶ A. ratta-sāsane.⁷ A. dassanti.⁸ For DA. angutṭhakena bhūmiṇ kasanto.⁹ So A, but DA. bhikkhū sannipatitā; C. bhikkhu-sanghe sannipatite.¹⁰ A, C₁, DA. ajja; C. atha.¹¹ A. appito; DA. dappito; C. appicchako; C₂ dhammiko.¹² Cf. VM. 125; Dhpa. ii, 28.¹³ A. ālimpiyamāno; DA. omits.¹⁴ A. viramati; DA. carati.

*Kāyassa bheda*¹ ti, upādinna-kkhandha-pariccāgā. *Param maraṇā* ti, tad anantaraṇ abhinibbatta-kkhandha-gahaṇā. Athavā kāyassa bheda ti, jīvitindriyassa upacchedā 'param maraṇā' ti cutito² uddhaṇ. *Apāyan* ti ādi sabbaṇ niraya-vevacanaṇ. Nirayo hi sagga-mokkha-hetu-bhūtā puñña-saṅkhātā ayā³ apetattā, sukhānaṇ va āyassa⁴ āgamanassa vā abhāvā, apāyo. Dukkassa gati paṭisaraṇan ti, *duggati*. Dosa-bahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbatta-gatī ti, *duggati*. Vināsā⁵ nipatanti ettha dukkata-kamma-kārino ti, *vinipāto*. Vinassanti vā ettha nipatantā sambhijjāmān' anga-paccangā ti, *vinipāto*. N' atthi ettha assāda-saññito ayo ti,⁶ *nirayo*. Athavā apāya-ggahaṇena⁷ tiracchāna-yoniṇ dīpeti. Tiracchāna-yoni hi apāyo sugatito apetattā, na *duggati*, mahesakkhānaṇ nāga-rājādīnaṇ sambhavato. *Duggati-ggahaṇena* petti-visayaṇ dīpeti. So hi apāyo c' eva *duggati* ca, sugatito apetattā dukkassa ca gati-bhūtattā: na tu⁸ *vinipāto*, asura-sadisa-vinipātābhavattā peta-mahid-dhikānam pi vijjāmānattā, *vinipāta-ggahaṇena* asura-kāyaṇ dīpeti. So hi yathā-vuttena tṭhāne⁹ apāyo c' eva *duggati* ca sabba-sampatti-samussayehi *vinipātattā vinipāto* ti pavuccati. Niraya-ggahaṇena pana avīci-ādi¹⁰-aneka-ppakāraṇ nirayam eva dīpeti. *Uppajjati*¹¹ ti, nibbattati.

Ānisaṇsa-kathā vutta-vipariyāyena veditabbā. Ayam pana viseso. *Sīlavā* ti, samādāna-vasena sīlavā. *Sīlasampanno* ti, parisuddhaṇ paripunṇaṇ ca katvā sīlassa samādānena sīlasampanno. *Bhoga-kkhandhan* ti, bhoga-rāsiṇ. *Sugatiṇ saggaṇ lokan* ti, ettha sugati-gahaṇena manussa-gatī pi sangayhā ti: sagga-gahaṇena deva-gatī yeva. Tattha sundarā gatī ti, sugatī. Rūpādīhi visayehi¹² suṭṭhu aggo ti, saggo. So sabbo pi lujjana-palujjan' atṭhena *loko* ti.

¹ The whole from VM. 427.

² VM. cuti-cittato.

³ VM. sammattā ayā.

⁴ C. ayassa.

⁵ C. vivasā (?); A. vinipatanti; the def. is from VM. 427.

⁶ VM. 427. At PvA. 52, n' atthi ettha ayo sukhan ti *nir-ayaṇ* (cf. *supra*, sukhānaṇ vā ayassa . . . abhāvo); MSS. saññino.

⁷ A. gamanena.

⁸ A. taṇ.

⁹ VM. atthēna.

¹⁰ A. avīci-ādikaṇ anekappakānaṇ; C. avīci-ādikam anekappakāraṇ.

¹¹ St. upajj-.

¹² VM. visayehi; MSS. visesehi; C. visayehi sundaro.

Pāṭaligāmiye upāsake bahu-d-eva rattin dhammiyā kathāyā ti, aññāya pi pāṇimuttikāya¹ dhamma-kathāya c' eva āvasath' ānumodana-kathāya ca. Tadā hi Bhagavā, yasmā Ajātasattunā tattha Pāṭaliputta-nagaraṇ māpentena aññesu gāma-nigama-janapada-rāja-dhānisu ye sīlācāra-sampannā kuṭimbikā te ānetvā dhana-dhañña-għara-vatthu-khetta-vatthu-ādini c' eva parihāraṇ ca dāpetvā nivesiyanti, tasmā Pāṭaligāmiyā upāsakā ānisaṇsa-dassāvino² visesato sīla-garukā-sabba guṇānaṇ ca sīlassa ca adhiṭṭhāna-bhāvato, tesā paṭhamāṇ sīlānisaṇse pakāsetvā, tato paraṇ ākāsa-gaṇaṇ otārento viya, paṭhav' ojaṇ ākaḍḍhanto viya, mahā-jambū-matthake gaḥetvā cārento viya, yojanika-madhu-kaṇḍaṇ cakka-yantena pīletvā sumadhuraṇ sampāyamāno viya ca, Pāṭaligāmikānaṇ hita-sukhāvahaṇ pakinnaka-kathaṇ kathento, "āvāsa-dānaṇ nām' etaṇ, gaḥapatayo, mahantaṇ puññaṇ tumhākaṇ, āvāso mayā paribhutto, bhikkhu-sanghena ca paribhutto: mayā ca bhikkhu-sanghena ca paribhutte pana dhamma-ratanena pi paribhutto yeva hoti. Evaṇ tihi ratanehi paribhutte aparimeyyo va vipāko. Api ca āvāsa-dānasmiṇ dinne sabba-dānaṇ dinnam eva hoti. Bhummaṭṭhaka-paṇṇa-sālāya vā sākā-maṇḍapassa vā sanghaṇ uddissa katassa ānisaṇso paricchindituṇ na sakkā. Āvāsa-dānānubhāvena hi bhava nibbattamānassa hi sampīlita-gabbha-vāso nāma na hoti. Dvādasa-hattho ovarako viy' assa mātu-kucchi asambhādo va hoti" ti. Evaṇ nānā-nayehi vicittaṇ bahuṇ dhamma-kathaṇ kathetvā

Sitaṇ uṇhaṇ paṭihanti tato vāla-migāni ca

Siriṇsape ca makase ca³ sisire cāpi vuṭṭhiyo,

Tato vātātapo ghoro sañjāto⁴ paṭihaññati:

Leṇ' atthaṇ ca sukh' atthaṇ ca jhāyituṇ⁵ ca vipassituṇ

Vihāra-dānaṇ sanghassa aggaṇ Buddhena vaṇṇitaṇ.

¹ A, C. pālimuttāya; C₂ pāṭimukkāya; DA. pāṇimuttikāya. (See Childers s.v., a non-canonical discourse, explained below as pakinnaka-kathā.)

² C₁ dassāvitāya.

³ C. omits. The gāthās are from Vin. ii, 147; JA. i, 93; cf. also A. iii, 40 ff.

⁴ JA. vātātāpe ghore sañjāte.

⁵ C₁ sāsituṇ.

Tasmā hi paṇḍito poso sampassaṇ attham attano
 Vihāre kāraye ramme vāsayettha bahussute.
 Tesāṇ annañ ca pānañ ca vattha-senāsanāni ca
 Dadeyya ujubhūtesu¹ vippasannena cetasā.
 Te tassa dhammaṇ desenti sabba-dukkhāpanūdanaṇ
 Yaṇ so dhammaṇ idh' aññāya parinibbāti anāsavo ti.
 (Vin. ii, 147)

Evaṇ 'ayam pi āvāsa-dāne ānisaṇso' ti bahu-d-eva rattiṇ
 atirekatarāṇ diyaḍḍha-yāmaṇ āvāsa-dānānisaṇsa-kathaṇ
 kathesi. Tattha imā gāthā sangahaṇ ārūlhā: pakinnaka-
 dhamma-desanā pana sangahaṇ uārohati.

Sandassetvā ti ādini vutta-ṭṭhāne 'va. *Abhikkantā*² ti,
 atikkantā, dve yāmā gatā. *Yassa dāni kālaṇ maññathā* ti,
 yassa gamanassa tumhe kālaṇ maññatha, gamana-kālo
 tumhākaṇ: gacchathā ti vuttaṇ hoti. Kasmā pana Bhagavā
 te uyyojesi ti? Anukampāya. Tiyaṃa-rattiṇ hi tattha nīsi-
 ditvā vitināmentānaṇ tesāṇ sarire ābādho uppajjeyyā ti,
 bhikkhu-sanghe pi ca vippabhāta-sayana-nisajjāya okāso
 laddhuṇ vaṭṭati. Iti ubhayānukampāya uyyojesi ti.

Suññāgāraṇ ti pāṭiyekkaṇ suññāgāraṇ nāma tattha n'
 atthi. Te kira gahapatayo tass' eva āvasath' āgārassa
 ekapasse paṭa-sāniyā parikkhipāpetvā³ kappiya-mañcaṇ
 paññāpetvā tattha kappiya-paccattharaṇāni attharitvā, upari
 suvaṇṇa-rajata-tārakā-gandha-mālādinā paṭimaṇḍitaṇ vitā-
 naṇ bandhitvā, gandha-tela-ppadīpaṇ āropayaṇsu, 'app' eva
 nāma Satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokañ ca sayitu-
 kāmō⁴ idha nipajjeyya. Evaṇ no idha āvasath' āgāraṇ
 Bhagavato catuhi⁵ iriyāpathehi paribhuttaṇ dīgha-rattaṇ
 hitāya sukhāya bhavissati' ti.

Satthā pi tad eva paṭṭhāya⁶ tattha sanghāṭiṇ paññāpetvā
 siha-seyyaṇ kappesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *suññāgāraṇ*
pāvisi ti. Tattha pāda-dhovana-ṭṭhānato yāva dhammāsanā
 agamāsi ettake ṭhāne gamanaṇ nipphannaṇ: dhammāsanaṇ

¹ C. bhūtena.

² (DA. khīṇā khayaṇ vayagatā upetā ti.)

³ DA. sānipākārena parikkhipitvā.

⁴ A. thokañ ca sametukāmō; C_{1,2} sayitukāmō; C. thokaṇ vīsa-
 mitukāmō (DA. idha Satthā vissamissati ti).

⁵ C₂ bahum pi.

⁶ C. sandhāya.

patvā thokaṇ aṭṭhāsi, idaṇ tattha ṭhānaṇ: dve yāme dhammāssane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā: upāsake uyyojetvā dhammāsanato oruyha yathā vutte ṭhāne sīha-seyyaṇ kappesi. Evaṇ taṇ ṭhānaṇ Bhagavatā catuhi iriyāpathehi paribhuttaṇ ahoṣi ti.

Sunīdhavassakārū ti, Sunīdho ca Vassakāro ca dve brāhmaṇā, *Magadha-mahāmattā* ti, Magadha-rañño mahāmattā mahāmaccā¹, *Magadha-raṭṭhe* vā mahāmattā: mahatiyā issariya-mattāya samanāgatā ti, *Magadha*²-mahāmattā. *Pāṭaligāme nagaraṇ māpentī* ti, Pāṭaligāma-saṅkhāte bhūmippadese nagaraṇ māpentī. *Vajjīnaṇ paṭibāhūyā* ti, Licchavirājūnaṇ āyamukha-pacchindan' atthaṇ. *Sahassa sahas*³ evā³ ti, ekeka vagga-vasena sahasaṇ sahasaṇ hutvā. *Vatthūnī* ti, ghara-vatthūni. *Cittāni namenti*⁴ *nivesanāni māpetu*⁵ ti, raññaṇ ca rāja-mahāmattānaṇ ca nivesanāni māpetuṇ vatthu-vijjāpāthakānaṇ cittāni namenti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭha va paṭhaviyā tiṇsa-hattha-matte⁵ ṭhāne 'idha nāga-ggāho, idha yakkha-ggāho, idha bhūtaggāho: idha pāsāno vā khāṇuko vā atthī' ti jānanti. Te tadā sippaṇ japitvā⁶ devatāhi saddhiṇ mantayāmaṇā viya māpentī. Athavā tesā sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṇ cittaṇ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vattumhi gahita⁷-matte paṭivigacchanti. Saddha-kulānaṇ saddhā devatā tathā karonti, assaddhā-kulānaṇ assaddhā devatā tathā karonti. Kiṅkārāṇā? Saddhānaṇ hi evaṇ hoti:—'idha manussā nivesanaṇ māpentā paṭhaman bhikkhu-sanghaṇ nisīdāpetvā, mangalaṇ vadāpessanti.⁸ Atha mayaṇ silavantānaṇ dassanaṇ dhammakāthaṇ pañha-nissajjanaṇ anumodanaṇ ca sotuṇ labhisāma: manussā ca dānaṇ datvā amhākaṇ pattin dassanti' ti. Assaddhā devatā pi 'attano icchānurūpena tesā paṭipattin passituṇ kathaṇ ca sotuṇ labhissamā' ti tathā karonti.

¹ So A, C₂, DA, but C. omits.

² C. omits.

³ St, D. (text); Childers' (text) sahasass' eva; A, DA, C. sahasa sahas' eva.

⁴ DA. text; St. namanti.

⁵ C₂ satta-hattha-.

⁶ C. jappetvā.

⁷ C₂ vihita.

⁸ A. vādap-; C. vadāp-; DA. as above (mangalaṇ vadāhetuṇ = to raise the Jāyamangala chant, referred to below).

Tāvatiṇsehi ti, yathā hi ekasmiṇ kule ekaṇ paṇḍita-manussaṇ ekasmiṇ ca vihāre ekaṇ bahussutaṇ bhikkhuṇ upādāya asuka-kule manussā paṇḍitā asuka-vihāre bhikkhū bahussutā ti saddo abbhuggacchati; evam eva Sakkaṇ deva-rājānaṇ Vissakammaṇ ca deva-puttaṇ upādāya Tāvatiṇsā paṇḍitā ti saddo abbhuggato. Ten' āha *Tāvatiṇsehi* ti. *Seyyathā pī* ti ādinā devehi. Tāvatiṇsehi saddhiṇ mantetvā viya Sunidha-Vassakārā nagaraṇ māpentī ti dasseti. *Yāvata ariyāyatana*¹ ti, yattakaṇ ariya-manussānaṇ osaraṇa-tṭhānaṇ nāma atthi. *Yāvata vaṇippatho* ti, yattakaṇ vāṇijānaṇ² āhata-bhaṇḍassa rāsi-vasena kaya-vikkaya-tṭhānaṇ nāma vāṇijānaṇ vasana-tṭhānaṇ vā atthi. *Idaṇ agga-nagara* ti, tesā ariyāyatana-vaṇippathānaṇ idaṇ nagaraṇ aggaṇ bhavissati, jetṭhakaṇ pāmokkhaṇ. *Putabhedana*³ ti, bhaṇḍa-puta-bhedana-tṭhānaṇ: bhaṇḍa-bhaṇḍikānaṇ mocana-tṭhānaṇ ti vuttaṇ hoti. Sakala-jambudīpe aladdha-bhaṇḍam pi hi idh' eva labhissanti, aññatha vikkayaṇ āgacchantā⁴ pi idh' eva vikkayaṇ gacchissanti. Tasmā idh' eva puṭaṇ bhindissanti ti attho. Āyānam⁵ pi hi catūsu dvāresu cattāri sabhāyaṇ ekaṇ ti: evaṇ divase divase pañca-sata-sahassāni tattha vuṭṭhahissanti, tāni sabhāyāni⁶ āyāni ti dasseti.

Aggito vā ti ādisu samuccay' atthe⁷ vā-saddo: agginā ca udakena ca mithu-bhedena ca nassissati ti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissanti, nibbāpetum pi na sakkhissanti. Ekaṇ koṭṭhāsaṇ Gangā gahetvā gamissati. Eko iminā akathitaṇ, amussa amunā akathitaṇ, imassa vadantānaṇ piṣuṇā-vācānaṇ vasena bhinnānaṇ manussānaṇ aññamaññaṇ bhedena vinassissati.⁸

Evaṇ vatvā Bhagavā paccūsa-kāle Gangā-tiraṇ gantvā kata-mukha-dhovano bhikkhācāra-velaṇ āgamayamāno nisīdi. Sunidha-Vassakārā pi “ amhākaṇ rājā samaṇassa Gotamassa

¹ St, D, DA. ariyaṇ āyat-.

² A. vāṇijjānaṇ; C. vaṇij-; DA. vāṇijānaṇ.

³ Cf. *Trenckner, Pāli Misc. s.v.*

⁴ DA. vikkayena āgacchantā pi; C., , vikkayaṇ gacchantā pi.

⁵ A. āyatiyāni; DA. omits.

⁶ A. sabhāvini; C. sabhāvāni; C., sabhayāni.

⁷ DA. ca-kārattho.

⁸ DA. va nassissati.

upaṭṭhāko. So amhe upagata pucchissati 'Satthā kira Pāṭaligāmaṇ agamāsi. Kiṇ tassa santikaṇ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā?' ti pucchissati. 'Upasaṅkamimhā' ti ca vutte 'nimantayittha na nimantayitthā?' ti pucchissati. "Na nimantayimhā' ti ca vutte amhākaṇ dosaṇ āropetvā nigganḥissati. Idaṇ ca pi mayaṇ akata-ṭṭhāne nagaraṇ māpema. Samaṇassa kho pana Gotamassa gata-gata-ṭṭhāne kāla-kaṇṇi-sattā paṭikkamanti. Taṇ samayaṇ¹ nagara-mangalaṇ vācāpessamā² ti cintetvā Satthāraṇ upasaṅkamitvā nimantayaṇsu. Tena vuttaṇ *attha kho Sunīdha-Vassakārā* ti ādi. *Pubbaṇha-samayaṇ* ti, *pubbaṇha-kāle*. *Nivāsetvā* ti, gāma-ppavesana-nīhārena nivāsanaṇ nivāsetvā kāya-bandhanaṇ bandhitvā. *Patta-cīvaraṇ ādāyā* ti, cīvaraṇ pārupitvā³ pattaṇ hatthena gahetvā.

Sīlavant' etthā ti, sīlavanto ettha attano vasana-ṭṭhāne. *Saññate* ti, kāya-vācā-cittehi saññate. *Tāsaṇ dakkhiṇaṇ ādisē* ti, sanghassa dinne cattāro paccaye tāsaṇ ghara-devatānaṇ ādisa,⁴ pattiṇ dadeyya. *Pūjitaṇ pujaṇanti* ti, 'ime manussā amhākaṇ nātakā pi na hontī' ti, 'evam pi no pattiṇ dentī' ti, 'ārakkhaṇ susaṇvihitaṇ karoṭhā' ti suṭṭhu ārakhaṇ karonti. *Mānitaṇ māṇayaṇti* ti, kālena kālaṇ balikamma-karaṇena mānita 'ete manussā amhākaṇ nātakā pi na honti tathā pi catumāsa-chamās' antare⁵ vā no balikammaṇ karontī' ti mānenti, uppanna-parissayaṇ haranti.⁶ *Tato nan* ti, tato taṇ paṇḍita-jātikaṇ⁷ purisaṇ. *Orasaṇ* ti, ure ṭhapetvā saṇvaḍḍhitaṇ. Yathā mātā orasaṇ puttaṇ anukampati, uppanna-parissaya-haraṇ' atthaṇ ev⁸ assa yathā vāyamati evaṇ anukampanti ti attho. *Bhadrāṇi passaṇti* ti, sundarāṇi passaṇti.

Anumoditvā ti, tehi tadā pasuta-puññassa anumodana-

¹ DA. samayaṇ; C. mayaṇ. ² A. vattapessamā; DA. vāmāpess-.

³ A. -petvā; DA. ādiyitvā.

⁴ So A, C. (PvA. 88, v.l.), but DA. apadisseyya; C, ādiseyya; cf. Thig. 307, ādiseyyāsi dakkhiṇaṇ (Comy. pattidānaṇ dento padakkhiṇaṇ ādisseyyāsi).

⁵ So A, C, DA, but C. catu-paṇca-cha-māsantaraṇ.

⁶ So read with A, DA. (as shown by context below), but C. parissayā pāḷenti.

⁷ St. jātiyo (line 1).

⁸ C, parissayāvaraṇ' attham eva.

vasena tesañ dhamma-kathaṇ katvā, Sunidha-Vassakārā pi 'yā tattha devatā āsuṇ¹ tāsañ dakkhiṇam ādise' ti Bhagavato vacanaṇ sutvā devatānaṇ² pattiṇ adasu. *Taṇ Gotama-titthaṇ nāma ahosī* ti, tassa nagarassa yena dvārena Bhagavā nikkhami, taṇ Gotama-dvāraṇ nāma ahosi. Gangāya pana uttaraṇ' atthaṇ otinṇa-ṭṭhānaṇ³ Gotama-titthaṇ nāma ahosi.

Pūrā ti, punnā. *Samatittikā* ti, taṭṭa-samaṇ udakassa tittā bharitā. *Kākaṭṭeyyā* ti, tīre ṭṭhita-kākehi pātuṇ sakkuṇeyya-udakā. Dvīhi pi padehi ubhato kūle⁴ jala-paripunṇa-bhavaṇ eva dasseti. *Ulumpan* ti, pārangaman' atthāya dārūni sanghāṭetvā, āṇiyo koṭṭetvā kataṇ. *Kullan* ti, velu-nalādiḷe valli-ādīhi bandhitvā kataṇ. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ mahājanassa Gangodaka-mattassa pi kevalaṇ tarituṇ asam-atthataṇ, attano pana bhikkhu-sanghassa ca atigambhīra-vitthataṇ saṇsāra-mahaṇṇavaṇ taritvā⁵ ṭṭhita-bhāvaṇ ca sabbākārato veditvā, tad attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *aṇṇavaṇ* ti, sabb' antimena⁶ paricchhedena yojana-matta-gambhīrassa vitthatassa⁷ ca udaka-ṭṭhānassa etaṇ adhivacanaṇ. *Saraṇ* ti, saritvā pi gamanato idha nadī adhippetā. Idan vuttaṇ hoti:—Ye gambhīra-vitthataṇ saṇsār' aṇṇavaṇ taṇhā-saritaṇ ca taranti, te ariya-magga-saṇkhātasetuṇ katvāna, *visajja pallalāni* anāmasitvā 'va udaka-haritaṇi⁸ ninna-ṭṭhānāni. Ayam pi idaṇ appamattakaṇ udakaṇ taritu-kāmo *kullan hi jano bandhati*,⁹ bandhituṇ āyasaṇ āpajjati. *Tinnā medhāvino janā* ti, ariya-magga-ñāṇa-saṇkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino Buddhā ca Buddha-sāvaka ca vinā yeva kullena tinnā paratīre patiṭṭhitāni.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ A. asuṇ; Digh. assu; Ch. assuṇ; St. āsuṇ.

² A. mettānaṇ; C₁ petānaṇ.

⁴ C₂ ubhokūlānaṇ; A. ubhato kulapeyala.

⁶ A. antena.

⁸ So DA, C, but perhaps the reading of A, C₁, parittāni is better supported by context.

⁹ St, MSS. bandhati; Digh. Child. pabandhati

³ A, C₁, anotiṇṇattā.

⁵ Cf. SnA. 214.

⁷ DA. puthulassa.

7.

Sattame, *addhāna-magga-paṭipanno* ti, *addhāna-saṅkhātaṇ* *digha-maggaṇ* *paṭipanno* *gacchanto* *hoti*.¹ *Nāgasamālenā* ti, *evaṇ* *nāmakena* *therena*. *Pacchā-samaṇenā* ti, *ayaṇ* *tadā* *Bhagavato* *upaṭṭhāko* *ahosi*. Tena *taṇ* *pacchā-samaṇaṇ* *katvā* *maggaṇ* *paṭipajji*. *Bhagavato* *hi* *paṭhama-bodhiyaṇ* *visati-vassāni* *anibaddhā* *upaṭṭhākā* *ahesuṇ*. Tato *paraṇ* *yāva* *parinibbānā* *pañca-visati-vassāni* *āyasmā* *Ānando* *chāyā* 'va *upaṭṭhāsi*. *Ayaṇ* *pana* *anibaddh'* *upaṭṭhāka-kālo*. Tena *vuttaṇ* *āyasmatā* *Nāgasamālena* *pacchā-samaṇenā* ti, *Dvedhā*² *pathan* ti, *dvidhā-bhūtaṇ* *maggaṇ*: *dvidhā* *pathan* ti *pathanti*. *Āyasmā* *Nāgasamālo* *attanā* *pubbe* *tattha* *kata-paricayattā*³ *ujubhāvaṇ* *c'* *assa* *sandhāya* *vadati* "ayaṇ, *bhante* *Bhagavā*, *maggo*" ti. *Bhagavā* *pana* *tadā* *tassa* *saparissaya-bhāvaṇ* *ñatvā*, *tato* *aññaṇ* *maggaṇ* *gantu-kāmo* "ayaṇ, *Nāgasamāla*, *maggo*" ti *āha*. 'Saparissayo' ti *ca* *vutte* *asaddahitvā*, *Bhagavā* 'na *tattha* *parissayo*' ti *vadeyya*, *taṇ* *tassa* *digha-rattaṇ* *ahitāya* *dukkhāyā* ti *na* *kathesi*. *Tikkhattuṇ* "ayaṇ *maggo*⁴: *iminā* *gacchāmā*" ti *vatvā*, *catuttha-vāre* 'na *Bhagavā* *iminā* *maggena* *gantuṇ* *icchatī*: *ayam* *eva* *ca* *uju-maggo*. *Hand'* *āhaṇ* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ* *datvā*, *iminā* *maggena* *gamissāmī*' ti *cintetvā*, *Satthu* *patta-cīvaraṇ* *dātuṇ* *asakkonto* *bhūmiyaṇ* *ṭhapetvā*, *paccupaṭṭhitena* *dukkha-saṇvattaniyena* *kammunā* *codi-yamāno* *Bhagavato* *vacanaṇ* *anādiyitvā* 'va *pakkāmi*.

Tena *vuttaṇ* *atha* *kho* *āyasmā* *Nāgasamālo* *Bhagavato* *pattacīvaraṇ* *tatth'* *eva* *chamāyaṇ* *nikkhipitvā* *pakkāmi* ti. *Tattha* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ* ti, *attano* *hattha-gataṇ* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ*. *Tatth'* *evā* ti, *tasmiṇ* *yeva* *magge* *chamāyaṇ* *paṭhaviyaṇ* *nikkhipi*,⁵ 'idaṇ' *te*, *Bhagavā*, *patta-cīvaraṇ*. *Sace* *icchatha*, *gaṇhatha*. *Yadi* *attanā* *icchita-maggaṇ* *yeva* *gantukām'* *atthā* 'ti *adhippāyo*. *Bhagavā* *hi* *attano* *patta-cīvaraṇ* *sayam* *eva* *gahitvā* *yathādhippetaṇ* *maggaṇ* *paṭipajji*.

Antarā-magge *corā* *nikkhamitvā* ti, *tadā* *kira* *pañca-sata-*

¹ DA. 35.² St. dvidhā-.³ C₁ gata-; cf. VvA. 24.⁴ A, C₁ patho.⁵ C₂ nikkhipitvā pakkāmi.

purisā luddā lohita-pāṇino rājāparādhino hutvā, araṇṇaṇ pavisitvā, corikāya jīvikaṇ kappentā pāripanthika-bhāvena 'raṇṇo ānāpathaṇ pacchindissāmā' ti magga-samīpe araṇṇe tiṭṭhanti. Te therāṇ tena maggena gacchantaṇ disvā "ayaṇ samaṇo iminā maggena āgacchati. Avalaṇṇitabbaṇ maggaṇ valaṇṇeti. Amhākaṇ atthi-bhāvaṇ na jānāti. Handa naṇ jānāpessāmī" ti kujjhivā gahana-tṭhānato vegena nikkhamitvā sahasā therāṇ bhūmiyaṇ pātetvā, hattha-pādehi koṭṭetvā, mattikā¹-pattaṇ c' assa bhinditvā, cīvaraṇ khaṇḍākhāṇḍikaṇ chinditvā, "pabbajitattā tvaṇ na hanāma. Ito paṭṭhāya imaṇ maggaṇ sappatibhayaṇ² jānāhi" ti vissajjesuṇ.³ Tena vuttaṇ *atha kho āyasmato—pe—vipphalesu*⁴ ti.

Bhagavā pi 'ayaṇ tena maggena gato corehi bādrito maṇ pariyesitvā, idān' eva āgamissatī' ti ñatvā, thokaṇ gantvā, maggā okkamma, aññatarasmiṇ rukkha-mūle nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgasamālo paccāgantvā Satthārā gata-maggaṇ eva gahetvā, gacchanto tasmiṇ rukkha-mūle Bhagavantaṇ passitvā, upasaṅkamitvā, vanditvā, taṇ pavattiṇ Satthu ārocesi. Tena vuttaṇ *atha kho āyasmā Nāgasamālo—pe—saṅghātiṇ ca vipphalesu* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Nāgasamālassa attano vacanaṇ anādiyitvā akhemanta-magga-gamaṇaṇ attano ca khemanta-magga-gamaṇaṇ viditvā, tad attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *saddhiṇ caran* ti, saha caranto. *Ekato vasaṇ* ti idaṇ tass' eva vevacanaṇ: saha⁵ vasanto ti attho. *Misso aññajanena vedagū* ti, veditabb' aṭṭhena veda-saṅkhātena catu-sacca-ariya-magga-ñāṇena gatattā adhigatattā vedassa vā sakalassa ñeyyassa vā pāraṇ gatattā vedagū.⁶ Attano hitaṇ na jānāti ti, *añño*. Avidvā bālo ti attho. Tena añña-janena *misso*, saha caraṇa-mattena⁷ missito. *Vidvā pajahāti pāpakaṇ* ti, tena vedagu-bhāvena vidvā jānanto pāpakaṇ abhaddakaṇ attano dukkhāvahaṇ pajahati, pāpakaṇ vā akalyāṇaṇ pugalaṇ pajahati. Yath' āha:—*koṇco khīrapako*⁸ 'va ninnagan

¹ A. matakaṇ ca.

² So A, but C. imassa maggassa parissaya-bhāvaṇ.

³ So A, C₁, but C. tajjesuṇ. ⁴ St. vipphālesuṇ as below; A. vipalesu.

⁵ A. samā-.

⁶ Sn. 330.

⁷ A, C₁ maggena.

⁸ W. khīrūpako; cf. vii, 4.

ti, yathā koṇca-sakuṇo udaka-missite¹ khīre upanīte vinā toyañ khīra-mattass'² eva pivanato khīrapako ninna-ṭṭhāna-gamanena *ninnaga*-saṅkhātañ udakañ *pajahāti*, vajjeti, evañ paṇḍito kira duppañña-puggalehi ṭhāna-nisajjādisu saha-bhūto pi ādarena te pajahati, na kadāci pi sammisso hoti.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Atṭhame, *Visākhāya Migāramātuyā nattā kālaṅkatā hoti* ti, Visākhāya mahā-upāsikāya puttassa dhītā kumārikā kālaṅkatā hoti. Sā kira vatta-sampannā sāsane abhippasannā mahā-upāsikāya gehañ pavīṭṭhānañ bhikkhūnañ bhikkhunīnañ ca attanā kātabba-veyyāvaccañ purebhattañ pacchābhattañ ca appamattā akāsi. Attano pītāmahiyā cittānukūlañ paṭipajji. Tena Visākhā gehato bahi gacchanti sabbañ tassa yeva bhārañ katvā gacchati. Rūpena ca dassaniyā pāsādikā iti sā tassa visesato piyā manāpā ahoṣi. Sā rogābhibhūtā kālam akāsi. Tena vuttañ *tena kho pana samayena Visākhāya Migāramātuyā nattā kālakatā hoti piyā manāpā* ti.

Atha mahā-upāsikā tassā maraṇena sokañ sandhāretuñ asakkonti dukkhī dummanā sarīra-nikkhepañ kāretvā, 'api nāma Satthu santikañ gata-kāle citt' assādañ labheyyan' ti Bhagavantañ upasaṅkami. Tena vuttañ *atha kho Visākhā Migāramātā* ti ādi. Tattha *divā-divassā* ti, divasassā pi divā: majjhantike kāle ti attho. Bhagavā Visākhāya vattābhiraṭiñ jānanto upāyena soka-tanuka-karaṇ' atthañ "iccheyāsi tvañ, Visākhe?" ti ādim āha. Tattha *yāvatikā* ti, yattakā. Tadā kira satta-jana-koṭiyo Sāvattiyañ paṭi, vasanti. Tañ sandhāya Bhagavā *kīva³ bahukā pana, Visākhe, Sāvattiyaṃ manussā devasikañ*, divase divase, *kālañ karonti* ti pucchi. Visākhā *dasa pi bhante* ti ādim āha. Tattha *tīṇi* ti, tayo. Ayam eva vā pāṭho. *Avivittā* ti, asuñña.

¹ A. -ke.

² A. khīrañ tass' eva.

³ W. kiñ va.

Atha Bhagavā attano adhippāyaṇ pakāsentō, *api nu tvaṇ kadāci karahaci analla-vatthā vā bhaveyyāsi analla-kesā vā* ti āha. ‘Nanu evaṇ sante tassā sabba-kālaṇ sokābhibhūtāya matānaṇ puttādīnaṇ amangal’ūpacāra-vasena udak’orohaṇena alla-vatthāya alla-kesāya eva bhavitabban’ ti dasseti.

Taṇ sutvā upāsikā saṇvega-jātā “no h’ etaṇ, bhante” ti, paṭikkhipitvā piya-vatthūṇ vippaṭisārato attano cittassa nivatta-bhāvaṇ Satthu ārocentī “alaṇ me, bhante, tāva sambahulehi puttehi nattārehi” ti āha. Ath’ assa Bhagavā ‘dukkhaṇ nām’ etaṇ piya-vatthu-nimittaṇ, yattakāni piya-vatthūni tattakāni dukkhāni: tasmā sukha-kāmena dukkha-paṭikkūlena¹ sabbato piya-vatthuto cittaṇ vivecetabban’ ti dhammaṇ desento, *yesaṇ kho, Visākhe, sataṇ piyāni, sataṇ tesāṇ dukkhāni* ti ādim āha. Tattha *sataṇ piyāni* ti, sataṇ piyayitabba-vatthūni. Sattaṇ² piyaṇ ti pi keci paṭhanti. Ettha ca yasmā ekato³ paṭṭhāya yāva dasa⁴ tāva saṅkhyā saṅkheyya-ppadhānā, tasmā ‘yesaṇ dasa piyāni, dasa tesāṇ dukkhāni’ ti ādinā pāli-āgatā. Keci pana ‘yesaṇ dasa piyānaṇ dasa tesāṇ dukkhānaṇ’ ti ādinā paṭhanti. Taṇ na sundaraṇ. Yasmā pana vīsati paṭṭhāya yāva sataṇ tāva saṅkhyā saṅkheyya-ppadhānā va, tasmā tatthā pi saṅkheyya-ppadhānataṇ yeva gahetvā ‘yesaṇ kho, Visākhe, sataṇ piyāni, sataṇ tesāṇ dukkhāni’ ti ādinā pāli-āgatā. Sabbesam pi ca ‘yesaṇ ekaṇ piyaṇ, ekaṇ tesāṇ dukkhaṇ’ ti pāṭho; ‘na pana dukkhassā’ ti. Etasmiṇ hi pakkhe ekarasaṇ ekajjhāsayā ca Bhagavato desanā hoti. Tasmā yathā-vutta-nayā⁵ va pāli veditabbā.

Etam atthaṇ viditvā ti, soka-paridevādikaṇ cetasikaṇ kāyikaṇ dukkhaṇ piya-vatthu-nimittaṇ piya-vatthumhi sati hoti, asati na hoti ti, etam atthaṇ sabbākārato jānitvā tad attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ⁵ udānesi.

Tass’ attho: *ye* ñāti-bhoga-roga-sīla-ditṭhi-byasanehi phuṭṭhassa anto-nijjhāyantassa bālassa citta-santāpa-lakkhaṇā *keci* mudu-majjhādi-bhedena yādisā tādisā *sokā* vā tehi yeva

¹ A. paṭisallena.

² C, C₂ sataṇ.

³ A. ekarantā.

⁴ C₂ sataṇ.

⁵ Cf. Nett. 67 for the gāthā. For def. of terms cf. VM. 503.

phuṭṭhassa kāya-soka¹-hetukassa samuṭṭhāpakā² keci, vip-palāpa-lakkhaṇā *paridevitā vā*,³ anīṭṭha-phoṭṭhabba-paṭihata-kāyassa kāya-pīlana-lakkhaṇā *dukkhā vā*⁴: tathā avutt' atthassa vikappan' atthena *vā-saddena gahitattā domanass' ūpāyāsādayo pi nissaya-bhedena ca: anekarūpā*, nānāvidhā imasmiṇ satta-loke dissanti, upalabbhanti: sabbe pi *ete piyaṇ piya-jātikaṇ satta-saṅkhāraṇ paṭicca*, nissāya, āgamma, paccayaṇ katvā, *pabhavanti*⁵ nibhattanti.

Tasmiṇ pana yathā-vutta-piya-vatthumhi *piye asante*, piya-bhāva-kare chanda-rāge pahīne, na kadāci pi *ete sam-bhavanti*. Vuttaṇ h' etaṇ: 'piyato jāyati soko—pe—pemato jāyati soko' ti (Dhp. 212) ādi. Tathā

Piyā pahūtā kalahā vivādā

Parideva-sokā saha maccharā⁶ ca (Sn. 863)

ādi. Ettha ca *paridevitā vā dukkhā vā* ti, linga-vipallāsena vuttaṇ. Paridevitāni vā dukkhāni vā ti vattabbe, vibhatti-lopo vā kato ti veditabbo.

Tasmā hi te sukhino vītasokā ti, yasmā piya-ppahūtā⁷ sokādayo yesaṇ n' atthi,⁸ tasmā te eva sukhino vigata-sokā ca nāma. Ke pana te? *Yesaṇ piyaṇ n' atthi kukiñci loke*, yesaṇ ariyānaṇ sabbaso vīta-rāgattā na katthaci pi sattaloke ca piyaṇ piyabhāvo puttā ti vā bhātā ti vā bhaginī ti vā bhariyā ti vā piyaṇ piyāyanā⁹ piya-bhāvo n' atthi, saṅkhāra-loke pi 'etaṇ mama santakaṇ imaṇ, imināhaṇ nāma sukhaṇ labhāmi labhissāmi' ti piyaṇ piyāyanā⁹ piyabhāvo n' atthi. *Tasmā asokaṇ virajaṇ patthayāno piyaṇ na kayirātha kukiñci loke* ti, yasmā ca sukhino nāma vītasokā vigata-sokattā vā katthaci pi visaye piyabhāvo na hoti, *tasmā attano yathā-vutta-sokābhāvena asokaṇ*, asoka-bhāvaṇ rāga-rajādi-vigamena¹⁰ *virajaṇ* viraja-bhāvaṇ arahattaṇ sokassa vā rāga-virajādinaṇ ca abhāva-hetu-bhāvato ca asokaṇ virajaṇ ti laddha-nāmaṇ nibbānaṇ *patthayāno*, kattu-kamyatā kusala-cchandassa vasena pana chanda-jāto, katthaci *loke*, rupādi-

¹ C. -sosaka-.

² A. -ṭhāpitā.

³ C. paridevatā.

⁴ St. dukkhā ca; Nett. dukkhaṇi ca . . . anekarūpaṇ.

⁵ St. bhavanti; Nett. pabhavanti.

⁶ A. maccharehi; C. cajjareti.

⁷ C. pabhūta.

⁸ A. asati pi ye na santi.

⁹ C. piyāyanaṇ.

¹⁰ C. vigamanena.

dhamme antamaso samatha-vipassanā-dhamme pi *piyaṇ*, piyabhāvaṇ piyāyaṇā¹ na *kayirātha*, na uppādeyya. Vuttaṇ h' etaṇ "dhammā pi kho, bhikkhave, pahātabbā, pag eva adhammā" ti (M. i, 135).

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *āyasmā* ti, piya-vacanaṇ. *Dabbo*² ti, tassa the-rassa nāmaṇ. *Malla-putto* ti, Malla-rājassa putto. So hi āyasmā Padumuttarassa Bhagavato pāda-mūle katābhinihāro kappa-sata-sahassaṇ upacita-puñña-sañcayo amhākaṇ Bhagavato kāle Malla-rājassa deviyā kucchiyaṇ nibbatto katādhi-kārattā jātiyā satta-vassika-kāle yeva mātā-pitaro upasaṅkamitvā pabbajjaṇ yāci. Te pi "pabbajitvā ācāre³ sikkhatu. Sace taṇ nābhiramissati idh' eva āgamissati" ti anujāniṇsu. So Satthāraṇ upasaṅkamitvā pabbajjaṇ yāci. Satthā pi 'ssa upanissaya-sampattiṇ oloketvā pabbajjaṇ anujāni. Tassa pabbajja-samaye⁴ dinna-ovādena bhavattayaṇ ādittaṇ viya upaṭṭhāsi. So pi vipassanaṇ paṭṭhapetvā khuragge yeva arahattaṇ pāpuṇi. Yan kiñci sāvakena pattabbaṇ tisso vijjā, catasso paṭisambhidā, cha abhiññā, nava lokuttara-dhammā ti evamādikaṇ sabbaṇ adhigantvā, asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro ahosi. Vuttaṇ h' etaṇ tena āyasmatā:—"Mayā kho jātiyā satta-vassena arahattaṇ sacchikataṇ, yaṇ kiñci sāvakena pattabbaṇ sabbaṇ taṇ anuppattaṇ mayā" ti (Vin. iii, 158) ādi.

Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī ti, so kir' āyasmā ekadivasaṇ Rājagahe piṇḍāya caritvā, pacchā-bhattaṇ piṇḍa-pāta-paṭikkanto Bhagavato vattaṇ dassetvā diva-ṭṭhānaṇ

¹ C. piyāyanaṇ.

² Cf. A. i, 24; AngA. 272; Vin. ii, 76, 124, iii, 158; Thag. v, 5; ThagA. (S.), 40. For the details see *supra*, i, 10.

³ A. āhārantā ca; C₁ arahatto.

⁴ A. (*following* C₁) taṇ cama-pañcaka; C₁ taca-pañcaka (*evidently a reminiscence of* AngA. 274 and ThA. taca-pañcaka-kammaṭṭhānaṇ ācikkhi).

gantvā udaka-kumbhato¹ udakaṃ gahe tvā, pāde pakkhāletvā, gattāni sītaṇ² katvā, camma-kkhaṇḍaṇ paññāpetvā, nisinno kāla-paricchedaṇ katvā, samāpattiṃ samāpajji. Ath' āyasmā yathā-kāla-paricchedaṇ samāpattito vuṭṭhahitvā, attano āyu-saṅkhāre olokesi. Tattha te parikkhīṇā katipaya-muhutta-kālā upaṭṭhahiṃsu. So cintesi 'na kho m' etaṇ paṭirūpaṇ yad ahaṇ Satthu anārocetvā sabrahmacārīhi avidito idha yathā nisinno va parinibbāyissāmi.³ Yaṇ nūn' āhaṇ Satthāraṇ upasaṅkamitvā, parinibbānaṇ anujānāpetvā, Satthu vattaṇ dassetvā, sāsaṇassa niyyānika-bhāva-dassan' atthaṇ mayhaṇ iddhānubhāvattā⁴ ākāse nisīditvā, tejo-dhātuṇ samāpajjitvā, parinibbāyeyyaṇ. Evaṇ sante ye mayi assaddhā appasannā tesam pi pasādo uppajjissati. Tad assa teṇa dīgha-rattaṇ hitāya sukhāyā' ti. Evañ ca so āyasmā cintetvā, Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā, sabbaṇ taṇ tath' evaṃ akāsi. Tena vuttaṇ *atha kho āyasmā Dabbo Mallaputto yena Bhagavā ten' upasaṅkamī* ti ādi.

Tattha *parinibbāna-kālo me* ti, 'Bhagavā, mayhaṇ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāna-kālo upaṭṭhito: tam ahaṇ Bhagavato ārocetvā parinibbāyitu-kāmo 'mhī' ti dasseti. Keci paṇ' āhu:—'na tāva thero jīṇṇo, na ca gilāno, parinibbānāya ca Satthāraṇ āpucchā' ti. N' atth' idaṇ kāraṇaṇ. "Mettīya-bhummajakā bhikkhū⁵ pubbe maṇ amūlakena pārājikena anuddhaṇsesuṇ. Tasmiṇ adhikaraṇe vūpasante pi akkosanti yeva. Teṇa saddahitvā aññe pi puthujjanā mayi agāraṇaṇ paribhavañ⁶ ca karonti ti. Imañ ca dukkha-bhāraṇ niratthakaṇ vāhitvā kiṇ payojaṇaṇ? Tasmā 'haṇ idāni yeva parinibbāyissāmi' ti sanniṭṭhānaṇ katvā, Satthāraṇ āpucchī' ti. Taṇ akāraṇaṇ. Na hi khīṇāsavā aparikkhīṇe āyu-saṅkhāre paresaṇ apavādādi-bhayaṇa parinibbānāya cetenti ghaṭanti⁷ vāyamanti, na ca

¹ C. udakaṇ kumbhato gahe tvā.

² C. sītiṇ.

³ A, C₁ -nibbāyāmi.

⁴ A. ānubhāvatto; C₁ vibhāvento; C. ānubhāvaṇ pakāsetto.

⁵ Cf. Vin. ii, 77.

⁶ C₁ parādhaṇ.

⁷ C. omits; A. adds. Both should stand in the formula.

pasesaṃ pasaṃsādi-hetu ciraṃ tiṭṭhanti, atha kho sarasen' eva attano āyu-saṅkhārassa parikkhayaṃ āgamenti. Yath' āha Nābhikaṇkhāmi¹ maraṇaṃ, nābhikankhāmi jīvitaṃ, Kālaṃ ca paṭikaṇkhāmi nibbisaṃ² bhatako yathā ti.

(Thag. 606)

Bhagavā pi 'ssa āyu-saṅkhāraṃ oloketvā parikkhīṇa-bhāvaṃ ñatvā "yassa dāni tvaṃ, Dabba, kālaṃ maññasi" ti āha.

Vehāsaṃ abbhuggantvā ti, ākāsaṃ abhi-uggantvā. Vehāsaṃ gantvā ti attho. *Abhi-sadda-yogena* hi idaṃ upayoga-vacanaṃ. Attho pana bhumma-vasena veditabbo. Vehāsaṃ abbhuggantvā kiṃ akāsī ti āha? *Ākāse antaḷikkhe pallaṅkena nisīditvā* ti ādi. Tattha *tejo-dhātun samāpajjitvā*, tejo-kasiṇa-catuttha-jjhāna-samāpattiṃ samāpajjitvā. Thero hi tadā Bhagavantaṃ vanditvā, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā, ekamantaṃ ṭhito "Bhagavā, kappa-sata-sahassaṃ tumhehi saddhiṃ tattha tattha vasanto, puññāni karonto, imaṃ ev' atthaṃ sandhāya akāsiṃ. Svāyam attho: ajja matthakaṃ patto: idaṃ pacchima-dassanaṃ" ti āha. Ye tattha puthujjana-bhikkhū sotāpanna-sakadāgāmino ca tesu ekaccānaṃ mahantaṃ kāruṇṇaṃ ahosi: ekacce ārodana-ppattā ahesuṃ.

Ath' assa Bhagavā cittācāraṃ ñatvā, "tena hi, Dabba, mayaṃ bhikkhu-saṅghassa ca iddhi-pāṭihāriyaṃ dassehi" ti āha. Tāvad eva sabbo bhikkhu-saṅgho sannipati. Ath' āyasmā Dabbo 'eko pi hutvā bahudhā hoti' ti ādinā nayena āgatāni sāvaka-sādhāraṇāni sabbāni pāṭihāriyāni dassetvā, puna Bhagavantaṃ vanditvā, ākāsaṃ abbhuggantvā, ākāse paṭhaviṃ abhinimminivā, tattha pallaṅkena tejo-kasiṇa³-samāpattiya parikammaṃ katvā, samāpattiṃ samāpajjitvā, sarīra-jhāpana-tejo-dhātun adhiṭṭhahitvā, parinibbāyi. Saha adhiṭṭhānena sabbo kāyo agginā āditto ahosi. Khaṇen' eva ca so aggi kappa-vuṭṭhān' aggi viya aṇumattam pi saṅkhāragataṃ masimattam pi tattha kiñci anavasesato adhiṭṭhāna-balena jhāpetvā nibbāyi.

Tena vuttaṃ: *atha kho āyasmā Dabbo Mallaputto* ti ādi. Tattha *vuṭṭhahitvā parinibbāyi* ti, iddhi-cittato vuṭṭhahitvā

¹ Th. nābhinandāmi twice; cf. *supra*, p. 157.

² C. nibbesaṃ.

³ Cf. S. i, 144, v. 270; SnA. ii, 337.

bhavanga-cittena parinibbāyi. *Jhāyamānassā* ti, jāliyamānassa. *Dayhamānassā* ti, tass' eva vevacanaṇ. Athavā *jhāyamānassa* ti, jālā-pavatti-kkhaṇaṇ sandhāya vuttaṇ. *Dayhamānassa* ti vitaccik' angāra-kkhaṇaṇ. *Chārikā* ti, bhasmaṇ. *Maṣī* ti, kajjalaṇ.¹ *Na paññāyitthā* ti, na passittha. Adhiṭṭhāna-balena sabbaṇ khaṇen' eva antaradhāyitthā ti attho. Kasmā pana thero uttari-manussa-dhammā iddhi-pāṭihāriyaṇ dassesi? Nanu Bhagavatā iddhi-pāṭihāriya-karaṇaṇ paṭikkhittan ti? Na codetabbam etaṇ. Gihīnaṇ sammukhā pāṭihāriya-karaṇena paṭikkhittattā, tañ ca kho vikubbana-vasena, na pan' evaṇ adhiṭṭhāna-vasena. Ayaṇ pana āyasmā Dhamma-sāminā ānatto pāṭihāriyaṇ dassesi. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ āyasmato Dabbassa Mallaputtassa anupāda-parinibbānaṇ sabbākārato veditvā tad attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *abhedi kāyo* ti, yo sabbo bhūt' ūpādāya-ppabhedo catu-santati-rūpa-kāyo so bhijji, anavasesato dayhi, nassi, antaradhāyi, anuppatti-dhammataṇ āpajji. *Nirodhi saññā* ti, rūpāyatanādi-gocaratāya rūpa-saññātibhedā, sabbā pi saññā appaṭisandhikena nirodhena nirujjhi. *Vedanā sīti-bhaviṇsu*² *sabbā* ti, vipāka-vedanā kiriya-vedanā ti, sabbā pi vedanā appaṭisandhika-nirodhena niruddhattā anumattassa pi vedanā-darathassa abhāvato³ sīti-bhūtā ahesuṇ. Kusalākusala-vedanādi, sabbā pi vedanā pana arahatta-phalakkhaṇe yeva nirodhaṇ gatā. Vīti-rahīṇsū⁴ ti pi paṭhanti. Asantā niruddhā ahesun ti attho.

Vūpasamiṇsu saṅkhārā ti, vipāka-kiriya-ppabhedā sabbe pi phassādayo saṅkhārā-kkhandha-dhammā appaṭisandhika-nirodhen' eva niruddhattā visesen' eva vūpasamiṇsu. *Viññānaṇ attham āgamā* ti, viññānaṇ vipāka-kiriya-appabhedan sabbaṇ appaṭisandhika-nirodhen' eva atthaṇ vināsaṇ upacchedan āgamā āgacchi. Iti Bhagavā, āyasmato Dabbassa Mallaputtassa pañcannam pi khandhānaṇ pubbe yeva kilesābhisaṅkhār' ūpādānassa anavasesato niruddhattā anupā-

¹ So A, C., but C. añjanaṇ (? anjanan).

² St. vedanā pi 'tidahaṇsu; A. sīti-rahisu; W. sītiṇ dahīṇsu (?); St. Comy. corrupt. D.'s remarks following confirm the reading bhaviṇsu.

³ C., abhāvona.

⁴ A. and St, v.l. Sīti-; C. vīti-rahīṇsu.

janesuṇ. *Etad avocā* ti, Bhagavā etad idāni vakkhamānaṇ sakalaṇ suttaṇ ahoṣi. *Dabbassa, bhikkhave, Mallaputtassā* ti ādi anantara-sutte vutt' attham eva. *Etam atthan* ti, ādisu pi apubbaṇ n' atthi: anantara-sutte vutta-nayen' eva veditabbaṇ.

Gāthāsu pana *ayo-ghana-hatassā* ti, ayo haññati: etenā ti ayo-ghanan kammārānaṇ ayo-kūṭaṇ ayo-muṭṭhi ca. Tena ayo-ghanena hatassa, pahatassa. Keci pana ayo-ghana-hatassā ti ghana-ayopiṇḍaṇ¹ hatassā ti atthaṇ vadanti. *Eva* saddo c' ettha nipāta-mattam. *Jalato jātavedaso*² ti, jhāya-mānassa aggissa: anādare etaṇ sāmivacanaṇ. *Anupubb' upasantassā* ti, anukkamena upasantassa vighātassa niruddhassa. *Yathā na ñāyate gatī* ti, yathā 'ssa gati na ñāyati. Idaṇ vuttaṇ hoti: ayo-muṭṭhi-kūtādinā pahatassa; ayo-ghanena hatassa saṇhatassa kaṇsa-bhājanādi-gatassa vā jalamānassa aggissa, tathā uppannassa vā saddassa anukkamena upasantassa suvūpasantassa dasasu disāsu³ na katthaci gati paññāyati paccaya-nirodhena appaṭisandhika-niruddhattā. *Evaṇ sammā vimuttānaṇ* ti, sammā hetunā nayena tad-angavikkhambhana-vimutti pubbangamena ariya-maggena catuhi pi upādānehi āsavehi ca vimuttattā sammā vimuttānaṇ. Tato eva kāma-ppabandha-saṅkhāta-kām'oghādi-bhedaṇ avasiṭṭhaṇ oghaṇ ca taritvā tñitattā, *kāma-bandh' oghatāriṇaṇ* suṭṭhu paṭipassambhita-sabbakilesa-vipphanditattā kilesābhisaṅkhāra-vātehi ca akampaniyatāya acalaṇ anupādisesa-nibbāna-saṅkhātaṇ sabbasaṅkhār' ūpasamaṇ sampatānaṇ adhigatānaṇ khīṇāsavānaṇ *gati* devamanussādi-bhedāsu gatisu ayaṇ nāmā ti paññāpetabbatāya abhāvattā *paññāpetuṇ n' atthi*, na upalabbhati, yathā-vutta-jātavedo viya apaññatika-bhāvam eva hi so gato ti attho.

D a s a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā .

N i ṭ ṭ h i t ā c a A ṭ ṭ h a m a - V a g g a - V a ṇ ṇ a n ā .

¹ Cf. ayo-guḷa, Dh. 308.

² St. vedassa; W. vedaso.

³ A, C, āsāsu (? āsāsu) = *partibus*; C. disāsu.

Ettāvatā ca:—

Suvimutta-citta-vodāno¹ deva-dānava-mānito
 Pacchinna-taṇhā-santāno pīti-sañvega-dīpano
 Saddhamma-dāna-nirato upādāna-kkhaṇḍavaho²
 Tattha tattha *Udānena* udānesi Vināyako.
 Te sabbe ekato katvā āropentehi sangahaṇ
 Udānam iti sangītaṇ dhamma-sangāhakehi yaṇ
 Tassa atthaṇ pakāsetuṇ Porāṇ' atthakathā-nayaṇ
 Nissāya³ yā samāraddhā attha-sañvaṇṇanā mayā
 Sā tattha paramatthānaṇ Suttantesu yathārahaṇ
 Pakāsanā *Paramattha-dīpanī* nāma nāmato
 Sampattā pariniṭṭhānaṇ anākula-vinicchaya
 Catuttiṇṣa-pamāṇaya pāliya bhāṇavārato.
 Iti taṇ saṅkharontena⁴ yaṇ taṇ adhigataṇ mayā
 Puññaṇ tass' ānubhāvena⁵ Lokanāthassa sāsanaṇ
 Ogāhetvā⁶ visuddhāya sīlādi-paṭipattiyā
 Sabbe pi dehino hontu vimutti-rasa-bhāgino.
 Ciraṇ tiṭṭhatu lokasmiṇ Sammā-sambuddha-sāsanaṇ,
 Tasmiṇ sagāravā niccaṇ hontu sabbe pi⁷ paṇino.
 Sammā vassatu kālena devo pi jagatīpati,⁸
 Saddhamma-nirato lokaṇ dhammen' eva pasāsatu ti.

(*Badaratittha*⁹-vihāra-vāsina *Ācariya-Dhammapāle*¹⁰ *katā*
Udānassa Atthakathā samattā.)

NIBBĀNA-PACCAYO HOTU.

¹ C₁, bhavādāno.

² C₂, khayāvaso.

³ VvA. sannissāya.

⁴ ThigA. sankaront-.

⁵ PvA. kammass' ānu-.

⁶ C, ThigA. obhāsetvā; PvA, Nett. ogāhetvā. *This reading is to be taken, as the Prologue expressly uses it (15, 19); A, VvA. ogāhitvā.*

⁷ *So all texts and MSS. ; PvA. sabbeva.*

⁸ VvA, Nett. jagatīpati; PvA. jagatiṇ sadā; A, C, ThigA. jagatīpati
 ThigA. (MS.) saraṇāpati.

⁹ ThigA. padara-; PvA. vadatittha; v.l. vasititthagiri.

¹⁰ C, ThigA. add therena.

INDEX OF WORDS

Words defined are printed, with reference, in **heavy type**.

Works referred to in the text are printed in *italics*.

A

a kāra: (lopa) 162, 181
 akāraṇa 34, 313
 aṇsa (atit° anāgat° etc.) 136;
 (shoulder) 141
 akata (nibbāna) **394-395**
 akampaniya 196; -tā 188, 435
 akampiya 305
 akalyatā 239
 akāla 89
 akiñcaññāyatana 151
 akiñcana (see kiñcana) 119
 akiriya: -ditthi 352; -bhāva 313
 akuppa 69
 akusala 7, 189; (=akosalla) **234**;
 -kammaapatha (I) 335
 akka-nāla 78
 akkanta 173, 409
 akkamati 65
 akkuttha 291
 akkula 66 sq.
 akkosa 187, 291
Akkosa-sutta-vannanā 256
 akkosati 113, 259, 307, 431
 akkha (cf. arā) 84, 370
 akkhama 35
 akkhara 5, 9; -cintaka 55, 110, 205
 akkhāta 61 (see su°)
 akkhāna 128, 134
 akkhāyati (aggaṇ) 287
 akkhi 141, 198; akkhika 171
 akkhula 68
 akkheti 68
 akkhyāta 6
 akkhaṇḍa: -sīla 179, 308
 agada (cf. āgada) 132
 agalu 104
 agā (=adhigata) 363
 agāra 309; -majjhe 309, 378;
 agāra 417, 431
 agga: -upatthāyikā 122, 158;
 etad° 266; -dakkhiṇeyya 84,
 268; -dāna 79; -nagara 422;

-puggala 64, 155, (Buddha)
 331; -phala-adhigamana 33,
 202, 271; jhāna° 185; -bhūta
 247; -magga 39, 47, 93, 119,
 160, 270, 337, 371; -mahesi
 273, 291, 383; sāvaka 57, 316;
 -sippa 204; aggato 266
 aggaṇ akkhāyati 287; karoti 288
 aggaḷa: -dvāra 101; (cloth) 292;
 -sūci 298
 aggi: -huta 75; -kkhandha 141-142,
 228; rāga°, moha°, dosa° 208;
 -jālā 417; -daḍḍha 382, 356;
 aggitto=agginā 422
 agghati 108, 304
 agghanaka 57, 124; kotī° 307
 agghika 11 (suvanna)
 agghiya: dinn° 232
 agha (see Pālī Dict.) 221; -ghātā
 287
 aghāvin 121
 ankura: pāṭal° 408; rukkh° 371
 ankusa 9
 Anga-Magadha 357
 anga: uposath° 354; uttama (=si-
 ra) 125; ajjhattika-bāhira° 234;
 kāya°, vāc° 242; -paccanga
 418; paññ° atth° (of. sīla)
 309; padhāniya° 336; jhān°,
 magga°, sena°, rath° 305
 (bojjh' anga)
 angaṇa: ākāsa° 244; -thāna 408;
 rāj° 342; vihar° 348, 354
 angāra 300; -kāsu 356; vitacchika°
 433
 anguttha: -parimāṇa 339 (of attā)
Anguttara-Nikaya 4
 angula 299, 301-302; -anguli 141
 angeyya 205
 aśala 435
 acintiya 11; acinteyya (ānubhāva)
 11, 152
 Aciravati (nadī) 180, 302, 366

acelaka: -vata 350
 accagamā 380
 accanta 23, 28, 31, 103; -khaya
 177; -ppahāna 315, 348; -saṇ-
 yoga 123; -santa 289, 391;
 -santi-lakkhaṇa 151
 accantika: an° 271
 accaya 37, 207, 380; sabb° 376
 accādhāya 404
 accharā (*nymph*) 61, 171; -sadda
 (*blow*) 62, 127
 accāsanna (*ati*°) 56, 323, 414
 acchati 197
 acchariya 127 (*differs from usual*
Comy. def.) 333; -abbhut° 200,
 247, 303; abhijāti 257; -oitta
 262, 380; (garahana) 219, 276,
 298
 acchādāna 78; acchādeti 78, 309
 acchiddaka (gaṇana) -sippa 205
 accheccī (=samucchindi) 363
 acchodaka 402
 aja: -sadda 64; -pada (daṇḍa)
 233
 ajaka 64
 Ajakalāpa (*cetiya*) 64
 Ajapāla -nigrodha 51 (*ajapā-*
lenti) 326
 ajara (*nibbāna*) 368
 ajāta (*nibbāna*) 394
 Ajātasattu 408, 419
 ajjātagge (*ajja-d-agge*) 288, 316-
 317
 ajjata 288
 ajjhagamā 227
 ajjhagā 275
 ajjhatta 189, 190; -niyaka 374;
 -rata 329
 ajjhattika 94
 ajjhācinna 194
 ajjhāyaka an° 51
 ajjhāvasati 274
 ajjhāvasatā 309
 ajjhāsana 46
 ajjhāsaya 4, 9, 28, 30-31, 85, 221,
 288; (*adj.*) ek° 257, 380; -anu-
 rūpa 360; -jānana 331; -tā 55;
 nibbān° 328
 ajjhittā (*ajjhesati*) 310
 ajjhupekkhati (*neglect*) 258, 262
 ajjheti 23
 ajjhesati 312
 ajjhesana 45
 ajjhokāsa 355
 ajjhogahati 78

ajjhotthata 239, 300-301, 325,
 367, 379
 ajjhottharati 2, 157, 199
 ajjhopanna (*giddha - mucchita*°)
 120, 365
 añcita (*añchita*) -bhāva 140 (*expl.*
of tiracchāna)
 añjana: -maya 300; mūla 103
 añjali: -kamma 80, 82, 331, 355
 añjasa (*path*) 143
 añña (*jīva-sarīra-ditthi*) 340
 añña (=na jānāti) -jana 426
 aññatara 52, 58, 165, 241, 245
 aññatitthiya 259, 261, 341, 356 sq.
 aññatra 401
 aññathatta 210, 220
 aññathā 11; -bhāvin 210 (=a-
 nicca addhuva)-bhāva 127,
 356; an° 135, 145
 aññattha 18; 402
 aññadatthu 111, 132 (-dasa), 216,
 313-314, 358, 372
 aññaneya an° 135
 Aññakopāñña 324; Aññata° 371
 aññāta (*abhiññāta*) 63
 aññātaka (*a-ñāt.*) 258
 aññā : byākaroti 71; -byākaraṇaṇ
 185; -rocana 361; (-paṭivedha
 303
 aññāna 41, 305, 391; -tama 380;
 -lakkhaṇa 42
 aññāti (*ājānāti*) 44, 259
 aññuta 254
 atavi 307
 atta -ssara 67
 attaka 259
 attiyati (=pūliyati) 174
 attha : -acchariya-dhammā 299;
 -angikamagga 128, 146, 147,
 290, 305; -kkhaṇa-desanā 336;
 -garu-dhamma- paṭiggahaṇa
 276; -samāpattiyo 129
 attha (*attha*) -uppatti (*infr.*)
 135
 Atthakathā 2, 50, 80, 94, 101, 127,
 324, 328; Jātak° 124; -ācariya
 55, 80; -āgatatta 83; Mahā-
 399; -vaṇṇanā 2, 33
 atthaka, antar° 74, 312
 atthamī 309
 atthamaka 306
 atthāna=akāraṇaṇ 299
 atthi: (*bone*) 307; kalyāṇa° 170,
 205
 atthikatvā 389 (=manasikatvā)

atthupatti 168, 201 (*see* **atth'**), 357
addha 399; -mahaddhana 241
addha (*half*) 169, 171; -akkhikā 171; **atthama-ratana** 246; -gāvuta 299; -māsa 408
anati 58, 377
apu -matta 233, 266, 314, 337, 432; -ppamāṇa 226
anḍa -kosa 93; -ja 68, 93, 176
anṇava (*mah'*) 424
atacca 52
ati: -uddharati 414; -ittha-ma-nāpa-sundara 286; -kilinna 405; -khara 401; -gambhīra 424; -tikkhabbhāva 310; -dalha 236; -dukkara 211; -duddasa 393; -panīta 391; -Brahmā 132; -Sakka 132; -siṅha 414; -sukhuma 136
atikkanta: -mānusika 201; 420
atikkama 336, (*adv.*) 293, 404
atikkamati 160, 201, 286; *an°* 183, 346
atikkamana 321
aticca (= **atikkamitvā**) 349
atitta: -bhāva 43; (-loka) 142
atitti 157; -karaṇa 172
atitthena (*unseasonably*) 415
atidūrata 323
atidhāvati 353; *an°* 151
atimāna 335
atimuttaka (*latā*) 203
atiyati (= *acceti*) 318
atireka 317, 323, 420
atirocati 293
atilahu 266
ativattati 29, 70, 142, 157
ativattana: -dīpana, -dosa 346; *an°* 211
ativassati 306
ativijjhati 306
ativirocati 415
ativisammukha 53
ativelaṇ 364
atisaya 103, 109, 223, 275; *purisa°* 201
atisallekha: -vutti 81
atisammukha 53
atiharāpeti 274
atīta 135, 229, 315
aturita: -cārika 183, 240, 377, 408
atula 304; (= *nibbāna*) 329
atulya: -ākāra 35

atta: -ajjhāsaya 29; -ukkaṇṣana 347; upakkama 355; -kāma 275; -kilamatha 89, 351; -d-attha 274; -dīpa 334; -paccakkha-vijjā 183; -paritāpana 351; -bhāra 201, 202; -bhāva 26, 68, 172, 174, 236, 246, 289, 306, 308, 315, 367; -lābha 39; -vāda 214; -sampadā 104; -sambhava 329; -saraṇa 334; -sineha 167; -hita 28, 153, 355, 386
attā (= *Tathāgata*) 340
attā (*as arūpi and rūpi*) 340; (= *ahaṅkāra-vatthu*) 344; (= *sayan*) 344
attato 209
attaniya 214, 344, 376; *an°* 210
attamana 44, 61, 342; (= *sakamana*) 156, 182; *an°* 274
attāṇa (*loka*) 142-143
attha 36, 83
attha (*truth, profit, meaning*) 2, 7; abhisamaya 19; -āvaha 318; ānattha 343; -uppatti 29, 30, 402; -dīpaka (*udāna*) *passim*; -kavi 205; -kāma 69, 82, 182, 206, 381; -cariyā 89; deva-manussānaṇ 324; -dhamma 311; -paṭisambhidā 136; -vasaṇ 163 (*causa*), 164; -vibhāvana 391; -vivaraṇaṇ 160; -vinicchaya (*sui*) 159; -viffāpaniya 313; -saṅghita 89; -saṅkhāta 182; -saṅvaṇṇanā 436
atthata 46; *hetu°* 352; **atthato** 11, 69, 231, 312
atthaka (*see* *sa°*)
attha (*destruction*): -ngata 31; -ngama (*ofskandhas=nibbāna*) 151; (= *vināsa*) 433; (*home*) suriya-atthangata 289, 403
attharaṇa 409; *pacc°* 420
attharati 267, 420; **attharitabba** 370
atthi: -bhāva 38, 41, 256, 390, 396, 426
atthitā 153, 384
atthika 35, 389; *tel°* 230; -ditthi 352; *nibbān°* 146, 306; *puññ°* 354; -bhāva *an°* 72
atriccha (*lābhaṇ icchanto*) 227
atricchatā 228
addhaṇ: **addhunā** 332
addhā (*vero*) 280, 362, 405

addhāna 34, 85, 311, 315; -gama-
 naṇ 183; -magga 425
addhika 408
addhūna-navamatta 4
adhika 413, 363; **adhikattā** 254
adhikarapa 22, 431; **dhamm°** 97;
paṇāḍ° 416
adhikāra 37, 328; -atta 83; -ika
 78; **kata°** 123, 348, 430
adhikicca 389
adhigacchati 136, 304, 356
adhigañchi 294
adhigata: **gupa°** 378; -atta 363,
 426, 436
adhigama 17, 183, 378; -upāya
 305, 363
adhigamana: **phal°** 52, 362
adhigamanīyatā 393
adhicca (a-dhicca): -**samuppanna**
345, 346 (=ahetuka; yad'
 icchāya)
adhicitta 253-254, 363; -pavatti
 191
adhicetasa 255
adhitthahati 67, 93, 231, 321, 432
adhitthahāna 321
adhitthāna 20; (sīla etc.) 128, 134,
 268, 381, 419, 432-433; **dukkh°**
 210; **sukh°** 321; -bala 432-433;
an° 362
adhitthita 323, 358
adhipati 18, 104; -dhamma 305
adhipatana 355
adhipateyya 135, 406 (see ādhi)
adhipātaka 355
adhipāteti 289
adhipañña 363
adhippasanna 357
adhippāya 19, 68, 159, 360, 425
adhippeta 2, 7, 355, 424
adhimatta 60; -bhāva 404
adhimāna 83
adhimuccati 213, 421
adhimuttatā 45; -atta 363; -ika
 (hīna-panīta) 141
adhimutti 141, 150, 194
adhimokkha: -lakkhaṇa 305
adhivacana 304, 424
adhivattha 323
adhivāsana 262
adhivāseti 125, 166, 242
adhisīla 206, 407
adhīna (parāpara) 159-160
adhunā (=idāni) 379, 402
adhuva (loka) 142, (addhuva) 210

adho (disa) 178; (a) (=kāma-
 dhātu); (b) (=pañña' oram-
 bhāgiya-saṅgyojana); (c) (=atī-
 takāla-gaḥaṇa); -mukha, -sira
 118, 226
anañña: -posin 62, 202; **satthuka**
 288; -saraṇa 334; -sadhāraṇa
 (ñāṇa) 141, 144, 185, 277
anaññathā 135
anaññathāni 145
anagāriyā 106, 174,
anata (nibbāna) 393
anatta 210, 236; **anattaniya** 210
anatta-sañña 236
anadhika 11, 13
ananta **ñāna** 336; -**parimāṇa** 277;
 -**aparimeyya** 357
anantara 246; -**sutta** 435
anaparādha 289
anapekkha (jivita) 81; **anapek-**
khatā 174
anappaka 328
anabhiññāta 52; **anabhiññāya** 352
anabhibhāvaniya 305
anabhinata (citta) 186
anabhirati 183
anamataḡga (saṅsāra) 383
anaya: -**byasana** 243, 355, 386
anariya: -**bhūmi** 47
anavajja (4 paccayā) 201, 336
anavasesa (nīrodha) 47
anavassuta 306
anasanaṇ (fasting) 296
anāgata 229 etc.
anāgāmin 69, 306
Anāthapiṇḍika 56, 169, 241
anādana 202
anādikāla 194, 335; -**tā** 366
anādimati (=anamataḡga) 391
anādiyati 235, 425-426
anānupassī 362
anāvaḡjana 247
anāvaraṇa (ñāṇa) 144
anāsava 16, 177
anicca: -**sañña** 221; -**sañña** 236;
 -**sabhāva** 210, 215
aniccatā 291
aniñja-ppatta (cf. āneñja) 185
animisa: -**cakkhu** 52; -**cetiyaṇ**
 52
anissaḡa (bhavaasmā) 213
anissita (citta) 186, 398
angiha 370
aniyama: -**attha** 321; -**niddesa** 278
aniyāmita 18

aniyāṇika 28
 anu: -āharati 389
 anukampā 6-7; -aka 82, 182, 196, 420
 anukampati 247
 anukaraṇa 29
 anukāraṇa -sadda 67
 anukiṇṇa: bhamara° 291; raja° 350-351
 anukkaṇṭhāti 299
 anukkamena 240, 408, 435
 anukūla 35
 anugacchati 243, 354
 anugaṇṭhāti 408
 anugata (anuvattita) 237; pāli° 93
 anugati ditth° 17, 415
 anugatika, citt° 93
 anugijjhāti 120; anugiddha 111
 anuggata (loma) 163; (=anup-panna) 237 (suriya)
 anuggaha 28, 62; satt° 196; -sīla 82
 anucchavika 72, 309 etc.; anuc-chaviya 384
 anujānāti 311 etc.; an° 212
 anujānāpeti 322, 431
 anuññāta 71, 229, 259 etc.; an° (=a-vutta) 220
 anuṭṭhita 323, 352-353
 anuṭṭhāti 310; anuṭṭhāna 351
 anuṭṭa-lakkhaṇa 215
 anuttariya: -paṭilābha 159; -bhūta 276; cha° 335
 anudassanaṇ 32
 anudisā 178
 anuddesika: par° 262
 anudhamma 97, 326 (cārin); dhamm' 357
 anuddayā 111; kul° 201; para° 236
 anuddhaṇsana 113; anuddhaṇseti 431
 anudhāreti 93
 anunaya: -ābhava 187
 anunāsika-āgama 345
 anunnata (citta) 186
 anupakampati 247
 anūpaghāta 253, 298
 anupacita 10, 11, 393
 anupaṇṇatti 9
 anupatipātiyā (anupubbena) 147, 218-219
 anupatti-dhamma 138
 anupada (gradatim) 336-337
 anupadipṇa 148

anupadhāreti (neglect) 261
 anuparigacchati 275
 anuparivattati 75
 anūpavāda 253, 298
 anupamena 412
 anupalabbhati 14; -labbhana 275
 anupavattati (ñāṇa), anupavat-tana 361
 anupassanā 304
 anupassati 16, 362; anupassita 366
 anupassin 352
 anupādāna (jāta-veda) 353, 433
 anupādāya 303, 361
 anupādisesa-nibbāna 94, 131, 216, 406
 anupāpupāti 408
 anupālaṇa 15
 Anupiyā (nagara) 161
 anupubba 35; kiriya° 303; -upa-santa 435; -paṭipadā 303; -vihāra 135; -vihārī 376; -sikkhā 303; (nava sampattiyo) 269; anupubbena 180
 anupubbi-kathā 77, 138, 173
 anupekkhā 32
 anupekkhita 17, 31; manas° 17, 293
 anuppatta 369, 430
 anuppatti-dhammatā 214, 433
 anuppāda 49; -nirodha 125, 216; -dhammatā 175
 anuppādāna 304
 anubaddha 179
 anubandha 365; anubandhatta 210
 anubandhati 126, 249 etc.
 anubuddha 412
 anubyañjana 87 (lakkhaṇa), 276 etc.
 anubhavati 34; (succeeds in= abhisambhupāti) 164; (enjoys) 289, 402; (undergoes) 199, 308; anubhoti 331
 anubhavana 42-43, 123
 anubhāga 28
 anubhūyamāna 125, 350
 anubhūta 402; -pubba an° 391
 anumati 8
 anumāna 14
 anumodati 127, 288, 423
 anumodana 241, 423
 anuyujjati 16, 38, 139, 309
 anuyutta 253
 anuyoga 11, 351-352; sikkhattayo 309

Anurādhapura 158, 238
 anurūpa 9, 49, 85, 267
 anurodha: an° 30
 anulagga 219
 anulitta 282
 anuloma 33, 49; -ika 141; kāya 131; -ñāṇa 191; -paṭiloma 49; an° (saṃsagga) 232
 anuvattati 316, 331; anuvattana 91, 401
 anuvicarita 130
 anuvidhā 68
 anuviloketi 128
 anusāṭa 144
 anusandhi 4, 17, 29; -kusala 290
 anusaya: āsaya° 141, 150; tanhā° 143; -pahāṇa 47; (satta) 141, 335; (=thiti-bhav'uppatti-mūla) 373
 anusahagata 143
 anusāra 12, 29, 47, 136; anusārena 361, 377 (causa)
 anusārin 177; saddhā°, dhamma° 306
 anusāsati 151, 267; anusāsana 28, 404
 anusāsanaṃ 10
 anusikkhati 225, 350; āturass° 350
 anusikkhato 350-351
 anusittha 268
 anusocati 229; anusocana 43
 anussati, n. 125, 278; Buddh° 268; -thānāni (6) 335
 anussarati 50, 54, 146, 231, 308, 406
 anussaraṇa 406
 anussaramāna 162, 171
 anussava 17, 356, 405; (nipāta) 72, 378
 anussāvana 316-317; anussāveti 317
 anūna 11, 13
 aneka 210, 293; -ākāra 267; -jāti-saṃsāra 208; -byañjana-sūpa 199; -vāra 289; -vidha 199
 Anekavanna (devaputta) 199
 aneja 288; -atta (cf. eja) 188
 anejaḥḥā (vācā) 313 (=eja-dosa)
 anokasāri 206
 Anotatta: -daha 300; -sara 263
 anottappa 335
 anodhiso (=sāmaññato) 214
 anonata (citta) 186
 anonamana 185

anopama 81
 Anoma (nadi) 54
 Anoma-satta (=Tathāgata) 304
 anovassaka 203
 antamaso 27, 230, 275
 antara 92; -atthaka 74; -gharaṇ 89, 226; -dhāna 171, 287; -dhāpeti 101; -dhāyati 80, 433; -magga 171, 270, 285; -vassa 182; -vithi 88, 89, 199; an° 333
 antarato (=abbhantaro) 109, 164
 antarahita 82, 262
 antarā 109-110, 164; -kathā 103; -parinibbāyi 93; -bhava 92; -bhāva 34; -phala 35; -maraṇa 289; -vosāna 110, 388
 antarāya 67, 89, 298; -ika 28, 139; savaṇ° 377
 antarikā 110; an° 194
 antalikkha 50, 200; -cara 367
 antima: -deha 95; sabb° 424
 antepura 162
 antevāsika 267
 anto 75; -anta 65; -gadha 38, 41, 47, 76, 140; -gāma 409; -dvaya 213, 352; -pura 159; -pūti 297; -bhava 367; -maj-jhantika 202; -virahita 41; -hadaye 281; antato 47
 antava 339
 andu (bandhana) 149; andukā 171
 Andhakavinda (brāhmaṇa) 112
 andha: -kāra 50, 358; avijj° (loka) 142; -puthujjana 289; -bāla 284; -bhāva 341
 andhikata 366
 anna (food) 420
 anvadḍha-māsa 298
 anvāsatta 219
 anvāssevati (dhammā) 178
 anveti (maraṇaṇ) 368
 apaṇsu (pivati) 379
 apakkamati 294
 apagacchati 379; apagata 101; apagama 19
 apacāyana 80
 apacīta 79, 80
 apañṇaka (paṭipadaṇ) 182
 apaññattika (=nibbāna) 216; -bhāva 353
 Apadāna 263
 apadāna (removal) 216
 apadisati 18
 apadesa 184, 247

apanayana 82
 apanīta 10, (pāṇi) 242
 apanūdāna: dukkh° 420
 apaneti 101, 173 *etc.*
 apabyāma 292
 apara (gāma) 217; aparappaccaya 286
 aparajjhāti 243; aparaddha 143, 325
 aparabhāge 310, 319
 aparādha 151, 261; aparādhin: rājā° 426
 aparāparaṇ (sine intervallo) 123; (saṅsarati) 180, 352
 aparāpariya 292
 aparimīta 382
 aparimeyya 419
 aparihāniya: -dhammā (7) 335
 apalibuddha 73
 apalokana 316; apaloketi 171; an° 249
 apavāda 431
 apaviddha an° 200
 apasakkati 379
 apasahya (sinistrorsum) 292
 apāya 47, 141; (=aya, apetatta) 418; -gamanīya 214; catu 287
 api : -sadda 278, 392
 apekkhā 17; apekkhati 201
 apeta (apagata) 260; -atta 418
 appaka 197; an° 303
 appakīlamatha 311
 appaccaya-bhāvanā 393; -atta 392
 appanā: upacār° 268, 407
 appamajjāta 255
 appamatta 174, 384; -ka 334, 424
 appamāda 239
 appatirūpa 16
 appatisama 404 (appatīma)
 appatīhata-nāna 135-136
 appanīhita 16
 appatittha 151, 392; appatitthita 98 (nibbāna)
 appabhikkhuka (=katipaya) 310
 apparajakkha 207
 appavatta (nibbāna) 392; -na 364
 appavatti 192
 appavipāka 329
 appavihata 136
 appasukha 365
 appassāda 282
 appahīna 157, 195
 appābādha 6
 appātanka 6
 appāyuka 276, 289

appiccha 79, 202, 227, 233, 247; -tā 62, 201
 appita 333, 417 (*of mind*)
 appeti 18, 33, 302
 appekacca 360, 380
 appesakkha 199
 appodaka 242
 appossukka 163, 248, 327
 apphotana-ghosa 67
 aphasuṇ 113
 abbuda-jāta (saṅgha) 298; (*fœtus*) 40; (niraya) 140
 abbokinna (=abbhokinna) 194
 abbha: -okāsa 65, 244; -mahikā 354, 413
 abbhakkhāti 264
 abbhakkhāna 263-264
 abbhānumodana 286
 abbhantara 267; -gata 245; -bhūta 74
 abbhācikkhati 261, 263-264; -na 434
 abbhāhata 143
 abbhugacchati 200, 252, 417
 abbhutthāti 264
 abbhuta 128, 299
 Abbhutadhamma 4
 abbhuddaya (abbhuddeti) 341
 abbhocchinna (=saṅsāra) 270
 abyapaṇṇa 102
 abyāpāra 9
 abyabhiṇṇāra-vohāra 138 (*cf.* D. iii. 186)
 abhabba 46; bhabb° 141
 abhi- (sadda) 432
 abhikaṇṇhāmi 167, 432, 351
 abhikkanta (*adj.*): (=abbhānumodana=sādhū) 286; (=atik-kanta) 420; ratti 175 (=parikkhīna=majjhima-yāma); -vaṇṇā 175 (=atīta), 186; (*as noun*) pāsādika 225, 368
 abhikkamati 6, 61
 abhikkhapaṇṇa (*adv.*) 161, 220, (*often*) 258
 abhigiddha 332
 abhigāta 185
 abhiṇṇāta-kkhaṇe 149
 abhiṇṇāti 149, 256
 abhiṇṇā 178, 206, 239
 abhiññā 61, 174; chal° 71, 244; cakkhu° 73; jhān° 159; dandh° 147 (=abhiññāna) 227
 abhiññāta (*cognita*) 260, 307
 abhiññeyya 84

abhiphaṇ 115, 271, 404
 abhituṇṇa 143
Abhidhamma Piṭaka 4, 21, 52, 92, 176
abhidhamma-paricaya 51
 abhinandati 61, 73, 127, 210, 288
 abhinandana 43, 210, 220; taṇhā-ditthi 343
 abhinikkhamati 24; abhinikkha-manāṇ 54
 abhinibbatti 43; -kkhandha 293, 418
 abhinibbutatta 195 (=sātibhāva)
 abhinimminati 68, 319, 432
 abhiniropana 147; abhiniropeti (cittaṇ) 220
 abhinivesa 343, 346; ditth' 305; yathā° 339; vipassan' 45
 abhinivisati 321, 343; (ger. abhinivissa) 355, (abhinivitttha) 346
 abhinīta (rāja°, cora°) 106
 abhinīhāra 30, 430
 abhipatthita 148, 150
 abhipplīta 53
 abhippasanna 79, 307; (sāsane) 333
 abhibyañjaka 28, 199
 abhibyāpeti 354
 abhibhava 209; abhibhavati 157, 243, 305, 354
 abhibhavana 131, 321; abhibhavanīyatta 59, 68
 abhibhāyatana-desanā (s) 336
 abhibhū 132, 264
 abhibhūta 65, 143, 214, 239; rog° 86, 427; soka 428; an° 132; -tā 208
 abhibhūyya 155, 324; -mānatta 209
 abhimangala 281
 abhimāra 265
 abhimukha 60, 70, 355; nagar° 197; nibbān' 328; manasikār' 336; abhimukhi 258
 abhirata 214 (cf. 183); abhiramati 251
 abhirati 32, 172-173; vatt° 427; vivek° 251
 abhiyoga: sacc° 375
 abhiyutta 339
 abhiramati 173, 231, 299
 abhirūhati (nāvaṇ) 78, 80, 383
 abhirūpa 172, 231
 abhilāpa 23, 136, 352
 abhilāpana 59

abhilāsa 280, 350
 abhivadati 18
 abhivaddhaka 351
 abhivaddhati 352, 356-357
 abhivādāna 80, 125
 abhivādeti 288
 abhivijīya (vijayati) 274
 abhivisittha 353
 abhivuddhi 415
 abhisajjani: par° 374
 abhisāṅkharāṇa 364; -lakkhaṇa 129
 abhisāṅkharoti 171
 abhisāṅkhāra 141; iddhi° 171; kiles° 372; pabbajjā° 310; bhav° 329; mār° 216
 abhisanda 406
 abhisandhi 289
 abhisamaya 19, 20, 45, 68, 327; sacchikiriya 393
 abhisamācarika 225
 abhisamācīta 406
 abhisameta: an° 391; abhisameti 20
 abhisamparāya 289, 384
 abhisambujjhana 405
 abhisambodhi 21, 28, 150, 218; -buddha 129; -bujjhati 149
 abhisambhavati: dur° 318
 abhisambhupāti (=anubhavati=sakkoti) 164
 abhissaraṇa 206
 abhissara: an° 142
 abhisallekhikā (kathā) 221, 226, 233
 abhiharaṇa 79
 abhihata (√han) kasā° 266; -bhikkhā 400
 abhihita 41
 abhūta (nibbāna) 394; abhūta-vādin 260
 abhedī (bhijj°) 433
 amata 392, 394; -ārammaṇa 36; -ogadha 129; -nibbāna 368; -pāna 324; -pariyāya 366
 amatabbāka 103
 amanussa-patha 301
 amama 167, 206
 amarā: -vitakka 236; -vikkhepa-vāda 340-344 (n' eva hoti na na hoti)
 amitta 233
 amu (asu) 378, 422; amuka 380
 amuṇḍana-rasa 43
 Ambalatthikā 408

amba-vana 161, 404
 ambho 68, 257, 342
 amma 71
 aya (iron): -ghana-kūta-mutthi 435
 aya (income) 103; -sampadā 104; (as deriv. of apāya, niraya, = apetatta) 418
 ayana 20; ayati 20, (saha) 221
 ayasa 260
 ayya 72, 156; -putta 169
 arañña (and ār^o) 179; -ajjhāsaya 259; ārāma 409; -kuṭika 238
 araṇa-vihāri, -vihāra 348
 arati 129, 383
 araha 84, 106; -atta 83, 178, 179 etc., (asekkha) 83; -uppatti 303; uppajjan^o 349; -paṭivedha 303; pāpunāti 311; saṇvās^o 306; an^o 32
 arahati 29, 84, 348
 ara (spoke) 84, 267
 ari (cf. araha) 84
 arittatā 118
 ariya 106, 305; -āyatana 422; -iddhi 87; -kanta 109; -khobha 371; -tunhi 186; -desa 242; -desanā 283; -dhanāni (satta) 285; nibbedhika 234; -puggala 164, 178; -bhūmi 151; -maggā (4) 335; -sacca 145; -sangha 1; sāvaka 109, 122; -sāvikā 122; -vihāra 23; -vaṇsa (4) 335; -vāsa 336; -vohāra 332
 ariyato 136 (VM. 440 ariyati = adhigamīyati)
 aruci-sūcana 343
 aruṇa 17, 50; -uggamana 225
 arupakka-gatta 288
 arūpa-saṁñi 349
 arūpāvacara-jjhāna (catubbidha) 186
 alaṇ 72, 139, 218, 242 etc.
 alaṇkata 87, 105, 150
 alaṇkaroti 410; alaṇkāra 282 etc.
 alika-vādin 260
 alina-citta 283
 alla: -kessa -vattha 120; an^o 428; -gomaya 409
 allāpa 232
 allāna 333, 339, 347, 351
 allīyati 302; allīyana 72
 avakāsa: an^o 299
 avakkhalita (=calita) 398
 avagata 132; avagama khay^o 50

avaca (cf. ucca) 313
 avacarati 333
 avajānāti 374
 avaññatti an^o 236
 avatthāna (yācana) 324
 avatthita 63, 206; -dhamma 299
 avatthā (3) 88, 135, 215; tad^o 40
 avatitthati (avatthāsi) 246 (= apati)
 avadanā: an^o (=apadāna) 223
 avadhāna 17
 avadhāraṇa 8, 9, 12, 14, 15, 377
 avadhi (limit) -tthāna 377
 Avanti (rattha) 307
 avabodha 20, 48, 68, 76, 135, 141, 155; abhāva 213; an^o 214
 avabujjhati 341
 avaya: ditth^o 342; avayava 20, 22, 37, 118, 172
 avalambati 2.
 avasarati 377, 408
 avasāna, an^o 126; 207, 406
 avasittha: -dhana 332; -pahāna 362
 avaseka 2 (cf. DA. 141)
 avasesa, an^o -kilesa-parinibbāna 93; vipāk^o 263
 avassa 116, 290, 417; -bhāvin 234
 avassajjati (ossajjati) 329; avasatthā p. p. 330
 avassaya 281
 avassuta 12; -citta 172
 avahita (ohita) 389
 avikkhepa 16, 129, 138, 146, 192, 196, 222
 avijjā 28, 37 etc.; -andhakāra 186; -tama 386; nirodha 47; -pacaya 41, 42; purima-koti^o 176; 214 (pareta)
 avidita 431
 avidvā (√vind) (=bāla=añña) 426
 avitathāni 135-138, 140-145-147, 150, 151
 avidūra 318
 avindiya 41 (na vindati) 238
 aviparīta 8, 12, 222; (sacca) 340; -sabbhāva 41, 340
 avipphāri 20
 avirajjhati 148
 aviruddha 215
 avirodha 37, (avarodha) 14
 avisayvādeti 134; -vādana 145, 151
 avisayā 89, 215
 aviha 93

avici 108, 246, 317, 418
 avīta 63
 avitikkama (kāya-vāca) 223
 avekkhati 23
 avecca-ppasāda 109
 asaṅkhaṭa 135, 288, (nibbāna) 395;
 -gāmi-magga 145; -dhamma
 288 (=nibbāna)
 asaṅkheyyāni 134, 211 *etc.*
 asandehena (*adv.*) 162
 asabbha-yogga 113
 asammosa 15
 asammoha 15
 asayha: ghora° 365
 asassata 339, 344 *sq.*
 asahāya 18
 asāra 343
 asi 233
 asita (*sickle*) 235
 asita (*incomparable*); rasmiyo 412
 asippa-jīvin 206
 asuka 21, 231 *etc.*
 asuci 289
 asuddhi 16
 asubha (bhāvanā), -kammattāna
 235
 asura 140, 418; -kāya (na suranti)
 299
 asūra 319
 asek(k)ha: -atta 175, 363; -dham-
 mā (10) 336; -visaya 175;
 -patisambhidā 384
 asettha-cārin 260
 asesa (virāga-) 49, 216, 238
 asoka (=vigata-bhayatta) 164
 asnāti 45
 asmi-māna 102, 236
 assa 149; -rājā 281; -hatthi-sippa
 205
 assaka (loka) 142
 assattha 133, 144
 assaddhiya, 186, 282
 assaddha-bhāva 183
 Assamukha (nadī) 301
 assavana 13
 assāda 120, 219, 361
 assāsa: -passāsa 75; -matta 78
 assaseti 133
 aha (*day*) 276 (*cf.* sattāha); ahu-
 ahani 296
 ahaṅkāra 210; -pasuta 346; -mala
 247
 ahi (hatthi-assa *etc.*) 294; -cchat-
 taka (*cf.* sūkara-maddava) 399
 ahirika 284

ahu-d-eva 67
 ahetuka: -vāda 345; -ditthi 352
 aho (acchariya-nipāta) 200

A

ākāḍḍhati 118, 419
 ākaṅkha-matta 118; ākaṅkhati 2,
 195
 ākappa 8, 57
 ākāra (*letter ā*); 2, (89 factors of
 mahā-karunā) 140-144; (33
 factors) 149, 190; -dassana
 283; madhura 149; (sangha-
 bheda°) 316; -sampatti 369;
 -sahita 171; sabbākārato 189
 etc.
 ākāsa: -dhātu (anañcāyatana) 151,
 391; -antalikkha 200; -angana
 244; -ganga 419; -gamana 149
 ākirṇa: an° 322
 ākirati 26
 ākula, 67, 76, 198; tant° 142;
 -citta 171; an° 436
 āgacchati 403, 426; -naya 266;
 nāma 371
 āgata: -āgata 399
 āgati (-gati) 392, 398
 āgantabbatā 392
 āgantuka 173, 408; -mala 284
 āgaññhi 10
 āgada 132
 āgadanāṇ 131
 āgamana 418; -magga 378; -sīla
 306
 āgama 14; -tṭhāna (=payoga)
 204
 āgameti 105, 171, 218, 241
 āgamma (=paticca =nissāya) 249
 āgu (*cf.* nāga) 87
 āgotrabhū 176 (*cf.* āsavā); -sava-
 naṇ 94
 āghāta 144, 195; -paṭivinayā 336;
 -vatthu 247
 āghātana 143
 āghātita 144
 ācamanāṇ 75
 ācāma 279
 ācarati 211
 ācāra: -kulaputta 174; -gocara
 223, 225; -sampadā 225
 ācariya-mutthi 28
 ācariyaka 326
 ācikkhati 126, 179, 308, 360 *etc.*
 ācikkhana 262

ācināti 386
 āciṇṇa 126; pubb° 193; (Bud-
 dhānaṃ) 311-312; -visaya 173;
 an° 262
 ājañña 371
 ājānāti 6
 ājāniyo (assa) 185, 266
 ājīva 204; eparisuddhi-sīla 206
 ājīvika-apakata 106
 āthapanā (cf. atthap.) 227
 āṇatta (āṇāpeti) 433
 āṇatti 174
 āṇā 173, 298; -patha 426
 āṇāpana (*jussu*) 219
 āṇāpeti 162, 173, 185 etc.
 āṇi (*in sim.*) 173, 424
 ātanka 126, 229
 ātāpa 44, 174
 ātapati 174
 ātāpin 44, 174, 237
 ātura: -kāya 53, 350-351; -citta
 53; dukkha-kiles° 350; vedanā°
 246; jīṇ° 257; -patta 350
 ādapeti 361
 ādara, an° 170, 382; ādarena 427;
 -janana 173; -jāta 201, 204;
 434 (=bahumāna, gārava);
 222, 389
 ādahati 298
 ādātabba 174, 293
 ādāna 237; kamm° 351
 ādi 67, 321; an° °kala 84; -bheda
 321; -vacana 317; ādiṇ karoti
 67, 227, 321; ādito 227
 ādika 302 etc.
 ādicca 98, 358
 āditta 432; -loka 142; -bhavattaya
 356
 ādiyati 51, 226; an° 245
 ādisati (dakkhiṇaṃ) 424
 ādīnava 32, 111, 159 etc.; -ānisaṇ-
 sa 282, 308; an°-dassita 345
 ādesanā 9, 10
 ādhātābba (*of jhāna*; cf. ādheyya)
 196
 ādhāra 22, 289; -bhāva 223
 ādhipacca (ādhipateyya) 159
 ādhibhāva 222
 ādhināta; para° 160
 ānañja 141 (*cf. āneñja* 41), 188
 ānantarika-kappa 243, 246
 Ānanda 5, 6, 155, 187
 ānayana 310
 ānāpāna 190; -sati 236
 ānisaṇsa 111, 134, 231, 336 etc.

ānupubbi-kathā 281, 284
 ānubhāva 11, 14, 44, 81, 124, 140;
 -dīpaka 45, 50; desanā° 361;
 deva-nāga° 300; -pakāsaṇaṃ 50
 ānusāra 47
 āneñja 41 (*cf. ānañja*) 185-186;
 -abbisaṅkhāra (puññāpuñña);
 -samādhi 187, 189 (*cf. anañja*
 =na iñjati)
 āneti 56, 127, 168, 409; (āniya-
 māna, ānita) 310
 āpajjana 17, 415; āpajjanaka 306
 āpajjati 179, 306 etc.
 āpatati 96, 289 etc.
 āpatti: -kkhandhā 306
 āpadā 333
 āpanna 61; -atta 190; -puggala
 306; -vivāda 340; -sattā 72, 117
 āpāta-paripāta 355
 āpātha 130, 355, 417; -gata 91;
 -ramanīya 286
 āpāthaka: vijjā° 421
 āpāditatta 47, 398
 āpādeti (=sapati) 261, 292
 āpāna-bhūmi 365
 āpāyika 140, 295
 āpuccchati 64, 431
 āpo-dhātu 129
 ābandhati 171
 ābhata 82, 98; -ka 230
 ābharāṇa 7
 ābhavagga 94, 176
 ābhāsa: paṇḍit° 319
 ābādha 6, 126, 165, 229; app° 125;
 -ika 60
 ābhā: sarīr° 329
 ābhāti 107, 207
 ābhūjati 165
 ābhūjita 31
 ābhoga 389
 āma 262
 āmaka-susāna 259
 āmaṭṭha 13
 āmantana 434
 āmanteti 57, 162, 193, 434; an°
 249
 āmalaka (*in sim.*) 136, 150, 193
 āmasati: an° 40, 173, 424
 āmisa 30, 252; -dāyāda 46; -maocu
 121; -sangaṇhana 202
 āmutta 7
 āmeṇḍita-pasaṇsa 58, 173
 āya 41, 422 (*cf. niraya, apāya*);
 -mukha 421
 āyata 41, 52

āyatana (āye tanoti ti) 42, 191, (6)
 207; dvādaśa 207; (= nibbāna)
 390
 āyatakēna (papāta) 299, 303
 (subito)
 āyati 57, (adv.) 73, 202
 āyatta 299; paocay° 390; rājā°
 par° 159
 āyācīta 149
 āyānaṇ 422
 āyāma 300; mukha° 319
 āyāsa 42, 276 etc.; an° 311
 āyasmā 57, 266
 āyu: -kappa 323; -kotthāsa 324;
 digh° 212; -pamāṇa 323; -sañ-
 khārā 431-432 etc.; -saṇvatta-
 nika 406; -vemajjha 93; -ve-
 matta 152
 āyuka: paritt° 276
 āyūhana 305; attha 135, 145;
 -rasa 42
 āyoga 254
 ārā 177
 ārakatta 84, 146, 267
 ārakā 84; (cf. araha) 228
 ārakkha: -gocara 225; -sati 321
 āraññika 179, 252
 āradha: -brāhmaṇa 3; -viriya
 221, 222, 234; -vipassaka 347
 ārabhati 29, 266 etc.; ārabhita 311
 ārabhana-kāla 235
 āramati 56
 ārambha: kammatthān° 174;
 -dhātu 233; pabbajit° 310;
 pucch° 83
 ārammaṇa 13; -abhimukha 188;
 -kiriya° 50; -bheda 91, 147;
 -vibhatti 303; kāy° 189
 ārādhana 185
 ārādhita 178, 182; -citta 185
 ārādheti 4, 303
 ārāma 19, 52
 ārūḥa 3, 5, 420; mukha° 318
 āruppa-pāda 245
 ārogya 81, 86, 403
 ārocana 262; an° 64; āroceti 308,
 428
 ārodana: -patta 432
 āropana 325; (nāvā) 413
 āropeti 78, 259 etc.; -tu-kāma 262
 āroha: hatthi 265; (sampatti) 369
 ārohana 127; uddhaṇ 194; ārohati
 420
 ālapati 53, 72, 192; an° 257; āla-
 pana 342

ālambati 45; ālambana 281-282;
 an° 392
 ālaya 56, 80, 151
 ālavaka-Suttavaṇṇanā 65
 ālasiya: kāy° 86; citt° 242
 ālāpa 342
 ālāhaṇa 119
 ālingiyati, 417
 ālimpeti (of fire) 385
 ālulitatta 250
 āleti 51
 āloka 98, 178, 358; -jāta=bhūta
 184; -saññā 129, 170
 ālokana-samattha 73
 ālokita 225, 368
 ālopa: piṇḍiy° 109
 āvacara: kām° 21
 āvajjana 91, 150
 āvajjeti 62, 81, 177, 193, 267; an°
 379
 āvaṭa (cf. byāvata 116) 87
 āvatta Gangā 302
 āvattati 118
 āvattati (=nivattati) 168, 232
 āvatta 9, 219; dakkhiṇ° 302
 āvatti -dhamma: an° 317
 āvali (series) pupph° 258
 āvara: pur° 265
 āvaraṇa 144; (kilesa-kamma-
 vipāka) 145
 āvasati 378
 āvasatha: anumodana-kathā 419;
 -āgāra 408-409, 420
 āvaha 68, 172, 191, 334
 āvahati 242; āvahana 87, 248
 āvāta 260, 400
 āvāra: khandh° 123
 āvāsa 123; -tā 212; -dāna 419;
 -desanā 336; satt° 214; an° 378
 āvi 295; -kata 8; -karoti 287;
 -bhavati 135, 267; bhāva 267;
 (raho ca) 22
 āvila (udaka) 402; āvilatā 403
 āvudha: -sippa 205; paññā° 44
 āvuso 81, 384; -vada 311
 āvenika: -atta 191; -dhammā 87;
 -uposatha 316
 āsajjati 345
 āsatta (=paṭibaddha) 158, (cf.
 aṇvāsatta 219) 364
 āsada (calka) 227
 āsaṅkā 98, 395; an° 334
 āsanga: uttar° 70, 120
 āsanna 211, 404; -atta 434; -kāra-
 natṭa 304; -tṭhāna 53

āsabha-tthāna 18
 āsabhin (vāsa) 128
 āsaya 9, 150; -anusaya (nāṇa) 207;
 kām° 141; jala- 379; -vibhā-
 vanā 336; -suddhi 16; paññ°
 141
 āsavā 94; -khaya 176, 183; (of
 sores) 288; (def. in Canon)
 176-177; (tayo-catu-pañca-
 cha-satta) 176, 183; (=moha-
 papañca) 372; -kiñci° 361;
 -vimutti 435; an°, sa° 148
 āsā 25; paccay° 206; nir° 363
 āsādeti 245
 āsāhi punnamā 149
 āsiñciyati 413
 āsiṅsati 127
 āsiṅsana an° 203 (=nirāsa) 195
 āsīna (sedens) 263
 āsivisa 68, 281
 āhacca 184, 302
 āhata 26, 227
 āharati 26, 118, 124
 āhave 44
 āhāra: (cattāro) 207; -tthitika 207;
 -visesa 40, 198
 āhāratā 39
 āhiṇḍati 259, 327
 āhita 194

I.

ikkhaṇa-sīla 263
 ingha° 309, 402
 icchati 319, 425; icchita (magga)
 425
 icchā: an° 169, 227-228; -anurūpa
 421; -vighāta 326
 Icchānangalaka (brāhmaṇa) 115
 icchitattā 156; icchitabbaka 390
 ijjhati (=iddhi) 304
 iñjanā 247
 ittha 203, 249; -viyoga 255; an°
 150; -āniṭṭha 73, 130, 202-203;
 -abhimata 203; -ārammaṇa
 179, 203
 iṇattha 106
 itara 310, 321; itarīṭara 229
 itī 215
 Itivuttaka 4, 46
 itāra 299, 397; -jivita 276; (of
 time) 339
 itthatta (hereness) 175, 391
 ittham - bhūta - lakkhaṇa (moda)
 171, 189, 244; -bhāva 175

itthi-purisa 214
 idan 211
 iddha 304, 327
 iddhi 10; -abhisaṅkhāra 171;
 (=ijjhati) 304; -cittato 432;
 -nimmāpaka 142; -pāda 129,
 304, 323, 335; -pāṭihāriya 432;
 -bala 171; -bhavanga 433;
 -maya 95; -valaṅjana 183;
 -vidha (dibba-sota-ceto-pari-
 yaṇāna) 183; -visaya, 93
 iddhimant 93, 301
 idha 92, 94; -loka-paraloka 242,
 391
 idhuma 75
 indhana 75, 208
 Inda (devarājā) 67, 75
 indanīla 103
 indattha (karoti) 305
 indriya-saṅvara 178; (visodhana)
 220; sat°, saddh° 221 etc.
 iriyati 155
 iriyā: catu°-patha 58, 309, 421;
 cakkhu° 368; -sati 190, 225;
 sabb° 365
 isati 299
 Isigili (pabbata) 291
 isi 264, 301
 issara 18, 43, 344; -tā 121; -jana
 203; (pati) 224; pathav° 274;
 -hetuka 376
 issā: -pakata 113, 256; -maccha-
 riya 247
 issāsa-sippa 205
 issariyaṇ 24, 108, (twofold) 159;
 -tthāna 374; -matta 421
 idisa 234, 281, 310
 Isakaṇ (adv.) (=little) 52, 59
 isā 342; -danta 251

U

ukkaṇsa: -gata 304; -pāramī 35,
 178, 321, 357
 ukkaṇsaka 283; ukkaṇsana 286
 ukkaṇsāpeti 134
 ukkattha-vutthi 79
 ukkaṇṭhana 162
 ukkaṇṭhita 25, 170, 250; an° 56
 ukkaṇṭhā 171
 Ukkāvela (nagara) 322
 ukkāra-tthāna 314
 ukkiledeti 172
 ukkujjeti 286
 ukkūla 184

ukkhipati 65, 72, 180; (sisan) 214,
 216, 233, 244; (=apaneti) 303
 uggacohati 17, 50, 238
 ugganāpēti 326
 uggata: -māna 228; -suriya 358;
 -hadaya 342
 uggamana (aruṇa) 50, 225
 uggaheti 261; uggahita, uggahāṇa-
 kala 312
 Uggāhamāna (paribbājaka) 19
 uggirati 24, 113
 uggāhāti (cf. kasina) 200
 uggāhātita-kāla 377
 uggāhāteti 286
 uggahosati 261
 ucca: -āvaca 313; -kula 256;
 -kulika 161; -tṭhāna 274;
 -sadda 410
 uccināti 229
 uccihijati 213
 uccihittha 279
 ucheda 89; -ditthi 212, 215; -vāda
 213; (=vibhava) 215
 uju: -kāya 165; -karoti 225; -gatta
 149; -bhūta 420; -bhāva,
 -maggā 425
 ujuka 93, 324; (adv.) 301-302, 333
 Ujjeni (nagara) 307
 ujjhāna 162; (5) -saññi 177, 193
 ujjhāyati 193; an° 193
 uñcati (piṇḍaṇ) 252
 uṇha 19; -atta-lakkhaṇa (tejo-
 dhātu) 129, 391
 utṭhāti (vutṭhāti) 52, 198, 412;
 an° 334
 utthāna 126
 utthāpeti 251
 utthita 40, 358
 uṇṇata 144
 uṇṇati-lakkhaṇa 194
 utu 21, 74, 165
 uttarāṇḍula 405
 uttamatta 254
 uttara 301; -āsanga 280, 354; -disa
 301; -cchada 370
 Uttamadevi (vihāra) 158
 Uttara-kuru 25
 Uttara-disabhāga 52
 uttarāṇa 424
 uttarati 302; (udatāri) 362
 uttari: -uttarin 134; -karaṇīya
 192; -manussa-dhamma 24,
 193, 196, 227; -bhanga 199;
 pamāṇato 363
 utrāsa 66, 134

utrāsin 163 (utrasta)
 uttāna-seyya 404
 uttāni-karaṇa 9; -karoti 308
 uttāreti 312
 uttitthe (pot. imper. uttāhāti)
 168
 uttejeti 242, 361
 uda (vel) 320
 udaka: (in sim.=saddhā) 284;
 -kīla 385; -kumbha 431; -gac-
 cha 333; -bindu 66, 313;
 -tṭhāna 378, 424; -tumba 181;
 -dhāra 141; -oroḥaṇa 428;
 -maṇika 410; -missita-khira
 427; -rahada 367; vāsa 75, 410;
 -vipphandita 333; sātīkā 404;
 -haritaṇ 424
 udagga: -citta 283; -tā 8
 udapāna 378
 udaya 17, 32; -bbaya 35, 91, 215,
 236 (ñāna); -attha 41, 234
 (gāmini); -pabbata 411; -bhūta
 225
 udara 334
 udāra (ulāra): -purisa 363
 Udāna 4, 5; udāna 3, 4, 31
 udānita 314; udāneti (passim)
 udāharāṇa 7, 94
 udāharati 127
 udāhāra 4, 389
 udāhu, 79
 udicca: -brāhmaṇa 244
 udeti 358
 Udena (cetiya) 323; -raja 384
 udissa 85, 105
 udrita (bhāsita) 263
 uddissa 184, 205
 uddisati 3, 41; -āpeti 21; an° 298;
 pātimokkhaṇ 298-299
 uddisīyati 298
 uddesa 298, 316-317
 uddesika 170
 uddhacca: -kukucca 129, 186, 238,
 239, 283
 uddhāṇa (loka) 142; 238
 uddhāṇa (aruṇa) 296
 uddhaṇ 302; -āroḥaṇa 194, 216;
 karoti 118; -disa 178, 215;
 -pāda 123; -mukha 163;
 (=paraṇ) 340; (a) =rūpārūpa-
 dhātu 361; (b) =pañc'uddham-
 bhāgiya-saṃyojanāni, (c) =anā-
 gata-kāla-gaḥaṇa 362; oloketi
 198, 226
 uddhanaṇ 118

uddhamma 317
 uddharati 27, 198, 283, 414
 udriyana 67
 uddhāra 12, 21, 46, 115; (*see dur*°)
 347; pād° 402
 uddhumātaka 190
 unnata (*see unṇ*°) 414
 unnamati 358, 414; unnāmeti 357
 unnaḷa (naḷo viya) 238
 unnitaka 143
 Upaka (ājīvaka) 54
 upakappanaka (āhāra) 199
 upakarapa 55, 104
 upakāra 41; mitt° 221; upakārika
 226
 upakkama 350; upakkamati 289,
 350
 upakkritaka-vāda 173
 upakkilesa 10, 149, 354
 upaga 11, 39, 149; upagama 339
 upagata 106, 151, 161, 339
 upagamana 105; upagamma: an°
 301
 upagacchati, 105, 239, 251; upa-
 gañchi 173
 upaghāta (*cf. anūp*°) 254
 upacaya 407
 upacāra 32, 69, 161; -appanā 190,
 268, 407; manuss° 201; amañ-
 gal° 428; -vutti 397; -samādhī
 196, 233
 upacita 11, 52, 160, 406
 upacīyati 406
 up(p)accaka 244
 upaccagā 216
 upaccheda (vattānaṇ=niḃbāna)
 151, 236; udaka° 380; jīvita°
 321, 418; vatt° 353
 upacchedaka 289
 upajīvati 332; upajīvin 186
 upajjhāya 181, 311, 314
 upatthahati 54, 187; (-thāti) 217,
 275, 425
 upatthāka 11, 156, 217; (kāla) 425
 upatthāna 75; -sālā 102; (*cf. sati*
 146), 173, 188, 351
 upatthāpeti (*satiṇ*) 188, 251
 upatthāyikā 274; (Buddha-saṅgha)
 383
 upatthita-sati 166, 190-1, 221
 upatthāha 171, 222
 upatthaddha 247
 upatthambha 357, 392
 upatthambhati 317; upattham-
 bhita 246

upatthara: rath° 370
 upadahati 410
 upadisati 8, 286
 upaddava 145, 305; an° 156;
 niranantar° 208
 upadesa 6, 8
 upadduta 142, 209, 235
 upadhāraṇa 12, 223
 upadhārita 12, 14, 312
 upadhāreti 198, 218, 288 (=jān-
 āti), 389
 upadhi: -bandhana 213, 114, 151;
 -viveka 231
 upanayana 43
 upanāma 80; upanāmeti 381
 upanāyika: att° 338
 upanāha 335
 upanigharasi 250
 upanijjhāna 44, 315
 upanidhāya 15; (upanidhi) 172-173
 upanibandha 27; -gocara 225, 226
 upanibandhati 27, 226
 upaniyyati (*loka*) 142
 upanissaya 7, 90, 304; -gocara
 225-226; -dānādi 304; puñña°
 357; pubba° 269; maggaphal°
 281; -sampatti 388
 upanissāya (*prope*) 2, 81, 350, 357
 (ditthiṇ)
 upanīta 62, 203
 upaneti 64, 79, 94, 197, 214 *etc.*
 upapatti 151; dev° 176
 upaparikkhati: an° 259
 upapajjana 43
 upapātā 150; -ika 278
 upapārami (*dasa*) 413
 upabrūhati 251
 upabhoga 55, 104; -bhūta 344;
 tad° 301
 upamā 1, 6, 63, 235 *etc.*; an° 86,
 105; -bhāva 173
 upamāna 7
 upametabba 303
 upāya 427
 upayoga 23, 201; -vacana 31, 123,
 172, 214
 uparata 309
 upari 15, 420; -upari 79, 150, 227,
 357; -chadana 244; -bhāga 92;
 -bhūta 278; -magga 71, 243;
 -maggatta 290; -mukhaṇ 286
 uparima 45, 142
 uparujjhana 254
 uparundhati (*nagaraṇ*) 124
 upalakkhita 171

- upaladdha 13, 14
 upalabbha-matta 356
 upalabbhati 77, 339, 390, 429, 435
 upalitta 370; an° 281
 upalippati: an° 414
 upalimpati 415
 upalina 339
 upalepa: tanh° 371 (an°)
 Upavattana (vana) 238
 upavadati 400
 upavasati: upavāsa 296
 Upavāsa (bhikkhu) 217
 upavijāññā 117
 upasagga an° 11, 12
 upasaṅhāra 82, 126
 upasaṅhita 346
 upasattha 209
 upasaṅkamati 52-53, 105, 113
 upasanta 202, 435; -santa-citta 271
 upasama 57, 145, 227, 270
 upasamāna 321
 upasamita (kilesa) 271; upasameti 492; upasametabbatā: an° 271
 upasampādeti 310
 upasampajja 174, 213; -ti 311
 upasampadā 71, 310 etc., 234
 upasampanna 71; an° 311
 Upasena (thera) 266
 upasobhayati 244
 upassaya an° 16
 upahacca an° 200
 upahata-citta 113
 upaharati 26, 64, 122
 upādaheti (=uppādeti) 405
 upādāna 42, 43, 143, 213, 214; -kkhandhā 68, 151; -khaya 213; an° 269
 upātidhāvati 355
 upādāya 14, 381; an° 320
 upādīyati 42, 143
 upādiṇṇa-kkhandha 151, 293, 418
 upādiṇṇaka (sarīra) 324, 415
 upāya 171; an° 352
 upāyāsa 42, 43; domanass° 429; an° 266
 upāsaka: -bhāva 115; °atta 70
 upāsana 288
 upasaṅhāraṇ 126
 upekkhā 87; -ñāṇa 32; -bhoj-jhanga 61, 146
 upecca (=sañcicca) 295
 upeta 288, 296; °atta 168
 upeti (saṅkhaṇ) 216; (nirayaṇ) 261
 Uposatha (hatthi) 403
 uposatha 217; (upavasanti) 296; °anga 354; avenika° 316-317; -kamma 303; (thapetvā) 417
 uppajjati 44, 162, 209, 235, 420
 uppajjana 45; -araha 349
 uppajjanaka (putta) 157; -kañ-khā 315; -dukkha 294; -māna 236
 uppatita 40
 uppatti 66; atth° 357; arahatt° 313; avīci° 317; aparāparaṇ 367; udak° 381; -kathā 382; -deva 164; -dhammatā, an° 214; -janaka 329; phal° 40; pubba-nimitta 113
 uppattika 28; thān° 205
 uppaṇḍana 318; uppaṇḍeti 177
 uppatha (ummagga) 351
 uppanna 45, 225, 348
 uppala 379, 413
 uppādana 40, 163, 304; dukkh° 346; an° 304
 uppāda 39, 233, 323, 357; -ṭhiti 42; Buddh° 78, 113
 uppādaka 19, 405
 uppādita 406; uppādīyati 401
 uppādeti 26, 113, 149, 222, 244 etc.
 uppiḷeti 150, 233
 upplavati 323; (uppala°) 379
 ubbigga 163
 ubbijjanaka 163
 ubbinaya 317
 ubbilāpa 237 (see ubbilāva)
 ubbilāvita 332; ubbilāvitatta 237
 ubbega 163
 ubbedha 59, 205, 246, 411
 ubhato 424; ubhayaṇ 92 (bhava), 362; -attha 350
 ubbhijjati 149, 379, 408
 Ummagga-Gaṅgā 302
 ummattaka 355
 ummāda 127
 ummi (cf. ūmi) 303
 ummiḷeti 417
 ummujjati (cf. nimm°) 74
 ummujjana 74-75, 239
 ummūleti 121
 uyyāna 60, 218; -kīḷa 219, 365
 uyyutta 142
 uyyojeti 61, 72, 420-421
 ura (thapeti) 423
 urattāḷi 166
 uru 26

Uravelā 6, 26, 31, 54, 265; -Kas-
sapa 359
ulati (cf. *Pāli Dict.*) 68, 252
ulumpa 424
ulāra 77, 268; -kāma-guṇa 211;
see jhāna; paccaya 79; -pīti
283; -bhāva 250; -bhoga 58;
-vibhava 203, 348; -sīlaguṇa
245
ulāratā 321
ullapana 162, 193
ullapita 70
ullikhita (kesa) 169, 171
usabha 281; -rājā 414
usabha (20 *yatthi*) 299
Usabhamūkhā (nadr) 301
usāra 27 (-nāli-matta)
usu (arrow) 95
usumā-ākāra 385
usūyati 256; usūyā 113; usūyanā
193
ussajjati (see ossajj°) 327
ussada 55 (rāga-dosa etc.); tej°
404; -niraya (16) 140
ussankin (=ubbigga) 163
ussanna: °atta 269; -gandhehi 300;
-dosa 172; -rāga 172
ussannatā: manas° 140; 148
ussava (ghoseti) 365
ussaya: puññ° 132
ussahati (is able) 258
ussādeti 299
ussāpeti 410
ussāha 25, 66, 104, 231, 334 etc.;
-janeti 245; -jāta 178, 266;
vigat° 327; sabb° 275
ussāraṇa: -sara 312
ussāṇceti 294, 381
ussuka 61, 90
ussukka 116, 128, 134; -tā an°
202
ussukkati 398
ussukkāpeti 121, 165, 191, 240,
407
ussolhi 234
ūmi (cf. ummi) -vega 78
ūru: -tthambaka 66; -baddha 165;
-kata 127
ūna (loka) 142; -atta 303
ūhati 220

E

eka (=asahāya) 174; -aggacitta
268; -aggatā (sati) 320; -ajjhaṇ
(katvā) 31, 196; ekaṇ (sa-

mayā) 18 sq.; ekeka 4; -ajjhā-
saya 257, 289, 380, 428;
-attagata 186; -adhika 5;
-atta 214; -atte 219; -anga
342; -angana 67; -angula 299,
302; antaṇ 64, 307; -abaddha
184; -abhisamaya 285; -āyatta
63; -āsana (bhatta) 202;
-āra 370; -āsana 168; -obhāsa
354; -kamma 317; -kkhapa
146; -ghana 189, 247; -gan-
dhakūṭiya 310; -cara 206, 249;
-cārika 249; -citakā 127; -cit-
ta-kkhapa 293; -dasa 285;
-ppamāṇatta 28; -pallanka 31,
195; -pitu 168; -posi 62;
-ppahāra 261; -bījin 306; bhik-
khu 95; -bhatta 309; bhattika
309; -bhāsa 175; -rajjan 108;
-ratti 85, 408; -rasa 302, 399,
428; -vatthun 116; -vākyatā
215; -vāra 67, 289; -vihāra
249, 312; -vihāri 310; -vokāra
215; -sātaka 330; -sālaka 19;
-sadiśa 131; -seyya 168, 309;
-sesa 253

ekaṇsa° (vacana), ekaṇsena 227,
349

ekaka 218, 249; ekāki 309

ekadā 217, 307

ekanta 203; -dukkha 140; -nibbidā
227; paripunna, parisuddha
308-309; -siddhi 150; -hita 106;
(=ekaṇsena) 356

ekato 257; ekeka 342

ekī-bhāva 20, 267

ekodi-bhāva 18, 320

eja (cf. aneja) 188

etarahi 295 etc.

eti 20, 368

etadagga 11, 77-78, 178 etc.

etta 295; ettaka 271, 420

ettāvatā 391, 405

edisa 342

edhita 117

eja (=dosa) 313, 369

evaṇ 6 sq., 43; (vacana-sampatig-
gaha) 162; -bhūta 178; -dham-
ma, -paññā 267; -rūpa, -mutti
267; -vādi-ditthi 211; -vidha
269

esana 111, 252

essati (gamissati) 248

ehi-bhikkhu (upasampadā): -bhā-
va 95

O

oka (anokasāri) 206
 okāra 282
 okāsa 19, 107, 159, 176; (loka) 84, 108, 207
 okoṭimaka 360, 369
 okkanti 21
 okkamati 18, 144, 261; okkamma 241, 426; -na 142
 okkhandati 304
 okkhitta-cakkhu 226, 368
 ogadhā 345 (ariya-magga nibbāna ca)
 ogadhāti 345
 ogāḥa 285
 ogāḥa (and ogādhā) 250
 ogāheti 1, 172, 188, 190
 ogha 2 (cf. mah°), 345, 362, 435; catur° 248
 ocaraka 333-334, 357
 ocarati 333
 ocarāṇa 334
 oja 400
 oñṣṭabba 369
 onāta-sarīra 88
 otata 142-143
 otarāṇa 362; otarati 82, 119, 302
 otāpeti 120, an° 119
 otāreti 50, 208, 361, (ñāṇaṇ) 208
 otinṇa 23, 107, 199, 244, 424
 ottappiya: hiri° 285
 otthata 143
 ottharati 199, 380
 oḍḍita 143, 366
 odana 198
 odāta 170, 412
 odhiso (adv.) -gahāṇa 214, 271
 onīta (patta) 242
 opakkamika (dukkha) 165
 opānayaika (cf. VM. 217, upanettabba), cf. up°
 opapātika 93
 opavayha 341
 opuñjāpeti 409
 obbhagga 250; -sarīra 197
 obbhāsa, 50, 59, 82, 186, 207, 301; nimitt° 325
 obbhāsati (suriya) 175, 358; obbhāsita 358
 obbhāsaniya: an° 151
 obbhāseti 50, 175
 oramati 261, 351
 orambhāgiya 361
 orasa: -putta 59, 73, 423; (orassa) 284

orodha 64
 oropita-kesa 244
 orohana 76
 orohita an° 234
 oruyha 421
 olambaka-paduma 150
 olambati 198
 olārīka: nimitta 324; an° 237
 oliyati 352
 olugga-vilugga (sāla) 198
 oloketi 73, 82, 207, 226, 369
 ovamati 381
 ovaraka (=gabbha) 419
 ovāda 84, 296 etc.; -ka 331
 ovādiyati 384
 osakkati 80, 180, 198; -āpeti 180
 osakkita: an° (virīya) 234
 osadhā 300
 osarāṇa-tthāna 422; osarati 302
 osādeti (osidāpeti) 245
 osāpeti 333
 osāreti 246
 osificati 75
 osidati 74
 ossajjati 329; ossajjana 325, 399
 ossaṭṭha-virīya 238
 ohāraṇa 45
 ohāreti 309 (kesa-massuṇ); ohārita 244
 ohita-sota 389
 ohiyati 243, 355, 404
 ohīleti 368; ohīlita (rūpa) 369

K

kaṇṇsa-bhājana 435
 kakaca (in sim.) -upamā 179; -danta 258
 kakuṭṭa-pāḍi 61, 172, 197
 kakkatana (mañi) 103
 kakkhaḥa 64, 274; -atta-lakkhaṇa 129; -tā 243; (dukkha) 166; -pathavi-dhātu 391
 Kaṇṇhārevata (bhikkhu) 314-316
 kaṇṇhā 18, 44, 53, 225; -uppa-janaka 315; -bahula 315; -vitarana 32; -vidhamana 52
 kacavara 260; (papañca) 372; mālā 259, 261
 kacoi 180, 311
 kacoha 331
 kacohapa 302
 kajjala 433
 Kañcanagiri 411
 kañcana: -gūha 71, 105; -daṇḍa 413

kañcuka 411
 kañjiya 373
 kata-saraka 181, 409
 kaṭṭuka : (=asāta) 186 ; (dukkha) 118 ; -phala 365 ; (vedanā) 402
 kaṭṭasi : -vaḍḍhana 352 : (a) as taṇhā-avijjā, (b) as pañcakkhandhā, (c) literally, (d) ditthi-vaḍḍhana. Comy.
 kaṭṭha 338 ; -kamma 408
 kaṭṭhalā 414
 kathina-citta : a° 283
 kaṭṭaka : kāma° 178 ; khāṇu 414 ; pitthi° 165 ; -phala 358
 kaṭṭha-ottha 224
 kaṇḍa : madhu° 419
 kaṇḍu : -paṭipīḷita 289
 Kaṇṇamuṇḍa-daha 300
 kaṇṇa : -pilandhana 307 ; -mūla 60, 317 ; -sukha 286, 369
 kaṇikāra (puppā) 413
 kaṇṇikā 412
 kaṇṇa : -sappa 60, 68, 110, 233 ; (Māra) 367
 Kaṇṇa-Gaṅgā 302
 kata : °atta 45, 140, 218 ; a° 384 ; -adhikāraṭṭa 178 ; upacita 289 ; -kamma 384 ; -karaṇiyatā 268 ; -kicca 10, 116 ; a° 346 ; -nāma 56 ; -patisanthāra 285, 360 ; -paṇṇa 179 ; -puñña 16, 62 ; -bhattakicca 97, 368
 katama 146 etc.
 katara 50, 198, 204
 katika (kathika) 26
 katipaya 279 ; (=appa) 310, 331, 431
 katipāṣa-accayena 259
 kaṭivassa 313
 kattā 7, 13, 91, 146, 222 etc.
 kattara-yatthi 181
 kattari 106, 411
 kattu 14 ; -kamyatā 429
 kathana 45, 106
 kathā anupubba° 51 ; asarsagga° 231 ; parammukha° 332 ; paviveka° 231 ; purima-pacchima° 332 ; -pābhata 340 ; -vatthu (10) 225-233 ; viriyārambha° 232 ; vohāra 332 ; santuṭṭhi° 229 ; sammukha° 332 ; -samutthāpana 120 ; -sallāpa 53, 247 ; āla° 233
 kathāpeti 285, 409
 Kathāvatthu 94

kathay-kathī 32 ; -kathā 285-286
 kathika 268
 katheti 282, 331 ; kathitatta 274
 kattha (ubi) 259
 kattha-bhāsita 16
 katthaci 114, 402, 429 ; yattha° 230
 kadali 410
 kadā (quondam) 265 ; kadāci 374, 428-429
 kaddama 26, 250
 kanaka-guha 244
 Kanāda 339
 kanittha-bhātā 266, 319 (bhāti-katta)
 kanta 109, 282
 kantati 411
 kantāra 86, 143 ; cora° 285
 kandati 166, 246
 kandara 161, 244
 kapāpa : -jana 62, 199 ; -tā 279 ; -manussa° 279, 408 ; -bhāva 290
 kapallaka 410
 kapāla 79, 279
 kapiñjara 411
 Kapila-Kanāda 339
 Kapilavatthu 169, 184
 Kapila-Sutta 180
 Kapota-kandara 244
 kapota 244
 kappā 303 ; -avatthāna 324 ; -atthika 25 ; ānantañña° 243, 246 ; -āyu 323 ; -avasesa 323 ; -vutthāna 67, 432 ; -sata-sahasā 430 etc.
 kappaka 333
 kappati (decet) 314
 kappana 20, 22
 kappita-keśa 7, 333
 kappiya : -kāra 288 ; -mañña -paccattharāpa 420 ; a° 314
 kappūra 104
 kappeti 7 ; jivitaṇ 206 ; vasaṇ 122 ; seyyaṇ 404
 kabara (mañi) 302
 kabba-vacanā 28
 kamala 232
 kampati 67, 329, 414 ; kampa 328
 kampana-ākāra : a° 247
 kambala 170, 244, 370, 411
 kamma : -atta 333 ; -anurūpa 417 ; -apalokana° 316 ; kaṭṭha° 408 ; kāya-vaci-mano 28 ; -kkhama citta 283 ; -kkhaya 329 ; citta° 408 ; -jaha 166 ; -ja-vāta 123 ; -tthāna 97, 165, 174, 189, 311,

321, 384 *etc.*; -nissanda 124;
 -patha (*cf.* kusala) 335; -bija
 372; -vipāka 93, 165, 264-266;
 saṅgha° 316; sudhā° 283;
 -samutthānatā 165
 kammunā 385, 418; kammuno
 265
 kammaññitā (citta) 321
 kammanīya-citta 283
 kammanatā 333
 kammara : -putta 399, 400, 435
 kammāsa : a° -sila 268
 kamyatā 32, 55, 400
 kaya-vikkaya 422
 kayirātha 430
 kara 54; -ja-rūpa 320; bheda° 316
 karaṇa : -bhūta 23, 245; thūpa°
 97; -vacana 23, 31, 53, 171,
 244, 320
 karaṇīya (kenacideva) 116; katan
 175
 karattā 146, 305
 karavīka-ruta 127, 280
 karahaci 428
 karisa (matta) 158; mutta° 383
 karunā 21; -vipphāra 434; mahā°
 142
 karuṇāyati 271
 karuṇitā 289
 kareri (rukkha) 202
 karoti (kālaṅ) 417
 kala (noise), *deriv.* kalaha 340
 kalabha : hatthi° 250
 Kalandaka-nivāpa 60
 kalala 40, 402
 kalali : -bhūta 142
 kalaha 243, 248, 340, 429; (dhātu°)
 402
 kalā (agghati) 108; -bhāga (upeti)
 172, 304
 kalāpa 32, 95, 338; paduma° 411;
 mālā- 150
 kalāpeti 64
 kalla 44; -citta 282-283; kallatā
 360
 kalyāṇa : -kamma 199; -dhamma
 260; -dhammā 268; -puthuj-
 jana 369; (*cf.* janapada°) 170;
 -mitta, -mittatā 221, 234;
 -vācā 312; -vākkharaṇa 313;
 -sāmpavaṇṇika 221; -sahāya
 221; -tā 170
 kalīra : vaṇṇa° 399
 kaḷebara 69, 293, 299
 kavaca 329

kavi (4 sorts) 205
 kasa 185; abhihata 266
 kasāva : ni° 54
 kasi-kamma 174, 309, 416
 kasiṇa : -āyatana (10) 336; -ug-
 ghāti 200; tejo° 432
 kasira : -lābhi : a° 234, 276; (= *āyāsa*) 310
 kassaka 161
 Kassapa (Buddha) 78, 95, 134,
 172, 179, 265, 287
 kahaṇ 86, 259
 kahāpāna 173, 259, 261
 kāka (seta) 205; -peyya 381, 424;
 -mukha 300
 Kākandī 55
 Kāpathika (māṇava) 45
 kātu-kāma 274
 kādamba 380
 kāma 29; āttha° 182; -āsaya 141;
 -andha 367; -āvacara 21, 81,
 179, (6) 401; -āsava 63; -kam-
 ma 329; -ogha 435; -kaṇ-
 ṭaka 178, 187; -kotthāsa 333;
 kilesa 174; guṇa 333; -chanda
 283; bhava 94; -patthana 350;
 -pabandha 435; -bhedaka 362;
 -bandhana 333; -bhogin 332,
 403 (seyya) : -ninna 365; -rāga
 141; -loka 306; -vatta 366;
 vatthu° 174, 364; -satta 366;
 -sukhatta 305; -sutta 312;
 -sukhallikānuyoga 351
 kāmata 434
 kāmēti (= icchati) 206
 kāya : -anupassanā 45, 189, 304;
 -ārammaṇa 189; -anga 242;
 -upaga 39; -uparima (*etc. and*
parts) 142; -kamma 26, 28;
 -kiḷamatha 351; -gata-sati 189,
 375; cha-viññāṇa° 239; -daḍ-
 dhi-bahula 268; -duccarita 41,
 187; dharamāna° 311; pañca-
 dvārika 320; -pāgabbhiya 225;
 -pabhā 354; -pīlaṇa 43, 429;
 -bheda 140, 418; manomaya
 319; -moneyya 98; -rakkhana
 245; -veyyā-vacca 100; -vi-
 veka 231, 309; -saṇṣagga 231;
 -sāra 100; -soka 428; -sucarita
 141; -tā 206
 kāya nu 'ttha 105
 kāyika 43, 174, 294; saṇvara 263
 kāra (letter) 68, 131, 181; -āgama
 68

kāraka 133, 233, 261, 316; a°
-bhāva 261; ovāda° 316; -ve-
daka (cf. VM. 578)
kāraṇaṇ 64; a° 276; āsanna° 304;
-upacāra 340; paramparā° 304;
-bhūta 30, 209; sahakāri° 346;
kāraṇatta 146
kāraṇeti, kāreti 56, 97, 310, 408
kārikā 21
kārin (cf. Tathāgata); kamma°
418
kāritā 166, 202; kāretā 91
kāla°: -kañjika (peta) 140
kāḷaka 60, 284, 358
Kāḷakūta 300
Kāḷadevala 257
kāla 19, 49, 156, 167; -aññū 248;
-antara 15, 53, 94, 208; -anu-
kāla 81; -kaṇṇi (sattā) 423;
-kata 97, 179, 407; kaṇṭhottha°
224; -kiriya 276, 289; -ttaya
48; -desaka 27; -pakkha 217,
300; -pariccheda 320, 431;
-ppabheda 21; yassa k. mañ-
ñasi 325, 411, 420; -yutta 309;
-vādin 89; -sampadā 25; a°
89, 320; kālena kālaṇ 64, 203
Kālāmā 7
kālikata 236
Kāludāyi (thera) 168
kāḷusiya 164
Kālāvaka (hatthi) 403
Kāligodhā (devi) 161; -putta 161
kāveyya-sippa 205
kāṣāya (vatthāni) 309
kāṣika : -candana 332; -vattha
332
Kāsi-rājā 123, 323
Kiki (rājā) 323
kiṇṣuka (puppha) 413
kicca : abhisamaya 45; -karaniya
116, 232, 313; -pasutatā 116;
bhatta° 97; -solasa-vidha 116,
175, 218
kiccha 126; āpanna 156; a° -lābhi
234; (=dukkha) 310
kiṇāti 173
kiṇkāraṇā 421
kiñcana 114, 386; a° -atta 116,
119, 393; -bhāva 116; pali-
bodha 344
kiñci 116 (=rāgādi); (āsava) 361
kittaka 53
kittana 354
kittāvatā 53, 54

kitti-sadda 417
kittita 107, 204 (-bba); kitteti
203, 257
kinnu 181
kipillika: kuntha° 275
kimanga 357, 401
kimi 358; -kiṭṭa-sarisa 140
Kīṇikāla (nadi) 217
kira 72, 343
kīraṇa (suriya) 358
kirāta 410 n.
kiriya 22, 76, 167; a° 232, 313;
dassana° 214; -paramāsana
106
kilanta 124, 402
kilamati 166, 229
kilamatha 145, 216, 311 (in
formula), 351
kilesa: khobha 370; -gaṇa 32,
373; -carita 373; -parikkhobha
370; -mala 308; -māra 44, 367;
-rahita 194; -vimariyāda 186;
-sañkhārā 167
kiliṭṭha-bhāva 284
kilinna 12
kisa 170
kīdisa 276, 405
kīḷa 258, 282, 385; kīḷati 140, 199,
369, 385; kīḷitu-kāma 258, 385
kīḷaṇa 60
kīḷāpeti 334
kīva 427
kukucca: hattha° 87 (see uddha-
ca) 129, 283, 315
Kukkuttha (nadi) 403
kukkura 65, 294
kukkula (niraya) 140
kuṇkuma 104
kucchi 149, 277; -parihārika 62,
123, 202
kucchika (sañkha) 302, 410
kucchita (=kusita) 234, 252
kujjhati 250, 426; kujjhana 195
Kujjhuttarā (dāsi) 384
kuṇjara 263, 384
kuṭika 203
Kuṭi(koṭi)kaṇṇa (Soṇa) 307
kuṭimbika 117, 419 (kuṭumbika
399)
kuṭi 179, 198; gandha° 105, 202-
203, 312; maṇḍapa, 399
kuṭṭha-roga 288; kuṭṭhi 279, 285
kuṭumba 241
kuṇapa 306
Kuṇāla-daha 300

kuṇḍa 122; Kuṇḍa (yakkha) 122
 Kuṇḍadhāna: -vāna 122
 Kuṇḍiya (nagara) 122
 kuppāti 247
 kubbati 224
 kuto (*ubi* ?) 86, 117, 248, 260
 kutoci 198
 kudācana 248
 kuddāla; -ñāṇa (*in metaph.*) 121
 kuntha-kipillika 275
 Kunnadī 302
 kummagga 266, 287; -paṭipanna loka 142
 kumāra: rājā° 124, 240
 kumāraka 110, 294
 Kumāra-kassapa 81
 kumina 366-367
 kumuda 379
 kumbha 74, 342, 431
 kumbhī 124
 Kuraraghara (nagara) 307
 kula-sadda 68
 kula: -anuddayatā 201; uccā° 317, 378; -ghara 81, 308; -jāti-
 ācāra 174; -dhītā 290; -putta 106, 174
 kulla 424
 kusala 7, 17 *etc.*; -akusala 166, 220; -kammāpatha 336; -ccha-
 nda 429
 Kusinārā 238, 402-403
 kuṣṭha 221
 kusuma 56, 413
 kuhakatā 63
 kuhanā 227
 kuhiñci 55, 429
 Kusumba (isi) 248
 kusūla 342
 kussubbha 379
 kūṭa: aṇṣa° 141; -āgāra 101; ga-
 hetvā 216; desanā° 102 (*cf.* 183); pabbata° 411; -sāla 183;
 (*cf.* DA. i. 43); saṅkāra° 247, 279
 kūṭa (*rogue*) -vāṇija 307
 kūṭa (*hammer*) ayo° 435
 kūpa 259, 378
 kūla (*bank*) 86, 301, 424
 ketumālā 87, 105
 Keniya (jatila) 241
 Kelāsa-kūṭa 246, 300
 kelisūla 342
 kevaṭṭa 180; -gāma-dāraka 181, 265

kevalaṇ 42, 96, 166; -kappa 175
 kesa 45, 428; -agga 65; -massu 7, 189
 kesara-siṃha 66, 105, 412 (*kappika*)
 kesari-siṃha 280, 414
 kehici 115
 kokāsaka 416
 kokila 56
 kojāva 409
 koṇca 426
 koṭi 235; purima° 176; -agghanaka 57, 307; jana° 427; -koṭiyā 165; hirañña° 57
 koṭika 114
 kotteti 421, 426
 koṭṭha (= kusūla) 342
 koṭṭhaka 57, 59, 330, 408
 koṭṭhāgāra 118; dussa-tela° 383
 koṭṭhāsa 64, 172, 313; kāya° 189; vaya° 313
 koṇa 260, 421
 kotūhala 156
 kodha 52, 65, 374
 Kondañña 3; (Bhagavā) 134; (thera) 371
 kopa 109, 164, 236
 kopaneyya 247
 kolaṅkola 68
 kolāhala 67, 76, 259; Buddha° 149
 Koliya: dhītā, rājā 122
 koviḷāra: ratta° 411, 413
 kosa: maha° 103; vatthi° 93
 kosajja 185, 239, 305, 352
 Kosala 104; -rājā 123, 248; -vā-
 sino 240
 Kosambi 248, 383
 kosalla 110; a° 90, 234, 335
 Kosiya (Sakka) 200
 kohañña 79, 81
 kyāhaṇ (= kim ahaṇ) 258
 kvacani 114

KH

Khagga-visāṇa-sutta 3
 khagga-visāṇa-kappa 163, 291
 khajja (√khaḍ) -vikati 199
 khajjaka (pūva) 252
 khajjupāṇaka 358
 khajjopanaka 112
 khacita 410
 khana (samaya) 19, 20, 22, 94, 246; magga° 314
 khaṇati 23, 121, (42 *as deriv. of* dukkha)
 khaṇika-vaṣa 328

khaṇḍa (danta) 197; camma° 267, 431; -paripāka 43; pilotika° 331; a° (sīla) 179, 308; -akhaṇḍika 426
 khaṇḍicca 324
 khaṇḍeti (dānaṇ) 201
 khataka (pahāraṇ deti) 245
khatta-vijja 205
 khattun (bahu etc.) 223
 khattiya 372; -bhagini 276
 khādanīya 122
 khadira-vanavāsī 57
khantī 17, 141, 338; -bala 262; -soracca 261
khantika 339
 Khanda-Deva 351
 khandha 9; aggi° 228; āpatti° 253; -āyatana 362; upādāna° 344; -ppavatti 39; dukkha° 49; -nirupadhi 114; -pañcaka 114, 269 (cf. pañca); patta° 417; -paduma 150; -parinibbāna 329; -Māra 216; -santāna (= attā) 344; suvaṇṇa° 411
Khandhaka 37, 50, 314; -Pāṭha 112, 161; *Aṭṭhakathā* 101
 khama 286, 411; khamana (khanti) 338
khamanīya 53 (in formula) 60, 180, 311
 khamati 165, 311
 khamāpeti 339, 380
khaya : -āvaha 436; āsava° 177; jivita° 244; -dhamma 166; -vaya 291; -sundara 286
khara (dukkha) 118, 166, 401; -ssara 219
khalu (see paccābhatta). *As negative* 202, 358 (cf. VM. 61 for another def.). *As positive* 378 (= ut aiunt)
 khāṇu 250, 414; khāṇuka 171, 421
 khāra (salt) 284
khārī-vividha 331
 khādati 250, 265, 307; khādanīya 122, 280
 khāyati 170, 313
 khipati 244, 411; khitta: ratti° 358
 khippaṇ 16; -abhiññā 77, 95, 96, 283; jāla° 302
 khila: ceto° 335
khīna 176; jāti etc. 174; -lobha 195; -āsava° brāhmaṇa 28, 50, 268; -bala-desanā (?) 336; -bhūmi 92; saṇyojana 58

khīyati (maggena, in three ways) 214; (kappa) 336
 khīra (dhārā) 170, 410; -pāyī 368, 410
 khīrapaka 250, 368, 410 (koṭṭha), 426-427
 khīla 342
 khurseti 340
 khurṣana 291, 379
 khujja 149
 khuppiṇāsa-vantā 140, 149
 khubhati 259
khudda : -putta 72; (= hīna) vi-takka 236
 Khujjuttarā (sāvika) 384
Khuddaka-Nikāya 4
 khuddaka: (kicca) 116; -peta 247; -maccha 333
 khuragga 430
 khetta 235, 243, 419; -sampatti 200
 kheda 182 (sarīra°)
 khepana 179
 khepeti 68; (āsava) 178; (kilesa) 398; (kālaṇ) 180
 khela: -piṇḍa 24; (spittle) 292
 khema 66
 khemanta: -bhūmi 86, 281; -magga-gamana 426
kho 36, (padapūraṇa) 53, 86, 434; (avadhāraṇe) 211; (vacanā-laṅkāre) 434
 khobha: kilesa° 370

G

gaccha: udaka° 333
 gacchati (eka) 73, 88, 150, 220
 gaja 66, 265; -kumbha 411; -sīsa 74
 gajjati 149; gajjita 66, 323, 401
 gagana 57, 245; -tala 413
 Gangā 40, 300, 302, 322, 422
 Gangeyya (hatthi) 403
 gaṇa 65, 412; kilesa° 32, 337; (sippa) 205; -bandhana 349; bhamara° 291; bhikkhu° 280; -sangaṇika 206, 231 (ekacāra); samaṇa 241; (= pūga) 349
gaṇanā 18; a° 68; -sippa 205; -atta 399
gaṇikā 289, 349
 gaṇi-bhūta 380
 gaṇeti a° 68, 134; gaṇita 5
 gaṇhati 123, 245; gaṇhana 149

gaṇhanaka 252
 gaṇhāpeti 242, 352
 gata (*passim*) (see Tathāgata *passim* 128 sq.); -atta 55, 88;
 gata-tthāna 423; -sadda 7
 gatta 267, 279, 288, 404, 431
 gati 43, (pañca) 97, 140-141, 151,
 435 etc.; -gamana 335; duk-
 khassa 418; (samādhi) 335;
 gatika 352
 gatimant 11
 gathita 120; (=satta) 210, 364;
 -atta 347
 gada: -atta (=gata, Sugata) 88;
 -sadda 131
 gadati 89
 gadita (Tathāgata) 153
 gaddula (bandhana) 213
 gaddūhana-matta 238
 gadhita 143, 335
 gantabba 140; gantu-kāma 425
 gantha 143, 335, 347; ganthita
 143, 364
 gandha: -kūti 59, 105, 150, 184,
 202, 203, 312; catujāta° 409;
 -puppha-dhūma 203, 410; (10)
 -mūla-sāra-pheggu-taca-papa-
 ṭika-rasa-puppha-phala-patta-
 gandha 300; -hatthi 280
 gandhabba 372, 414
 Gandhamangala (hatthi) 403
 Gandhamādana (pabbata) 301
 gabbha 117; -āvāsa 123; -okkanti
 21; cakkavāla° 100; paduma°
 290; -mala 291; (cell) 158;
 -vāsa 419
 gabbhini 123
 gamana 129; -kiriya 22; -sīla
 (=pāti) 223
 gamiyati 150
 gameti 311
 gambhīra 1, 9, 10, 222, 299;
 āṇa 221
 Gayā 74, 75
 gayhati 54
 garaha 239; garahāṇa 6, 219,
 276
 garahati 7, 276, 372
 garahi 222, 280
 garu 23, 276; -kata 79; (karoti)
 80, 315; (attani garumhi) 219;
 -oittikāri 225; -bhāvanīya
 222
 garuka 277; sīla° 419
 garukarātā 203

gala: a° (anela-agala-vācā); ga-
 ṭita: a° 313
 gavesati 54, 266
 gahaṭṭho (householder) 416
 gahaṇa 20, 43, 239 etc.; deva°,
 brahma° 400
 gahana 116 (-tthānato) 426; sati°
 58; sanda° 179 (thicket), 241
 gahapati 56 etc.
 gahita-mano 342
 Gāthā 4; gātha-bandha 415; -pada
 96
 gādhātī 98
 gāma: -anta 409; kaṇṭaka 187;
 -ghātakacorā 179; -patika 122;
 vāsin 243; gāmaka 322
 gāmin: bhāva° 329; gāmini 83
 gāyati 75
 gārayhatā: a° 204
 gārava 24; -adhivacana 64, 169
 (Satthu-paṭivacana); -rahita
 434; sa° 225
 gālha 229, 279
 gāvī 22, 289
 gāvuta aḍḍha° 299; ti° 403; -ppa-
 māṇa 112
 gāha (idea), sassata° 209, 213;
 (realm) nāga-yakkha-bhūta
 421; (eclipse) 98
 gāhin 212
 giddha 364
 giri-dugga 264
 Giribbaja 265; -kūta 246
 gilati 365; gilana 303
 gilāna 60, 229-231, 408
 gihi 72, 433; -saṇsattha 232
 gīta 46; -sadda 203
 gīvā 233, 357
 guṇa: -bhūta 15; māla° 7; -rāsi;
 -visesa 79; Satthu° 267
 gutta 87, 280; -dvara 178, 225;
 a° 239
 gumba 67, 103; (list of incense:
 candana, agalu, kuṇkuma, ta-
 gara, kappūra) 104
 guḷa (ball): -dadhi 124; -guṇ-
 ṭhika-jāta 142
 guḷa (sweets) 314
 guha 244
 gūtha: -dhārī, -piṇḍa 72
 gūḷha: -kamma 331; -sāsana 124
 gedha 350, 364
 Geyya 4, 131, 137
 gelaṇṇa 60
 geha 198; -sāmika 408

go: -gaṇa-rakkha 241; -pālaka 241, (uposatha) 296; -maya 409; -yūtha 241; -rakkha 416; -rava 367; -rasa 241; -sīla 352
 gocara: (tividha° ācāra) 225; ajjhatta 190 etc.; -kicca 138; -gamā 57, 217; vācā° 319
 Gotama 54, 58, 331, 422; -sāvaka 380
 Gotama-tittha, -dvāra 422
 gotta 54, 59, 200, 380 etc.
 gotrabhū 33; -ñāṇa 191
 goppaka 404, 414
 gomaya: -khāra 284
 gomuttaka, gomedaka 103

GH

ghaṇṣati 251-252; ghaṇṣana 252
 ghata (pot) 342, 413
 ghata (crowd) 250
 ghataka (pot) 219
 ghatati (used with ghateti also) 71, 81, 177, 185, 314 etc.
 ghaṭika 298
 ghaṭi 198; -yanta 223
 ghaṭṭana 111; mamma° 341
 ghaṭṭayati: a° 414
 ghaṭṭeti 113, 245; a° 414
 ghata (butter) 314
 ghana: -paṭhavi 301, 412; ayo° 435; eka° 247; -bahala 354; suvaṇṇa° -paṭimā 412-415
 ghara: -āvāsa 313; kula° 81; -devatā 423; -bhaṇḍana 70; -vatthu etc. 419
 ghātā, 221, 245, 342; ghātaka 289
 ghāteti 265
 ghāyati 203
 ghāsa 72, 280
 ghora 243, 419; -asayha 365
 ghosa 10; ghosana 60
 ghosāpeti 60
 Ghosita-ārāma 248
 Ghositasetthi 248, 382
 ghoseti (ussavaṇ) 365

C

ca- sadda 57
 cakka dhamma° 54; -rajjan 108; -ratana 356; -lakkhaṇa 168; -vatti 18, 24; -bhāva 159; -vatti-rājā 57, 108; -yanta 419; -vāla 149, 207, 411; saṇṣāra° 84, 267
 cakkavāka (goose) 380

cakkhu 62, 73, 149, 341; ariya° 393; -viññāṇa 66, 356; Buddha° 207
 cakkhuka: a° 341-343
 cakkhumant 154
 caṅkama 52, 231
 caṅkamati 52, 86; caṅkamana 321; n. 399
 cangavāra 403
 caṇḍa (mad); kukkura 65; -hatthi 258; -bhāva 294
 cātu: -anga 66, 286; āhārā 207; cakka (sarira) 311; -pada 67; -bbidhatta 304; -parisā 57, 417; -mahārājā 108; -yoga 349; lokā 207; vesārajjāni 18; -saccāni 58, 164
 catuttha-jjhāna 73
 canda 54, 57, 411-412; -maṇḍala 245
 Candakinnara Jātaka 169
 candana 104, 332
 candima-suriya 207; -āloka 354
 capala 238
 campaka 413
 camma 165; -khaṇḍa 267, 322, 431; -maṇṣa 412
 cara-purisa (caraka) 333
 caraṇa 24; -matṭa 426
 carati 54, 58, 65, 161, 183, 240, 334, 417
 carahi 83, 104
 carāpeti (bheriṇ) 410
 carima-bhāva 277, 373
 carimaka: 308; citta 168; -kkhaṇe 216
 cariya 168, 196
 carita: kilesa° 373
 calati 56, 217; calana 65
 calapaṇka 217
 calita 56, 398
 cavati (devalokato) 81, 180
 cavana: -dhamma 339; -dhammatā a° 223, 278, 393
 cāga 293
 cāti 373, 379
 cātu: -dīpa 24, 413; -ddasī 309; -mahārājā 282
 cāpalla 238
 Cāpāla (cetiya), (yakkha) 322-323
 cārā: vikkanta° 105, 414
 cāru 414; -cāri 415; -maṇḍapa 411
 cārīkā (duvidha) 183, 240, 377, 415
 cārītta 242

oāreti 334
 Cālikā (nagara) 217
 Cālika (pabbata) 217
 oāleti 411
 oāveti 417
 oita 323
 Cittakūta 300, 411
 oitta (mañi) 302
 citta 224, 283; aneñja 186, 15
qualities (na iñjati): -assāda
 427; ācāra 432; -issariyaṇ 160;
 -uppati 66; -uppāda 58; -ut-
 trāsa 66; udagga° 283; -kal-
 latā 282-283; -kkhaṇa 93, 293;
 carimaka° 216, 308; ekagga°
 (=avikkhitta) 268; paṭibad-
 dha 156; -pavatti 61, 82;
 pasanna° 283; -vipallāsa vini-
 varassa° 283; -viveka 231;
 -santāna 14, 196, 389; -santāpa
 73, 428; -sappatti 200; -sañ-
 khāra 196; -sukha 157; oittatā
 332
 oittakamma 408
 oittī: -kata 63, 200, 304; -kāra 179
 ointā: -kavi 205; -maya 69, 233
 ointeti 83, 167, 198
 Ciñcamāṇavikā 263-264
 cira: -kāla 115, 156; -jīvitura 400;
 tṭhiti 2, 27, 277; -paṭika 115;
 pabbajita 230; -parivāsi 176;
 vihāra 183
 cirayati 313
 cirassaṇ (*adv.*) 115, 164, 198
 oṇapitṭha 413
 ciyati (veraṇ) 407
 cira 19, 77; -tṭhāna 325; -dhāraṇa
 79
 cīvara 62, 80, 181, 230 *etc.*; paṇsu-
 kula 412
 cunṇa: -vicunṇa 246, 410, 413;
 -pada 415 (*cf.* S.A. on S. i. 193)
 outa 290; -ūpapāta 150, 398
 outi 418; -paṭisandhi 167, 246;
 -oitta 293; -lakkhaṇa 43
 cutito uddhaṇ 418
 Cunda 112, 131, 176, 216, 322,
 399 *sq.*
 Cundaka (thera) 404
 cumbatāka: dukūla° 415
 cumbati 88
 cullāsiti 212
 oūla (*crest*) 369
 oūlapitā 383
 Cūlapanthaka (bhikkhu) 319-320

Cūlaratha (devaputta) 199
 Cūla-Rahulovāda sutta 324
 cetana: a° (pathavi) 380, 414
 cetanā (=sañkhārā) 41; -vohāra
 332
 ceto: -khila 335; dukkha 166;
 -pariccā 184, 281; pariya-
 ṇāna 184; -roga 121; -vimutti
 36, 69, 177, 220; -vivarāṇa
 226; -vivatta 320; -santāna
 196; cetaso 18, 178
 cetasa 3, 82; -parivattaka 80, 82,
 184, 281
 cetasika: 121, 196; -dukkha (n'
 atthi arahate) 165, 428
 cetiya 97, 323, 408; -tṭhāna 26
 ceteti 431
 codaka 222, 411
 codana 8, (nipāta) 309, 402
 codāpeti 361
 codeti 26, 85, 185; codiyamāna
 280, 425
 copeti a° 242
 cora 333, 425; -kamma 179;
 -kantāra 285
 corika-ghātaka 289; corikā 179,
 426

CH

cha: āyatanāni 207; lokā 207
 Chadanta (nāga) 244, 412
 Chakka Nipāta 177
 chattha: mano° 239
 chaḍḍeti 24, 54 72, 293; chaḍḍita
 279
 chaddha 177
 Chaṇa: -kīla 349, 350; -divasa 351
 chatta: seta° 128, 219; pāsāna°
 79, 369
 chadana 203; taṇhā° 367; ghāsa°
 72
 Chaddanta: -daha 300; (hatthi)
 244, 412
 chanda: -jāta 429; pabbajjā° 309
 chandatā 133
 channa 184 (=chādita) 307, 354
 chabbaggiya 369
 chabbassāni (cha-vass°) 54, 265
 chabbappaṇa (raṇsiyo) 105, 354,
 (gaṇa) 412
 chavi (kalyāṇa) 170, 265; rāga
 332
 chamā 371-372; chamāyaṇ 425
 chambitatta 66 (*cf.* thambit°) 67,
 163

chālāṅga 167
 chāḷabhiñña 183, 244, 266
 chādāna 72
 chādita 286, 307; taṇhā° 367
 chāpa : haṭṭhi° 250
 chāyā 27, 51, 425; -udaka 183
 chārikā (bhaṣma) 433
 chidda (*mesh*): jāla° 367
 chidda: a° sīla 268
 chindati 26, 426; -atu-kāma 53
 chinna : -kaṇṇa-nāsa etc. 171;
 -kessa-massu 333; -bandhana
 412; -bhatta 159; -mūlaka 175;
 -sota 370; -hattha etc. 288
 chinnatato 299
 chettatta 382; chettā 382
 chedaka 382
 chedana 111

J

jagati: -pati 436; -ppadesa 262,
 295
 jagghana saha° 232
 jāñña (janeyya nibbānaṇ) 192
 jāṅghā 342; -bala 63; -vihāra 217
 jacca (jāt°) 244, 274
 jaccandha 341 sq. (-upama)
 jajjara 293
 jaṇṇu (-ka) 198, 414
 jaṭā 257; -jaṭita 142; vi° 412;
 -dharitā 74; -vanta 330
 jaṭila 74-75, 241, 330, 357
 jana 25, 217; -kāya 264, 280; nīca°
 357; -vīyoga 218; -sambādha
 307; (*see mahā°*)
 janaka: bhaya° 328
 Janapada-kalyāṇa (*def.*), 170
 janapada 170, 179, 240-241; -cā-
 rikā 357, 408; -sāmpadā 104;
 -vitakka 236
 janatā 26, 133
 janati 247
 janana 8, 42, 218; -saddhā-pañña
 286
 janeti 17, 25, 435; janita 1, 270
 janetti 276
 Jantūgāma 217
 japa a° 51
 japati 51, 75, 421
 jappana (=jappā) 227
 jappati (=icchatī) 229
 Jambu-dīpa 300; -tala 67, 84;
 -dīpaka 121; -matthaka 419;
 -vāsīn 140

jambu-ochāyā 257
 jambunada (*and* jambonada) 293,
 416
 jaya 187
 jayampatika 198
 jara (sakata) 330
 jarā 42; -jīṇṇa 198; -marapa 43,
 229, 270 etc.
 jala 2, 26; -āsaya 379; -ja 150,
 379; -bindu 232; -paripunnā
 424
 jalati 354, 416; jalāpeti 251
 jalābuja 68, 93
 jalla 333
 javati 41; javana 33, 91; -pañña
 272
 javāpeti 41
 jahati 240; jahāti 407
 jāṇu 404
 jāgara (6) 335; jāgariya 225
 jāta 142, 180, 187; -ssara 290
 Jātaka 4, 67
 jātarūpa 127, 332
 jātaveda 175 (*in sim.*), 216, 353;
 -so 435
 jātu (*part.*)=ekaṇṇena 349
 jāti 40, 42, 168, 174-175; (-bhūmi)
 280
 jātika 318, 327, 423
 jānana 261; a° 352; -upaya 333
 jānapada 179; -padino 182, 377
 jānāti 8, 180, 187, 228, 236, 332-
 333; a° 237
 jānāpana 63
 jānāpeti 82, 228
 jāni (=hāni) 278
 jāyati 40
 jāla (*snare*): avīci° 246
 jāla (*net*) 180-181; -chidda 367;
 -khipa 302; -dhaja 57; puppha°
 410; -bhūta, -sañhanna 367
 jālayati 410; jāliyamāna 433
 jāla (*flame*) 417; -pavatti-kkhaṇa
 433
 jigacchā 280
 jigucchā (n.) 232
 jigucchati : a° 52, 161, 174, 260
 jigucchaniya 172
 jīṇṇa 431; -ātura 257; -kāla 274
 jita (=pahīna) 55, 187
 jināti 55, 104
 Jina 154, 266; -vacana 18
 jivha 367
 jīraṇa 42
 jīrāpeti (*sammā°*) 400

jīva 43 (=sarīra) vatthu 339
 jīvati 179, 204, 334; jīvitū-kam-
 yatā 400
 jīvika: -kappeti 308, 416; -pavat-
 teti 334; -atthata 205; -ni-
 mitta 204
 jīvita 25, 60, 156; -voropeti 179
 juphā 98, 244, 354
 jutika 156
 jutindhara 154
 juhāti 75
 jotaka 12, (atti-bhāva) 396
 jotati 98, 140, 150
 jotana 358
 joti 149
 Jotipāla 265
 jotiranga 103
 joteti (=jotati) 358, 388
 jegucchatama 289
 Jotavana 56-57, 70, 169, 258, 322,
 434
 jettha: -atta 434; -bhāva 129;
 -cora 180; -devaputta 180
 jetthaka 67, 100; (karoti) 305;
 -pāmokkha 423

JH

jhāna: -anga 305; -anuyutta 12;
 āneñja° 186; -uppāda 327;
 catuttha° 73, 185, 186; dutiya°
 348; pañca° 186; -mukha 316;
 lokiya° 159; -vimokkha 24,
 221; -sampayutta 233; samā-
 dhi 73
 jhānika 35
 jhāpana: sarīra° 432
 jhāpita: -kilesa (=virāja) 283
 jhāpeti 97, 432
 jhāma: -attabhāva 383; -khāṇuka
 171; -khetta 171; -anga-pac-
 canga 172
 jhāyati (*meditate*) 44
 jhāyati (*burn*) 354, 385 (*trans.*),
 433
 jhāyini 316

N

nāta 138; -tīraṇa 91, 237; -pariññā
 14, 17; -ppahāṇa 139
 nātaka 385, 423
 nāti: -kula, 117, 158; -parivatta
 168; -bandhavaṇ 123; -mittā
 62, 71; -samāgama 168
 nāṇa 136 *sq.*; -ācāra 374; -ācā-
 ratā 28; -dassana 285; (4)

patisambhidā° 138; -paripāka
 241; pabhedagata 136; -pha-
 rasu (*in met.*) 84; phala° 196;
 -bala 267; -mukha 312; -vat-
 thu (44) 336; vesāraja° (4)
 140; -sampadā 28; sabbaññuta°
 177; (*solasa*) 196; tad-, añña°
 285

ñāya 55

ñāyati 435

ñeyya 1, (=veda) 426; -dhamma
 28, 138, 285; -āvaraṇa 194

TH

thapana 9, 30, 181; a°, pa°, san°
 227

thapita (*etadagge*) 78, 181, 320thapeti 17, 27, 51, 208 *etc.*

thāna 17, 18, 52-53; 191 (*see*
 kamma°); -atthāna 148; a°
 299; -karaṇa 101; -uppattika
 28; yutta° 89; ratti-diva° 105;
 vasana° 181

thānatā 323, 392

thānaso 140

thāniya 7, 187, 368, 372

thāyin 18

thita 1, 207; -atta 435; -kāka 424;
 -tthāna 52, (=oghaṇ taritvā)
 167; -disā 184; -dhamma 299;
 -bhāva 89, 424

thiti 27, 36; cittassa° 320; papa-
 ñca° 373 (=anusaya), 392

thitika: āhāra° 207; cira° 27

D

dayhati, (*loke*) 208, 246, 292, 433
 dayhare 127

T

tan (*nipāta*), naṇ 343, 349, 372

ta-kāra 132

takkāvacara: a° 391

takka (*buttermilk*) 373

takkara 143

takkika 358

takketi 358

tagara 104

Tagarasikhi (*Paco. Buddha*) 281,
 291

taggha 61, 380

taca-gandha 300

taccha: a° vācā 89, 260

tajjeti 282

tata-sama 424

taphā 17 *etc.*, 42; -anusaya 143; -khhaya 108; -jāla 142; -du-tiyo (janeti purisaṇ) 224; -dāsa (loka) 142; -bandhana 213; bhava° 212; -mūlaka (9); -vicarita (108) 335; -saṅkhaya (=nibbāna) 371; -saṅghāta 142; -saṇḍojana, santāpa *etc.*, -sota 142; -sneha 157; -tā 63

Tathāgata 24, 128 *sq.* (suggested derivations)

tathā āgata 128

tathā gata 128, 148, 151

tatha-lakkhaṇaṇ āgata 129

tatha-dhamme yathāvata 129

tatha-dassitāya 130

tathā-vāditāya 131

tathā-kāritāya 131

abhibhavana 131

tathāya-gata 132, 134

tathāya-āgata 133

tathaṇ-gata (=saccaṇ) 129

tathāni-āgata 135-147, 148

tathā-vidha 151

tathā pavattito 152

tatheti-āgata (cattāri magga-
ñāṇāni) 152

tathā-gata-bhāvena 153

-dassi 130

[-(avi)tatha 129; balāni (10) 336; (parammarāṇa), (tathāgata=attā) 340

tathāni 148 *etc.* (=cattāri magga-
ñāṇāni)]

tato 92

tattaka 97, 245, 327, 415, 428

tatta-bhāva 251

tathatta (=nibbāna=paraṇ) 253

Tathāgata: -bhāva 340; -seyyā 403

tad°: -añña (ñāṇa) 285, (iriyā-patha) 321; -anga 32, 152, 220; -attha 22, 120, 151, 178, 201; -adhigantabba 89; -adhigama 392; -adhimutta 45; -anativatta 121; -anatta 32; -anurūpa 49, 78; -anantara 109, 126, 418; -antogadhatta 30; -apekkha 13; -abhāva 16, 167, 183, 211, 394; -avatthatā 40; -avasari 183; -ahu 296; -ākāra 14; -āyatana 151, 391; -āyatta 299; -āhāra 20; -uttara 15; -upabhoga 301; -upādāya 323;

-ubhanga, -ubhaya 15, 49, 83, 392; -ekatta 215, 240; -ekatta 195, 214; -ekadesa 106

taggata 389; taṇmūla 224; taṇ samagñi 14, 20, 296; tapaticchāḍaka 287

tan-ninna 393; nimitta 262, 372; -nimittaka 187; -nivāsi 25-26; -nivasitā 115; -nivattana 285; -nissita 190, 367, 391

tanu 402; bhāva 226; -karaṇa 325, 328, 427

tanoti 41

tanta: (ākula) 142; -vāya-kamma 198; -vāya-vāta 62, 197

tanti 5, 10, 30

tapa (=khanti) 298

tapati 269; tapāniya 269

Tapassu-Bhāluka 54

Tapodā 110

tappaccaya 19

tappatipakkha 228, 231, 233

tappatibaddha 121, 187

tappatibhāga 205

tappatisaṇḍuyutta 232, 233

tappati 269 (jīvitāṇ)

tapparabhāva 389

tappahāna 45, 83

tappiya a° 228

tabbati 225

tabbidhura 389, 396; -tā 93

tabbiparīta 397

tabbipāka 207, 339

tabbibhāgana 135

tabbohāra 10

tabbhāva 22

tama 66, 151; tamasi 286, 358, 386

Tambadāthika (cora) 289

Tambapingala (hatthi) 403

tamba (vaṇṇa) 302

tarati 75, 167, 435; taritu-kāma 424

taramāna-rupa 87

taruṇa 257; āradha° 235; -vacchā 95, 289

talāka 180, 243, 378

tala: sayana° 308

tasara: -vaṇṇi 197

tahiṇ 416

tasmā ti ha 90

tāna 282

tādin (ariya) 167, 216; -bhāva 74, 178, 189, 247, 248; -ppatti 247; -lakkhaṇa 202, 216

tādissa 167, 172, 248
 tāpana 44
 tāpasa 26, 290, (-vesa) 330
 tāpeti 250
 tāra 410
 tāra-gaṇa 412
 tāreti (lokaṇ) 133, 207
 tārin: ogha° 435
 tālana 111
 tāva-kālaka 236; -mahā 245
 tāvad eva 85
 Tāvatiṇsa 282; -bhavana 171, 385, 422
 tāseti 66
 Tika-patthāna 9
 tikicchati 172; roga 205
 tikicchana 53, 166
 tikicchaka 265
 tikicchāpana a° 167
 tikhiṇa 166, 233, 402; -mati 257
 tikkha 191; -indriya 207; -pañña 272; -tā 283; -bhāva -muduta 148; -visaḍa 190
 tikkhattuṇ 65-66, 187, 425
 ti-gāvuta 403
 ti-cīvara 252
 titṭhati 50, 309 etc.
 tiṇa 24, 378; -kuṭika 230; -ga-hana 385; -paṇṇa 203, 286; -santhāra 230
 tiṇṇa (loka) 133, 144, 424; -vici-kiccha 285; a° 362
 tiṇḍuka (rukkha) 19
 titikkhā 298
 titta 424; titti 282
 tittiriya 292
 titṭha 74, 301, 338, 424 (Gotama°)
 titṭhiya 10; añña- 113, 215; nānā° 338 (=ditṭhi° gatika); -vesa 82
 tinta 120, 411
 tipukkha (cf. Nett. 2) 9
 tippa (vedanā) 166
 tibba 232
 timaṇḍala 411
 timi-timingala (maccha) 303
 timisā 66, 354
 Tiyaggala (pāsāṇa) 302
 tiyaddha 362
 tiyāma-ratti 187, 420
 tiraccha (adv.) 302
 tiracchāna 149; -kathā 106, 238; -gati (cf. añcita tiriya°) 140; -yoni 140
 tiriya 131, 140, 169, 215
 tiro: karaṇi 312

tihetuka-paṭisandhi 292
 tīra 78, 299, 385, 424
 tīraṇa-pariñña 91, 132
 tīreti 115, 159, 329; (kammaṇ) 308
 tīriya 184
 tu 418
 tuoccha (loka) 236; (nibbāna-dhātu) 303
 tujjana (√tud) 347
 tutṭha 71
 tutṭhi 64, 229
 tuṇhi-bhāva 105, 106-107, 242; ariya° 186; -bhūta 72
 tudanti 262
 tumba (udaka) 181
 turita 71; a° 183, 240, 377, 408
 turiya 149; (fivefold) 414
 tula: -atula 132, 329
 tulā 132
 tulita 329
 tuvaṭaṇ (adv.) 169, 171
 Tusita (deva-nikāya) 277; cf. 385 -pura 149
 tussati 73, 122, 230
 tṭleti 329
 tekiccha: a° 317
 tecivarika 252
 teja 199; -kaṣiṇa 200; -dhātu 432; nitt° 113; -vant 199
 tejasa 2
 tejeti 388
 tepitaka 154, 326, (Buddha-vacana) 409
 tebhūmaka: -kamma 176 (āsava); -saṅkhārā 50, 362; -dhammā 247, 366
 temāsa 265, 327
 temeti 284, 306, 383
 tela 117-118; -kotṭhāgāra 383; -ppajjota 287; -padipa 354, 410; -pilotika 383
 Todeyyaputta 6
 toya (udaka) 427
 toseti 361, 388, 414

TH

thaketi 298
 thañña: -pipāsā 267
 thaddha: māna° 52, 194
 thala 184, 299-300; -ja 150
 thambha 213, 342, 409
 thambaka (? ohambaka) 66
 tharu-sippa 205
 thavikā 368; patta° 252, 368

thāma 228, 234; nāṇa° 333; -dassin
133; -ppatta 117; -sampanna
313

thāmavā 234

thāvara (*adj.*) 228

thālaka 181

thira 232; -bhava 305; -bhūmi 66;
-parakkama 234

**thīna-middha 129, 335; -abhibhū
240**

thuti-ghosa 204, 414

thulla 170

thūla 324; -athūla 35

thūpa 96-97

Thūpārāma 238

Thūpa (gāma) 377; Thūpeyyaka
277

thūpa 342

Thera-gāthā 4

Therī-gāthā 4

thoka (dukkha) 246-247; thokaṇ
247, 308, 420

thometi 63, 272; thomita 372

D

da-kāra 132, 288, 390

dakkhiṇa: -āvatta 302; -disā 377;
-pada 414; -passa 412, 413;
-sampatti 407; dakkhiṇā 424

dakkhiṇeyya: -puggala -desanā
(7) 336; -bhāva 406

daṇṣa 101

datthabba 9, 85

datthu-kāma 86, 149, 310

daḍḍha: aggi° 382

daḍḍhi-bahula 268

**daṇḍa 2; aja-pada° 233; -kamma
26, 111; -dīpikā 383, 411, 413;
-nāṇa (*in sim.*) 178; -paduma
150; -vasena 417**

daṇḍaka 111, 251

dattiya: mahārājā° 379

dadāti 383, 405; dadato (=den-
tassa) 406

dantaka 46 (*dens*); danta: -kattha
250; dantato 412

danta (√dam) 63, 87, 144, 280

dandha: -abhiññā 147, 319

dabba 75

Dabba-Mallaputta 81, 431, 433

damatha 87

damana 170; hatthi° 205

dameti 64, 379

damma-sārathī 416

daratha 87, 202, 433

**dalha 20; -atta 43; -pamatta 121;
-parakkama 234**

dalidda 86, 279, 408; -visikhā 62

daihi-kamma 383

dala: kamala° 232

davā-ravā 87

Dasabala 18, 77, 179, 219, 277

**dassana: -upacāra 243; -kāma
(=datthuka) 86; ditthi° 343;
pavatti° 146; -lakkhana 146,
305; -visaya 288; -saṅsagga
232**

dassaniya 232, 342

dassāvin 226, 419

dassin 343

dasseti 82, 87, 96, 193, 299

dahati 18; dahetha 114

dahana 114; sammā° 147

dahara 45, 319, 410 *etc.*

dātu-kāmatā 197, 228

**dāna 95, 200; -ānisaṅsa 405-406;
kakhā 281; -pāramī 128; -maya
(puñña) 406; (sabbanga-sam-
panna) 200; -sampadaṇ 86**

Dānava (*asuras*) 436

dāpeti 419

dāma: gandha-puppha° 410

dāyaka 228

dāyikā 122

dāyāda 46, 72

dāyajja 169

dāraka 410

dārā: putta° 70, 73

Dāruciya 77-79, 81

dāru 251, 385; -phalaka 242; -ma-
ya 77

dāruṇa 263; dāruṇatā 243

dāliddiya 292

diguṇaṇ (*adv.*) 338

**dittha°: -atta 159; -anugati 17,
415 *etc.*; -avaya 342; -āsava
82, 176; -dhamma 19, 21, 174,
189, 285, 391 *etc.*; -dhammikā
176; -pada 269; -matta 218;
-mangalika 54; -vedaniya 246;
-suta *etc.* 15, 130**

ditthi: -abhinandana 352; -ussada
55; -gata (62) 325; -gatika 340;
vaḍḍhakata 352; -vaḍḍhana
352; -sankhāta 19; -saṅyojana
20; sassata°, ucccheda° 141

dinna: -agghiya 232

dīpaduttama 414

dīppati (=joteti) 358

dibba 73; -āhāra 197; -gandha 199; -cakkhu 50, 73, 246; -dāna 200; -ppasāda 73; -sota-dhātu 201, 247; -sabhāva 199; sadisatta 201; -sukhaṇ 34, 111; -vihāra 73, 108, 201

dibbati 140

diyaḍḍha 300, 335; -yāma 420

divasa-bhāga 21, 105, 320

divā : -tthāna 105, 173; -divassa 120, 159, 427; -vihāra 71, 161, 219; -seyya 60

diviyaṇ sukhaṇ 108

disa (*foe*) 244

disā (*quarters*) 107, (7) 178; (10) 435; 238; pubbuttara° (bhāga) 84, 413; disālocana 9, (107), (207); disāvidisa 226; disā-bhāga 413; disodisa 413

dissati 218 *etc.*

Dighatissa (Kosala-rājā) 248

Digha-Nikāya 4

dīgha 170; -āyuka 406; -āvāsata 212; -dassī (*the Buddha*) 219; -nakha *etc.* 189, 331; rattan 61, 83, 194, 262, 425

dīghika 260

dīpa (*lamp*) -rukkha 416; -sikhā 355

dīpa (*island*) 140

dīpaka 17

dīpana 436

dīpeti 9, 17 (*and passim*)

Dīpaṇkara (Buddha) 88, 133

dīyati 79, 280

dukūla 415

dukkata 325, 418 (-kārin)

dukkara 1, 21, 223, 265, 309

dukkha 42, 114; -anto (*nibbāna*) 2, 151; -ātura 350; -āvaha 386; kāya° 429; -kkhandha 43; -dukkhaṇ 208, 209; (*tibba*, *balava*, *tikkhiṇa etc.*) 114; -nirodha 47; -nissaraṇa 125, 213; -bhāra 311, 328; *raja* 351; *vatthu* 211; -vedanā 165; -seyyā 331

dukkhatā (*dukkhatta*) (3) 209

dukkhāyati 42; **dukkhīyati** 401

dukkhita 60, 114, 121, 232, 279

dukkhī 427

dugga: *giri*° 264; -ākāra 184; -sam-patti 104

duggata-manussa-vāta 62, 198

duggati 240, 418

duggandha 289

duccarita 58, 335; **kāya**-vac° 187

dujjāna 85, 89; **dujjānana** 90

duṭṭha: -kamma 418; -citta a° 263, 265

duṭṭhulla 113, 321

duṭṭikkhā 262

dutiya: a° 64, 309

dutiyikā 72

duttara 150

duddasa 398; **duddassika** 360, 368

dudditthin 359

duddinī (*vāta*) 100

duddha 22

dundubhi: *deva*° 328

dupatta: *ratta*° 411

duppañña 43, 221, 427

duppaṭipatti 357-358; **duppaṭi-panna** 97, 112

duppariyogāha 10

duppahānatā 310

dubbala 229

dubbali-karaṇa 393

dubbanna 360, 368

dubbalya 280

dubbiññeyya 23, 89, 98

dubbinimocaya 373

dubbhana: *citta*° 219

dubbhāsita 226

dubbhojana 331

dummana 427

dummanassa-bhāva 42

dummocaniya-bhāva 364

duyutta 383

duyhati 22

durakkhāta 358

duratikkama 160

durativatta 121

duradhigamanīyatta 160

durabbhisambhava 318, 388

durāsada 248, 281

du(r)uddhāra (*of salla*) 347

durutta-vacana 262

dullabha 116, 265, (-*dassana*) 304

dusanīya 243

dussa: -*koṭṭhāgāra* 383

dussati 91, 144, 247

dussāla 260, 416; -*puggala* 306; a° 417

dūteyya 334

dūbhati 45

dūra-gāma 71

dūrato 86, 280

dūri-bhāva 16, 226; -*bhūta* 249

dūsaka 28, 243; a° 264

dūsita 100; -citta 193
 deti 80, 181
 deyya-dhamma 32, 200, 228;
 -sampatti 200
 Devadatta 264-265, 316-318
 deva 121, 140; -atideva 416;
 -āyatana 79; -gati 418; (= ākāsa) 101, 300; -duṇḍubhi 328; -deva 112, 132; -dhīta 81;
 -nikāya 140, 334; -putta 199;
 -Māra 216, 367; -bheri 328;
 -bhūta 111; -manussa 324;
 -raja-siri 199; (lord) 262, 342;
 -sama 257; -vimāna 408; sa° 132; (Sakka) devānam Inda 197, 200
 devī 274
 devasikaṇ (adv.) 152, 427
 devatā 60, 201, 323; brahma° 175
 desa, -desaka 21; nānā° 340;
 paccanta°, majjhima° 310
 desanā 1, 3, 21; atthakkhaṇa°, abhibhāyatana (8) 336; -ānu-bhāva 361; khīṇāsava-bala°, dakkhiṇeyya-puggala° 336;
 -nimitta, -pavatti 30; -vilāsa 132; sattāvāsa° 336; -samaya 21; -sisa 201
 desaka 21
 desita 1, 6
 deseti 326, 361 etc.
 deha: -dhara 95, 264, 278
 dehin 436
 Doṇa (brāhmaṇa) 402
 dobhaggatā 295
 domanassa 42, 170; -ūpāyāsa 429
 dovārika 64
 dosa 3, 170; -anativattana 346;
 -āropana 325; bahulatā 418
 dosantara 193; -abhāva 194
 dohana-kiriya 22
 dvangula 299
 dvaya: a° 340
 dvāra 42, 57, 192; -koṭṭhaka 298, 330, 399
 dvārika 320 (kāya); a° 333
 dvikkhattuṇ 222, 379; dvidhā (karoti) 316; dvivassa 266;
 dvīha-tīha 159, 378; dvedhā (patha) 42, 425

DH

dhaṇsa-makasa 291
 dhaja 57, 411
 dhañña (cf. aṇṇa) 104, 419

dhata 17 (dharati)
 Dhatarattha (haṇṣarājā) 57, 412
 Dhanañjaya (setthi) 158
 dhana 419; (saddhā-sīla etc.) 285;
 -hetu 264; satta ariya° 335, 417
 dhanita (√dhvan) (-vacana) 312
 dhanu: -kalāpa 95; -sippa 205
 dhamana (saṅkha) 302
 Dhamma-Vinaya 268
 dhamma 138, 207, 327; -attha-desanā 9, 10, 360; -adhipati 18; -adhamma 341, 343; -anu-dhammā 326, 344; asaṅkhata° 288; abbhūta° 299; -āsana 420; -issara 18; -kathika 154, 415; -kāya 87-88, 310; -kkhandha 4; -cakka 3, 54; -cārin 260; -cakkhu (= sotāpatti-magga) 283; -tthiti 32; -tanti 30; -dāyāda 46; -dhara 155, 326; -dhātu 144; -dīpa 18; -nāvā 133, 207; -nirutti-patisambhidā 17, 136; -paccavekkhanā 23; patta° 285; -pada 270; pariyatti° 3, 153; -netti 18; -rājā 18, 191, 392; -vavatthāna 129; -vicaya 145; vidita° 285; -vinaya 292, 299, 384; -veneyya 150; -saṇvega 1, 116; saṅkhātā° 116; -sangāhaka 1, 3 sq.; -sabbhā 102; -sabbhāva 343; -sarīra 25; -sarāṇa 18, 287; -savana 70, 103; -sāmaggi 145; -sisa 406; (see dittha°)
 dhammatā 9, 54, 170, 181 (attano), 433
 Dhamma-cakka-ppavattana-sutta 3, 324
 Dhammapada 3
 Dhamma-bhaṇḍāgārika 4, 25, 31, 57, 185, 222, 379, 405 (Ānanda)
 Dhamma-sāmi (the Buddha) 433
 Dhamma-senāpati 23, 247, 361, 408 (Sāriputta)
 dhammā 44 (ariya-saccāni) 156
 dhammī-kathā 64, 106, 360-361, 419
 dhara 18, 59, 326; dhutanga° 201; -atta 292
 dharati 2, 298, 357, 402
 dharamāna-kāla 103, 298
 dhavaḷa 370
 dhātu 390; -āyatana 154; atthā-rasa° (18) 207; -gati-attha 287; -cetiya 322; -ttaya 121; -nimit-

taṇ (*caused by*) 402; (5) nissaraṇiyyā°; loka° 3, 150, 154; sota° 201
 dhāraṇa 17, 252, 287; sabhāva° 201
 dhāraṇaka (veda) 115
 dhāriyati 128
 dhārā 300
 dhārin: vesa° 330
 dhāreti 21, 101 (gabbhaṇ) 123 (oivaraṇ) 229; (balaṇ) 401; (dhamma) 287, 326; (*accept*) 288
 dhāvati 167, 237
 dhi-kkāra 262
 dhiti-sampanna (=dhīra) 270
 dhītā 427; dhītu-ttāhāne 382
 dhi-r-atthu 85
 dhīra 12, 262, 270
 dhūta: -angāni (13) 161, 201, 252; -anga 201, 228; -guṇā (13) 336; -dhamma 303; -dhara 201; -vāda 201, 253
 dhunana (kilesa) 253
 dhunāti 167; kilesa 204, 384
 dhutṭa 261, 263-264, 349
 dhuva (loka) 339
 dhūpa 150, 415
 dhūma 203
 dhūmayati (akkhi) 198
 dhenu 95, 289
 dhota (patta) 242; (saṅkha) 308
 dhopita-kāya 320
 dhovati 86
 dhovana 415, 420; -phalaka, -payoga (*sim.*) 284

N

na-ākāsānañcāyatana 391
 nakha (kalyāṇa) 170, 331
 nakkhatta 24, 199
 nangalissā 342
 nangutṭha 171, 342
 nagara-sobhinī 289, 349
 nagga 331, 338
 natṭha 238, 256
 n' atthika-ditṭhi 352
 n' atthitā 39, 392
 nata (√nam) 398; a° 393
 nattā 428
 nati 398
 nadati 71, 280, 328, 400
 nadi 23 (nadati) 300 *sq.*, 404; nadito 404
 naddha: yuga- 398

Nanda (nandati) 168, (Nandā) 241
 Nanda-mūlaka (pabbhāra) 291
 nantaka 109, 229
 Nandana-vana (devaloka) 108
 nandāpana-mukhi 186 *and n.*
 nandi 9; -mukhi 186
 namati (cittaṇ) 218, 308; (*also* nām°)
 namana° 42
 namanato 398
 namassati 153, 288
 Namuci (Māra) 367
 nameti 421
 naya 1, 9; -anusāra 29; -pavattāya 315; (=magga) 212
 nayati 41; nayana 272, 434
 nara 366; -āsabha 112, 414; -damma 416; -vāha 244
 nala (naḷa) 238, 424; agāra 384
 nalāṭa 198, 358
 nava (9); -dvāra-sarīra 311; -vidha 236, 355
 nava (*new*), navanīta 242 (nava)
 navuti (-vassa) 282
 nassati 422, 343
 nahāta 75
 nahāna 76, 162, 251, 415; -tittha 301
 nahāyati 76, 119, 404
 nahāru 164
 nahuta (*measure*) 246, 357
 nāga 87, (Buddha) 251, 303; gāha 421; rājā 100, 381; -danta 87, 342; -bhavana 100; -vik-kanta 415; Hatthi° 250
 Nāgasamāla (bhikkhu) 217, 425
 Nāgita (bhikkhu) 217
 nātaka 219
 nātha 1, loka° 125; a° 143; -karaṇa -dhammā (10) 336
 nāda: siha° 400
 nādiṇ 18
 nānā: -ākāra 338; -atta 9, 186, 336; -aggarasa 203; -attha 14; -khanti 339; -titthiya 338; -naya 9 *etc.*; -ppakāra 53, 65, 176, 352; -vidha 9, 53, 56, 339, 355; -samāpatti 320
 nāparan itthattāya *etc.* 175
 nābhi (*cf.* arā) 84, 370
 nāma-rūpa 32, 41; -nirodha 47; (=lokā) 207
 nāma-kāya 310
 nāmato 436
 nāmeti (cittaṇ) 421

- nāli** 27
Nālagiri (gaja) 265, 316
Nālakagāma 322
nālikodana 252
nāvā (in sim.) 180, 281
nāsā 65, 171-172
nāsikagga (sati) 188
nāsanato: dosa° 286
nāseti 62, 257, 385
nikati 110
nikanti: ālaya° 398
nikāma-lābhī 234
nikāmatā (lābha°) 227
nikāmeti 82
nikāmana 63
nikāya 2; deva° 140, 334
nikkaḍḍhati 417; **nikkaḍḍhana-kāla** 298
nikkaddama 403
nikkaruṇa 289
nikkama-dhātu 233
nikkasāva 54
nikkilesa 412
nikkujjita 286-287
nikkujjati (pattaṇ) 252
nikkhanta 2; (=apagata, =nig-gata) 186, 411; **-kāla** 278; **-nadi** 301
nikkha 281, 416
nikkhanti 212
nikkhamana 65
nikkhamati 65, (agārasmā) 252, 279, 299, 366
nikkhāmeti 65, 298
nikkhitta 260, 416
nikkhittadhura a° 234
nikkhipati 259, 278, 368 (padaṇ)
nikkhepa 30 (=nikkhipana); sa-rira° 427
nikkhipiyati 30, 328
nikhapati 103, 259; **nikhāta** 260
nikhapāpeti 400
nigacchati 366, 417
nigaṇṭha 330, 338; **-uposatha** 296
nigama 85, 231, 249
nigamana 46, (nigg°) 212
nigūhana 228
nigūhati: a° 331
niggaha 361
niggaheti 178
niggaṇṭhāti 233, 417
niggelaññatā 126
nigghosa 3, 67, 377
nigrodha (rukkha) 323, 411
nighāta 67
nicaya 103
nicula (cf. nipa) 100
nicca 282, 339; **-atta** 304; **-upad-duta** 408; **-kāla** 56; **-nava** 63; **-paṭikkhepato** 236
niccala 67, 88, 188, 320
niccharaṇa 67
niccharati 328, 413
nicchāreti (vācaṇ) 44, 209
nijjara-vatthūni (?) 335
nijjhāna 17, 43
nijjhāma: -taṇhā (petas) 140
nijjhāyati: anto° 428
nitthā 29, 76
nitthāna 408
nitthāpeti 53, 56, 106, 135, 159, 216
nitthubhati 292
nittanṇa 374, 412
nittinṇa 178
nitteja 358
nittharaṇa 281
nitthunanto (nitthanati) 198
nitthunana 43
nidassana 6, 9, 14, 43
nidasseti 11
nidahana 281
nidāgha-kāla 294
nidāna 1, 6, 17, 21, 46, 281; **-vacana** 28-29; **ito°** 310
nidhāna-vati 89
nidhāya 3
nidda (upagata) 247, 307; **kilesa°** 145, 305
niddāyati 308
niddiṭṭha 14, 21, 43, 343
niddisati 25, 103, 373
niddukkha 370
niddesa 14, 53, 201 *etc.*
niddosa 370
niddhamati (niddhantā) 208
niddhamana-dvāra 123
niddhāraṇa (sāmivacana) 103
nindati 372
nindā 372
ninna 379; **kāma°** 365; **-citta** 288; **-tṭhāna** 191, 294, 427 (poṇa-pabbhāra); **-bhāva** 35, 222; **visaṇkhāra°** 328
ninnagā 26, 427
ninnāda 149
nipajjati 163, 420 *etc.*
nipacca-ākāra 80, 158, 280, 331
nipatati 173, 252, 371, 418
nipanna 417

- nipāta 7, 31, 37, 41, 159, 211, 224;
 -matta 90, 211, 213, 372
 nipuṇa 2, 9, 45, 275
 nippajjati (*see* nippahj.)
 nippadesa (*omnino*) vasena 285;
 -ato 336
 nippabha 358
 nippariyāya 371
 nipphatti 58, 70, 159, 381
 nipphanna 276, 420
 nipphala: a° 384
 nipphalita (? nibbalita) 170
 nipphādāna 156, 254; kicca° 190,
 269
 nipphajjati 346; a° 218
 nipphajjana 328; a° 159
 nipphādeti 159, 210, 218, 317
 nipphādetabba (*abl. case*) 254
 (-bhumma)
 nibaddha 180, 384; a° 217
 nibbacana 58, 377; (*cf.* VM. 494);
 (=nirutti-vacana, *cf.* MA. 109)
 nibbatta 81, 430; -gati 418; kam-
 ma° 73; -tthāna 110; -dāraka
 278; -pāripūri 69; -bhāva 81,
 180; bhāvanā 201
 nibbattati 81, 150, 180, 277, 372
 nibbattaka 159, 160
 nibbatti 43, 97
 nibbatteti (*visesa*) 81, 375 (*jhānaṇ*)
 nibbattiyati 305, 317
 nibbāna 216; -ārammaṇa 33;
 (=āsava-kkhaya) 177; -thala
 167; -dhātu 94, 98, 131, 216,
 431; -nagara 374; -patisaṇ-
 yutta 388; -patti 152; -pāra
 178, 207; -vajja 390
 nibbāpeti 385; nibbāpita (*santāpa*)
 250
 nibbāyati 149, 175, 269
 nibbikāratā 320, 349 (*nis-vikāra*)
 nibbidā 32, 196, 227
 nibbindana 227; nibbindati 210
 nibbisaṇ 167, 342
 nibbisevana 216, 320
 nibbisesa 152
 nibbuta 216; nibbuti 211
 nibbuddha 265
 nibbetheti 263
 nibbedha: -bhāgiya-paññā (6) 335;
 -paññā (5) 221
 nibbedhika: -paññā 221, 234
Nibbedhika-pariyāya 176
 nibbhaya 162
 nimantana-salāka 203
 nimanteti 81, 241-242 *etc.*
 nimitta 30, 179, 201; -aññāna 90;
 -obhāsa 325, 328; catu° 257;
 tīpi 253; piya-vatthu° 428;
 pubba° 149, 150; bhūta 373;
 magga° 159; subha° 372; ni-
 mittaṇ, *adv.* 402
 nimittatā 159
 nimugga: dukkha° 156, 287
 nimujjati (*cf.* ummujj.) 74
 nimujjana 74-75, 160
 nimujjāpeti 246
 nimmaccha-kacchapa 301
 nimmathana: rāga° 131
 nimmala-udaka 301
 nimmāna 43
 nimmāna-rati-devā 385
 nimmadana: mada° 388
 nimmāpaka: iddhi° 142
 nimmita: kamma° 301
 nimmināti 65, 100, 299, 344
 nimmileti 417
 niyaka (*cf.* VM. 349) -ajjhata (7)
 11, 189, 329, 349
 niyata 290; a° 8
 niyama 38, 41; a° 211, 323; -tā
 47
 niyamana 8
 niyamita (=baddha) 367; niya-
 meti 323
 niyāma 79; niyāmena 290, 385
 niyutta 338
 niyojana 234
 niyojati 9, 70, 204, 214, 222
 niyyāti 414
 niyyādeti 56, 399
 niyyānika (*cf.* nīy°) 211, 431
 nirata 374, 436
 niratthaka 87, 431
 niratthika 28
 nirantara 375
 nirantaratā 31
 nirapekkha 2, 24, 72, 346, 389
 nirāya 140, 176, 180, (=apāyā)
 246, 308, 418; mahā° 140
 nirālaya 80, 327
 niravasesa 16, 29
 nirasa 206; (=nibbāna) 363
 nirāsanka 218
 nirujjhati 44, 47-49, 215, 433
 nirutti 9, 17, 136 (*cf.* paṭisambhi-
 dā); -naya 223
 nirudaka 378
 niruddha 47, 435; -tā 41
 niruddhatta 433, 435

nirupakkilesā 68, 201
nirūpadhi 231, 314
 nirupama 257
 nirussukka 36; (= apposukka) 163, 327
nirodha 38-39; issariya 161;
 -dhamma 283; -samāpatti 196
nirodhi (nirujjhati) 433
 nillajja 319
 nivatta 60, 202; -bhāva 428
 nivattana 285
 nivattati 80, 168, 202, 243, 279
 nivatteti 434
 nivatti 4; a° 214
 nivattha: suddha° 280, 354
 nivāta 27
nivāpa 60
 nivāreti 309
nivāsa 377; pubba° 50, 183
nivāseti 62, 291, 309 *etc.*
 nivāsana-tthāna 55, 57, 62, 161
 nivittha (nivisati) 70, 183, 307
 nivuta 386
 nivuttha: -pubba° 148
 nivedeti 159
 nivesana 6, 51, 259, 421; niveseti 419
 nisajjati: a° 339
 nisajjā 53, (*in met.*) 189, 233, 283 312; -yogga 410
 nisinna 65
 nisidati 163 *etc.*; nisajja 308; (eko) 219, 309
 nisidana 322; -ākāra 273, 279
 nisedhana 295, 374; nisedheti 265
nissansayaṇ (*adv.*) 161-162, 380
 nissakka 40, 294 (*abl. case*)
 nissajjati: a° 350, 359
 nissatatta 125, 160; -atta 33
 nissattha 407
 nissanga 144
nissaya 339; ditthi° 343; -bhūta 347
 nissāya 63, 206, 243, 291, 339 *etc.*
 nissanda: kamma° 124, 289; puñña° upa° 357
nissaraṇa 107, 152, 396; bhava° -vimutti 212-213; -viveka 314; a° 203; -bhāva 206
 nissaraṇiya-dhātuyo (6) 335
nissita 25, 52, 146, 204; (ditthi) 339, 397; -atta 247, 391
 nissitaka 266
 nissirika 331
 nissila 416

nisseni 80
 nissesa 216
 nihina (hīna) 172, 260; -kammatta 333
nihuhunka 54
 nica (āsana) 242; -jana 357
 nīta (neti) 319
 nīti: sattha-sippa 205
 nīpa (rukkha) 100
 nīyātana 43
 nīyati 1; nīyamāna 171; (loka) 144, 224
 nīy(niyy)ādeti 70, 241
 nīy(niyy)ānika 236; -bhāva 211; a°; -dhammā 35; -sāsanatta 358
 nīyāna-dhamma 135, 139; -sati 188
 nīla-pītādi 27 *etc.*; -uppala 244; (rasmiyo) 280, 354
 nīvarita 367
 nīvaraṇa 32, 73, 224, 367
nīharati 97, 172, 181, 235 *etc.*
 nīharitu-kāmatā 142
 nīhāra 79
nu 53, 86, 105
 nūna (*cf.* yan-nūna)
 nekkhamma: -adhigama 378; -āni-saṇsa 282; -guṇa 281; -paṭipak-kha 220
 neti 289
Netti 326, 373
netti: dhamma° 18; -chinna (bhava-taṇhā) 272
 nepakka: sati° 146
 nemi (*cf.* arā) 84
 neyya: bodha° 150
 nerayika 150
Nerañjarā 26-27, 31 (nadī)
 nēlaṇ 370, (-jala) 26
nejjagga (= adosa) 369
 nevāsika 180-181
 n'evasañña-nāsañña (āyatana) 140, 151, 321
 nvettha (= nu ettha = nottha) 105
 nhāyati 76

P

pa-ati = pāti 224
paṇsu: -kilati 180; -kula 252, 292, 411; -pabbata 189; -paṭichanna 281; -pisācaka 247
 pakata: -atta 231; icchā° 227; -kamma 263; macchera° 378

pakati 344; -bhatta 202; -ratha 370; -vāta 189; viruddha 230; -hatthi 403

pakatiyā (= *more suo*) 344, 354

pakaraṇa 16

pakattha: a° 174

pakiṇṇaka: -kathā (as expl. of dhammi-kathā) 419, (cf. S. i. 174 *trans.*)

pakāra 7, 8, 59, 209 *etc.* (see nānā)

pakāsa 21

pakāsati 8, 98 *etc.*

pakāseti 5, 8, 71, 129, 193 *etc.*

pakāsana 4, 9, 201; pakāsaniya 361

pakopa (citta) 164

pakkanta 143, 289 (for pakkhanta) 415

pakkamati 73, 163, 183, 241 *etc.*

pakkula 66 (cf. akkula)

pakkosāpeti 193, 262, 273

pakkha, (*side*) upasabya° 292; kusala° 187; (*half*) 21; pāti-hāriya° 309; saṅkilesa° 195, 262

pakkhandati 413

pakkhalati (√khal) 113

pakkhandikā 265

pakkhāleti (√ksal) 267, 367, 415, 431

pakkhin (*bird*) 149

pakkhipati 180, 199, 414; pakkhitta 403

pakkhiya 32; bodhi° 44-45, 48, 304

paṇṇa 49, 205

pageva 67, 164, 202 *etc.*

paggaṇhāti (añjaliṇ) 253, 331

paggayha 340

paggaḥa 145, 361; -lakkhaṇa 146, 305

paggaḥeti 386; paggaḥita 234

paggharati 169, 308

paggharaṇa (āpo-dhātu) 129, 391

panna-loma 46, 163

pangula 149

pacāra 163

pacālaka: kāya° 105

pacura: -jana (= puthujjana) 165, 363

paccakkha: atta° 98; -karaṇa 174, 193; -kiriya° 155; -bhāva 329; -to 136, 242, 261, 361; a° 396

paccakkhāti 218, 232

paccanga 172; anga° 118, 418

paccati 261, 292

paccatta-sāṃvivacana 118

paccattharati, paccattharaṇa 409, 420; -āsana 203

paccatthika 55, 400

paccanika: -dhammā 32, 196; 147 (kilesā°)

paccanīya 379

paccanubhūta 340

paccanta: desa° 310, 314

paccaya 15, 19, 35, 37, 41-42 (paṭicca), 48, 91, 227, 229; catu° 80, 307; -ākāra 15, 37, 46, 129; apara° 174; -bhūta 142; -bhāva 41, 116

paccayatā (12) 336; a° 392

paccavekkhati 175, 221, 271, 371

paccavekkhaṇa 4, 38, 95, 165; -ñāna 69, 177, 192, (19) 336; dhamma° 434; -bhūmi 174

paccassosi (paṭisunāti) 434 (= paṭi°)

paccāgacchati 308, 426

paccājāta 194

paccābhattiha (p-bhāsati): padu° 312

paccāmattha 15

paccāmasana 14

paccāmitta 400

paccāyāti 127

paccālapati 434

paccāsigsati 182

paccuggacchati 250

paccuggamana 183

paccutthāna 80

paccupatthāna 43

paccupatthāpeti 177, 232

paccupatthita 143, 425

paccuppanna 174, 229, 315; -aṇṇa 136

paccūsa -kāla 422; -samaya 149, 310; -velā 307

paccekaṇ (*adv.*) 281, 298 (pāti-ekkaṇ, pāṭiyekkaṇ)

pacceka (Buddha) 2, 35, 95, 163, 194, 290-291; -bodhi 291; -bodhiñāṇa 282, 304; -muni 265; -sambuddha 263

pacceti 37, 263

paccchato (*adv.*) 119, 202, 328

paccchā 37, 98, 116, 127; -bhatta 97, 202, 279 *etc.*; -bhattika 202; -samaṇa 249, 425

paccchāda: seta° 370

pacchi 181
 pacchijjati 298
 pacchindana 421
 pacchindati 124
 pacchinna: -vatta 398; -santāna 436; -sota 370
 pacchima 16, 50, 100, 141; -ācariya 245; -dassana 432; -disā 178; -kathā 332; -kāya 412
 pacchimaka-bhāva 123, 399
 pajahati 45, 315, 331, 396; pajahana 234
 pajahāti 407
 pajā 347, 400
 pajānana 341
 pajānāti 44, 287
 pajūpati 344
 pajāyati 45
 pajjati (=pāpuṇati) 305
 pajjalati 65, 300
 pajjota 263, 287
 pañca 221; -angula 301; -indriyāni 221, 305; -upādāna 192, 207; kāma 143; -kkhandha-saṅkhāta 114; gati 143; -dhārā 300; -dassā 309; nivarana 143; -patitthita 198; puggalā 221; balāni 129; -lokā 207; -vatthūni 314; -vagga-sangha 310, 315; -sīlāni 179; sikkhā 115
 pañcadha 300
 pañcama 221
 pañjara (kilesa) 142; siha° 169
 pañjalika 288
 pañña (of Sāriputta) 271; -indriya 221
 paññatta: a° 266; -atta 296; -āsana 60, 64, 71, 367
 paññatti 9, 14, 15, 94
 paññavant 221, 228, 234, 332-333
 paññā 233; -avadātato 286; -āvu-dha 44; -indriya 305; -cakkhu 341; -janana 286; -paṭilābha-hetu-desanā 336; phala-magga° 152, 233; -vepulla 161, 368; samādhi 69; -sampanna 411; -siddhi 15
 paññāpeti 13, 22, 69, 180, 299 etc.; -abbatā 435
 paññāpanā 151, 353
 paññāyati 64, 69, 122, 176, 199, 247 etc.; a° 247
 pañha 44, 360; -karaṇa 65; -nisajjana 42

paṭa: -jāla 411; -sāṇi 420; seta° 330
 paṭaṅga (pāṇaka) 355
 patala: megha° 354
 paṭi° (-hāriyaṇ=patihāriyaṇ) 10, 434
 paṭikacca (paṭigacca) 347-348
 paṭikata 218
 paṭikaṅkhāmi 167, 432
 paṭikara 110
 paṭikaroti 306
 paṭikāra (remedy) 117
 paṭikitthata (=hina) 236
 paṭikulyatā 174
 paṭikkanta: pāsādika° 225, 267, 320, 375
 paṭikkama-osāna 61
 paṭikkamati 8, 71, 202 etc.
 paṭikkūla: ap° 184, 288; dukkha° 111, 275; -manisakāra 190; -saññā 232
 paṭikkhipati 165, 197, 218, 231, 345, 379; (causal) 242
 paṭikkhitta 33, 433
 paṭikkhepa 12, 126, 236
 paṭigaccha (see paṭikacca); -ti 37
 paṭigañchi (=paccāyāsi) 127
 paṭigaṇhāti 18, 79, 332
 paṭiggaha: ovāda° 434
 paṭiggahana 228
 paṭiggāhaka 2, 390
 paṭighātū 176
 paṭighattaniya 247
 paṭighosa 94
 paṭicaya (katassa) 218
 paṭicodeti 260
 paṭicca 41, 429; -samuppāda 28, 37, 208; -samuppanna (dhammā) 315; (=nissāya) 213
 paṭicchati 64
 paṭicchanna 287, 333, 367; ap° 354
 paṭicchādaka 121, 147, 183, 214, 226
 paṭicchādāna: -lakkhaṇa 194; roga° 291
 paṭicchādeti 228, 331, 411
 paṭijaggati 79, 167, 249
 paṭijaggana: sarīra° 308, 354
 paṭijānana 9
 paṭijānāti 15, 82, 260; a° 18
 paṭijānāpeti 262
 paṭiñña (vow) 71, 155; -anurūpa 248; mahā° 133; (consent) datvā 71; (promise) 178

- paṭiññāta 4
 paṭinissagga (-upāda=niḥbāna)
 151, 196, 396; -atta 314
 paṭinivattati 243
 paṭinissajjati 82, 347
 paṭipakkha 10, 32, 76, 129, 145,
 390 *etc.*; a° 76; -tā 220, 232;
 -pahāna 190; p. vigamana 376
 paṭipajjati 125, 126, 198, 249, 309
 paṭipajjitabbatta 14, 351
 paṭipatti 4, 21, 29, 125, 204, 242;
 sammā° 357
 paṭipatha 273
paṭipadā 63, 83, 396
 paṭipaṇāmeti 401
 paṭipanna 29; su°, du° 97, 125,
 151, 425
 paṭipassaddha: daratha° 36, 90,
 363
 paṭipassaddhi-vimutti 32-33, 73,
 152, 177, 196, 202
paṭipassambhati 90, 310, 435
 paṭipassambhana 108
 paṭipākatika 235
 paṭipātiyā 37, 183, 194, 206, 361
 paṭipādeti 165
 paṭipīḷana 376
 paṭipīḷitatta 215, 289
 paṭibaddha 13; āvajjana° 150;
 -citta 117, 156; (=āsatta) 158;
 a° 186
 paṭibandha-rūpa 117
 paṭibāhana 291
 paṭibāhā 421
 paṭibimba 94, 225 (*cf.* pāṭimok-
 kha)
 paṭibujjhati 60
 paṭibuddha 144, 247
 paṭibrūhana 107
 paṭibhaya 67
paṭibhāti 245, 312 (=upatthāti)
 paṭibhāna 28, 187, 205, 333;
 -paṭisambhidā 17, 136
paṭibhāsati 187
 paṭibhūta 178
 paṭimaṇḍita 1, 25, 59, 105, 125,
 150, 158, 280 *etc.*
 paṭimaṇḍeti 402
 paṭimā 415
 paṭimukka 142
 paṭimukha 37
 paṭimuṇcati 411
 paṭimokkha (*cf.* pāti°) 224-225
 paṭiyatta 150, 242; alaṅkata° 415
 paṭiyāti 127
paṭiyādāpeti 242, 399
 paṭiyodha 263
 paṭirājā 59
 paṭirūpa 16, 70, 106, 159, 431
 paṭirūpaka 319
 paṭiladdha 205, 267; -saddha 360
 paṭilabhati 85, 149, 178, 308;
 -labhitabba 315
 paṭilābha 19, 109, 127, 159, 203,
 336
paṭiloma 32, 46, 49, 50, 395
 paṭivacana 182, 198; satthu° 434
 paṭivattati 225
 paṭivasati 19, 77
 paṭivigacchati 421
paṭivijjhati 15, 45, 48, 90, 98, 324
 paṭivijjhana 144
 paṭividdha 17, 393; du° 15; a°
 19, 45; su° 17
 paṭivinaya: āghāta° (9) 336
 paṭivutta 46
paṭivedha 9, 15, 17, 44, 45, 393
 paṭivedanā 307
 paṭivedeti 176, 434
 paṭisaṅgyutta 106, 125, 236, 414
 paṭisaṅvedanā 28, 166
 paṭisaṅvedī 51, 311
 paṭisaṅvedeti 32, 124, 276, 344
paṭisaṅharati 101
 paṭisaṅharaṇa 105
 paṭisaṅkhā: a° 235
 paṭisaṅkhāna (=upekkhā) 145,
 238
 paṭisanthāra: kata° 71, 241; -ka-
 raṇa 53, 180, 185, 308
 paṭisandhi 42, 78, 99, 123, 158,
 166, 278, 292; -gahana 149;
 -citta 278; a° -kattā 330
 paṭisandhika 234; a° 175, 433-434
 paṭisambhidā (attha) 17, 136-
 138; (*in formula saha patis°*
 arahattaṇ) 95; (catasso) 335,
 360, 430; -patta 244, 266; pa-
 bhinna° 319 (*adj.*)
Paṭisambhidā 188, 196
paṭisammodeti 180
 paṭisammodana 187
 paṭisaraṇa 134, 170, 418
paṭisallāna 60, 105
paṭisallīna 35, 80, 267 (=ekī-
 bhūta)
 paṭisāmana: bhaṇḍa° 408
 paṭisāmayati (patta-cīvaraṇ) 181,
 249
 paṭisiṅcati 411

- patisiddha 395
 patisedhati 219, 220, 245
 patisedhaka 205
 patisedhana 181
 patisedha 193, 379; udaka° 380
 patisevana 227
 patisevitā 260; patisevitabba 350
 paṭissavā 178
 patisunāti 259, 434
 patihaññati 419
 patihata 429; ap° 28, 163
 patihanti 419
 paṭuppādana (gaṇana) 205
 patta: aya° 125; -sāni 410
 pattana 77-78, 82
 patthapana 227
 patthapeti 60, 311, 375
 patthana 29, 52, (sati°) 304
 patthāya 29, 31, 60, 163, 287;
 ito p. 426
 pathati 106, 170, 209, 218, 292
 pathama: -abhisambuddha 27, 31;
 -kappika-kāla 302; -bodhi 425
 pathavi 2, 128, 149, 151; -oja 419;
 -kampa 328; -dhātu 391
 paṇaka 26, (paṇṇaka) sevāla° 367
 paṇamati 165
 paṇāmeti 181, 185, (=nīharati)
 182
 paṇidhi 16
 paṇidahati 165, (kāyaṇ) 320, 334
 paṇidhāna 17
 paṇihita 243, 320
 paṇīta 122, 198, 230, 271; -paṇīta
 79
 paṇunna-kodha 195
 Paṇḍara (hatthī) 403
 paṇḍita: (pandena ? ito) 19, 97,
 319; -posa 420; -mānibhāva
 319; -vedanīya 391
 paṇḍu: -palāsa 46, 167; -kambala
 244, 416
 paṇṇa (letter) 123; -ākāra 158;
 -sāla 250, 419; (leaf) 27, 286,
 371
 paṇṇattika: a° (bhāva) 175, 353
 paṇṇarasa dhammā 220; (upo-
 satha) 296; ākāra 221
 patati 127, 371; a° 287
 patana: -kāla 74; a° 290; -sīla
 223
 patita 75, 78, 287
 pati 224, (-mokkha)
 pati 127
 patikā: gāma° 122
 patitthahati 183, 241, 345
 patittha 10, 61, 223, 378; a° 151,
 392
 patitthāna 281, 323; a° 392
 patitthāpeti 18, 169, 378
 patitthāpana 183, 339
 patitthita 9, 77, 143, 179, 198,
 323 etc.
 patta (leaf): -puta 26; -phala 67;
 -kkhandha 417 (see Pāli Dict.);
 -gandha 330
 patta (bowl) 198; -civara (ādāya)
 62, 412
 patta (pāpunāti) 350; -daṇḍa
 (loka) 143; (matthakaṇ) 432;
 °dhamma 285
 pattatā: vepulla° 58
 patti 175, 226, 271, 351, 423
 patthata 204
 patthana 124, 158, 289
 patthāreti (ayasaṇ) 257, 410
 patthayāna (pattheti) 429
 pattharapa 181
 patthita (abhisambodhi) 150
 pattheti 78, 111, 202, 230, 274
 patha 163; āṇā° 426; dvedha° 425;
 manussa° 301
 pada: uttāna° 286; -uddhāra 290-
 291; cunṇa° 415; -tthāna 42-
 43, 362; -dvaya 287; -pattikā
 319; -byañjana° 312, 377;
 -pūraṇa 36, 53, 211, 377; -mūla
 299; -yojana 106; -lopa 76,
 212; -vibhāga 345; -samban-
 dha 371; -sandhikara 288, 390;
 -siddhi 131; sesa° 362; a°, di°,
 catu° 67; padasā 401
 padakkhiṇa (karoti) 64, 71, 200,
 288, 292
 padahati 304, 323; padahana 304
 padālana 35
 padāḍelti 129, 246
 padika (pañca) 115
 padīpa: tela° 410
 padīpana 1
 padutṭha-citta 245
 paduma 379; -kalāpa 411; -gabbha
 290; -kumāra 291; -palāsa 313;
 -rāga 103
 Padumuttara (Buddha) 77, 124,
 158, 348, 430
 padūseti (padoseti) 65, 179
 padosa 53, 74; -atta 339; jagati°
 262; -dassana 339
 padosa: mano° 179

padhāna 16, 54, 129, 304; **-atthika** 218; **-atta** 407; **-bhūta** 370; **saṅkheyya-padhānatā** 428; **samma**° 315
padhāniya-angāni (5) 335, (9) 336
pana (nipāta) 211
panunna (cf. paṇunna)
panta 254 (vivatta senāsana)
panti 170; **danta**° 258; **sāla**° 238
pantha 319
panna : **-loma** 46, 163, ; **sota**° 290 (cf. sota-āpanna)
papañca 115; (kilesa) 372-373; **taṇhā**° 144, etc.; **vitakka**° 335; **-saṅkhā** 372-373
papañceti 144, 373
papatika 67; **-gandha** 300
papāta 143; (**pabbata**) 307; **sīha**° 300
pappotheti 181
pappoti 27
pabandha 13, 213; **kāma**° 435
pabujjhati 307
pabodheti 307, 326; **pabodhita** 220
pabbajita 56, 72, 331; **-atta** 426; **-bhāva** 317; **-rūpa** 333; **-vesa** 334; **saddhā**° 378
pabbajjā 71, 95; **-abhisāṅkhāra** 310; **-chanda** 310; **-linga** 334; **-vidhi-Khandaka** 161
pabbata 188; **-upama** 189; **-pa-pāta** 75, 411
pabbājeti 71, 309
pabbhāra (ninna-poṇa°) 191, 388
pabhaṅkaro 358
pabhaṅgura 236, 278; **-tā** 278
pabhavati 40, (**nibbattati**) 429
pabhassara (**nila-pīta** etc.) 105, 280; (**coloured**) 283, 284
pabhā: **ni**° 113; **byāma**° 105; **-rasmi** 412
pabhāta (ratti) 307
pabhāva: **-sampadā** 104; **sarīra**° 88
pabhāvana 228
pabbhinna 319; **-mada** 258
pabhuti 54, 87, 155, 382
pabhu 104
pabbha 136, 177 (cf. paṭisambhida), 369; **khandha**° 175; **-pāṇātipāta** 295; **saṅvaṇṇanā** 229
pamatta 416; **-bandhu** (Māra) 367; **-vihārin** 238; **-satta** 367

pamāda 305, 313; **-kāraṇa** 417; **-tṭhāna** 230 (**senāsana**); **-vihāra** 239; **mada**° 371
pamāṇa 5, (**jānāti**) 62, 300, 415; **-bhūta** 28, 88; **a**° 393; **mukha**° 378
pamāṇika 88
pamināti 96
pamukha 179, 184, 412; **Buddha**° 56, 157
pamuñcati: **pamuccaro** 358; **pa-mutta** 46
pamuttha 15
pamudita 156, 267
pamūḷha 365
pameyya: **a**° 112
pamocana 71
payata-pāṇi 123
payāta 142
payirupāsati 65, 82, 115, 204, 221, 385; **-āsana** 156, 267
payuñjati 110; **payutta** 61, 203, 384
payoga 17, 68, 204
payojana 158, (**usus**) 200, 262, 431
payojeti 265
para° : **-ajjhāsaya** 29-30; **-adhīnatā** 334; **-anuggaha** 28; **-anudatā** 400; **-anuddesika** 262; **-abhisajjanī** 374; **āyatta** 159; **-upaghātā** 176; **-upavāda** 400; **-kata** 344; **-kāra** 345-346; **-kkama** 233 (**dhātu**), 294; **-tīra** 377, 424; **-dattūpajivin** 140; **-dukkha** 110; **-nimmita** (**vasavatti**) 385; **-neyya** 396; **-ppavāda** 132; **-bhāga** 240; **-loka** 151, 237; **-lābha** 356; **-vajja** 177; **-vañcanatā** 334; **-vasa** 159, 292; **-vambhana** 347; **-vāda** 188; **-vihetṭhana** 110, 254; **-viheṣa** 110; **-vedī** 315; **-satta** 10; **-sukha** 110; **-sena** 104; **-hita** 16, 21, 28, 153
paraṇ, uddhaṇ 340
parato, abl. (s. v. anicca) 37, 236
parattha (**posthac**) 261
parada-vutta 46, 163
paramaṇ (=sādhū) 126
parama: **-aṇu** 226; **-parimāṇa** 339; **-attha**° 14, 58, 59, 110, 390 etc.; **-saccaṇ** 77; **-appicchatā** 201; **-karuṇṇatā** 289; **-gam-bhīra** 391; **-dāna** 3, 200; **-vo-dāna** 231

Paramattha-Dīpanī 436
 paramparā 25, 304; *ñāṇa*° 191
 parammukhā 332-333
 parājita 273; a° 31, 208
 parāmasati 210, 258, 342, 369
 parāmasana 76, 106, 342; *kiriya*°
 234
 parāmattha-sīla: a° 268
 parāmāsa: silabbata° 289, 351
 parāyana (*tāṇa*, *leṇa* etc.) 281, 287;
 (paraṇ ayanan) 290; *sagga*°
 78
pari° 188
 parikappa 214, 339
 parikappana-matta 358
 parikappita 210, 346
 parikamma (*cf.* *jhāna*) 36; (*prepa-*
ration) 170, 409
 parikinnā: sam° 219
 parikittana 43, 56-57, 378
 parikissati (*loka*) 224
 parikkha 379
 parikkhaka-jana 87
 parikkhaya (*dārodaka* etc.) 124,
 126, 403; *jīva* 342; *saṇyojana*°
 289
parikkhāra 79, 113, 370; -*bhaṇḍika*
 331; *samaṇa*° 181
 parikkhitta (*√khip*) 57, 59, 143,
 219, 330 (*nagara*)
 parikkhipati 101, 410
 parikkhipāpeti 420
 parikkhiṇa 58, 175, 314, 431;
 -atta 370; -āsava 28, 314;
 -udaka 294; *puñña*° 266; -*bhā-*
va 126, 208, 432; a° 39;
 -*saṇyojana* 58
 parikkhepa 51, 105, 244, 413 etc.
 parikkhoba 370
 parikhā 259 (*kūpa*)
 parigaṇhana 205
 parigaṇhāti 332
 pariggaha 103, 119, 188, 332, 350
 etc.
 pariggāhaka 166
 pariggahita 28, 186, 188; -atta
 59, 63; -*bhāva* 116
 pariggaheti 208
 paricaya 17, 51; -atta (*kata*°) 425
 paricarati 75, (*pāde*) 274
 paricaraṇa 75, 351
 paricāra 220; *paricāraka* 216
 paricārikā 61; *pāda*° 72, 197
paricāreti 334, 365
paricita 17, 31, 323

paricca ceto° 184, (=paricchijja)
 281
 pariccajati 128, 184, 193, 222, 407
 pariccatta 258, 417
 pariccāga 32, 418; *mahā*° 128, 134
 paricchindati 184, 419
 paricchinna 261, 329
 paricchinnaka: a° 241
 paricoheda 16, 18, 92, 105, 424;
 -*kāla* 36, 431; a° 184; -*ka*
ñāṇa 335 (4)
 parijana 60
 parijānāti 296
 parijinna-bhoga 252
 pariññā 17, 218; -*abhisamaya* 68;
 -*ttaya* 191; *pahāṇa* 175
 pariññāta: -*kkhandhā* 177; a°
 -atta 319
 pariññeyya 84, 138
 pariññeyyatā 396
 pariḍayhati 143, 208 (*cf.* *pariḷāha*)
 pariṇāma 402; *sammā*° 401
 pariṇāmeti 164
 pariṇāmin: *vossagga*° 146
 pariṇāyaka: a° 143
 paritassati (*tanhā*) 42
 paritāpana: *atta*° 351
 paritutttha (-*tos*°) 380
 parituleti 271
 parito, *adv.* 123
 paritta 60; -*dīpavāsī* 140
 parittā-desanā 381
 parittāṇa (*refuge*) 281
 paridahati 279
 paridahana 20, 43
 paridīpaka 44, 159
 paridīpanī 106
 paridīpana (*udāna*), *see end of*
chapters
parideva=*paridevana* 42, 43; *pa-*
ridevita 429
 parinijjhāyana 43
 pariniṭṭhāna 436; *pariniṭṭhāpeti*
 365
 pariniṭṭhita: *p.* -*sikkha* (=arahā)
 255, 363; a° 364; -atta 409;
 su° 408
 parinibbāti 420
 parinibbāna 21, 96, 209; *apaccaya*°
 236; *kilesa*° 195; -*divasa* 328
 parinibbāpeti 133
 parinibbāyati 81, 93, 328, 431
 parinibbuta 25, 133, 144, 180
paripakka: a° 220, 241; -*ñāṇa*
 241; -*bhāva* 310; a° -atta 309

paripatati, **paripāta** 355

paripantha, kilēsa° 188; rāga° 235

paripāka 218, 220-222; *ñāṇa*° 241, 309; -gata 86, 218, 377

paripācāniya: vimutti-dhammā 220-221, 336

paripācita 220

paripālita 56, 122

paripuṇṇa 17, 379, (patta-cīvara) 95; jala° 117; -bhāva 424; -sīla 78

paripūra-kāri 19, 34, 69, (sīlesu) 268

paripūreti 105, 226; paripūrita 170, 223, 413

pariphandati: a° 342

pariphandana: a° 320

paribhatṭha (√bhass) 260

paribāhira 17

paribhājaka 19, 189, 338; -ikā 113, 260

paribbhamati 100, 223, 237, 355, 368

paribrūhana 355

paribrūheti 321

paribhaṇḍa (*comprising*) 351

paribhata 328

paribhavati 369

paribhava 246, 292, 368, 431

paribhāvita 336

paribhāsati 113

paribhuñjati 56, 61, 82, 188, 230, 350, 365 *etc.*

paribhuñjāpeti 409

paribhutta 400-401, 419

paribhūta 369; -tā 279

paribheda (āsava) 177

paribhoga 55, 104, 304, 400; -araha 277; -bhūta 378; a° (=inutile) 378, 400

paribhoti (=bhavati) 374

parima-vatuma (=nibbāna) 364; *cf.* pariv.

parimaṇḍala 300; -pada-byañjana 312

parimāṇa 6, 300; sarīra-anguttṭha-yava° 330; a° 257

parimita: a° 256, 284, 401 (kāla)

parimukha : -sati 188, 375, 320

parimuccati 182

parimuttha 319

parimutta 214; a° 108

parimeyya 336

parimoceti 11, 18

pariya-ñāṇa 82, 296

pariyatta 218, 312

pariyatti: appiccha 228; -dhamma 3, 17, 153, 288, 326

pariyanta 7, 69, 71, 89, 257, 284; vatta° 95; parisa° 280; -vant 321; -to 380; a° 339

pariyāya 38, 68, 71, 336; rāga-dosa° (*change from*) 195; **aneka**° 361; -sadda 200; vacana° 324

pariyādinna-citta 249

pariyādiyati 211, 278

pariyāpanna 4, 14, 48, 69, 191, 278, (dhammā) 391

pariyāpupāti 261

pariyutṭhāti 325; pariyutṭhāna 325, 398

pariyutṭhita 143, 156; -citta 325

pariyesati 71, 95, 252, 310 (gaṇa)

pariyesanā 95, 280

pariyogālha-dhamma 285

pariyodapana 284

pariyodapeti 107; (sutaṇ) 225

pariyonaddha (loka) tantākula *etc.* 142

pariyonandhati 330, 411

pariyosāna 36, 69, 159, 170, 207, 371 *etc.*; -tā 278; nibbāna° 227; saṅkhāra° 55

pariyosāpeti 415

pariyosita: a° 363

parirañjita 413

parilāha 19, 208, 246, (tanhā) 143; daratha° 202, 270; sa° 161; santāpa° 209

parivajjana 94, 206, 269; a° 293

parivajjeti 220 221, 228, 294

parivaṭuma-bhava 92, 339; *cf.* parima-v.

parivattana 62, 401

parivatteti 66, 229, 257, 314, 316

parivāra 72, 159, 180, (*adj.*) 279, 400; -sampadā 104; a° 324

parivāreti 57, 124, 386, 412

parivāsa 85

parivāsika 94; cira° (surā) 176; -tā 176

parivāseti 150

parivitakka 17; cetasa° 82, 267; ceto° 390; raho° 309; saṅkhāta 397

parivitakketi 61, 161, 309

parivisati 242, (=bhojeti) 400

parivutṭhāna 209

parivuta 86

parivetheti 415

parisakkati 378
 parisāṅkati 259
 parisā 21, 28, 57, 58, 71, 266, 296;
 catu° 71; Buddha° 324; pari-
 satin (*loc.*) 290, 296
 parisukkha-bhāva 409
 parisuddha 17, 170, 201, 418;
 -citta 231
 parisuddhi: sīla° 206, 320
 parisussati 81
 parissanta 402
 parissama 4, 78
 parissaya 423
 pariharati 107, 123, 124; gabbhaṇ
 207, 311
 parihariyati 149
 parihāni 32, 417
 parihāpeti 38
 parihāyati 357
 parihāra 149, 419
 parihārika: kāya° 62, 202
 parihīna: a° (pada-byañjana) 313
 parūpaghātā 176
 parūpavādā 400
 parūḷha (nakha *etc.*) 331
 pareta 209; (=abhibhūta) 214,
 280
 paropaccaya 286
 paropaññāsa: -kusala-dhammā
 336
 paropariyatta (indriya) 207, 281
 palāpeti 65, 66, 113
 palāyati 62, 179, 199, 295
 palāsa: paduma° 291, 313
 palāsa: makka° 335
 paliguṇṭhita 367, 386
 paligha 374
 palita (kesa) 197, *cf.* phalita
 palipa 143; -nna 143
 palibuddha 143; a° 73, 201
 palibodha 116, 135, 143, (tḥānī-
 yaṇ) 276; kiñcana° 344
 palivetheti 78
 palujjati (loka) 207; palujjana 418
 paluttha 171
 palobhiyati 60, 282
 pallaṅka 31-32, 51, 164, 208, 320;
 -apassaya 410; (*palankin*) 219
 pallala 424
 pallava 219, 411
 pallavita 56
 pavatta 49, 94-95, 205; a° (nib-
 bāna) 151; -kathā 231; -tṭhāna
 302; -ditthi 346; -dhamma-
 cakka 324; -maṇsa 399

pavattati 3, 20, 107, 176, 370, 376
 pavattā (=pavattetā) 404
 pavatti 4, 20, 32, 60-61, 208, 213,
 315 *etc.*; udaka° 381; a° 196;
 -nivatti 4, 106, 341
 pavattita: -tṭhāna 417; vacana
 262
 pavattetā (Satthā) 404
 pavatteti 32, 49, 190, 200, 208
 (dānaṇ); (jīvikaṇ) 324
 pavadati 19, 239
 pavana 19
 pavara 374
 pavādaka: -samaya 19, 340
 pavāraṇā 106, 311; (vassa) 183'
 296, 417
 pavāyati (gandha) 150
 pavāreti 106, 311
 pavāḷa 103, 170, 302, 412
 pavāheti 333
 pavāhana 74, 75
 pavicaya 133, 145
 pavitṭha 181, 203, 218, 226, 235
etc., 244
 pavivitta 225, 280
 paviveka-kathā 231; -rati 134;
 -kāmatā 206
 pavisati 62, 65, 78, (pāvisi) 185,
 378
 pavisana 64, 235, 258; -magga 238
 pavisitṭha 333
 pavissa 262, 295
 pavuccati 229
 paveni 256
 pavedana 3, 388
 pavedita 5, 292
 pavedeti 64, 70, 262
 pavedhati 179, 247
 pavesa 374
 pavesana 65
 paveseti 259
 pasasati 7, 357
 pasasā 150, 204, 266
 pasasīya 266
 pasanna-mānasa 57, 79; -citta
 114, 283, 381; -salila 402
 pasavati (āsavā) 176; (puññaṇ)
 368
 pasākha 371
 pasāda 333, 431; -āvaha 87, 172;
 cakkhu° 73; -janana 381
 pasādaniya 88, 220, 280
 pasādika 156
 pasādeti (cittaṇ) 225
 pasādhana 158, 289

pasāraṇa: mukha° 319
 pasārita 225, 368, 413
 pasāreti (bāhaṇ) 82, 319 (mukhaṇ)
 jivhaṇ 367; tantaṇ 197
 pasāsati 436
 pasidati 79, 273
 pasuta 12; (=anuyutta) 423
 pasūta (kula) 256 (=jāta)
 Pasenadi (Kosala) 104, 331
 passati 142, 172, 198
 passa 403-404, 410
 passaddha-kāya 320, 397
 passaddhi 305; -bojjhanga 145
 passambhati (see pati°)
 passāmi 274, 421
 pahaṇsati 361
 pahaṇsana 8
 pahatṭha (loma) 66
 pahata 435
 paharaṇa 65
 paharati 62, 96-97, 233, 246, 417
 pahāna 19, 58, 125, 175, 209, 394;
 -sampadā 257
 pahātabba (dhamma) 39, 84, 138,
 430
 pahāra 245, 300
 Pahāra (asura) 299
 pahināti 55, 185
 pahitatta 174 (nibbāne pesita-
 oitta), 280
 pahina 3, 177, 190; a° 363; -atta
 370
 pahiyati 47, 371
 pahūta 429
 pahenākāra 185
 pahoti 195, 282
 pahonaka 408
 pakaṇṇa-jāta 44, 340; -indriya 239;
 a° 52, 58, 162; -vacana 324;
 -sukha 140
 pakati-karaṇa 226
 pakatika 127, 235
 pakāra 51, 59, 330
 pakula: -ita 70
 pāgabbhiya 225
 pācna: -disābhāge 158; -dvāra
 330; -passe 410; -nissita 52;
 -mukha 238; -lokadhātu 330;
 -Himavanta 301
 Pācīnavaṇṇa (migadāya) 250
 pāṭala (pink) 408
 Pāṭaligāma 407-408
 Pāṭaligāmiya (-ka) 416, 419
 Pāṭaliputta (nagara) 419
 pāṭikāṇḍhā 233, 234

pātipuggalika-bhatta 123
 pāṭibhoga 156, 178
 pāṭimokkha: -uddesa 296, 298-
 299; -saṅvara 69, 206, 223,
 233; (suggested derivations):
 (a) pāti=rakkhati, pātetī, pa-
 tati 223; (b) pāta=vinipāta=
 saṅsāra 223; (c) pati 224-225;
 (duvidha) 254, 298 (āṇa and
 ovāda pātim.)
 pāṭihāriya 10, 381; yamaka° 52;
 iddhi° 433; -pakka 309
 pātekkha (pāṭiyekka), pāṭiyekkaṇ
 (adv.) 420
 pāpa 414; -atipāta 32, 206, 414-
 416; -upeta 288; -bhūta 102
 pāṇi 56, 111, 242, 436
 pāta (√pat), dukkha° 268, 355
 pātabyatā 351, 365
 pātar (adv.) pātar-āsa 86 (bhut-
 ta°); pāto 'va 249; pāto (adv.)
 354
 pāti 223-225 (=rakkhati); cf. pā-
 timokkha
 pāti (patta): cf. piṇḍa-p.
 pātin (pāta) 224
 pātita (oitta) 223
 pātukāma 379
 pātur-ahosi 82, 149
 pātra-ja 291
 pātvākāsi 273
 pātubhavati 44, 94, 207
 pātubhāva 45, 150, 214, 320
 pātubhūta 44, 257, 395
 pātetī 66, 80, 292, 246 (=vinipā-
 teti) 224
 pāda: -anguli 288; -uddhāra 402;
 iddhi° 305; -opāya 305; -tala
 412, 414; -passa 312; -mūla
 430
 pādaka (jhāna) 185, 348; āruppa°
 245; -bhūta (samādhi) 233;
 (katvā) 186, 188, 375
 pādī 61
 pāna 420; amata° 324, 414; -ākāñ-
 kha 381
 pāṇiya 250, 379; -kūpa 783
 pāpa: -atta 260; -iccha 63, 227;
 -garahiṇ 411; -jana-sevin 263;
 -dhamma 260; -suddhi 74
 pāpaka: -dhammā 58, 407; -kit-
 tisadda 417
 pāpaṇa 401
 Pāpimant (Marā) 325
 pāpuṇa-tṭhāna 181

pāpunaṭi 75, 133, 181, 210, 230;
(sotaṇ) 306
pāpeti 181, 291, 377; pāpetabbatā
308
pābhata: kathā° 340
pāmaṇḍa 411
pāmuḍḍa (pāmojja) 129, 283; -va-
saṅgata 87; -sukha 311
pāmokkha 422
pāyāsa (dāna) 241
pāyeti 410
pāra (*trans*); nibbāna° 178; pārāṇa-
gata 70; pārāṅgamaṇa 424
pāragu 69
pāramitā 413
pārami 24, 52, 413; -ñāṇa 244,
304; -dasa° 128, 211 *etc.*;
-pūritā 89, 326; -sāvaka° 271
pārājika 23, 45, 226
pārāpata (*dove*) -pāda 172
pārāyana 46
pārīchatta 416-417
pārīchattaka (rukkha) 413
pārīpanthika: -dhamma 185; -bhā-
va 426
pārījuṇṇa 62, 378
pārīpūri 16, 68-69, 315, 336
Pārīleyya (gāma) 250
Pārīleyyaka 249
pārīsuddhi: -sila 233; -padhāniy-
aṅgaṇi (9) 336
pārūpati 229; (=nivāseti) oīvaraṇ
62, 291, 412
pārūpana 78
pālāpeti 66
pāli 4, 68, 93; -dhamma 312;
-gati 9
pālīṇmuttika 419 (*see note ad loc.*)
pāvācana 25, 46; (=dhamma) 268
Pāvā (nagara) 63, 403
pāvuraṇa 104
pāsa 367; Maccu° 143
āsāṇa 74, 414; -kkhaṇḍa 251;
-cōhatta 79, 369; pitṭhi° 179, 301
pāsāda 57, 59, 158, 330
pāsādika 87, 172, 225, 311; a° 369
piṇṣati (*crush*) 264; piṭṭha 413
Piṇḍa (hatthi) 403
pitṭhi 74; -kaṇṭaka 165; -pāsāṇa
179; piṭṭhitō 370
pitṭhika: mahā° 409
piṇḍa 54; ayo 435; -gaṇana 205;
-pāta 61, 81, 183, 198-199 *etc.*;
piṇḍāya pāvīsi 62; -pātikanga
201; -pāti, -pātika 203-204

piṇḍaka: bhūta° 351
piṇḍi: piṇḍiyālopa 109
Piṇḍola-Bhāradvāja 252
pitta 65; -semha *etc.* 73; (*as* pali-
bodha) 201
pithiyati 123
pidahati 123; (dvāraṇ) 123-124,
191, 237, 378-379
pipāsa 367; -vinaya 389
pipāsita 143, 379
pipphali-guhā 60; -rukkha 60
pibatī 324
piya: -jātika 428; -pahūta 429;
-bhāva 429; -manāpa 273;
-rūpa 120, 157; -vacana 57,
430; -vāda 149; -vatthu 120,
429; piyatara 274-275
piyaka 103
piyangu 170
piyāyati 80, 204, 274-275; piyā-
yanā 429
piyāyita 80, 273; piyāyitabba 272
pilāndhana 307
pilavati 74
Pilindavaccha (thera) 192
pilotika-khaṇḍa 279, 292, 330;
-kamma 263, 373; tela° 383
piḷeti (*cf.* piḷeti) 404
pivati 261, 314; (pātun) 424
pisāca 68, 70
pisuṇa-vācā 422
pihayati 201, 204
pihita 285, 367
piṭha (*stool*) mañca *etc.* 181, 410
pīta (*see* nila *etc.*)
pīti: -atta 212; -pāmojja 303, 373;
-bojjhanga 145; -vippharita
88; -vega 2, 328; -somanassa
200, 267, 328; pītito 328
piḷaṇa 20, 208; pati° 91
piḷā: rāja° 241
piḷita: -atta 53, -āsana 68; sīta° 385
piḷiyamāna: a° 401
piḷeti (*of clothes*) 119; (*of a sugar-*
mill) 419
puṇṣaka 47, 53
Pukkuṇṣati (rājā) 81; (kulaputta)
puggala -kicca 13-14, (cattāro:
s. v. icchā) 227
pungava (Sakiya) 154
pucchati 6, 30, 120, 126, 272 *etc.*
pucchaka 8
pucchana 7, 30
pucchā 4, 6, 126; -anusandhi 290;
-asika 29, 30

puñja: -kata 66; -puñje 22, 336
 puñña: -atthika 354; anusāri 257;
 -kamma 289; -khetta 1; -kiriya
 8; -ñāṇa 134; -lakkhaṇa 416;
 -sambhāra 401; -sammata (na-
 di) 182
 puññatā 112
 puṇa 26; -bhedaṇa 422
 puttha (pucchati) 197, 294
 puṇḍarika 379
 puṇṇa 424; -ghaṭa 410; -canda
 411; -māya 31, 149, 354; -lāpu
 373; -vācā 312
 Puṇṇabaddhāna (kumāra) 158
 putta: -atta 266; -dāra 331; -sam-
 bādha 331
 puttata 168
 puthu: ditthi 394; -bhūta 327;
 (=bahu, visun) 214; -salla
 142; -sippa 7, 275
 puthujjana (pothuj°) 34, 70, 262,
 271; -kālakiriya 82; andha°
 386; -visaya 175; puthujja-
 natā 310
 puthutta 191
 puthula-bhāva 327
 puna: -d-eva 169; a° -bhava 270;
 -ppuna 323; -bbhava 270, 329;
 -vacana 46
 puppha 150; -gandha 300; -jāla 410
 pupphati 150
 pubba: -anḥa 21, 62, 423 (-sama-
 ya); -ācariya 2; -apariya etc.
 321; -angama 15, 179, 240;
 -appa (sāli, vihi, mugga-māsa)
 104; -kamma 263; -cariya
 128; -nimitta 129, 149; -bhāga
 220, 309; -yoga 179; a° 435
Pubbārāma 158
 pubbaka 75
 pubbe: -nāpparaṇ 398; -nivāsa-
 ñāṇa 193; -nivuttha 183
 pura-āvara 265
 purato (katvā) 415
 pure(a)kkharoti 90, 153, 415
purakkhata 404
 purekkhāro 240
 puratthima 52; -kāya 412; -disā
 178, 377
 Purāṇa 2; (Porāṇa) 23, 305
 purāṇa: -civaraṇ 229; -dutiyaikā
 72, 73; -pāṭha 215; -sālohitā 80
 purātana 154, 341
 purima 154; -kathā 332; -koṭi 176;
 -bhāga 330; -vohāra 122

purisa: -atisayaṇ 201; -kicca (me-
 thuna) 260; -sīha 112
 pure: -oārika 35 (-ñāṇa); -bhatta
 427
 puretaraṇ 328, 381
 purekkharoti (see purakkh°)
 puḷḷinga (masc. gen.) 30
 puga (=gaṇa) 349
 pūjā: -karaṇa 354; -vacana 57;
 -sakkāra 80, 203, 356
 pūjeti 415; pūjita 79, 80
 pūti-mutta 231
 pūra: -atta 302; 424
 pūraṇa 246; pada° 86; sīla° 303
 pūreti 78, 197-198, 379
 pūva 252, 273
 pekkhati 226, 288, 414
 pecca 261; -bhāva 398
 peta: -attabhāva 308; -dāraka
 308; -mahiddhika 418; -yoni
 308; -soyyā 403-404
 pettika-visaya 226; petti-v. 109,
 418
 pema 218, 429
pesakāra: -vithi 197; -visikhā 62
 pesala 332
 pesi 40
 pesitatta 174
 peseti 185, 337
 pokkhara-sāṭa 338
 pokkharāṇi 74, 301-302, 379
 pokkharatā 232; vanna° 231
 poṅkha-anupoṅkha 267, 337
 poṭhana 111
 poṭheti 110
 poṇa 191, 222 (ninna etc.)
 potthaka 45, 311
 Porāṇa (cf. purāṇa) 186, 415;
 -atthakathā 436
 porin (vācā) 312
posin: -anañña° 62
 poseti 62

PH

Phaggaṇa 39; -māsa 74
 phaṇa: nāga° 100; (of hair) 171
 pharati 27
 pharasu 23; ñāṇa- (in met.) 84
pharusa 64, 113; -vācā 113, 263,
 340
 phala: -gandha 300; cattāri 335;
 -upaga 150; -dhara 150; -citta
 33; -samāpatti 33, 52, 105, 195,
 375; -sāmpatti 31; -sīla 233;
 sotāpatti- 306; -tā 204

phala (*spear*) -upacāra 340
 phalaka 78, 284
 phalati 296, 328
 phali-phulla 327
 phalika 103; -sādisa 301
 phalita (*see* palita)
 phassa 22, 114; -āyatana 39, 42,
 114; cha° 191; -pareta 209
 phāṇita 230
 phāti (karoti) 321; -karaṇa 350
 phāleti 67
 phāsu-vihāra 6, 126, 249
 phāsuka: a° 183, 230
 phāsukā (rib) 342
 phita 327
 phuta (sarira) 90
 phuttha 429; dukkha° 114; sukha°
 209
 phulaka 103
 phulla 416
 phusati 114, 203; phusāpeti 342
 phusana-lakkhaṇa (phassa) 42
 phusitaka (udaka) 66
 phussa-rāga 103
 Phussa (Buddha) 265
 pheggu 103, 104, (*list of goods* :
 sayan° acohādāna, pāvūraṇa,
 ratta-danta-vaṇṇa-vilāsādīni);
 -gandha 300
 phoṭṭhabba 203, 429

B

Baka-Brahmā 212
 baka 380
 bakkula 66-68
 bajjhāti 20, 385
 battiṇsa (=dvat°) 87, 303
 baddha 70, 367; -āghāta 243;
 -vera 243
 badhira 86, 149
 bandha, bandhaka 367
 bandhati 367
 bandhana 2, 46, 64, 70, 149, 187,
 368; kāya° 411; -gata 149;
 pamatta° 367; māra-rāga-dosa-
 moha° 143
 bandhava 29, 123, 150
 bandhiya: gaṇa° 266
 bandhaghāta 383
 bandhu: pamatta° (Māra) 367
 bala: -kāya 273; -kāra 328; (pañ-
 ca) balāni 129, 305; (samatha
 and vipassanā) -patti 196
 balava 402

balavant: -purisa (*in sim.*) 82
 balākā (rattā) 205
 bali 64; -kamma 122, 423
 bahala 246
 Bahala-Gangā 302
 bahi 2, 58, 198; -nikkhanta 117,
 123-124
 bahu 78; -upakāratta 77, 183;
 -upāyāsa 282; -kāra 321; -jañ-
 ña 327; -jana 324, 416; -pā-
 roha 323; -māna 269, 434; (a°
 257); -putta 323; -maññati 80;
 -manussa 323; -vacana 219;
 -vipāka 329; -ssuta 11, 116,
 228, 326

Baveru-Jātaka 357

bavh' (bahu) 278
 bahudhā 432
 bahud-eva 311, 419 *etc.*
 bahuka 8, 289, 427; -tā 238
 Bahuputta (cetiya) 323
 bahula (*of* jhāna) 195; (*given to*)
 225, 228; -atta 238
 bahulatā 192, 238 *etc.*; dosa° 418
 bahulī-kata 61, 323
 bādhati 101; bādhiya 426
 bādhana 26
 bādhayati (bandhayati) 367
 bādhiyati 208
 Bārānasi 123, 290, 384; -rājā 291
 bāla 426; -atta 12; (kumāra) 294;
 -suriya 411
 bālya 381
 Bālaka-loṇakārāma 249
 bālha: -gilāna 60, 401
 bāvisati-indriyāni 129
 bāhati 58, 195
 bāhā: -gahana 82, 298
 bāhita 70; -pāpa 44, 54, 58, 195,
 211
 Bāhiya (Dārucīriya) 77 *sq.*, 289
 bāhira 94
 bāhulla 266
 bāhusacca 293 (suta)
 bindu: udaka° 169, 313
 Bimbisāra 104, 357
 biḷa: kamma° 372
 bujjhati 20, 27, 287, 305
 bujjh' anta 27
 bujjhanaka (puggala) 305
 Buddha 58 (*classes of*): (=abujjhi)
 125; -āsana 71, 103; -antara
 78, 81, 180; -uppāda 25, 78,
 81, 116, 198; -atta 84; -atta-
 kāra 52; -āloka 354; -kicca

183, 328; -gāra 105, 169, 182;
 -gocara 215; -cakkhu 207;
 -ñāṇa (13) 336; -dhammā (18)
 336; -baladīpana 328; -raṇsi
 (poet.) 105; -rasmiyo 354; -līla
 105; -vacana 154; -sāsana
 (anuyoga) 309; -siri 86; -suñ-
 ñaloka 95
 buddhi 287; -cariyā 128
 buddhin 396
 bubbulaka 380
 Beluva (gāma) 322-323
Bojjhanga-saṇyutta 60
 bojjhanga 61, 89; -paritta 60;
 satta -sam° 27, 29, 145, 305
 (bodhissa anga)
 bodhana° 140; -attha 29, 183
 bodhaneyya 29, 150; -puggala 183
 bodhi 27, 78, 265, 305; paṭhama°
 27; -pakkiya-dhammā 44-45,
 50, (37) 303; -pacceka-sammā-
 ñāṇa 282; -rukkha 27, 29,
 51-52; -mūla 3, 27, 31, 138;
 -maṇḍa (maṇḍala) 84, 89, 211;
 -vagga 5; -sambhāra 155;
 -samīpe 51; -sutta 5, 47
 bodheti 10
 byaggha 68, 244
 byañjana 9, 13, 16, 62, 199; anu°
 87, 105; aneka° 199; cha° 326;
 pada° 312, 377
 byatireka 395
 byatta 44; a° akkhara 67; (vyatta)
 326
 byatti 17
 byasana 209, 210, 355; (ñāti-
 bhoga-roga-sīla-ditthi)
 byākarana-gāthā 291
 byākaroti 71, 263, 274
 byākula 67, 76; -gabbhā 123;
 -bhāva 126; -vācā 238
 byā kho 7
 byāga 363 (=adhigata)
 byādhi 43, 53, 143, 230; -ta 60
 byāpāda 129, 187, 193
 byābādhana: a° 107
 byāma: -ppabhā 105 etc.; -matta
 69 (kalebarāṇ), 87; (padesa)
 354
 byāmissa 99
 byavaṇṇa 43, 116 (āvata); a° 87
 Brahmā° 82; -gaṇa 412
Brahmajāla-Dhammāyāda Sutta
 30
 brahmacārin : a° 260

brahmacariya 55, 168, 175, 211,
 309; -pariyosāna 174
 Brahmadatta (rājā) 384
 brahma-vāda 55; -kāyika 400;
 -kāla 346; -devatā 81; loka°
 81, 82; -vihāra-bhāvanā 348;
 -vihāra-samāpatti 245; -sañ-
 khāta 268; -sampatti 81
 brahmaññā 54, 260
 brāhmaṇa 52, 54, 58, 68, 70;
 -karana 54; -gahapatika 377
 (cf. DA i. 171); -jātika 58; -jāti-
 matta 211; (=Brahmaṇapatti)
 54; -bhāva 54; (=pāhita-pā-
 patta) 195; -lakkhaṇa 54;
 -sadda 54
 brūmi 63, 74
 brūheti 128, 321

BH

bhakkhati 68; bhakkhata 351
 bhakkhula 68
 bhaga 24-25; -sañkhāta 24
 Bhagavā 23-25, 267 (bhāgyavā,
 bhaggavā, bhattavā)
 bhagi 24
 bhagini 258, 429
 Bhagu (thera) 249
 bhagga 24 (fortune)
 bhagga (✓bhañj.) 178
 Bhaggavā 24
 bhanga (cf. uttari°) 199; atta° 344;
 -sākhā 240
 bhajati 24, 220
 bhajin (cf. Bhagavā) 24
 bhañjati 250
 bhañjana 394
 bhañña 312
 bhaṇati 16, 25, 55, 193, 312, 319
 bhaṇana-magga 415; varṇa° 184
 bhaṇe 342
 bhaṇḍa 55, 78; -jāta 158; -puta
 bhedaṇa 422; -paṭisāmana 408;
 -vāṇijjā 308; (vāṇija) 422
 bhaṇḍana 248, 340 (-jāta)
 bhaṇḍāgāra (loha-pasāda) 101
 Bhaṇḍāgārika (Ananda) 41
 bhaṇḍikā 331, 422
 bhaṇḍu (bald) 291
 bhataka 167; -vāda 173, 432
 bhati 173
 bhatta 70 (see pacchā°); -kiṇṇa 105,
 169; -ghaṭi 198; sanghā° 123
 bhattavā: vi° 24
 bhatti 56

bhadanta 434

bhadde 198; -kappa 323; (mitta)
221; -sāla (rukkha) 249

Bhaddavati (nagara) 382

bhaddaka 16, 269, 341; a° 426

Bhaddāli (bhikkhu) 19

Bhaddiya (Lakuntaka) 360-364

Bhaddiya (nagara) 158

bhadra (assa) 185; (=sundara)
423

bhanta 265; -citta 237; -miga 239

bhabba 281 (puggala) 324; -rūpa
386

bhamati (oakka) 227

bhamara (in sim.) 63, 201; -gaṇa
291

bhaya 67; -attha 106, 210; -janaka
328; -dassāvi 223, 226

bhayānaka 65, 210, 308; -tā 67

bharati 72, 134

bharita 373; titta° 424

bhariyā 72, 429

bhava 42; in various compds. 83;

-anga 36; -agga 131; -apari-

mutta 214; -antadassi 155;

-antara 93, 366; -abhava (as

hāni, uccheda, vipatti, pāpaṇ,

duggati, khuddaka) 164; (as

vuddhi, sassataṇ, sampatti,

puññaṇ, suggati, mahanta)

164; -uppatti 373; -upaccheda

212; -bandhana 289; -nissa-

raṇaṇ 212; -yoni 214; -ratha

84; rūpārūpa- 94; -vipphāṇā

211; -satta 210; -sankhārā

40, 329; (as bhava-ditṭhi)

212; -hetu-bhāva 210

bhavati 42, 44, 92, 105, 212

bhavana 43, 64, 66, 100, 245

bhavaṇ 6, 380

bhavantagu 24

bhasma 433

bhassati 78

bhāga 119, 147; apara° 122; -disā°
52, 53

bhāgin 24

bhāgineyya 189, 273

bhāgiya 9, 29, 54, 221

bhāgyavant 24, 125; -atā 267, 404

bhājana (division) 25; -bhāva 283;

-bhūtatta 434; -lokabhūta 84;

a° 54; (a bowl) 61, 118, 198,

230-231, (mattika°) 293

bhāṇa: -vāra 4, 402, 436

bhāṇin 24, 319

bhātā 163, 266, 429

bhāti 98

bhātika 264, 319

bhāni (nakkhattāni) 24

bhāyati 66, 210-211

bhāra 200; dukkha° 328, 427

Bhārakaoccha (nagara); -vāsi 307

Bhāradvāja (cf. Pindola) 252

bhāriya 83, 199

bhāva 29, 40, 124, 200; a° -tā 164;

pātu° 45, 150, 214; sa-bhāva

(see under sa°); vimutta° 33

bhāvanā 43, 218; abhāv° 106;

ariya-magga 48, 175, 213;

catu-sacca° 121; -ñāṇa 148;

-bala 201; -vidhi 147; -visesa

321; (sīla-samādhi-paṇṇā) 309

bhāvita 61, 84, 218, 323; -atta 32,

35; a° 209

bhāvayati 43

bhāvīyati (bhāveti) 211

bhāvanīya 222

bhāvin 210

bhāvotabba-dhammā 84

bhāsati 3, 17, 25, 89, 264

bhāsati (shines) 98

bhāsā 10

bhīṇsana 66

bhīṇsanaka 328

bhīṇsāpeti 66-67

bhikkhati 264

bhikkhā: -oāra-velā 40; 307

bhikkhu 166, 195, 206; -sangha
288

bhinka 250

bhijjati 65, 342

bhijjana 166

bhitti 410

bhindati 65, 150, 246, 329; (san-

ghaṇ) 316; (puṇaṇ) 422; (bhij-

ji) abhedi 433

bhinna: -atta 140; -kilesa 179,

195, 240; -nāvā (in sim.) 86;

-vākyatā 215

bhiyyo 303, 363 (bhīyo)

bhiyyoso (adv.) (=adhikata);

-matta 65, 79, 363

bhisakka: (Tathāgata) 53, 132

bhita 328; a° 163

Bhīma (isi) 264

bhucca: yathā° 378

bhuja (bāhā) 171

bhujissa: (sīla) 268

bhuñjaka-samaṇa 308

bhuñjati 265, 303, 365

bhutta 401; -atta 401; -pātar-
āsa 86, (202)
bhuttāvin 242; **bhuttavissa** 401
bhumma 254; -atthaka 419; -at-
tha 31, 52; -devatā 67; -nis-
sakka 40; -vacana (*loc. case*)
22, 40, 55, 57
bhusa (*chaff*) 378
bhusaṇ 42, 265, 272
bhūta 111, 214; -atta 184; -attha
331; -upādāya 433; -piṇḍaka
351; -pubba 280, 341; -rata
214; **samaṅgi**° 333
bhūmaka (-ika) -dhammā 94
bhūmi: anariya° 47, 66, 86, 184;
khemanta° 281; upari° 158;
-cālana 325; āpāna° 365; -bhā-
ga 158, -bhāgatā 218, 403;
-padesa 421; -vikkaya 57;
Suddh'āvāsa° 81; hettha° 158;
bhūmiyaṇ 246; bhūmito 291
bhūri-medhaso 27
bheda (*after ādi*) 29, 149, 196;
attha° 11; -bhinna 367; -kara-
vatthu 316; **kāyassa**° 418;
-kāraṇa 317; mithu° 422
bherava: ārammaṇa 325; rūpa 68
bheri 410; deva° 238
bhesajja 122, 230; ariya-magga°
172
bho : -vādin 53, 85, 128
bhoto 53, 380
bhoga 7; upa° 55; -kkhandha 418;
-jāni 417; nāga° 101; -patitthā
281; pari° 55; **mahā** 103;
-rāsi 418; sarīra° 100
bhogī: kāma° 332, 403
bhogga: nagga° 331
bhojana: dibba° 197, 200; -matañ-
ñu 225; vikāla° 309; -vela 159
bhojanīya 122
bhojeti 157, 242, 410

M

ma-ākāra: (pada-sandhi) 340
mā (paṭisedha-nipāta) 193, 220,
379
maṇsa 165; (kalyāṇa) 170; -sota-
dhātu 201; (sūkara) 399
makasa 247, 419
makkaṭi 172
makkha-paḷāsa 335
makkhaṇa: tela° 172
makkheti 86, 293

Magadha 407; -rattha, -rājā, -ma-
hāmatta 421
magga 10, 146; agga° 97, 215;
-amagga 32; -anga (*cf. boj-
jhangā*); -kkhaṇa 315, 337;
-gabbha 220; -citta 33; -jhāna
10; -ñāna (=bodhi) 27, 135;
-paññā 152, 233; -phala 1;
(=maggati) 146; yoni° 123;
-vīthi 33; -sampayutta 233;
-sīla 151, 233
maggati, maggiyati 146, 306
mañku-bhūta 417
Mangala (hatthi) 403; Buddha 134
mangala 55, 169, 409, 421; a°
-upacāra 428; -tthambha 409;
-silāpatta 219
mangalika: dittha° 52
macca 7, 8
Maccu-rājā 258, 321; -pāsa 143;
-Māra 216; -vasa 121; -sena
384; (=kāla, *mors*) 119
macchara 429
macchariya 32, 335; -mala 28-29
macchera: -pakata 378
maccha 180, 302; -kacchapa 76,
78; -pacchi 181; -bandha 366;
-bandhana 180; -māla 181;
-vilumpāna 181; -vilopa 181
macchaka 265
majjati (pāde) 415
majjha: -gata 412; mudu° 428; 88
majjhata: -upekkhā 90
majjhantika 21, 103; anto° 202;
-kāle 51, 120, 159, 257
Majjhima-Nikāya 4, 100
majjhima: -desa 377; -yāma 50,
175, 208; -vaya 258, 278
mañca (pītha *etc.*) 181, 410; kap-
piya° 420
mañcaka 97, 259
mañju 127, 280
mañjettha (nīla-pīta *etc.*) 105, 280
maññati 7, 66, 193, 209; (kālaṇ)
411
maññe 220, 280
maññanā 209, 353
maṇi 103, -158 (*list of gems*: -va-
jira, mahā-nīla, inda-nīla, ma-
rakata, veḷuriya, paduma-rāga,
phussa rāga, kakkatana, phu-
ḷaka, vimāla, lohitaṇka, pha-
ḷika, pavāla, jotiranga, gomut-
taka, gomedaka, sogandhika,
muttā, sañkha, añjana-mūla,

rājāvatta, amatabbāka, pi-
yaka, brāhmaṇi; (cf. *lists at*
A. iv, 199; Vin. ii, ix, 1, 3;
Mil. Pañh. 118) 302; -vaṇṇa
(udaka) 410; -vamma 412
maṇika: udaka° 410
maṇḍa: bodhi° (maṇḍala), -sappi
242
maṇḍana 238
maṇḍapa 59, 64, 105, 203, 230;
dhamma° 71, 102
maṇḍala: -māla 203-204, 354,
415; canda°, suriya° 245; pa-
ṭhavi° 274; vāta° 65
maṇḍalika 67
maṇḍuka (in sim.) 303
mata (dead) 119, 306
mata (thought) 154; (in comp.) 314
mati: -matta 83, 94; tikkhiṇa 257
matta 7, 65, 90, 94, 182
mattaka 153, 182
mattaññu 225; -tā 253-255
mattika-bhājana 293
mattikā-patta 426
matthaka 64, 171, 211; kappa° 77;
-ppatta 185, 192, 244, 271;
-(ṇ pāpeti) 92, 98, 182, 189;
māra° 211
mada 25, 131; -ppamāda 371
madirā (āsava) 94, 176
maddati 211, 325
maddava: citta° 218
maddita 178; (sūkarehi) 399; 402-
403
madhu: ghaṭaka 219; -makkhika
219, 230
madhura 149; (catu) 230; -maṇsa
290; -ssara 182; madhuratā
402
madhuraka-jāta (sīsa) 246
maṇḍapa 119, 184, 222; a° 230
maṇḍapika 203
manuṇṇa 184, 218; -dassana 409
manussa: -atta 133, 172, 267;
-kapaṇa 279, 408; -pajā 130;
-dalidda 279, 408; -deha 264;
-vadha 262; -varāka 279, 408;
sadeva° 130
mano (mana): -kamma 26, 28;
gaṇita° 342; -chaṭṭha 239;
-dvāra 91, 203; bhāvanīya 354;
-maya 319; (kāya) cf. VM. 405;
-rama 59, 403; -vaḍḍhanaka
119, 203; -vitakka 237; -silā-
tala 280; -hara 184, 276, 301

manasā 17
manasi: -kapaṇa-kāla 312; -karoti
50, 184; -kāra 7, 15-17, (cf.
yoniso) 203, 204, 239; (=atthi-
karoti) 311; paṭikkūla° 190;
pubbe-nivāsa° 193; a° 34, 36,
204, 254, 263
manta 51, 377
manteti 421
manda 56, 78, 302
Mandākinī-daha 300
Mandhātu-mahāgovinda 59
mamañkāra 167, 206, 210
mamāyanā 195
mamma: -ghaṭṭana 263, 340;
-cchedana 282
marakata 103
marapa 42; jarā° 137; (bhaddaka)
269; -mañca 417; -matta-
dukkha 355; -antikatta 402;
param° 213, 418
marati 355
mariyādā 26
marici 14
Maru-gaṇa 412
mala-dosa 28-29, 75
malina: a° 308
Malla: -rājā 63, 161, 238, 377;
-putta 265, 430
Mallikā (devi) 19, 159
masaragalla (maṇi) 302
masi (kajjala); -matta 433
massu 7; kesa° 309, 333
mahatī 67, 279
mahatta 241, 399
mahant, mahā: -aggha 203, 229;
-aṇṇava 424; -andhakāra 354;
-abhinīhāra 134; -araha 219;
-ānisaṇsa 408 etc.; -anubhāva
53, 100, 104, 156, 268-269 etc.;
-tā 247; -āmacca 421; -iccha
227; -iddhika 104, 156, 268-
269; -upāsikā 159; -esakkha
418; -ogha 143, 207; -kappa
134, 212; -karuṇā 142, 207;
-kāruṇika 1; -kāya 307; -kuo-
chika 410; -kuṭumbika 399;
-kūla 86; -kosa 103; -khīṇā-
sava 244; -ggata 329; -gati-
katta 73, 154; -jana 53, 78,
181, 258; -Jambu 419; -jāni
276; -jutikatta 73; -thera
(passim); -dāna 243; -dīpa 140;
-ddhana 103; -nāga 412; nib-
bāna 399; -niraya 110, 140,

- 246; -nīla 103; -paṭiññā 133;
-pathavi 67, 246; -paṇḍhāna
382; -pariccāga 128; -pariāha
246; -palibodha, -papāta, -kan-
tāra, -saṅsāra, -vidugga, -pa-
līpa 143; -pavāraṇā 183; -piṭ-
ṭhika 409; -puññatā 230; -pu-
risa-lakkhaṇa 87, 105, 413;
-pphalatā 204; -bbala 104;
-bhūtika 213; -bhoga 103;
-maṇḍala 377; -matta 421;
-megha 100, 413; -yodha 329;
-rajakkha 141, 207; -lātā 158;
-vajira-ñāṇa 336; -vana 127;
-vassakāla 379; -vāhana 104;
-vijīta 104; -vitakka (8) 336;
-vipassanā 129 (18) 336; (-vi-
bhavā 70; -visaya 154; -vihāra
217; sangīti-kāla 5; -sadda 181;
-sannipāta 279; -samaya 18-
19; -samudda 78, 86, 149;
-saṅkhyā 399; -sambādha 143;
-sarā 300; sāla 58, 416; -sāvaka
430; -setthi 56; -sena 89;
-sobbha 300; -hasita 342
- mahatā 24**
mahantatā 247
Mahā-aṭṭhakathā 399
Mahākaccāna 307, 375
Mahākassapa 27, 60, 183, 197-200,
412
Mahādhammapāla-Jātaka 169
Mahāpanthaka (thero) 319
Mahāpajāpati (Gotamī) 168, 236
Mahāparinibbāna Sutta, 379
Maha-Brahmā 412
Mahāmāyā (devī) 149, 276
Mahāratha (devaputta) 199
mahallaka 51, 197; -kāla 198
Mahāmoggallāna 57, 156, 244,
246, 247, 322
Mahāvāna 183-184
Mahāvihāra-vāsin 2
Mahāvīra 149
Mahāsamaya Sutta 324
Mahāsīva (thera) 323
Mahāsudassana Sutta 402
mahisa: go° 243
mahī-tala 150
Mahī (nadi) 302
mahikā 413
mahesi 1, 154, 184, 277
Mākandī 55
Māgadha 104
Māgadhikā-bhāsā 138
- Māgandīya (brāhmaṇa) 393
Māgandīyā 383
māghāta-kāla 416-417
Māgha-māsa 74
māṇava 6, 45
māṇavaka : -vaṇṇa 101, 318
māṇavikā 117
mātā 124; -pitu 70, 71, 168
mātu: -gāma 276; -sukhaṇ 257;
-kucchi 124, 149, 157; -tṭhāna
158
mātucchā (putta) 168
mādīsa 204
māna (pride) 2, 143, 238; -atimāna
335; adhi° 83; -abbhisamaya
19; asmi° 102, 236; -upeta 347;
uppajanaka° 236; -gantha 347;
-tṭhaddha 52, 194; bahu° 202,
257; -vinibandha 347
mānita 79, 423, 436
māniṇ-bhāva 319
mānūsaka : -ikā 73, 170, 201
māneti 356
māṇana 408
māpeti 52, 198, 421
māpitatta 55, 248
māmaka (Buddha-Dhamma-San-
gha) 115
māyā 335, 371
Māra 138, 216 (see Maocu); abhi-
saṅkhāra° 216; kilesa° 216;
(3) 211; -bandhana 143, 272;
paṭicca° 216; -matthakaṇ mad-
ditvā 211; -vasa 239; -vijaya
21, 44; -sampatti 281; -senā
50
mārapantika : -vedanā 402
mārāpeti 262
māruta 56
mārīta 261-262
māreti 123; (kilesa) 146, 259, 325
mālā-kacavāra (cf. *Pāli Dict.*)
259, 261
mālā 7; -ārāma 273; -āsana 150;
°gandha etc. 332; -guṇa 8;
-guḷa, -kalāpa 150; -kāraṇa
273; -mālīn 150
mālīkā 413
māla (see maṇḍala)
māsa 100, 149; cha° 423; adḍha°
utu° 21
miga : -bhūta 46, 239; -cetasā
163; -luddhaka 290
Migāra-mātu 158, 427
mīgī 258

- micchā** : -atta 144, (8) 335 ;
 abhinivesa 239, 339; -abhini-
 vittha 346, 359; -ājīva 206,
 225; -thapita 244; -dassana
 240; -**ditthi** 239; -patipajjati
 180; -**pañihita** 244; -parivi-
 takka 357; -magga 287; -ropeti
 312; -vitakkā 26, 219; -sañ-
 kappa 80
 mitta 45, 122, 221; -dūbhin 243
 mithu-bheda (=mitta°) 118, 422
middha (cf. thina) 239, 335
 mināti 2
missa 426; -i-kata 99
 missaka : -āhāra 230; -pabbata
 189; -bhatta 63; vekha° 330
 missita 426-427
mukha 118; adho° 417; -abhimu-
 kha 434; -āyāma 319; -āruḥa
 318, 331; upari° 286; kumina°
 367; nāṇa- 312; -dvāra 413;
 -nimitta (sati) 188; -ppamāṇa
 378; param° 333; -pariyosāna
 170; -pasāraṇa 319; -mattaka
 29, 153, 414; -vāsaka 258;
 vivata° 325; -**satti** 340; -sañ-
 koca 319; mukhena 14 (= *causā*)
 45, 62, 163, 216, 239,
 312, 340, 390
mukhara 238, 414
 mugga 199; -vaṇṇa 302
 muggara 111
 mucala 100
 mucalinda (nīpa-rukkha) 100
mucchita 120, 365
 muñcati, 9, 67, 262, 356; (dvāra-
 tthānaṇ) 217; (saddaṇ) 149;
 (muccati) 99, 149, 224, 358
 muñcita-kamyatā 32
 muñja-pabbaja 142
muṭṭha-sati 222, 238, 319; -sacca
 319
 muṭṭhi 342; ayo° 435; ācariya°
 28; -ghāta 245, 342
 muṇḍa 265; muṇḍaka 6, 65, 379
muta 12, 91-92, 130
mutta 133, 302; -oṣa 123; -tthā-
 na 170; **Māra-bandhana** 272;
 -vāḍita 412-413
 mutta (*urine*): -karisa 383; (aṭ-
 thito)? 307; -haritaka 230-
 231
muttā (*pearl*) 103, 302
 mutti (=mokkha) 267
 mudinga 357
- mudu 149; -indriya 207; -**citta**
 283; -majjha 428; -siniddha
 399
 muduka 409
 muduta-bhāva 148
mudda-sippa 205
 muddha (√muh) 296; -dhātukatā
 274
muddhā : -padesa 100; muddhani
 100, 245 (pabbata-)
 munana 255
 Munāli 264
 munāti 255
muni 98, 255; pacceka° 265;
 Buddha° 329
 muyha (=moha) 365
 muyhati 91
musāvādin 260
 musāvāda 319
 muhutta : -kāla 21, 431
 mūga 149 (*in sim.*) 86
mūla 27, 100, 189; akusala- (3)
 335; agha° 121; -gandha 300;
 -kāraṇa 107; kusala° 9; -nik-
 khepa 30; bodhi° 3, 27, 29,
 208; bhavuppatti 373; -bhāsā
 138; -bhūta 121; moha° 189;
 -rasa 199
 mūlaka 189; a° 431; kilesa° 208;
 vatta° 271
mūḷha 92; -**gabbha** 123; -disā 286;
 -tā 125, 157
 me 11, 12 (=mayā)
megha (=deva 66); akāla 100,
 149; -patala 354; -mukhato
 411; -vaṇṇa 412
 Meghiya (bhikkhu) iv. 1 sq., 217
 mettā 82, 102; -ānisaṇsa (II) 336;
 -patipakkha 220; -vihāra 382
 Mettiyabhummajakā (bhikkhū)
 431, 434
 Meṇḍaka (setthi) 158
 methuna 260, 383; -virati 168, 351
medhā 424
 medhasa 27
medhāvin 424
 Meru-rājā 416
 mokkha (=nibbāna) 224-225;
 -sukhaṇ 274
 mokkhasi (muñc.) 367
 mokkheti (=moceti) 223
 mogha 18, 343; a° 285; -purisa
 249, 266
 mocana 272, 400; -tthāna 422
 mocitatta 178

moceti 133, 144, 178, 223
 mocetu-kāma 207
 modati 53
 mona 98; -patha 255-256
 mora 412
 moha 92; -aggi 208; -kkhaya 178,
 189; -mūlakatta 189; -sam-
 bandhana 386 (loka)

Y

yakkha 63-66, 68; -atta 176;
 -yoni 289; -sannipāta 64-65;
 -samāgama 64, 245
 yaṭṭhi 110, 235, 299; kattara° 181
 yata : -atta 55; -indriya 87, 206
 yato 44, 92, 155, 356
 yattaka 327, 342, 356; -tattaka
 415
 yattha 98, 226, 230
 yathāhvato 15, 76, 129, 148; a°
 358-359
 yatra (nipāta) 156
 yathā : -ajjhāsayaṇ 35, 151, 183;
 -adhippayāṇ 159; -adhippetta
 416, 425; -abhinivesaṇ 35;
 -anusitṭhaṇ 97, 268 etc.; -apa-
 rādha 151; -abhinivesa 339;
 -abhirantaṇ (adv.) 183, 434;
 -arahaṇ 28, 45, 106, 225;
 -āgataṇ 154; -kkama 111, 239,
 346; -kammaṇ 47 etc.; -kāma
 240; -kālaṇ 105, 416; -tṭhānaṇ
 181; -dassana, a° 343; -ditṭhaṇ
 257; -dhammaṇ 151; -bala 229;
 -bhucca 378; -bhūta 20 etc.,
 148, 151, 209, 343; a° 341;
 -rucita 325; -rucin 152, 155;
 -lābha 229; -vidha 151-152,
 155; -vibhava 365; -vithi 361;
 -vivadanaṇ (vacana) 312;
 -vutta 63, 148, 209, 226;
 -ppakāraṇ 224; -sakaṇ 34,
 140, 148, 190; -sāruppa 229;
 -sukhaṇ 385; -sutaṇ 257; (see
 Tathāgata passim)
 yad aggena 352
 yad api 384
 yadā 44, 92, 98
 yadatthaṇ 148, 150
 yadi 98, 416 etc.
 yadidaṇ 41, 226, 271
 yadicchita 269
 yadiva 328
 yanta cakka° 419; (sarira°) 311

yantaka (dvāra°) 383
 yan nūna 79, 274, 280 etc.
 yamaka : -pāṭihāriya 52, 196;
 -mahāmegha 112, 141
 Yamunā (nadi) 300, 302
 yava 265; -parimāṇa 339
 yasa (=parivāra) 112, 321, 406
 yasatā 204
 Yasoja (thera) 179
 yāgu 252
 yāca-yoga 123
 yācati 24; yācita 328
 yācana 324
 yāti 414
 yātrā 78
 yāthāhvato (see yāth°)
 yādisa-tādisa 428
 yāna : -sampadā 104; hatthi° 341
 yāni-kata 323
 yāpana 173, 406
 yāpaniya 53, 60, 311
 yāpeti 63, 229, 330
 yāma 21, 50, 175, 208
 yāva 93; -kīvaṇ 356; -jīvaṇ 78,
 231; -d-atthaṇ 279; -tāva 358;
 -mukhato 378
 yāvatika (=yattaka) 342, 427
 yāvanta : -yāvatā 107, 207; yava-
 tāyukaṇ 277, 290
 yitṭha 213
 yuga : -nandha-dhammā (cf. VM.
 149) (=naddha) 153, 398;
 -nandhabhāva 177; -matta-
 dassavi 226, 414
 Yugandhara 25, 411
 yujjhana 44
 yujjhati 273
 yuñjati (yujjati 93, 239, 255) 47,
 384
 yutta 7, 143, 309; kāla° 64;
 -tṭhāna 225; du° 383; -payutta
 384; -rūpa 122, 226; -yāna
 (kata) 323; a° 64; su° 383
 yuttaka 409
 yutti 93, 396
 yuvaṇ (cf. kumāraka) 294
 yūtha 105; -pati, -vāsa 250
 yūpa 57
 yebhuyya 2
 yebhuyyena 67, 220 etc.
 yoga 8, 232; kāma° etc. 160;
 -āvacara 377; -gadhita 335;
 -yutta 143
 yogga 53, 205
 yogyatā 310

yojana 42, 67, 226, 384; yojanika 419
 yojeti 8, 205
 yodheti 44
 yonaka-rūpa 410
 yoni 93; bhava° 214; -parioche-daka-ñāpa (s) 335; -magga, -mukha 123
 yoniso: a° 16, 93; -manasikaroti, -manasikāra 7, 15-17, 28, 203-204, 239, 254; (mūlaka) 336
 yobbana 43, 256, 318

R

raṇsi-jāla 293
 rakkha (?) 205; rakkhati (silaṇ) 223, 241
 rakkhasa 68
 rakkhāpeti 259; rakkhita, a°, 239
 Rakkhita-vanasaṇḍa 250
 ranga (colour) -jāta 283-284, 364
 racita 28, 158
 racohā 260
 raja 166; -abhāva (=viraja) 283; -jalla 333; rajas° 414
 rajakkha: appa° 9, 141, 207 (mahā°)
 rajata-maya 300
 rajana (dye) 283
 rājanīya 203, 247
 rajja: -siri 281; -sukhaṇ 34; eka° 108
 rajjati (loka) 91, 144; rajjana 91-92
 rajju: ālambana° 281
 rajjuka 381
 rajojalla 333, 415
 rañjayati 104
 rattha: -piṇḍa 333; -sampatti 104
 Ratthapāla Sutta 71
 ratana (measure) 299, 409, 411; -satta (=majjhima purisa) 245
 ratana (gems, see maṇi) 300, 302; -ttaya (triple gem) 267, 304 etc.; tīni° 274, 419; -caṅkama 52; dhamma 419
 Ratana-ghara-cetiya 52
 rati 299; kilasa° 259; -janana 304
 ratta (dyed) 364, 411; -dutttha-mūlha 92; -pīta (vatthāni) 309; -vaṇṇa 104; -vaṇṇatā 172; vi° 247
 ratta 81 (night): -andhakāra 66, 354; -uparata 309; cira° 143; dīgha° 88

ratti 66, 187; -khitta 358; eka° 85; -bhāga 21
 Rathakāra (daha) 300
 ratha: -sippa 205
 ratha (√ram): bhava° 84 (ava-haṇ)
 rathiyā (=racchā) 260
 ramanīya 184, 218, 403
 ramati 56, 251; (ramme) 420
 ramāpeti 259
 ramitabba 403
 rava 87
 rasa 42; pañca go° 241; -gandha 91; lākhā° 170, 411; sineha° 172; suvaṇṇa° 411-413
 rasmi 354, 411-412
 rassa (short) ati° 170; (of quantity) bhāva 319; -atta 68, 345
 rahada: udaka° 367
 raho (rahas) 309; -gata 80, 251, 267; rahā-bhāva 22, 84, (=arahāṇ), 267
 rahasi (loc.) 80
 rahita 15, 170, 395
 rāga 84, 92, 143, 173, 235; -aggi 143, 208; -uppatti 247; -ja 208; (vaṇṇa) 302; -raja 283; -virāga 288
 rājan 104; -angana 169, 342; -aparādhin 426; -āṇā 385-386; -kula 417; -kumāra 56, 124, 182, 240; -dhāni 183; -purisa 261, 334; -haṇṇa 314
 raññe=rājini 159
 Rājagaha 59, 168, 169, 197 etc.
 rājāvatta 103
 rāmaṇeyyaka 184
 rāsi 7, 8, 411; guṇa° 369; (bhūta) 413; (bhaṇḍa) 422
 Rāhula-mātā 169
 ritta 236; -hattha 123
 rukkha 56; -aṅkurā 371; dīpa° 416; -devatā 406; nīpa° 100; bodhi° 3, 27, 29, 208
 rukkhatā 217
 ruci (cf. yathā°) -janana 317, 338, 409
 rucika, ruccana 339
 rucita: citta° 91, 330
 rucira 380
 rudhira (cf. pitta) 201
 rundhati, rundhana 124
 ruppati 41
 ruppana 14, 349; -lakkhaṇa 42, 129

rūpa 17, 41, 98; -āvacara 185, 348
 (samādhi); a° 99, 185, 349;
 -kāya 276, 310; yutta° 122;
 -sāmpatti 172
rūpaka 410
Rūpasāri (brāhmaṇi) 57
rūpin: attā° 213
rūḥati 51
rūhi 182, 323, 377
Revata (thera) 57
roga (as pañcakkhandhaka) 209;
 -ātaṅka 126, 205, 229
rocana 338; aññā° 361
roceti 316, 338
ropita (vana): a° 184
ropeti 56, 312
rosa 113
roseti 113

L

la=ra (-kāra) 26
Lakuntaka-Bhaddiya 360 sq.
lakkhaṇa 42, 43; (marks of satta-
 bojjhanga) 145; ti° 210; 236,
 240, 361
lakkhiyati 22, 40
laggati 368; laggita 366
lagga: a° -bhāva 62, 123, 210, 232,
 258, 364
laochāma (=labhissāma) 203
lajjā 78
lajjin: a° 260
latthaka (=bhadda) 250
latthi-vana 357
latā: -jāla 219; rukkha° 67; 150,
 203, 371
laddha: -upasampadā 361; -okāsa
 358; -nāmaka 184, 358; -atta 73
laddhaka (=sundara) 318
laddhāna (labhati) 321
laddhi 82; ayathāva° 359; attā°
 344
lapāpeti 167
lahu 1; -tthāna 6, 126, 206; -pa-
 rivattita 126; -vipassanā 283;
 lahuṇ lahuṇ 410
lahuka 229, 277
lākhā 170; supakka° 411
lājā 290
lāpu 373
lābha: -agga 112; yathā° 229-230;
 -sakkāra 63, 236, 252; (lābhā
 dat.) 267, 405
lābhin 83, 124, 227
lāpeti (lāveti) 64

lāmaka 58, 261, 351
lāyaka, **lāyana-kāla** 235
lālapana 43
likhati (cf. saṅkha°) 308, 311
likhana-sippa 205
Licchavi 184, 408
linga: pabbajjā° 334; -vipallāsa
 108, 157, 429
limpati (gharaṇ) 409
līna (liyati) -uddhacca 145, 305
lujjati (loka) 207; lujjana-bhāva
 151
luddha 366
lutta (lumpati) 343, (sadda)
ludda 426
luḥita 402
lūkha 198-199, 229, 230
lekha-sippa 205
leḍḍu 219, 275, 327
leṇa 59, 232, 419: a° (loka) 142
lesa 98; -matta 121, 151
loka 84, 207; -agga 415; -adhi-
 pacca 108; -antarika (niraya)
 140; -āyata sippa 205; -āya-
 tika 353, 394; -dhammātik-
 kamā (8) 336; dhātu 149;
 -nāga° etc. 108; -nātha 125,
 284; -nāyaka 155, 263, 414;
 (=paro) 344; (pañcakkhandha)
 209, 344; -ppabhava 155;
 (lokiyati lujjati) 293; -lujjana-
 palujjana 418; (=mamaṅkāra
 -vatthu) 344; idhapara etc. 92;
 -khandha-āyatana-dhātu° 107;
 -vañcana 334; -vināyaka 414;
 satta° 210; -sannivāsa 88,
 142; -samudayaṇ ca 69
lokiyati 339
lokiya 7, (lokika) 9, 45, 107, 151;
 -abhiññā 183; -kamma 329;
 -cetanā (=saṅkhārā) 41;
 -jjhāna 108; -paṭisammodana
 187; -sīla 233
lokuttara 87, 107, 187; -dhamma
 (9) 430; -paññā 233; -magga-
 kkhaṇa 305; -sīla 233
locana (√loc): -nicala 88; sam-
 anta- 154
lopa: pada° 70, 162; vibhatti° 429
lobha (24 akusala-mūla) 366
loma 331; kesa° 189-190; -haṇsana
 66
lola 239; -tā 157
loha (7) 104
Lohapāsāda (viya) 101, 330

lohita 105; -kumbhī 124, 157;
kāla° 308; -pāṇin 426; -bandhu
80

lohitaka 409

lohitaṅka 103, 302 (cf. masāra-
galla)

V

vaṇsa-kalira (cf. sūkara maddava)
399; -vaṇṇa (=velūriya) 302

vakula (rukka) 413

Vakkali 311

vakkhati 183, 231, 274 etc.

vakkhamāna 17, 25, 37, 435

vagga 5, 421; dasa° 310; -vagge
336

vaggiya (=v. bhūta) 312

vaggiya: pañca° 54; solasaṭṭhika
310

Vaggumuda (nadi) 184

Vaṅganta (brāhmaṇa) -putta 266-
267

vacati 264

vacana 9, 15, 17, 18, 31; kabba°
28; karaṇa° 23, 244; -kkhama
222, 411; Jina° 18; bahu° 219;
nidāna 28-29; -sesa 243; upa-
yoga° 23

vacaniya 24

vacasā (=vera) 17

vacī: -kamma, kāya° etc. 17, 28;
-bheda 185; -duccarita 187;
-saṅkhāra 196; -saccaṇ 77

vaccha 289, 367-368

vajita 103; -āsana 31; -panti 170;
-nighāta 67; -sanghāta 25, 401

vajja (fault) 366; ana°, sā° 85

vajjati (√vad) 150, 390

Vajji (janapada) 182; -rājā 382,
421

vajjeti 2, 53, 225, 266, 378

vajjha: magga° 305

vañcati 157; vañceti 198, 200, 307

vañcana, vañcanatā: loka°, para°
334

vaṭa-rukka 307

vaṭuma 364

vatta 39, 211; -anusāri 356;
kamma°, kilesa° 363; kāma°
366; kesa° 412; -upaccheda
(=nibbāna) 151; -dukkha 84,
92, 99, 105, 121, 205, 208, 214;
(muttā) 302; -mūlaka 271;
vipāka° 366; -vivatta 115, 119,
121, 239

vattakā 184

vattati (decet) 400

vatti 197

vatteti 150

vaddhati 177, 226, 269

vaddhana (kaṇṇasi°) 351-352; ma-
nassa° 119; -saṅkhāta 218

vaddhanaka: mana° 203

vaddheti: (kammaṭṭhānaṇ) 321;
(iddhipādā) 323; (tanta-vattig)
197; desanaṇ 234; (loka) 350-

351; (vipassanaṇ) 35, 208;
samādhig 398; (saddhaṇ sā-
sane) 18

vaddhi (vuḍḍhi) 210; a° 355
(=dukkha)

vaṇa (vulnus) 127; (flaw in a
gem) a° (adj.) 113

vañijā 334, 416

vañippattha 422

vaṇṇa 6; a° 113; -kāraṇa 180; cha°
105; -pokkharatā 231, 256;

-bhaṇaṇa 184, 415; -saṇṭhāna
136; (=sampaṭṭi) 336; (com-
plexion) 101; suvaṇṇa° 180;

(various) 412: see dub-

vaṇṇatā 104

vaṇṇanā 2, 114, 269

vaṇṇayati 23, 37, 59, 113, 127

vaṇṇeti, 116, 233, 282; vaṇṇita 392

vata (practice) 54, 252, 255, 310;
acelaka° 350

vata (exclam.) 4, 77, 116, 125, 128,
177; (=acchariyaṇ) 267

vati 89, 235, 279, 281

vatta (service); -abhirati 427;
-ṇ karoti 273; -sise 250;

-sampanna 427, 379; (duty)
430-431

vattati 76, 107, 113, 207 (vasa);
252-253, 266, 370

vatteti 379

vattana 370

vattar 222, 319, 411

vatti (√vac): vattabba 284

vattin: cf. cakka° 59, 413; vasa°
132

vattā 70, 78, 119-120; (in sim.)
284

vatti-kosa (womb) 93

vattu: -kata 323; -kāma 108,
174, 187, 313; dukkha° 211;

-dvāra 42; -bhūta 104, 210;
-bhedaḥkara 316; piya° 120-121;

vācā° 319; -vijjā 421; -visada-

- kiriya 278, 23, 104, 113, 116,
 127, 144, 248
 vatthuka 23, 255; soḷasa°, attha°
 236, 315
 vada 18; piya° 149
 vadati 12, 55, 171, 209, 218, 258
 vadana 171
 vadāpeti 409, 421
 vaddalika 100, 101
 vadha 187, 219, 318; -daṇḍa 262
 vadhati (vadhāyati) 318
 vadhana 318
 vana 55-56; -antara 263; -gahana
 411; -caraka 219; -ppatti 67;
 mahā° 184; -saṇḍa 122, 250;
 veḷu° 59; sāla°: simbalī° 244
 vanatha 56
 vanāyati 55
 vani 24
 vanta: udaya° 236; -gamana 24;
 -dosa 63; -rāga 412; -lokāmisā
 36
 vandati 1, 64, 71, 125, 127, 243,
 279; (pañca-patitṭhita) 198,
 288
 vandeti 171
 vandana 1, 126
 vapayāti 44, 48
 vapana 45
 vappa-mangala 257
 vamati 24
 vamaṇa 172
 vambhaṇā: apara° 286
 vamma: vammīta, 412
 vaya (age, prime): -kalyāṇa 170;
 -ppatta 70, 180; pathama°
 258, 278; majjhima° 258, 278
 vaya (loss) (=avyayena) 32;
 -dhamma 166
 vara (adj.) 18, 71, 105, 168, 265,
 273; -āsana 415
 varaṇa-rukkha 202
 varāka: -manussa (=dīna) 279,
 284
 valaṇṇajana: iddhi° 183
 valaṇṇeti 196, 328; (maggaṇ) 426
 valāhaka 101, 281, 411
 valli 258
 vavakatṭha 231, 249
 vavatṭhāna 32, 42, 129, 136, 190
 vavatṭhāpeti 17, 21, 160, 190, 240
 vasa 107, 207; para° 159; -Mārassa
 239; -vattana, a° 91, 215, 236;
 -vatti 132; (vase vattetug) 210;
 vasagata 87
 vasati 180, 183, 244, 250, 258;
 (vassag) 71, 322; (ekato) 426;
 visug 310
 vasana-tṭhāna 422
 vasanaka: hetthā° 381
 vasāpeti 243, 409
 vasala: -vāda 192, 194
 vasali 6, 274
 vasā (grease) -pīta 373
 vasita-tṭhāna 320
 vasi-bhāva 187, 196, 247, 268-269
 vasu(n)dha 414
 vasena, passim
 vassa 65, 71, 100, 170, 264, 282;
 (in met.) āpatti 306; -vuttha 310
 vassaka 294
 Vassakāra (brāhmaṇa) 421
 vassati 149, 306, 328
 vassana 306
 vahati 191, 431
 vāk-karaṇa 86, 313
 vā-sadda 103, 211, 278, 321, 422,
 429
 vākā (bark) 70
 vākya 2, 12, 263; bhinna° 215
 vācaka 7, 24
 vācasika 225, 254
 vācā 7; (vāci) 89, 129, 209; -kam-
 ma 26; -gocara 319; pharusa°
 113, 263; -satti 263
 vācāpeti 423
 vāceti 264
 vāta: duttara° 150; vasana° 62
 vāṇija 422
 vāṇijja 78, 308, 334
 vāta: -ātāpa 419; kilesa° 435; pa-
 kati° 189; paravāda° (in met.)
 188; -pāna 101, 181; -maṇḍala
 65; -vega 64; sīta° 100, 149
 vāda 173; -uccheda°, saññī°, sas-
 sata° 340; dhuta° 253
 vādin: kāla° etc. 77, 89, 339
 vādayati: vādeti 75
 vāpa 45
 vāma: -aṇṣa 368; -pāda 404;
 -passa 412-413
 vāyati 149
 vāyamati (with ghaṭati) 71, 81, 177,
 185, 314, 334 etc.
 vāyāma 334
 vāya-kamma 198
 vāyo-dhātu 129
 vāra 67, 75, 100, 310; (=pariyāya)
 115
 vāraṇa: (=nāga) 105, 149

vāri-āvatta 219
 vāreti 266, 417
 vāla 342; -agga 134
 vālikā 26; vimala° 403
 vāla-miga 419
 vāsa (residence) 18, 169, 231; eka-
 ratti 85, 249; udaka° 75
 vāsaka 252
 vāsana 194; -atta 193; saha° 335
 vāsin 184, 249
 Vāsettha 332
 vāseti 166, 250, 420
 vāhana 104, 244
 vi 6
 vikati (sorts of) 104, 199
 vikappa 92, 103, 211, 278
 vikappana 429
 vikala 86; a° 141
 vikasati 379; vikasita 413; (pa-
 duma) 125
 vikāra 246-247, 261, 401; -abhāva
 216; -kiriya 76
 vikāraka 263
 vikāla-bhojana 309
vikappa-vācā 238
 vikirati 413
 vikubbana (iddhi) 142, 268, 433
 vikūla 184
 vikkaya 57, 174; kaya° 422
 vikkamati: (vikkanta) 105; -cāra
 414; -cārika 415
 vikkijjita 9
 vikkhambhana 32, 152, 206, 220,
 234, 271, 284; -pahāna 83;
 -vimutti 32, 152, 435
 vikkhambheti 235, 398, 401
 vikkhālana 333
 vikkhāleti (mukha) 273, 410
 vikkhitta: -citta, a° 17; -cittatā
 268, 332, 389 (=ohita)
 vikkhipana: a° 283
vikkhīpa 270
 vikkhepa 344; a° 196, 305, 389
 vigata: -atta 195, 208, 283;
 -ppabhā 101, 356; -soka 429
 vigama 68, 283, 429
 vigarahati 23, 266
 viggayha 343
 viggaha 248
 viggāhika-kathā 343
 vighāta 43, 110, 116-117, 160;
 (niruddha) 435
 vicakkhaṇa 5
 vicakkhuka 367
 vicaya: dhamma° 145

vicoaraṇaka (peta) 247, 331
 vicarati 113, 180, 258, 265
 vicaraṇa 202
 vicāraṇā: yutti° 396
 vicikicchā 129, 283, 285; (saṇyo-
 jana) 289
 vicitta 293; (-nadi) 300, 410;
 (vicitra) 1; -ākāra 207; -bheda
 154
 vicittatā 43
 vicitranga 380
 vicināti 51, 259
 vicchindati 26, 94; a° 93
 viccheda: a° 93, 213
 vijatita-jaṭā 412
 vijambhana-bhūmi 244
 vijaya 21
 vijahati 3, 126, 149, 208, 213,
 261
vijātā 117, 127; -mātā 228, 277
 vijānana-lakkhaṇa (viññāṇa) 42,
 129
 vijānāti 41
 vijāyana-kāla 117, 123
 vijāyati 123, 126-127, 278
vijita 104, 216, 372
 vijjati (vindati) 164, 285, 389;
 vijjamāna 8, 14, 40-41, 183,
 228; -atta 390; -tā 40, 373
 vijjantarikā 109
**vijjā: -āpāthaka 421; -patipakkhā
 ti (=avijjā) 41; tisso 183**
 vijjukalāpa 411
 vijjullatā 411, 413
 vijjotati 281, 358, 412
 Vijjha (pabbata) 301
 vijjhati 78, 95, 263
 vijjhana 178, 187, 346
**viññāna 12, 41; -ankura 372;
 -ānaṇa 151; -kāya 91; cak-
 khu° 239, -dvāra 203; -ṭhiti
 207; -dvāra 239; -nirōdha 47;
 -vīthi 13; sa° -rūpa 203**
 viññāṇaka: a° (loka) 93, 344
 viññāta 12, 15, 92
 viññāpeti 313
 viññāpaniya 313
 viññāyati 8, 11, 189, 281
 viññu: -garahita 7; -jātika 327,
 372; -ppasattha 7, 268; a°
 402
 viññeyya 12, 37; -atta 15
 vitāpa: sākha° 411
 Viḍḍabha 265
 Viḍoja (Indra) 75

vitakka 26; -upacoheda 236; (tayo = *triple gem*) 125; kâma- 219; khudda° 236-237; pāpa° 236; byāpāda-, vihiṅsa° 219-220; mahāpurisa° (8) 336; micchā° 219, 236; -vipphāra 2; (=cit-taṇ ūhati) 220; a° -samādhī 348; sukhuma° 236

vitakkita 7

vitakketi 26, 358

vitaṇḍā 205 (-sippa)

vitarati (kaṅkhaṇ) 225, 377

vitaraṇa 315

vitāna 203, 410

vitudati 340

vitti-upakāraṇa 104

vitthātā 67, 327; (*wide*) saṅsāra-mahappava 424

vitthambhana-lakkhaṇa (vāyo-dhātu) 129, 391

vitthāra 41, 43, 47, 236, 268, 300

vitthārīka 327

vitthārayati 37; **vitthāreti** 221, 372

vithiṇṇa 366

vidatthi 299

vidahati 137

vidāta 41, 48, 343; **dhamma** 285; -velā 44

viditvā, passim

vidisa 414

vidugga: mahā° 143

vidū 319, 372

vidūra-desa 136

vidūsita (gatta) 279

viddha (loka) 142; (*vijjhati*) 101

viddhaṅsaka 287, 391

viddhaṅsati 50, 84, 133

viddhasta 176, 208

vidvā 237, 426

vidha 7, 151-152, 199; **nava** 236; **satta°** 285

vidhatta 146

vidhattha 152

vidhamati 358

vidhamana 52, 147, 184, 391

vidhameti 50, 52, 354

vidhātā 221, 287

vidhāna 171, 205

vidhāvati 412

vidhi 146, 179, 235; *instr.* **vidhiṇā** 228, 231, 284; **vutta°** 333, 363

vidhura, tad° 389

vidhūta 240

vidhūpeti 50

vidhūpita 348 (**vitakkā**)

vinaddha 293

Vinaya Pitaka 4, 23, 102, 176

vinaya, 27, 89, 102, 150, 268

vinayana 326, 328

vināṭikata 176 (*āsava*), (= *vigata-nalā*, *ucchinā*)

vinassati 213, 265, 416

vinā 185, 221; -**karoti** 169; -**bhāva** 41; a° 74

vināti (tantaṇ) 197

Vināyaka (Buddha) 436

vināsa 43, 278, 433

vināseti 18, 68, 76, 179, 218, 265

vinigghosa 67

vinicchaya 2, 27, 43; **attha°** 159, 203, 436

viniccharati 66

vinicchinati 102

viniddisa 5

viniddisati 5

vinipātana 290

vinipāta 141, 290; a° 290, 418

vinipāteti 224

vinibaddha 382

vinibandha: ceto° 335; **māna°**, -**atta** 347

vinibbhoga: a° 42

vinimmutta 22, 149, 151, 397

vinivatta-atta 347

vinivattati 313

vinivijjhana 183; -**ka** (*vīthi*) 260 (*intersecting*)

vinivetheti 101

vinīta 150-151, 326

vinīlaka 190

vinīvaraṇa-citta 283

vinudati (see vinodeti)

vineti 249

vineyya (damana)-(Satthā) 172, 221

vinodana: -attha 217; **soka°** 120; a° 236

vinodeti 78, 129

vindati 41, 299; (*a*) **vindiyay (=a-laddhaṇ)** 41

vipakkha 155

vipaccati 263, 295

vipaccanīka: uju° 235

vipatti (=abhava, hāni) 164; **chay-ūdaka** 183; **patti°** 114;

rāga° 121; **sīla°** 416

vipatha 143

vipanna 78, 112; **vipannatā** 365

vipariṇāma 210; -atṭha 19; -etab-
ba 215; -ja (dukkha) 165, 208;
-dhamma 313; cittassa 364
vipariyāya 77, 163, 418
vipariyāsa (cf. vipallāsa) 239, 341
viparivattati 358
viparīta 210, 213, 335; -gāha 213;
-gāhin 212; -dassana 359; a°
141
vipallāsa: citta- 325; (fourfold)
325, 335; ditthi° 356; linga° 429
vipassati 190, 419
vipassanā 91, 206; -ñāṇa 45; -bala
196; mahā° 129; -vāra 313;
-vṛtti 215; samatha° 271, 234-
235
Vipassin (Buddha) 124
vipāka 292; -atta 33, 41-42; appa°,
bahu° 329; kusalākusala° 203;
-ja (kamma) 165, 263-266;
-kiriya-ppabheda 433; lokiya°
41; -vatta 364
vipula 101; -lābhi 234; (=uḷāra)
366
vippakata 104, 171
vippakāra 66, 68, 73, 80, 114, 178,
235, 342
vippakiṇṇa 410; -atta: a° 223
vippakirati 414
vippaṭipajjana 292
vippaṭipanna 143, 394
vippatisāra 17, 176, 269, 428
vippabhāta-sayana 420
vippamutta (citta) 186, 206, 362
vippamokkha 211-212, 215
vippayutta 240
vippayoga 127
vippalapati 209, 246
vippalāpa-lakkhaṇa 329
vippavāsa 43
vippasanna 149; -cetasā 420
vippahāna 211
Vippula (giri-kūṭa) 246
vipphandati 412; vipphandita 213,
397
vipphalati 426
vipphāra 2, 20; karuṇā° 434;
sneha° 171
vipphāritatā 67, 88 (vippharita)
vipphurati (vāla-vijani) 150
vibādhati 208
vibandhaka 135
vibbhanta-citta 239
vibbhama 72
Vibhanga 43, 188, 225

vibhajati 2, 91, 227, 303, 308
vibhatti (inflection) 164, 215;
-lōpa 429
vibhava (wealth) 104, 172; -sam-
padā 104
vibhava 206; (=ucocheda-ditthi)
45, 212
vibhavati 212
vibhāga 154, 160, 306
vibhājana 9, 144
vibhattavā 24
vibhāta (ratti) 248, 308
vibhāvaka-udāna 194
vibhāvana 45, 141, 231, 239, 262,
281; attha° 178, 189, 278, 293;
-ñāṇa 135; parinibbāna° 209;
sacca° 213
vibhāveti 39, 70, 114, 154, 160,
262, 314
vibhāsati: vibhāsita 413, 187
vibhiṅsika 67
vimariyādi-kata (citta) 186
vimati 18, 396
vimadda-kkhama 286
vimala-vālikā 103, 403
vimāna 64, 245, 303
vimukha 287
vimuccati 212
vimuccana: -rasa 32, 303
vimutta 9; maṅsa° (of nails) 412;
-āyatana-ñāṇa (5) 335, 413
vimutti: (five sorts) 32, 152;
-abbhāsa 356; ceto° (arah.
phal. samādhi) 177; ñāṇa-
dassana 69, 233, 335; paññā
(-arah. phal. paññā) 177;
-phala 69; -paripācāniyā saññā
(5) 220, 335; -rasa 303, 436;
-sampaṇna 411; -sukhaṇ 32-
33, 36, 51, 208
vimokkha 212; atṭha 336; -jhāna
24, 221; -saññā 213
vimocana 86
vimhaya 277
viya 23, 66, 86, 113, 150, 258
viyoga 43, 218, 255
virajjhati: a° 129
viraja: -bhava (=arahatta) 429;
-vitamalaṇ 233
virajjana 227
virata (viramati) 309
virati 147, 225; bhojana° 309;
methuna° 309; -saccaṇ 77
viratta 247
viramapa 206

virala: a° 217
 viravati 149, 327, 417
 viraha 206, 341
 virahita 41, 163, 238; a° 256
 virāga 247; -nirodha 38, 216;
 rāga° 287-288; -saññā 221
 viriccana 118
 viriccamaṇa 402
 viriya : āradha° 221-222, 227,
 239, 284; -ārambha-kathā 232;
 -indriya 221; -pāda 84; -boj-
 jhanga 145; (=vīrasa bhāva:
 vi-*frayitabba*) 149, 186, 232,
 234
 viriyava 44, 388
 virujjhati 12, 50
 viruta 56
 viruddha 39, 229, 343; -vāda
 340
 virūpa 276, 368; -kiriya° 73; -das-
 sana 307
 virūlhati 45
 virecana 118, 172; lohita° 402
 virecati 265
 virocāti 86, 245, 280, 293, 299,
 413, 416
 virocana 107, 207
 virodha-kathā 187, 347
 vilāsa 59, 104, 105, 132, 415
 vilina 242
 vilugga (sāla) 198
 vilumpāna 181
 vilepana 258, 332
 vilumpati 181
 vilokana (5 mahā°) 149, 277
 vilokita 225, 368
 viloketi 149, 277
 vilopa 181
 vilomana 46
 vivaṃjeti 414
 vivaṇṇa 331; -mukha 325
 vivatta (cf. vaṭṭa) 196, 211, 239,
 281, 320
 vivadana (vacana) 312
 vivadati 144, 343
 vivara 109, 110, 246, 262, 326;
 -āpeti 383
 vivaraṇa 9; attha° 160; oeto° 227;
 loka° -iddhi 172
 vivarati 18, 24, 181, 287, 295, 308,
 326
 vivāda 249, 343, 402; cha° -mūla
 144, 176, 336
 vivāha (mangala) 169
 vivicca 21, 195

vivitta 231, 254; a° 427 (=a-
 suñña)
 vividha 9, 113, 208; khārī 331;
 -nāṭaka 219; -vikubbana 142
 viveka 101, 147; (*threefold*) 231,
 251; -vāsa 163, 180
 viveceti 281, 428
 visajja (cf. vīsa.) 424
 visatta 366; -ikā 377
 visaññin 325; -bhūta 365
 visarūyutta (citta) 132, 186
 visarūvādāna: a° 135, 151
 visarūvādeti: a° 134
 visarūvatthātā 151
 visarūkhāra 328; -gata 231
 visada: tikkha° 190, 242; -bhāva
 361; -vatthu 278; visadāpana
 361
 visadisa 343
 visabhāga 232 (ārammaṇa-das-
 sana) 317
 visabhojana 351
 visama 32, 47, 184, 229, 294, 335;
 -gata 281
 visaya 43, 114, 121, 141-145, 239;
 ajjhata 374; a° 215; iddhi° 93;
 dassana° 288; dukkha° 178;
 petti° 149, 418; -bhāva 214;
 -bhūta 20; Māra° 239; vipas-
 sanā° 91; savana° 318; sekkha°
 175
 visayato 393
 visayatā 145; vipula° 366; a° 319
 visahati: a° 284
 Visākhā-puṇṇamā, 31, 50, 149
 Visākhā (upāsikā) 158-159, 427
 visāṇa: khagga° 291
 visāda 43, 142
 visāraḍa 17, 18, 286, 326; a° 417
 visāla-bhūta 184
 visikha 62
 visittha 15, 23, 172, 343; gūṇa° 25;
 -bhāva 260; -tā 23
 visīdati 232, 345
 visīveti 385
 visukkhā (=visosita) 364, 378-
 379, 385
 visuddha-bhāva 28, 73, 314; 106,
 201
 visuddhi 16, 94; -patipadā 388;
 -pavāraṇā 311; satta° 129;
 sīla° 152
 Visuddhi Magga 24, 85, 196, 236,
 268, 283
 visujjhati 221, 224

visujjhana 315
 visuṇ 30, 45, 77, 214, 316; -katvā 77, 147
 visūka: kāma° 178
 visūcika 401
visesa 2, 48, 81, 171, 184, 418;
 -adhigamana 129, 150, 184;
 āhāra° 198; uḷāra° 294; **pubbā-
 pariya** 321
 visesato 52, 77, 233, 259, 345
 visesana 285
 viseseti 12, 233, 272
 visodhita-santānatta 269
 visodheti 17, 50, 208
 visodhana: uposatha° 355; sīla° 321
 visosita: -atta 206, 269
 visoseti (cf. vissussati) 204 (of taṇhā)
 Vissakamma (devaputta) 422
 vissajjati 105; a° (cittaṇ) 191
 vissajjanā (answer) 27, 34, 65, 254, 402
 vissajjeti 158, 206, 292; (causal) 159, 280, 354
vissatṭha 150, 163, 312, 363
 vissandati 2, 149, 288, 381
 vissamati 86
 vissāsa 274, 294
 vissuta 11, 113
viacca (= karitvā) 100
vihaṇṇati 160, 325; a° 401
 vihanga 56
 vihangama 176
 vihata 3, 84, 358
viharati 26 (vi°, vividhaṇ harati) 182-183; (iriyati) 225; (vihassa) 384
 viharanā 326
 vihāra 26, 105, 183; -angana 348;
 ariya° 23; ākiṇṇa° 251; eka° 249, 251; -dāna 419; pamāda° 239; sakala° 105; serī° 163
 vihāritā 368
 vihiṇsa 219; -saṇṇi 97
 vihiṇsati 2, 111
 vihita 32, 162, 389
 vihetthana: adhippāya 219; para° 110
 vihettheti 111, 113, 258, 318; a° 3
 vihesā: para° 111
viheseti 97, 113
 vici 300
 vīṇā 75
 vītacohika-angāra 433

vīta, -rāga-moha-dosa 412; -mala 283; -rāgatta 429; -lobha 195; -soka 429
 vītikanta 257
 vītikkamati 225
 vītikkaṃma 23; -dosa 224; a° 225
 vītināmeti 50, 52, 105, 187, 296, 354
 vītivatta 164, 374
 vītirahati 433
vītisāreti 53
 vītiḥāra (pada) 128
 vīthi 13, 96, 198-199, 260; -pati-panna 226, 297; vipassanā° 215
 vīmaṇṣati 79, 284, 333
 vīmaṇṣiyamāna 286
 vīsaṇ (yojana) 85-86
 vīsati-to 428
 vīhi 93, 104
 vuccati, *passim*
 vuccamāna 15-16, 28, 127
 vuccamānatā 434
 vuttatta 85
vutṭhāti 51, 65, 127, 197, 246; (utṭhāti) 198; (vutṭhāhati) 74, 291; vutṭhāya 52, 105; (samā-pattito) 431; (a-vutṭhita-kāla) 246
 vutṭhāna 36, 67; -gāmini 362, 377; -bhāva 35
 vutṭhāpeti 18, 57, 113, 193, 287
 vutṭhika 100
 vutṭhita 71, 186, 197, 247, 299
 vutṭhi 302, 413
 vuddha 304
 vuddhi 164, 336
vutta (√vap) 45
 vutta: -atta 47; -naya 47 (*passim*); -vassa 323; -vidha 310; vi-dhinā 333; -lakkhaṇa 318
 vuttika 390
 vutti 45, 81, 160, 391
 vuyhati 142-143
vusita: -brahmacariya 40, 55; (=vuttha) 175, 310; -atta 55
 vussati (=pūressati) 211
vūpakatṭha 18, 107, 174, 249
 vūpasanta 87, 271-272; a° (loka) 142; -citta 238; -vutti 212
 vūpasama 33, 271-272; anavaśesa° 395; dukkhakilesa° (=nib-bāna) 151, 271-272
 vūpasamana 19
 vūpasameti 171, 401

vūpasammatti 140, 231, 433
 vekalla: cakkhu° 341
 vekha: -bandhana 370; -missaka 330
 vegena 169
 vejja 172; -kamma 417
 vetheti: vethāpeti 383
 vedaka (cf. VM. 578); kāraka° 340
 vedagu 119; (khināsava) 426
 vedanā 42, 61; kiriya-vipāka° 433;
 (tisso) 207; -daratha 433
 vedaniya 114, 246, 292
 vedayita: -lakkhaṇa 129, 192;
 -saññā, 245
 vedayati 42
 Vedalla 4
 Vedasākhā-jātā 292
 vedā 51; -antagu 55; -sañkhāta 426
 vedī 98; saka°, para° 315
 vediyati 245, 398
 vedeti 264, 398; veditabba, *passim*
 vedhati 179, 189
 veneyya 89; -gata 10; Buddha°,
 dhamma° 150, 151, 327; 328
 (vinaya)
 veneyyaka 328
 Vepacitti (asura) 299
 vepulla 40, 58, 69, 192; sati° 166,
 256; paññā° 166, 192, 269
 vemajjha 109-110
 vematta (of Buddhas) i.e. āyu-
 sarīra-kula etc. 152
 vemātu-bhātika 264
 veyyattiya 107; (= vesārajja) 286
 Veyyākaraṇa 4
 veyyā-vacca 100, 182, 427
 vera 248; (pañca-vidha) 407
 Verañña (brāhmaṇa) 265
 Verañña Sutta 183
 verambha (vāta) 413
 verī 243
 verocana 358 (suriya); (maṇi) 416
 velā 26, 44, 159, 254, 302
 velu 69
 veludāna 225
 veluriya (maṇi) 103, 113, 302
 Veluvana 68, 247
 vevacana 162, 184, 299, 426, 433
 vesa 60, 133, 219; -dhārī 82, 330;
 pabbajja° 241
 vessadhāritā 297
 Vessantara Jātaka 168
 vesārajja 286, 338; catu° 18, 87,
 135, 286, 335; -siddhi 28

Vesālī (nagara) 184, 320, 322
 vessa 378
 Vessavaṇa (Kubera) 244
 vesti 349; vesiyā 225
 vehāsa 200, 432
 vo (nipāta) 294
 vokāra 215, 267; catu° (khandhā)
 99; -bhava 98-99, 174
 vokinna 219; (=anulaggā) cf.
 S. ii, 29; 350
 vodaka 368, 415
 vodapeti 16, 388
 vodāna 69 (64 dhammā) 185, 314;
 parama° 231; -lakkhaṇa 146;
 citta° 224, 436
 vodiṭṭha 259
 vomissaka 9
 voropeti (jīvitāṇ) 96, 179, 244,
 280; (kesaṇ) 309
 voloketi 107, 207-208, 214, 217,
 281
 vosāna 110, 390
 vossagga (cf. oāga): -rata 123, 293;
 (nipāta) 159, 203
 voharati 192, 266, 355
 vohariyati 20, 122
 vohāya (=ohaya) 220; (ojahati)
 285
 vohāra 10, 72, 122, 332; (ānañña)
 186; puggala° 13; -matta 151,
 332; laddha° 319; -vinicchaya
 27
 vyañjana (see byañjana)
 vyatta (byatta) 326
 vyākaroṭi 266, 289
 vyādha-kassaka 161
 vyāpaditṭha (=visesato) 259
 vyāpāra (by°) 14
 vyābādha: a° 107

S

sa-kāra 162
 sa-: -atthato 286; -attha-samā-
 yoga 55; -atthaka 39, 159, 395;
 -antarābhāva 93; -apadesa 89;
 -ākāra 337; -ālaya 80; -āvajja
 7, 167, 416; -āvajjatara 416;
 -āsava 69; -uttara 396; -ut-
 taracchāda 370; -uddesa 337;
 -upāya 356; -upasagga 11;
 -upādisesa 216, 405; -kāra-
 ka 326; -kāraṇābhāva 343; -kā-
 cāna 53, 116, 119, 378; -gārava
 225, 436; -guṇa 337; -cetana

380; -jātika 374; -devaloka 130, 401; -devake loka 64, 83, 400, 414; -nibbata 407; -ppaccaya 315; -paṭigha 130; -pañña 294, 332; -paññajātika 245; -paṭi-jaggita 409; -ppaṭibhāga 308; -ppaṭibhaya 426; -patissa 225; -parijana 168, 342, 385; -pariyanta 339; -parilāha 161; -parivāra 72; -parissaya 425; -ppaṭibhaya 426; -pāya 229; -ppāṭi-hāriya 326; -ppadesato 336; -pphala 4; -bala, a° sīla 268; -bandhana 370; -byañjana 286; -brahmaka 400; -brahmacārin 97, 268, 431; -bhaṇḍa° (cora) 82; -bhaya 32, 417; -bhariya 117; -bhāga 229, 317; -bhāva 14, 15, 17, 90, 94, 98, 135, 136, 162, 201, 290, 354; -bhāvatā 114; -maya-teja 358; -Māra 400-401; -mitta 386; -mukhena 390; -mūla 3; -rasa 136, 274, 432; -rūpa 54, 145 (sa = own ?); -lahuka 79; -vāsana 84, 373; -viññāṇa° (rūpa) 203; -viññāṇaka 93; -saññi 69; -sañkhārā 32, 232; -samaṇa 400-401; -sappatti 119; -sambhāra 190; -salla (loka) 142; -sāvaka 378; -ssirika 408, 411; -sīsa 74; -hetuka 164 326; -hetudhammā 44

sanyata : a° 262; -ākāra 332; -indriya 239; -hattha-pāda 280, 320; -samācāra a° 256

sanyama 102, 206, 407

sanyamati 407

sanyāpana : vacana- 434

sanyutta 20, 366

Sanyutta Nikāya 4

sanyojana 268; **sanyojanāni** 20, 39, (3) 289; **uddham-bhāgiya**° 361

sarakkhita : a° 401

sarvacohara 21, 123, 310

sarvadāhita 56, 423

sarvaṇṇanā 1, 229, 436

sarvaṇṇeti 3

sarvattati 7, 61, 222, 329

sarvattana 8

sarvattaniya 425 (dukkha°)

sarvattanika : avici° 317; **sagga**° 289, 406; **appāyuka**° 289

sarvarati 225

sarvara 69, 176, 223, 225, 253-254, 263, 407; (4) 254 (sati-ñāna-khanti-viriya); **bhinna**° 416; **pātimokkha**° 233

sarvarana 223

sarvasati 299, 303, 332

sarvāsa (abhāva) araha 303, 332

sarvigga : -mānasa 266; -hadaya 281

sarvijjati 289, 336

sarvidahana 42; **sarvidhāya** 411

sarvidhā-ti 122, 411; **peti** 181

sarvibhāga 123

sarvihita (see su°)

sarvuta 3, 191, 223, 225-226; -indriya 332

sarvega 1, 232, 261, 403; -janana 401; -jāta 85, 180, 257, 428; **dhamma**° 319; -ppatta 80, 185, 294; -bahula 307; **pīti** 436; -samaya 21

sarvejeti 25, 82, 85, 165

sarvohāra 332

sarvaga 232, 248; **pañca s.**, a° -**kathā** 231

sarvattā 18; a° 225, 280, 411; **gihi**° 232

sarvādati 251

sarvādana : upamā° 235, 284, 342

sarvaya 53, 86

sarvārati 82, 224, 264

sarvāmeti 182, 249

sarvāra : -cakka 84, 267; -dukkha 41, 223; -mahānava 424; -vaṭṭa 239, 270; -suddhi 75, 212, 352; -sota 95; 282

sarvāddha 17; -tā 187

sarvādati 232

sarvāddha 28

sarvābhāti 342

sarvācaka 28, 171

sarvāda -ja 93, 278

sarvāta 435

sarvārati 123, 368; **sarvāta** 12, 96

sarvātā 63

sarvāta 228, 413; -dhura 112

saka : -atta-bhāva 68; -**dhammā** 68; -visaya 226; -**vedī** 315; -saka 11, 149

sakad-āgāmin (sakid-eva) 34-35, 306

sakala (fragment) 265

sakala (all) 11, 222, 410

sakalikā 246, 264

sakupa 427; -ika 380

- Sakka** (devarājā) 3, 61, 153, 197, 284-285, 412
sakkacca 17, 38, 134, 163, 200, 263, 280, 389; -kāri 225
sakkata 79, 80, 112, 203, 264
sakkaroti 356
sakkā (*potest*) 10, 280, 332; (*as pun on Sakka*) 285
sakkāya (svak.) 343, 406; -ditthi 32, 289 (saṃyojana); -bhūmi 213
sakkāra: -sammāna 203, 256, 262, 357; lābha° 112, 227, 258
sakkuneyya (*opt. sak.*) 318, 424; a° 121
sakkoti 406, 416
sakkharā: pāsāna° 264, 414
Sakya: -putta 261, 378; -pungava, -muni 154; -rājā 149
sagga: -kathā 282; -parāyana 78; -magga 207, 281; -loka 418; -sukha 274; (=suttu agga) 293, 418
sankathā 333
saṅkappa: sammā° 146-147, 240
saṅkamati 225, 275
sankāmeti 173
saṅkampati 149
saṅkāra: -kūta 229, 247, 252, 279; -thāna 96
saṅkāsa (=sadisa) 416
saṅkāsanā 9
saṅkiṇṇa: a° 2
saṅkiya 257
saṅkilissati 282
saṅkiliṭṭha: -tā 332; -dhamma 314
saṅkilissana 282
saṅkilesa 9, 17, 282; -vigama 73
saṅkoca: mukha° 319; (oliyati) 352
saṅkha (*shell*) 302; -sadisa 308
saṅkhata: -dhammā 98, 284, 287; (paṭilomato katar) 394-395; a° 288
saṅkhaya (=pahāna) 371
saṅkharoti 436
saṅkhalana: -sippa (gaṇana) 205
saṅkha-likhita 308
saṅkhā 18, 60, 172, 301, 332 (gaṇana); -gata 216, 302; pa-ṇṇa° 373; -vohāra 332
saṅkhāta 9, 41, 204, 225, 227, 241, 320, 435; -dhamma 17, 116
saṅkhāna-sippa 205
saṅkhāra 35 (loko lujjati) 207; (saṅkhāronti ti) 41; ayu° 322, 431-432; -nirodha 47, 48; (*threefold*: kāya-vaci-citta) 196; (-vūpasama) 433; -gata 432
saṅkhitta 11; -pada 94
saṅkhipati 300
saṅkhiyati (=pahiyati) 371
saṅkhepa 13, 43, 47, 94, 188, 236, 251, 268, 320, 395
saṅkheyya (*see kappa*) a°; -ppa-dhāna, 428
saṅkhyā 428; -atta 407; -mahatta 241
sanga (-pañcavidha) 73, 349 (ki-lesa°); -opayamāna 181; kāmā° 366
sangati 20
sangaṇika 231
sangaṇhana 331
sangaṇhāti 232, 258, 278; sangayha 104, 418
sangata 241, 288; jāti° 280
sangama 65
sangaha 3, 9, 306, 420, 436; (*sympathy*) 61, 62, 197
sangahīta 34, 327, 345, 362
sangāma 216, 262; -sisa 329; -sura 281
Sangāmaji (bhikkhu) 71-73
sangāyati 29
sangāyana 25
sangāhaka 1, 3, 188; (dhamma) 404, 436
sangīta 3, 436
sangīti 3; -kāra 29; -kāla 29, 31
sangha 112, 241, 288; °bheda -kamma 316, 317; -sanghi 380
sanghāteti 424
sanghattana 42, 254
sanghatteti 404
sanghāta° (tarhā) 142
sanghāti 229, 420, 426
sanghāta 25, 66
sacca 18, 77; -abhiyoga 375; -guṇa 77; -paṭivedha 189, 293; pariyaṭti° 293; vaci°, virati°, vipariyāya° 77
sacchikata 11, 13, 430; (arahatta) 177, 430; -nirodha 287
sacchikaroti 191, 305, 361, 385
sacchikātabba-dhammā 84
sacchikiriya 324; -bhāvana- 68; magga° 125
sajjati 343; a° 88

- sajjana 364
 sajjāpeti 410
 sajjeti 61, 75, 257, 364
 sajjitatta 316-317
 sajjhāyati 51; (mante) 377
 sañcaya 219; puñña° 430
 sañcarati 78
 sañcalati 123; (*causal*) 173
 sañcāra 124
 sañcicca 226
 sañcetanika: a° 385
 sañcodita-mānasa 134
 sañchanna 150, 300; jāla° 367;
 tina° 385
 sañchādeti 379
 sañjānana-lakkhaṇa 129
 sañjāta 60, 251, 278, 280, 311, 329,
 419
 sañjānāti 342, 361
 saññāta: kāya-vācā 423
 sañjīva (niraya) 140
 saññā 32, 209, 433; (=ditthi)
 373; āyatana 213; anicca-
 dukkha° etc. 221; -gahaṇa 373;
 nava° 336; -nidāna 373; -ni-
 mitta 372; bhaya° 232; -vipal-
 lāsa 338; satta° 336; (s. adāsi)
 342
 saññātatta 342
 saññāpana (saṇ) 434
 saññāpeti 113, 249, 316
 saññita 418
 saññin: vimokkha° 213
 saññī-vāda (16) 340; do. a°
 satthi: -yojana 65, 302
 saṇṭhapeti 374
 saṇṭhahati 2; (gabbha) 291
 saṇṭhāti 90, 236
 saṇṭhāna 136, 300, 302; (vaṇṇa°)
 368
 saṇṭhāpana 171, 227
 saṇḥa: -candana 332; -sukhuma
 9, 391, 393; -dh. desanā 341,
 365
 sat: -santo n. pl. sad-dhamma 7, 71,
 436; a° 287; sappurisa 7, 16,
 314, 317; -dhammā (7) 335
 sata (100) 134 etc.; -patta 428
 satata 191-192; -vihārā (6) 335;
 adv. 375
 sati 15, 145; kāyagata° 188-189;
 -gahaṇa 58; -ñāṇa-paramparā
 190; -pañña 368; -pañṭhāna 129,
 190, 226, 305, 335; -parimukha
 188, 320; -vepulla 58, 202;
 -vihāra 58; -sampajañña 368;
 -sambojjhanga 145-146
 satika: yojana° 85, 413
 satimat 58, 202 (satimato)
 sato (atthi) 204
 sato (√sar) 58, 59; -sampajāna
 166, 327, 401
 satta (√saj) (=lagga) 210; -kāya
 346-347, 364-366
 satta (sattva) 28, 64, 257, 275, 414;
 -āvāsa 207, 278; -uttama 404;
 (āhāra-tthitikā) 207; -nikāya
 134, 142, 214; -loka 59, 401,
 429; -saṅkhārā 429; -santāna
 373; -sekhā 175
 satta (seven) -ariya-dhanāni 285;
 -āha 31; -āhika 195, 276, 322,
 406; -mahāsarā 300; -ratana
 245 (=majjhima-purisa); -lo-
 hāni 104; -samppadā 104
 Sattamba (cetiya) 323
 sattā: āpanna° (=gabbhinī) 72
 satti (√sak) (=ānubhāva) 104
 satti (spear): kāma° 366; vācā°
 263; -sata 417
 sattha (caravan) 307
 sattha (weapon) -sippa 205, 333
 Satthā passim and espec. 18, 267,
 404; -sāsana 286, 417; -vasana
 399
 satthi (thigh) antara° 367
 satthuka 25, 288
 sadā 58, 415
 sadācāra 119
 sadisatta 201, 374
 sadda 7, 204; -āyatana 15; -āram-
 maṇa 325; ucca-mahā° 181,
 185, 318; kitti° 417; -lakkhaṇa
 223; siloka° 204
 saddāyati 318
 saddahati 27, 222, 262, 431; a° 193
 saddha 221, 222; (indriya) 220;
 -kula, -devatā 421
 saddhā 106; (duvidhā) 292; -adhi-
 gamana 14; -anusārin 315
 saddhiṇ (=saha) 28, 65, 204, 289,
 307, 426; -vihārika 61, 266
 sanika 414
 santa 229, 271; -atta (upekkhā) 33,
 393; -indriya 87, 280; -guṇa
 227-228; -dosa 194; parama°
 134; -bhāva 271; -mānasa 87;
 -loka, a° 144; -vihāra 192
 santaka 230, 232, 250, 307, 429
 santa-cohāyatā 218

santatā: -sīla 266
 santati 14; khandha° 148; catu° 433
 santajjeti 62
 santappati 143, 208, 211
 santappana 20
 santappeti 242
 santāna 24, 58, 69, 93, 208, 223, 372; -atta 269; atta° 178, 189, 349; citta° 14, 196, 293, 398; khandha° 175, 193; taṇhā° 436; satta° 223
 santāneti 168; (brahmacariyaṇ) 232
 santāpa 19, 120, 208, 270; citta° 428; taṇhā° 143, 250
 santāpita 349
 santāreti 133
 santāsa: a° 281
 santikaṇ 70, 113, 257
 santike 71, 134, 181, 266, 307
 santuṭṭhi-kathā 229
 santuṭṭhi 202, 228-229; -tā 63
 santussati, santuṭṭha, 230-231, 280, 411
 santosa (12-fold) 206, 229, 231
 santharati 409; santhata 409
 santharin : sabba° 409
 santhava 224, 232, 289
 santhāra 56
 sandati 26, 275, 300-302, 364
 sanda (gahana) 241
 sandana (√sav) 370
 sandāna (? sandhāna) 373-374 (=taṇhā-ditṭhi)
 sandassana 231, 242
 sandasseti 241-242, 388, 420
 sandeḥa (see asand.)
 sandhāya 26, 75, 228, 243, 311, 318, 370
 sandhāreti 2, 246, 427
 sandhāvati 212, 224
 sandhi 162; -kara 288
 sannayhati 95
 sannicaya 12
 sannitthāna 8, 14, 20, 409, 431
 sannidhāna 8
 sannidhāpana 12
 sannipatati 417, 432
 sannipatita 21, 103
 sannipāta 64, 280, 310; mahā° 19, 279
 sannipātāpeti 23, 342; sannipātetī 310
 sannirumbhati 75

sannivāsa: loka° 55, 88
 sannisinna 103
 sannissaya 24, 60, 73, 292, 391
 sannissita 227; -atta 27, 201; -amatadhātu 388; saṅsāra° 347
 sannihitatta 346, 434
 sapati 261
 sapatha 261
 sappa 60
 sappāya 219, 226, 229
 sappurisa (see sat°)
 sappi-tela 117, 370
 sabba : añña 2, 154, 382; -aññuta-ñāna 27, 144, 269; -aññutā 50, 133; -ākāra 24; -ākārato 76; -anga 341, 414; -attato 279; -antima 424; -gata 339; -naraka 149; -pathama 409; -ppakāra 361; -phāli-phulla 413; -phulla 416; -mangala 409; -santharin 409; -sattā 149 (q.v.); sabbattato 279
 sabbattha 1, 23, 85, 412
 sabbatthaka 150
 sabbathā 87
 sabbadā 55, 79
 sabbadhi 206, 362
 sabbaso 195
 sabbāvat (sabbanta) 281
 Sabbāsava-Pariyāya 177
 sabbha: a° (vācā) 261
 sabyaṇ (katvā) 292
 Sabhiya (paribbājaka) 81
 sabhā: dhamma° 355
 sabhāyaṇ 422
 sama : attā 7, 290; -kāraṇa 45 46; -kāla 206, 246; -jātika 117; -tiṇsa 413; -tittika 424; -paṇṇāsa 240; -bhavati 261; -rūpa 257; -sama-tthāna 196
 samaṇ (equally) 53, 41+
 sama 20, (calm) 229; -cariyā 195; -cārin 260
 samagga-vāsa 249
 Samacitta-Sutta 324
 samaṅgin 365; -bhāva 155; -bhūta 108, 114, 333; -tā 56, 223
 samaññā (name): -vacana 285; -vohāra 332
 samaṇa (a) 195, (b) 211; (samita-pāpa) 195, 378, 65, 73, 177; -gaṇa 241; -tejo 73; -dhamma 78, 80, 95, 229; pacchā° 425; -parikkhāra 181; -bhāva 260; -brāhmaṇa 339

samaṇaka 6, 379
 Samaṇa-Maṇḍikāputta 19
 Samaṇuddesa (Cunda) 217
 samatā 405
 samatikkama 25; (kāmaṇaṇ) 102, 243, 288
 samatittika (kākaṇeṇ) 424
 samatta 7
 samattha 73, 139, 201, 245, 281, 289, 303, 401; a° 15, 51
 samatthata 15, 187; a° 424
 samatha 3, 87, 280, 320; (vipaṇṇaṇ) 153, 227, 406, 430; (saṇkhārāṇaṇ = nibbāna)
 samadhigacchati 393
 samadhigama 267
 samanantara 50, 81; vacana° 127; savana° 261
 sa-manta-jappana 227 (? sāmanta)
 samanta 52; -cakkhu 154; -locana 154
 samantato 172, 404, 411
 Samanta-Pāsādikā (VA)
 samanta-pāsādikā (adj.) 87, 113, 182, 266, 276
 samantā 112, 330, 410, 412
 samannāgata: -atta 9, 57, 108-109, 185, 200, 225, 245, 279, 309
 samannāharati (cetaso) 178, 311, 389
 samannāhāra 188
 samappadhāna 129 (4), 147, 221, 233, 279, 304, 315, 335
 samappavatta: -bhāvana 53, 361
 samappavattamoda 53, 180
 samappita 108, 121, 212, 333
 samaphala (piṇḍapāta) 405
 samaya: -saddo 397; (time) 18-22; (place) pavāḍaka 423
 samavāya 19, 20, 22, 37, 40, 295, 398
 samavekkhana 335
 samaveti 20
 samavhaya: Viḍoḍa° 75
 samassāseti 25, 260
 samassāsaṇa 281
 samākula 380
 samāgacchati 20
 samāgama 20, 64, 65
 samāgata 53, 154
 samācarati 134
 samācāra 194, 321; -atta 314
 samācārata: kāya° etc. 87
 samāciṇṇa 277
 samādapana 242

samādapeti 242, 253 (s. ādapeti) 361, 388
 samādahati 321
 samādahana (citta) 320
 samādāna 133, 228, 418; a° 416
 samādāya 161, 201, 223, 253
 samādāyaka (sammā ādapeti) 351
 samādinna 7, 242, 416
 samādiyati 179, 183, 282; (sammā ādiy°) 293, 354
 samādhāna (of jhāna) 196; citta° 239; sīla° 223; -ātabba 196
 samādhī 34 fl., 195; (āneṇja) 185, 196; (nava) 196; arahatta-phala° 348; -indriya 221; upekkhā° 245; (vutthāsi) 52, 197; (=cittassa thīti) 320; -nibbatta 73; pañca-gatika° 335; -bojjhanga 145; -sampadā 320; -sammaṇa 411
 samādhita 37
 samāna (equal, like) 185, 268, 405, 411
 samāpajjati 34 80, 147, 185, 195-197, 245, 320, 405, 431-432
 samāpajjana 36, 185-187, 190, 312
 samāpatti 36, 52, 185-187, 197, 246, 312, 320, 405, 431-432; attha° 129; -ñāṇa 336; nirodha° 147, 369; phala° 195, 245
 samāpanna 84, 197; a° -kāla 189, 369
 samābhavati 261
 samāyoga 26, 55, 179
 samāyojati 84
 samāradḍha 323, 436
 samārulhati (-ruyhati) 133; samārulha 143, 213
 samālapati 149
 Samāvati (sāvika) 382-383
 samāsa: -siddhi 224; samāsato 5
 samāhita (samādhā) 191, 221, 239, 268, 306, 311, 414; a° 239
 samijjhati 133, 304
 samijjhana 159
 samita (sameti): -pāpa-atta 260, 378, 400
 samiddhatā 56
 samiddha 327
 samīpa 426; samīpe 55, 57, 241; -tā 118
 samihita 46
 samuggāra: pīti° 161
 samuggirati 161, 200

samugghāta 47, 195; (ālayānaṃ = nibbāna) 151
 samugghātitatta 371
 samugghātetī a° 39, 213
 samuoita-ovāda 105
 samuccaya 57, 118, 392; -atthe 422
 samucchindati 315
 samuccheda 20, 45, 407; a° 373; -vimutti 32, 152
 samucchinna 84, 195, 213, 247, 285, 335; -atta 119
 samujjala 24, 57, 105, 243, 280, 413; -vaṇṇa 203
 samujjalanta-tāraka 413
 samutthahati 380
 samutthāna 1, 9, 23, 44, 126 (cf. ātanka) 161
 samutthāpaka 429
 samutthapana 105, 120
 samutthāpeti 2, 65; (kathaṃ) 384
 samuttarati 207
 samutthetī 242, 361, 388
 samudaya 20, 37, 84, 135, 283; (dhammā) 44; loka° 132
 samudāgata (jāti°) 39, 53, 130, 378
 samudācarati 117, 173, 192-193, 194
 samudācaraṇa 319; samudācara 194
 samudāya 20, 133
 samudda 10, 78, 228, 262, 295, 299, 300, 301-302
 samuddhata 413
 samupanīyati 134
 samupabbūha (bound) 313
 samupāgamin 265
 samupekkhana 361
 samupeta 225
 samuppanna 225, 345
 samuppāda: paṭicca 29, 38-39, 45, 47 sq.
 samuppādika 134
 samullapana-saṃsagga 231-232
 samussaya 418
 samussāhita 248; -hadaya 134
 samūha 20, 43, 125; puggala° 288
 samūhata 3
 samecca 395
 sameti (=samāgacchati) 20, 251, 333
 sameti (calms) 133, 144
 samokkamana (ākāra) 135
 samokinna 403, 413
 samodhāna 20, 133; -eti 21; dasa-nakha 243

samosaraṇa 190
 samosarati 413
 samohita 55
 sampakampati 67, 149
 sampaggāha 194, 283; -lakkhaṇa 347
 sampajāñña 182, 238, 368
 sampajāna 60, 178 (cf. sata) 327; a° 238
 sampajjati 150; a° 64
 sampaticchati 179, 182, 230
 sampaticchana 12, 91, 126, 201
 sampatiggaha 6, 9, 162; -na 6
 sampati: -jāta 128; -samāgata 53-54
 sampatta 280, 435-436; -visesa 290
 sampattaka-jāta (?) sammat-taka) see Dict., Ud. VII. 3
 sampatti 56, 281 (sāmi°, amacca°, senā°, rattha°, vibhava°, mit-ta°, dugga°) 7-8, 87; upanī-saya° 430; (cakkavatti°, Māra°, Brahma°, Sakka°) 281; (ti-vidha) 200; -duggatānaṃ 199; nāma-rūpa-kāya° 133, 310; rūpa° 257, 293; linga° 133; sāvaka°, savana° 25; sila°, suta° 222
 sampadā (in comps.) 18, 28, 104, 257; samādhi° 320; sila° 16; ācāra° 225
 sampadāna: -karaṇa 11; (dative) -vacana 193, 201
 sampadussana 220
 sampanna 313; (sila etc.) 222, 411; -atta 225
 sampayutta 39, 220, 281; -dham-ma 147; (sati) 190-191; soma-nassa° 44
 sampayoga 147, 284
 samparāyika 19, 267; (āsava) 404-405
 samparikinna 219
 samparitasita 213
 samparivāreti 279
 sampavaṇka: kalyāṇa° 222
 sampavāreti (satisfy) 242
 sampavedhati 67, 149
 sampassati 420
 sampahaṃsati 357; (causal) 242, 361, 388
 sampahaṃsana 6, 8, 242
 sampādana 69, 134, 147, 155
 sampādeti 133-134, 407, 416
 sampāpana 220, 281

sampāpika (-aka) 151
 sampāpunāti 377
 sampāyati (*suckle*) 419
 sampiṇḍati 112
 sampiṇḍana 278
 sampiyāyati 274
 sampiṭṭa 419
 samphassa-ja 192
 samphusati 383, 414
 samphuttha-lakkhaṇa (ākāsa-dhātu) 129
 samphulla 416
 sambandha 20, 260; (=akkosa) 187, 370; pabbajja° 258
 sambahula 102, 289, 428
 sambādha 134; jana° 161, 248, 307; (kucchi°) 419; ghara 313; -ppatta 413; putta° 331
 sambāhati 88
Sambuddha 84, 267-268
 sambujjhati 84, 149
 sambojjhanga 61
 sambodhi 61, 222; -parāyana 290
 sambhama 43, 89
 sambhava 21, 119, 245, 329; dukkhassa° 213; (sambhavesi) 93; -atta 329; pada° 131; a° 21, 39
 sambhavati 42, 213, 395, 429
 sambhāra 190, 206; puñña°, bodhi° 134, 257, 263; nāṇa° 393
 sambhāvanā (*honour*) 79, 82
 sambhāvati 79
 sambhijjati 418
 sambhinna: -tthāna 412; -rasa 199, 302; (=missa) a° (kula) 256; -mukha 413
 sambhūta 15, 208, 220, 257
 sambhūyya 395
 sambhoga 173-174, 185; -saṇsagga 231
 sambhoti 213
 samma 245
 sammajjati 250
 sammata 74, 256, 281
 sammati 248
 sammatta (8) 336
sammattaka-jāta 365 (*Ud.* 75; *see Pāli Dict.*)
 sammaddati 284
 sammanteti 256, 378
 sammappadhāna 44, 129, 221, 279, 304
 sammasati 50, 191, 240, 304, 306, 311

sammasana 32, 375
 sammasāseti 388
 sammā° 53, 84, 103, 242; -avik-khepa 146; -diṭṭhi *etc.* 69, 146; -upaṭṭhāna 146; -jirāpetuṇ 400; -nipphādita 323; -paṭipatti 182, 201, 352; -paṭipanna 318, 347; -parihita 320; -pariggahana 146; -parināma 401; -pahaṇseti 361; -vimutta 435; -vasatu 436; -sambodhi 222, 267, 406; -sambuddha 82, 84, 128, 267, 318
 samma-d-eva 150, 174, 262, 283, 304, 413 (=sutthu yeva)
 sammāna: pūje° 404; sakkāra° 256, 262, 357
 sammiñjana 171
 sammiñjita 225, 368
 sammiñjeti (bāhaṇ) 82
 sammissa 427; a° 43, 368
 sammukha 11, 18, 70, 103, 183, 274, 311, 332-333, 405, 433
 sammuti: -deva 400-401; -sacca 396
 sammūlha 15, 213, 417
 sammoda 53, 56
 sammodayati 53, 180, 360
 sammodayāya 53
 sammodana 127, 180
 sammodamatta 56
 sammosa: a° 15
 Sammoha Vinodanī 33, 43
 sammoha 178-179; a° 15, 393
 sammohaka-jāta 365; -vinodana 242
 sammohana 42
 sammohita 55
 sayam 65; āgata 135; -upanna 372; -kata (loka), -kāra 345; -jāta 184; -bhū-nāṇa 11, 13, 85, 136, 154, 283; -sacchi-katvā 174; 425
 sayana 127, 233, 308-309, 420
 sayāna (sayati) 321
 sayāpita *p.p.* 257
 sayāpeti 342, 410
 sayitukāma 420
 sara (arrow, reed): (=sāyaka) 262; ratti-khitta (sarā) 358
 sara (pool) 40, 379, 424; -bhū (nadi) 302; jāta° 290; -oruha 291; paduma° 291
 sara (voice): brahma° 127; -bhañña 311-312 (=sarena bhaṇana); madhura° 182

- sara, *adj.* 135
 saraka 181
 sarapa : a° (loka) 142; -gamana-attharj 287; ti° 183, 307 (= ratanāni): (sar. gacchati) 287, 408; (asaraṇi-bhūta loka) 142
 sarati 53, 364, 424; a° 307
 sarita: taṇhā° 424
 saritā (river) 364
 sarisa (=sadisa) 140
 sarira 88; -obhāsa 170; uparima° 164; upādinnaka° 415; -jhāpana 432; -dosa 170; -nikkhepa 427; -paṭijaggana 308, 354; -parimāṇa 339; -yanta 311; -vaṇṇa 415
 salana (=calana) 234
 salabha 355
 salāka 317; -bhatta 417; niman-tana 203
 Saḷāyatana Vagga 176
 saḷāyatana 372
 salila 26, 284, 379, 413
 salla 346
 sallakheti 219
 sallakkhaṇa 136, 190
 sallahuka 202
 sallāpa 53; -kathā 203, 232
 sallina (? sallita) 142
 sallekha: -ika; abhi° 221, 227; oitta° 361; -paṭipadaṇ 204; -vihāra 204
 sallekhaṇa 226
 savana (*hearing*) 7, 8, 16-18, 201, 389; -antarāya 377; -kiriya 12; -visaṇṇa 318; -saṇ-sagga 231-232; -samācāra 103
 savana (*flow*) 370 (sota)
 savati 176 (āsava)
 savantī (river) 302
 savya (*left*): pa° (Ud. 50) 292 (*see* sab°)
 sasa 10
 sassata 18, 344; =attā (ditthi) 339; -abhāva: -ditthi 32; -loka 207, 339; -vāda vl. 4 : a° 339, 344
 sassati 386
 sassamaṇa 400
 sahati 166, 366; a° 113, 256
 saha 20; (*prep.*) -oḍha 219; -kāri 20, 346; -kārika 344, 352; -jagghana 232; -thāti 293; -devehi 400; -nandi 232; -paṇ-sukilati 180; -byati, -bhāva 293; Brāhmunā 400; -Mārena 400; -vāti 293; saṇvaṇṇanā 2; -soki 232
 sa-hatthena 200, 242
 sahabyatā 108, 293 (=saha-bhāva)
 sahasā 183, 235, 289, 426
 sahassa: -dhā 107, 207 (loka); sahassarj 421
 sahāya-ka 180, 289; a° 18, 251; taṇhā 206; kalyāṇa 221 (saha ayati)
 sahita 161, 353, 386
 sahoḍha (*see* saha)
 sahodara 168
 sāka-cchā 102, 333
 sāka-matta 198; -bhakkhatā 351
 sākara (*see* sa°)
 Sākiyaṇi 170
 sākhā 250, 411; -paduma 150; -maṇḍapa 419
 sātikā: udaka° 404
 sātheyya 335, 371
 sāgara 1
 Sāgata (bhikkhu) 217
 sāta 338
 sāṇi 57, 410, 420 (paṭa)
 sātacca-kiriya 255
 sātodika (nadi) Ud. 83, 402
 sātthaka 39, 159, 395; (vācā) 401
 sātthato 286
 sāta : a° 157; -atisāta 36; -bhāva 98; -rūpa 120, 157; -rahita, -vanta 215
 sātisaya 35, 109, 191, 201, 304
 sādiyati 242, 332
 sādutara 77
 sādha 44
 sādhaṇa 45, 76, 254, 346
 sādhanī 233
 sādharāṇa 160; anañña° 365, 397; a°-ñāṇa (6) 27, 67; sabba° 325; sāvaka 196, 312, 432; (of hetu) 290; -hetubhāva 373
 sādhu 6, 318; -jana 53; (sādhukarj) 38 (manasikaroti)
 sādheti 16, 25, 35, 254, 285, 318, 402; (silaṇ) 165; (hitaṇ) 318
 sānu-maya 300
 sāpateyya 70, 72
 sāpekkhatā 219
 sāmaṇ (=sayarj) 84, 103, 125, 249, 268, 283, 366
 sāmaggi 19, 145, 395; dhamma° 145, 305
 Sāmaññaphala Sutta 354

sāmaññato (*universe*) 214, 417
 sāmañña: (=sāmaṇa-bhāva) 260, 268; -phala 36, 384; -lak-khaṇa 145; -to (cāveti) 417; -vihāga 154; sīla^o etc. 125
 sāmaṇera 80, 324
 sāmattiya: -matta 93, 194, 346
 sāmanta 227 (jappana); -gāma 290
 Sāmāvatī 382-383
 sāmika (=pati) 125; geḥa^o 408
 sāmi: -atthe 24b; -bhūta 274; -paccatte (*distrib. case*) 118; -vacana (*poss. case*) 37, 103, 106, 170, 435; -parikkittana 56
 sāmici-paṭipanna 326
 sāmukkarūpa 242; (*as* ariya-saccadesanā) 263
 sāyaka (=sara) 263
 sāyaṇ (=so ayaṇ) *passim*
 sāya: -māsa 308; sāyaṇ 103
 sāyati 203
 sāyaṇha 21; -samaya 70, 105, 320
 sāra 63, 103, 104 (*list of metals, sattalohāni kahāpaṇo ca*): (na enti) 355-356; -gandha 300; -gabbha 103; -gahapa 206; sārato 351
 sāraka: kata^o 409
 sārakato: a^o 236
 sārāja 261, 326
 sārāṇa: hatthi^o 205
 sārāṇiya (*see* sārāṇ^o)
 sāratta (ratta) 349
 sārathī 416
 sāraddha: a^o 321
 Sārāṇada (yakkha) 323
 sārāmeya 213
 sārāmbha 335, 398; -kathā 347; vatthu (8) 336
 sārāṇiya 53
 Sārīputta 57, 244, 318; (*described*) 270-272
 sārūpa 8, 161, 225; a^o 73; (ci-
 vara) 229
 sālā-vana 238
 sālā 198, 408
 sāli 265; -lāyaka (upamā) 235
 sāvaka: agga^o 57; -pāramī 244, 270, 282; -saṅgha 125; -sādhā-
 raṇa 312, 432
 sāvajja 242, 286
 Sāvattī 19, 55, 70, 158, 273, 322, 366, 368, 407, 427, 434; -vāsin 354, 360, 365
 sāveti 319, 325, 380

sāsana 10, 16, 28, 179, 267, 427; -atta 358; Buddha^o 309; -brahmacariya 309; Satthu^o 19, 284
 sikkhati 90, 204, 206, 226, 430
 sikkhana 90; (=sikkhā) 363
 sikkhā 19; -atta 363; -ttaya 308; anupubba^o 303; -nipphatti 58; -padaṇ 19, 23, 90, 223, 226; -paccakkhā 168, 232; -sāra 351
 sikhāṇḍin 75
 sikhara 74
 sikhā-āpatta 54, 58
 sikhin 416
 singa 40
 singhātaka 260
 sificati: a^o 413
 sijjhati 346
 sita (*smile*): pātvākāsi 273
 sithila 284; a^o 234; -vācā 312
 siddha (sijjhati) 94, 311; -atta 346
 siddhi 15; akiccha^o 204
 siniddha: -patta 217; -bhojana 401; -hadaya 325
 Sineru 25, 66, 226, 246, 299, 411
 sineha: -pāna 172; atta^o 167; sinehita 364
 sindhavāra (rukkha) 413 (sindu^o)
 Sindhu-yātrā 78
 sippa 204-206; -ācariya: -āya-
 tana 205; -ānubhāva 421; (*twelve scrls of*) 205; -tṭhāna 416; a^o-jivin 206
 sibbeti 279
 simbali-vana 244
 sira 45, 342; -attha (=sīla) 223; -sā vandati 88, 125
 sirī 24, 149; kāya^o 276, 280, 413-415; rājja^o 281; -sampanna 414; -sobha-sampatti 87
 sirīṇsapa 419
 sirīsa-puppha (maṇi) 302
 sīlā: -tala 150, 263, 280 (mano); -āsana 244; -patta 219; -maya 189, 247, 264, 302, 316
 silitthatta 377
 sīloka 63, 204, 227
 Siva 351
 sisira (udaka) 413, 419
 sissa 264
 siṅha 307
 sita 419; -odika 402; -karoti 431; -naraka 140; -pīṭa 385
 sītala 149, 251, 402; (*as* sīla) 223; karuṇā^o 286; -jalā 402

siti: i-karaṇa 267, 404; -kātabba 415; -bhavati 433; -bhūta 3, 433
sīdati 67

sīma-antarikā 243

sīla 1, 9, 17, 206, 223, 293, 363, 404; -agga 370; adhi° 206; -alaṅkāra 282; ikkhaṇa° 263; -kathā (duvidha) 233, 282; -kkhandha 60, 63; -kusuma 282; -nekkhamma etc. 128; -pathavi 84; -bbata 213, 351, 352; (parāmāsa) 289; -bhāva (duvidha) 416; -paripūra 268; -pūraṇa 303; vipatti 416; -vipanna 416; -saṅvara 206, 223; -samādhigūṇa etc. 57, 151, 335; -sampaṇna 223, 280, 418; -sāra 63

sīlati, sīleti (=sīla) 223

sīlavā 223, 268, 418, 421, 423

sīvathika (kataṣi) 352

sīsa 265; -ukkipati 214, 233, 239, 257, 347, 356; vatta°, 250; sangāma° 329; dhamma 406; sīsena (=sub capite) 188, 201, 281, 309, 332

sīha 2; -āsana 281; kesara° 66, 105, 280, 411; -nāda 3, 18, 29, 280, 400-401; -ninnāda 67; -pañjara 169; -seyyā 403-404, 420

Sihapapāta-daha 300

Sihamukha (nadi) 301

su° -akkhata (dhamma) 17, 177, 267, 268, 292 (svāk); -r-abhigandha 105, 203; -v-atthi 75, 153; -ācārata 62; -uggahita 312; -upadhārita 312; -kara 223, 309, 317-318; -kumāra 172, 307; -kusala 317; -gata 88 (sobhaṇa, sundara-tīhāna) 265; -gati 293, 418; -gandha 8, 413; -cakka 370; -carita 73 (kāyā-vaol-mano) 141; -cira 328; -daḍḍha 385; -damita 280; -dassana 393; -duttara 207; -duddasatā 45; -nahāta 7; -nikkhāta (in sim.) 213; -nivattha 225; -pakāsita 327; -pak-kalākhā 411; -patitthā 370; -ppatitthita 3 (dāna), 190, 200, 350, 370; (sati) 188, 286; -paṭijaggita 409; -paṭipanna 110, 125, 267, 268 (patti); -paṭividdha 17, 293; -parikhata 371; -parikhā 281; -pari-

nitthita 408; -parisuddha 206; (sīla) 370; -ppahina 348; -ppahinattā 195, 247; -pāruta 225; -pihita 101; -pupphita 244, 291, 357; -phassita 101, 170; -bharata 202, 206; -bhāvitatta 28; -bhāsita 294; -madhura 419; -manasikata 312; -yutta 371, 383; -laddha 267, 405; -labha 105, 201, 279, 323; -rakkha 182; -ratta 411; -rūpa 276; -vaḍḍhita 323; -vavatthāpita 21; -vikhambhita 398; -vikappita 349; -vidūra 84, 156; -vidhura-bhāva 185; -vidita 21; -viññā-paya 281; -vipasanna 361; -vibhatta 288; -vimutta 436; -vilitta 7; -visuddha 2, 314, 370, 406-407; -vūpasanta 435; -sajjita 409-410; -sanyihita 163, 423; -samāradaddha 323; -samāhita 280; -samuggahāta 194; -samucchinna 349; -sikkhita 342; -sīlya 223; -hita 212; -sukha 125

sukka (sukra) (*Ud.* 9) (*pianet Venus*) 98; -pakkha 244

sukkha-gajjita 328

sukha 101-102, 161, 318; -āvaha 17, 191, 419; -kāma 2, 107-108, 428; (*threefold*) 110-111; dibba° 108; -dukkha 99, 114, 188; -patipadā 283; -viveka 101; -vihāra 21, 189; -vattana 370; vimutti° 32-33

sukhallika 351

sukhāya 325

sukhita : -dukkhita 209, 232

sukhin 429; **sukhini** hotu 127

sukhuma (anālārika-paṭisaṇyutta) 236; -chidda 367; -dhamma-desanā 341; -vitakka 236; -saṅha 9, 393

sukhumāla (su-kumāra)

sukhedhita 212

sugata (see su-) -ovāda 105

Sujātā 405-406

sunka : sunkika 159

suci 76-77, 314; -bhāva: -sīla, a° -puggala 333

Sujā (*wife of Sakka*) 198

sujjhati 358

suñña (loka) 236, 376; (=avivitta) a° 427; -āgāra (gata) 50, 107, 161, 420; a° 427

aufferatā 114, 374, 376 (oatu-
 kotikā)
 sutthu 9, 17, 103, 190, 242, 257,
 292; (s. agga=sagga) 312, 323,
 349, 361, 389, 418, 423, 435;
 -matta 365; sutthutara 298
 supāti 232, 263, 363; (suttvā,
 passim): sotuṇ 421
 suta 9-18; -kavi 205; -dhamma
 12, 101; -dhara 12; -maya 69,
 233; -vohāra 15; -sannicaya
 12; (duvidha) 293; a° 225
 sutavā 264
 sutta 59, (names of) 312
 Sutta piṭaka 4
 Suttay geyyādi 4, 131, 137
 Suttanta 4, 102, 221, 436
 sutta (√sup) 60
 Sudatta (Anāthapiṇḍika) 56
 Sudassana-kūṭa 300
 suddha 293; -āvāsa-bhūmi 81;
 -vattha 280, 354
 suddhi 17, 76; atta-, -vata, 351;
 -magga 76; saṅsāra° 351
 suddhika: -ācamana 75
 sudhā: -kamma, -parikamma 409
 Sunakkhatta (bhikkhu) 217
 Sunidha - Vassakāra (brāhmaṇa)
 421, 424
 sundara 116, 221, 253, 318, 347,
 403; (=kalyāṇa) 260; -gati
 418; tittha 403
 Sundarī (paribhāṇikā) 256 sq.
 Sundarikā (do.) 113, 264
 supanna 108, 324, 414; -rājā 244
 supina: -anta 191, 362, 391
 Suppabuddha 279 sq.
 Suppavāsa (upāsikā) 122, 126, 156
 Suppāraka 84-85
 Suppiyā (upāsikā) 127
 Subha (māṇava) 6
 subha: -nimitta-saññā 45, 372
 Subhadda 324, 402
 Subhūti (thora) 348-349
 Sumanā devī 159
 Sumaṅgala Vilāsinī 5
 Sumedha (brāhmaṇa) 133
 suyayati; (sukha) 286
 sura 281, 299
 surati (=virocati) of a-sura, 299
 surā 60, 84, 261
 Surabhi (Paco. Buddha) 264
 surabhiṅgandha (see su°)
 suriya 17, 31, 410-411; -atthanga-
 mana 403; catuttha 364;
 dvattisa° 413

suvaṇṇa: -kāra 399; -kkhandha
 411; -nāvā, -pāsāda 412;
 -mudinga 357; -nikkha 281,
 416; -vaṇṇa 182, 244, 404;
 -ghana 412; -rūpa 416
 Suvaṇṇa-bhūmi 78
 susira (rukkha) 60
 sussūsata 434
 sūkara: gāma° 314; -maddava 399
 Sūkarakhata leṇa 189
 sūcana 343
 sūci-ghaṭika 298
 sūpa 62, 199
 sūpatthita (sati) 188-189, 327,
 368, 370, 375, 401
 sūpatittha (nadi) Ud. 83, 403
 sūre (adj.) 191
 sekha (sekha) 35, 93, 177, 360;
 a° 63; (puṭhujjana) 167;
 (=sikkhati) 363
 settha 24; -atta 434; -attha 268;
 -bhāva (=ādhipateyya) 406;
 -vācaka 24; 414
 setthi 56, 70, 291; -tthāna 199;
 -putta 289
 seta 205, 219; -odika 402; -ppac-
 chāda 370; -paṭa 330; -parik-
 khāra 370; -vaṇṇa 403; -sila
 302
 setu 424; -ghāta 318
 seti (say°) 404
 senā 12, 104, 384; -anga 412
 Senāni-nigama 54
 senāpati-tthāna 199
 senāsana 56, 181, 183, 230, 429
 Seniya 104
 semha etc. 73
 seyya 194
 seyyaka: -gabbha° 278
 seyyathā 65, 283
 seyyathidaṇ 32
 seyyā 403-404, (cattasso): adu-
 tiya° 309
 Serin-vihāra 163
 seritā 163
 sela: -upama (citta) 247
 sevati 24, 220
 sevaka-purisa 334
 sevāla 26; -paṇaka 367
 sosa: -kāla 59; -pada 340
 soka 42, 43; -vinodana 120, 269-
 270, 325, 427-428, 429
 sokin 119
 socati 42, 269, 333
 socana 270
 Soṇa (upāsaka) 307-314

soṇa-sigālādi 140, 329
 soṇḍa (=soṇḍā) 342
 soṇḍā: hatthi° 251, 258, 282
 soṇḍi 251
 sota (ear): ohita° 280, 389;
 -patha 9, 11; -dvāra 11, 12,
 13, 377; -dhātu 201; -viññāṇa
 239; -viññeyya 11, 12; (sotukā-
 matā) 434
 sota (stream) (=magga) 290, 370;
 -āpanna 34, 123; chinna° 370;
 -panna 290, 311; (=sotam
 āpajjati): āpatti-gaḥaṇa 69
Sotāpatti Saṃyutta 108
 sotu-kāmatā 91
 sotthi 126
 sodhana 284
 sodhāpana: uddhāra° 115
 sopāna 169
 sobha 8
 sobhagga: -ppatta 150, 258, 276,
 341
 sobhati 358, 414; sobheti 276
 sobhaṇa 88
 sobhā 8, 25, 87, 119, 358
 sobhiṇī: nagara° 289, 349
 somanassa 161, 364, 406; -patta
 370; -tā 265, 269
 somma-hadaya 434
 soracca: khanti° 261
 soḷasa-ussada° 140
 sovaccassa 9
 sovaṇṇa-maya 300

H

haṇsa 184, 380; rūja° 314, 412
 Haṇsavati (nagara) 77
 haṇsati 8
 haññati 143, 220, 435
 hattha (-tuttha) 71, 88, 180, 241;
 -citta 283
 hata 435; -atta 80, 267; -lābha,
 -ppabha 358
 hattha 230, 325, 369; -tala (in
 sim.) 150, 412; (=soṇḍā) 342;
 -gata 425; -padesa (rasmi)
 354; -matta 410
 hatthi 226, 299, 301, 342 *sq.*, 403;
 -potaka 250; -sippa 205; -yāna
 341
 Hatthimukha (nadi) 301
 hadaya 2, 325; uggata° 342;
 anto° 281; -gama 286
 hanana 80, 340

hanti 264
 handa 159, 203, 275, 369, 380, 425
 harati 6, 10, 26, 423
 haraṇa 10, 423
 harāyati (=lajjāyati) 174
 haritaka: appa° 250 (=harita)
 haritattā 46
 harita: udaka° 424
 harītaka 230
 have 44
 hasati 149; hasita 342
 hāna-bhāgiya 134 (VM. 15
 hāni 357
 Hāpāla (for Cāpāla) 323
 hāyati 7
 hāraka: jīvita° 68
 Hārīta-Mahābrahmā 245, 412
 hāsa 342
 hāsu-paññatā 271-272
 hāsoti 388, 414
 higsana 20
 hingulaka 415
 hita 182, 274, 309; -ajjhāsaya 233;
 -ositā 248; hitāya 324; a° 386
 hitesina 1, 182
 hitvā (jahāti) 206
 Himavā, Himavanta 25, 184, 301,
 385; -pabbata 67
 hima-pāta-samaya 74
 hirañña-koti 56
 hiri-ottappiya 285; a° 138
 hirika: a° 284
 hirottappa 177, 225
 hīna : -bhāva 168; -āya āvattati
 232; -jacca 274
 hīlita 279
 hīleti 260, 275, 292, 324, 379
 huta 213
 huñkāra-sadda 67
 huhuñka : -jātika 52; (huhukka)
 54; ni° 54
 huran 92; idha° 315, 398; hurā-
 huran 237
 hettha: -bhāga 299; -mukha 286;
 hetthā 256, 299
 hetthima 34; -magga 255
 hettheti: a° 414
 hetu 19, 290; -attha 23, 137;
 -phala, -ñāṇa 136; -sampaṇṇa
 386; -sañkhāta 22; hetunā
 (dasseti) 282, 435
 hotuka: kāya-soka° 429
 Hema (hatthi) 403
 hemanta 74
 Hemavata 64

INDEX OF GĀTHĀS

(Those in italics are non-canonical, apparently by the Commentators.)

A

Akkharāṇaṃ sahaṣṣāni 5
 Aggi-kkhandho samuddo ca 228
 Ajj'ova kiccaṃ ātappaṃ 89
Alīha-saḥassa-makkhāni 5
 Atītaṃ n' ānusoṇaṃ 229
Adḍhūṇavamaṭṭā ca 5
 Anupavādo anūpaghāto 298
 Aneka-jāti-saṃsāraṃ 3
Aneka-bhedāsu pi loka-dhātusu 154
 Anotatta-sarāsaṇṇa 263
 Antalikkha-carō pāso 367
 Appamādo amatapadaṃ 122
 Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ 84
 Arabhatha nikkhamatha yuñ-
 jatha 384
 Avacāhaṃ Jotipūlo 265
 Asaṅkheyyāni nāmāni saṃuṇṇa-
 337
Āsīti eva suttantā 5
 Ahaṃ kevaṭṭa-gāmasmiṃ 265

I

Iti ākaṅkhamānassa 2
Iti taṃ saṅkharontena 436
 Iminā me adhikāreṇa 133

U

Uddhaṃ adho ca tiriyaṃ ca 414
 Upadhi bandhanaṃ bālo 386
 Ubho puttā kālakatā 127
Usabha-rājā 'va sobhanto 414

E

Ekaṃ dhammaṃ atītaṃ 77
Ekavīsa-saḥassāni 5
 Evaṃ Jino viyākāsi 266
Evaṃ sabbaṅga-sampanno 414

K

Kammuno tassa soṇaṇa 265
 Kalalā hoti abbudaṃ (cf. S. i. 206)
 40
 Kāyena saṃvutā āsiṃ 3
Kālavakaṇ ca Gaṇgeyyaṃ 403
 Kālo 'yaṃ to, Mahāvīra 149
 Kim me aññāta-veseṇa 133
 Kim me ekena tippeneṇa 133

KH

Khanti paramaṃ tapo 298
Khandhānaṃ paṭipāṭi 270
 Khettaṃ vatthun hiraṇṇaṃ vā 120

G

Gacchato Buddha-seṭṭhassa 414
Gantvāna maṇḍala-mālaya 415
 Gāme va yaḍi v' ārañṇe 184
 Gāvo tassa pajāyanti 45

C

Catubbhi atṭh' ajjhagamā 227
 Cittikataṃ mahaggaṇ ca 304
Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ 436

J

Jalanto dīpa-rukko 'va 416
Jinassa dhamma-saṃvega 1

T

Taṃ taṃ atthaṃ avekkhitvā 23
 Tato 'haṃ avacaṃ sisse 264
 Tato māṇavakā sabbe 264
 Tathaṃ ca dhātūyatanādi 154
 Tathāgataṃ deva-manussa-pūji-
 taṃ 153
 Tathāgato isi Bhīmo 264
Tathāgato dhamma-dhara mahesino
 155

Tathāni nāṇāni yato samāgato 155
Tathāni saccāni samanta-cak-
khunā 154

Tathā pariññāya tathāya sabbaso
 155

Tathā paṭiññāya tathāya sabbaso
 155

Tasmā tam avalambitvā 2

Tasmā hi paṇḍito poso 420

Tasmiṇ pati-pavitthamhi 10

Tassa gambhīra-nāṇehi 1

Tahiṇ nisinnō naradammasā-
rathī 416

Tāni sabbāni ekajjhay 1

To tassa dhammaṇ desenti 420

Tona kamm' āvascesona etc. 264

Tona kamma-vipākena etc. 264-
 265

'Tikicchako aham āsiṇ 265

Tena tena nidānena 1

'Tesaṇ annaṇ ca pānaṇ ca 420

Te sabbe ekato kutvā 436

D

Dakkhiṇaṇ pathamaṇ padaṇ 414

Dasa-vassa-sahassāni 264

Ditthe 'va dhamme yo attho 10

Disvāna Taṇhaṇ Aratiṇ Rāgaṇ ca
 383

Dvāsītiṇ Buddhato gaṇhiṇ 4

N

Na antalikkho na samudda-majjho
 262, 295

Na Bodhi - sambhāra - vipakkhato
pure 155

Nāga-vikkanta-cāro 414

Nāti-uddharati pādaṇ 414

Nāti-sighaṇ pakkamati 414

Nābhikaññhāmi maraṇaṇ 167, 432

Nāhaṇ etena maggena 266

Nikkhaṇ jambonadass' eva 416

Ninnaṇ thānaṇ unnamati 414

Nibbuddho vattamānamhi 265

P

Patipassaddha-darathaṇ 36

Paṭhabyā ekarajjena 108

Paravaṇṇ' ānupassissa 177

Pahāya kāmādi-male 154

Pāsāṇā sakkarā c' eva 414

Piyato jāyati soko 429

Piyā pahūtā kalahā 429

Piyo ca garu-bhāvanīyo 222

Puñña-pāpa-parikkhīṇo 266

Puttā m'atthi, dhanan m'atthi 117

Punappun' āgataṇ atthaṇ 2

Pure 'haṇ dārako hutvā 266

PH

Phusass' āhaṇ pāvacane 265

B

Buddhāsane majjha-gato 416

Buddho pi Buddhassa bhāneyya 336

Brāhmaṇo sutavā āsim 264

BH

Bhagavā ti vacanaṇ seṭṭhaṇ 24

Bhagī bhagī bhāgī 24

Bhāgyavā bhaggavā yutto 24

M

Manussattaṇ linga-sampatti 133

Mahatā bhikkhu-sanghena 263

Mahākāruṇikaṇ nāthaṇ 1

Mātā pitā ca bhātā ca 127

Migo araññamhi yathā abaddho
 163

Mahāsūlo 'va samphullo 416

Munāli nām'ahaṇ dhutto 264

Y

Yathā pi unho vijjante 390

Yathā pi dukkhe vijjante 390

Yathā pi pāpe vijjante 390

Yathā pi puppha-rāsimha 7

Yathā pi bhamaro pupphaṇ 63

Yathā vidhā te purimā mahesino
 155

Yath' ova loke purimā mahesino
 154

Yato ca dhammaṇ tatham eva
 155

Yato yato sammāsati 304

Yassa ete dhanā atthi 285

Yāvatā candima-suriyā 107

Yena dev' āpapatyassa 176

Yo hi koci manussesu 332

Yo imasmiṇ dhamma-vinayo 384

R

Rāga-virāgam anejaṇ asokaṇ 288

Rājā 'haṇ khattiyo āsiṇ 265

L

Luddho atthaṇ na jānāti 366

Leṇ' atthaṇ ca sukh' atthaṇ ca 419

V

Vandanā janitaṃ puññaṃ 1
Vijjācaraṇa-sampanno 1
Vināsayati assaddhaṃ 18
Vemātu-bhātikaṃ pubbe 264

S

Sabb' ābhibhussa Buddhassa 264
Saṅsāra-sotaṃ chinditvā 133
Saccaṃ havo sādutaṃ 77
Sacco atthe ca dhamme ca 77
Saddhādhanāṃ sīladhanāṃ 285
Sabbadā sabb' āpakaraṇaṃ 55
Sabba-pāpassa akaraṇaṃ 298
Sabbesu bhūtesu nidhāya 3
Sabbo rāgo pahīno me 3
Saritāni sinohitāni ca 364
Saroruhaṃ paduma-palāsa- 291

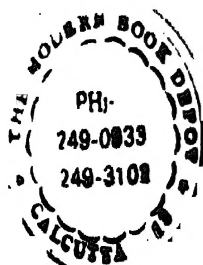
Samavāyo khaṇe kāle 19
Sammā paṇihitaṃ cittaṃ 16
Sammā vassatu kālena deva 436
Sahasayvarṇanaṃ yasmi 2
Sahassam api ce gāthā 96
Sā tatta paramatthānaṃ 436
Singato saro jāyati 40
Sitaṃ uṇhaṃ paṭihanti 419
Sīlādi-guṇa-sampanno 1
Suṇātha, bhikkhavo, mayhaṃ 263
Suvimutta-citta-rodāno 436
Suvissuddhaṃ asaṅkittaṃ 2
Sokhassa sikkhamānassa 177

H

Hatth' āroho puro āsiṃ 265
Himavatā gangā pabhavanti 40

THE ASIATIC SOCIETY
© 1915-1900 014

THE ASIATIC SOCIETY C1440
Calcutta—700 016

ASIATIC SOCIETY

